TATIANUS.

ORATIO ADVERSUS GRÆCOS.

TATIANUS,

ENCRATITARUM PRIMICERIUS.

(CIRCA AN. C. 180.)

GRÆCUS.

Tatianus, origine Assyrius, ab infantia paganorum fabulis doctrinisque Græcorum imbutus est. Cum *magna terræ parte peragrata*, *studia* Romanorum *professus*, *artes et inventiones multas exercuisset*, *tandem Romæ versatus*, *et varias illuc delatas statuas aspiciens* (Tat. Orat. contra Græcos) obscœnos eorum mores exsecratus, perlectis quibusdam Barbarorum, id est, Christianorum libris, ad veritatis cognitionem se contulit.

« Justini martyris auditor et sectator, floruit in
» Ecclesia, quamdiu ab ejus latere non discessit.
» Postea vero inflatus eloquentiæ tumore, et præ-
» sumptione magistri elatus, Roma profectus in
» Orientem, in absurdas opiniones incidit, ac nes-
» cio quos Æones e Valentinianis fabulis, et prin-
» cipia quædam ac propagationes commentus est;
» sed Antiochia præsertim, quæ ad Daphnem est,
» illius dogma derivatum in Cilicia ac Pisidia cum-
» primis coaluit. » (Iren. I, 20; Hieron. Cat. 29; Epiph. Hæres. XLVI, 2.) Non tantum a matrimonio, sed ab animalium carne, et a vino abstinendum esse docebat; cujus discipuli *Encratitæ* dicti sunt græce,

quod latine idem ac *Continentes* sonat. Cum autem a vino abhorrerent, puram ad oblationem missæ aquam adhibebant : unde et *Hydroparastatæ* dicti sunt.

« Tatianus infinita scripsit volumina, e quibus » unus contra Gentes florentissimus exstat liber, qui » inter omnia opera ejus fertur insignis. » (Hier. Cat. 29.) In hoc libro ante lapsum confecto nulla erroris labes deprehenditur; imo plurima utilia et religioni consentanea occurrunt, quæ illius lectionem maxime commendant. Hic profanarum disciplinarum cognitio profunda, stylus vivus et elegans, negligentia multa : methodus ubique desideratur.

Quo anno defunctus fuerit Tatianus incertum est, quanquam ad annum 180 referenda mors ejus videatur.

Oratio ad Græcos græce excusa est, curante Conrado Gesnero, cum S. Theophili scriptis an. 1546, in-fol. Zurich. Græce autem et latine tum in Bibliothecis Patrum, tum in Orthodoxographis, tum in Bibliothecæ Patrum auctuario, tum ad calcem operum S. Justini an. 1515 et 1636, in-fol. et Wittembergæ an. 1686, in-fol. et Oxonii an. 1700, in-8° : quæ quidem editio cæteris accuratior a Guillelmo Worth, Worchesterensi archidiacono, in publicum emissa est. Recentiorem et magis probatam edidit, ann. 1742, R. Maran ad calcem operum S. Justini, quam secuti sumus.

TATIANI

ORATIO ADVERSUS GRÆCOS.

I. Ne infensum omnino in barbaros animum, o Græci, gerite, nec eorum invidete placitis. Quod enim apud vos institutum non a barbaris originem accepit? Nam Telmessensium spectatissimi divinandi ex somniis artem invenerunt, prænoscendi ex astris Cares, Phryges et Isaurorum antiquissimi auspicia, haruspicinam Cyprii, astronomiam Babylonii, magiam Persæ, geometriam Ægyptii, litterarum elementa Phœnices. Quapropter desinite inventa dicere quæ imitatione expressa sunt. Poesim enim excolere et cantare docuit vos Orpheus, idem et initiari; plasticen Tuscani; historias adornare commentarii temporum apud Ægyptios. Marsyæ autem et Olympi tibiarum modulationem adscivistis. Ambo Phryges, ambo homines agrestes, fistulæ concentum invenerunt; tubam Tyrtheni; fabricam ærariam Cyclopes; epistolas scribere mulier, Persarum, ut ait Hellanicus, olim regina, cui nomen erat Atossæ. Deponite igitur hunc fastum, nec verborum elegantiam ostentate; qui dum vosmetipsos laudatis, domesticos adhibetis patronos. Oportet autem ut qui hanc laudem sibi arrogant, ii, si sapiant, aliorum testimonium exspectent, ac in ipsa sermonis pronuntiatione inter se consentiant. Nunc autem vobis solis contigit ne in colloquiis quidem similes sonos edere; neque enim Doricorum eadem dictio est ac Atticorum, nec Æoles similiter ut Iones loquuntur. Cum ergo tantum sit inter eos dissidium, inter quos minime oportebat, statuere non possum quem a me Græcum oporteat appellari. Nam quod

omnium absurdissimum est, dictiones quæ vobis affines non sunt in pretio habetis, et barbaris interdum vocibus abutentes, sartaginem loquendi linguam vestram effecistis. Quamobrem sapientiæ vestræ valediximus, quamvis in hoc genere præclarus omnino et spectatus aliquis essem. Nam, ut ait Comicus :

> Infructuosi hæc sunt Pampini et loquacitas,
> Musæa hirundinum : inferunt damnum haud leve
> Et turpe clamant hujus artis aucupes
> Corvique ructantur sonos.

Rhetoricam enim ad injustitiam et calumniam instituistis, pretio addicentes sermonum vestrorum libertatem, et sæpe id quod nunc justum, alias haud bonum asserentes; poeticam vero, ut pugnas describeretis, et deorum amores et animæ corruptelam.

II. Quid enim egregii philosophando protulistis, aut quis ex iis qui præstantissimi fuerunt, extra arrogantiam constitutus fuit? Diogenes, qui dolii ostentatione de frugalitate gloriabatur, cum polypum crudum vorasset, morbo intestinorum correptus, propter intemperantiam periit. Aristippus in veste purpurea ambulans gratuito nepos erat. Dum Plato philosophatur, a Dionysio propter gulam venditus est. Aristoteles, qui fines providentiæ imperite posuit, et felicitatem iis rebus quibus delectabatur admodum inscite circumscripsit, Alexandro assentabatur, adolescentem illum esse oblitus. Qui quidem amicum suum prorsus Aristotelice, quod adorare se nollet, instar ursi aut pardi inclusum circumferebat. Omnino igitur parebat magistri decretis fortitudinem in conviviis et virtutem demonstrans, et amicum in primis carum hastili transfigens, ac postea plorans, seque per causam doloris inedia, ne in odium suorum incurreret, macerans. Rideo equidem illius etiamnum opinionum sectatores, qui cum sublunaria negent providentia regi, ipsi

viciniores terræ quam luna, ejusque orbe inferiores, rebus a providentia desertis provident. Quibus autem non adest pulchritudo, non divitiæ, non robur corporis, non nobilitas, ab iis abest secundum Aristotelem felicitas. Ac tales quidem homines philosophentur.

III. Heraclitum enim minime probaverim, qui cum esset a seipso doctus et arrogans, dicebat : « Ego ipse me investigavi. » Nec laudaverim quod carmen in templo Dianæ occultaverit, ut postea instar mysterii ederetur. Nam quibus ista curæ sunt, ii Euripidem tragicum dicunt, cum eo ventilaret et legeret, memoriæ paulatim Heracliti tenebras diligenter tradidisse. Hujus autem imperitiam mors redarguit. Aqua enim intercute correptus, cum medicinam eodem modo ac philosophiam pertractasset, seque stercoribus boum circumlevisset, fimo indurato ac totum corpus convellente dilaceratus interiit. Neque etiam audiendus Zeno, qui per conflagrationem pronuntiat eosdem rursus homines ad eadem resurgere, id est, Anytum et Melitum ad accusandum, Busirim ad hospites necandos, Herculem ad repetendos certaminum labores. Qui quidem in hac conflagrationis ratione plures inducit improbos quam justos, cum unus tantum Socrates fuerit, unus Hercules, et alii ejusmodi non multi exstiterint, sed pauci. Mali enim omnino plures inveniuntur, quam boni. Deus quoque malorum secundum illum auctor esse deprehendetur, et in cloacis et vermibus et nefanda patrantibus versari. Empedoclis autem arrogantiam ignis in Sicilia eruptiones coarguerunt, quia cum Deus non esset, parum abfuit quin se Deum esse mentiretur. Rideo etiam Pherecydis aniles fabulas, et ejus decretorum Pythagoram hæredem, et Platonem, etiamsi id negent nonnulli, imitatorem. Quis autem caninas Cratetis nuptias testimonio suo comprobaverit; ac non potius rejecta ejus similium arroganti linguæ insania, ad id quod

vere bonum est inquirendum sese convertat? Quare non vos abripiant philosophorum, qui philosophi non sunt, solemnes conventus : qui secum ipsi pugnant, et ut quæque res in mentem venerit, ita eam quisque effutiunt. Multæ autem etiam apud eos offensiones : odit enim alter alterum : æmulis inter se opinionibus certant; præstantiora loca ob arrogantiam eligunt. Oportebat autem, ut nec imperia anticipatis officiis colerent, nec principibus assentarentur, sed exspectarent dum magni ad eos veniant.

IV. Quid est igitur, o Græci, cur tanquam in pugilatu aliorum instituta incitare in nos velitis! Ac si nonnullorum institutis uti nolo, cur tanquam scelestissimus odio habeor? Jubet rex tributa pendere? paratus sum solvere; servire et ministrare dominus? servitutem agnosco. Homo enim, ut hominem decet, colendus est : solus autem Deus metuendus, qui nec oculis humanis cerni potest, nec arte comprehendi. Hunc negare si jubear, hac tantum in re non parebo, moriarque potius, ne mendax et ingratus arguar. Deus noster non esse cœpit in tempore, cum solus sine principio, ipse omnium sit principium. Spiritus Deus, non tamen materiam permeans spiritus, sed materialium spirituum et figurarum, quæ in materia sunt, opifex : et visu et tactu indeprehensus, quippe cum ipse sensibilium et invisibilium exstiterit parens. Hunc ex his quæ creavit cognoscimus, et potentiam invisibilem ex operibus apprehendimus. Opus ab eo nostra causa conditum adorare nolo. Sol et luna propter nos creata sunt : quomodo ergo ministros meos adorem! quomodo ligna et lapides pronuntiem deos! Est enim Spiritu diviniore inferior ille spiritus, qui materiam pervadit : qui quidem cum animæ assimilatus sit, non eodem ac perfectus Deus honore colendus est. Neque etiam illum non enarrabilem Deum munerari debemus. Nam qui nullius rei indiguus est, is ut indigere existimetur

minime a nobis committendum est. Apertius autem nostra exponam.

V. Deus erat in principio : principium autem Verbi potentiam esse accepimus. Universorum enim dominus, quatenus quidem mundus nondum erat creatus, solus erat; quatenus autem ipse potentia omnis, et eorum quæ videntur et non videntur hypostasis sive sustentatio erat, omnia cum eo per rationalem potentiam sustentabat ipsum etiam illud Verbum, quod erat in eo. Voluntate autem simplicitatis ejus prosilit Verbum[1] : Verbum autem, non in vacuum progressum, fit opus primogenitum Patris. Hoc scimus esse mundi principium. Natum est autem per communicationem, non per abscissionem : nam quod abscissum est, a primo separatur; quod autem per communicationem progreditur voluntariam administrationem suscipiens, id eum non imminuit ex quo desumptum est. Quemadmodum enim ex una face multi ignes accenduntur, nec tamen primæ facis, ob plures accensas faces, lux imminuitur : sic Verbum ex Patris potentia prodiens, genitorem Verbi expertem non fecit. Nam et ego loquor et vos auditis : nec propter transmissionem sermonis ego qui alloquor sermone vacuus fio; sed vocem meam proferens materiam in vobis inornatam ornare instituo. Et quemadmodum Verbum in principio

[1] Tatianus hic post S. Joannem Evang. docet *quod Deus erat in principio*, et per illud principium intelligendum esse Verbum divinum : *Principium autem Verbi potentiam esse accepimus ;* in quo cum cæteris veteribus ante illum convenit. Item ait « Deum fuisse solum, quatenus mundus non- » dum creatus erat, quatenus vero est omnis potentia, et eorum quæ viden- » tur et non videntur sustentatio erat. » Item agnoscit hic coæternitatem Verbi cum Patre, et actualem ejus existentiam, quæ differt ab existentia Patris; ex quo manifeste infertur, 1° identitas naturæ in Patre et Verbo, quia juxta verum veterum ratiocinium, id quod est coæternum est etiam consubstantiale, ex qua ratione etiam Tatianus æternitatem materiæ non admittit. 2° Infertur personalis differentia inter Patrem et Verbum : nam si supponamus, uti supponit Tatianus, utrumque ab æterno actualem existentiam habuisse, necessario sequitur, personam Patris a persona Filii differre, licet eadem in utroque sit natura et essentia.

genitum, vicissim mundum nostrum genuit, cum ipsum sibi materiam produxisset; sic ego quoque ad imitationem Verbi regeneratus, et veritatis illustratus cognitione, materiæ mihi cognatæ confusionem emendo. Non enim caret initio materia, quemadmodum Deus; nec Deo, ut principii expers, parem habet potestatem : verum creata est, nec ab alio facta, sed a solo universorum opifice producta.

VI. Propterea etiam corporum resurrectionem futuram credimus, cum omnia fuerint absoluta : non, ut Stoici decernunt, secundum quosdam orbium circuitus iisdem semper nascentibus et pereuntibus, nullam ob rem utilem; sed semel, sæculis nostris absolutis, et in perpetuum, propter hominum solorum constitutionem, judicii causa. Judicium autem de nobis nec Minos nec Rhadamanthus faciunt, quorum ante mortem nulla prorsus, ut fabulantur, anima judicabatur; sed arbiter est ipse creator Deus. Etiamsi enim vobis omnino nugatores et blaterones videamur, parvi pendimus; cum hac ratione adducti crediderimus : quemadmodum enim cum non essem antequam nascerer, ignorabam quis essem ac tantum in substantia carneæ materiæ existebam; genitus autem qui olim non eram, ex generatione consequutus sum ut me existere non dubitem; eodem modo genitus ac per mortem esse ac videri desinens, denuo existam : quemadmodum olim cum non essem, postea genitus sum. Etiamsi mea caro igne evanescat; diffusam instar vaporis materiam mundus excepit. Etiamsi in fluminibus, etiamsi in mari absumar, etiamsi a feris dilanier; thesauris recondor divitis Domini. Ac inopem quidem et atheum latent quæ recondita sunt : regnator autem Deus conspicuam sibi soli substantiam, ubi volet, in pristinum statum revocabit.

VII. Verbum enim illud cœleste, Spiritus a Patre genitus, et Verbum ex rationali potentia, ad imitationem Patris,

a quo genitum est, imaginem immortalitatis hominem fecit; ut quemadmodum immortalitas est apud Deum, sic homo, Dei portionis particeps factus, immortalitatem etiam habeat. Verbum quidem ante homines creatos angelorum sit opifex. Utraque autem opificii species libera creata est, non habens naturam boni, id enim soli Deo inest, ab hominibus autem libera animi inductione perficitur : ut malus merito puniatur per se improbus factus; justus autem ob recte facta jure laudetur, ut qui libero utens arbitrio voluntatem Dei transgressus non sit. Atque ita quidem se habent quæ angelos et homines spectant. Verbi autem potentia, cum in se prævideret quid esset, non illud quidem fato sed libera eligentium voluntate, eventurum; futurarum rerum eventus prædicebat, ac nequitiam interdictis prohibebat, eos autem laudabat qui boni permanerent. Postquam autem homines unum aliquem præter cæteros, propterea quod primogenitus erat, callidiorem assectati sunt, ac eum etsi legi Dei obluctabatur, pro Deo habuere; tum Verbi potentia et incœptorem profligatæ temeritatis, et ejus sectatores a sua consuetudine exclusit. Atque is quidem, qui ad imaginem Dei factus erat, discedente ab eo potentiore Spiritu, fit mortalis; ille autem primogenitus propter transgressionem et ignorationem dæmon esse incœpit, et qui inania illius visa fuerant imitati dæmonum exercitus evaserunt, ac propter arbitrii libertatem suæ stultitiæ traditi sunt.

VIII. Materia autem defectionis homines illis fuerunt. Nam cum eis tabulam positionis siderum ostendissent, velut qui tesseris ludunt; fatum induxerunt, rem valde injustam. Nam qui judicat et qui judicatur, tales secundum fatum facti sunt; et qui occidunt et qui occiduntur, divites et pauperes, ejusdem sunt fati effectus : ac tota illis genitura, tanquam in theatro, oblectamentum præbet, apud quos

Inexstinctus risus exortus est beatis diis.

Nam qui singulare certamen spectant et alter alteri certantium favent; qui nubit et pueros stuprat et mœchatur, qui ridet et irascitur, qui fugit et vulneratur, quomodo mortalis non existimetur! Per quæ enim se ipsi hominibus quales essent aperuerunt, per ea audientes ad similia facinora hortati sunt. Atque an non ipsi dæmones cum duce illorum Jove sub fatum cecidere, iisdem ac homines cupiditatibus superati! Præterea, quomodo colendi apud quos plurima opinionum dissensio? Nam Rheam, quam Cybelem vocant Phrygiorum montium incolæ, pudendorum exsectiones aiunt propter Atyn, quem amabat, lege sancivisse. Venus conjugii complexibus delectatur : magus est Diana, medicus Apollo. Et post abscissum Gorgonis Neptuni amicæ caput, unde Pegasus equus et Chrysaor prosiluerunt, sanguinis guttas Minerva et Æsculapius partiti sunt : atque ex iis quidem iste salutem afferebat, illa autem ex simili cruore homicida et bellorum auctor exstitit. Videntur mihi Athenienses, cum de ejus fama detrahere nollent, filium ex Vulcani consuetudine genitum etiam terræ attribuisse; ne, ut Atalante a Meleagro, ita Minervæ a Vulcano virilitas erepta videretur. Hic enim utrimque claudus, fibularum et flexarum inaurium opifex his, ut verisimile est, puellarum ornamentis orbatam matre et pupillam infantem decepit. Neptunus navigat : Mars delectatur bellis : citharœdus est Apollo : tyrannus Thebarum Bacchus, Saturnus tyrannicida. Juppiter cum filia miscetur, et ex eo filia concipit. Testes mihi nunc erunt Eleusis et Draco mysticus, et Orpheus qui dicit :

Portas obserate profanis.

Pluto rapit Proserpinam, ejusque facinora fiunt mysteria : Ceres filiam luget, et quidam per Athenienses decipiuntur. In templo Apollinis est locus qui Omphalus dicitur : Bacchi autem sepulcrum Omphalus. Laudo te nunc, o Daphne, quæ victa Apollinis intemperantia illius divinationem con-

viceris; quippe cum nihil sua illum ars juverit, ut res tuas prænosceret. Dicat nunc mihi jaculator Apollo, quomodo Hyacinthum Zephyrus occiderit. Zephyrus eum vicit; et cum tragicus poeta dicat,

Aura deum cursus pretiosior,

ipse ab exigua victus aura perdidit amasium.

IX. Tales sunt dæmones : hi sunt qui fatum definierunt. Elementum autem illis fuit animalium in cœlo collocatio. Nam animalia, quibuscum cœlo ejecti degebant, sive in terris repentia, sive in aquis natantia, sive in montibus quadrupedes, cœlesti honore dignati sunt, ut et ipsi in cœlo versari existimarentur, et vitam in terris a ratione alienam, rationi consentaneam esse per siderum positionem persuaderent. Quapropter iracundus et patiens, et temperans et intemperans et pauper ab iisdem genituræ legislatoribus tales exstitere. Nam Zodiaci circuli descriptio deorum est opus. Quod si lux eorum unius dominetur (ita enim ipsi loquuntur), cæteris honorem præripit : et qui nunc vincitur, rursus vincere solet. Delectantur autem septem planetis, velut qui tesseris ludunt. Nos autem et fato superiores sumus, et pro errantibus dæmonibus unum Dominum non errantem didicimus; et cum fato non regamur, ejus legislatores rejicimus. Dic, age, per Deum, fruges sevit Neoptolemus, et post luctum beneficium in Athenienses contulit? Sed cur Ceres, antequam filiam amitteret, bene de hominibus non merebatur? Canis Erigones in cœlo monstratur, et Scorpius Dianæ auxiliator, et Chiron Centaurus, et Argo dimidiata et Callistus ursa : quomodo igitur antequam isti prædicta facinora ederent, inornatum erat cœlum? Quis autem non rideat Deltotum illud propter Siciliam, ut nonnullis placet, vel, ut aliis, propter primam Jovis appellationis litteram, inter astra consecratum? Cur enim non Sardiniæ quoque et Cypro cœlum concessum? Aut quam ob

causam Jovis fratrum, qui regna partiti sunt, non ipsæ etiam litterarum figuræ inter astra sunt relatæ? Quomodo vinctus Saturnus et regno ejectus fati moderator constituitur? Aut quomodo regna donat qui non jam regnat? Projicite igitur has nugas, nec injusto in nos odio fas et jura violate.

X. Narratur fabulosa hominum transformatio : transformantur apud vos et dii. Rhea fit arbor; Jupiter draco propter Proserpinam; populi Phaetontis sorores; Latona vile animal, propter quam Ortygia vocata quæ nunc Delus est. Deus, dic age, fit olor, et aquilæ formam capit, et dum Ganymedem a poculis habet, de turpi puerorum amore gloriatur! Quid attinet deos colere munerum aucupes, ac nisi acceperint irascentes? Habeant illi fatum : ego stellas errantes adorare nolo. Quis est ille Berenices capillus? Aut ubi stellæ ejus antequam ipsa moreretur? Quomodo mortuus Antinous, formosus in luna adolescens consecratus? Aut quis illum eo evexit? nisi forte (quemadmodum fidem invenit si quis reges mercede conductus in cœlum ascendisse non sine perjurio ac deorum irrisione affirmet) ita etiam hunc aliquis in deos simili ratione referens, præmiis et muneribus ornatus est. Cur in Deum estis sacrilegi? Cur ejusdem opus dedecoratis? Mactas ovem, et eamdem adoras : taurus est in cœlo, et ejus imaginem trucidas. Is quem vocant Engonasin premit animal noxium : honore afficitur aquila opificem hominis Prometheum peredens. Præclarus sane Cycnus, quoniam adulter erat. Egregii illi alternis diebus viventes filii Jovis, filiarum Leucippi raptores. Præstantior his Helena, quæ relicto flavicomo Menelao mitrigerum et abundantem auro Paridem sequuta est? Æquus etiam extitit Sophron, qui hanc meretricem in campos Elysios transtulit. Sed neque Tyndaris immortalitate donata est; ac sapienter Euripides eam ab Oreste occisam tradit.

XI. Quomodo igitur illam ex fato genituram probem,

cum tales ejus moderatores videam? Regnare nolo : ditescere non libet : præturam recuso, scortationem odi : navigare ob insatiabilem avaritiam non cupio : de coronis consequendis non dimico : liber sum ab insana gloriæ cupiditate : mortem contemno : quovis morbi genere superior sum : mœror animum non peredit. Si servus sum, servitutem sustineo; si liber, ingenuitatem non ostento. Solem video omnium eumdem, unam omnium mortem, sive in voluptate vivas, sive inopia labores. Dives seminat, et pauper eodem semente perfruitur. Moriuntur ditissimi : eumdem vitæ exitum habent mendici. Pluribus rebus indigent divites, quamvis fides illis et honos habeatur : pauper autem et moderatissimus quisque id quod sibi satis est desiderans, facilius consequitur. Quid est quod ex fato præ avaritia vigilas? Cur ex fato sæpe appetens, sæpe moreris? Mundo morere, ejus insaniam rejiciens : vive Deo, per ipsius cognitionem, veterem generationem repudians. Non facti sumus ut moreremur, sed nostra culpa morimur. Perdidit nos libera voluntas : servi facti sumus, qui liberi eramus : per peccatum venditi sumus. Nihil mali factum est a Deo : nos ipsi improbitatem produximus. Eam vero qui produxerunt, denuo repudiare possunt.

XII. Duo spirituum discrimina novimus, quorum alter anima vocatur, alter, anima præstantior, Dei imago et similitudo. Uterque primis hominibus inerat, ut partim ex materia constarent, partim materia præstantiores essent. Sic autem se res habet. Universam videre est mundi constructionem, ac universum opus ex materia perfectum, ipsam autem materiam a Deo creatam; ita ut partim rudis et informis intelligatur antequam divisionem acciperet, partim ornata et digesta post peractam in ea divisionem. Cœlum igitur et quæ in eo stellæ, ex materia constant; et terra ac quidquid ea continetur similem habet constitutionem,

ita ut eadem sit communis omnium generatio. Quamvis autem hæc ita se habeant, sunt tamen quædam eorum quæ ex materia constant, discrimina, ita ut aliud pulchrius sit, aliud vero pulchrum illud quidem, sed tamen ab alio pulchriore superatum. Quemadmodum enim corporis constitutio unius est descriptionis et circa illud versatur nascendi causa, sed tamen, quamvis hæc ita se habeant, sunt quædam in eo dignitatis discrimina, atque aliud est oculus, aliud est auris, aliud capillorum ornatus et intestinorum medullarumque distributio, ac ossium et nervorum compages; et cum aliud ab alio differat, summus est in communi distributione concentus : similiter mundus secundum auctoris sui potestatem quædam splendidiora, quædam his dissimilia continens, materialem spiritum, ita volente opifice, accepit. Hæc autem singulatim perspicere potest qui non superbe despuit in divina oracula quæ variis temporibus consignata litteris, studiosos sui amicos Deo prorsus faciunt. Dæmones igitur (ita enim appellatis) cum ex materia compacti fuissent, et spiritum ex ea traxissent, intemperantes et gulosi evaserunt, alii quidem ad puriorem materiam conversi, alii autem viliorem eligentes, et ad illius similitudinem vitam instituentes[1]. Istos adoratis, o Græci, factos quidem ex materia, longe autem a recto ordine remotos. Sua enim ipsorum stultitia ad inanem gloriam conversi, frænisque excussis, latrones divinitatis fieri conati sunt. Universorum autem Dominus tamdiu illudere eos sivit, dum mundus ad finem perductus dissolvatur, ac judex adveniat, et quicumque perfecti Dei cognitionem, licet a dæmonibus oppugnati, concupiverint, perfectius propter certamina testimonium in die judicii consequantur. Spiri-

[1] Tatianus hic contendit, angelos materia constare et spiritu, imo hunc spiritum extrahi a materia ; item supplicia dæmonum ad extremum diem judicii differri. Item animam humanam materialem esse arbitrari videtur. Circa hæc quatuor capita errasse catholica doctrina docet.

tus igitur in stellis, spiritus in angelis, spiritus in plantis, spiritus in hominibus, spiritus in animalibus; et quamvis unus et idem sit, habet tamen in se discrimina. Atque hæc quidem nobis, non lingua nec probabili ratione nec sophistarum apparatu disserentibus, sed divinioris cujusdam vocis sermone utentibus, qui discere vultis, festinate. Et qui in Scytham Anacharsim non despuitis, neque etiam nunc indignum vobis ducite ab his qui barbaricam disciplinam sequuntur, erudiri. Dogmata nostra saltem ut illam Babyloniorum divinationem adsciscite : aurem nobis dicentibus, saltem ut quercui vaticinanti, accommodate. Sunt hæc quidem quæ recensuimus, dæmonum furentium stratagemata : nostra autem doctrina sublimior, quam ut eam mundus possit comprehendere.

XIII. Non est immortalis per se ipsa, o Græci, anima, sed mortalis [1]. Potest tamen eadem non mori. Moritur enim et dissolvitur cum corpore, si veritatem ignoret : postea autem resurgit in fine mundi una cum corpore, mortem per supplicia in immortalitate accipiens. Rursus autem non moritur, etiamsi solvatur ad tempus, si Dei cognitione instructa sit. Per se enim nihil aliud est quam tenebræ, nec quidquam in ea luminosum. Atque id ipsum est quod dicitur : « Tenebræ lucem non comprehenderunt [2]. » Neque enim anima spiritum servavit, sed ab eo servata est, et lux tenebras apprehendit. Est autem Verbum divina lux : tenebræ vero imperita anima. Quapropter si degat solitaria, deorsum ad materiam vergit, una cum carne moriens. Cum divino au-

[1] Multi immortalitatem animæ a Tatiano everti existimant. Sed præter dicta in Dial. cum Tryph. S. Just. n. VI, R. P. Maran in præf. observat, Tatianum non eam animæ immortalitatem denegare quæ ex Dei voluntate et omnipotentia dependeat, sed quæ ipsius animæ viribus et naturæ tribuatur : nam, uti ex toto contextu patet, animæ mortem interpretatur non dissolutionem, et destructionem, sed peccatum, et vitiosum rerum corporearum amorem.

[2] Joan. I, 5.

tem Spiritu copulata, non caret auxilio, sed eo ascendit, quo deducitur a Spiritu. Hujus enim sedes in supernis: istius generatio in inferioribus locis. Ac initio quidem Spiritus animæ convictor erat; sed eam sequi nolentem deseruit. Illa autem cum ejus virtutis quasdam veluti scintillulas retineret, sed ab eo separata intueri res sublimiores non posset, dum Deum quærit, opinionis errore multos effinxit, doli artifices dæmones sequens. Porro Spiritus Dei non omnibus inest, sed in quibusdam juste viventibus residens et cum eorum animo complicatus, per prædictiones cæteris animabus res absconditas nuntiavit. Atque illæ quidem quæ sapientiæ paruerunt, cognatum sibi Spiritum attraxere: quæ vero non paruerunt et ministrum Dei passi rejecerunt, cum Deo potius deprehensæ sunt pugnare, quam eum colere.

XIV. Tales et vos estis, o Græci, lingua quidem expoliti, mente autem absurdi; ac multorum principatum potius quam unius professi estis, dum dæmones, quasi præpotentes essent, statuitis assectari. Quemadmodum enim latro, cum inhumanus sit, audacia solet similes sui domare; sic dæmones ad summam improbitatem progressi solitarias apud vos animas ignoratione et inanibus visis deceperunt. Qui quidem non facile moriuntur, sunt enim carnis expertes, sed viventes mortis instituta profitentur, toties nimirum et ipsi morientes quoties ad peccandum sectatores suos erudiunt. Itaque quod nunc præcipuum illis est, ut similiter ac homines non moriantur, id eis adfuturum est, quando suppliciis tradentur; neque tunc vitæ æternæ participes erunt, sed mortem quamdam in immortalitate sortientur. Quemadmodum enim nos, quibus nunc facile mori contingit, postea cum voluptate immortalitatem, vel dolorem cum immortalitate percipimus; sic et dæmones, qui præsenti vita ad peccandum abutuntur, ac per totam vitam moriuntur, rursus immortalitatem habebunt, eamdem quidem ac dum vive-

rent, statu autem similem illorum hominum qui ex animi sui sententia gessere quidquid viventibus dæmones præscripserunt. An non enim hominibus pauciores peccatorum species ob vitæ brevitatem efflorescunt; prædictis autem dæmonibus ob infinitum ævum magis peccare contingit?

XV. Jam vero oportet, ut quod habentes amisimus, id nunc quæramus, et animam cum Spiritu sancto copulemus et ad conjunctionem cum Deo enitamur. Non igitur simplex est hominum anima, sed ex multis partibus constat [1]. Est enim composita, ita ut per corpus manifesta fiat. Neque enim unquam ipsa sine corpore apparuerit; nec caro resurgit sine anima. Est enim homo, non, ut quidam instar corvorum crocitantes decernunt, animal ratione utens, mentis et scientiæ capax : nam ipsæ secundum illos belluæ mentis et scientiæ capaces ostendentur. Solus autem homo imago et similitudo Dei. Hominem autem dico non eum qui similia belluis faciat, sed qui procul ab humanitate constitutus ad Deum pervenerit. Atque id equidem in libro de animalibus accuratius disserui. Nunc autem id quod instat disserendum, qualis sit illa secundum Deum imago et similitudo. Quod comparari non potest, nihil aliud est quam ipsum ens : quod autem comparatur, nihil aliud quam quod simile est. Carnis quidem expers perfectus Deus : homo autem caro. Vinculum est carnis anima : animam caro continet. Ac talis quidem naturæ species, si se instar templi habeat, libenter illud incolit Deus per legatum Spiritum. Si vero tale non fuerit tabernaculum, præstat homo belluis sola voce articulata; cætera vero ejusdem est ac illæ vivendi rationis, ut qui non sit similitudo Dei. Porro dæmones om-

[1] Hic iterum Tatianus animam corpoream esse, asserere videtur, sed non satis explicat quid nomine corporis intelligat. Deinde cum solum esse hominem contendit, in quo Spiritus sanctus habitat; secus vero a belluis distare negat : ubi Spiritus gratiam commendat, et hominis imbecillitatem agnoscit, qui nisi adjuvetur a Spiritu sancto in vitium deflectit.

nes nullam habent carnem, sed spiritalis est eis compages, ut ignis et aeris. Iis autem solis qui Spiritu Dei communiti sunt, facile videri possunt etiam dæmonum corpora; cæteris vero nequaquam, id est, psychicis. Nam præstantius ab inferiore comprehendi non potest. Propterea ergo dæmonum natura pœnitentiæ locum non habet. Sunt enim materiæ et nequitiæ quidam splendores. Materia autem animam in servitutem redigere voluit : ac secundum liberum arbitrium, isti quidem leges mortis hominibus tradiderunt : homines vero post immortalitatis jacturam morte per fidem obeunda mortem superaverunt, ac per pœnitentiam vocatio eis concessa secundum hunc sermonem : « Quoniam paulo minus » ab angelis imminuti sunt[1]. » Potest autem quisquis victus est rursus vincere, si mortis causam repudiet. Quænam autem illa sit facile perspicere possunt, qui immortalitatem concupiscunt.

XVI. Dæmones autem qui hominibus imperant, non sunt hominum animæ. Quo enim pacto efficaces etiam post mortem fuerint? Nisi forte homo, quamdiu vivit, insipiens et invalidus est : mortuus efficaciore creditur præditus potestate. Sed res ita se non habet, ut alibi demonstravimus; ac perdifficile est existimare animam immortalem, quæ corporis membris impeditur, sagaciorem, cum ex eo migraverit, fieri. Dæmones enim, dum pro sua nequitia in homines debacchantur, deorsum vergentes eorum animos variis et fallacibus machinationibus pervertunt, quo minus ad viam cœlorum erigi possint. Sed nec ea nos latent quæ in mundo sunt; et divina facile a nobis comprehendi possunt, si vis illa, quæ animos immortales facit, ad nos accesserit. Videntur autem et a psychicis dæmones, ac sese nonnunquam hominum adspectui exhibent; vel ut aliquid esse existimentur, vel etiam aliquid tanquam inimicis noceant amici mala

[1] Psal. VIII, 4.

mente præditi, vel ut sui similibus causas ipsorum colendorum innectant. Nam si possent, cœlum ipsum profecto cum cæteris rebus creatis subverterent. Nunc autem nequaquam id faciunt; neque enim possunt; sed materia inferiore materiam sibi similem oppugnant. Hos ergo si quis vincere velit, materiam repudiet. Lorica enim Spiritus cœlestis armatus servare poterit quidquid ab eo circumdatum fuerit. Habet quidem materia nostra morbos et tumultus, qui cum acciderint, eorum causas sibi dæmones adscribunt, morbo invadenti supervenientes. Ipsi etiam interdum nequitiæ suæ tempestate habitum corporis nostri concutiunt; sed verbo virtutis Dei percussi, discedunt exterriti et æger sanatur.

XVII. De occultis enim secundum Democritum consensionibus et dissensionibus quid dicere habeamus, nisi id quod communi sermone contritum est, abderiloquum esse hominem Abderitam. Quemadmodum autem is a quo civitas illa nomen accepit, Herculis, ut ferunt, amicus, ab equis Diomedis devoratus est; sic et iste, qui de mago Ostane gloriatur, in die consummationis igni depascendus tradetur. Ac vos quoque, nisi risum desinatis, eadem ac magi supplicia luetis. Quocirca velut ex loco excelso clamantem me, Græci, audite, nec cachinnando dementiam vestram in præconem veritatis transferte. Non tollitur morbus per occultam dissensionem, nec furiosus pelliculis appensis curatur. Sed dæmones ventitant: et qui ægrotat et qui amare se dicit, et qui odit et qui ulcisci cupit, hos capiunt adjutores. Modus autem eorum machinationis sic se habet. Quemadmodum enim litterarum figuræ et versus qui ex eis constant, non possunt per se ipsa id quod cogitatur et componitur demonstrare, sed sibi homines signa cogitationum instituerunt, ex certa eorum constructione id percipientes cujus significandi causa etiam litterarum ordo institutus est; similiter nec radicum varietates, nec

nervorum et ossium appositiones per se ipsa quidquam efficiunt, sed sunt dæmonum improbitatis elementum, qui ad quid valeret unumquodque illorum definierunt. Ubi autem vident consentire homines ut sibi per eas res ministretur, tunc supervenientes efficiunt ut sibi homines serviant. Quomodo enim honestum sit adulteriis ministrare, aut præclarum auxilio adesse nonnullis ut oderint; aut materiæ decorum attribuere furentium curationem ac non Deo! Arte enim a Dei cultu homines avertunt, dum eos adducunt ut herbis et radicibus fidem habeant. Deus autem, si hæc ad id efficiendum creasset quod hominibus libet, malarum sane rerum opifex esset. Verum ipse omnia bene se habentia creavit; sed dæmonum intemperantia iis quæ in mundo sunt, ad male agendum abusa est : eorumque est nequitiæ species, non perfecti Dei. Quo enim pacto vivus ego minime sim malus, mei autem mortui, nihil agente me, reliquiæ, quæ non moventur, imo nec sentiunt, aliquid quod sentiatur efficiant? Et qui morte miserrima mortuus est, quomodo poterit ad alterius ultionem operam navare? Hoc enim si ita esset, multo magis a se ipso proprium inimicum propulsaret : nam qui opem etiam aliis ferre potest, multo magis sui ipsius ultor erit.

XVIII. Medicandi autem ratio et quidquid ea continetur ejusdem est artificii. Nam si quis materia curatur ei confidens, multo magis curabitur si ad virtutem Dei confugiat. Quemadmodum enim ea quæ nocent compositiones sunt materiales, sic et quæ sanant ejusdem sunt naturæ. Quod si deteriorem materiam recusamus, sæpe nonnulli etiam per malæ alicujus rei cum alia conjunctionem mederi conantur, et malis ad bonum abutuntur. Sed quemadmodum is qui cum latrone cœnavit, etiamsi ipse non sit latro, quia tamen convivatus est, pœnæ fit particeps : sic qui minime malus est, sed cum eo quod malum est implicatur, eoque

ad opinatum bonum utitur, propter commercium quod cum eo habuit, a Deo judice condemnabitur. Cur enim qui materiæ dispositioni credit, Deo non vult credere? Aut quam ob causam ad potentiorem dominum non accedis, sed potius ipse tibi mederis, ut canis gramine, cervus vipera, sus cancris fluvialibus, leo simiis? Cur iis quæ in mundo sunt divinitatem tribuis? Cur proximum sanans, beneficus vocaris? Verbi potentiam sequere? Non sanant dæmones, sed arte homines capiunt et in servitutem redigunt. Ac recte admirandus ille imprimis Justinus eos latronibus similes esse declaravit. Quemadmodum enim nonnullos isti vivos capere solent, ac deinde suis eos pretio restituere; sic et qui existimantur dii, postquam nonnullorum corporibus obrepsere, ac deinde opinionem præsentiæ suæ per somnia fecere, in publicum eos prodire jubent, ac omnibus spectantibus, cum rebus mundanis potiti fuerint, ab ægris avolant, et morbo quem inflixerant deleto, hominem pristinæ valetudini restituunt.

XIX. Cæterum vos qui hæc non perspicitis, a nobis qui perspicimus, discite. Qui mortem a vobis contemni et animum nihil extra se quærentem exerceri dicitis, (Vestri enim philosophi tantum absunt ab hoc studio, ut quotannis nonnulli a Romanorum rege sexcentos aureos accipiant, nullam ad rem utilem, sed ne gratis barbam promissam gerant. Crescens quidem ille, qui in magna urbe nidum posuerat, puerorum amore superabat omnes, et omnino pecuniæ studio attentus erat. Iste autem mortis contemptor ita mortem metuebat, ut eam Justino, non secus ac mihi, veluti malum aliquod, machinationibus inferre conatus sit, quia veritatem prædicans gulæ et fraudis philosophos arguebat. Quosnam autem philosophorum, nisi nos solos insectari solebat?) si mortem metuendam non esse dicitis, decretis nostris consentientes; ne mortem, ut Anaxarchus, propter insanum

hominum laudis amorem appetatis, sed propter Dei cognitionem, contemptores mortis efficiamini. Mundi enim constructio præclara, sed prava in eo vivendi ratio; ac videre est eos qui Deum ignorant, tanquam in solemni conventu admiratione et plausu excipi. Quid enim est divinatio; cur ab ea decipimini? Ministra est tibi vigentium in mundo cupiditatum. Vis bellum gerere, et Apollinem consiliarium cædium capis. Vis rapere virginem, et dæmonem tibi optas auxilio venire. Ægrotas per te ipse, et ut Agamemnon decem consiliarios, ita deos tibi cupis adesse. Quædam furit aqua pota, et adhibito thure amens fit : hanc tu vaticinari dicis. Præscius erat futurorum Apollo et vaticinantium magister: se ipse in Daphne frustratus est. Quercus, dic mihi, divinat, rursumque aves futura prænuntiant? Tu vero animalibus et plantis ignobilior es? Præclarum tibi erat fieri lignum præsagum et avium volatum sumere! Qui te facit avarum, idem et de re facienda vaticinatur : qui seditiones et pugnas excitat, idem et de belli victoria prædicit. Si perturbationes animi viceris, omnia quæ in mundo sunt contemnes. Cum tales simus, nolite nos odio prosequi; sed dæmonibus rejectis, solum Deum sectamini : « Omnia per » ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil [1]. » Si quid autem veneni est in his quæ nascuntur, id propter peccatum nostrum supervenit. Horum imaginem demonstrare licet; tantum vos auscultate, et qui credit intelliget.

XX. Etiam si te pharmacis cures, quod quidem tibi ad indulgentiam concedo; oportet tamen ut testimonio tuo rem Deo assignes. Trahit enim nos adhuc mundus, et materiam propter imbecillitatem quæro. Alæ enim erant animæ Spiritus sanctus, quem cum peccando projecisset, volavit instar pulli, et humi decidit : cœlesti autem convictu delapsa, inferiorum commercium appetivit. Transmigrarunt

[1] Joan. I, 3.

dæmones, primi homines ejecti sunt; ac isti quidem e cœlo detrusi, hi autem e terra, non ista quidem, sed hoc rerum ornatu præstantiore. Deinceps oportet ut, antiquæ conditionis desiderio commoti, quidquid obstat removeamus. Non enim infinitum est cœlum, o bone, sed finitum, et terminis circumscriptum. Supra illud autem sæcula præstantiora, quæ tempestatum, ex quibus varii morbi nascuntur, vicissitudinem nesciunt, sed temperie omni prædita diem habent perpetuum ac lumen nostris hominibus inaccessum. Qui autem terræ descriptiones elaboraverunt, ii, quantum homini fas erat, regiones descripserunt; sed cum non haberent quod de iis quæ ultra sunt dicerent, propterea quod invisi non possint, maris æstus causati sunt, et quod marium aliud alga, aliud luto plenum sit, et locorum alia torrida, alia frigida et gelu concreta. Nos autem quæ a vobis ignorantur per Prophetas didicimus; qui quidem cum certo tenerent corpus simul cum anima indumentum cœleste mortalitatis immortalitatem adepturum, plurima cæteris animabus abscondita prænuntiabant. Potest autem quisquis nudus est hoc ornamentum consequi et ad veterem cognationem redire.

XXI. Non enim desipimus, o Græci, nec nugas prædicamus, Deum sub hominis forma natum nuntiantes. Qui nobis convicium facitis, fabulas vestras conferte cum nostris narrationibus. Deiphobus erat, ut ferunt, Minerva propter Hectorem, et in gratiam Admeti intonsus Apollo flexipedes boves pascebat: anusque venit ad Semelem Jovis conjux. Qui talia excolitis, quomodo nos irridetis? Obiit Æsculapius vester, et qui quinquaginta virgines una nocte Thespiis violavit, cum se voraci flammæ tradidisset, vitam reliquit. Prometheus Caucaso affixus pœnas ob collatum in homines beneficium persolvit. Jupiter secundum vos invidus est et somnium hominibus abscondit, eos perire

volens. Quapropter propria monumenta intuentes, saltem nos, ut similia fabulantes, approbate. Ac nos quidem non desipimus : vestra autem meræ sunt nugæ. Si generationem deorum memoratis, etiam mortales eos declaratis. Cur enim nunc Juno non prægnat? Utrum consenuit, an deest qui vobis nuntium afferat? Credite nunc mihi, o Græci, nec fabulas, nec deos vestros ad allegoriam trahite. Nam si id facere tentetis, vestra etiam a vobis numina evertuntur. Vel enim dæmones improbis sunt moribus, si tales sunt quales apud vos dicuntur; vel si transferuntur ad naturam, non ii sunt qui dicuntur. Equidem ad colendam elementorum naturam nec adducar ipse, nec quemquam adduxerim. Metrodorus autem Lampsacenus in libro de Homero stolide prorsus disseruit, omnia ad physiologiam revocans. Nam nec Junonem, nec Minervam, nec Apollinem id esse dicit quod existimant qui ædes illis et templa constituerunt, sed naturæ partes et elementorum dispositiones. Hectorem etiam et Achillem et Agamemnonem, ac omnes omnino Græcos et barbaros cum Helena et Paride, ad eamdem naturam referri dicetis, et artis ac dispensationis causa introductos fuisse, cum prædictorum hominum nullus extitisset. Atque hæc quidem animi causa protulimus; nostram enim Dei cognitionem ne conferre quidem fas est cum iis qui in materia et luto volutantur.

XXII. Quales enim sunt disciplinæ vestræ? Quis non rideat solemnes vestros et publicis peractos sumptibus ludos, qui pravorum dæmonum occasione celebrati, homines in ignominiam impingunt? Vidi sæpenumero quemdam, et cum viderem miratus sum, et postquam miratus sum contempsi, ut qui alius sit intus, foris autem id quod non est mentiatur : hunc, inquam, vidi luxu valde diffluentem, et mollitie omni fractum, ac modo oculis rutilantem, modo manus huc et illuc versantem et lutoso vultu insanientem,

et nunc Veneri, nunc Apollini similem; unum omnium deorum accusatorem, superstitionis compendium, vituperatorem actionum heroicarum, cædium histrionem, adulterii monstratorem et avaritiæ, cynædorum doctorem, occasionem sententiarum capitalium; eumdem tamen ab omnibus laudatum. Ego autem illum omnia mentientem, ejusque impietatem et studia, ac totum denique hominem rejeci. Vos autem capiunt ejusmodi homines : et qui communia vobiscum studia non habent, eos conviciis exagitatis. Hiare nolo multis canentibus : ab eo qui innuit oculis et movetur præter naturam, nolo me in eosdem affectus vocari. Quid mirabile apud vos aut egregium peragitur? Resonante naso turpia loquuntur : moventur indecore : et dum in scena mœchandi artem docent, filii vestri spectant ac filiæ. Præclara apud vos auditoria, quidquid nefarie noctu perpetratur prædicantia, et turpium sermonum declamationibus auditores oblectantia! Laude etiam digni sunt mendaces poetæ vestri, qui etiam per gestus fucum auditoribus faciunt.

XXIII. Vidi homines corporis exercendi studio aggravatos et pondus carnium suarum circumferentes, quibus præmia et coronæ, adhortantibus eos agonothetis, proponuntur, non ad præclarum facinus, sed ad faciendæ injuriæ et excitandæ discordiæ contentionem; et qui magis percussor fuerit, coronatur. Atque hæc quidem minora sunt mala : majora autem quis non dicere refugiat? Quidam, inertiam profitentes, propter luxuriam seipsos vendunt occidendos. Vendit se pauper : emit dives homicidas : sedent qui testimonium de his ferant, ac singulare certamen ineunt gladiatores nullam ob causam; nec quisquam descendit qui auxilietur? An hæc præclare a vobis peraguntur? Qui enim inter vos dignitate præstat, exercitum homicidarum colligit, seque latrones alere profitetur. Prodeunt ab

eo latrones, vosque omnes ad spectaculum convenitis, judices futuri, partim agonothetæ improbitatis, partim et ipsorum gladiatorum. Dolet qui cædi non interfuit, quod spectandis nefariis et impiis et scelestis facinoribus non fuerit damnatus. Occiditis animalia ut carnem edatis : ac homines emitis ut humanæ carnis epulum apponatis animæ, eamque valde impia sanguinis effusione pascatis. Occidit latro ut accipiat : dives emit gladiatores ut occidantur.

XXIV. Quid me juverit ille apud Euripidem furiosus, et Alcmæonem matricidam agens; qui nec oris sui formam retinet, ac majorem in modum hiat, ensemque circumfert, clamansque inceditur, et stolam inhumanam gerit? Valeant Hegesilai fabulæ; valeat Menandri lingua versuum scriptoris. Quid est quod fabulosum tibicinem admirer, aut ut Aristoxenus de Thebano Antigenide curiosius laborem? Concedimus vobis res inanes. Vos ergo vel credite dogmatibus nostris, vel nostra nobis similiter relinquite.

XXV. Quid magnum aut mirabile faciunt apud vos philosophi? Alterum humerum negligunt, plurimam demittunt comam, barbam alunt, ungues ferinos circumferunt. Ac nullius quidem sese dicunt egere; sed tamen, Protei more, coriario indigent propter peram, textore propter vestem, lignario propter baculum, divitibus propter ingluviem et coquo. O canis æmulator homo, Deum ignoras, et ad belluarum imitationem declinas : qui publice clamas, non sine quadam hominis haud egeni confidentia, ulcisceris te ipse, ac nisi accipias conviciaris; tibique fit ars lucrandi philosophia. Platonis decreta sequeris? Ecce tibi Epicureus sophista palam et aperte adversatur. Rursus Aristotelem vis sectari; tibique Democriti sectator aliquis conviciatur. Pythagoras Euphorbum se fuisse ait, et Pherecydis doctrinæ est hæres. Aristoteles animæ immortalitatem exagitat. Vos autem qui tumultuosas habetis dogmatum successiones,

discordes cum concordibus pugnatis. Est qui Deum corpus esse dicat, ego incorporeum; mundum esse indissolubilem, ego dissolvendum; conflagrationem variis temporibus evenire, ego semel eventuram; judices esse Minoem et Rhadamanthum, ego Deum ipsum; solam animam immortalitate donari, ego carnem quoque cum anima. Quid vos lædimus, o Græci, aut cur eos qui Verbum Dei sequuntur, tanquam scelestissimos odistis? Carnem humanam non edimus; falsi testes estis, qui edocti estis ut id diceretis. Apud vos fit Pelops deorum cœna, quamquam a Neptuno amatus; Saturnus filios devorat; Jupiter Metim deglutit.

XXVI. Desinite alienos sermones velut in triumpho ostentare, et velut gracculus pennis ornari non vestris. Unaquæque civitas si propriam a vobis dictionem repetitum veniat, vestra vos deficient sophismata. Dum quæritis quid sit Deus, quid in vobis agatur ignoratis, et in cœlum hiantes in foveas deciditis. Similes sunt labyrinthis librorum vestrorum pertractationes, et qui eos legunt Danaidum dolio. Quid mihi tempus dividitis, aliud quidem præteritum dicentes, aliud præsens, aliud futurum? Quomodo enim futurum elabi possit, si præsens adest. Sed quemadmodum navigantes prælerlabente nave putant præ imperitia montes currere; ita et vos non perspicitis vos quidem prætercurrere, ævum autem stare, quamdiu illud esse voluerit qui creavit. Cur enim mea exponens incusor, et cur mea omnia evertere studetis? Nonne enim simili ac nos modo nati estis, ejusdem mundi administrationis participes? Cur sapientiam apud vos esse solos dicitis, cum nec alium solem, nec alios siderum ortus, nec generationem præstantiorem, nec mortem præter cæteros homines eximiam habeatis? Initium nugandi vobis fuere grammatici, et qui sapientiam dividitis, a vera sapientia abscissi estis, ac partium illius nomina hominibus attribuistis. Ac Deum quidem ignoratis: dum autem inter vos

digladiamini, vos invicem evertitis. Propterea nihil prorsus estis omnes; et quamvis sermones vobis quasi proprio jure vindicetis, velut cæcus cum surdo disseritis. Quorsum tenetis fabrilia instrumenta, qui fabricari non scitis? Cur sermones profitemini, qui longe ab operibus distatis? gloria nimirum inflati, in calamitatibus autem demissi. Habent actiones vestræ speciem a ratione alienam; nam in publico cum pompa inceditis, sermones autem in angulis occultatis. Missos vos fecimus cum tales cognosceremus; nec jam de vestris rebus quidquam adtingimus, sed verbum Dei sectamur. Cur enim, o bone, litterarum bellum excitas et earum pronuntiationes tanquam in pugilatu, attice balbutiendo, collidis, cum te magis apte ad naturam loqui deceret? Nam si, cum Atheniensis non sis, sermonem atticum affectas, dic mihi cur non doricum? Cur alter tibi barbarus videtur, alter ad colloquia hilarior?

XXVII. Quod si te istorum tenet eruditio; cur mihi dogmatum quæ mihi placent, opiniones eligenti bellum indicis? Quomodo enim non absurdum latrones quidem propter nomen illud quo appellantur, non puniri antequam veritas diligenter explorata fuerit; nos autem per anticipatam ex conviciis sine examine opinionem odio haberi? Diagoras Atheniensis erat, sed ei pœnam irrogastis, quod Atheniensium mysteria vulgasset : et qui Phrygios illius legitis libros, odio nos habetis; qui Leonis commentarios servatis, moleste fertis vos a nobis argui; et qui Appionis de diis Ægyptiis opiniones apud vos habetis, nos tanquam impiissimos putatis exterminandos. Sepulcrum Jovis Olympii apud vos monstratur, licet quidam Cretenses mentiri dicat. Nihil est illa multitudinis deorum congregatio. Quamvis Epicurus eorum contemptor tædiferi munere fungatur, nihilo magis quid de Deo ejusque universorum principatu sentiam, principes et magistratus celabo. Quid mihi auctor

es ut meum institutum mentiar; et qui mortem a te contemni dictitas, cur hortaris ut eam astu declinem? At ego cor cervi non habeo : vestrarum autem litterarum studia loquacissimum Thersitem imitantur. Quomodo credam dicenti solem esse massam ignitam lunamque terram? Hæc enim verborum pugna sunt, non veritatis illustratio. Quomodo enim non stultum Herodoti de Herculis historia libris credere, terram superiorem prædicantibus, ac inde delapsum leonem quem Hercules occidit? Quid enim prodest stylus atticus et philosophorum sorites, et syllogismorum probabilitates et terræ mensuræ et astrorum positiones et solis cursus? Ejusmodi enim quæstionibus occupari hominum est sibi dogmata instar legis imponentium.

XXVIII. Quapropter vestras quoque legum institutiones contempsi. Unam enim oportebat esse et communem omnium vivendi normam. Nunc autem quot civitates, tot legum institutiones; ita ut quæ apud nonnullos turpia sunt, apud alios sint præclara. Græcis nimirum fugiendum videtur ne quis cum matre conjungatur : at id præclarissimum apud Persarum magos institutum. Puerorum amor a barbaris damnatur, a Romanis autem prærogativa donatur, qui puerorum greges, instar equorum gregalium, cogere student.

XXIX. Hæc cum vidissem ac præterea mysteriorum particeps factus, varias ubique religiones, quæ quidem ab effeminatis et androgynis procurantur, explorassem; cumque reperissem Latiarem apud Romanos Jovem cruore humano et sanguine ex homicidiis delectari; Dianam non procul Megalopoli similes actiones profiteri, et aliorum alibi dæmonum molitione multa nefarie fieri; ut me ipse collegi, quomodo verum invenire possem inquisivi : cumque animum per optima quæque versarem, forte in quosdam barbaricos libros incidi, antiquiores quam ut cum

Græcorum disciplinis, diviniores quam ut cum eorum erroribus conferri possint. Usu mihi evenit ut his fidem haberem propter dicendi genus minime arrogans, scriptorum ingenium artificii expers, universi creationis explicationem captu facilem, futurorum præcognitionem, præceptorum excellentiam, ac singularem universorum principatum. Itaque mente mea divinitus edocta intellexi ista quidem condemnationi affinia esse, ab his autem servitutem illam, quæ in mundo est, dissolvi, nosque a multis principibus et infinitis tyrannis liberari, ac dono augeri non illo quidem alias non concesso, sed quod acceptum retinere error non siverat.

XXX. Horum cognitione initiatus et instructus, volo instar puerorum infantium exui et nudari. Nequitiæ enim naturam minimorum seminum naturæ similem esse scimus, quippe cum ex parvis momentis iste corroboretur; rursus tamen dissolvendus, si verbis Dei fidem adjungamus nec nos ipsi dissipemus. Nostra enim invasit ope occulti cujusdam thesauri, quem dum fodimus, pulvere quidem impleti sumus, ipsi autem consistendi copiam præbuimus. Omnia enim suam possessionem esse ducens, pretiosiores divitias in suam potestatem redegit. Atque hæc quidem nostris dicta sint. Vobis autem Græcis quid aliud dicam, nisi ut ne melioribus convicium faciatis, nec, si barbari dicuntur, inde ansam arripiatis cavillandi? Nam cur alii aliorum linguam invicem intelligere non possint, causam, si vultis, reperire poteritis. Nostra enim inquirere si velitis, facilem vobis et copiosam narrationem instituam.

XXXI. Nunc autem convenire arbitror, ut philosophiam nostram Græcorum disciplinis antiquiorem esse demonstrem. Termini nobis erunt Moses et Homerus, quod uterque sit vetustissimus, ac iste quidem poetarum et historicorum antiquissimus, hic autem barbaræ omnis sapientiæ princeps.

Eos ergo in comparationem vocemus. Nostra enim reperiemus non solum Græcorum disciplinis, sed etiam litterarum inventione antiquiora. Testes autem non domi assumam, sed potius Græcis utar adjutoribus. Alterum enim insulsum, quia ne admittendum quidem a vobis est. Alterum vero admirabile ostenditur, si vestris vobiscum armis pugnans, non suspecta a vobis argumenta desumam. Nam de Homeri poesi, ejusque genere, et tempore quo floruit, investigarunt antiquissimi, Theagenes Rhegius, qui regnante fuit Cambyse; Stesimbrotus Thasius, Antimachus Colophonius, Herodotus Halicarnasseus, et Dionysius Olynthius. Post hos Ephorus Cumæus, Philocorus Atheniensis, Megaclides et Chamæleo Peripatetici : deinde grammatici Zenodotus, Aristophanes, Callimachus, Crates, Eratosthenes, Aristarchus, Apollodorus. Ex his Crates Homerum ante Heraclidarum reditum floruisse ait, intra annos post bellum Trojanum octoginta; Eratosthenes, post annum centesimum ab Ilio capto; Aristarchus, circa Jonicam migrationem, quæ post Troica annis centum et quadraginta contigit; Philochorus, post Jonicam migrationem, Archonte Athenis Archippo, annis post Iliaca centum et octoginta; Apollodorus, post Jonicam profectionem annis centum, id est, post Iliaca ducentis et quadraginta. Quidam illum ante Olympiades vixisse dixerunt annis nonaginta, id est, post Trojam captam trecentis supra decem et septem. Alii tempus infra deducunt, et Homerum Archilocho æqualem fuisse dicunt : floruit autem Archilochus circa Olympiadem vigesimam tertiam tempore Gygis Lydi, annis a bello Trojano quingentis. Atque hæc quidem a nobis de prædicti poetæ, id est, Homeri ætate, ac eorum qui de ipso loquuti sunt dissensione, satis multa his qui diligenter investigare possunt, licet breviter et compendiose dicta sint. Falsi enim argui possent et quæ de rebus ipsis feruntur opiniones. Ubi enim

temporum descriptio non cohæret, nec vera esse possit historia. Quid enim causæ est cur in scribendo erratur, nisi quia non vera componuntur?

XXXII. Apud nos autem nec inanis gloriæ cupiditas, nec varietas sententiarum. Remoti enim a pervulgata et terrena doctrina, Dei præceptis parentes, ac legem patris incorruptionis sequentes, quidquid humanis opinionibus continetur rejicimus. Philosophantur non solum divites, sed et gratuito pauperes doctrina perfruuntur. Majora enim sunt quæ a Deo proficiscuntur, quam ut mundi muneribus rependi possint. Quicumque autem audire voluerint omnes hoc modo admittimus, etiamsi anus, etiamsi adolescentes fuerint : ac omni prorsus ætati suus est apud nos honor, sed longe abest lascivia. Nihil sane mentimur : sed præclarum fuerit, si vestra in incredulitate perseverantia modum accipiat : sin minus, res nostræ Dei sententia confirmatæ maneant. Vos autem ridete, ut et ploraturi. Nonne enim absurdum est Nestorem, tarde equorum lora abscindentem ob infirmam et gelidam ætatem, admirationi apud vos esse, quod se juvenibus in bello adæquare conetur; qui autem apud nos cum senectute luctantur, et res divinas pertractant, irrideri? Quis vos non rideat, quod dum Amazones et Semiramin et nonnullas alias dicitis bellicosas extitisse, convicium nostris virginibus faciatis? Adolescens erat Achilles, et admodum generosus fuisse creditur. Junior Neoptolemus, sed fortis erat. Infirmus Philoctetes, sed tamen eo egebat adversus Trojam dæmonium. Qualis fuit Thersites? sed tamen agminis ductor erat : ac nisi immoderata in eo loquacitas ob imperitiam extitisset, non sane ei acutum et calvum caput exprobratum fuisset. Quicumque philosophari apud nos volunt, eos ex vultu non probamus; nec de accedentibus judicium ex specie et habitu facimus. Nam robur animi omnibus inesse posse censemus, quamvis infirmis sint

corporibus. Vestra autem invidiæ plena ac plurimæ socordiæ.

XXXIII. Quapropter ex iis rebus, quas vos in pretio habetis, planum facere decrevi, nostra instituta temperantiam servare, vestra vero insania referta esse. Nam qui nos inter mulieres et adolescentes, inter virgines et anus nugari dicitis, et quia vobiscum non sumus, irridetis; quid nugarum ferant res Græcorum audite. Nugantur enim eorum artes, dum majore in pretio sunt quam vestri dii, et circa gynæceum indecore vos geritis. Praxillam enim, quæ nihil utile carminibus dixit, æream fecit Lysippus; Learchidem Menestratus, Sappho meretricem Silanion, Erinnam Lesbiam Naucydes, Boiscus Myrtidem, Myrum Byzantiam Cephisodotus, Praxigoridem Gomphus, Clitum Amphistratus. Quid enim dicam de Anyta, Telesilla et Mystide? Primæ Euthycrates et Cephisodotus, secundæ Niceratus, tertiæ Aristodotus, opifices fuerunt; Mnesarchidis Ephesiæ Euthycrates, Corinnæ Silanion, Thalarchidis Argivæ Euthycrates. Has recensere volui, ne quid novi apud nos existimetis fieri, atque ut obversantia oculis monumenta comparantes, eas quæ apud nos philosophantur non irrideatis. Ac Sappho quidem meretrix et impudica muliercula; ac suam ipsius lasciviam canit. At omnes pudicæ apud nos sunt, et circum cola virgines, multo præclarius quam vestra illa puella, divina oracula pronuntiant. Quapropter pudere vos debet, quod ipsi quidem muliercularum discipuli sitis, mulieres autem instituto nostro addictas, cum solemnibus quas illæ obeunt conventibus exagitetis. Qualem enim vobis et quam præclaram prolem edidit Glaucippe, quæ monstrum peperit! quemadmodum demonstrat illius statua, opifice Nicerato Atheniensi Euctemonis filio. Etsi enim elephantem peperit Glaucippe, quid causæ est cur publico honore perfruatur? Phrynen vobis meretricem Praxiteles et Herodotus fecerunt.

Pantheuchydem e scortatore gravidam Euthycrates. Besantidem Pæonum reginam, quod nigrum infantem peperisset, arte sua Dinomenes hominum memoriæ commendavit. Ego autem et Pythagoram, qui Europam tauro imposuit, et vos condemno, qui Jovis accusatorem honore ob ipsius artem afficitis. Rideo et Myronis artem, qui buculam effinxit, eique victoriam imposuit, quod rapta Agenoris filia adulterii et intemperantiæ præmium reportasset. Glyceram meretricem et Argivam psaltriam Herodotus Olynthius expressit. Bryaxis Pasiphaen statuit, cujus lasciviam commemorantes tantum non studio habetis, ut tales sint hodie mulieres. Quædam Melanippe sapiens erat, eamque idcirco Lysistratus effinxit; at vos sapientes esse apud nos mulieres non creditis.

XXXIV. Egregius sane Phalaris tyrannus, qui pueros lactentes vorans, Polystrati Ampraciotæ arte etiamnum, quasi vir quidam admirandus, monstratur. Ac talem quidem illius vultum Agragantini ob humanæ carnis esum intueri reformidant; at qui eruditioni dant operam, gloriantur quod eum per imaginem adspiciant. Annon flagitiosum est fraternam cædem apud vos honorari, qui Polynicis et Eteoclis imagines aspicitis, ac non potius eas cum opifice Pythagora defodistis, ut nequitiæ monumenta interirent? Quid causæ est cur mulierem tringinta pueros enixam, propter Periclymenum, veluti admirandum quidpiam, intuear et contempler! Nam cum multæ intemperantiæ fructus tulisset, præclarum erat illam detestari, utpote illi apud Romanos Scrophæ assimilatam, quæ et ipsa sacrum aliquem cultum ob similem partum fertur assequuta. Mœchatus est Mars cum Venere, et natam ex illis Harmoniam Andron vobis expressit. Sophron, qui nugas et ineptias litteris mandavit, clarior fuit ob æream fabricam, quæ etiamnum exstat. Fabulatorem Æsopum immortalitati non solum fabulæ commendarunt, sed etiam Aristodemi ars decus illi et cele-

britatem conciliavit. Quomodo ergo qui tot poetrias nullam ad rem utilem, innumeras meretrices et tot improbos viros habetis, mulierum apud nos temperantiam calumniari non pudet? Quid præclari fecerim, si Evanthen in Peripato discam peperisse, aut Callistrati arti inhiem, aut in Calliadæ Neæra oculos defigam? Erat enim meretrix. Lais scortata est, eamque Turnus scortationis monumentum statùit. Cur non vobis pudori est Hephæstionis scortatio, quamvis eum Philo affabre expresserit? Aut qua de causa, propter Ganymedem Leocharis, Cynædum, veluti præclarum quidpiam possidentes, honore afficitis? Spilumenen etiam Praxiteles mulierculam effinxit. Satius erat, omnibus ejusmodi rebus amandatis, quæ vere præclara et honesta sunt quærere; nec Philænidis et Elephantidis nefanda inventa adsciscentes, instituta nostra detestari.

XXXV. Hæc equidem non ab alio accepta exposui, qui multas regiones peragravi, ac partim in vestris exercitatus sum disciplinis, partim in artes et inventa multa incidi, ac tandem in Romanorum urbe commoratus, statuarum varietates a vobis illuc exportatas vidi. Non enim, ut plerique solent, alienis opinionibus mea confirmare, sed quæcumque vidi, ea litteris mandare aggredior. Vale igitur dicto et Romanorum jactantiæ, et frigido Atheniensium sermoni, male sartis opinionibus, barbaram nostram philosophiam complexus sum: quæ quomodo vestris institutis antiquior sit cum scribere incœperim, sed propter instantem narrationem distulerim, nunc, cum tempus est, de illius decretis disserere instituam. Ne ergo stomachum vobis faciat eruditio nostra; nec refertam nugis et scurriliter dictis confutationem in nos elaboretis, dicentes: Tatianus supra Græcos, supra infinitam philosophorum multitudinem, novus est barbarorum doctrinæ sectator. Quid enim incommodi homines quorum imperitia monstrata est, nunc ab homine

ejusdem naturæ argui? Aut quid absurdi, more vestri sophistæ, semper aliquid discentes senescere?

XXXVI. Sit sane Homerus non modo non junior Iliacis rebus; sed ipsi bello æqualis, et cum Agamemnone militasse, ac, si quis velit, ante litteras inventas extitisse existimetur. Perspicuum erit prædictum Mosem Trojæ excidio omnino antiquiorem esse multis annis, ut qui Ilii constructionem, et Trois ac Dardani ætatem antecedat. Cujus rei demonstrandæ causa testibus utar Chaldæis, Phœnicibus et Ægyptiis. Quid plura dicam? Oportet enim, ut qui persuadendi operam profitetur, res quasque audientibus breviter et compendiose enarret. Berosus Babylonius, Beli apud Babylonios sacerdos, qui Alexandro æqualis fuit, et tertio post eum Antiocho historiam Chaldæorum tribus libris inscripsit, ac res gestas regum exposuit, quemdam ex eis commemorat nomine Nabuchodonosor, a quo suscepta in Phœnices et Judæos expeditio. Hæc a Prophetis nostris prædicata scimus, ac multo quidem Mosis ætate serius contigisse, annis videlicet ante Persarum imperium septuaginta. Est autem Berosus longe doctissimus scriptor, cujus rei argumentum est, quod Juba de rebus Assyriorum scribens, historiam se a Beroso didicisse declarat. Scripsit autem libros duos de rebus gestis Assyriorum.

XXXVII. Post Chaldæos sic se habent res Phœnicum. Extiterunt apud eos tres viri, Theodotus, Hypsicrates, Mochus : horum libros in græcam linguam convertit Lætus, qui et vitas philosophorum accurate conscripsit. In his autem historiis narratur sub quodam rege raptus Europæ, Menelai in Ægyptum adventus, ac res etiam a Chiramo gestæ, qui filiam suam Salomoni Judæorum regi in matrimonium dedit, ac omne lignorum genus ad Templi constructionem suppeditavit. Eadem scribit Menander Pergamenus. Ac Chirami quidem ætas Iliacis rebus vicina est :

Salomon autem Chiramo æqualis multo recentior est Mosis ætate.

XXXVIII. Sunt etiam Ægyptiorum tempora accurate descripta, rerumque apud eos gestarum interpres est Ptolemæus, non ille quidem rex, sed sacerdos Mendesius. Is regum res gestas exponens, Judæos sub Amose Ægyptiorum rege ex Ægypto in ea quæ occuparunt loca, duce Mose, profectos esse testatur. Sic autem loquitur : « Amosis autem erat æqualis Inacho regi. » Post hunc Appion grammaticus vir doctissimus, in quarto Ægyptiacorum (sunt enim quinque illius libri) inter alia multa testatur Avarim evertisse Amosis Argivo Inacho *æqualem*, ut in Annalibus scripsit Ptolemæus Mendesius. Tempus autem quod ab Inacho ad Ilii excidium effluxit, ætates implet viginti; idque hoc modo demonstratur.

XXXIX. Hi fuerunt Argivorum reges, Inachus, Phoroneus, Apis, Criasis, Triopas, Argius, Phorbas, Crotopas, Stenelaüs, Danaüs, Lynceus, Prœtus, Abas, Acrisius, Perseus, Stenelaüs, Arreus, Thyestes, Agamemnon, cujus regni anno decimo octavo capta est Troja. Debet autem quisquis sapit diligenter observare, nullum historiæ monumentum apud Græcos, quemadmodum ipsi perhibent, litteris consignatum fuisse. Nam Cadmus, qui litteras eis tradidit, post multas generationes in Bœotiam venit. Post Inachum autem sub Phoroneo vix tandem homines, ab efferata nomadum vita, ad liberaliorem cultum traducti sunt. Quamobrem si Inacho æqualis Moses, annis quadringentis bello Trojano antiquior. Atque id etiam demonstratur ex regum Atticorum, et Macedonum, et Ptolomæorum et Antiochorum successionibus. Unde si post Inachum clariores quæque res gestæ apud Græcos scriptæ ac notæ fuerunt; nimirum etiam post Mosem. Nam Phoroneo, qui successit Inacho, Ogygus apud Athenienses æqualis fuit, sub quo

primum diluvium contigit; Phorbanti autem Actæus, a quo et Actæa dicta Attica regio; Triopæ Prometheus, et Epimetheus, et Atlas, et Cecrops ille Diphyes, et Yo. Sub Cecrope Phaetontis incendium et Deucalionis diluvium. Sub Sthenelo regnum Amphyctionis, Danai in Peloponesum adventus, et Dardania a Dardano condita, et Europæ ex Phœnicia Cretam reditus. Sub Lynceo Proserpinæ raptus, templi in Eleusine constructio, Triptolemi agricultura, Cadmi Thebas adventus, Minois regnum. Sub Prœto Eumolpi bellum adversus Athenienses. Sub Acrisio Pelopis ex Phrygia descensus, et Jonis Athenas adventus, quemadmodum et Cecrops secundus, et Persei ac Bacchi res gestæ, et discipulus Orphei Musæus. Sub Agamemnonis regno captum Ilium.

XL. Ex his ergo perspicitur Mosem vetustis heroibus et bellis et dæmonibus antiquiorem esse. Quamobrem, cum antiquitate præstet, credendum ei potius quam Græcis, qui ex fonte hauserunt, non grato animo, illius dogmata. Multi enim apud eos sophistæ, cum curiosius indagarent, quæcumque a Mose, et ab iis qui similiter ac ille philosophati, cognoverunt, ea adulterare conati sunt: primum quidem, ut aliquid proprie suum dicere viderentur; deinde, ut quæ minus intellexerunt, ea disertis quibusdam commentis obvolventes, fabulæ speciem affingerent veritati. De nostro igitur instituto, ac de legum nostrarum historia quænam eruditi apud Græcos dixerint, quamque multi et quales sint qui his de rebus meminere, in libro adversus eos qui de rebus divinis asseveraverunt, demonstrabitur.

XLI. Nunc autem, quod instat, quam diligentissime demonstrandum est, non solum Homero antiquiorem esse Mosem, sed etiam vetustioribus Homero scriptoribus, Lino, Philammone, Thamyride, Amphione, Musæo, Orpheo, Demodoco, Phemio, Sibylla, Creta Epimenide qui Spartam

venit, Aristæo Proconnesio qui scripsit Arimaspia, Asbolo Centauro, Isatide, Drimone, Eumiclo Cyprio, Horo Samio, Prosnautide Atheniensi. Nam Linus Herculis magister fuit : Hercules autem una ætate bellum Trojanum antecedit, ut planum est ex ejus filio Tlepolemo, qui adversus Ilium profectus est. Orpheus autem Herculi æqualis : nam quæ sub illius nomine feruntur, ea ab Onomacrito Atheniensi, qui Pisistratidis regnantibus circa Olympiadem quinquagesimam degebat, composita existimantur. Orphei discipulus fuit Musæus : Amphion autem, cum duabus ætatibus Iliaca antecedat, plura discendi cupidis proferre prohibet. Demodocus et Phemius ipsius belli Trojani tempore fuerunt : erat enim alter apud Procos, alter apud Phæaces. Thamyris et Philammon non multo his antiquiores sunt. Igitur de scriptis ad unamquamque doctrinam spectantibus, ac de temporibus et temporum descriptione, arbitror me satis multa quam accuratissime scripsisse. Sed ut ea etiam quæ hactenus supersunt expleamus, adhuc et de iis qui existimati sunt sapientes, demonstrationem instituam. Minos enim, qui in omni sapientiæ genere, ac prudentia et legum institutione præivisse existimatus est, sub Lynceo Danai successore extitit, undecima post Inachum ætate. Lycurgus, multo post captum Ilium natus, annis centum ante Olympiades Lacedæmoniis leges præscribit. Draco circa trigesimam nonam Olympiadem reperitur extitisse; Solon circa quadragesimam octavam; Pythagoras circa sexagesimam secundam. Olympiades autem annis post Iliaca septem et quadringentis institutas demonstravimus. Sed his ita demonstratis, non jam multa et de septem sapientium ætate adscribemus. Nam cum horum antiquissimus Thales circa Olympiadem quinquagesimam floruerit, ea etiam quæ ad minores natu pertinent, fere a nobis compendiose dicta sunt.

XLII. Hæc vobis, o Græci, ego Tatianus barbaræ philosophiæ addictus composui, natus in terra Assyriorum, ac primum quidem vestris disciplinis imbutus, deinde illis quas me profiteor prædicare. Jam vero cum noverim quis sit Deus et quod ejus opus, paratum me vobis ad examen dogmatum exhibeo, manente mihi citra inficiationem colendi Dei ratione.

ATHENAGORAS.

LEGATIO PRO CHRISTIANIS,

DE RESURRECTIONE MORTUORUM

LIBER.

ATHENAGORAS.

(CIRCA AN. 180.)

GRÆCUS.

Athenagoras, Atheniensis, e philosopho Ethnico Christianus, a paucis veterum memoratur, videlicet a Methodio apud Epiphanium et Photium, atque a Philippo Sidensi in fragmento quod edidit notisque illustravit Dodwellus ad calcem dissertationum in Irenæum, cujus Philippi hæc sunt verba : « Scholæ » præfuit Alexandrinæ primus Athenagoras, qui » Adriani floruit temporibus atque Antonini, quibus » etiam legatoriam orationem pro Christianis obtu- » lit, religionem christianam in ipso quoque pallio » professus et scholæ Academicæ præfectus. Hic cum » ante fixum haberet in animo Christianos scriptis » oppugnare, lustratis ea mente Scripturis ut sus- » ceptam oppugnationem institueret accuratius, ita » captus a Spiritu sancto est, ut ad exemplum ma- » gni Pauli ex persecutore doctor effectus sit illius » fidei quam fuisset persecutus. » *Apologiam, seu Legationem pro Christianis*, intra annum Christi 177 et 180 scriptam, obtulit Marco Aurelio, et Lucio Aurelio Commodo jam in partem regni assumpto. Præterea librum confecit *de Resurrectione*, ut illam fieri posse ostendat.

Quibus quidem scriptis inter præstantissimos Ecclesiæ doctores, maximaque ejusdem ornamenta col-

locari meritus est Athenagoras, qui ingeniosus simul, et doctus, et eloquens, Christianæ religionis mysteria certa methodo, validis argumentorum momentis, facilique elocutione, licet aliquando forsitan diffusa nimis et intersecta, vel exponit, vel confirmat.

Duo Athenagoræ scripta, modo separatim, modo collective sunt excusa:

Tractatus *de Resurrectione*, ex versione Georgii Vallæ, Venetiis, anno 1498 et 1550; ex versione autem Petri Nannii, quæ accuratior evasit, sæpius ab anno 1541 usque ad annum 1593;

Legatio, seu Apologia pro Christianis, vertente Joann. Lango cum operibus S. Justini, Basileæ, 1565, in-fol.; Coloniæ autem anno 1567, vertente Suffredo Petri; græce vero et latine ex versione Conradi Gesner, Basileæ, an. 1558.

Duo libri simul prodierunt, tum in Bibliothecis Patrum latine; tum latine et græce cum S. Justino, Parisiis, an. 1615 et 1636, in-fol°, ex versione Gesneri et Nannii; tum vertente et accurante Henrico Stephano, Parisiis, 1557, in-8°. Pluries deinde recusi fuere ab anno 1559 ad annum 1685. Recentius iterum emissi sunt Oxonii, an. 1706, in-8°, et præsertim Parisiis, an. 1742, edente Prudentio Marand, cum ejusdem Justino: quæ quidem editio primum locum occupat.

Gallice *Apologia* a Giudone Gaullarto versa prodiit an. 1574, Parisiis, in-8°. Utrumque autem opus interpretatum ab Arnoldo Ferrono, sive Ferrierio, Burdegalis, an. 1577, in-4°. Anglica autem versio Londini excusa est in-8°, an. 1714, allaborante David Humphreys.

Librum *de Resurrectione* italice vertit Hieron. Saleti, Venetiis, an. 1556 vel 1557, in-8°; anglice autem Richardus Porderus, Londini, 1573.

ATHENAGORÆ,

ATHENIENSIS PHILOSOPHI CHRISTIANI,

LEGATIO PRO CHRISTIANIS.

CONRADO GESNERO INTERPRETE.

Imperatoribus M. Aurelio Antonino, et L. Aurelio Commodo, Armeniacis, Sarmaticis, et quod maximum est, philosophis.

I. Vester orbis, maximi Reges, aliis alibi moribus utitur et legibus; nec quisquam lege aut judicii metu patria instituta, etiamsi ridicula fuerint, diligere prohibetur. Sed Iliensis Hectorem Deum dicit, et Helenam colit, Adrastiam illam esse existimans : Lacedæmonius Agamemnonem Jovem et Philonoen Tyndari filiam, Tenen Tenedius veneratur. Atheniensis Erechtheo Neptuno sacra facit : ac Agraulo Athenienses cæremonias et mysteria consecrant et Pandroso, quæ quidem quod arcam aperuerint, impietatis opinionem non effugerunt. Uno verbo in omnibus gentibus et populis sacra homines, quæ ipsis placuerint, et mysteria colunt. Ægyptii autem et feles et crocodilos et serpentes et aspides et canes existimant deos. Atque his quidem omnibus et vos et leges conceditis, nullum quidem omnino Deum arbitrari, impium et nefarium, deos autem, quos quisque voluerit, colere necessarium judicantes, ut numinis metu abstineant maleficio. Nostrum autem nomen (ne, quæso, ut vulgus solet, ipso auditu offendamini) cur odio habetur? Non enim nomina odio digna, sed malefactum pœna et supplicio.

Quapropter lenitatem vestram et mansuetudinem, et in omnes placabilitatem ac humanitatem admirantes, singuli quidem æquo jure vivunt; civitates autem pro sua quæque dignitate æquabilem honorem sortiuntur, ac universus orbis prudentiæ vestræ beneficio, summa pace perfruitur. Nos autem, qui Christiani dicimur, quia non etiam nobis providetis, sed nihil agentes mali, vel potius omnium, ut progressu orationis patebit, sanctissime et æquissime de Deo ac de imperio vestro sentientes exagitari, rapi et vexari sinitis, plerisque bellum nobis ob solum nomen inferentibus; nos, inquam, ipsi res nostras in lucem proferre ausi sumus (docebit autem vos oratio præter fas ac præter legem omnem et rationem hæc nos pati), ac vos obsecramus, ut et de nobis aliquid cogitetis, quo tandem aliquando a sycophantis mactari desinamus. Neque enim ad pecunias spectat inimicorum injuria, neque ad mulctam ignominia, nec ad aliud quidpiam rei majoris illata damna (hæc enim contemnimus, quamvis studio digna multis videantur; ut qui non modo non repercutere, nec invadentibus et rapientibus diem dicere, sed istis, etiam si colaphum inflixerint, alteram capitis partem percutiendam præbere, his autem, si tunicam abstulerint, pallium superaddere didicerimus), sed corporibus ac vitæ nostræ, postquam pecunias projecerimus, insidiantur, criminum acervum in nos effundentes, quæ nobis quidem nec cogitatione tenus, his autem qui hæc effutiunt, et illorum similibus inhærent.

II. Ac nos quidem magni minorisve criminis si quis arguere habeat, non deprecamur pœnam, sed acerbissimam et sævissimam quamque nobis infligendam censemus. Sin autem in solo nomine hæret accusatio (hactenus enim quod de nobis dictitant, promiscuus est et temerarius hominum rumor, nec ullus malefacti Christianus convictus est), vestrum jam fuerit, maximi et humanissimi et litteratissimi

Reges, injuriam a nobis lege propulsare; ut quemadmodum in toto orbe et unumquemque et civitates beneficia vestra complectuntur, ita et nos gratiam vobis habeamus gloriantes, quod calumniis appeti desierimus. Neque enim vestræ æquitatis est, ut alii quidem, si in judicium de crimine aliquo vocentur, non ante puniantur quam convicti fuerint; in nobis autem plus nomen valeat, quam in judicio argumenta; non id inquirentibus judicibus, utrum reus aliquid mali admiserit, sed nomini, tanquam sceleri, notam inurentibus. Nullum autem nomen in se et sua sponte bonum aut malum censetur; sed propter subjectas illis bonas aut malas actiones, bona aut mala videntur. Sed hæc clarius ipsi perspicitis, utpote in philosophia et eruditione omni versati. Propterea et qui apud vos judicantur, etiamsi maximis de criminibus in judicium vocati fuerint, confidunt tamen, cum futurum intelligant, ut in eorum vitam inquiratis, ac neque nominibus, si inania fuerint, neque accusationum criminibus, si falsa, moveamini, et damnantem sententiam eodem judicii ordine ac absolventem experiuntur. Quod igitur commune jus est omnium, nos quoque postulamus, ut nequaquam odio habeamur et puniamur, quia dicimur Christiani (quid enim nobis hoc nomen ad nequitiam affert?) sed judicemur de quocumque quis vocaverit, ac vel absolvamur refutato crimine, vel convicta improbitate puniamur; non propter nomen (nemo enim Christianus improbus, nisi doctrinam hanc simulate profiteatur) sed propter crimen. Sic et de philosophis judicium ferri videmus, quorum nemo ante judicium, scientiæ aut artis nomine, bonus aut malus judici videtur, sed improbus deprehensus punitur, nullo in philosophiam redundante crimine (improbus enim ille est, qui non legitime philosophatur, scientia extra noxiam) repulsis autem calumniis dimittitur. Nobis quoque servetur hæc juris æquabilitas: inquiratur in

vitam reorum, nomen crimine omni exsolvatur. Necessarium autem mihi est doctrinam nostram defendere incipienti, vos, maximi Imperatores, orare, ut æquis animis audiatis, nec communi et a ratione alieno rumore abrepti præoccupemini, sed vestrum doctrinæ ac veritatis studium nostris quoque rebus concedatis. Cum enim vos nihil imprudentes peccabitis, tum nos etiam postquam ea exuerimus, quæ temerarius multorum rumor affingit, bello appeti desinemus.

III. Tria nobis affingunt crimina, atheismum, Thyesteas cœnas, Œdipodeos concubitus. Quæ si vera sunt, nulli parcite generi : pœnas scelerum repetite : radicitus nos cum uxoribus et pueris delete, si quis ferarum ritu vivit. Quanquam belluæ generis sui belluas non tangunt, ac lege naturæ et ad solum procreandæ sobolis tempus, non ad omnem licentiam miscentur, ac eos etiam a quibus sibi bene fit, agnoscunt. Si quis ergo etiam belluis immanior, quamnam ille talium scelerum pœnam persolvens, vel pro meritis puniri censebitur ? Sin autem hæc verba sunt et inanes calumniæ, quæ inde oriuntur quod vitium virtuti adversetur naturali quadam lege, et contraria divina quadam lege inter se pugnent; si nihil horum a nobis admitti vos testes estis, qui nomen nostrum deferri vetatis; vestrum jam fuerit de moribus nostris, de doctrina, de nostro in vos ac domum vestram et imperium studio et obsequio inquirere, ac nobis tandem aliquando non amplius juris quam inimicis nostris concedere. Vincemus enim eos; ut qui nostram etiam pro veritate vitam libenter profundamus.

IV. Quod igitur spectat ad impietatis crimen, quod immerito nobis affingitur (singulis enim criminationibus occurram, ne ridiculum sit eos qui hæc dicunt non arguere), Diagoram quidem merito atheum judicabant Athenienses, qui non solum Orphica verba proferebat in medium, ac

Eleusinia et Cabirorum mysteria vulgabat, et de statua Herculis secabat, ex quo rapas suas coqueret; sed etiam Deum omnino non esse palam et aperte pronuntiabat. Nobis autem, qui Deum a materia disjungimus, et aliud quidem materiam, aliud vero Deum esse, ac plurimo utrumque intervallo distare demonstramus (Deum enim increatum et æternum esse, ac sola mente et ratione cognosci posse; materiam autem creatam et corruptioni obnoxiam), nonne immerito atheorum nomen imponitur? Nam si idem ac Diagoras sentiremus, cum tot ac tanta habeamus Dei colendi pignora, ratum ordinem, perpetuum concentum, magnitudinem, colorem, figuram, descriptionem mundi; merito in atheismi crimen, et in capitis judicium vocaremur. Sed quia doctrina nostra unum Deum agnoscit, qui ingenitus ipse (quod enim est non fit, sed quod non est) omnia per Verbum suum fecit; utrumque præter rationem patimur, ut et male audiamus et vexemur.

V. Ac poetæ quidem et philosophi nequaquam athei visi sunt, cum de Deo quærerent. Euripides de iis qui inscienter ex præjudicata vulgi opinione appellantur dii, dubius et incertus :

Debebat alto Jupiter si est in polo
Haud perculisse rebus adversis probum.

De eo autem, qui scientia percipitur (quemadmodum idem poeta decernens et asseverans) :

Videsne sublimem hunc, qui et immensum æthera,
Ulnisque terras humidis circum tenet.
Jovem æstimabis hunc, hunc deum decernito.

Horum enim nec naturas, quibus nomina imponi solent, subesse,

(Quis namque Jupiter haud scio præter sonum)

nec nomina rebus subjectis imponi videbat. Quorum ergo

nulla subest natura, quid eis prosint nomina? Illum autem invisibilem ex operibus inquirens, ea videbat quæ manifesta sunt in æthere et terra. Cujus ergo exstant opera, cujusque Spiritu reguntur, hunc Deum esse perspiciebat (ei etiam Sophocle, qui dixit :

Unus profecto est, unus est tantum Deus
Cœli atque terræ conditor latissimæ,

assentiente circa Dei naturam, quæ divina opera implet pulchritudine), utrumque et ubi Deum esse oporteat, et unum esse oportere demonstrans.

VI. Philolaüs autem tanquam in carcere, omnia a Deo comprehendi asserens, et unum esse, et supra materiam esse demonstrat. Lysis vero et Opsimus Deum definiunt, alter quidem numerum non enarrabilem, alter autem id quo maximus numerus proximum sibi numerum superat. Igitur si maximus numerus, ut Pythagoricis placet, denarius est, utpote quaternarius, ac numerales omnes rationes et harmonicas in se continens, eumque novenarius proxime antecedit; unitas est Deus, id est unus. Unitate enim maximus numerus eum superat qui proxime minor est ipso. Platonis etiam et Aristotelis sententiam exponam. Nec tamen quasi philosophorum placita accurate demonstrans, ita eorum de Deo dicta persequor. Scio enim quantum prudentia et imperii potentia omnes superatis, tanto etiam accurata omnis eruditionis investigatione omnibus præstare, sic in singulis doctrinæ partibus versantes, ut ne ii quidem qui unam aliquam illius partem avellunt, tantum assequantur. Sed quia demonstrari non potest sine appositione nominum Deum non a nobis solis in unitatem includi, converti me ad opiniones. Ait igitur Plato : « Creatorem et patrem hujus » universi invenire difficile est; inventum apud omnes elo» qui impossibile : » unum ingenitum et æternum intelligens

Deum. Quod si et alios agnoscit, ut solem, lunam et stellas, ut creatos agnoscit : « Dii deorum, quorum ego opifex, » et pater operum, quæ dissolvi non possunt me nolente. » Quidquid autem vinctum est solvi potest. » Si igitur non atheus Plato unum opificem omnium intelligens ingenitum Deum; neque nos athei, a quo omnia per Verbum creata sunt, et cujus spiritu continentur, eum agnoscentes et tenentes Deum. Aristoteles et qui eum sequuntur unum agnoscentes, veluti compositum quoddam animal, ex corpore et anima constantem inducunt Deum; corpus illius assignantes, et fixarum sphæram, quæ in orbem moventur : animam vero, rationem, quæ corporis motui præest, ipsam quidem minime mobilem, sed efficientem ut illud moveatur. Stoici, etsi secundum materiæ mutationes, per quam Dei spiritum dicunt permeare, Deum nominibus multiplicant, re vera unicum statuunt Deum. Nam si Deus ignis est artificiosus ad mundi generationes via progrediens, ac seminales omnes rationes, secundum quas omnia fato eveniunt, in se complectens; si ejus spiritus totum mundum pervadit; unus est secundum illos Deus, qui Jupiter vocatur pro fervida materiæ parte, Juno pro aere, et aliis nominibus designatur pro singulis materiæ quam permeat, partibus.

VII. Cum igitur unum esse Deum, ut plurimum vel inviti fateantur omnes, ubi ad universorum principia venerunt; cumque nos eum a quo hæc universitas ornata est, Deum esse confirmemus; quid causæ est, cur istis impune de Deo dicere quod libuerit et scribere liceat, nobis autem posita sit lex, qui quod et intelligimus et recte credimus unum esse Deum, id veritatis signis et rationibus demonstrare possumus? Nam poetæ et philosophi, ut res alias, ita hanc quoque conjiciendo attigere, ex quadam divini flatus cognatione, a sua quisque mente impulsi, ut tentarent num verum invenire et intelligere possent. Sed tantum in eis fa-

cultatis minime inventum est, ut rem investigatione assequerentur; quippe cum de Deo non ab ipso Deo, sed a se quisque discendum sibi esse existimassent : unde etiam alius aliter statuit et de Deo et de materia et de formis et de mundo. Nos autem eorum quæ perspicimus et credimus, testes habemus Prophetas, qui divino Spiritu afflati de Deo ac rebus divinis pronuntiarunt. Atque id quidem ipsi quoque confirmabitis, qui prudentia et pietate in verum numen cæteros superatis, alienum esse a ratione, ut Dei Spiritui, qui Prophetarum ora tanquam instrumenta pulsavit, credere supersedentes, animum ad humanas opiniones adjungamus.

VIII. Unum igitur ab initio esse hujus universi creatorem Deum, ad hunc modum considerate; ut nostram etiam cum fide conjunctam ratiocinationem perspiciatis. Si duo essent ab initio vel plures dii; vel in uno et eodem loco essent, vel in suo quisque separatim. In uno quidem et eodem esse non possent. Neque enim si dii sunt, similes esse possint; sed quia ingeniti, minime similes. Nam quæ genita sunt, exemplaribus similia sunt : ingenita vero dissimilia, cum nec ab alio orta, nec ad aliud expressa sint. Quod si, quemadmodum manus, oculus, pes circa unum corpus versantur, et dum partes complent unum ex se efficiunt, ita Deus unus est : verum illud quidem est Socratem, quatenus genitus et corruptioni obnoxius est, compositum esse et divisum in partes; Deus autem, cum ingenitus sit et perpessionis ac divisionis expers, non sane constat ex partibus. Si vero seorsum quisque fuerint, cum mundi creator supra mundum sit et circa ea quæ condidit et ornavit, alter aut reliqui ubi erunt? Nam si mundus, cum sit rotundus, cœlestibus sphæris concluditur; mundi autem conditor Deus supra opera sua versatur, ad eorum providentiam advigilans; quis erit alterius Dei aut cæterorum locus? Neque enim in mundo est, cum sit alterius; neque circa mundum,

supra hunc enim mundi conditor Deus. Si vero neque in mundo est, neque circa mundum (totus enim ille circuitus ab opifice occupatur), ubinam est? supra mundum et Deum? in alio mundo aut circa alium? Sed si in alio est, vel circa alium, non jam circa nos est; neque enim mundi dominatum tenet, nec potestas ejus magna est, cum in circumscripto loco versetur. Quod si neque in alio mundo est (omnia enim ab isto implentur), neque circa alium (omnia enim ab isto tenentur), jam profecto nullus est, cum nihil sit in quo versetur. Aut quid faciet, si cum ab alio mundus teneatur, ipse supra conditorem mundi, nec tamen in mundo aut circa mundum versetur? Sed estne aliud quidpiam in quo stare possit? Verum quis erit iste locus, cum ab opifice quæ sunt supra mundum impleantur? Num etiam providet? Nihil sane ab eo factum, nisi provideat. Quod si nec facit quidquam, nec providet, nec alius est locus in quo versetur; unus est ille ab initio et solus mundi opifex Deus.

IX. Si ejusmodi tantum rationibus niteremur, doctrina nostra nonnullis humana videretur; sed quia Prophetarum vocibus argumenta nostra confirmantur (non enim vobis, qui litteratissimi et doctissimi estis, ignota esse puto Moysis scripta aut Esaiæ, aut Jeremiæ et aliorum Prophetarum, qui mente et animo extra se rapti, impellente Spiritu sancto, quæ ipsis inspirabantur, ea sunt loquuti; utente illis Spiritu sancto velut si tibiam inflet tibicen). Quid igitur illi? « Dominus Deus noster : non comparabitur alius ad illum[1]. » Et rursus : « Ego sum Deus primus et novissimus, et præter me non est Deus. Similis ante me non fuit Deus, et post me non erit. Ego sum Deus et non est præter me[2]. » Et de magnitudine ejus : « Cœlum mihi thronus est, terra vero scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, aut quis locus requietis meæ[3]? » Sed vobis relin-

[1] Esai. XLI, 4. — [2] Esai. XLV, 5; XLIII, 10. — [3] Esai. LXV, 1.

quo ut ipsos libros adeuntes, eorum expendatis oracula, ut consentanea de causa injuriam a nobis propulsetis.

X. Satis igitur demonstratum a me est atheos nos non esse, qui unum ingenitum et æternum tenemus Deum, invisibilem et impassibilem, qui nec capi aut comprehendi potest, qui sola mente et ratione cognoscitur, ac luce et pulchritudine, et spiritu ac potentia non enarrabili circumdatus est, a quo denique omnia per ipsius Verbum et creata et ornata sunt, et conservantur. Agnoscimus enim et Dei Filium. Nec quisquam ridiculum existimet suum Deo esse Filium. Neque enim, ut poetæ fabulantur, qui nihilo meliores hominibus inducunt deos, ita de Deo et Patre aut de Filio sentimus. Sed est Filius Dei Verbum Patris in idea et operatione[1]; ab eo enim et per eum facta omnia, cum Pater et Filius unum sint. Cum autem Pater sit in Filio, et Filius in Patre, unitate et virtute spiritus, mens et Verbum Patris est Filius Dei. Quod si vobis pro summa vestra intelligentia inquirere subeat, quid sibi velit Filius; dicam breviter primam esse Patris progeniem, non quod factus sit (ab æterno enim Deus habebat in se ipso Verbum, utpote ab æterno rationalis), sed quod prodierit[2] ut omnium materialium rerum, quæ instar informis naturæ et inertis terræ, partibus crassioribus commixtis cum levioribus, jacebant, idea et actus foret. Hæc sanctus ipse Spiritus confirmat.

[1] Petavius ex illis verbis, *in idea et operatione*, immerito accusat Athenagoram quod Verbum cum Patre usque ad mundi creationem confundat: nam dictas voces Athenagoras ipse explicat, et ostendit Dei Filium esse Verbum Patris in idea et operatione, quia secundum ipsum et per ipsum omnia creata sunt: adeoque declarat Verbum esse personam Patri æqualem, utpote quæ omnes Patris ideas possideat, et æque ac Pater omnipotens sit.

[2] Ex illo verbo, *prodierit*, nullo modo inferri potest, quod Verbum tum productum fuerit cum mundus creatus est; nam Athenagoras ideo omnia per Filium creata esse dicit, quia Pater et Filius unum sunt: quia una in utroque est divinitas quæ jam ante mundi creationem erat. Hinc non ait tum Verbum productum esse, sed prodiisse, ut idea et effectio foret re-

« Dominus enim, inquit, condidit me initium viarum ejus » ad opera ejus[1]. » Atque ipsum illum Spiritum sanctum, qui in Prophetis operatur, effluentiam Dei esse dicimus, emanantem et redeuntem veluti radium solis[2]. Quis igitur non miretur, cum atheos vocari audiat eos qui Deum Patrem, et Filium Deum et Spiritum sanctum asserunt, ac eorum et in unione potentiam et in ordine distinctionem demonstrant? Neque his tamen theologiæ nostræ ratio continetur : sed et multitudinem angelorum et ministrorum agnoscimus, quos creator et opifex mundi Deus distribuit et ordinavit, ut circa elementa, cœlos, mundum et quæ in eo sunt, eorumque temperationem versarentur[3].

XI. Quod si accurate persequor doctrinæ nostræ rationem, non est quod miremini; nam ne communis vos et a ratione aliena abripiat sententia, atque ut verum videre possitis, idcirco diligens et accuratus sum : si quidem ex ipsis etiam quibus adhæremus præceptis, utpote non humanis, sed a Deo pronuntiatis et traditis, persuadere vobis possumus, ut ne nos atheos existimetis. Quænam sunt igitur illa placita, in quibus enutrimur? « Dico vobis : Diligite inimi» cos vestros, benedicite maledicentibus, orate pro per» sequentibus vos : ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis » est; qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et

rum creandarum ; et ejusdem Verbi æternitati consulit dicens : *Ab æterno enim Deus habebat in seipso Verbum* ; ac proinde et ipse Pater in Verbo.

[1] Prov. VIII, 22.

[2] Athenagoras dum Spiritum sanctum *emanantem et redeuntem* dicit, sabellianismi argui nequit : idem enim hic dicit de Spiritu sancto quod antea de Filio. Sicuti enim Filius ita progressus est ad mundi creationem, ut semper sit in Patre ; ita etiam de Spiritu sancto sentiendum, et paulo post prædicat trium personarum in unione potentiam, et in ordine distinctionem.

[3] Barbeirac in tractatu de Doctrina morali Patrum Athenagoram culpat, quasi acceptum a Platonicis angelorum cultum doceat, et ethnicis suspicionem polytheismi Christianorum ingerat. Verum Athenagoras expresse increatum a creato secernit : unum tantum Deum in tribus personis adorandum astruit, et non nisi æternum Dei nomine donandum statuit.

» pluit super justos et injustos[1]. » Per vos hoc loco mihi liceat, ut apud reges philosophos causam dicenti, in sermonem magno clamore exaudiendum liberius erumpere. Quinam enim, vel ex iis qui syllogismos resolvunt, et ambigue dicta dissolvunt, et voces unde dictæ sint explanant, vel ex iis qui homonyma et synonyma, ac prædicamenta et axiomata, et quid sit subjectum, quid prædicatum docent, atque his et aliis ejusmodi sermonibus beatum auditorem facturos pollicentur; quinam, inquam, ex eis ita puri et insontes vivunt, ut inimicos non modo non oderint, sed etiam diligant, ac iis qui priores maledixerunt, non modo non maledicant, quod tamen moderatissimum videretur, sed etiam benedicant, ac pro iis precentur qui ipsorum vitæ insidiantur? At contra nunquam desinunt malo animo artis suæ arcana sibi ipsis investigare, ac semper mali aliquid facere cupiunt, institutum suum artem verborum, non factorum demonstrationem existimantes. Apud nos autem reperietis imperitos homines, et opifices et anus, si minus verbis præstare possint eam quæ ex doctrina nostra percipitur, utilitatem, at factis eam quæ ex animi inductione proficiscitur, demonstrare. Neque enim verba declamitant, sed recte facta exhibent : percutientem non repercutere, rapienti litem non scribere, petentibus dare, proximum ut seipsum diligere.

XII. Num igitur, nisi Deum humano generi præesse crederemus, ita puri et insontes viveremus? Id profecto dici non potest. Sed quia persuasum habemus reddituros nos totius hujus vitæ rationem ei qui et nos et mundum condidit, Deo; moderatam et humanitatis plenam et aspernabilem vitam sectamur : nihil hic mali, etiamsi quis vitam eripiat, passuros arbitrati, quod quidem cum iis conferendum sit quæ illic a magno Judice ob vitam mansuete et

[1] Matth. v, 44.

benigne et moderate actam consequemur. Dixit quidem Plato Minoem et Rhadamanthum jura daturos et pœnas irrogaturos improbis; nos autem etiam si Minos aliquis aut Rhadamanthus fuerit, etiam si illorum pater, ne illum quidem judicium Dei declinaturum dicimus. Deinde vero qui hanc vitam in his positam putant, « Manducemus et bibamus, cras enim moriemur[1]; » quique mortem gravissimum somnum et oblivionem interpretantur (*somnus enim et mors gemelli*), ii pie existimantur vivere. Nos autem qui hanc vitam instar minimi ponderis habemus; qui hac una re ad futuram perducimur, si Deum ejusque Verbum cognoscamus; tum quæ Filii cum Patre unio, quæ Patris cum Filio communicatio, quid Spiritus, quæ trium unio et in unitate distinctio, Spiritus, Filii, Patris; qui exspectatam vitam multo quam verbis dici possit, præstantiorem esse scimus, si puri ad eam ab omni delicto perducamur; qui humanitatem eo perducimus, ut non amicos solum diligamus: (« si enim diligitis, inquit, eos qui vos diligunt, *et* » mutuum datis iis qui mutuum vobis dant; quam mercedem habebitis[2]? ») tales, inquam, cum simus, ac ejusmodi vitam agamus, ne damnemur in judicio; pie vivere non existimamur? Hæc igitur parva de magnis, et pauca de multis, ne pluribus vobis obstrepamus. Nam qui mel et serum lactis explorant, ex parte exigua de tota re an bona sit dijudicant.

XIII. Sed quia plerique eorum qui nos atheos esse criminantur, cum Dei cognitione ne per somnium quidem informati, sed rudes et ignari naturalium et divinarum rerum, pietatem victimarum norma metiantur, vitio illud etiam nobis vertunt, quod non eosdem ac civitates Deos cognoscamus; spectate, quæso, utrumque, Imperatores; ac primo quidem cur non immolemus. Opifex universorum et parens

[1] Isai. xxii, 13. — [2] Matth. v, 46.

non eget sanguine, nec nidore, nec florum aut suffimentorum odore; sed ipse est suavissimus odor, nec ullius rei intra se indiguus est aut extra : sed victima ei præstantissima, si cognoscamus quisnam ille sit qui cœlos extendit et conglobavit, qui terram instar centri stabilivit, qui congregavit aquas in maria, ac lucem a tenebris secrevit, qui astris æthe-rem ornavit, fecitque ut terra omne semen educeret, qui animalia creavit et hominem finxit. Hunc igitur opificem tenentes Deum, qui omnia scientia et arte gubernatrice conservat ac inspicit; si puras ei manus tollamus, quod adhuc ei opus est hecatomba?

> Atque illos victimis et precibus mœstis,
> Necnon libamine et nidore placant homines
> Orantes, si quis transgressus fuerit et peccaverit.

Quo mihi holocausta quorum non indiget Deus, cum victimam incruentam offerre et cultum rationalem adhibere oporteat?

XIV. Quod autem queruntur, cur non eosdem ac civitates adeamus et colamus Deos, ineptum sane est. Sed ne ii quidem qui nos atheos esse criminantur, quia non eosdem ac ipsi agnoscimus, inter se de diis consentiunt; sed Athenienses Celeum et Metaniram deos statuunt; Menelaum Macedonii, eique sacrificia et dies festos peragunt : Ilienses vero cum hujus nomen audiant perinviti, Hectorem celebrant; Aristæum Chii, quem eumdem esse ac Jovem et Apollinem putant; Theagenem Thasii, a quo etiam cædes in Olympicis facta; Lysandrum Samii post tot cædes et maleficia, Medeam Alcman et Hesiodus, Nioben Cilices, Philippum Butacidæ filium Siculi, Onesilaum Amathusii, Amilcam Carthaginenses. Deficiet me dies, si singulos percurram. Cum igitur inter se ipsi de diis suis dissentiant, quid nobis crimini vertunt, quod non in easdem ac ipsi opiniones feramur? Quæ autem apud Ægyptios fiunt, nonne

ridicula sunt? In templis enim, cum magnos agunt conventus, pectora feriunt, tanquam ob defunctos, et sacrificant tanquam diis. Neque id mirum, quippe cum ipsas belluas referant in deos, iisque mortuis capillos deponant, easque sepeliant in templis, ac publicos luctus excitent. Si ergo impii sumus, quia non eamdem ac illi pietatem in deos sequimur; civitates omnes, gentes omnes impiæ. Non enim omnes eosdem venerantur deos.

XV. Sed, esto eosdem venerentur. Quid igitur? quia plerique, cum internoscere non possint quid sit materia, quid Deus, et quantum inter utrumque intervallum, supplicant confectis ex materia simulacris; num idcirco nos quoque, qui discernimus et disjungimus ingenitum et genitum, id quod est et quod non est, id quod mente et quod sensu percipitur, et aptum unicuique horum nomen imponimus, adibimus et adorabimus simulacra? Nam si unum et idem materia et Deus, ac duo ejusdem rei nomina; impii sumus, qui lapides et ligna, aurum et argentum non existimemus deos. Sin autem quam longissime et tantum a se invicem distant, quantum artifex et subjectus illius arti apparatus, quid incusamur? Quemadmodum enim figulus et lutum (materia quidem lutum, artifex autem figulus), ita Deus opifex, et quæ ejus arti obsequitur materia. Sed ut lutum per seipsum vasa fieri sine arte non potest; sic omnium formarum capax materia, sine opifice Deo, nec distinctionem, nec figuram, nec ornatum accepisset. Quemadmodum autem figlinum opus pluris non facimus quam figulum, nec phialas et vasa aurea quam fabrum; sed si quid in eis arte elegans, artificem laudamus, isque laudem ex vasis reportat : ita etiam, ubi agitur de materia et de Deo, mundi descriptionis gloriam et honorem non materia sibi merito vendicat, sed materiæ opifex Deus. Itaque si materiæ species existimemus deos, nullum veri Dei sensum

habere videbimur, ut qui æterno adæquemus obnoxia dissolutioni et corruptioni.

XVI. Præclarus quidem mundus tum magnitudine, quia omnia complectitur, tum eorum quæ in obliquo circulo, et eorum quæ circa septentrionem, dispositione, tum etiam figura sphærica; non ille tamen, sed artifex adorandus. Neque enim qui ad vos accedunt subditi, vobis principibus ac dominis, a quibus sane ea quibus indigent consequantur, insalutatis, ad palatii vestri magnificentiam confugiunt; sed regiam quidem domum obiter spectantes, præclare adornatam mirantur, vos autem omni prorsus honore prosequuntur : ac vos quidem, Reges, vobis ipsi regias domos adornatis. Mundus autem non ideo factus, quod eo indigeret Deus : omnia enim ipsi sibi Deus est, lumen inaccessum, mundus perfectus, spiritus, potentia, ratio. Quamobrem sive mundus concinnum quoddam est et quod in numerum moveatur instrumentum; eum qui sonos temperat et pulsat, ac numerosum concentum modulatur, non ipsum instrumentum adoro. Neque enim præsides in certaminibus, citharædis prætermissis, citharas eorum coronant. Sive mundus, ut ait Plato, ars Dei est; admirans ejus pulchritudinem ad artificem adeo : sive illius substantia et corpus, ut Peripateticis placet; nequaquam Dei, qui motus corporis auctor est, omisso cultu, ad egena et infirma elementa nos abjicimus, aere, ut ipsi existimant, a perpessione immuni materiam perpessioni obnoxiam adorantes. Sive quis Dei potestates mundi partes existimat; non ad potestates adimus colendi causa, sed ad earum creatorem et dominum. Non ea peto a materia, quibus ipsa caret; nec relicto Deo elementa colo, quibus nihil amplius licet, quam quod jussa sunt : etsi enim visu præclara propter opificis artem, non tamen a materiæ natura discedunt. Testis accedit huic sententiæ ipsæ Plato. « Quod enim cœlum, inquit, et mundum

» appellavit, id multa quidem a Patre felicia consequutum » est; sed tamen corporis est particeps; hinc mutationis » expers esse non potest. » Igitur si cœli et elementorum artem admirans, ea ut deos non adoro, quippe cum impositam illis dissolutionis legem noverim; quorum homines opifices esse scio, ea quomodo appellaverim deos? Rem mihi paucis considerate.

XVII. Necesse est autem causam dicenti, accuratius et de nominibus, ea esse recentia, et de simulacris, heri et nudius tertius, ut ita dicam, facta demonstrare : hæc autem et vos accuratius scitis, ut qui cum omnibus eruditis hominibus, et supra omnes in antiquis scriptoribus versati sitis. Dico igitur Orpheum et Homerum et Hesiodum esse, qui genera et nomina iis quos appellant diis dedere. Testatur id ipse Herodotus. « Hesiodum enim, inquit, et Homerum » annis quadringentis existimo majores natu me esse, nec » pluribus. Hi sunt qui Græcis deorum originem texuerunt, » ac diis cognomina imposuerunt et honores atque artes » distribuerunt, et eorum formas ac figuras designarunt. » Simulacra autem, quamdiu plastice et pictura et ars statuaria non erant, ne cognoscebantur quidem : donec tandem Saurius Samius et Craton Sicyonius et Core virgo Corinthia prodierunt. Ac delineatio quidem a Saurio inventa est, cum is equum ad solem circumscripsisset : pictura autem a Cratone, cum in tabula dealbata umbras viri ac mulieris illevisset : a Core autem coroplastice. Hæc enim, cujusdam amore capta, dormientis umbram in pariete delineavit : tum pater, imagine simillima delectatus (is autem figulus erat), delineationem exculpsit ac luto implevit. Hæc effigies etiamnum servatur Corinthi. His posteriores Dædalus et Theodorus Milesius plasticen et statuariam artem invenerunt. Ætas igitur imaginibus et simulacrorum apparatui tantula est, ut cujusque dei artificem dicere possimus. Nam

Artemidis Ephesiæ simulacrum, et Minervæ, sive Athenæ vel potius Athelæ (Athela enim dicitur ab his qui rem secretius tradunt, sic enim illud ex olea antiquum simulacrum), et Minervam sedentem Endyus fecit Dædali discipulus : Pythius autem opus Theodori et Teleclis : Delius et Artemis, Idectæi et Angelionis ars. Juno Samia et Argiva, Smilidis manus : Phidiæ cætera simulacra. Venus Cnidia meretrix, Praxitelis ars : Epidaurius Æsculapius, opus Phidiæ. Uno verbo nullum est ex his simulacris, quod dici possit factum ab homine non fuisse. Si igitur dii, cur ab initio non erant? cur iis recentiores a quibus facti sunt? Quid hominibus et arte opus habebant, ut fierent? Terra hæc sunt et lapides et materia et ars curiosa.

XVIII. Sed quia dicunt nonnulli simulacra hæc quidem esse, deos autem esse, quorum sunt simulacra; et supplicandi rationem quam simulacris adhibent, et victimas quas illis offerunt, ad deos referri et diis fieri, nec alium esse ad deos accedendi modum (difficile enim est ut dii clare et aperte videantur); et quia argumenti loco cur ita se res habeat, nonnullorum simulacrorum efficientias proferunt; age, inquiramus ecquid ex impositis nominibus habeant efficacitatis. Vos autem, orabo, maximi Imperatores, antequam disputationem hanc ingrediar, ut veris ratiocinationibus utenti ignoscatis. Neque enim mihi propositum est simulacra redarguere; sed cum afficta crimina dissolvam, instituti nostri rationem exhibeo. Licet autem ex vobismetipsis cœleste regnum spectetis : quemadmodum enim vobis patri et filio parent omnia, qui cœlitus regnum accepistis (*regis enim anima in manu Dei*[1], inquit propheticus Spiritus), ita Deo ejusque Verbo, quem filium non separabilem esse intelligimus, omnia subjecta. Illud igitur mihi ante omnia perpendite. Ab initio, ut aiunt, dii non erant; sed ita

[1] Prov. xxi, 1.

eorum quisque natus est, ut nos nascimur; qua de re inter eos omnes convenit. Sic enim canit Homerus :

Oceanum deorum originem et matrem Tethyn.

Orpheus autem, qui eorum nomina primus invenit, et nascendi modos persequutus est, et res cujusque gestas narravit, ac verius de rebus divinis pertractasse apud eos existimatus est, quem Homerus in multis, ac præcipue in iis quæ ad deos spectant, imitatur; ipse, inquam, Orpheus primam eorum generationem ex aqua constituit :

Oceanus qui omnibus generatio exstitit.

Aqua enim, secundum illum, omnium principium fuit : ex aqua autem lutum constitit, et ex utroque genitum animal draco, adjunctum habens caput leonis. Horum in medio facies dei, cui nomen Hercules et Chronus. Hic Hercules genuit ovum immensæ magnitudinis, quod cum esset plenum, vehementius a genitore attritum in duas partes disruptum est. Quod superius in eo fuit, cœli formam accepit; quod autem depressum, terræ. Prodiit autem dea Terra corpore instructa. Cœlum autem dum Terræ miscetur, genuit feminas quidem Clotho, Lachesin, Atropon; mares autem centimanos, Cottyn, Gygen, Briareum, et Cyclopes, Brotem, Steropem, Argum : quos etiam constrictos in tartara detrusit, cum se regno a filiis pellendum didicisset. Quapropter irata Terra Titanes peperit.

Filios autem cœlestes genuit veneranda Tellus,
Quos et Titanes cognomine vocant,
Propterea quod ulti sunt Cœlum stellis micans.

XIX. Hoc principium originis fuit, tum eorum quos existimant deorum, tum universarum rerum. Quid hoc igitur sibi vult? Unumquodque enim eorum quibus divinitas tribuitur, ab initio esse intelligitur. Nam si, cum non essent, facti sunt, ut iis placet qui de ejusmodi diis dispu-

tant, profecto nulli sunt. Nam vel ingenitum quid et æternum est; vel si genitum, corruptioni obnoxium est. Neque hæc ego in hunc modum, aliter autem philosophi. « Quid » est, quod semper est, generationem autem non habet; aut » quid illud, quod generatur quidem, nunquam autem est? » Disserens Plato de eo quod mente, ac de eo quod sensu percipitur, illud quidem quod semper est, quodque mente percipitur, ingenitum esse docet; illud autem quod non est, quodque sensu percipitur, genitum declarat, quippe cum esse incipiat et desinat. Simili ratione Stoici omnia conflagratura, ac iterum futura dicunt, mundo aliud initium accipiente. Quod si, quamvis duæ apud eos vigeant causæ, quarum altera efficiens et imperans, eaque providentia est, altera patiens et mutabilis, id est, materia, fieri tamen non potest ut mundus, qui creatus est, eodem in statu, etiam providentia gubernatus, permaneat; quomodo istorum constitutio permanebit, qui non natura existunt, sed facti sunt? Aut quid materia præstant dii, qui ex aqua constituti sunt! Sed nec aqua omnium est, ut isti existimant, principium; ex simplicibus enim et uniusmodi elementis quid possit constitui? Opus autem est et materiæ artifex, et artifici materia : qui enim formæ exprimi possint sine materia aut artifice? Neque etiam rationi consentaneum est, ut materia antiquior sit Deo; necesse est enim ut causa efficiens priusquam ea quæ fiunt existat et imperet.

XX. Si absurda eorum theologia his finibus contineretur, ut deos generatos et ex aqua constitutos dicerent; cum demonstraverim nihil genitum esse quod non sit dissolutioni obnoxium, ad eas quæ supersunt criminationes progrederer. Sed nunc eorum corpora describunt, velut cum Herculem Deum draconem volubilem, et centimanos commemorant; vel cum filiam Jovis, quam is ex ipsa matre Rhea sive Cerere suscepit, duobus quidem secundum naturam

oculis, duobus autem in fronte, ac rostro quodam in posteriore colli parte, ac præterea cornibus instructam esse dicunt, quare Rheam hoc puellæ monstro exterritam fugisse, nec ei papillam præbuisse; unde secretius quidem Athela, vulgo autem Proserpina et Core dicitur, non eadem ac Minerva, quæ a pupilla appellatur : nunc autem eorum præclare, ut ipsi existimant, gesta persequuntur; velut Saturni, ut verenda Patris exsecuerit, ipsumque curru dejecerit, ac parricidio se obstrinxerit mares filios devorans; velut Jovis, ut patrem constrictum in tartara detruserit, quemadmodum filios suos Uranus; ut bellum cum Titanibus de imperio gesserit, ac matrem Rheam ab ejus nuptiis abhorrentem persequutus sit, eaque in dracænam conversa ipse in draconem mutatus, nodo eam, ut vocant, Herculeo constringens cum ea coierit, cujus concubitus imaginem virga Mercurii designat; deinde vero ut cum filia Proserpina coierit, ex qua filium Dionysium suscepit, cum ei quoque in hac draconis forma vim intulisset. Quamobrem cum hæc ita se habeant, necesse est hæc saltem verba facere. Quid honesti aut utilis habet ejusmodi historia, ut deos esse credamus Saturnum, Jovem, Coren, et cæteros? Corporumne descriptiones? At quis judicio præditus aut in rebus considerandis versatus viperam a Deo progenitam putet? Sic enim Orpheus :

Phanes aliam sobolem genuit horribilem
Utero ex sacro, visu terribilem viperam,
Cujus ex capite crines, ac pulchra facies
Erat visu, cæteræ partes terribilis draconis
Summo ex collo.

Aut quis ipsum Phanetem primogenitum Deum esse (is enim est qui primus ex ovo effusus est), aut draconis corpus ac speciem habere, aut a Jove, ut is comprehendi non posset, devoratum approbet fuisse? Nam si nihil a belluis vilissimis

discrepant (liquet enim inter res terrenas et ex materia eductas, ac divinum numen, interesse aliquid oportere), non sunt dii. Quid ergo ad eos adimus, qui generantur ut belluæ, facie ferina sunt et deformi?

XXI. Quod si eos carnem tantum habere, et sanguinem ac semen, et iræ ac cupiditatis morbos dicerent; ne hæc quidem oratio nugarum opinionem et risum effugere deberet. Nam nec ira, nec cupiditas, nec semen ad procreandum in Deum cadunt. Constent igitur ex carne, sed tamen ira et furore sint superiores, ne videatur Minerva

> Succensens Jovi patri, ira autem illam vehemens ceperat. *Il.* Δ.

Nec Juno hanc speciem exhibeat :

> Junonis pectus non continuit iram, sed proloquuta est.
> *Iliad.* Δ, 24.

Sint dolore superiores :

> Proh malum! certe dilectum virum fugatum circa murum
> Oculis video : meum autem angitur cor. *Il.* X, 168 *et* 169.

Ego enim etiam homines imperitos et futiles dico, si iracundiæ et dolori cedant. Sed si parens hominumque deumque lugeat filium,

> Hei mihi, quod mihi Sarpedonem charissimum virorum
> Fatale est a Patroclo Menætiade interfici! *Iliad.* Π, 434 *et* 435.

nec possit, dum lamentatur, eum periculo eruere;

> Sarpedon Jovis filius, ipse autem ne filio quidem suo auxiliatur.
> *Iliad.* Π, 522,

quis non eorum imperitiam incuset qui his fabulis se deorum cultores, vel potius atheos præbent? Carnem habeant, sed Venus nec corpore vulneretur a Diomede :

> Vulneravit me Tydei filius superbus Diomedes. *Il.* E, 376;

nec animo a Marte :

> Ut me claudum Jovis filia Venus

Semper dehonestat, amat autem perniciosum Martem.
Odyss. Θ, 308, 309.

Cutem autem pulchram dilaceravit. *Iliad.* E, 858.

Terribilis ille in bellis et Jovis adversus Titanes auxiliator, Diomede infirmior apparet.

Furebat autem velut cum Mars hastam vibrans. *Il.* O, 605.

Tace, Homere : deus non furit. Tu vero mihi et cæde inquinatum et perniciosum hominibus,

Mars, Mars, pernicies hominum, cæde inquinate, *Il.* E, 31.

enarras Deum, et illius adulterium describis et vincula :

Illi autem in lectulum ut conscenderunt, dormierunt : vincula [autem
Fabrefacta circumfundebantur prudentis Vulcani,
Neque ullo pacto movere membra poterant. *Od.* Θ, 308, 309.

An non plurimas illas de diis impias nugas projicient? Cœlus castratur : ligatur et in tartarum præcipitatur Saturnus, insurgunt Titanes, Styx moritur in prælio : jam et mortales illos faciunt. Amant se invicem, amant homines :

Æneas, quem sub Anchise peperit diva Venus
Idæ in vertice, Dea mortali mixta. *Iliad.* B, 327, 328.

Nonne amant? Nonne patiuntur? Quatenus enim dii, an eos attinget cupiditas? Etiam si carnem Deus per dispensationem divinam assumat, an idcirco servus erit cupiditatis?

Non enim unquam sic mihi deæ amor, neque mulieris
Animum pectoribus circumfusus domuit :
Neque quando captus fui amore Ixioniæ uxoris,
Neque quando Danaes formosæ Acrisii filiæ,
Neque quando Phœnicis filiæ inclyti,
Neque quando Semeles, neque Alcmenes in Thebis,
Neque quando Cereris pulchricomæ reginæ,
Neque quando Latonæ valde illustris, neque tui ipsius.
Iliad. Ξ, 315.

Genitus est, corruptioni obnoxius est, nec quidquam habet Dei. Quin etiam serviunt hominibus :

O regiam Admeti domum, in qua pertuli
Laudare mensas vernulis deus datas!

et armenta pascunt :

Ingressus hanc terram, hospiti pavi boves,
Domumque servabam hanc.

Est ergo Admetus deo præstantior. O vates et sapiens, et aliis futura præsagiens, non es vaticinatus amasii cædem, sed eum ipse manibus tuis occidisti.

Cœleste Phœbi os, nescium mendacii
Ego esse credebam, augurum artibus scatens.

(Ut falsum vatem Æschylus Apollinem exagitat!)

Qui cantat ipse, quique cœnæ ipse interest,
Hæc qui ipse dixit, ipse proh superi! meum
Natum peremit.

XXII. Sed hæc forte commenta poetica; at in illis naturalis quædam ejusmodi ratio :

Jupiter velox, ut ait Empedocles, et Juno vitalis et Pluto
Et Nestis, quæ tingit lacrymis humanos fontes.

Si igitur Jupiter ignis, Juno terra, Pluto aer, et Nestis aqua, hæc autem elementa sunt ignis, aqua, aer; nullus eorum deus est, nec Jupiter, nec Juno, nec Pluto : ex materia enim a Deo divisa eorum constitutio et generatio.

Ignis, aqua, et tellus, blandum aeris atque cacumen,
Adde et amicitiam his.

Quæ quidem sine amicitia permanere non possunt, discordia autem confunduntur. Quo pacto igitur hæc deos esse quisquam dixerit? Imperat amicitia, secundum Empedoclem, parent quæ concreta sunt; quod autem imperat, dominatum tenet. Itaque si illius quod imperat, et illius quod paret, unam et eamdem vim esse ponamus, corruptioni obnoxiam et fluxam et mutabilem materiam imprudentes

ingenito et æterno et sibi semper constanti adæquabimus Deo. Jupiter fervida essentia secundum Stoicos : Juno aer, ipso etiam nomine, si ipsum sibi superimponatur, id sonante : Neptunus potus. Hæc autem alii aliter ad naturam referunt. Quidam enim aerem biformem, masculo-feminam appellant Jovem : alii vero tempestatem, quæ tempus serenat; unde solus Saturnum effugit. Ac cum Stoicis quidem ita licet disputare : Si unum illum Deum, qui supremus et sempiternus et ingenitus est, agnoscitis; totidem autem corpora concrescere quot materiæ mutationes fiunt, ac spiritum Dei, qui materiam pervadit, pro variis ejus mutationibus aliud atque aliud nomen sortiri dicitis; corpus quidem Dei species materiæ fient : intereuntibus autem in conflagratione elementis, necesse est una cum speciebus nomina interire, solo permanente spiritu Dei. Quorum igitur corporum secundum materiam immutatio, corruptio est, ea deos esse quis credat? Quod autem ad eos spectat qui Saturnum tempus esse dicunt, Rheam autem terram; atque hanc quidem ex Saturno concipere et parere, unde etiam omnium mater existimatur, hunc autem gignere et genita devorare; virilium autem abscissionem nihil aliud esse, quam viri cum muliere coitum, quo veluti resecta e viri corpore genitura in uterum demittitur, et homo cui cupiditas, id est Venus, insita est, generatur; furorem vero Saturni nihil aliud, quam temporis mutationem animata et inanimata corrumpentem; vincula et tartarum tempus esse, quod tempestatibus mutatur et evanescit : sic igitur adversus eos disceptamus : Si tempus est Saturnus, mutatur; si tempestas, vertitur; si tenebræ, aut summum frigus, aut humida natura, nihil horum permanet. Deus autem immortalis, et immobilis et immutabilis. Quocirca neque Saturnus, neque ejus simulacrum Deus est. Quod autem spectat ad Jovem, si is est ex Saturno

genitus aer, cujus id quod masculum est Jupiter dicitur, quod autem femineum, Juno (hinc soror et conjux); immutatur : si tempestas, vertitur. Deus autem nec mutatur, nec cadit. Sed quid attinet vobis, qui melius perspicitis quid eorum quisque dixerit qui hæc ad naturam revocarunt, plura dicentem obstrepere, vel quid de natura sentiant scriptores exponendo, vel quid de Minerva, quam mentem omnia pervadentem esse dicunt; vel de Iside, quam ævi naturam, ex qua orta omnia, et per quam existunt omnes; vel de Osiride, quo occiso a Typhone fratre, Isis ejus membra quæsivit, et inventa sepulcro decoravit, quod sepulcrum Osiriacum etiamnum vocatur; vel de Oro ejus filio? Nam dum susdeque circa materiæ species vertuntur, ab eo qui ratione cognoscitur, Deo aberrant : elementa autem et eorum partes deos faciunt, aliter alias appellantes, frumenti sationem Osirim (hinc aiunt in mysteriis ob inventionem membrorum, sive frugum, Isidi acclamari, *Invenimus, gratulamur*), vitis autem fructum Bacchum, ipsam vitem Semelem, ac fulmen solis æstum. Nam quidvis potius quam naturam divinam edisserunt, qui fabulas in deos vertunt : in quo quidem non vident iis quæ ad deorum defensionem adhibent, confirmari quæ de diis dicuntur. Quid Europa et Taurus, Cycnus et Leda ad terram et aerem, ut Jovis nefarius cum istis coitus, terræ et aeris coitus sit. Sed cum a Dei magnitudine aberraverint, nec ratione altius ferri possint (non enim tenentur cœlestis loci cognatione), circa materiæ species tabescunt, ac humi affixi mutationes elementorum deos faciunt : velut si quis navem in qua navigat, gubernatoris habeat loco. Sed ut navis, etiamsi omnibus rebus instructa sit, nihil tamen prodest, nisi gubernatorem habeat : ita nec elementa ordine adornata quidquam juvant sine Dei providentia. Navis enim per seipsa non navigabit : elementa sine opifice non movebuntur.

XXIII. Ac vos quidem dicetis, cum intelligentia præstetis omnibus : Qua ergo ratione simulacra nonnulla, si dii non sunt ii quibus ea statuimus, efficacia prædita sunt? Neque enim verisimile est inanimas et immobiles statuas quidquam per seipsas posse nemine movente. Ac variis quidem in locis et civitatibus et gentibus nonnullos edi sub nomine simulacrorum effectus ne nos quidem inficiamur. Non tamen si qui adjuti sunt, ac rursus alii male affecti, pro diis habebimus eos qui in utramque partem operati sunt. Sed qua ratione fiat ut simulacra aliquid posse existimetis, et quinam in eis operentur, nomina eorum sibi arrogantes, accurate vestigavimus. Necesse autem mihi est demonstrare instituenti quinam sint ii qui in simulacris operantur, et cur dii non sint, nonnullos etiam ex philosophia testes præmittere. Primus Thales, ut accurate commemorant qui ejus disputationes digerunt, dividit in Deum, in dæmones, in heroes : ac Deum quidem mundi mentem existimat; dæmones autem essentias animales; heroes vero animas hominum separatas, bonos quidem bonas, malos autem malas. Plato autem qui cætera quidem assensum cohibet, idem tamen in Deum ingenitum, et in facta ab ingenito ad ornatum cœli tum errantia tum fixa sidera, et in dæmones dividit. De dæmonibus autem dicere recusans, eos audiri jubet qui de iis dixerunt. « De cæteris, inquit, dæmonibus dicere, eorumque generationem pernoscere vires » nostras superat. Credendum autem his qui priores dixerunt, deorum, ut ipsi narraverunt, posteris, qui majores » suos probe noverant. Fides ergo deorum filiis derogari » non potest, etiamsi sine probabilibus et necessariis demonstrationibus dicant : sed ut res domesticas narrare se » profitentibus, ita ut lex jubet, credendum. Sic igitur ut » illis placet, de deorum generatione teneamus et dicamus. » Ex Terra et Cœlo filii geniti sunt Oceanus et Tethys : ex

» istis Phorcys et Saturnus et Rhea, Jupiter et Juno, et » quoscumque horum fratres dici novimus, aliosque præ» terea ex istis genitos. » Num igitur qui æternam mentem et Deum, qui ratione cognoscitur, contemplatus fuerat, et quæ ei congruunt explicuerat, nempe id quod vere est, quod uniusmodi est, bonum ab eo emanans, id est, veritatem; item de prima potestate, et quemadmodum *circa omnium Regem sint omnia, ejusque causa omnia et ipse omnium causa;* et quemadmodum circa duo et tria, *secundum circa secunda, tertium circa tertia :* num is, inquam, de iis qui ex rebus sub sensum cadentibus, cœlo et terra, geniti feruntur, verum perdiscere majus esse viribus suis existimavit? An potius id prorsus dici non potest; sed quia fieri non posse intelligebat ut gignant et gignantur dii, quippe cum genita finis consequatur; illud autem adhuc difficilius esse, ut vulgus, quod fabulas inconsiderate adscivit, dedoceatur; propterea majus viribus suis esse dixit, de cæterorum dæmonum generatione pernoscere ac disserere, cum Deos generari nec cogitare posset nec dicere? Quod autem ab eo dictum est, « Rex magnus in cœlo Jupiter volucrem cur» rum agens, primus graditur exornans omnia et gubernans : » hunc autem sequitur exercitus deorum et dæmonum : » id de illo non dictum est Jove qui ex Saturno ortus dicitur; hoc enim Jovis nomine universorum opifex designatur; idque demonstrat ipse Plato, qui cum eum alio nomine appellare non haberet, populari, non ut Dei proprio, sed ad perspicuitatem, quia de Deo apud omnes pro viribus disseri non potest, usus est vocabulo, addito magni nomine, ut cœlestem a terrestri, ingenitum secerneret a genito, qui cœlo et terra posterior est, ac ipsis etiam Cretensibus posterior, a quibus subreptus est ne occideretur a patre.

XXIV. Sed quid necesse est apud vos, qui in omni doctrina versati estis, aut poetarum meminisse, aut alias sen-

tentias exquirere, cum paucis ita possim dicere : Si philosophi et poetæ unum quidem Deum esse non agnoscerent, nec de istis diis ita sentirent, ut eos alii dæmones esse, alii materiam, alii homines fuisse dicant; non deesset causa cur exagitaremur, qui Deum et materiam, ac utriusque naturas discernimus. Quemadmodum enim Deum dicimus et Filium ipsius, et Spiritum sanctum, unitos secundum virtutem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, quia mens, verbum et sapientia Filius Patris, effluvium autem, ut lumen ab igne, Spiritus; sic alias esse potestates accepimus, quæ circa materiam et ope materiæ principatum exercent : unam quidem Deo inimicam, non quod Deo quidquam adversetur, ut amicitiæ discordia secundum Empedoclem, nox diei, ut oculis cernimus (si quid enim Deo adversaretur, esse desiisset, Dei potentia et vi dissolutum), sed quia Dei bono, quod ei adjunctum est, et ei coexistit, ut color corpori, quo sine non existit (non quod pars illius sit, sed ut necessario coexistens proprietas, eique insita et penitus infixa, ut igni color fulvus, ætheri cæruleus); Dei bono, inquam, contrarius est ille circa materiam spiritus, a Deo, ut cæteri angeli, factus, ac materiæ ejusque specierum administrationi præfectus. Hoc enim consilio angelos Deus creavit, rebus scilicet a se creatis providens, ita ut universam quidem Deus et generalem omnium procurationem gereret, eam autem quæ partes attingit, instituti ad hoc munus angeli sustinerent. Quemadmodum autem in hominibus, qui liberam habent eligendæ virtutis aut vitii optionem (neque enim præmiis bonos, suppliciis improbos afficeretis, si penes illos situm non esset vitium et virtus : atque alii quidem, in his quæ a vobis committuntur, probi, alii autem infideles reperiuntur), sic etiam in angelis se res habet. Alii enim, liberi scilicet, quales a Deo facti fuerant, in his permanserunt quorum causa creati a Deo fuerant, quæque

illis commiserat Deus : alii vero et naturæ substantia et munere sibi commisso abusi sunt, iste videlicet materiæ ejusque specierum princeps, et alii circa primum hoc firmamentum constituti (scitis autem nihil nos sine testibus dicere, sed quæ a Prophetis prædicata sunt exponere); isti quidem in virginum cupiditatem lapsi, et carnis amore superati, ille autem in rerum sibi commissarum administratione negligens et improbus. Ex his igitur virginum amatoribus nati sunt ii qui vocantur gigantes[1] : de quibus si qua ex parte ipsi quoque poetæ loquuti sunt, ne miremini; cum divina sapientia tantum distet a mundana quantum verum a probabili, atque hæc quidem cœlestis, ista vero terrena sit. Nam secundum materiæ principem

Scimus falsa loqui, non pauca simillima veris.

XXV. Hi igitur angeli, qui de cœlo lapsi circa aerem et terram versantur, nec jam supra cœlum evehi possunt, tum etiam gigantum animæ, qui errabundi sunt circa mundum dæmones, motiones excitant : isti quidem, nempe dæmones, naturæ et constitutioni quam acceperunt; hi autem, scilicet angeli, cupiditatibus, quas sensere, congruentes. Materiæ autem princeps, ut ex ipsis rebus quæ eveniunt cernere est, contrariam Dei bono administrationem et procurationem exercet.

Incerta sæpe cura mentem agitat meam,
Casus gubernet, an Deus mortalia.
Spem nempe præter, jusque præter, hos quidem
Domo excidentes, omnibus nudos bonis;
Illos fruentes rebus usque prosperis.

Hi præter spem et præter æquum prosperi aut adversi successus eo redegerant Euripidem, ut eloqui non posset cui-

[1] Quæ hic de angelorum lapsu ex impudico mulierum amore et de generatione gigantum dicit Athenagoras, ex S. Justino accepit, Apol. 2, n. 5

nam adscribenda sit ejusmodi administratio eorum quæ circa terram sunt, de qua quidem aliquis dixerit :

> Ergo hæc videntes, quomodo deum genus
> Dicamus esse, aut obsequamur legibus?

Id quoque Aristotelem induxit, ut quæ cœlo inferiora sunt nulla regi providentia diceret, quamvis æterna Dei providentia nobis æquabiliter præstetur,

> (Coacta terra, seu velit, seu non velit,
> Producit herbas, et pecus pascit meum)

quæ autem ad singulos pertinet, ad veritatem, non ad opinionem, pro meritis cujusque procedat; cætera autem secundum communem naturæ constitutionem lege rationis gubernentur. Sed quia profectæ a contrario spiritu dæmonicæ motiones et operationes hos impetus inordinatos excitant, ac homines alium aliter, singulos et universos privatim et communiter, pro ratione materiæ et cognationis cum divinis rebus, intus et exterius movent; propterea nonnulli, quorum non levis existimatio est, nullo ordine hoc universum consistere, sed casu temerario agi et ferri censuerunt. In quo non viderunt, ex iis quidem quæ ad totius mundi constitutionem attinent, nihil inordinatum esse aut neglectum, sed unum quodque ratione fieri, unde nec præscriptum sibi ordinem transgrediuntur : hominem autem, quantum ad eum a quo factus est spectat, tum generationis natura, quæ unam et communem rationem retinet, tum corporis, quod formatur, dispositione, quæ convenientem ipsi legem non transgreditur, tum vitæ exitu, qui par et communis manet, ordinate se habere; at secundum propriam ipsius rationem, et dominantis principis, et assectantium dæmonum operationem variis modis ferri et moveri, quamvis communis insit omnibus ratiocinandi facultas.

XXVI. Qui autem eos ad simulacra trahunt, ii sunt,

quos jam diximus, dæmones, victimarum sanguini affixi, easque lambentes. Dii autem illi, qui multis placent, quorumque nomina statuis imponuntur, homines, ut cernere est ex eorum historia, fuerunt. Ac dæmones quidem in hæc nomina invadere, argumento est cujusque illorum operatio. Alii enim virilia exsecant, ut Rhea; alii vulnerant et incidunt, ut Diana : Taurica etiam hospites necat. Eos enim qui se ipsi cultris et flagellis dilacerant, et quot sint dæmonum species prætermitto. Neque enim Dei est ad ea quæ sunt contra naturam impellere.

> Dæmon mali quid si paret mortalibus,
> Mens primum ab illo læditur.

Deus autem cum perfecte bonus sit, perpetuo beneficus est. Alios igitur esse qui operentur, alios quibus erigantur statuæ, maximo sunt documento Troas et Parium : quarum civitatum altera statuas habet Neryllini, qui nostra vixit ætate, Parium autem Alexandri et Protei. Alexandri adhuc in foro sepulcrum et simulacrum est. Ac cæteræ quidem statuæ Neryllini publicum ornamentum sunt (si tamen his civitas ornatur); una autem ex illis oracula edere et ægros sanare existimatur, ac propterea sacra faciunt et auro illinunt et coronant statuam Troadenses. Quod autem ad Alexandri et Protei statuas spectat (hunc autem non ignoratis seipsum in ignem circa Olympiam injecisse), hujus etiam statua oracula dicitur edere; Alexandri autem statuæ

> (Infelix Paris, forma pulcherrime, in mulieres insaniens.)

sacrificia publicis sumptibus et dies festi, tanquam exaudienti Deo, peraguntur. Utrum igitur Neryllinus et Proteus et Alexander hæc circa statuas operantur, an ipsa materiæ natura? At materia æs est; quid autem æs per se potest, quod rursus aliam in formam diffingere licet, velut pelvim ille apud Herodotum Amasis? Neryllinus autem et Proteus

et Alexander quid amplius ægrotantibus afferre possunt? Nam quæ nunc statua operari dicitur, ea vivente et ægrotante Neryllino operabatur.

XXVII. Quid igitur dicendum? Primum animæ a ratione alieni et phantastici circa opiniones motus, nunc has, nunc illas imagines partim ex materia trahunt, partim sibi ipsi effingunt et pariunt. Id autem anima tum maxime patitur cum materiæ spiritum sibi adsciscit, eique commiscetur, non cœlestia et eorum opificem considerans, sed deorsum ac terrestria, atque ad terram, ut sanguis tantum et caro, non jam purus spiritus, depressa. Illæ igitur a ratione alienæ et phantasticæ animi motiones visa pariunt simulacrorum insaniæ congruentia. Quando autem tenera et flexilis anima, ac robustioris doctrinæ jejuna et inexperta, et veritatis contemplandæ ac Patris et opificis universorum considerandi insolens, impressa et inusta fuerit falsis de se opinionibus; tum dæmones, qui circa materiam versantur, et nidores ac victimarum sanguinem liguriunt, hominesque in fraudem inducunt, adhibitis in auxilium hisce motibus, qui vulgi animos ad falsas opiniones inclinant, perficiunt, eorum mentes invadendo, ut tanquam ex statuis et simulacris visa ad eos inania effluant; ac quoties per se ipsa, utpote immortalis, accommodate ad rationem anima movetur, sive futura prædicens, sive curans præsentia, horum gloriam dæmones percipiunt.

XXVIII. Necesse est autem de nominibus, ut antea promisimus, pauca dicere. Herodotus igitur et Alexander Philippi in epistola ad matrem (uterque autem sacerdotibus Heliopoli et Memphi et Thebis in sermonem venisse fertur) accepisse se ab illis dicunt eos homines fuisse. Herodotus quidem sic loquitur : « Quorum igitur erant imagines, tales » eos demonstrabant fuisse, a diis autem longe distantes; » sed ante hos homines, deos in Ægypto regnasse, nec cum

» istis hominibus fuisse, ac semper ex illis unum aliquem » imperasse; postremum autem illic regnasse Orum Osiridis » filium, quem Græci Apollinem vocant; hunc, cum Typho- » nem dejecisset, postremum in Ægypto regnasse. Osiris » autem lingua græca Bacchus est. » Cum alios igitur Ægyptiorum reges, tum horum postremum (ab istis autem ad Græcos deorum nomina pervenerunt) Apollinem Dionysii et Isidis filium (ut idem scribit Herodotus : « Apollinem » autem et Dianam ferunt Dionysii et Isidis filios fuisse, ac » Latonam nutricem illis et servatricem fuisse »), hos, inquam, quos cœlesti ortos origine primos reges habuerunt, partim veræ erga Deum religionis ignoratione, partim grato in imperium animo deos cum uxoribus existimarunt. « Ac » boves quidem mundos et mares Ægyptii omnes immolant » et vitulos : fœminas autem nefas illis immolare, sed sacræ » sunt Isidi, cujus simulacrum muliebri forma est ac bubulis » cornibus, quemadmodum Io Græci effingunt. » Quinam autem hæc dicendo fidem potius obtineant, quam ii qui secundum generis successionem filius a patre, ut sacerdotium, ita et historiam acceperunt? Neque enim Æditues, qui simulacra perhonorifice commendant, verisimile est mentitos fuisse, cum eos homines fuisse dicerent. Quod si solus Herodotus deos Ægyptiorum historiis tanquam homines perhiberi diceret, etiam Herodoto dicenti : « Quæ autem de diis » narrantur, ea non libenter qualia audivi enuntiaverim, » nisi tantum levissima eorum nomina, » ut fabularum scriptori nequaquam esset credendum. Sed quia idem dicunt Alexander et Mercurius qui Trismegistus vocatur et æterno cum diis genere conjunctus est, et innumeri alii, ne singulos recenseam; nulla jam dubitandi ratio relinquitur quin, cum reges essent, pro diis habiti fuerint. Eos etiam homines esse demonstrant Ægyptiorum doctissimi, qui cum deos dicant aerem, terram, solem, lunam, cæteros mortales esse

homines, ac templa eorum sepulcra esse existimant. Idem docet Apollodorus in libro de diis. Quin etiam Herodotus eorum perpessiones mysteria vocat. « In urbe Busiridis festum Isidis ab eis celebrari jam a me dictum est. Verberantur autem post sacrificium singuli et singulæ, plurima hominum millia. Quo autem modo verberentur nefas mihi dicere. » Si dii sunt, immortales sunt. Sin autem verberantur homines ob eorum passiones, eæque sunt mysteria, homines sunt; quemadmodum ipse Herodotus testatur. « Sunt etiam ejus sepulcra, cujus nomen si nuncupavero hac in re, haud sancte fecero, in urbe Sai, in templo Minervæ, post totum delubrum, ejus parieti contigua. Lacus item adjunctus est lapidea basi adornatus, et circumquaque probe elaboratus, magnitudine, ut mihi videtur, quanta in Delo iste qui dicitur *Trochoides.* In hoc simulacra habentur passionum ejus, quæ mysteria nocturna Ægyptii vocant. » Non solum autem sepulcrum Osiridis, sed etiam conditura ostenditur. « Cum ad illos cadaver portatum est, ostendunt iis qui portaverunt exemplaria mortuorum lignea, pingendo assimilata, et eorum unum accuratissime fabrefactum esse aiunt, cujus ego nomen fas esse haud arbitror in ejusmodi re appellare. »

XXIX. Sed et Græcorum in poesi et historia sapientes eadem docent. De Hercule quidem :

> Miser neque Deorum vindictam reveritus est neque mensam
> Quam ei apposuerat : deinde vero ipsum occidit
> Iphitum.

Talis cum esset, merito in furorem actus est, merito seipsum rogo accenso combussit. De Æsculapio autem Hesiodus :

> Parens hominumque Deumque
> Quando excanduit, e cœlo autem feriens fulmine ardenti
> Latoidem occidit charum, ira commotus.

Pindarus autem :

Verum lucro etiam sapientia irretitur.
Pervertit et illum (*Æsculapium*) ingenti
Mercede aurum in manibus apparens.
Manibus igitur Saturnius fulmen
Jaculatus per utrumque, respirationem
Pectorum abstulit
Celeriter, ardensque fulmen inflixit mortem.

Vel igitur dii erant, nec eos auri capiebat amor

(O munus aurum maximum mortalibus !
Nec mater ulla tantum habet dulcedinis,
Nec nati.

Nulla enim re indiget numen, nec cupiditate vincitur), nec mortui sunt : vel homines cum essent, improbi ob imperitiam fuerunt, et pecuniæ cupidi. Quid plura dicam vel Castorem, vel Pollucem, vel Amphiaraum memorans, qui, ut ita dicam, heri et nudiustertius homines ex hominibus nati pro diis habentur, cum ipsa etiam Ino post furorem, et eas quæ ex furore consequutæ sunt perpessiones, dea existimetur ?

Cognominatam naufragi Leucotheam,

et filius ejus :

Nautis Palæmon divus invocabitur.

XXX. Nam si detestandi et Deo invisi homines opinionem habuerunt deorum ; si filia Dercetus Semiramis, lasciva mulier et cruenta, Syria dea existimata est, ac propter Dercetum Syri columbas et Semiramin colunt, nam, quod fieri non potest, in columbam mutata mulier, ut fert apud Ctesiam fabula ; quid mirum alios quidem propter imperium aut tyrannidem deos a suis appellatos ? (Sibylla cujus meminit Plato :

Decima ætate hominum linguis divisorum,

Ex quo diluvium prioribus hominibus accidit,
Regnavit Saturnus et Titan et Japetus,
Terræ filii præstantissimi et Cœli, quos sic vocarunt
Homines, terræ et cœli nomina imponentes,
Propterea quod primi fuere hominum lingua diversorum.)

alios autem ob robur, ut Herculem et Perseum; alios ob artem, ut Æsculapium? Quibus autem ipsi subditi honorem detulerunt aut ipsi principes, horum alii metu, alii reverentia nomen consequuti sunt. Antinous quidem parentum vestrorum in subditos humanitate consequutus est, ut existimaretur deus. Qui vero postea nati sunt, religionem re non explorata susceperunt.

Mendaces semper Cretes, tibi namque sepulcrum,
Rex, Cretes fabricati, at tu non mortuus.

Credis, Callimache, Jovis natalem; sepulcrum non credis: et tum cum te veritati tenebras offusurum speras, mortuum prædicas etiam nescientibus. Atque antrum quidem si videris, Rheæ partum in memoriam revocas; sin autem loculum, mortem ejus tenebris involvis: ignarus solum æternum esse ingenitum Deum. Vel enim fide indignæ quæ de diis apud vulgus et poetas fabulæ feruntur, sicque inutilis eorum cultus (neque enim ii existunt de quibus mendax prædicatio): vel si veri ortus, amores, homicidia, furta, virilium exsecationes, fulmina; non jam exstant, sed esse desierunt, si quidem nati sunt, cum antea non essent. Quæ enim ratio ut alia quidem credantur, alia vero non credantur, cum honoris causa eorum historias poetæ litteris mandaverint! Neque enim per quos existimati sunt dii, quique eorum res gestas perhonorifice descripserunt, ii eorum perpessiones mentiti fuissent. Nos igitur non esse atheos, qui Deum credimus universorum opificem, ejusque Verbum, pro meis viribus, quamvis non pro rei dignitate, demonstravi.

XXXI. Adhuc autem et epulas et concubitus nefandos

nobis affingunt, tum ut nos cum ratione odisse sibi videantur, tum quod futurum existiment ut vel metu ab instituti constantia nos abducant, vel acerbos nobis et inexorabiles, criminum magnitudine, principes præbeant. Sed ludificantur cum hominibus probe scientibus jam antiquitus hunc morem, neque nunc primum divina quadam lege et ratione invaluisse, ut vitium cum virtute bellum gerat. Sic et Pythagoras cum trecentis aliis igne combustus; Heraclitus et Democritus, alter quidem Ephesiorum urbe pulsus est, alter Abderitarum, insaniæ accusatus; Socratem Athenienses morte mulctarunt. Sed quemadmodum illi, quantum ad virtutem attinet, nequaquam deteriores propter multorum opinionem fuerunt; neque etiam nobis, quod ad vitæ innocentiam spectat, tenebras offundunt inconsideratæ nonnullorum calumniæ. Bene enim apud Deum audimus : sed tamen his criminibus occurram. Ac vobis quidem satis me, vel ex iis quæ dixi, purgatum intelligo. Nam cum omnes intelligentia superetis, quorum vita ad Deum tanquam ad normam dirigitur, ut unusquisque nostrum extra noxiam apud eum et reprehensionem sit, eos non ignoratis ne cogitationem quidem unquam vel levissimi admissuros peccati. Nam si hanc tantum vitam nos victuros crederemus, tum sane locus esset suspicandi nos carni et sanguini inservientes, vel avaritia aut cupiditate victos peccare. Sed cum iis quæ cogitamus, quæque loquimur, Deum noctem diemque adesse sciamus, eumque persuasum habeamus, cum totus lumen sit, ea etiam quæ in cordibus nostris latent videre; nosque hac vita liberatos aliam ista præstantiorem, ac cœlestem, non terrenam victuros (quippe cum apud Deum et cum Deo extra omnem immutationem et perpessionem animæ, non ut caro, etsi carnem habituri sumus, sed ut cœlestis spiritus mansuri simus) ; vel, si aliorum ruinis abripiamur, deteriorem ac in ignis supplicio victuros (neque

enim nos etiam Deus tanquam pecora et jumenta perfunctorie et ut periremus et evanesceremus, creavit) : in his institutis verisimile non est ut libenter peccemus, nosque magno Judici puniendos tradamus.

XXXII. Illud autem minime mirum, quod ea nobis affingunt quæ de diis suis dicunt, quorum perpessiones mysteria efficiunt. Decebat autem ut, si licenter et promiscue misceri grande nefas judicaturi erant, vel Jovem odissent, qui ex Rhea matre et filia Proserpina liberos suscepit, et propria sorore usus est uxore; vel horum inventorem Orpheum, ut qui Jovem Thyeste ipso scelestiorem et contaminatiorem fecisset : is enim ex oraculo stuprum intulit filiæ, cum regnare ac se ulcisci vellet. Nos autem tantum absumus a promiscuis flagitiis, ut nobis ne aspicere quidem liceat ad concupiscendum. « Nam qui videt, inquit, mulie» rem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est in corde » suo[1]. » Quibus igitur oculorum usus eo fine terminatur, ad quem Deus oculos formavit, nempe ut nobis lumen essent; quibusque vel de ipsa cogitatione in judicium vocandis jucundior aspectus adulterium est, quia alios in usus oculi instituti; ii quomodo temperantes non credantur? Neque enim nobis ratio est cum humanis legibus, quas improbus quis etiam lateat (vobis autem initio, Domini, demonstrabam doctrinam nostram a Deo traditam esse); sed nobis sancita lex est, ut justitiæ mensuram ex nobis et ex proximis nostris dijudicemus. Hinc pro ætate alios filios et filias novimus, alios fratres et sorores habemus, ac seniores patrum et matrum loco colimus. Quos igitur fratres et sorores, cæterisque cognationis nominibus appellamus, maximæ nobis curæ est, ut intaminata et incorrupta eorum corpora permaneant. Huc accedit illa scriptura : « Si quis osculum » propterea repetat, quod eo delectetur. » Tum addit :

[1] Matth. v, 28.

« Summa ergo cautione osculum adhibendum vel potius » adoratio, ut quæ nos ab æterna vita excludat, si paulum » cogitatione inquinetur. »

XXXIII. Cum ergo spem habeamus æternæ vitæ; quæ in hac vita versantur usque ad ipsas animi oblectationes contemnimus. Unusquisque nostrum uxorem suam, quam secundum leges a vobis positas duxit, uxorem existimat usque ad liberorum procreationem. Quemadmodum enim agricola jactis in terram seminibus messem exspectat, nec alia superinjicit; sic nobis cupiditatis modus, procreatio liberorum. Multos etiam apud nos reperire est, tum viros, tum mulieres, qui cœlibes consenescant, spe arctius se cum Deo conjunctum iri. Quod si in virginitate et eunuchi statu manere magis Deo conjungit, ab eo autem vel sola cogitatio et cupiditas abducit; quorum cogitationes fugimus, eorum actiones multo magis aversamur. Neque enim meditatione sermonum, sed demonstratione et disciplina actionum res nostræ continentur, ut quisque vel qualis natus est maneat, vel unicis in nuptiis. Secundæ enim decorum adulterium [1]. « Quicumque enim dimiserit, inquit, uxorem » suam et aliam duxerit, mœchatur [2] : » nec eam dimitti sinens cujus virginitati finem quis imposuit, nec aliam insuper duci. Nam qui se ipse prima uxore spoliat, etiamsi mortua sit, occulta quadam ratione est adulter; tum quod manum Dei transgrediatur (nam initio Deus unum homi-

[1] Non solum Athenagoras, sed plures etiam alii veteres de digamis justo severius judicabant; non ideo tamen Athenagoras montanismi suspicionem meretur, uti putat D. Tillemontius : tum quia cum monogamia maximi a Christianis tum temporis fieret, secundæ autem nuptiæ licet permissæ aliqua ignominia notarentur, et digami a sancta communione ad tempus arcerentur, quid mirum, si Athenagoras monogamiam ut commune Christianorum institutum commendet? tum quia illa verba, *occultum est adulterium*, cum secundas nuptias expresse, ut interdictas non carpant, metaphorice, sensuque latissimo usurpantur, quia videlicet digamia a prima institutione matrimonii recedit.

[2] Matth. XIX, 9.

nem finxit ac unam mulierem), tum quod carnis cum carne conjunctionem quodam veluti vinculo ad commiscendum genus colligatam dissolvat.

XXXIV. Cæterum tales cum simus (quid ego tacenda proferam?) audimus illud proverbii, *meretrix pudicam*. Nam qui nundinas impudicitiæ instituunt, et infanda omnis turpitudinis diversoria adolescentibus proponunt, ac ne masculis quidem temperant, masculi in masculos horribilia patrantes, et honestiora ac pulchriora quæque corpora omnibus stupris violantes, ac creatæ a Deo venustati dedecus inurentes (neque enim venustas in terris sua sponte exoritur, sed Dei manu et voluntate mittitur); ii quæ sibi ipsis conscivere, quæque diis suis attribuunt, tanquam de præclare factis ac deorum propriis gloriantes, ea nobis in convicii loco objiciunt; sicque adulteri et puerorum amatores eunuchos et semel nuptos vituperant, et qui instar piscium vivunt (nam et ipsi obvium quemque devorant, et infirmum fortior insectatur, idque carnes humanas attingere est, contra leges a vobis et majoribus vestris ad omnem æquitatem descriptas vim et impressionem exercere), ita ut missi a vobis provinciarum præsides causarum audiendarum onus vix sustineant : ii, inquam, qui ita vivunt, in eos invehuntur quibus nec percussis seipsos non tradere, nec male audientibus fas est non benedicere. Neque enim satis est justum esse (justitia enim est par pari referre), sed illud etiam propositum nobis est, ut boni et patientes malorum simus.

XXXV. Quis igitur non insulsissimus nos, cum tales simus, homicidas esse dixerit? Neque enim carnes humanas degustare possumus, nisi prius aliquem occiderimus. Dum autem alterum mentiuntur, si quis de altero ex eis quærat, an viderint quæ dictitant, nemo tam impudens ut vidisse se dicat. Sunt nobis servi, aliis quidem plures, aliis autem pauciores, quos latere non possumus : horum tamen nemo in-

ventus est qui talia vel fingeret de nobis. Quos enim sciunt ne justæ quidem cædis aspectum sustinere, quis eos accusaverit vel occisi hominis vel vorati? Quis gladiatorum vel ferarum ludos, præsertim si a vobis dentur, non plurimi faciat? Nos autem cum homicidium spectare pene idem esse arbitremur ac perpetrare, nuntium his spectaculis remisimus. Cædem igitur quomodo perpetrare possimus, qui eam ne spectandam quidem ducimus, ne scelus et piaculum nobis impingamus? Et qui mulieres illas quæ medicamentis ad abortum utuntur, homicidas esse et rationem hujus abortus Deo reddituras dicimus, quomodo hominem occideremus? Non enim ejusdem est fœtum etiam in utero animal esse, ac ideo Deo curæ esse existimare, et editum in lucem occidere; ac infantem non exponere, quia parricidæ sunt qui exponunt, rursus autem nutritum et educatum interficere. Sed semper in omnibus iidem et æquales sumus, rationi servientes, non ei imperantes.

XXXVI. Quis est igitur qui cum resurrectionem credat, resurrecturis corporibus sepulcrum se præbeat? Neque enim eorumdem est certo tenere corpora resurrectura, et eadem, ut minime resurrectura, comedere, ac terram quidem proprios mortuos reddituram existimare, quos autem quis in se sepeliverit, eos a se non repetitum iri. Quin potius qui nec rationem se hujus vitæ, sive bene sive male actæ, reddituros, nec futuram resurrectionem putant, sed cum corpore animam interire et quodammodo exstingui opinantur, eos verisimile est nulli facinori temperaturos. Qui vero nihil omnino apud Deum examini subtractum iri, ac corpus cum anima, cujus motibus a ratione alienis et cupiditatibus ministravit, punitum iri persuasum habent, eos ne levissimum quidem peccatum admissuros consentaneum est. Quod si cui merum somnium videatur, putrefactum et dissolutum corpus, quodque penitus evanuit, iterum coalescere; non

sane merito improbitatis opinionem propter eos qui non credunt, referamus, sed tarditatis. Quibus enim rationibus nos decipimus, neminem iis lædimus. Porro non nos solum corpora resurrectura censere, sed multis etiam philosophis idem videri, supervacaneum est impræsentiarum demonstrare, ne propositæ orationi alienas inserere disputationes videamur, sive de iis quæ mente percipiuntur, sive de iis quæ sensu, ac de eorum natura; sive illud etiam disserentes, incorporea antiquiora esse corporibus, et ea quæ sensu percipiuntur, licet prima nobis occurrant, iis quæ mente esse posteriora; quippe cum ex incorporeis, per cumulatam conjunctionem insensibilium, constent corpora, et ex iis quæ mente percipiuntur, ea quæ sensu. Nihil enim prohibet, secundum Pythagoram et Platonem, quominus facta corporum dissolutione, quibus ex rebus primo coaluerant, ex iisdem eadem rursus coagmententur. Sed hac de resurrectione disputatione supersedeamus.

XXXVII. Vos autem tum natura, tum doctrina rebus omnino in omnibus boni, et moderati et humani, et imperio digni Imperatores, jam mihi, postquam criminationes dissolvi, ac nostram in Deum pietatem et mansuetudinem et animæ temperantiam demonstravi, regio capite annuite. Quinam enim digniores qui ea quæ petunt impetrent, quam qui pro imperio vestro precamur, ut filius a patre, prout æquissimum est, regnum accipiatis, et accessionibus ac incrementis imperium vestrum, omnibus ditioni vestræ subjectis, augeatur? Atque id quidem nostra etiam interest, quo tranquillam vitam agamus, et imperata omnia alacres ministremus.

ATHENAGORÆ,

ATHENIENSIS PHILOSOPHI,

DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

I. Sententiæ omni ac doctrinæ, quæ quidem cum rerum veritate consentiat, adnascitur aliquid mendacii. Adnascitur autem, non ex subjecto aliquo principio secundum naturam productum, aut ex propria cujusque rei causa; sed ab iis qui semen adulterinum ad corruptionem veritatis cordi habent, de industria excogitatum. Atque id deprehendere est, primo quidem ex iis qui olim in ejusmodi rebus investigandis versati sunt, atque ex eorum et cum antiquioribus et cum æqualibus dissensione; non minime autem ex ipsa earum rerum quæ in medio versantur, perturbatione. Nullam enim veritatis partem a calumniis liberam reliquerunt, non essentiam Dei, non ejus scientiam, non operationem, non quæ ex his apta serie consequuntur, et pietatis formam nobis exprimunt. Sed alii veritatem in ejusmodi rebus omnino desperant, alii ad suas opiniones detorquent, alii de industria res ante oculos positas in dubium vocant. Hinc iis qui operam in res ejusmodi insumunt, duplici opus arbitror esse sermone, altero pro veritate, altero de veritate : pro veritate quidem adversus incredulos, aut dubitantes; de veritate ad eos qui æquo sunt animo, et veritatem libenter suscipiunt. Quamobrem qui his de rebus quærere volunt, spectare debent quid quoque tempore expediat, eoque disputandi rationem metiri, et disputationis ordinem ad id quod decet accommodare, nec, ut eamdem

semper exordiendi rationem retinere videantur, convenientiam negligere et locum quibusque rebus congruentem. Quantum enim ad demonstrationem et naturalem ordinem spectat, priores sunt semper sermones de veritate iis qui pro veritate; quantum autem ad majorem utilitatem, conversa ratione, illis isti præunt. Neque enim terræ semina convenienter agricola mandare possit, nisi prius silvestrem materiam ac bonis seminibus nocentem evulserit; nec medicus salutare pharmacum ægroto corpori dare, nisi prius residentem vitiositatem expurget, aut irruentem cohibeat. Sic qui veritatem docere vult, neminem possit de veritate disserens docere, delitescente in audientium animo falsa aliqua opinione et iis quæ dicuntur obstante. Quamobrem nos quoque ad id quod utilius est respicientes, nonnunquam sermones pro veritate iis quæ de veritate habentur, præponimus; idque nunc ita facere in hac de resurrectione pertractatione non inutile, quid deceat spectantibus, videtur. Nam hac etiam in re alios reperimus omnino incredulos, nonnullos dubitantes, atque ex illis etiam qui prima principia susceperunt, quosdam non minus animi incertos quam qui dubitant : quodque omnium absurdissimum est, ita animo affecti sunt, quamvis nullam prorsus ex ipsis rebus ansam habeant ad incredulitatem, nec causam probabilem afferre possint cur non credant, aut cur dubitent.

II. Sic autem consideremus. Si non omnis incredulitas temere et ex inconsiderata opinione, sed cum gravi aliqua causa et tuta in inquirendo vero diligentia nonnullis insidet (tunc enim justam habet rationem, cum rem cui fidem derogant, incredibilem esse patet; nolle enim res non incredibiles credere hominum est minus sano de veritate judicio utentium); oportet igitur ut et qui resurrectioni fidem derogant, aut de ea dubitant, ii non ad id quod temere ipsis videtur, aut quod hominibus intemperantibus gratum

est, suam ea de re sententiam dirigant, sed aut nulla ex causa hominum originem repetant (quod quidem perfacile refellitur), aut Deo rerum causam adscribentes, ad hoc dogma veluti ad quoddam principium respiciant, et ex eo demonstrent nihil omnino resurrectionem habere quod sit credibile. Id autem perficient, si demonstrare queant vel non posse Deum vel nolle mortua corpora aut etiam omnino dissoluta iterum coagmentare, et ut iidem homines constituantur, conglutinare. Quod si id non possint, desinant impie increduli esse, et blasphemiis ea quæ non licet appetere. Nihil enim veri ab eis afferri, sive non posse dicant, sive nolle, ex his quæ dicemus perspicuum erit. Rem ab aliquo perfici non posse certo intelligitur, vel ex eo quod non cognoscat quid faciendum sit, vel ex eo quod satis virium non habeat ad illud quod cognoscit præclare efficiendum. Nam qui ignorat quid faciendum sit, nec conari nec perficere omnino possit quod ignorat. Qui autem præclare novit quid faciendum, et unde et quomodo faciendum, vires autem aut nullas omnino habet ad faciendum quod cognoscit, aut non satis idoneas, is ne aggredietur quidem, si sapiat ac vires suas consideret; temere autem aggressus, non perficiet id quod sibi proposuit. Deum autem latere non potest, nec quæ sit corporum ad vitam revocandorum natura, sive secundum membra integra, sive secundum membrorum partes, nec quo abeat unumquodque eorum quæ dissolvuntur, nec quæ pars elementorum exceperit id quod dissolutum in loca sibi congruentia migravit; quamvis hominibus discerni omnino non posse videatur quidquid cum partibus universi sibi cognatis rursus coaluit. Quem enim non latebat ante propriam cujusque constitutionem, nec futurorum elementorum natura, ex quibus humana corpora, nec eorumdem elementorum partes, ex quibus decerpturus erat id quod ipsi ad humani corporis constitutionem

aptum videretur; facile patet neque etiam postquam idem corpus in varias universi partes dissipatum fuerit, ignarum illum futurum quonam migraverit unumquodque eorum quæ ad cujusque absolutionem et perfectionem adhibuerat. Nam pro vigenti apud nos rerum ordine, quantumque de cæteris rebus judicari solet, majus est ea quæ nondum sunt præcognoscere; quantum autem ad Dei majestatem ejusque sapientiam spectat, utrumque secundum naturam est, nec difficilius ea quæ nondum sunt prænoscere, quam quæ dissoluta cognoscere.

III. Illius autem potestatem excitandis ad vitam corporibus non imparem esse argumento est eorumdem generatio. Nam si non exstantia hominum corpora, eorumque principia in prima fecit creatione; etiam dissoluta, quolibet id contigerit modo, non difficilius exsuscitabit : æque enim potest id quoque. Nec de hac ratione quidquam detrahitur, sive ex materia prima principia, sive ex elementis, ut principiis, humana corpora nonnulli componant, sive ex seminibus. Cujus enim potestatis est informi, ut illi existimant, materiæ formam affingere, et specie ac ornatu carentem multis variisque figuris ornare, et partes elementorum in unum cogere, et semen, quæ res una est et simplex, in multa dividere, et quod rude et incompositum est conformare et componere, et quod vitæ expers vita donare; ejusdem quoque est et dissoluta coagmentare et jacentia excitare, et mortua ad vitam revocare, et corrupta ad statum corruptionis expertem convertere. Ejusdem etiam auctoris, ejusdemque potestatis ac sapientiæ fuerit, et quod discerptum est ab omnis generis animalium multitudine, quæcumque ejusmodi corporibus accurrere solent, suamque ex illis satietatem capere, id inde separare, ac propriis iterum membris et membrorum partibus adjungere, etiamsi in unum aliquod ex his animalibus migraverit, etiamsi in multa, etiamsi

inde in alia, etiamsi cum illis una dissolutum ad prima principia secundum naturalem dissolutionem redierit : quod quidem nonnullos maxime visum est perturbare, eosque sapientiæ laude insignes, quibus graves nescio quo pacto visæ sunt, quæ a vulgo jactantur, dubitandi rationes.

IV. Hi igitur dictitant multa hominum corpora qui in naufragiis et fluminibus misere periere, escam piscibus facta esse; multa eorum qui in bello obiere, aut ob aliam tristiorem aliquam causam et calamitatem supremis muneribus caruerunt, quibuslibet feris exposita ad vorandum fuisse : cum ergo sic absumpta fuerint corpora, cumque membra et membrorum partes, ex quibus constabant, in plurimas belluas dilaniata, et cum earum corporibus per nutritionem coagmentata fuerint; primo quidem fieri posse negant, ut inde eliciantur; deinde vero aliud esse difficilius volunt : nam cum pastæ humanis corporibus belluæ, quotquot ad homines alendos aptæ sunt, in eorum ventrem descendant, et cum edentium corporibus coagmententur; necesse esse omnino ut hominum corpora quæcumque belluas aluere, in alia hominum migrent corpora, quippe cum belluæ quas interim aluere, acceptum alimentum in eos homines trajiciant quibus ipsæ in cibum cedunt. Ad hæc tragœdias agunt in filios quos parentes fame aut insania urgente ausi sunt vorare, aut per inimicorum insidias appositos epulati sunt; tum Medicam illam mensam, tragicasque cœnas Thyestis, et alia hujusmodi colligunt novo calamitatis genere apud Græcos et barbaros perpetrata. Ex quibus efficiunt, ut ipsis quidem videtur, impossibilem esse resurrectionem, cum eædem partes cum aliis et aliis corporibus exsuscitari non possint : vel enim priorum corpora consistere non posse, partibus ex quibus constabant ad alios traductis; vel si ista prioribus reddantur, manca et imperfecta posteriorum futura.

V. Sed mihi videntur ejusmodi homines primum quidem Conditoris et gubernatoris universorum potestatem et sapientiam ignorare, qui uniuscujusque animalis naturæ et generi aptum et congruentem accommodavit cibum, ac neque omnem naturam cum quolibet corpore coalescere et commisceri voluit, nec eorum quæ coaluerunt secernendorum difficultatem experitur; sed singularum rerum naturæ concedit, ut quæ sibi congruunt faciat aut patiatur, interdum etiam impedit; et quidquid vult concedit, et ad eum quem vult finem concedit, aut interpellat. Præterea nec eorum quæ alunt aut aluntur, vim et naturam cujusque videntur considerasse; perspexissent enim profecto non quidquid comedit aliquis, ut necessitati exteriori cedat, id congruens esse animali alimentum, sed nonnulla, statim atque circumplicatis ventris partibus excepta sunt, corrumpi solere, dum scilicet vomuntur, et secernuntur, aut alio modo ejiciuntur; ita ut ne paulisper quidem primam et naturalem coctionem sustineant, nedum cum partibus quæ nutriuntur commisceantur : quemadmodum etiam nec quidquid coctum est et primam immutationem accepit, id semper ad partes quæ nutriuntur pervenit; quippe cum nonnulla in ipso ventre facultatem nutriendi amittant; alia in secunda immutatione et ea quæ in hepate fit coctione secernantur, et ad aliud quidpiam commigrent quod a nutriendi facultate alienum sit. Ipsa etiam immutatio quæ fit in jecore, non tota hominibus in alimentum cedit, sed in consuetas superfluitates secernitur, et quod superest alimenti in ipsis illis membris et membrorum partibus quæ nutriuntur, id interdum in aliud quidpiam vertitur, prout dominatur id quod redundat et luxuriat et corrumpere aut in se convertere solet quidquid attigit.

VI. Cum igitur multa sit in omnibus animalibus naturæ varietas, et accommodatum ad naturam alimentum, pro va-

rio animalis et corporis quod nutritur genere, immutetur; cumque triplex sit animalis cujusque alimentorum expurgatio et secretio; necesse est omnino corrumpi et quo convenit discedere aut in aliud quidpiam mutari quidquid alienum est ab animalis nutritione, quippe quod coalescere non possit : congruentem autem et secundum naturam esse facultatibus animalis quod nutritur, vim corporis nutrientis; eamque congruis colis percolatam et accurate naturæ secretionibus expurgatam, sincerissimum fieri substantiæ incrementum. Hanc autem et solam quidem alimentum appellarit, si quis vera nomina rebus imponat, ut quæ quidquid alienum et noxium est nutriendi corporis constitutioni, et plurimum illud pondus ad ventrem implendum et ad famem satiandam congestum abjiciat. Sed hoc quidem alimentum nemo dubitaverit cum corpore quod alitur coalescere, implicatum et conglutinatum omnibus ejus partibus et membris; quod autem aliter se habet et a natura alienum est, cito corrumpi si in majores vires inciderit, facile vero corrumpere si vicerit, ac in pravos succos et venenatas qualitates converti, quippe cum corpori nutriendo nihil cognatum aut amicum ferat. Cujus rei maximum signum est, quod in multis animalibus dolor ex ejusmodi alimentis consequatur, aut periculum aut ipsa mors, si præ acriori appetitione aliquid venenosi et a natura alieni admixtum alimento traxerint : quod quidem corpori quod alitur perniciem omnino affert, siquidem quæ aluntur, cognatis et ad naturam accommodatis rebus aluntur, corrumpuntur vero contrariis. Igitur si pro varia animalium natura variæ sunt ciborum naturæ congruentium species, nec quidquid ex ipsis illis cibis ab animali sumptum fuerit, id cum corpore quod alitur totum coalescit, imo nec pars illius quælibet, sed ea tantum quæ omni coctione expurgata et ad sinceram cum certo quodam corpore coagmentationem immutata, et

partibus nutriendis accommodata sit; perspicuum est nihil unquam a natura alienum cum iis coagmentatum iri, quibus nec aptum nec congruum est alimentum; sed aut crudum et corruptum per ipsam alvum ejici, antequam alium aliquem succum gignat, aut si diutius consistat, vitium ab eo gigni et morbum qui facile non sanetur, quique cibum naturæ congruentem aut ipsam carnem alimento egentem corrumpat. Sed etiamsi pellatur aliquando, aut quibusdam medicamentis, aut cibis melioribus, aut facultatibus naturalibus superatum, non sine magno discedit damno, quippe cum nihil pacificum ferat iis quæ secundum naturam sunt, propterea quod cum natura coalescere non possit.

VII. Omnino autem etiamsi quis concedat intromissum ex ejusmodi rebus alimentum (ita enim appelletur consuetudinis causa) secerni et immutari in aliquid humidum aut siccum, aut calidum aut frigidum, ne sic quidem his concessis quidquam promovebunt, propterea quod resurgentia corpora ex propriis iterum partibus constent, nulla autem earum rerum quas diximus aut pars sit, aut partis speciem et locum occupet, imo non semper in partibus alimentum accipientibus permaneat, nec cum resurgentibus resurgat; nihil tum ad vitam conferente sanguine, sive pituita, sive bili, sive spiritu. Neque enim quibus rebus aliquando egebant corpora tum cum alerentur, iisdem etiam tunc temporis egebunt, una cum illius qui alebatur indigentia et corruptione, eorum etiam ex quibus alebatur usu sublato. Huc accedit quod, etiamsi quis ponat inductam ex ejusmodi alimento immutationem ad carnem usque pervenire; ne sic quidem necesse fuerit mutatam ex ejusmodi alimento carnem, si alterius hominis corpori accedat, rursus in partis loco ad ejus complementum censeri; quippe cum nec ipsa caro quæ adsciscit, eam semper retineat quam adscivit, nec

quæ adscita est ibi constanter permaneat quo accessit, sed multam in diversa mutationem accipiat, nunc doloribus et curis dissipata, nunc mœroribus et laboribus et morbis, et exortis ex æstu aut frigore imtemperiis tabefacta; humoribus, qui cum carne et adipe immutantur, non accipientibus alimentum ut id quod sunt permaneant. Cum igitur tot ac tanta caro patiatur, multo hæc magis pati reperias nutritam ex cibis minime congruentibus carnem, nunc turgescentem et pinguescentem ex iis quæ accepit, nunc rejicientem quolibet modo et imminutam ex causarum quas prius diximus aliqua, aut etiam ex pluribus; eam autem quæ a natura electa est, quæque iis adhærescit, quibuscum vitam naturæ congruentem et vitæ labores adimplet, solam, in partibus quæ ab ea colligari, contineri et foveri solent, permanere. Ac profecto, nec iis quæ modo investigavimus, ut par est, dijudicatis, nec iis quæ contra disputata sunt per concessionem approbatis, verum esse demonstrari possit id quod ab istis dicitur; nec unquam hominum corpora cum aliis ejusdem naturæ coaluerint, sive imprudentes, alterius fraude sensum præripiente, degustent de ejusmodi corpore; sive per se ipsi inopia aut insania adducti similis naturæ corporibus sese contaminent. Neque enim nos latet quasdam esse in humana forma belluas, aut compositam habere ex hominibus et belluis naturam, quales effingi ab audacioribus poetis solent.

VIII. Sed de corporibus quæ nulli animali ad vescendum destinata, nec aliud sepulcrum quam terram in honorem naturæ sortita sunt, quid attinet dicere; cum ne ullum quidem animal creator ejusdem speciei animalibus ad vescendum addixerit, quamvis in quibusdam aliis diversi generis cibus sit ad naturam accommodatus? Si ergo demonstrare possunt carnes hominum hominibus ad vescendum destinatas esse, nihil vetabit quominus sese invicem comedere

naturæ congruat, velut aliud quid ex iis quæ natura concessa sunt; et qui talia effutire audent, amicissimorum corporibus ad delicias epulentur ut magis congruentibus, ac eadem amicissimis apponant. Sed si id vel dictu impium est, homines autem de hominum carnibus degustare teterrimum quiddam et sceleratissimum est ac nefando omni et contra naturam cibo et facinore detestabilius; deinde vero si quod contra naturam est nunquam membris et partibus alimento egentibus in alimentum cesserit, quod autem in alimentum non cedit, nequaquam cum iis quæ non potest nutrire coaluerit; nunquam sane hominum corpora cum similibus sui corporibus, quibus hoc alimentum contra naturam est, coaluerint, quamvis sæpe per eorum corpora pertranseant acerbissima aliqua calamitate; sed remota a nutriendi facultate, et inter eas universi partes dissipata unde primum ortum habuerunt, cum illis junguntur, quantum cuique obtigerit temporis : inde autem rursus separata illius sapientia et potestate qui animalis cujusque naturam propriis facultatibus instruxit et temperavit, secum invicem convenienti ratione coeunt, sive igne succensa, sive aquis putrefacta, sive a feris aut quibuslibet animalibus consumpta fuerint, sive pars aliqua a toto corpore avulsa ante cæteras dissoluta sit : secum autem invicem rursus coagmentata eumdem occupant locum ad aptam ejusdem corporis compositionem et constitutionem, et illius quod mortuum aut etiam omnino dissolutum erat, resurrectionem et vitam. Hæc autem pluribus persequi minime opportunum est; confessum enim habent judicium, saltem apud eos qui non sunt semibelluæ.

IX. Cum autem multa sint ad propositam quæstionem utiliora, auditos impræsentiarum eos nolim qui ad humana opera confugiunt, et ad opifices homines, a quibus opera sua, si contrita, aut die labefactata, aut alia fuerint ratione cor-

rupta, renovari non possunt; deinde ex figulorum et fabrorum similitudine demonstrare conantur, nec Deum velle, nec, si velit, mortuum aut etiam dissolutum corpus exsuscitare posse. In quo non vident sese gravissimam Deo contumeliam facere, dum nihil discriminis ponunt inter rerum disjunctissimarum facultates, vel potius inter eorum qui illis utuntur naturas, ac inter ea quæ arte et ea quæ natura continentur. In hæc igitur studium insumere, reprehensione non caret. Stolidum enim omnino est levia et inania refellere. Multo autem probabilius dictu est, ac longe omnium verissimum, quod apud homines fieri non potest, id a Deo posse fieri. Quod si per hæc ipsa, ut probabilia, et per ea quæ supra indagavimus, rem posse fieri ratio demonstrat; liquet alienam non esse a Dei potestate. Imo nec a voluntate aliena est.

X. Quod in Dei voluntatem non cadit, vel ideo non cadit quod injustum sit, vel quod indignum. Rursus id quod injustum est, vel circa eum qui resurrecturus est spectatur, vel circa alium ab eo. Porro nulli externæ rei quæ quidem in rerum natura numeretur, injuriam fieri perspicuum est. Nam nec spiritualibus naturis noceat hominum resurrectio (neque enim illis impedimento est quo sint minus, aut damnum et injuriam infert hominum resurrectio), nec etiam brutorum et inanimorum naturæ. Hæc enim post resurrectionem non erunt. Quod autem non existit, injuriam non accipit. Sed fac semper futura; ne sic quidem ullam accipient injuriam, hominum corporibus renovatis. Nam si nunc hominum naturæ eorumque usui, dum adhuc egeni sunt, obsequentia ac sub jugum et servitutem omnem missa, nullam accipiunt injuriam; multo magis, iisdem hominibus extra perpessionem et indigentiam omnem positis, nec jam ejusmodi rerum usu indigentibus, liberata omni servitute, nihil accipient injuriæ. Neque enim si voce in-

structa essent, creatorem incusarent, quod immerito infra homines, non eamdem ac illi resurrectionem sortita, collocentur. Quorum enim natura non est æqualis, neque etiam iis finem æqualem is qui æquus est constituit. Præterea apud quos nulla justitiæ notio, neque etiam ulla ob injustitiam querela. Neque etiam illud dici potest injustitiam aliquam circa hominem reviviscentem spectari. Cum enim constet ex anima et corpore, nec in animam nec in corpus injuriam accipit. Neque enim quisquam est qui, si sapiat, injuriam dicat animæ fieri; sic enim imprudens una cum resurrectione vitam quoque præsentem excludat. Nam si nunc in corpore corruptioni et perpessioni obnoxio habitans nihil patitur injuriæ, multo minus patietur cum eodem corruptionis et perpessionis experte conjuncta. Neque etiam corpori quidquam fit injuriæ. Nam si nunc, cum sit corruptioni obnoxium, cum incorrupto conjunctum non læditur; perspicuum est læsum non iri, si incorruptum cum incorrupto conjungatur. Neque id quisquam dixerit indignum Deo esse, dissolutum corpus exsuscitare et colligere. Nam si deterius, id est, corruptioni et perpessioni obnoxium corpus facere indignum eo non fuit; multo magis præstantius facere, id est, a corruptione et perpessione immune, indignum non erit.

XI. Quod si tum per ea quæ natura prima sunt, tum per ea quæ ex his consequuntur, unumquodque eorum quæ in quæstionem venerunt, demonstratum est; perspicuum est corporum dissolutorum resurrectionem opus esse ejusmodi, quod Deus et facere possit et velle, quodque eo dignum sit. Ex his enim convictum est contrariæ opinionis mendacium, et absurda incredulorum ratiocinatio. Quid enim attinet de alterius cum altero conversione et mutua cohærentia dicere? Si tamen cohærentiam dicere oportet, quasi aliqua dissimilitudine discrepent, ac non potius quod

Deus facere potest, id eum velle posse dicendum, et quod velle potest, id posse facere, idque eo dignum esse. Atque aliam quidem esse disputationem de veritate, aliam pro veritate, et in quo positum sit utriusque discrimen, et quibus in locis et apud quos utilitas, satis multis supra demonstravimus. Nihil autem vetat quominus communis securitatis, et eorum quæ diximus cum iis quæ dicentur cohærentiæ causa, rursus ab his ipsis eorumque adjunctis initium faciamus. Atque alteri quidem natura convenit principatum tenere; alteri autem primam instar satellitis comitari, viam sternere, et ante quidquid incommodum sit aut præruptum removere. Nam qui de veritate sermo instituitur, is cum omnibus hominibus ad securitatem et salutem necessarius sit, et natura est et ordine et utilitate princeps: natura quidem, ut rerum cognitionem afferens; ordine, ut in illis et simul cum illis existens, quorum est index et monstrator; utilitate, ut securitatis et salutis iis a quibus cognoscitur sequester. Qui autem pro veritate suscipitur, natura et potestate inferior est; minus est enim mendacium arguere quam veritatem confirmare. Est etiam ordine posterior; vim enim suam depromit adversus eos qui falsis opinionibus detinentur. Falsa autem opinio ex superjecto semine et corruptione orta est. Sed tamen quamvis hæc ita se habeant, sæpe præmittitur, fitque interdum utilior; quippe cum eruat et ante expurget obstrepentem nonnullis incredulitatem et insidentem iis qui recentes accessere dubitationem et falsam opinionem. Atque ad eumdem quidem uterque sermo finem refertur (ad pietatem enim refertur tum qui mendacium arguit, tum qui veritatem confirmat), non tamen omnino unum et idem sunt: sed hic necessarius, ut dixi, omnibus credentibus ac veritatis et salutis suæ curam gerentibus; iste interdum nonnullis et adversus nonnullos fructuosior. Atque hæc quidem summatim dicta sint ad re-

cordationem superiorum. Veniendum autem ad propositum ac demonstrandum veram esse de resurrectione doctrinam, tum ex ipsa illa causa secundum quam et propter quam primus homo conditus est, ejusque posteri, etsi eodem modo conditi non fuerunt; tum ex communi omnium hominum, quatenus hominum, natura; tum etiam ex futuro creatoris de hominibus judicio, ad totum illorum vitæ tempus atque ad vivendi rationem accommodato, quod quidem justum esse nemo dubitaverit.

XII. Ratio ex causa deducitur, si consideremus utrum temere et frustra factus homo fuerit, an aliquam ob causam; si quam ob causam, utrum ad hoc ipsum ut vivat et in qua factus est natura perseveret, an ad usum alterius; si ad usum alterius, vel ad ipsius creatoris, vel ad alterius cujuspiam eorum qui ad Deum pertinent, et majori cura ab eo dignantur. Quod quidem etiam dum latius consideramus, reperimus quicumque mentis compos sit, et rationis judicio ad aliquid faciendum moveatur, nihil cum ex illis quæ ex animi proposito facit, frustra facere, sed aut ad suos usus, aut ad eorum quorum curam gerit, vel propter ipsum opus cujus ad effectionem naturali quadam propensione et amore impellitur. Veluti (utamur enim quadam similitudine, ut perspicuum fiat id quod proponimus) facit quidem homo ad proprios usus domum; facit autem bobus et camelis, cæterisque animalibus quibus opus habet, conveniens cuique tectum, non ad proprium suum usum si species attendatur; sin autem finis, ob hanc quidem causam, sed proxime ob eorum studium quorum cura tangitur. Procreat autem liberos non ad suos aut suorum usus, sed ut sint et, quamdiu fieri poterit, perseverent homines ex ipso geniti, liberorum et nepotum successione solatium mortis suæ adhibens, atque hoc modo quod mortale est immortale effecturum se sperans. Atque hæc quidem ab hominibus. Deus

autem nec frustra hominem fecit; est enim sapiens, nullum autem sapientiæ opus inutile: nec ad proprium suum usum, nulla enim re indiget; qui autem nulla omnino re indiget, sua ei opera nihil ad proprium usum attulerint. Sed nec ob aliquam rerum a se creatarum hominem condidit. Nihil enim ex eis quæ ratione et judicio utuntur, ad alterius sive superioris sive inferioris usum creatum est aut creatur, sed ad propriam eorum qui creantur vitam et perpetuitatem. Neque enim ratio usum ullum reperit qui causa sit hominum generationis; quippe cum ii qui immortales sunt extra indigentiam omnem positi sint, nec ullo egeant hominum subsidio ut existant; belluæ autem natura subjectæ sint, et ad quos quæque usus institutæ sunt, eos hominibus exhibeant, nequaquam autem ita comparatæ sint, ut hominibus utantur. Neque enim fas est aut fuit, id quod imperat et principatum tenet, ad usum inferiorum dejicere, et quod ratione utitur, rebus rationis expertibus, minime aptis ad imperandum, summittere. Quamobrem si nec sine causa, nec frustra creatus est homo (nihil enim inter divina opera inutile, quantum ad auctoris consilium spectat), nec ad ipsius creatoris usum, nec ad alterius cujuspiam rei ab ipso conditæ; liquet Deum, si prima et latius patens consideretur ratio, propter seipsum et elucentem in omnibus ipsius operibus bonitatem et sapientiam adductum fuisse ut hominem faceret; si vero proprior et ipsis hominibus creatis interior ratio spectetur, propter ipsorum vitam, quæ quidem non ad breve aliquod tempus succendenda, ac postea omnino exstinguenda sit. Reptilibus enim et volatilibus et natatilibus, et, ut latius pateat quod dico, omnibus belluis ejusmodi vitam attribuit Deus. Qui vero ipsius creatoris simulacrum in se ipsis ferunt, ac mente præditi et rationis judicium sortiti sunt, iis perpetuitatem despondit et destinavit creator, ut auctorem suum ejusque potentiam et

sapientiam cognoscentes, ac legi et justitiæ obsequentes, perpetuo in iis citra ullum laborem permaneant quibus anteactam vitam, quamvis in terrenis essent et corruptioni obnoxiis corporibus, fortiter toleraverunt. Quæcumque enim alterius causa condita sunt, illis quorum causa condita sunt non jam exstantibus merito et ipsa esse desinent, nec frustra permanserint; propterea quod inter divina opera nihil sit loci rebus inutilibus. Quæ vero ob hanc ipsam causam condita sunt ut essent, et vitam sibi convenientem degerent, cum hæc causa colligata sit cum natura, et in sola existendi ratione posita, iis nihil unquam possit accidere cur omnino esse desinant. Sed cum causa illa, ob quam condita sunt, semper existendi ratione spectetur; necesse est ad perpetuitatem animal ita conditum servari, ea agens et patiens quæ ipsius naturæ congruunt, duabus illis partibus, ex quibus constat, quod suum cujusque est in medium afferentibus : ita ut anima æquabiliter in qua condita est natura exstet et permaneat, munusque sibi congruum administret (est autem proprium ejus munus corporis appetitus regere, et quidquid usquam inciderit, id aptis dijudicare et metiri judiciis et mensuris); corpus autem secundum naturam ad ea quæ congruunt moveatur, et destinatas sibi mutationes accipiat, et cum cæteris, quæ ad ætatem aut speciem aut magnitudinem pertinent, ipsam etiam resurrectionem. Est enim species quædam mutationis, eaque omnium postrema, resurrectio, et eorum qui tunc temporis adhuc supererunt, in melius immutatio.

XIII. Quibus rebus non minus confidentes quam iis quæ jam evenerunt, ac propriam naturam considerantes, cum obnoxiam egestati et corruptioni vitam diligimus, ut præsenti ævo convenientem, tum immunem a corruptione perpetuitatem constanter speramus, quam quidem non ex hominum commentis somniamus, falsa spe nobismetipsis

illudentes, sed certissimo fideijussori credimus Dei consilio, quod ille intendit, cum hominem ex anima immortali et corpore constituit, ac mente et insita lege eum instruxit, ad conservationem et custodiam eorum quæ ab ipso, vitæ sapienti et rationis participi congruentia, sunt data : probe intelligentes futurum non fuisse ut ejusmodi animal fingeret, ac omnibus ad perpetuitatem rebus ornaret, nisi hoc opus permanere voluisset. Igitur si universorum opifex hominem condidit, ut sapientis vitæ particeps esset, ac ipsius magnificentiæ et elucentis in omnibus sapientiæ speculator factus, in his semper contemplandis permaneret secundum auctoris consilium et acceptam ab eo naturam; nascendi causa fidem facit perpetuitatis, perpetuitas autem resurrectionis, qua sine homo permanere non possit. Ex his autem quæ diximus perspicuum est resurrectionem ex nascendi causa et auctoris consilio clare demonstrari. Cum ergo talis causa extiterit cur homo in mundum induceretur, consentaneum est ut quæ ex his natura aut ordine consequuntur, consideremus. Si ordo investigandi spectatur, sequitur nascendi causam hominum genitorum natura, hominum naturam justum creatoris de iisdem judicium, hæc omnia vitæ finis. His autem quæ principem locum tenent investigatis, deinceps consideranda est hominis natura.

XIV. Veritatis dogmatum aut cujuscumque rei ad investigandum propositæ demonstratio, quæ quidem indubitatis argumentis dicta confirmet, non foris deducitur, aut ex iis quæ nonnulli opinantur aut opinati sunt, sed ex communi et naturali ratione aut posteriorum ex prioribus consecutione. Vel enim de primis principiis agitur, tumque sola opus est admonitione ad naturalem notionem excitandam; vel de iis quæ secundum naturam ex primis consequuntur, ac de naturali serie, tumque opus est his in rebus ordinem

adhibere, demonstrando quid primis et principibus vere cohæreat, ut nec veritas nec veritatis tuta demonstratio negligatur, nec quæ natura ordinata et distincta sunt confundantur, nec naturalis series distrahatur. Unde oportere arbitror ut qui æquum ad propositam quæstionem studium afferunt, ac prudenter dijudicare volunt utrum futura sit necne humanorum corporum resurrectio, ii primo attente considerent quam vim habeant quæ ad hujus rei demonstrationem valent, et quem quæque locum teneant, quid primum, quid secundum, quid tertium, quid denique postremum. Atque in his disponendis primo loco statuenda est generationis hominum causa, id est consilium quod intendit creator cum hominem fecit; huic deinde convenienter subnectenda est hominum natura, non quod ordine posterior sit, sed quod utrumque simul dijudicari non possit, etiamsi quam maxime simul existant, et ad propositam quæstionem par momentum afferant. His argumentis, ut longe principibus et ab ipso Dei opificio repetitis, clare demonstrata resurrectio, non minus rationibus ex providentia deductis confirmatur, id est, ex debitis unicuique homini justo judicio præmiis aut pœnis, et propositio vitæ humanæ fine. Multi enim de resurrectione disputantes ei rei quam tertiam numeramus, causam omnem soli assignarunt, resurrectionem fieri propter judicium arbitrati. Quod quidem manifeste falsum ex eo demonstratur, quod qui moriuntur, ii omnes quidem resurgant, non tamen qui resurgunt omnes judicentur. Nam si sola judicii æquitas resurrectionis causa esset, oporteret ut qui nec mali quidquam egerunt nec boni, id est teneri admodum infantes, ii neque etiam resurgerent. Sed cum resurrectio concedatur cum cæteris omnibus, tum iis etiam qui prima in ætate mortui sunt, etiam ipsi argumento sunt resurrectionem non propter judicium fieri, si primaria causa specte-

tur, sed propter conditoris consilium et rerum conditarum naturam.

XV. Cum autem spectata in hominum generatione causa demonstrare vel sola possit resurrectionem naturali serie dissoluta corpora sequi; æquum est ut nullam ex propositis rationibus defugiamus, sed convenienter iis quæ diximus, his qui per se perspicere non possunt, demonstremus quid unaquæque res ex aliis consequens, in primis autem quid hominum natura quæ in eamdem notionem ducit, nec minus valet ad astruendam resurrectionem, habeat momenti. Nam si omnis communiter hominum natura ex anima immortali constat et corpore quod cum anima in creatione conjunctum fuit, ac neque naturæ animæ per seipsam aut corporis naturæ separatim Deus ejusmodi creationem ac vitam et totius vitæ decursum despondit et destinavit, sed compositis ex utroque hominibus, ut quibus ex rebus constant cum gignuntur et vivunt, cum iisdem ad unum aliquem et communem finem vita peracta perveniant; necesse est omnino, ut cum unum sit ex utrisque animal quod patitur quæcumque anima patitur et corpus, et operatur ac perficit quæcumque sensuum aut rationis judicio continentur; necesse est, inquam, ut tota ejusmodi rerum series et continuatio ad unum aliquem finem referatur; ut omnia in omnibus ad unum hominis concentum et eamdem omnium affectionum societatem concurrant, generatio hominis, natura hominis, vita hominis, actiones et perpessiones, vita et vitæ conveniens finis. Quod si unus aliquis est totius animalis concentus, et rerum omnium societas, sive ab anima proficiscantur, sive corpore efficiantur; unum esse oportet his omnibus finem. Finis autem unus erit, si animal cujus est ille finis, in sua idem exstet constitutione. Idem autem animal exstabit, si omnia ex quibus tanquam partibus animal componitur, eadem exstent. Eadem secundum pro-

priam conjunctionem exstabunt, si quæ dissoluta sunt, iterum ad animalis constitutionem coalescant. Eorumdem autem constitutio hominum necessario consequentem mortuorum et dissolutorum corporum resurrectionem demonstrat. Nam absque illa nunquam inter se eædem partes secundum naturam conjungentur, nec eorumdem hominum natura constiterit. Quod si mens et ratio hominibus datæ ad intelligentiam earum rerum quæ mente percipiuntur, nec substantiarum solum, sed etiam illius qui hæc dedit bonitatis et sapientiæ et justitiæ; necesse est ut iis permanentibus quorum causa rationis judicium concessum est, ipsum quoque permaneat concessum ad hæc discernenda judicium : permanere autem non poterit, natura, quæ illud excipit et in qua residet, non permanente. Qui autem mentem et rationem suscipit, homo est, non anima per seipsa. Necesse est ergo hominem ex utroque constantem semper permanere : non potest autem permanere nisi resurgat. Nam si nulla sit resurrectio, nequaquam hominum, quatenus hominum, natura permanserit. Hominum natura non permanente, frustra anima corporis indigentiæ et perpessionibus sociata; frustra corpus constrictum, quominus ea quæ appetit consequatur, animæ habenis obsequens et fræno subjectum; inutilis mens, inutilis prudentia, justitiæ observatio, ac virtutis omnis exercitatio, et legum institutio ac dispositio; atque ut verbo dicam, inutile quidquid in hominibus et propter homines honesti et præclari, vel potius inutilis ipsa etiam hominum creatio et natura. Quod si in omnibus omnino Dei operibus et donis ab eo concessis, nihil est rebus inutilibus loci; necesse est omnino ut animæ perpetuitati respondeat perpetua corporis secundum propriam naturam permansio.

XVI. Nemo autem admiretur, quod vitam morte et corruptione interscissam appellemus permansionem : sed ani-

mo attendat non unam esse hujus nominis sententiam, nec unam permansionis mensuram, quia nec una permanentium natura. Nam si unumquodque eorum quæ permanent, secundum suam naturam permanet; non sane ejusmodi permansionem apud eos qui omnino incorrupti et immortales sunt quisquam reperiat, quia præstantiores substantiæ inferioribus non adæquantur : nec in hominibus æquabilis illa et immutabilis quærenda, quippe cum hi ab initio immortales facti sint, et sola creatoris voluntate perpetuo permaneant, homines autem ab ipso quidem ortu immutabilem permansionem secundum animam habeant, at secundum corpus immutationis beneficio incorruptionem assequantur. Id enim resurrectionis ratio sibi vult. Ad quam respicientes, corporis dissolutionem, ut vitæ egestati et corruptioni obnoxiæ consequentem, exspectamus; et post eam, corruptionis expertem speramus permansionem; nec brutorum morti nostram adæquantes, nec immortalium permansioni hominum permansionem, ne si ita faciamus, hominum naturam et vitam imprudentes rebus disparibus adæquemus. Non est igitur hac in re ferendum moleste, quod aliqua inæqualitas in hominum perduratione appareat; nec quia animæ e corporis membris discessio ac partium dissolutio continuam vitam interrumpit, idcirco resurrectio desperanda. Neque enim quia solutiones sensuum et naturalium facultatum, quæ naturaliter in somno fiunt, vitam in sensibus positam interrumpere videntur, dormientibus certo temporis intervallo hominibus et rursum quodammodo reviviscentibus; idcirco eamdem vitam dicere refugimus. Quæ causa fuit, ut mihi videtur, cur nonnulli fratrem mortis dicerent somnum, non quod ex iisdem proavis et patribus genitos fingerent, sed quia similia patiuntur qui mortui sunt et qui dormiunt, quantum spectat ad quietem et eorum quæ adsunt, quæque aguntur, vel potius sui ac pro-

priæ vitæ oblivionem. Igitur si hominum vitam, quæ tanta ab ipso ortu usque ad dissolutionem referta est inæqualitate, iisque omnibus quæ diximus interrumpitur, eamdem tamen vitam appellare non refugimus; neque etiam dissolutioni succedentem vitam, quæ secum adjunctam habet resurrectionem, desperare debemus; quamvis aliquandiu animæ e corpore digressu interrumpatur.

XVII. Ipsa enim hominum natura, antiquitus et ex creatoris voluntate inæqualitatem sortita, inæqualem habet vitam et permansionem, nunc somno, nunc morte, et ætatis cujusque immutationibus interruptam, non aperte exstantibus iis quæ prioribus superveniunt. Quis enim crederet, nisi experientia doceretur, in similari et molli semine tot et tantarum reposita esse facultatum, et earum quæ simul assurgunt et compinguntur molium discrimina, ossium, inquam, nervorum et cartilaginum, et musculorum et carnium, et viscerum ac cæterarum corporis partium? Neque enim in humidis adhuc seminibus horum quidquam videre est : nec in infantibus quidquam eorum quæ perfectis superveniunt, nec in perfecta ætate ea quæ sunt egressorum ex ephebis, nec in istis ea quæ senum apparent. Quamvis autem eorum quæ diximus quædam nullo prorsus modo, quædam obscure naturalem seriem et supervenientes hominum naturæ mutationes exhibeant; sciunt tamen quicumque præ nequitia aut pigritia in his rebus dijudicandis non cæcutiunt, primo semina spargenda esse, deinde his per singulas partes et membra explicatis, ac editis in lucem fœtibus supervenire primæ ætatis incrementum, deinde ex incremento perfectionem, tum ex perfectione remissionem facultatum naturalium usque ad senectutem, denique fatiscentium corporum dissolutionem. Quemadmodum igitur hac in re, cum nec semen vitam hominum et formam, nec vita dissolutionem in prima principia præ se ferat; natura-

lium eventuum series fidem eorum facit quorum argumenta oculis spectanda non traduntur; multo magis ratio, ex naturali serie veritatem investigans, fidem facit resurrectionis, cum tutior et præstantior sit experientia ad confirmationem veritatis.

XVII. Rationum momenta modo a nobis ad investigandum proposita ac resurrectionem adstruentia, sunt quidem omnia ejusdem generis, ut ex eodem nata principio (principium autem illis est primorum hominum ex creatione generatio), sed alia ex ipso confirmantur principio unde orta sunt, alia naturæ et vitæ hominum consequentia ex Dei circa nos providentia fidem accipiunt (nam causa secundum quam et propter quam nati sunt homines, cum natura hominum colligata, ex creatione vim deducit : justitiæ autem ratio, secundum quam homines qui bene vel male vixerunt judicat Deus, ex eorumdem hominum fine); illinc enim nascuntur, sed magis pendent ex providentia. Prioribus autem, ut potuimus, demonstratis, præclarum sane fuerit etiam ex posterioribus, id est ex debito cuique homini secundum justum judicium præmio aut pœna, et ex vitæ humanæ fine rem propositam demonstrare, atque ex ipsis illis id præmittere quod natura princeps est, et a judicii ratione initium considerandi facere; unum tantum, studio convenientis rebus propositis principii et ordinis, subjicientes, oportere ut qui creatorem hujus universi admittunt Deum, ejus sapientiæ et justitiæ operum omnium custodiam et providentiam assignent, si quidem in suis principiis permanere velint, et cum de his ita sentiant, nihil omnino neque in cœlo neque in terra gubernationis et providentiæ expers existiment, sed ad omnia, sive latentia sive exstantia, sive parva sive magna, procurationem creatoris permeare agnoscant. Egent enim res creatæ omnes creatoris procuratione : sigillatim autem unaquæque prout

a natura instituta est, et ad quod instituta est. Præposteri enim studii esse arbitror frangere nunc et dividere, et quid cuique naturæ conveniat recensere velle. Homo certe, de quo nunc propositum est dicere, quatenus indiguus est, eget alimento; quatenus mortalis, successione; quatenus ratione præditus, judicio. Jam vero si horum unumquodque homini secundum naturam est; si alimento eget propter vitam, successione propter generis perpetuitatem, judicio propter cibi et successionis legem; necesse est ut cum alimentum et successio in utrumque ferantur, judicium quoque in utrumque, id est, in hominem ex corpore et anima constantem feratur, ac ejusmodi homo rationem actionum omnium reddat, et pro eis præmium aut pœnam accipiat. Quod si justum judicium utrique mercedem actionum irrogat; si æquum non est ut anima sola rerum una cum corpore gestarum præmia referat (nam per se ipsa non movetur iis quæ circa corporis voluptates et cibos et cultus peccantur), nec corpus solum (est enim per seipsum dijudicandæ legis et justitiæ expers), sed ut compositus ex utrisque homo de unaquaque actionum suarum in judicium vocetur; id autem si neque in hac vita evenire ratio reperit (non enim ille pro meritis status in præsenti vita servatur, cum multi athei et iniquitati ac nequitiæ omni dediti, usque ad mortem expertes malorum permaneant; contra qui vitam suam ad omnem virtutem dirigunt, in doloribus, injuriis, calumniis, cruciatibus et omnis generis calamitatibus vivant), neque etiam post mortem (neque enim adhuc utrumque exstat, anima quidem a corpore separata, corpore autem ipso in ea dissoluto ex quibus collectum fuerat, nec quidquam prioris naturæ et formæ, nedum memoriam rerum gestarum retinente), quod superest cuique perspicuum est, oportere secundum Apostolum hoc corruptibile et dissipabile induere incorruptionem, ut vivifi-

catis ex resurrectione iis quæ mortua erant, et rursum conjunctis quæ separata, aut etiam omnino dissoluta, merito quisque referat quæ per corpus gessit, sive bona, sive mala.

XIX. Igitur adversus eos qui providentiam confitentur, et eadem ac nos admittunt principia, deinde propriis sententiis nescio quo pacto excidunt, his utatur quis sermonibus ac multo etiam pluribus, si quidem dilatare velit quæ concise et cursim dicta sunt. Sed adversus eos qui de principiis dissident, optimum forte fuerit aliud istis principium præmittere, simul cum illis dubitantes de quibus ipsi rebus opinantur, et ad hunc modum una disceptantes, num tota prorsus hominum vita despiciatur, ac densa quædam caligo terris diffusa tum ipsos homines, tum eorum actiones ignoratione et oblivione involvat; an multo tutius sit existimare suis creatorem præesse operibus, omnium quæcumque sunt aut fiunt inspectorem, operum et cogitationum judicem. Nam si nullum omnino hominibus rerum gestarum judicium datur, nihil homines amplius habent quam belluæ. Imo istis infelicius agunt, ut qui perturbatos animi motus in servitutem redigant, ac pietatis et justitiæ virtutumque cæterarum curam gerant : belluarum autem et ferarum vita optima, virtus vero insipiens, judicii minæ res perridicula, voluptati autem omni indulgere maximum bonum, commune autem horum omnium decretum atque una lex, amica illa intemperantibus et lascivis sententia, « Manducemus » et bibamus, cras enim moriemur[1]. » Talis enim vitæ finis ne voluptas quidem, ut nonnulli opinantur, sed status omnis sensus expers. Quod si hominum creatori aliqua est operum suorum cura, ac bene aut male actæ vitæ servatur alicubi discrimen; vel in præsenti vita, adhuc viventibus qui virtutem aut vitium sectantur; vel post mortem, iis-

[1] 1 Cor. xv, 32.

dem in separatione et dissolutione versantibus. At in neutro servata judicii æquitas reperiri potest. Nam nec boni in præsenti vita virtutis præmia referunt, nec mali nequitiæ. Illud enim prætermitto, natura in qua nunc sumus servata, non posse naturam mortalem pares pluribus aut gravioribus peccatis pœnas sustinere. Nam qui innumeros ex innumeris occidit injuste vel latro, vel princeps, vel tyrannus, is sane una morte horum scelerum pœnam non persolverit. Sic etiam qui de Deo nihil veri opinatus est, sed in omni convicio et blasphemia vixit, divina contempsit, leges infregit, stupra pueris æque ac mulieribus intulit, urbes evertit injuste, domos una cum hominibus incendit, regionem vastavit, simulque populos et incolas aut etiam universam gentem exstinxit; quonam is pacto in corpore corruptioni obnoxio, pari his sceleribus pœnæ suffecerit, cum mors debitam meritis mercedem præripiat, ac ne uni quidem alicui facinorum mortalis natura sufficiat? Neque igitur in præsenti vita judicium pro meritis demonstratur: neque etiam post mortem.

XX. Vel enim mors totius est omnino vitæ interitus, anima simul cum corpore dissoluta et corrupta; vel, per se ipsa manente anima dissolutionis et dissipationis et corruptionis experte, corrumpitur et dissolvitur corpus, nullam jam retinens nec rerum gestarum memoriam, nec eorum quæ ob animam toleravit sensum. Exstincta omnino hominum vita, nulla jam videtur hominum non exstantium procuratio, nec eorum qui secundum virtutem aut vitium vixerint, judicium: iterum autem revolventur exlegis vitæ incommoda, et absurdorum ex ea consequentium examen, et, quod hujus perversitatis caput est, impietas Dei negatrix. Quod si corrumpatur quidem corpus, et partes quæque dissolutæ ad congrua elementa migrent, anima autem per se ipsa, utpote incorrupta, maneat, ne sic quidem lo-

cum habebit animæ judicium, quippe cum justitia desideretur : si quidem nefas est suspicari ullum ex Deo aut a Deo judicium fieri cui non adsit justitia; judicio autem abest justitia, non exstante eo qui justitiam aut injustitiam exercuit. Nam qui unumquodque eorum de quibus judicium instituitur, in vita egit, homo erat, non anima per se ipsa. Atque, ut verbo dicam, hæc judicii ratio nullam æquitatis partem retinet.

XXI. Nam si recte facta remunerentur, aperte fiet injuria corpori, eo quod susceptorum in rebus præclare gerendis laborum particeps fuerit, mercedis autem recte factorum particeps non sit; ac veniam quidem anima in quibusdam peccatis habeat propter corporis indigentiam et usum, ipsum autem corpus recte factorum, pro quibus simul labores in vita toleravit, societate excidat. Peccatis autem judicatis, non servatur animæ justitia, si quidem sola pœnas eorum persolvat quæ obstrepente corpore et ad proprios appetitus et motus trahente peccavit, nunc simul abrepta et veluti furto abducta, nunc violentius tracta, interdum accommodatione quadam gratiam et cultum impendens ad corporis conservationem. Aut quomodo non injustum animam de iis rebus per seipsam judicari ad quas, secundum suam ipsius naturam, nullum habet omnino appetitum nec motum, nec impetum, ut de luxuria, violentia, avaritia, injustitia, et inde nascentibus peccatis? Nam si ejusmodi mala inde pleraque oriuntur, quod homines non comprimant tumultuantes animi motus, tumultuantur autem propter corporis indigentiam et usum, et illius fovendi studium et cultum (horum enim causa possessio omnis, et potior possessione usus, nuptiæ præterea, et cæteræ vitæ actiones in quibus et circa quas spectatur quid vitiosum sit et quid non); ubi æquitas, ut quibus in rebus corpus primas sentiendi partes sustinet, et animam trahit

in mutuam consensionem, et actionum ad ea quibus indiget societatem, sola ipsa judicetur, et appetitus ac voluptates, metus et dolores, in quibus quidquid minus moderatum judicio obnoxium est, a corpore motionem habeant; quæ autem ex eis consequuntur peccata, et quæ ex peccatis supplicia, ea in solam animam ferantur, nec indigentem cujusquam ejusmodi rei, nec appetentem, nec metuentem, nec quidquam ejusmodi patientem quod homo pati solet? Quamvis autem non solius corporis, sed hominis esse motus animi ponamus, quod quidem recte facimus, quia una est ex duobus ipsius vita, non tamen hæc animæ convenire dicemus, si propriam ejus naturam pure inspiciamus. Nam si nullius omnino alimenti eget, nunquam ea profecto appetet quibus opus non habet ut existat, nec ad eorum quidquam rapietur quibus omnino uti non potest; neque etiam dolebit propter penuriam pecuniarum aut possessionum, ut quæ nihil ad eam pertineant. Quod si etiam corruptione superior est, nihil omnino metuit quod ei interitum possit afferre: non formidat famem, non morbum, non membrorum abscissionem aut insignem nævum, non ignem aut ferrum; quippe cum ex his nihil pati possit noxii aut molesti, quam omnino nec corpora attingunt nec corporum facultates. Quod si vitiosos motus animabus proprie affingere absurdum est; orta ex his peccata et ex peccatis supplicia in solas animas conferre, longe iniquissimum et Dei judicio indignum.

XXII. Ad hæc quomodo non absurdum virtutem et vitium ne cogitari quidem separatim posse in anima (virtutes enim, hominis virtutes esse novimus, et oppositam eis vitiositatem non animæ a corpore separatæ aut per seipsam existentis), horum autem mercedem aut pœnam in animam solam ferri? Aut quomodo possit quis in anima sola fortitudinem et constantiam vel cogitatione informare, quæ nec

mortis metum habet, nec vulneris, nec abscissionis membrorum, nec damni aut cruentorum verberum, nec orti ex ejusmodi rebus doloris et ex dolore miseriæ? quomodo continentiam et temperantiam, nulla eam cupiditate ad cibum aut coitum aut alias voluptates et oblectationes trahente, nec ulla re alia aut intrinsecus perturbante, aut extrinsecus stimulante? quomodo prudentiam, non subjectis ei agendis rebus aut non agendis, eligendis aut fugiendis, nec ulla omnino insita ei motione aut naturali ad aliquid faciendum impetu? Quomodo autem animabus omnino justitia congruat vel erga se invicem, vel erga aliud quidquam ejusdem aut diversi generis, cum non habeant nec unde, nec per quæ, nec quomodo pro meritis aut pro rationum paritate æqua distribuant, excepta Dei reverentia et observatione; ac præterea nec impetum aut motionem habeant ad usum propriarum rerum et abstinentiam alienarum, si quidem usus eorum quæ sunt secundum naturam, aut abstinentia, in iis spectatur qui ita nati sunt ut possint uti; anima autem nec ulla re eget, nec ita comparata est, ut his aut illis uti possit, ac propterea ne illa quidem quæ dicitur propria partium perfunctio in anima sic constituta reperiri potest?

XXIII. Atque illud quidem omnium maxime a ratione alienum est, sancitas quidem leges conferre in homines, observatæ autem aut violatæ legis mercedem in solas vertere animas? Nam si qui leges recepit, is etiam merito violatæ legis pœnam recipiat : leges autem recepit homo, non anima per se ipsa; hominem etiam oportet peccatorum pœnam sustinere, non animam per seipsam : si quidem non animabus præcepit Deus ut abstineant rebus ad eas nihil attinentibus, velut adulterio, cæde, furto, rapina, ignominia in parentes, ac omni generatim cupiditate quæ injuriam et damnum proximo infert. Neque enim illud, « Ho-

« nora patrem tuum et matrem[1], » animabus solis convenit, cum eis ejusmodi nomina non conveniant : neque enim animæ ab animabus gignuntur, ut patris et matris appellationem sibi adsciscant, sed homines ab hominibus. Neque igitur illud, *Non mœchaberis,* de animabus dicatur decenter aut cogitetur, cum inter eas non sit masculi et fœminæ discrimen, nec ulla ad coitum habilitas aut appetitus : nullus autem cum sit appetitus, neque etiam coitus fieri potest; apud quos autem nullus est coitus, neque etiam legitimus est coitus, quod est matrimonium; ubi autem nihil est loci legitimæ consuetudini, neque etiam inconcessus alienæ uxoris appetitus et cum ea consuetudo locum habere potest. Sed nec furtum aut avaritia cum interdicuntur, id animabus convenit : neque enim indigentes sunt earum rerum quibus qui indigent, propter naturalem indigentiam aut usum, furari solent aut per vim rapere, velut aurum aut argentum, aut animal, aut aliud quidpiam eorum quæ ad victum aut vestitum aut usum apta sunt; inutile enim est immortali naturæ quidquid ab indigentibus, tanquam utile, appetitur. Sed uberiorem de his rebus disputationem iis dimittamus qui singula diligentius considerare volunt, aut vehementius dimicare cum adversariis. Nobis autem cum satis sint quæ modo dicta sunt, et quæ his consentanea resurrectionem adstruunt, in iisdem diutius immorari non jam tempestivum sit. Neque enim nihil prætermittere ex iis quæ dici possunt, propositum nobis est, sed summatim his qui adsunt indicare quid de resurrectione sentiendum sit, et argumenta quibus hoc dogma nititur, ad audientium facultatem accommodare.

XXIV. Examinatis autem aliquatenus his quæ proposita fuerant, jam superest ut et argumentum quod ex fine ducitur consideremus : jam illud quidem ex his quæ dicta

[1] Exod. XX, 12.

sunt exstans atque elucens, tantumque examinis et accessionis requirens, quantum opus est ut non videamur ex his quæ modo dicta sunt immemoratum aliquid relinquere et materiam aut susceptam ab initio divisionem lædere. Illorum ergo in gratiam et eorum qui has in res incumbent, præclarum fuerit hoc tantummodo observare, nempe et eorum quæ a natura constituta sunt, et eorum quæ arte fiunt, proprium cujusque finem esse debere : quod quidem nos communis omnium notio docet, ac res ante oculos positæ testantur. Annon enim videmus alium esse agricolis, alium medicis propositum finem, ac rursus alium eorum quæ ex terra nascuntur, alium vero animalium quæ terræ munere vescuntur, et naturali quadam serie generantur? Quod si id perspicuum est, ac omnino oportet ut potentias quæ natura aut arte continentur, earumque opera consentaneus naturæ finis sequatur; necesse prorsus est, ut hominum finis, ut singularis naturæ finis, secernatur ab aliorum communitate. Neque enim fas est eumdem statuere finem eorum quæ rationalis judicii expertia sunt, et eorum quæ secundum insitam legem et rationem operantur, ac prudenti vita et justitia prædita sunt. Non igitur indolentia proprius erit eis finis; communis enim esset iis etiam quæ sensus expertia sunt. Sed nec eorum quæ corpus alunt aut oblectant perfruitio, et copia voluptatum : aut necesse est belluinam vitam primas obtinere, eam autem quæ ad virtutem dirigitur nullum ad finem dirigi; belluarum enim arbitror et pecudum esse proprium hunc finem, non hominum immortali anima et rationali judicio præditorum.

XXV. Neque etiam beatitudo animæ a corpore separatæ. Neque enim alterutrius eorum ex quibus constat homo, vitam consideramus aut finem, sed illius qui ex utroque constat. Talis enim est quisquis hanc vitam sortitus est homo, ac illius vitæ proprium aliquem esse finem oportet.

Quod si utriusque finis est, isque nec illis adhuc degentibus in hac vita reperiri potest, propter causas sæpe allatas, nec in anima a corpore separata, eo quod talis homo non existat, dissoluto aut prorsus etiam dissipato corpore, etiamsi anima per se ipsa permaneat; necesse est omnino in alia utriusque ac ejusdem animalis constitutione hominum finem reperiri. Hoc autem cum necessario consequatur, necesse prorsus est mortuorum aut omnino dissolutorum corporum fieri resurrectionem, ac eosdem homines rursus existere : si quidem finem non simpliciter, nec quorumlibet hominum, lex naturæ constituit, sed ipsorum illorum qui præcedentem vitam traduxerunt. Iidem autem homines rursus existere non possunt, nisi eadem corpora iisdem animabus reddantur. Ut autem idem corpus eadem anima recipiat, aliter fieri non potest, quam per resurrectionem. Hac enim perfecta, conveniens naturæ hominum consequitur finis. Vitæ autem prudentia et rationali judicio præditæ non erraverit si quis hunc finem esse dicat, in iis perpetuo sine interpellatione versari, quibus maxime et primario congruit naturalis ratio, et in contemplatione illius qui est, ejusque legis indesinenter gloriari : quamvis plerique homines terrenis rebus libidinose ac vehementer affecti hunc finem non assequantur. Non enim communem sortem evertit multitudo eorum qui congruente illis fine excidunt : quippe cum ejusmodi rerum examen et inquisitio ad singulos pertineat, et vitæ bene aut male actæ merces aut pœna ad unumquemque accommodetur.

S. THEOPHILUS.

AD AUTOLYCUM

LIBRI TRES.

SANCTUS THEOPHILUS,

EPISCOPUS ANTIOCHENSIS.

(CIRCA AN. 186.)

GRÆCUS.

Sanctus Theophilus, ex pagano Christianus, sextus post Petrum episcopus Eroti in pontificalem Antiochiæ sedem suffectus est, anno Christi 168.

Sic ipse conversæ ad Deum mentis ordinem exponit : « Et ego quidem quondam parum credidi re-
» surrectionem futuram : at ea cum animo diligenter
» volvens revolvensque quæ modo diximus, nihil
» hæsitans libenter iis fidem accommodo. Fidem
» meam plurimum adjuvarunt Litteræ sacræ quas
» legi ; inprimis tamen Prophetarum oracula, quæ
» Spiritu sancto afflati prædixere, plurimum mihi
» contulere... Confirmatus igitur ex iis quæ prædicta
» sunt a Prophetis et contigere, non amplius hæsito,
» sed Deo fidem habeo, lubenti animo ei obtempe-
» rans. » (S. Theoph. lib. 2 ad Autolyc. § 78.)

Plures scripserat contra hæreses libros, testantibus Eusebio simul et Hieronymo, qui varia ipsius contra varios opera legisse declarant : « Theophilus
» una cum cæteris adversus hæreticos depugnavit,
» ut constat ex quodam illius libro haudquaquam
» spernendo, quem contra Marcionem elaboravit,
» qui liber una cum aliis quos retuli etiamnum ex-

» stat.... Alius etiam exstat liber quem contra Hermogeni hæresim inscripsit, in quo testimoniis utitur ex Joannis revelatione desumptis. » (Euseb. IV, 24; Hieron. Cat. XXV.)

Nunc autem soli supersunt tres ad Autolycum libri, ubi de religionis veritate potissimum disserit. Qui huc usque inter manus versantur, amissorum desiderium injiciunt : in doctrina veritas, in argumentis rectitudo, in cogitationibus jucunditas, in dictione vero sublimis urbanaque varietas deprehenditur. Sacræ profanæque disciplinæ peritissimum arguunt laudata sæpius hinc poetarum philosophorumque placita, hinc Prophetarum Apostolorumque oracula. Antiochenam ecclesiam rexisse creditur usque ad annum 186.

Libri ad Autolycum in lucem emissi sunt græce curante Conrado Gesnero, Zurich, in-fol. cum scriptis Tatiani; latine vero ibidem ex interpretatione Conradi Clauseri, quæ quidem iterum excusa est tum in Bibliothecis Patrum, tum in orthodoxographis græce et latine, Basileæ 1555, tum in editione S. Justini, Parisiis 1615 et 1636, et Coloniæ 1686, tum in Bibliothecæ Patrum auctuario, 1624, Parisiis, in-fol. Ea autem accuratior habenda est quæ græce et latine prodiit Parisiis, an. 1742, studio R. P. Maran, ad calcem operam S. Justini.

S. P. N. THEOPHILI,

EPISCOPI ANTIOCHENI,

AD AUTOLYCUM.

LIBER PRIMUS.

I. Lepida quidem lingua ac elegans dictio delectationem afferunt ac laudem ad inanem gloriam miseris hominibus, qui mentem corruptam gerunt. Veritatis autem amator non ducitur sermonibus fucatis, sed sermoni opus adjunctum, quodnam et quale sit, inquirit. Quoniam igitur me, amice, obtudisti inanibus sermonibus, deos tuos venditans, lapideos et ligneos, ductos et fusos, fictos et pictos, qui nec vident nec audiunt (sunt enim imagines et opera manuum hominum), meque præterea Christianum dicis quasi malum nomen ferentem; equidem confiteor me esse Christianum, et gratum illud Deo nomen fero, sperans me utilem esse Deo. Neque enim, ut tu existimas molestum esse nomen Dei, ita se res habet; sed fortasse quia adhuc inutilis es Deo, idcirco ita de Deo sentis.

II. Sed si dicas : Ostende mihi Deum tuum; dicam tibi : Ostende mihi hominem tuum, et ego tibi ostendam Deum meum. Proinde ostende an oculi mentis tuæ videant, et aures cordis tui audiant. Quemadmodum enim, qui vident oculis corporis, percipiunt quæ in hac vita terrena peraguntur, ac ea quæ inter se differunt explorant, lucem et tenebras, album et nigrum, deforme et formosum, concinnum et inconcinnum, apte dimensum et inepte, partibus

excedens et mutilum; quod idem etiam de iis dicendum quæ sub aures cadunt, acutis sonis aut gravibus aut jucundis: ita etiam se habent aures cordis et oculi mentis, ut Deum videre possint. Videtur enim Deus ab his qui eum videre possunt, si quidem oculos mentis apertos habent. Omnes enim habent oculos, sed quidam caligine suffusos, ac solis lucem non videntes. Neque ex eo quod cæci non videant, idcirco lux solis non lucet, sed sibi ipsis adsignent cæci et suis oculis. Sic et tu mentis tuæ oculos caligine suffusos habes ob peccata et malas actiones tuas. Ut speculum renidens, ita animam hominis puram esse decet. Cum igitur ærugo in speculo exstiterit, non potest hominis vultus in speculo conspici: ita cum peccatum in homine fuerit, non potest quisquam hujusmodi Deum videre. Ostende igitur teipsum annon mœchus sis, annon scortator, annon fur, annon prædo, annon spoliator, annon puerorum stuprator, annon contumeliosus, annon maledicus, annon iracundus, annon invidus, annon arrogans, annon superbus, annon percussor, annon avarus, annon parentibus non obsequens, annon filiorum tuorum venditor: hæc enim qui agunt, iis Deus non apparet, nisi prius se ab omni labe expurgaverint. Hæc igitur omnia tenebras tibi injiciunt, velut si obstet humor in oculos trajectus quominus in lucem solis defigi possint: ita et tibi impietates tenebras offundunt, quominus Deum videre possis.

III. Dices igitur mihi: Tu qui vides, narra mihi formam Dei qualis sit. Audi o homo! forma Dei nec dici, nec narrari potest, nec oculis corporeis videri. Nam nec ejus gloria animo capi, nec magnitudo comprehendi potest, nec altitudo cogitari, nec ejus robur in comparationem vocari, nec sapientia assimilari; nec ejus benignitas imitabilis, nec beneficientia enarrabilis. Nam si lucem eum dicam, opus ejus dico: si Verbum dicam, ejus principatum dico: si

spiritum dicam, meam ipsius respirationem dico : si sapientiam dicam, ejus progeniem dico : si robur dicam, ejus potentiam dico : si virtutem dicam, ejus operationem dico : si providentiam dicam, ejus benignitatem dico : si regnum dicam, ejus gloriam dico : si dominum dicam, judicem dico : si judicem dicam, justum eum dico : si patrem dicam, omnia eum dico : si ignem dicam, iracundiam ejus dico. Dices igitur mihi : Irascitur Deus? Maxime : irascitur enim male agentibus, bonus vero et benignus et misericors est in eos qui eum amant ac timent. Est enim magister piorum et pater justorum, judex vero et vindex impiorum.

IV. Caret principio quia ingenitus est : immutabilis est quatenus immortalis. Deus dicitur, διὰ τὸ τεθεικέναι, id est, quia omnia in sua ipsius stabilitate posuit, et διὰ τὸ θέειν, quod idem est ac currere et movere, et operari, et nutrire, et providere, et vivificare omnia. Dominus est quia omnibus dominatur; pater, quia ante omnia; conditor et creator, quia omnia condidit et creavit; altissimus, quia supra omnia; omnipotens, quia omnia tenet et complectitur. Nam et alta cœlorum, et profunda abyssorum et termini orbis terræ sunt in manu ejus : nec est locus in quo moretur et quiescat. Est enim cœlum ejus opus, terra et mare ejus opificium, homo ejus figmentum et imago. Sol, luna et stellæ sunt ejus elementa, in signa et tempora, et dies et annos condita, ut ministrent et serviant hominibus. Atque omnia Deus fecit, cum antea non essent, ut ex operibus cognoscatur et intelligatur ejus majestas.

V. Nam quemadmodum anima in homine non videtur, sed cum fugiat humanos visus, ex motu corporis intelligitur, ita et Deus oculis humanis videri non potest, sed ex providentia et operibus videtur et intelligitur. Quemadmodum enim et navem quis in mari instructam et currentem videns et ad littus appellentem, procul dubio gubernatorem

in ea esse judicabit a quo gubernetur; ita Deus omnium gubernator intelligendus est, quamvis non videatur carnis oculis, quippe cum comprehendi non possit. Nam si in solem, exiguum illud elementum, non potest homo oculos defigere ob calorem et vim exsuperantem, quanto magis Dei gloriam, quæ non est enarrabilis, mortalis homo intueri non potest? Quemadmodum enim malum punicum cortice circumdatum, intus plurimos habet foros ac loculos pelliculis interjectos, ac multa grana in se includit; sic universa creatura spiritu Dei, ipse vero spiritus una cum creatura continetur manu Dei. Quemadmodum igitur granum mali punici intus inclusum, non potest videre ea quæ sunt extra corticem, cum ipsum sit intus; sic nec homo, qui una cum omni creatura continetur manu Dei, Deum potest videre. Deinde vero rex terrenus existere creditur, quamvis ab omnibus non videatur; sed ex legibus suis et edictis et potestatibus et copiis et imaginibus cognoscitur : Deum autem non vis intelligere ex ejus operibus et potestatibus?

VI. Considera, o homo, ejus opera : tempestatum statis temporibus vicissitudines, aeris mutationes, astrorum attemperatum cursum, dierum et noctium, mensium et annorum rite descriptas vices, seminum, plantarum et fructuum amœnam varietatem, diversos pecudum fœtus, quadrupedum, volatilium, reptilium, natatilium, fluvialium et marinorum; tum datum ipsis illis animalibus generandæ et alendæ prolis instinctum, non ad suos, sed ad hominis usus; tum providentiam, qua Deus cibum omni carni præparat; tum servile obsequium, quod homini ab omnibus præstari jussit : dulcium fontium et fluviorum perennes fluxus, roris, imbrium et pluviarum copiam variis temporibus suppeditari solitam : corporum cœlestium diversos motus : luciferum exorientem et perfecti astri adventum prænuntiantem; Pleiadis et Orionis conjunctionem; Arcturum et cætero-

rum astrorum iter in cœli circulo descriptum; quibus omnibus multiplex Dei sapientia propria nomina imposuit. Solus ille Deus est qui lucem ex tenebris fecit, qui lumen e thesauris suis educit, et receptacula austri, ac thesauros abyssi et terminos maris fecit, ac nivis et grandinis thesauros : qui aquas in thesauris abyssi, et tenebras in thesauris suis congregat, et suavem illam ac desiderabilem et jucundissimam lucem e thesauris suis profert[1] : qui eduxit nubes ab extremo terræ, et fulgura in pluviam multiplicat[2] : qui emittit tonitru ad terrorem, et ejus fragorem fulgure prænuntiat, ne anima subito turbata deficiat : atque etiam fulguris vim e cœlo erumpentis ita temperat, ut ne terram comburat : nam si fulgur impetui suo permittatur, terram comburet; quod si ipsum etiam tonitru, quæ in ea sunt subvertet.

VII. Hic Deus meus est, universorum Dominus, qui cœlum extendit solus, et statuit orbis terræ latitudinem : qui conturbat profundum maris, et sonum fluctuum ejus excitat : qui dominatur potestati ejus, et motum fluctuum ejus mitigat : qui fundavit terram super aquas, et spiritum eam nutrientem largitur : cujus spiritus vivificat omnia, quem si apud se retineat, hoc universum deficiet[3]. Hujus spiritu, o homo, loqueris, hujus spiritum ducis, atque hunc ignoras. Hoc autem tibi accidit ob mentis obcæcationem et cordis duritiem. Sed si vis, potes sanari : da te medico, et punget oculos mentis et cordis tui. Quis est iste medicus? Deus qui per Verbum et Sapientiam sanat et vivificat. Deus per Verbum et Sapientiam condidit universa : nam « Verbo » ejus firmati cœli et Spiritu ejus omnis virtus eorum[4]. » Præstantissima est illius sapientia. Deus in sapientia terram fundavit : cœlos præparavit in prudentia : in sensu disrupti

[1] Psal. XLVI; Job. IX, 9. — [2] Psal. CXXXIV. — [3] Psal. LXIV et LXXXVIII. — [4] Psal. XXXII.

abyssi, et nubes rorem effuderunt. Hæc si intelligis, o homo, et pure et sancte ac juste vivas, potes Deum videre : sed ante omnia præeant in corde tuo fides et timor Dei, tuncque hæc intelliges. Cum mortalitatem deposueris et immortalitatem indueris, tunc Deum pro meritis videbis. Excitabit enim tuam carnem cum anima immortalem Deus, ac tunc factus immortalis immortalem videbis, si nunc ei credideris : tunc etiam cognosces te contra illum inique loquutum esse.

VIII. Sed mortuos excitari non credis. Cum res eveniet, tunc credes, velis nolis; sed tua fides in incredulitatis loco deputabitur, nisi nunc credas. Sed cur non credis ? An ignoras rebus omnibus fidem præire? Quis enim agricola metere potest, nisi prius semen terræ crediderit; aut quis mare transmittere, nisi prius se ipse rati credat et gubernatori? Quis autem ægrotans sanari potest, nisi prius se ipse medico crediderit; aut quam artem quis aut disciplinam ediscere potest, nisi se prius tradiderit et crediderit magistro ? Igitur si terræ credit agricola, si navigaturus rati, si ægrotus medico; non vis tu credere te Deo, tot ac tantis ab eo pignoribus acceptis? primo, quod te creavit cum antea non esses (nam si nec pater tuus erat nec mater, multo magis ipse aliquando non eras), ac te ex humida et parva materia et minutissima guttula, quæ et ipsa non erat aliquando, formavit, atque in hanc vitam produxit. Deinde vero credis efficta ab hominibus simulacra deos esse et mira facere; Deo autem conditori tuo non credis facere eum posse ut te in vitam revocet?

IX. Ac nomina quidem eorum quos a te coli dictitas deorum, nomina sunt hominum mortuorum. Et ii quidem qui et quales fuere? Annon Saturnus filiorum vorator invenitur? Quod si et Jovem ejus filium nomines, accipe ejus actiones et vivendi rationem. Primum in monte Ida nutritus

est a caprea; eamque cum mactasset, ut ferunt fabulæ, et pellem detraxisset, fecit sibi indumentum. Cætera ejus facta, incestos cum sorore coitus, adulteria, illata pueris stupra, melius Homerus et cæteri poetæ descripserunt. Quid cætera ad ejus filios spectantia enumerem? Herculem a se ipso combustum: Bacchum ebrium et furentem: Apollinem Achillis metu fugientem, et Daphnes amatorem, et Hyacinthi mortis ignarum: Venerem vulneratam, Martem hominum perniciem; præterea sanguinem ex his quos vocatis diis profluentem? Atque hæc quidem sunt dictu mediocria, quandoquidem Deus reperitur membratim discerptus, nomine Osiris, cujus etiam mysteria quotannis celebrantur, quasi pereat et inveniatur, et singula ejus membra quærantur; neque enim utrum perierit scitur, neque utrum inveniatur ostenditur. Quid dicam Atin castratum, Adonim in sylva errantem, et inter venandum ab apro vulneratum; Æsculapium fulmine percussum; Serapim Sinope profugum Alexandriam; Artemidem Scythicam, ipsam quoque profugam, homicidam, venatricem et Endymionis amore captam? Non enim a nobis hæc dicuntur, sed a vestris historicis et poetis prædicantur.

X. Quid jam refert enumerare multitudinem animalium quæ ab Ægyptiis coluntur, reptilium, pecudum, ferarum, volatilium et natatilium fluvialium: ad hæc etiam pelves et inhonestos sonos? Quod si Græcos cites et cæteras gentes; colunt lapides et ligna ac reliquam materiam, simulacra, ut jam diximus, mortuorum hominum. Phidias enim reperitur Pisæ fecisse Eliis Jovem Olympicum, et Atheniensibus Minervam in arce. Juvat ex te, o homo, quærere quot inveniantur Joves. Jupiter imprimis Olympius dicitur, deinde Jupiter Latialis, Jupiter Cassius, Jupiter Ceraunius, Jupiter Propator, Jupiter Pannychius, Jupiter Polyuchus, Jupiter Capitolinus: atque ille quidem Jupiter, qui Sa-

turni filius et rex Cretensium fuit, habet sepulcrum in Creta; cæteri vero forte ne sepultura quidem dignati. Si vero matrem eorum quos vocatis deorum objicias, absit ut vel ipsius, vel ministrorum a quibus colitur, actiones ore efferam (hæc enim ne appellare quidem nobis fas est), vel quæ regi vectigalia et tributa tum ipsa tum ejus filii pendant. Neque enim sunt dii, sed simulacra, ut prædiximus, opera manuum hominum, et impura dæmonia. Tales fiant qui faciunt ea, et qui spem suam in eis constituunt[1].

XI. Regem igitur potius colam, non tamen eum adorans, sed preces pro eo fundens. Verum autem et vere existentem Deum adoro, cum regem ab eo factum sciam. Dices igitur mihi : Cur regem non adoras? Quia non ideo rex factus est ut adoretur, sed ut legitimo honore observetur. Neque enim Deus est, sed homo a Deo constitutus, non ut adoretur, sed ut juste judicet. Est enim quodammodo administratio ei a Deo commissa; ac ipse quidem quos sub se præfectos habet, reges vocari non patitur. Est enim rex ipsius nomen, quo nomine alium vocari non licet : ita nec adorari nisi solum Deum. Itaque in omnibus, o homo, errore duceris. Regem igitur cole, sed eum diligendo cole, eique parendo et orando pro eo. Hoc enim si facies, voluntatem Dei exsequeris, ita enim præcipit lex divina : « Honora, fili mi, Deum et Regem, nec eis inobediens sis. » Subito enim ulciscentur inimicos suos[2]. »

XII. Quod autem me irrides, Christianum vocans, nescis quid dicas. Primo quidem quia quod unctum est, suave et utile est, nec rideri debet. Quæ enim navis utilis et salva esse potest, nisi prius ungatur; aut quæ turris vel domus elegans et commoda est, si uncta non fuerit? Quis est qui cum in hanc vitam editur aut in palæstram ingreditur, oleo non ungatur? Quodnam opus ornatum esse et præclarum

[1] Psal. CXIII et CXXXIV. — [2] Prov. XXIV, 21, 22.

potest, nisi ungatur et expoliatur? Deinde vero aer et omnis quæ sub cœlo est terra quodammodo unguntur lumine et spiritu; tu vero non vis ungi oleo Dei? Nos enim ideo Christiani vocamur, quod Dei oleo ungamur.

XIII. Quod autem mortuos excitari negas; ais enim : Ostende mihi vel unum ex mortuis excitatum, ut credam cum videro : primum quidem quid magni præstabis, si tum credes cum rem factam videris? Deinde vero credis Herculem, qui se ipse combussit, vivere; Æsculapium fulmine percussum in vitam revocatum : quæ vero tibi a Deo dicuntur, ea non credis? Fortasse ostendam tibi mortuum ad vitam revocatum et viventem, nec tamen id credes. Ac multa quidem tibi Deus exhibet argumenta cur ei credas. Observa enim, si placet, temporum et dierum et noctium interitum; attende quemadmodum hæc etiam intereant et renascantur. Quid? Annon seminum et fructuum fit quædam resurrectio, idque ad usus humanos? Granum enim tritici, exempli gratia, aut aliorum seminum, cum terræ injectum fuerit, primo perit et solvitur, deinde excitatur et in spicam assurgit. Arborum autem natura nonne certis temporibus Dei jussu latentes antea et invisos fructus producit? Quin etiam interdum passerculus aut avis alia quælibet, cum semen mali aut ficus sorbuerit, avolat in petrosum collem, aut aliquod sepulcrum, ac ibi alvum exonerat; tumque semen illud radices agens, arbor nascitur, quod olim absorptum fuerat et tantum calorem trajecerat. Hæc autem omnia operatur divina sapientia, ut vel ex his demonstret posse Deum generalem omnium hominum resurrectionem perficere. Quod si mirabilius ad resurrectionem demonstrandam spectaculum videre cupis, non solum in terrestribus rebus, sed etiam in cœlo; observa menstruam lunæ resurrectionem, quemadmodum intereat et renascatur. Accipe præterea resurrectionem in te ipso ad effec-

tum, etiamsi ignores, perductam. Forte enim aliquando in morbum incidisti, et carnes tuas ac vires et speciem amisisti, sed misericordiam a Deo et medelam nactus, recuperasti corpus tuum et speciem et vires : et quemadmodum ignoras quonam abierint carnes tuæ cum evanuere, ita nec perspectum habes undenam extiterint et unde venerint. Dices ex cibis et succis in sanguinem conversis. Præclare : sed hoc opus Dei est ita rem conficientis, non cujusquam alterius.

XIV. Ne sis igitur incredulus, sed potius crede; nam et ego non credebam id futurum, sed nunc credo postquam hæc attentius consideravi; simul quod in sacras Scripturas incidi sanctorum Prophetarum, qui per Spiritum sanctum et præterita eodem quo gesta sunt modo, et præsentia eodem quo geruntur, prædixerunt, et futura eodem ordine quo perficientur. Cum igitur ea quæ eveniunt et prædicta sunt, demonstrationem mihi exhibeant, non sum incredulus, sed credo, obtemperans Deo; cui tu quoque, si vis, obtempera, credens ei, ne, si nunc incredulus fueris, credas tunc suppliciis cruciatus æternis. Quæ supplicia cum prædicta a Prophetis fuissent, his minores natu poetæ et philosophi furati sunt ex sanctis Scripturis, ut auctoritatem opinionibus suis conciliarent. Sed tamen hi quoque futura impiis et incredulis supplicia prædixerunt, ut testata essent omnibus, ne dicerent nonnulli : Non audivimus nec cognovimus. Tu quoque, si tibi ita videtur, lege studiose propheticas Scripturas; ac lucem illarum tutiorem habebis ducem ut fugias æterna supplicia, et perpetua Dei bona consequaris. Nam qui dedit os ad loquendum, ac aures finxit ad audiendum et oculos ad videndum, excutiet omnia et justum feret judicium, suam cuique pro meritis mercedem tribuens. Iis quidem qui secundum patientiam boni operis incorruptionem quærunt, donabit vi-

tam æternam [1], gaudium, pacem, quietem, multitudinem bonorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit [2]. Incredulis autem et superbis, et iis qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, cum repleti fuerint adulteriis, scortationibus, puerorum stupris, avaritia et infandis simulacrorum cultibus, erit ira et indignatio, tribulatio et angustiæ, ac tandem tales ignis æternus detinebit. Quoniam, amice, adjecisti, Ostende mihi Deum tuum; hic est Deus meus quem tibi auctor sum ut timeas, eique fidem habeas.

[1] Rom. II, 7. — [2] 1 Cor. II, 8; Rom. II, 8.

LIBER SECUNDUS.

I. Cum ante hos dies sermonem inter nos, optime Autolyce, haberemus, quærenti tibi quisnam meus esset Deus, ac disputationi meæ aures aliquandiu præbenti religionem meam exposui; ita tum discessimus, ut amicissimi domum rediremus, quamvis primo duriuscule mecum egisses. Nosti enim et meministi stultitiam tibi videri nostram doctrinam. Sed cum me postea hortatus sis, quamvis imperitus sim dicendi, volo tamen nunc quoque hoc libello accuratius tibi demonstrare inutilem laborem et inanem superstitionem qua detineris; atque etiam ex paucis ad vos pertinentibus historiis, quas legis quidem, sed fortasse nondum intelligis, verum tibi ante oculos ponere.

II. Ridiculum enim mihi videtur statuarios, figulos, pictores, fusores, fingere, pingere, sculpere, fundere, et deos parare qui cum ab opificibus facti fuerint, nullo in pretio ab eis habentur; postquam autem venierint in usum templi aut domus alicujus, iis sacrificant non solum qui emere, sed etiam qui fecere et vendidere non sine studio et apparatu victimarum ac libaminum accedunt ut eos adorent, et Deos existimant, nec vident tales esse quales cum eos facerent, lapidem, æs, lignum, colorem, aut quamlibet aliam materiam. Idem et vobis contingit qui legitis historias et genealogias eorum qui dicuntur deorum. Nam cum eorum generationes legitis, homines existimatis : postea vero deos vocatis et colitis, non attendentes nec intelligentes quales eos genitos legistis, tales et genitos fuisse.

III. Ac tunc quidem deorum, si quidem geniti fuere, fœcunda generatio inveniebatur. Nunc vero ubi deorum generatio ostenditur? Nam si tunc gignebant et gignebantur, liquet etiam huc usque nasci debere genitos deos; sin minus, genus ejusmodi infirmum erit. Vel enim senuere, nec jam possunt gignere, vel mortui sunt neque exstant amplius. Nam si nascebantur dii, oportebat eos etiam hucusque nasci, quemadmodum et homines nascuntur, imo plures esse deos quam homines, ut ait Sibylla :

Nam si Di gignunt immortalesque manebunt,
Di geniti plures multo mortalibus essent,
Nec locus esset ubi jam homines consistere possent.

Nam si ex hominibus, qui mortales sunt et ævi brevissimi, hactenus filios generari constat, nec nasci homines desiere, ex quo fit ut plenæ sint urbes et oppida, ac ipsi etiam agri incolantur; annon magis oportebat deos, qui, ut volunt poetæ, non moriuntur, gignere et gigni, quemadmodum deos genitos esse dicitis? Cur etiam mons ille qui dicitur Olympus, olim a diis incolebatur, nunc vero desertus est? Aut cur olim in monte Ida Jupiter manebat, ibique eum manere nota res erat, ut Homerus et alii poetæ testantur, nunc vero ubinam sit ignoratur? Cur non erat ubique, sed in terræ parte inveniebatur? Vel enim cæteras negligebat, vel non poterat ubique esse et omnibus providere. Nam si erat, exempli gratia, in parte Orientali, non erat in Occidentali; rursus si in Occidentalibus locis, nequaquam in Orientalibus. Dei autem altissimi et omnipotentis et vere Dei est non solum ubique esse, sed etiam omnia inspicere, omnia audire, nedum loco contineri : alioqui continens locus major eo invenietur; est enim quod continet majus eo quod continetur : Deus autem loco non circumscribitur, sed ipse est omnium locus. Sed cur Idam Jupiter reliquit? An quia

mortuus est, an quia mons iste minus jam ei placebat? Quonam autem profectus est? In cœlum? minime. Dices forte in Cretam : optime; ibi enim hactenus ejus sepulcrum visitur. Forte etiam Pisas abiisse dices, ubi hactenus manibus Phidiæ famam et decus conciliat. Veniamus nunc ad scripta philosophorum et poetarum.

IV. Quidam ex Porticu Deum omnino negant esse, aut si quis sit, nullius curam gerere præterquam sui. Atque hæc quidem omnino Epicuri et Chrysippi stultitia pronuntiavit. Alii omnia fortuito fieri asserunt, ac mundum ingenitum esse et æternam naturam : ac omnino nullam Dei esse providentiam dicere ausi sunt, sed Deum tantummodo esse volunt uniuscujusque conscientiam. Alii vero spiritum illum qui omnia pervadit, Deum esse decernunt. Plato autem et qui eum sequuntur, Deum quidem fatentur ingenitum, et patrem et creatorem omnium esse; sed deinde statuunt duo esse ingenita, Deum et materiam, eamque Deo coævam esse dicunt. Quod si Deus ingenitus, et materia ingenita; non jam Deus creator est omnium secundum Platonicos, nec Dei constabit monarchia, quantum in ipsis est. Deinde, quemadmodum Deus, quatenus ingenitus, etiam immutabilis est, ita et materia si esset ingenita, immutabilis quoque et Deo æqualis foret : quod enim genitum est verti et mutari potest, ingenitum autem nec verti potest nec mutari. Quid autem magni esset, si Deus ex materia subjecta mundum faceret? Opifex enim apud nos cum materiam ab aliquo acceperit, ex ea quidquid placuerit effingit. Dei autem potentia in eo spectatur, ut ex nihilo faciat quæcumque voluerit : quemadmodum animam et motum dare, non est alterius cujusquam præterquam Dei. Homo enim imaginem effingit, sed rationem, respirationem aut sensum dare non potest operi suo : Deus vero hoc amplius habet ut ratione et respiratione et sensu præditum opus efficiat. Quem-

admodum igitur in his omnibus potentior est Deus quam homo, ita etiam in eo quod ex nihilo producat et produxerit quæcumque voluit, et quo voluit modo.

V. Discors igitur inter philosophos et scriptores sententia : nam cum hæc philosophi dixerint, ecce tibi Homerus alia aggreditur via non solum mundi, sed etiam deorum ortum explicare; ait enim alicubi :

Oceanumque deorum originem et matrem Thetyn
Ex quo omnes fluvii et universum mare. *Iliad.* Ξ, 201.

Quæ cum dicit, non jam Deum nobis exhibet. Quis enim nescit Oceanum aquam esse? Quod si aqua, non jam Deus. Deus vero, si omnium creator est, ut revera est, aquæ profecto et marium creator est. Ipse etiam Hesiodus non solum deorum ortum, sed ipsius etiam mundi exposuit. Ac mundum quidem creatum cum diceret, non valuit dicere a quo creatus foret. Deos præterea vocavit Saturnum ejusque filium Jovem, Neptunum et Plutonem, quos mundo natu minores invenimus. Narrat etiam Saturnum a Jove proprio filio debellatum. Sic enim ait :

Strenue victo patre Saturno, bene attamen singula
Æternis ordinavit legibus et distribuit honores.
Hesiod. *Theogon.* 74.

Postea infert Jovis filiarum commemorationem, quas et Musas appellat, iisque supplex invenitur, discere ex eis volens quomodo facta sint omnia. Ait enim :

Salvete filiæ Jovis, date amabilem cantilenam.
Celebrate immortalium sacrum genus semper existentium,
Qui tellure prognati sunt et cœlo stellato,
Nocteque caliginosa, quos item salsus nutrivit pontus.
Dicite ut primum Dii et terra nati sint,
Et flumina et pontus immensus æstu fervens,
Astraque fulgentia et cœlum latum superne,

Et qui ex his nati sunt dii datores bonorum :
Utque opes diviserint et honores partiti sint :
Utque initio multis implicatum sphæris tenuerint cœlum.
Hæc mihi dicite Musæ cœlestia tecta tenentes
Ab initio : et dicite quid horum primum ortum sit.

HESIOD. *Theogon.* 104.

Hæc autem quomodo Musæ novissent, quæ mundo natu minores sunt? aut qui poterant Hesiodo narrare, cum pater earum nondum genitus foret?

VI. Ac materiam quidem statuit quodammodo et mundi creationem, cum ait :

Primum quidem chaos exstitit, ac deinde
Tellus lato pectore prædita, omnium solum tutissimum sem- [per
Immortalium, qui tenent juga nivosi Olympi,
Tartaraque tenebrosa in recessu terræ spatiosæ.
Atque Amor, qui pulcherrimus inter immortales deos,
Solvens curas, ac omnium deorum omniumque hominum
Domat in pectoribus mentem et prudens consilium.
Ex Chao autem Erebus nigraque nox editi sunt :
Rursus ex nocte æther et dies prognati,
Quos peperit cum concepisset Erebo amore mixta.
Terra vero primum quidem genuit parem sibi
Cœlum stellis ornatum, ut ipsam totam obtegat,
Utque esset Diis sedes tuta semper.
Genuit præterea montes altos, dearum gratas speluncas
Nympharum, quæ habitant montes concavos.
Atque etiam infrugiferum pelagus peperit æstu furens
Pontum sine amore delectabili; at vero postea
Cœlo concumbens genuit oceanum verticosum.

HESIOD. *Theogon.* 104.

Quæ cum diceret, ne illud quidem demonstravit a quo condita essent. Nam si initio chaos erat, et materia quædam ingenita præextitit; quis tandem eam disposuit ac ordine et forma donavit? Utrum materia sibi ipsa formam et

ornatum addidit (nam Jupiter multo natu posterior est, non solum materia, sed etiam mundo et hominum multitudine; imo ipsius etiam pater Saturnus), an potius causa quædam princeps exstitit quæ eam faceret, Deum dico, a quo etiam ornatum accepit? Quin etiam omni prorsus ratione nugari invenitur et secum pugnare; nam cum terram, cœlum et mare dixisset, ex his ortos deos esse intendit, ex istis vero homines quosdam horribiles deorum cognatos prædicat, genus Titanum, Cyclopum et Gigantum turbam, necnon Ægyptiorum deorum, vel potius hominum levissimorum, quorum meminit Apollonides cognomento Horapius, tum in eo libro qui inscribitur Semenouthi, tum in aliis historiis ab eo scriptis de religione Ægyptiaca et regibus Ægyptiis.

VII. Quid attinet Græcorum fabulas referre et inanitatem operæ quæ in eas impenditur; Plutonem tenebrarum regem, Neptunum mare subeuntem, Melanippæ complexibus hærentem, ac filii homines vorantis genitorem; aut de Jovis filiis quot et quantas tragœdias scriptores egerint? Horum genus ab ipsis recensetur, quia homines nati sunt, non dii. Aristophanes autem comœdus, in ea fabula quæ Aves inscribitur, aggrediens de mundi creatione disserere, mundum initio originem ex ovo cepisse dicit his verbis :

> Parit primum irritum nox pennas nigras habens ovum.

Sed et Satyrus gentes Alexandrinas describens, initio a Philopatore, qui et Ptolemæus appellatus est, ducto, illius declarat Bacchum auctorem generis fuisse; quamobrem hanc tribum a Ptolemæo primam fuisse constitutam. Sic igitur ait Satyrus : ex Baccho et Althea Thestii filia natam esse Dejaniram : ex hac et Hercule Jovis filio Hyllum arbitror : ex isto Cleodemum, ex quo Aristomachum : ex hoc Temenum : ex isto Ceisum, ex quo Maronem : ex hoc Thes-

tium : ex isto Acoum : ex hoc Aristomidam : ex hoc Caranum : ex hoc Cœnum : ex hoc Tyrimmam : ex hoc Perdiccam : ex hoc Philippum : ex hoc Æropum : ex hoc Alcetam : ex hoc Amyntam : ex hoc Bocrum : ex hoc Meleagrum : ex hoc Arsinoen : ex hac et Lago Ptolemæum qui et Soter : ex hoc et Berenice Ptolemæum Evergetem : ex hoc et Berenice, quæ Magæ Cyrenensium regis filia fuit, Ptolemæum Philadelphum. Sic igitur se habet eorum qui Alexandriæ regnarunt, cum Baccho cognatio. Quapropter et in Dionysiaca tribu gentes sunt distinctæ : Althes ab uxore Bacchi et filia Thestii Althea : Dejaniræ a Bacchi et Altheæ filia, Herculis autem uxore, unde gentes apud eos appellationes habent : Ariadnes a Minois filia, Bacchi uxore, puella patrem amante, quæ cum Baccho in aliena forma concubuit : Thestis a Thestio Altheæ patre : Thoantis a Thoante Bacchi filio : Staphylis a Staphylo Bacchi filio : Eunæis ab Eunoo Bacchi filio : Maronis a Marone Ariadnes et Bacchi filio. Hi enim omnes Bacchi filii : sed et multæ aliæ appellationes exstiterunt, atque exstant hactenus : ab Hercule Heraclidæ, ab Apolline Apollonii et Apollonidæ, a Posidone, sive Neptuno, Posidonii, a Jove Dii et Diogenæ.

VIII. Et quid necesse est reliquam multitudinem hujusmodi appellationum et genealogiarum persequi? Omnino igitur illudunt omnes historici et poetæ et philosophi, tum etiam qui iis dant operam. Fabulas enim potius et stulta commenta de diis suis composuerunt, nec eos demonstrarunt deos esse, sed homines, alios quidem ebriosos, alios scortatores, alios homicidas. Quin etiam de mundi ortu pugnantia inter se et absurda tradiderunt. Primo enim quidam ingenitum mundum pronuntiarunt, ut supra demonstravimus. Qui autem ingenitam ac æternam esse naturam volunt, ii parum congruunt genitum decernentibus. Hæc enim conjectura atque humana cogitatione, non ad verita-

tem loquuti sunt. Rursus alii providentiam esse dixerunt, atque istorum alii decreta dissolverunt. Aratus quidem ait :

Ex Jove incipiamus : nec eum unquam, viri, sinamus
Indictum : plenæ sunt Jove omnes plateæ,
Atque omnia hominum fora : plenum est et mare
Et portus. Ubique Jove utimur omnes,
Hujus enim et genus sumus : ipse benignus hominibus
Dextra nuntiat, populos ad opus excitat,
Memores vitæ faciens : indicat cum gleba optima
Bobus et ligonibus : indicat cum dextræ horæ
Ut stirpes in scrobe scindantur, et semina omnia jaciantur.

Utri igitur credemus, Arato an Sophocli dicenti ;

Haud ulla rerum certa providentia,
Sed fortuito vivere optimum, ut queas?

Rursus Homerus isti non consentit; ait enim :

Jupiter hominibus virtutem auget et minuit.

Et Simonides :

Nemo habeat sine dis virtutem, non homo, non urbs.
Consilii namque est omnis Deus auctor : at istis
Illæsum nil prorsus inest.

Similiter Euripides :

Nihil Deo absque, nil venit mortalibus.

Et Menander :

Procurat haud quis nostra, ni solus Deus.

Et rursus Euripides :

Servare namque si Deus quondam volet,
Momenta donat ad salutem plurima.

Et Thestius :

Deo volente navigans vel vimine
Es salvus.

Et cum innumerabilia ejusmodi dixerunt, secum ipsi pugnantia dixerunt. Sophocles igitur, qui providentiam alibi tollit, sic ait :

> Mortalis ictum subter haud fugit Dei.

Quin etiam multitudinem deorum induxerunt, aut singulare Dei imperium dixerunt; et contra eos qui providentiam asserunt, nullam esse providentiam dixerunt. Hinc Euripides sic confitetur :

> Multis studemus sub spe inani plurimum
> Laborem habentes, nilque prorsus novimus.

Fatentur vel inviti verum se nescire, sed a dæmonibus inspirati et inflati, quidquid dixerunt eorum afflatu dixerunt. Nam profecto poetæ, Homerus scilicet et Hesiodus, a Musis, ut ipsi dicunt, afflati, ex falsis animi visis loquebantur, nec ex puro spiritu sed fallaci. Quod quidem clare ex eo demonstratur, quod qui a dæmonibus interdum corripiuntur, ii etiamnum adjurentur per nomen veri Dei, tumque fallaces ipsi illi spiritus dæmones se esse fateantur, qui etiam olim in istis scriptoribus operabantur, nisi quod interdum eorum nonnulli animis expergefacti, consentanea prophetis dixerunt, ut tum in ipsos, tum in omnes homines testimonio essent de singulari imperio, de judicio, cæterisque rebus quas pertractarunt.

IX. Sed Dei homines, cum a Spiritu sancto efferrentur ac prophetæ essent, divinitus docti et sancti et justi fuerunt, utpote ab ipso Deo afflati et eruditi. Quamobrem hac etiam mercede dignati sunt, ut Dei instrumenta fierent, et sapientiam quæ ab eo est caperent; cujus quidem sapientiæ beneficio et de creatione mundi et cæteris omnibus rebus dixerunt. Pestes enim et fames et bella prædixerunt; nec unus aut alter, sed plures variis temporibus fuere apud Hebræos (sed et apud Græcos Sibylla); ac amica inter se et

consona omnes dixere, tum quæ ante eos gesta fuerant, tum quæ ipsis erant æqualia, tum quæ apud nos hodie perficiuntur : unde etiam et de futuris certo scimus, ea ita esse eventura quemadmodum et priora ad exitum perducta sunt.

X. Ac primo quidem summo consensu docuere Deum ex nihilo omnia creasse. Nihil enim Deo coævum, sed cum sibi ipse locus sit, nec ulla re egeat, ac sæculis antiquior sit, hominem facere voluit cui innotesceret : huic homini mundum præparavit. Nam qui creatus est multis rebus eget, increatus autem nulla omnino. Habens igitur Deus suum ipsius Verbum in propriis visceribus insitum[1], genuit illud cum sua Sapientia, proferens ante omnia. Hoc verbo usus est administro operum suorum, et per illud omnia condidit. Vocatur principium, eo quod principatum habeat et dominatum eorum omnium quæ per ipsum creata sunt. Hic igitur cum sit Spiritus Dei et principium et sapientia et virtus Altissimi, descendebat in Prophetas, ac per eos de mundi creatione et cæteris rebus loquebatur; nondum enim erant Prophetæ cum mundus crearetur, sed tantum Sapientia Dei[2]

[1] Illa verba : *Verbum insitum,* etc. nonnulli avide arripuerent, ut Arianam hæresim illius ævi Christianis, vel saltem Theophilo affingerent. Verum Ariani Theophili doctrinam de Verbo Dei visceribus insito, et ad mundi creationem prodeunte maxime oderant, illum enim Λογον omnino ab eo secernebant, quem ad mundi creationem genitum esse dicebant. Deinde æternitatem Verbi clare demonstrant verba sequentia : ὁ ἀεὶ συμπαρῶν αὐτῷ, Verbum, *quod ei semper adest.* Nec Petavius audiendus, qui putat, Λογον, *Verbum,* a Theophilo cum Patre confundi usque ad mundi creationem; non magis enim confunditur ante mundi creationem, quam post eam : ideo enim post illam descendebat ad Prophetas, *quia spiritus est Dei,* etc. At eadem de causa generatum dicitur ad mundi creationem, quia insitum erat visceribus Patris, et ei semper adest. Ergo illa ad mundi creationem generatio æque nihil detrahit de æternitate, et distinctione Filii a Patre, sicut missio ad Prophetas. *Vid. inf. n.* XXII.

[2] Per illa verba, *Sapientia Dei, quæ est in eo,* Theophilus Spiritum sanctum manifeste designat, unde triadem appellat Deum, Verbum, et Sapientiam, *infr. n.* XV, quo quidem in loco Petavius *l.* V *de Trin.* Verbum et Sapientiam pro una persona sumi, inique conqueritur : nam cum Spiritum Sapientiam multi alii Patres appellaverint, cur non idem Theo-

10.

quæ est in eo, ac sanctum Verbum ejus, quod ei semper adest. Hinc per Salomonem prophetam sic fatur : « Cum » præpararet cœlum, una aderam ei; et cum firma faceret » fundamenta terræ, eram cum eo disponens[1]. » Moses autem qui multis annis ante Salomonem fuit, vel potius Verbum Dei ita per eum velut per instrumentum loquitur : « In » principio creavit Deus cœlum et terram. » Primo principium et creationem nominavit, deinde ipsum Deum prædicavit : neque enim fas est temere et levi de causa Deum appellare. Providebat enim divina Sapientia futurum, ut nonnulli nugarentur, ac multitudinem deorum nusquam exstantium nominarent. Igitur ut verus Deus ex operibus intelligeretur, eumque constaret in Verbo suo cœlum et terram et quæ in eis sunt creasse, scriptum est : « In principio » creavit Deus cœlum et terram. » Deinde postquam narravit eorum creationem, sic nos edocet : « Terra autem erat » invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum, et » Spiritus Dei superferebatur super aquas. » Hæc igitur initio docet divina Scriptura, materiam ex qua mundum Deus fecit et condidit, quodammodo indicans rem creatam esse, utpote a Deo factam.

XI. Initium autem condendi a luce fit; si quidem ea quæ conduntur et ornantur lux ostendit. Quare dicit : « Et » dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux; et vidit Deus lu» cem quia bona est, » bona scilicet homini facta. « Et dis» crevit Deus inter lucem et tenebras, et vocavit Deus » lucem diem, et tenebras vocavit noctem. Et factum est » vespere et factum est mane dies unus. Et dixit Deus : » Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit discernens inter » aquam et aquam. Et factum est sic. Et fecit Deus firma-

philo licuit, qui etiam *in libro I*, n. VII, Verbum et Sapientiam, Verbum et Spiritum distinguit; et in hoc itidem loco Deus Verbum suum cum Sapientia sua genuisse dicitur. *Vid. infr.* n. XV *et* XVIII.

[1] Prov. VIII.

» mentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat sub fir-
» mamento, et inter aquam quæ supra firmamentum. Et
» vocavit Deus firmamentum, cœlum. Et vidit Deus quia
» bonum est. Et factum est vespere et factum est mane
» dies secundus. Et dixit Deus : Congregetur aqua quæ sub
» cœlo, in congregationem unam, et appareat arida. Et
» factum est sic. Et congregata est aqua in congregationes
» suas, et apparuit arida. Et vocavit Deus aridam terram
» et congregationes aquarum vocavit maria. Et vidit quod
» esset bonum. Et dixit Deus : Germinet terra herbam vi-
» rentem, seminantem semen secundum genus et similitudi-
» nem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen
» in ipso in similitudinem : et factum est ita. Et protulit
» terra herbam virentem, seminantem semen secundum ge
» nus, et lignum fructiferum faciens fructum secundum ge-
» nus in terra. Et vidit Deus quod esset bonum. Et factum
» est vespere et factum est mane dies tertius. Et dixit Deus :
» Fiant luminaria in firmamento cœli, ad illuminationem in
» terra, et dividant inter medium diei et inter medium noc-
» tis, et sint in signa et in tempora et in dies et in annos : et
» sint ad illuminationem in firmamento cœli, ut luceant su-
» per terram : et factum est ita. Et fecit Deus duo lumina-
» ria magna, luminare magnum, ut præesset diei, et lumi-
» nare minus, ut præesset nocti, et stellas. Et posuit illa
» Deus in firmamento cœli, ut luceant super terram, et præ-
» sint diei et nocti, et dividant inter medium lucis et inter
» medium tenebrarum. Et vidit Deus quod esset bonum. Et
» factum est vespere et factum est mane dies quartus. Et
» dixit Deus : Producant aquæ reptilia animarum viventium
» et aves volantes super terram sub firmamento cœli. Et
» factum est ita. Et fecit Deus cete grandia et omnem ani
» mam animalium reptilium quæ produxerant aquæ secun-
» dum genus suum, et omnem avem pennatam secundum

» genus. Et vidit Deus quod essent bona; et benedixit eis » Deus, dicens : Crescite et multiplicamini, et replete aquas » maris; et aves multiplicentur in terra. Et factum est vespere et factum est mane dies quintus. Et dixit Deus : Producat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes et reptilia et bestias terræ secundum genus. Et factum est ita. Et fecit Deus bestias terræ secundum genus, » jumentum secundum genus et omnia reptilia terræ. Et vidit Deus quod esset bonum. Et dixit Deus : Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem, et imperent piscibus maris, et volatilibus cœli et jumentis et omni » terræ, et omnibus reptilibus quæ repunt super terram. » Et fecit Deus hominem : ad imaginem Dei fecit illum, » masculum et feminam fecit eos. Et benedixit eis Deus, » dicens : Crescite et multiplicamini, et replete terram, et » subjicite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus cœli, et jumentis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus quæ repunt super terram. Et dixit Deus : Ecce » dedi vobis omnem herbam seminalem, seminantem semen quæ est in superficie universæ terræ : et omne lignum quod habet in se fructum seminis seminalem, erit » vobis in cibum; sed et omnibus bestiis terræ, et omnibus » volatilibus cœli, et omni reptili repenti super terram, » quod habet in se flatum vitæ, omnem herbam viridem » in escam. Et factum est ita. Et vidit Deus omnia quæcumque fecerat et ecce erant valde bona. Et factum est » vespere et factum est mane dies sextus : et perfecti sunt » cœli et terra et omnis ornatus eorum. Complevitque Deus » die septimo opera sua quæ fecerat, et requievit in die » septimo ab omnibus operibus suis quæ fecerat. Et benedixit Deus diei septimo, quia in ipso requievit ab omnibus operibus suis quæ cœperat Deus facere. »

XII. Hujus autem sex dierum operis nemo est hominum,

qui pro rei dignitate enarrationem et descriptionem omnem explicare possit, etiamsi decem mille ora habeat et decem mille linguas. Atque etiamsi quis decem mille annos vivat in hac terra peregrinus, ne tum quidem erit idoneus qui de his digne quidpiam dicat, propter exsuperantem magnitudinem et divitias sapientiæ Dei, quæ operi sex dierum supra descripto inest. Ac multi quidem scriptores illud imitati sunt, et de his rebus narrare aggressi; sed quamvis inde adjumenta sibi sumerent mundi creationis et naturæ hominis explicandæ, tamen ne tenuem quidem veritatis scintillam assequi potuerunt. Videntur autem quæ a philosophis et scriptoribus et poetis dicta sunt, fide digna esse, quia sermonis splendore illustrantur; inanis tamen et insulsa eorum oratio ex eo declaratur, quod luxurient apud eos nugæ, ac veritatis ne ulla quidem particula inveniatur. Nam si quid veri ab iis prædicatum videtur, permixtum est errore. Ac quemadmodum pharmacum aliquod mortiferum, si melle aut vino aut alia re hujusmodi permisceatur, totum inutile et pestiferum efficit; ita eorum dicendi copia nihil aliud esse invenitur, quam laboriosæ nugæ, magisque pernicies esse eorum qui ei assentiuntur. Ac de die etiam septimo loquuti sunt, cujus nomen omnes homines usurpant, sed plerique quam vim habeat ignorant. Quod enim apud Hebræos sabbatum dicitur, Græce redditur hebdomas, quæ quidem apud omne humanum genus appellatur; quam autem ob causam ita vocent ignorant. Quod autem placet Hesiodo poetæ ex chao genitum erebum, et terram, et imperantem opinatis illius diis et hominibus amorem; futilis illius et frigida oratio est atque ab omni veritate prorsus aliena. Deum enim voluptate vinci non decet: quippe cum homines temperantes ab omni inhonesta voluptate et mala cupiditate abstineant.

XIII. Quod autem idem Hesiodus a terrenis rebus ini-

tium ducit narrandæ creationis, humana et humilis ac prorsus jejuna ejus cogitatio est, quantum ad Deum attinet. Homo enim cum in infimis versetur, ab ipso solo initium facit ædificandi, nec fastigium potest aut culmen facere, nisi fundamentum posuerit. Dei autem potentia in eo spectatur, ut primum quidem res ex nihilo creet, deinde ad arbitrium suum creet. « Nam quæ apud homines impossibi- » lia, possibilia sunt apud Deum[1]. » Quapropter Propheta testatur primum omnium ab eo cœlum esse conditum in modum fastigii : « In principio, inquit, creavit Deus cœ- » lum; » quod idem est ac per principium cœlum esse conditum, ut supra demonstravimus. Terram autem vocat id quod veluti solum et fundamentum est, abyssum autem multitudinem aquarum. Tenebras etiam nominat, eo quod cœlum a Deo conditum aquas una cum terra veluti quoddam operculum operiret : spiritum autem, qui ferebatur super aquas, eum intelligit quem dedit Deus creaturæ ad viventium generationem, velut animam homini, tenue cum tenui conjungens (nam spiritus tenuis et aqua tenuis), ut spiritus aquam, aqua autem cum spiritu omnia pervadens creaturam foveret. Unus igitur ille spiritus lucis locum occupans, aquam inter et cœlum medius erat, ut quodammodo impediret ne tenebræ proximum Deo cœlum attingerent, antequam Deus dixisset, *Fiat lux.* Cœlum igitur instar fornicis materiam solo assimilatam complectebatur. Sic enim alius Propheta, nomine Isaias, de cœlo loquitur : « Deus ille est qui fecit cœlum ut fornicem et extendit ut » tabernaculum ad inhabitandum[2]. » Itaque jussio Dei, id est ejus Verbum, velut in clauso conclavi collucens, totum terrarum orbem illuminavit; cum lucem separatim a mundo fecisset : ac lucem quidem Deus vocavit diem, tenebras vero noctem. Neque enim potuisset homo vocare diem lucem,

[1] Luc. XVIII, 27. — [2] Esai. XL, 22.

tenebras autem noctem, imo nec aliis rebus nomina imponere, nisi illa ab earum conditore accepisset Deo. In primo autem exordio narrandæ mundi originis, non loquitur Scriptura de hoc firmamento quod videmus, sed de alio cœlo oculis nostris indeprehenso, secundum quod hoc cœlum, quod videmus, vocatum est firmamentum. In quo quidem asservatur dimidium aquarum, ut sit homini in pluvias et imbres et rores. Altera pars in terra relicta est in fluvios, fontes et maria. Cum igitur adhuc aquæ tegerent terram, præcipue autem loca concava, fecit Deus per Verbum suum, ut aquæ unum in locum confluerent, et appareret terra quæ antea non videbatur. Sed tamen quamvis videri incœpisset, erat adhuc informis. Formam igitur et ornatum Deus ei affinxit omni herbarum et seminum et plantarum genere.

XIV. Jam vero in his considera varietatem et diversam venustatem ac copiam; attende ut in se quamdam exhibeant resurrectionem, in exemplum futuræ aliquando omnium hominum resurrectionis. Quis est enim qui non admiretur, cum consideret ex fici semine ficum nasci, vel ex aliis minutissimis seminibus immensas arbores crescere? In mari autem similitudo quædam nobis cum mundo exhibetur. Nam quemadmodum mare, nisi fluminum et fontium appulsu aleretur, jamdudum exsiccatum ob salsuginem et adustum esset : ita mundus nisi habuisset legem Dei et Prophetas, ex quibus fluunt et scaturiunt mansuetudo, misericordia, justitia et sanctorum Dei mandatorum doctrina, jamdudum ob nequitiam et multiplicata in eo peccata defecisset. Et quemadmodum in mari sunt quædam insulæ habitabiles, aquis salubres, frugiferæ, stationibus et portubus munitæ, ut iis qui tempestate jactati fuerunt perfugio esse possint : sic Deus mundo sub peccatis fluctuanti et æstuanti synagogas dedit, id est, sanctas ecclesias, in qui

bus doctrina veritatis velut in insularum portuosarum stationibus asservatur, ad quas perfugiunt qui salutem consequi cupiunt, veritatis facti amatores, ac iram et judicium Dei effugere volentes. Quemadmodum autem aliæ sunt insulæ saxosæ et inaquosæ, infrugiferæ, ferarum plenæ, inhabitatæ, ad perniciem navigantium et tempestatem subeuntium appositæ, in quibus naves conteruntur, et qui appellunt penitus pereunt; ita se habent erroris doctrinæ, hæreses dico, ad quas qui accedunt omnino pereunt : neque enim verbum veritatis sequuntur ducem; sed quemadmodum piratæ, cum naves impleverint, eas in prædicta loca impellunt, ut ibi eas perdant; idem contingit iis qui a veritate aberrant, ut ab errore pessumdentur.

XV. Quarto die facta sunt luminaria. Deus enim cum omnia provideat, nugas vanorum philosophorum perspiciebat, qui dicturi erant a luminaribus esse quidquid in terra gignitur, ut Deum ex animis tollerent. Quare ut veritas pateret, creatæ sunt plantæ et semina ante luminaria. Porro quod posterius est non potest ea quæ sunt priora facere. Hæc autem exemplum et imaginem continent magni mysterii. Sol enim imago Dei est, luna hominis. Et quemadmodum sol longe præstat luna, potestate et gloria, sic Deus longe præstantior humanitate. Et quemadmodum sol plenus semper manet, nec unquam minuitur; sic Deus semper perfectus manet ac plenus omni virtute, intelligentia, sapientia, immortalitate et omnibus bonis. Luna vero singulis mensibus minuitur et quodammodo interit, hominis similitudinem exhibens : deinde renascitur et crescit in exemplum futuræ resurrectionis. Similiter tres illi dies qui ante luminaria fuerunt, imago sunt Trinitatis, Dei, ejus Verbi, ejusque Sapientiæ; quartus vero, imago hominis luce indigentis, ut sint Deus, verbum, sapientia, homo. Propterea quarto die luminaria condita sunt. Astrorum au-

tem dispositio exhibet nobis descriptas sedes et ordinem justorum et piorum, ac legem et mandata Dei observantium. Nam splendidiora quæque astra et rutilantia habent imitationem prophetarum; propterea cursum suum non inflectunt, neque in locum ex loco transcurrunt. Quæ vero secundum tenent splendoris locum, imagines sunt populi justorum. Errantia autem et locum ex loco mutantia, quæ etiam planetæ dicuntur, imago sunt eorum qui a Deo deficiunt, ejusque legem et præcepta deserunt.

XVI. Die quinto generata ex aquis animalia prodiere, ex quibus multiplex Dei in his quoque rebus sapientia perspicitur. Quis enim possit eorum multitudinem et generum varietatem enumerare? Præterea benedixit Deus iis quæ ex aquis nata sunt, ut id quoque signum esset homines pœnitentiam et remissionem peccatorum per aquam et lavacrum regenerationis accepturos, quotquot ad veritatem accedunt et regenerantur et benedictionem a Deo accipiunt. Sed et cete et aves carnivoræ habent similitudinem rapacium hominum et prævaricatorum. Quemadmodum enim aquatilia et volatilia, cum sint ejusdem naturæ, quædam permanent in iis quæ sunt secundum naturam, nullam imbecillioribus injuriam faciunt, sed legem Dei servant, et seminibus terræ vivunt; quædam vero legem Dei transgrediuntur, carnes vorant, infirmioribus vim afferunt : ita et justi qui legem Dei custodiunt, neminem mordent aut lædunt, sancte et juste vivunt. Rapaces autem, homicidæ et impii similes sunt cetibus, feris et avibus carnivoris : devorant enim quodammodo infirmiores. Aquatilium autem et volatilium genus benedictionis Dei particeps factum, nihil tamen præcipue consequutum est.

XVII. Sexto autem die cum Deus fecisset quadrupedes, feras et reptilia terrestria, benedictionem silet; eamque homini reservat, quem facturus erat sexta die. Sunt etiam

quadrupedes et feræ imago quorumdam hominum, qui Deum ignorant, impie vivunt, terrena sapiunt nec pœnitentiam agunt. Nam qui sese colligunt ex iniquitatibus et juste vivunt, ii velut aves animo avolant, superna curant, ac Dei voluntati adhærent. Qui vero Deum ignorant ac impie degunt, similes sunt illis avibus quæ pennas quidem habent, sed avolare non possunt et ad superna deitatis excurrere. Ita et isti homines quidem dicuntur, sed humilia et terrena sentiunt, depressi peccatorum pondere. Feræ autem dicuntur ἀπὸ τοῦ θηρεύεσθαι, id est ex eo quod efferatæ fuerint : non quod noxiæ et venenatæ ab initio fuerint, nihil enim mali a Deo factum, sed bona omnia et valde bona; sed peccatum hominis eas in vitium abduxit. Homine enim de via deflectente, ipsæ quoque simul deflexerunt. Quemadmodum enim dominus domus cum præclare se gerit, necessitatem servis affert recte vivendi; si vero peccaverit, eadem servi peccabunt : eodem modo contigit ut homo, qui dominus erat, peccaret, ac servi una peccarent. Cum autem redierit homo ad id quod secundum naturam est, et finem peccandi fecerit, belluæ quoque in pristinam mansuetudinem restituentur.

XVIII. Quod autem spectat ad hominis creationem, major est quam ut ab homine enarrari possit; quamvis perbreve sit id quod de eo Scriptura divina pronuntiatum refert. Dum enim dicit Deus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, » primo demonstrat hominis dignitatem. Cum enim Deus verbo omnia fecisset, quasi cætera parvi duceret, hoc unum opus propriis manibus dignum existimavit, hominis creationem. Quin etiam quasi auxilio indigeret Deus, dicere invenitur : « Faciamus » hominem ad imaginem et similitudinem. » Nemini autem dicit *faciamus*, nisi Verbo suo et Sapientiæ suæ. Cum autem eum fecisset et benedixisset ut augesceret et repleret

terram, subjecit omnia ejus potestati et imperio, præcepitque antiquitus ut fructibus terræ, seminibus, herbis et pomis viveret, simul etiam edicens ut animalia una cum homine viverent, et omnibus terræ seminibus ipsa quoque vescerentur.

XIX. Cum sic absolvisset Deus cœlum et terram et mare et omnia quæ in eis sunt in die sexto, requievit in die septimo ab omnibus operibus quæ fecit. Deinde sancta Scriptura eorum quæ hactenus dixerat, hanc summam facit : « Iste liber generationis cœli et terræ, quando facta » sunt, in die quo fecit Deus cœlum et terram, et omne » virgultum agri antequam fieret, et omnem herbam agri » antequam prodiret. Non enim pluerat Deus super ter- » ram, nec erat homo qui coleret eam. » Quibus verbis declarat universam terram hoc tempore divino fonte irrigatam fuisse, nec opus habuisse ut ab homine coleretur, sed sua sponte omnia secundum Dei præceptum fudisse, ne molestus labor operanti homini perferendus esset. Ut autem creatio hominis monstraretur, nec quæstio inter homines inextricabiles oriri videretur, quia dictum erat a Deo, *Faciamus hominem*, nec tamen illius declarata formatio; sic nos edocet Scriptura : « Fons autem ascendebat » de terra et irrigabat universam faciem terræ : et formavit » Deus hominem pulverem de terra, et insufflavit in faciem » ejus flatum vitæ, et factus est homo in animam viven- » tem. » Unde et immortalis anima a pluribus dicitur. Postquam autem formavit hominem Deus, elegit ei hortum in locis orientalibus, lumine præstantem, pellucidum aere splendidiore, arboribus omnis generis fœcundum; ubi posuit hominem.

XX. Verba historiæ sacræ sic refert Scriptura : « Plan- » tavit insuper Dominus Deus hortum in Eden ab oriente, » et posuit illic hominem quem finxerat. Fecit etiam ger-

» minare Dominus Deus de humo omnem arborem quæ » concupiscibilis erat visui, et commoda in cibum : et ar- » bor vitæ erat in medio horti, atque arbor scientiæ boni » et mali. Et fluvius egrediebatur de Eden ad irrigan- » dum hortum, inde dividebatur in quatuor capita. Nomen » unius Phison : ipse est qui circuit totam terram Hevi- » lath, ubi est aurum. Et aurum terræ illius est bonum : » est quoque ibi bdellium et lapis prasinus. Nomen vero » fluvii secundi Geon : ipse est qui circuit totam terram » Æthiopiæ. Porro nomen fluvii tertii Tigris, et hic vadit » ad orientalem plagam Assyriæ : et quartus fluvius est Eu- » phrates. Tulit itaque Dominus Deus hominem, quem fe- » cerat, et posuit eum in Paradiso, ut coleret et custodiret » ipsum. Præcepitque Dominus Deus Adam, dicens : De » omni ligno horti comedendo comedes : de arbore vero » scientiæ boni et mali, nequaquam comedes ex illa : alio- » qui quacumque die comederis ex ea, moriendo morieris. » Et rursum dixit Dominus Deus : Non est bonum ut sit » Adam solus, faciamus illi adjutorium simile ipsi. Itaque » formavit Dominus Deus de humo omnem bestiam agri, » et omne volatile cœli, adduxitque ad Adam, ut videret » quomodo appellaret illud. Omne enim quod Adam vocavit » in anima vivente, illud nomen ejus. Igitur vocavit ipse » homo nomina cuique jumento et volatili cœli omnique » bestiæ agri. Adam autem non inveniebatur adjutorium » simile ipsi. Et fecit illabi Dominus Deus soporem in Adam, » et obdormivit, tulitque unam ex costis illius, et clausit » carnem pro ea. Et ædificavit Dominus Deus costam quam » acceperat de homine, in mulierem, et adduxit eam ad » Adam. Et ait Adam : Hoc nunc os de ossibus meis, et » caro de carne mea. Hinc vocabitur virago, eo quod de » viro sumpta sit ipsa. Propterea deseret vir patrem suum » et matrem suam, et hærebit cum uxore sua, eruntque

» duo in carnem unam. Erant autem ambo illi nudi, Adam » et uxor ejus, et non erubescebant.

» XXI. Serpens vero fuit callidior omni bestia agri quam » fecit Dominus Deus, et dixit ad mulierem : Quare dixit » Deus, Non comedetis de omni ligno horti? Et dixit mulier » ad serpentem : De fructu omnis ligni horti comedimus, de » fructu vero arboris quæ est in medio horti, dixit Deus : » Nequaquam comedetis ex ea, neque contingetis illam, ne » moriamini. Et dixit serpens ad mulierem : Non moriendo » moriemini. Sciebat enim Deus, quod ipso die quando » comederitis ex ipsa, aperientur oculi vestri, et eritis sicut » dii, scientes bonum et malum. Vidit itaque mulier quod » bonum esset lignum in cibum, et oculis gratum ad viden- » dum et speciosum ad considerandum, et tulit de fructu » illius et comedit, deditque viro suo secum, et comederunt. » Et aperti sunt oculi amborum, et cognoverunt quod nudi » essent, et consuerunt folia ficulneæ, feceruntque sibi cinc- » toria. Et audierunt vocem Domini Dei deambulantis in » horto ad vesperam, et abscondit se Adam et uxor illius a » facie Domini Dei inter arbores horti. Et vocavit Dominus » Deus ipsum Adam, et ait illi : Ubi es tu? Qui ait : Vocem » tuam audivi in horto, et extimui, quia nudus ego, et abs- » conditus sum. Et ille dixit : Quis indicavit tibi quod nudus » esses, nisi quia de ipsa arbore de qua præcepi tibi ut non » comederes ex ipsa sola, comedisti? Et dixit Adam : Mulier » quam dedisti mihi, ipsa dedit mihi de arbore, et comedi : » Et dixit Dominus Deus ad mulierem : Cur hoc fecisti? Et » dixit mulier : Serpens decepit me, et comedi. Et dixit » Dominus Deus ad serpentem : Quia fecisti hoc, maledictus » es præ omni animali, et præ omni bestia terræ : supra » ventrem tuum gradieris, et pulverem comedes omnibus » diebus vitæ tuæ. Et inimicitias ponam inter te et inter » mulierem, inter semen tuum et inter semen illius; ipsum

» observabit caput tuum, et tu observabis ejus calcaneum.
» Ad mulierem vero dixit : Multiplicando multiplicabo do-
» lores tuos et gemitum tuum : in dolore paries filios, et ad
» virum tuum erit conversio tua, et ipse dominabitur tibi.
» Ad Adam vero dixit : Quia audisti vocem uxoris tuæ, et
» comedisti de arbore de qua præceperam tibi ut ex ea
» sola non comederes; maledicta est terra in operibus tuis,
» in dolore comedes eam omnibus diebus vitæ tuæ, et spi-
» nas atque tribulos germinabit tibi, et manducabis her-
» bam agri tui. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, do-
» nec revertaris in terram de qua sumptus es, quia pulvis
» es, et in pulverem reversurus es. »

XXII. Dices igitur mihi : Deum dicebas comprehendi loco non debere; quomodo eum nunc in Paradiso dicis ambulare? Audi quid respondeam : Deus et pater universorum, non potest ille quidem comprehendi, nec invenitur in loco, neque enim est locus requiei ejus. Sed ejus Verbum, per quod fecit omnia, cum sit ejus virtus et sapientia, assumens patris et domini universorum personam[1], veniebat in Paradisum sub persona Dei, et cum Adamo colloquebatur. Nam et ipsa nos divina docet Scriptura Adamum dixisse auditam esse a se vocem. Vox autem illa quid aliud esse potest quam Verbum Dei, quod ejus quoque filius est; non ut poetæ et fabularum scriptores filios deorum ex concubitu genitos fingunt, sed ut veritas narrat, Verbum semper existens et in corde Dei insitum? Ante enim quam quidquam fieret, eo utebatur consiliario; quippe cum ejus mens et prudentia sit. Cum autem voluit Deus ea facere quæ sta-

[1] Filius assumit personam Patris, et venit in Paradisum in persona Patris, non quod ipse attributis divinitatis careat, sed ut *virtus illius et sapientia : Verbum, quod semper existit insitum in corde Dei, ejusque consiliarius, et mens, et prudentia, Deus, et ex Deo genitus.* Patris ergo personam non eodem modo assumit ut angelus, vel legatus a Dei substantia alienus.

fuerat, hoc Verbum genuit[1], prolatitium, primogenitum omnis creaturæ; non ita tamen ut Verbo vacuus fieret, sed ut Verbum gigneret, et cum suo Verbo semper versaretur. Hæc nos docent Scripturæ sanctæ, et quotquot Spiritu sancto afflati fuere, in his Joannes ita dicens : « In principio » erat Verbum, et Verbum erat apud Deum[2]. » Quibus verbis ostendit initio solum fuisse Deum et in eo Verbum. Tum addit : « Et Deus erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt, » et sine ipso factum est nihil. » Verbum igitur cum Deus sit et ex Deo genitum, illud Pater universorum, cum ita visum fuerit, mittit in aliquem locum, quo cum venerit, auditur et videtur missum ab eo et in loco invenitur[3].

XXIII. Hominem igitur Deus die sexto creavit, ejus autem creationem patefecit post diem septimam cum Para-

[1] Generatio illa Verbi, seu emanatio ad extra, nihil addit, nihil detrahit personæ Filii, sed est tantum voluntaria administratio in mundi creatione suscepta. Nam 1° ante hanc generationem erat Patris consiliarius, et Verbum semper existens in corde Patris : ergo persona a Patre distincta. 2° Ita generatur, et mittitur ad mundi creationem, ut Pater Verbo suo vacuus non fiat, et cum Verbo suo semper versetur : ergo generatio hæc nihil addit Filio. 3° Statum Filii docet explicari in illis verbis Joan. 1, *In principio erat Verbum*, etc. ex quibus clare patet, Verbum, quod semper fuerat apud Patrem, prodiisse ad mundi creationem, absque eo quod tunc productum fuerit. Numericam etiam essentiæ in tribus personis unitatem S. Theophilus aperte adstruit : nam Verbum a Patre ita distinguit, ut Deus sit, et ex Deo natus, et a Patre mittatur, et cum Patre ita conjungatur, ut semper insitum sit in corde Patris, ejusque mens, et prudentia, nec eo Pater carere possit ; quæ omnia sine consubstantialitate Filii subsistere non possunt.

[2] Joan. 1.

[3] Non fit ex diversitate essentiæ, quod Pater in loco non inveniri possit, sed quia Pater mitti non potest : Theophilus enim clare dicit, ideo Filium mitti, et in loco inveniri, quia Deus est et ex Deo genitus. Hinc illa Filii missio in aliquem locum nihil ejus immensitati detrahit, semper enim exstitit in corde Dei ; et Pater in loco inveniri non potest, quia non potest esse vox seu Verbum alterius personæ, nec virtus aut sapientia alterius dici valet, nec Deus ex Deo genitus. Fatendum nihilominus, aliqualiter obscure Theophilum de Verbo locutum fuisse, cujus mentem illi difficulter assequuntur qui ejusmodi loquendi phrases perfecte non callent ; quod etiam in reliquis scriptoribus ecclesiasticis observatur qui ante concilium Nicænum floruerunt.

disum parasset, ut in optimo et præstantissimo loco eum constitueret. Hæc autem vera esse res ipsa demonstrat. Nonne enim licet animadvertere dolores illos quos perferunt in partu et postea oblivioni tradunt mulieres, ut et Dei sermo impleatur et augeatur et crescat genus humanum? Nonne etiam ipsius serpentis condemnationem, quomodo exosus sit, ventre serpens ac terram edens, ut hoc quoque argumento veritas eorum quæ diximus confirmetur?

XXIV. Produxit igitur Deus de humo omne lignum pulchrum visu et ad vescendum suave. Initio enim ea tantummodo erant quæ die tertio producta fuerant, plantæ, semina, herbæ. Quæ vero in Paradiso, ea præstanti erant pulchritudine et amœnitate, quippe cum plantarium appelletur ab ipso Deo satum; cæteras quidem plantas mundus haud absimiles habuit. Duas autem arbores, vitæ et scientiæ, nulla alia terræ pars habuit nisi Paradisus. Paradisum autem esse terram, et in terra satum docet Scriptura cum ait : « Et plantavit Deus Paradisum in Edem ad orientem, » et posuit ibi hominem. Et produxit adhuc Deus de terra » omne lignum pulchrum visu et bonum ad comedendum. » His igitur verbis, *adhuc de terra* et *ad orientem* docet nos clare divina Scriptura Paradisum sub hoc cœlo esse sub quo oriens et terra. Quod autem Hebraice dicitur Eden, si interpreteris, idem est ac deliciæ. Fluvium quoque indicat ex Edem oriri, Paradisum alluere, ac inde in quatuor capita dividi, quorum duo, Phison et Geon vocata, rigant orientales partes, præcipue Geon qui totam Æthiopiam circumfluit, et in Ægypto sub Nili nomine apparere dicitur. Reliqui autem duo, quorum alter Tigris, alter Euphrates vocatur, nobis certo cogniti sunt; sunt enim nostris regionibus vicini. Cum autem posuisset Deus hominem, ut prædiximus, in Paradiso ut operaretur et custodiret eum,

præcepit ei ut de omnibus fructibus comederet, et de ipso videlicet vitæ arbore; de solo autem scientiæ ligno interdixit ne gustaret. Illum autem transtulit Deus de terra ex qua factus erat, in Paradisum, subjiciens ei stimulos proficiendi, ut augescens, ac tandem perfectus, imo declaratus Deus, sic in cœlum ascenderet, habens æternitatem. Medius enim homo factus fuerat, nec omnino mortalis, nec prorsus immortalis, sed utriusque capax. Similiter et Paradîsus, quantum ad pulchritudinem, medius inter cœlum et terram factus est. Quod autem ait Scriptura, *ut operaretur*, non alium laborem significat quam præcepti divini custodiam, ne si dicto audiens non esset, seipsum perderet, ut peccato perdidit.

XXV. Bonum quidem erat ipsum scientiæ lignum, bonusque illius fructus. Neque enim, ut quidam existimant, mortiferum erat lignum, sed mandati prætergressio. Aliud enim non erat in ligno nisi scientia; bona autem scientia, si quis ea apte utatur. Qua autem ætate erat Adam, adhuc infans erat [1], necdum idoneus esse poterat qui scientiam perciperet. Nam et nunc infans, cum genitus fuerit, nondum potest panem edere, sed primum lacte nutritur, deinde progrediente ætate etiam ad solidum cibum accedit. Idem quoque Adamo evenisset : quapropter non invidens ei Deus, ut quidam existimant, interdixit ne de ligno scientiæ comederet. Adhuc etiam volebat eum experiri et periclitari utrum sibi dicto auditurus esset. Simul diutius volebat simplicem et sincerum permanere hominem puerascentem.

[1] Infantia illa, quæ Adamo a S. Theophilo tribuitur, metaphora non caret; nam infantiam hanc repetit, tum ex recenti ejus creatione, tum ex medio statu illius : etsi enim maximarum rerum scientia instructus esset, hæc tamen infantia erat respectu illius quæ illi in cœlo promittebatur. Deinde puerum quodammodo vocat Adamum, ob simplicitatem, et obsequium quod Deo, uti filius patri, debebat : unde præceptum illi impositum dicit, ut diu in illa pueritia permaneret; quod sane de pueritia imbecilli intelligi nequit.

Hoc enim sanctum est non solum apud Deum, sed etiam apud homines, in simplicitate et innocentia subjici parentibus. Quod si pueri summissi esse parentibus debent, quanto magis parenti omnium Deo? Præterea indecorum est pueros infantes plus sapere quam ætas postulet; quemadmodum enim nemo crescit ætate nisi quibusdam veluti gradibus; ita nec sapientia. Denique, cum lex præscribit ut ab aliqua re abstineatur; si quis non pareat, perspicuum est non legem causam esse supplicii, sed inobedientiam et legis prætergressionem. Pater enim filio suo interdum nonnullis rebus interdicit, ac si paterno mandato non paruerit; vapulat et mulctatur, quia obsequi noluit : nec jam res ipsæ sunt plagæ, sed detrectata obedientia damno est detrectanti. Sic primo homini mandati prætergressio id attulit, ut e Paradiso ejiceretur; non quod mali quidquam inesset ligno scientiæ, sed ex peccato tanquam ex fonte in hominem fluxerunt labores, dolores, molestiæ, ac denique mors ipsa.

XXVI. Atque id quidem ei Deus in magni beneficii loco præstitit, ne in ævum omne permaneret obstrictus peccatis; sed quodam veluti exilio damnatum ejecit e Paradiso, ut cum hac pœna peccatum intra certum tempus expiasset, ac castigatus fuisset, postea revocaretur. Quare cum homo formatus in hoc mundo fuisset, non sine mysterio res in Genesi sic refertur, quasi bis in Paradiso collocatus fuisset; ita ut semel quidem impletum id fuerit cum ibi collocatus est, alterum autem adimplendum sit post resurrectionem et judicium. Quin etiam quemadmodum vâs si, postquam confectum fuerit, vitii aliquid habeat, refunditur et refingitur ut novum et integrum fiat; idem homini mors affert : quodam enim modo confringitur, ut sanus in resurrectione inveniatur, id est mundus, justus et immortalis. Quod autem Deus Adamum vocat, et ait : *Adam ubi es?* non quod

ignoraret, ita faciebat; sed cum sit admodum patiens, locum ei dabat pœnitendi et confitendi.

XXVII. Sed nobis dicet aliquis : Natura mortalis factus est Adam? Minime. Num immortalis? Nihilo magis. Nihil ergo erat? Neque etiam id dicimus. Igitur nec mortalis natura, nec immortalis factus. Nam si immortalem ab initio fecisset, Deum eum fecisset. Rursus si mortalem, videretur Deus causa illius mortis esse. Nec immortalem igitur fecit nec mortalem, sed, ut supra diximus, capacem utriusque : ut si ad ea ferretur quæ ducunt ad immortalitatem, observandis Dei mandatis, mercedem ab eo acciperet immortalitatem, et Deus fieret; si vero deflecteret ad ea quæ ducunt in mortem, non obediens Deo, ipse sibi mortis auctor esset. Liberum enim Deus et sui juris hominem fecit. Quod igitur sibi ipse negligentia et inobedientia accersiverat, id nunc Deus ei redonat pro sua singulari humanitate et in homines ipsi obtemperantes misericordia. Quemadmodum enim homo, non obediendo, mortem sibi ipse traxit; sic voluntati Dei obsequendo potest qui voluerit æternam vitam sibi conciliare. Legem enim Deus et sancta nobis præcepta dedit, quæ quisquis observaverit potest salutem assequi, et compos resurrectionis factus, status a corruptione alieni hæreditatem accipere.

XXVIII. Ejectus igitur Adam ex Paradiso, sic cognovit uxorem suam, quam ei Deus in uxorem ex ipsius costa fecerat. Atque id quidem, non quod separatim uxorem ipsius fingere non posset, sed providebat Deus multitudinem deorum ab hominibus inductum iri. Cum igitur præscius futurorum esset, ac futurum videret ut serpentis opera multitudinem deorum non exstantium error inveheret. (tum cum enim unus esset Deus, jam meditabatur error multitudinem deorum spargere et dicere : *Eritis sicut dii*), ne quis igitur suspicaretur virum ab altero Deo, mulierem ab

altero factam esse, ambos separatim non fecit, sed ut mysterium monarchiæ Dei etiam ex ea re demonstraretur, simul ipsius uxorem finxit; atque ut major esset inter eos benevolentia. Dixit ergo Adam ad Evam : « Hoc nunc os » ex ossibus meis, et caro ex carne mea. » Præterea vaticinatus est in hæc verba : « Propterea derelinquet homo pa» trem suum et matrem et adhærebit uxori suæ, eruntque » duo in carnem unam; » quod ipsum in nobis perfici patet. Quis est enim qui, cum legitime nubat, non contemnat patrem et matrem et cognationem omnem ac propinquos omnes, adhærens et conjunctus uxori, eamque majore benevolentia complectens ? Unde etiam nonnulli multa vitæ discrimina propter uxores suas adeunt. Quoniam autem hæc Eva antiquitus a serpente decepta, et origo peccati fuit, malorum inventor dæmon, qui et Satanas vocatur, ac tum eam per serpentem alloquutus est, hactenus dum in hominibus a se correptis operatur, Evam vocat. Dæmon autem ac draco vocatur, eo quod a Deo fugitivus abscesserit; angelus enim ab initio fuerat. Ac de eo quidem longa est oratio : quapropter impræsentiarum missam faciamus ejus rei explicationem; alibi enim de eo disputavimus.

XXIX. Cum igitur Adam cognosceret Evam uxorem suam, concepit ista et filium peperit cui nomen Cain, et dixit : « Possedi hominem per Deum. » Adhuc addidit ut alterum pareret, cui nomen Abel : « Hic cœpit esse pastor » ovium; Cain autem terram colebat. » Ac ea quidem quæ ad illos spectant plurimam habent historiam, imo narrationis œconomiam : quare discendi cupidos accuratius potest de hac historia liber ipse qui *Genesis mundi* inscribitur, edocere. Satanas igitur ut Adamum et uxorem ejus vidit non solum vivere, sed etiam liberos suscepisse, invidia stimulatus quod mortem illis inferre non potuisset, tum

cum Abelem videret Deo placere, ipsius fratrem, Cainum nomine, impulit et perduxit ut fratrem suum Abelem occideret. Ab his initiis in hunc mundum inducta mors, totum hactenus genus humanum pervasit. Deus autem cum misericors sit, et quemadmodum Adamo, ita etiam et Caino aditum ad pœnitentiam et confessionem aperire vellet, ita eum alloquutus est : « Ubi est Abel frater tuus ? » Cain autem contumaciter et arroganter respondit Deo : « Nescio. » Num ego custos sum fratris mei ? » Hinc iratus Deus : « Quare, inquit, hoc fecisti ? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra, quæ aperuit os suum ut susciperet » sanguinem fratris tui de manu tua. Gemens et tremens » eris in terra. » Ex hoc tempore timore perculsa terra, nullius jam hominis sanguinem suscipit, sed nec ullius animalis. Ex quo patet culpam in ea non residere, sed in homine præceptum transiliente.

XXX. Ipse quoque Cain filium habuit cui nomen Enoch, ac urbem ædificavit, quam de nomine filii sui Enoch appellavit. Hoc fuit initium urbium ædificandarum, idque ante diluvium ; non ut Homerus mentitur ita canens :

Lingua haud dum variis structæ mortalibus urbes.

Genuit Enoch filium nomine Gaidad, a quo genitus est Meel ; a Meel Mathusala, a Mathusala Lamech. Lamech autem duas sibi uxores accepit, quarum nomina Ada et Sela. Jam tum initium habuit uxorum multitudo, ac ipsa etiam musica. Nam Lamech nati sunt tres filii, quorum nomina Obel, Jubal, Thobel. Ac Obel quidem vir fuit in tabernaculis pecus nutriens. Jubal autem is est qui psalterium et citharam monstravit. Thobel fuit faber æris et ferri. Hac tenus igitur recensetur Caini genus : reliquam autem ejus progeniem, eo quod fratrem suum occidisset, oblivio delevit. In locum autem Abelis dedit Deus Evæ ut conciperet

et pareret filium, qui Seth appellatus est, a quo reliquum hominum genus hactenus propagatur. Omnes autem generationes si pernoscere voluerint qui discendi sunt cupidi, facile est eas ex Scripturis sanctis demonstrare. Jam enim a nobis aliqua ex parte instituta est, ut supra diximus, hæc disputatio, nempe genealogiæ series in primo de historiis libro. Hæc autem omnia docuit nos Spiritus sanctus, qui per Moysen et cæteros Prophetas loquutus est, ita ut nostræ, qui Deum colimus, litteræ omnibus scriptoribus et poetis antiquiores sint : sed et veriores demonstramus. Musicæ autem inventorem Apollinem fuisse nonnulli nugati sunt; alii ab Orpheo ex suavi avium concentu inventam dicunt : vana autem et inanis eorum oratio demonstratur; hi enim multis post diluvium annis fuerunt. De rebus autem Noe, qui Deucalion a nonnullis vocatur, disputatio a nobis in eo quem diximus libro instituta est, quam potes tu quoque inspicere si velis.

XXXI. Post diluvium initium rursus urbium et regum ortum est in hunc modum. Prima urbs Babylon, tum Orech, Archat et Chalane in terra Senaar. Harum rex exstitit nomine Nebroth. Ex his prodiit is qui Assur vocatur, unde dicti Assyrii. Nebroth autem ædificavit urbes Ninive et Roboom et Calac, et Dasen quæ inter Niniven et Calae sita est. Ninive vero urbs fuit imprimis magna. Semi autem filii Noe filius alter nomine Mesraim genuit Laudonim, Enemigim, Labiim, Nephtaliim, Patrosoniim, unde editus Philisthiim. Tres igitur Noe filios eorumque exitum et genealogiam summatim recensuimus in eo quem diximus libro. Nunc autem quæ supersunt memorabimus, tum de urbibus et regibus, tum de iis quæ gesta sunt cum unum labium esset ac lingua una. Antequam linguæ dividerentur, hæ urbes fuerunt quas supra descripsimus. Cum autem instaret illud tempus ut homines in varias partes dispergerentur,

consilium de sua propria, non de Dei sententia ceperunt urbis ædificandæ et turris cujus caput cœlum attingeret, ut sibi nomen inclytum pararent. Sed quia præter Dei voluntatem grave opus ausi fuerant aggredi, evertit Deus eorum urbem et turrim dejecit : eo tempore in hominum linguas varietatem induxit, data unicuique diversa lingua. Atque hæc quidem Sibylla declaravit, cum iram mundo eventuram obnuntiaret : sic autem loquuta est :

> Sed quando magni Dei perficiuntur minæ, [fabricarunt
> Quas aliquando comminatus est mortalibus quando turrim
> In terra Assyria. Erant autem omnes unius linguæ,
> Et voluerunt scandere cœlum stelligerum.
> Statim autem Immortalis magnam imposuit necessitatem
> Ventis. Venti magnam et altam turrim
> Ubi dejecerunt, etiam inter mortales discordiam excitarunt.
> Rursus ubi turris cecidit, ac linguæ hominum
> Mortalium in multas divisæ sunt dialectos,
> Terra mortalibus impleta sub variis regibus.

et quæ sequuntur. Atque hæc quidem gesta sunt in terra Chaldæorum. In terra autem Chanaan urbs fuit nomine Charra. Iis temporibus primus in Ægypto regnavit Pharao, qui et Nechaoth apud Ægyptios dictus est : sicque cæteri reges consequuti sunt. In terra autem Senaar quam Chaldæi tenebant, primus rex fuit Arioch : post quem Ellasar, deinde Chodollagomor rex Ælan, tum Thargal rex gentium quæ dictæ sunt Assyriorum. Quinque aliæ urbes fuerunt in ea parte quam tenuit Cham filius Noe : prima Sodoma, cæteræ Gomorrha, Adama et Seboim et quæ Segor nuncupata est. Nomina regum qui istis urbibus præfuere sic habent : Ballas rex Sodomorum, Barsas rec Gomorrhæ, Senaar rex Adamæ, Hymor rex Seboim, Balac rex Segor, quam urbem alio nomine vocarunt Kephalam. Hi servierunt regi Assyriorum Chodollagomor duodecim annis. Anno autem tertio

et decimo defecerunt ab Assyrio; sicque factum est ut quatuor Assyriorum reges bellum cum quinque his regibus gererent. Hæc prima fuit origo bellorum in terra, et fregerunt gigantes Caranain, et cum eis in ipsa urbe gentes validas et Chorræos qui montes Seir dictos incolebant, usque ad Terebinthum illam quæ in deserta regione sita Pharan appellatur. Erat illo tempore rex justus nomine Melchisedech in urbe Salem, quæ nunc Hierosolyma. Hic primus fuit omnium sacerdotum Dei altissimi, ab eoque Hierusalem appellata est ea quam paulo ante diximus Hierosolyma. Ab eodem sacerdotes in toto terrarum orbe exstiterunt. Post hunc regnavit Abimelech in Geraris: tum Abimelech alter: deinde Ephron cognomento Chettæus. Primorum igitur regum nomina ita se habent. Cæteri autem Assyriorum reges, qui multis annis interjectis regnarunt, silentio prætermissi sunt, scriptoribus omnibus propriora ætati nostræ tempora commemorantibus. Reges autem Assyriorum fuerunt Teglaphasar, ac post eum Salnanasar, deinde Sennacherim. Hujus triarcha fuit Adramelech Æthiops, qui etiam Ægypti regnum obtinuit: quamquam hæc, quantum ad litteras nostras attinet, omnino recentia sint.

XXXII. Inde igitur judicium de historiis ferre possunt qui eruditionis et antiquitatis studiosi sunt, quod recentia sint quæ a nobis sine sanctis Prophetis dicuntur. Nam cum his primis temporibus pauci essent homines in Arabia et Chaldæa, postquam divisæ sunt eorum linguæ, paulatim augeri et multiplicari cœperunt in toto terrarum orbe; atque alii quidem ad orientem incolendum declinarunt, alii ad partes majoris continentis et septentrionem, ita ut usque ad Britannos pertenderent in Arcticas regiones: alii Chananæam regionem, quæ Judæa et Phœnicia cognominata est, tum partes Æthiopiæ, Ægypti et Libyæ, tum etiam eam regionem quæ Torrida dicitur, et quæ ad occidentem perti-

nent loca: reliqui vero partim eos tractus qui a maritimis regionibus et Pamphylia porriguntur, tum Asiam, Græciam, Macedoniam, partim Italiam, Gallias, Hispanias, Germanias tenuerunt, ita ut nunc totus orbis terrarum incolis repleatur. Cum igitur initio tripartita esset hominum habitatio in terra, ad orientem, ad meridiem et occidentem, postea cæteræ etiam partes incoli cœperunt hominibus redundantibus. Hæc cum ignorent scriptores, mundum sphæricum dicere non dubitant, et cubo similem pronuntiare. Qui possint autem in his vera dicere, cum ignorent creationem mundi ejusque habitationem? Paulatim crescentibus, ut diximus, et multiplicatis in terra hominibus, maris quoque insulæ ac cæteræ regiones similiter habitari cœperunt.

XXXIII. Quis igitur ex iis qui sapientes et poetæ et historici dicuntur, verum in his rebus dicere potuit, cum multo posteriores exstiterint, ac turbam deorum induxerint qui tot annis post urbes geniti fuere, et regibus et gentibus et bellis juniores sunt? Oportebat enim mentionem ab illis omnium fieri, etiam eorum quæ ante diluvium evenerunt: de mundi autem origine ac hominis formatione, iisque rebus quæ postea consequutæ sunt, accurate Ægyptiorum prophetæ et Chaldæi cæterique scriptores disserere debuerunt, si quidem divino et puro spiritu loquebantur ac vera nuntiabant. Nec præterita solum aut præsentia, sed ea etiam quæ mundo eventura erant, prænuntiata ab eis oportebat. Ex quo patet cæteris omnibus errorem illusisse, Christianos autem veritatem solos apprehendisse: quippe cum a Spiritu sancto doceamur, qui loquutus est in sanctis Prophetis ac omnia prænuntiavit.

XXXIV. Cæterum auctor tibi sum, res divinas, id est, ea quæ a Prophetis dicta sunt, summo studio scruteris, ut contentione facta et eorum quæ a nobis et eorum quæ a cæteris dicuntur, verum invenire possis. Eorum igitur quos

vocant deorum nomina, hominum qui apud eos fuerunt nomina inveniri, ut supra demonstravimus, ex ipsis historiis quas scripsere ostenderunt. Hactenus autem eorum imagines quotidie effinguntur, mera simulacra, *opera manuum hominum.* Atque iis quidem cultum adhibet hominum ineptorum multitudo. Creatorem autem et opificem universorum et altorem omnis spiritus flocci faciunt creduli vanis sententiis, et accepto a patribus stultæ opinionis errore decepti. Deus autem et pater et conditor universorum, non deseruit humanum genus; sed legem dedit, ac sanctos Prophetas misit, qui nuntiarent generi humano et præciperent, ut quisque nostrum expergefactus unum esse Deum agnosceret. Ab iisdem edocti sumus ut ab infando simulacrorum cultu, ab adulterio, cæde, stupro, furto, avaritia, perjurio, iracundia, lascivia omni et impuritate abstineamus, et quæ sibi quisque fieri nolit, ea alteri ne faciat; sicque justitiæ cultor æterna supplicia effugiat, et vitam æternam a Deo consequatur.

XXXV. Vetat igitur lex divina, non solum simulacra, sed etiam elementa, solem et lunam, ac cæteras stellas adorari, aut cœlo aut terræ, aut mari aut fontibus, aut fluminibus cultum adhiberi; sed is qui vere Deus est ac universorum conditor, solus sancto pectore et sincero animo colendus. Quamobrem sancta lex ait : « Non mœchaberis : non occides : » non furaberis : non falsum testimonium dices : non con- » cupisces uxorem proximi tui[1]. » Similiter et Prophetæ. Salomon ne oculorum quidem nutu peccandum esse nos docet his verbis : « Oculi tui recta videant : palpebræ tuæ » annuant justa[2]. » Moses qui et ipse propheta extitit, de singulari Dei imperio sic loquitur : « Hic Deus vester qui » firmat cœlum et condit terram : cujus manus ostenderunt » universam militiam cœli : nec ea vobis monstravit ut post

[1] Exod. xx, 14. — [2] Prov. iv, 25.

» ea abiretis. » Ipse etiam Esaias ait : « Sic dicit Dominus » Deus, qui firmavit cœlum et fundavit terram et quæ in ea, » et dat spirationem populo qui super eam, et spiritum cal- » cantibus eam : hic Dominus Deus vester est[1]. » Et rursus per eumdem : « Ego, inquit, feci terram et hominem super » eam. Ego manu mea firmavi cœlum[2]. » Et in alio capite : « Hic est Deus vester qui construxit extrema terræ : non » esuriet, nec fatigabitur : nec est investigatio ejus pruden- » tiæ[3]. » Similiter Jeremias ait : « Qui fecit terram in forti- » tudine sua : qui erexit orbem in sapientia sua, et in pru- » dentia sua extendit cœlum et multitudinem aquæ in cœlo : » et eduxit nubes ab extremo terræ : fulgura in pluviam » fecit, et eduxit ventos de thesauris suis[4]. » Videre est quam amica inter se et consona Prophetæ omnes loquuti sint, uno et eodem spiritu de singulari Dei imperio, mundi origine, et hominis creatione pronuntiantes. Quin etiam intimis sensibus angebantur, cum impium hominum genus lugerent : ac eos qui videbantur esse sapientes, propter eorum errorem et cor induratum ignominia notaverunt. Jeremias quidem sic loquitur : « Infatuatus est omnis homo a » scientia sua, pudore suffusus est omnis opifex ob sculptilia » sua : frustra argentarius faber argentum fabricatur : non » est spiritus in eis : in die visitationis suæ interibunt[5]. » Idem dicit David : « Corrupti sunt et abominabiles facti sunt » in studiis suis : non est qui faciat bonum, non est usque » ad unum ; omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt[6]. » Similiter Habacuch : « Quid prodest homini sculptile quia » sculpsit illud? Formavit illud imaginem falsam : væ qui » dicit lapidi, Expergiscere, et signo, Elevare[7]. » Similiter loquuti cæteri veritatis Prophetæ. Et quid multitudinem Prophetarum enumerem, qui et multi fuerunt, et de rebus

[2] Esai. XLII, 5. — [2] Esai. XLV, 12. — [3] Esai. XL, 28. — [4] Jerem. X, 12. — [5] Jerem. X, 13, et LI, 16, 17. — [6] Psal. XIV, 2. — [7] Habac. II, 18.

innumeris amice inter se et consentanee dixerunt? Possunt enim qui volunt, si eorum dicta consulant, veritatem accurate cognoscere, nec cogitationum æstu et operosis nugis abripi. Hi igitur quos prædiximus Prophetæ apud Hebræos extiterunt, illiterati homines et pastores et imperiti.

XXXVI. Sibylla autem, quæ apud Græcos et cæteras gentes vates extitit, sic initio prophetiæ suæ in humanum genus invehitur :

Homines mortales et carnei, qui nihil estis,
Quomodo cito efferimini, vitæ finem non respicientes?
Non tremitis, nec timetis Deum inspectorem vestrum, [nium,
Altissimum, cognitorem, omnium speculatorem, testem om-
Nutritorem omnium, creatorem, qui dulcem spiritum in om-
Posuit, et ducem mortalium omnium constituit? [nibus
Unus Deus, qui solus imperat, magnitudinem excedens, in-
Omnipotens, invisibilis, videns solus ipse omnia, [genitus,
Ipse autem non videtur ab ulla carne mortali.
Quæ enim caro potest cœlestem et verum
Oculis videre Deum immortalem, qui cœlum habitat?
Sed ne ex adverso quidem radiorum solis
Stare homines possunt, mortales geniti
Viri, qui in pectoribus venæ et carnes sunt.
Hunc solum existentem colite ducem mundi,
Qui solus in sæculum et ex sæculo fuit,
Ex se genitus, ingenitus, omnia tenens semper,
Omnibus hominibus judicium describens in luce communi.
Mali consilii dignam habebitis mercedem,
Quia Deum omittentes verum et æternum
Celebrare, ipsique immolare sacras hecatombas,
Dæmonibus sacrificastis, iis qui in inferno.
Superbia et furore perciti inceditis, et callem rectum
Deserentes abiistis per spinas
Ac per fossas : quid erratis? Mortales, desinite vani
Errare in tenebris, et obscura nocte nigraque :
Relinquite tenebras noctis, et lucem prehendite.

Ecce hic omnibus conspicuus et erroris expers.
Venite nec tenebras sequimini et caliginem semper :
Solis dulce visu ecce lumen egregie splendet :
Cognoscite ponentes sapientiam in pectoribus vestris.
Unus Deus est, imbres, ventos, terræ motus immittens,
Fulgura, fames, pestes et luctus tristes,
Et nives et glaciem. Et quid singula commemoro?
Cœlum gubernat, terram tenet, ipse existit.

Et in eos qui geniti dicuntur, sic loquuta est :

Si genitum omnino corrumpitur, non potest hominis
Ex lumbis et matrice Deus formatus esse.
Sed Deus solus, unus, excelsissimus, qui fecit
Cœlum et solem et astra et lunam,
Fertilem terram et marinas ponti procellas,
Montes excelsos, et perennes scaturigines fontium :
Etiam aquatilium generat innumerabilem multitudinem,
Et reptilia quæ in terra moventur et in humidis locis, nutrit;
Varia etiam animalia, suaviter resonantia et balbutientia,
Pulchra, alis dulce crepantia, et aerem pennis turbantia :
In saltibus autem montium sylvestre genus posuit ferarum :
Nobis jumenta subjecit omnia mortalibus :
Omniumque ducem constituit a se conditum,
Viroque subjecit admodum varia et innumerabilia.
Nam quæ mortalium caro hæc omnia cognoscere potest?
Sed ipse solus novit qui fecit hæc ab initio,
Incorruptus, creator, æternus, æthera inhabitans,
Bonis bonam proferens et multiplicem mercedem,
In malos autem et injustos iram et furorem excitans,
Et bellum et pestem et dolores lacrymosos.
Homines quid frustra erecti radicitus peritis?
Pudeat vos feles et animalia insecta in deos referre :
Nonne id furor est et rabies animorum et stulta onera?
Lances furantur dii, ollasque diripiunt!
Et cum auratum cœlum et pingue colere deberent,
Vermibus excsa respiciunt, et araneis prætexta!

Adoratis serpentes, canes, feles, insani,
Volucres quoque colitis et reptilia animalia terræ,
Et lapideas statuas, et simulacra manu facta,
Et in viis lapidum acervos. Hæc adoratis
Et vana alia multa quæ vel appellare turpe est.
Sunt enim hi dii hominum deceptores stultorum:
Horum ex ore funditur lethale venenum.
Cujus autem vita est et incorruptum ac sempiternum lumen,
Quique dulci melle dulciorem hominibus lætitiam
Fundit, huic soli oportet cervicem flectere,
Et viam in piis sæculis inclinare.
Hæc omnia relinquentes, justitiæ plenum poculum,
Purum, forte, pressum, non temperatum
Traxistis imprudentia et amenti spiritu omnes,
Nec vultis evigilare et ad prudentem mentem converti,
Et cognoscere Deum regem, omnia inspicientem.
Quapropter ardentis ignis fulgor venit ad vos,
Flammis combureminі in sæculum quotidie,
Pudore suffusi ob falsa et inutilia simulacra.
Qui autem Deum colunt verum et æternum,
Vitam hæreditate accipient in æternum tempus,
Inhabitantes paradisi simul amœnum hortum,
Edentes dulcem panem a stellato cœlo.

Hæc igitur vera et utilia et justa et amica omnibus hominibus esse perspicuum est.

XXXVII. Quod autem qui male fecerint, necesse habent pro meritis actionum puniri, id jam et poetarum nonnulli futurum veluti quodam oraculo pronuntiarunt, tum in seipsos, tum in eos qui inique faciunt, testimonium dicentes. Æschylus dixit:

Qui namque fecit, debitum illi etiam pati.

Ipse etiam Pindarus ait:

Namque facientem aliquid æquum est et pati.

Similiter et Euripides :

Patere haud iniquus : feceras enim lubens
Lex est in hostem ut sævias, si ceperis.

Et rursus idem :

Hosti nocere fortis arbitror viri.

Similiter et Archilochus :

Unum esse novi maximum, si quid mali
Inflixerit quis, gnaviter rependere.

Quod autem Deus omnia videt, nec eum quidquam latet, sed cum patiens sit, exspectat dum judicet, ea quoque de re Dionysius dixit :

Justitiæ oculus, etsi videtur leniter
Spectare, semper prospicit tamen omnia.

Futurum autem Dei judicium, ac improbos mala ex improviso deprehensura, Æschylus significavit his verbis :

Haud tarda gressu hominibus ingruent mala,
Theminque tristis pœna deserentibus.
Invisam et absque voce justitiam vides.
At sive dormis, sive eas, seu sederis,
Obliqua sequitur proxime, interdum eminus :
Nullumque prorsus nox nefas celaverit.
Si prave agas quid, esse qui cernat puta.

Annon etiam Simonides ?

Haud ulla præter spem accidunt homini mala,
Horæque momento omnia evertit Deus.

Rursus Euripides :

Hominis mali res prosperas
Nunquam, atque opum superbiam
Stabiles oportet credere ;
Sed nec malorum filios.

Parente nam tempus carens
Demonstrat hominum crimina.

Rursus Euripides :

Non enim Deus
Prudentiæ expers, sed valet pernoscere
Qui prava jurant, quique sponte non sua.

Et Sophocles :

Mala si dedisti, oportet et pati mala.

Cum ergo de iniquo jurejurando et alio quovis peccato inquisiturum Deum, iidem quoque pene prædixerunt; tum etiam de mundi conflagratione, volentes nolentes consentanea Prophetis dixerunt, quamvis multo juniores natu fuerint, atque ex Lege et Prophetis hæc suffurati sint.

XXXVIII. Sed quid refert utrum posteriores an priores fuerint? Certe consentanea Prophetis ipsi quoque dixerunt. De mundi conflagratione Malachias propheta sic prædixit : « Ecce dies Domini venit ut clibanus ardens, et incendet » omnes impios[1]. » Et Esaias : « Veniet enim ira Dei ut » grando ruens impetu, et ut aqua trahens in convalle[2]. » Sibylla igitur et reliqui prophetæ, sed et poetæ et philosophi, et de justitia et judicio et pœnis pronuntiarunt; ac etiam de providentia, Deum nostri curam gerere, non solum viventium, sed etiam mortuorum, vel inviti dixerunt : vincebantur enim a veritate. Atque ex Prophetis quidem Salomon de mortuis sic loquitur : « Erit sanatio carnibus et » curatio ossium[3]. » Similiter et David : « Exsultabunt ossa » humiliata[4]. » His consentanee Timocles :

Urna repostos respicit clemens Deus.

Qui ergo scriptores deorum multitudinem admiserunt, hi ad monarchiam devenerunt; et qui judicium negarunt, ju-

[1] Malach. IV, 1. — [2] Esai. XXX, 28 et 30. — [3] Prov. III, 8. — [4] Psal. I, 8.

dicium confessi sunt; et qui sensum post mortem nullum esse asseruerunt, sensum superesse confessi sunt. Homerus igitur cum dixisset :

Anima instar somni avolavit, *Odyss.* Λ, 221,

alibi dicit :

Anima ex membris avolans ad inferos descendit.
Iliad. Π, 856, *et* Υ, 362.

Et alibi :

Sepelito me, ut quam primum portas Plutonis transeam.
Iliad. Ψ, 71.

De cæteris quos legisti, accurate cognitum tibi esse arbitror quomodo disseruerint. Hæc omnia intelliget quisquis sapientiam Dei quærit, eique per fidem et justitiam et bona opera placet. Dixit enim aliquis ex Prophetis quos supra demonstravimus, nomine Osee : « Quis sapiens et intelliget » hæc, prudens et cognoscet? quoniam rectæ viæ Domini » et justi ambulabunt in eis : impii autem infirmabuntur in » eis[1]. » Oportet igitur ut qui discendi cupidus est, libenter discat : ac proinde da operam ut sæpius congrediaris, ut vivam quoque vocem audiens, verum accurate discas.

[1] Os. XIV, 10.

LIBER TERTIUS.

I. Theophilus Autolyco salutem. Quia plurimos libros scriptores componere amant ad inanem gloriam, alii de diis et bellis aut temporibus, alii de fabulis inutilibus, cæterisque operosis nugis, quibus tu hactenus addictus libenter hunc perfers laborem, ac post sermones mecum habitos adhuc pro delirio habes doctrinam veritatis, recentes admodum esse litteras nostras existimans; hanc ob causam nec ego gravabor tibi antiquitatem litterarum nostrarum ab origine et capite repetitam, Deo annuente, exponere, et paucis tibi hoc monimentum conficiam, ut illud perlegere non pigreris, ac ineptias cæterorum scriptorum perspicias.

II. Eos enim oportebat aut suis oculis ea vidisse de quibus affirmant, aut accurate ab iis qui vidissent didicisse. Nam qui incerta scribunt, ii quodammodo aerem cædunt. Quid enim Homerum juvit quod bellum Trojanum scripserit ac multos in errorem induxerit? aut Hesiodum, quod eorum quos vocat deorum genealogiæ seriem recensuerit? aut Orpheum, quod trecentos et sexaginta quinque deos numeraverit, quos idem sub exitum vitæ sustulit, in Præceptis suis unum esse Deum asserens? Quid Aratus ex sphærographia cycli mundani retulit, aut qui eadem ac ille dixerunt, præter humanam gloriam, quam ne suo quidem merito consequuti sunt? Quid veri dixerunt? Quid Euripidem et Sophoclem cæterosque tragœdos tragœdiæ juverunt, aut Menandrum et Aristophanem cæterosque comœ-

dos comœdiæ, aut suæ Herodotum et Thucydidem historiæ? aut Pythagoram Adyta et Herculis columnæ, aut Diogenem cynica philosophia? Quid Epicuro profuit nullam esse providentiam decernere, aut Empedocli nullum esse Deum docere, aut Socrati per canem jurare et anserem et platanum, et fulmine tactum Æsculapium, et dæmonia quæ ille invocabat? Cur libenti animo mortem oppetiit? quam se et qualem post mortem accepturum mercedem sperans? Quid Platonem juvit instituta ab eo disciplina, aut quid alios philosophos, ne magnum eorum numerum recenseam, suæ opiniones juverunt? Hæc autem dicimus, ut eorum inutilem et impiam animi sententiam ostendamus.

III. Hi enim omnes vanæ et inanis gloriæ cupidi nec verum ipsi viderunt, nec alios ad veritatem excitarunt; ex suis enim ipsorum dictis arguuntur, quatenus pugnantia loquuti sunt, ac sua ipsorum decreta plerique dissolverunt. Neque enim sese invicem solum evertunt, sed jam nonnulli sua ipsorum decreta irrita fecerunt; ita ut eorum gloria in ignominiam et stultitiam evaserit : nam condemnantur ab hominibus intelligentia præditis. Vel enim de diis loquuti sunt, ac postea nullum esse Deum docuerunt; vel de mundi origine, ac postremo sua sponte orta esse omnia docuerunt. Quin etiam de providentia disputantes, rursus mundum nulla regi providentia decreverunt. Quid? Annon etiam de morum honestate scribere aggressi, flagitia et stupra et adulteria patrare docuerunt, ac detestanda et nefanda scelera induxerunt? Ac deos etiam suos prædicant principes exstitisse in infandis flagitiis sese volutandi, et in detestandis cibis epulandi. Quis enim non canit Saturnum filiorum voratorem, aut Jovem ejus filium Metin absorbentem, et scelerata convivia diis apponentem, in quibus Vulcanum quemdam claudum et fabrum perhibent illis ministrare; Junonem autem propriam ipsius sororem cum eo non solum matri-

monio conjunctam, sed etiam infanda flagitia ore impuro patrare? Ac cætera Jovis facinora qualia a poetis canuntur, verisimile est a te non ignorari. Quid jam recenseam Neptuni, Apollinis, Bacchi, Herculis, Minervæ sinus amantis, Veneris pudorem projicientis facinora, cum de his accuratius alio in libro disputaverim?

IV. Nam ne hæc quidem a me refelli oportebat, nisi quod te adhuc video circa veritatis doctrinam incertum et dubium. Quamvis enim ipse prudens sis, perfers tamen insanos non invitus. Alioquin non te commovissent homines stulti ut vanis sermonibus abripereris, et rumori inveterato crederes ab impiis linguis sparso, quæ ficta in nos crimina, qui Dei cultores sumus et Christiani vocamur, conferunt, ac communes omnium esse nostras uxores dictitant, nosque promiscuo concubitu uti et cum propriis sororibus misceri, et quod maxime impium et longe crudelissimum est, carnem quamlibet degustare. Addunt etiam recens prodiisse nostram doctrinam, nec quidquam a nobis afferri posse ad veritatem illius demonstrandam, stultitiamque esse institutum nostrum. Equidem te plurimum admiror, qui cum cætera diligens et consideratus sis, ac omnium rerum explorator, negligenter nobis aurem accommodes. Nam si fieri posset, ne noctem quidem dubitares in bibliothecis consumere.

V. Quoniam autem multa perlegisti, quid tibi visa sunt illa Zenonis et Diogenis et Cleanthis præcepta, qualia eorum libris continentur, ut humana caro voretur, ac parentes a propriis filiis coquantur et vorentur; ac si quis nolit, aut membrum aliquod infandi illius cibi projiciat, ipse ille comedatur qui non comedit? Hanc impietatem superat vox illa Diogenis docentis ut suos filii parentes in victimæ loco immolent et comedant. Quid? Nonne Cambysem fabulatur historiæ scriptor Herodotus, cum Harpagi filios occidisset,

coctos patri epulum apposuisse? Idem etiam apud Indos fabulatur comedi a propriis filiis parentes. O doctrinam impiam talia scribentium vel potius docentium! o impietatem et atheismum! o mentem tam accurrate philosophantium ac philosophiam præ se ferentium! Nam qui hæc docuere, mundum impietate repleverunt.

VI. Nam et de infando scelere pene inter eos omnes convenit qui in philosophiæ choro erraverunt. Ac primus quidem Plato, qui præclarius inter eos philosophatus videtur, nominatim in primo de Republica libro, sancit veluti quidam legislator communes esse omnium uxores, auctore utens Jovis filio et Cretensium legislatore (ut per interpositam causam fœcunda proles ex talibus nasceretur; simul quod eos qui labores exantlarent, hujusmodi copulis demulceri oportebat), quamvis ea res legibus prohiberetur. Nam Solon etiam ea de re legem diserte sancivit, ut ex patre matrimonio conjuncto legitime pueri nascantur, non autem ex adulterio, ne quis in patris loco eum colat qui pater non sit, aut eum qui vere sit ignominia afficiat, patrem esse ignorans. Epicurus autem, præter quam quod Deum non esse docet, auctor est ut cum matribus et sororibus consuetudo stupri habeatur, ac ejusmodi facinora patrentur quæcumque reliquis legibus Romanorum et Græcorum prohibentur. Cur igitur Epicurus et Stoici incestos cum sororibus et masculis concubitus docent, qua doctrina bibliothecas impleverunt, ut a teneris infanda flagitia ediscerentur? Sed quid attinet pluribus circa eos immorari, cum de iis etiam quos appellant diis similia prædicaverint?

VII. Postquam enim deos esse dixerunt, rursus eos ad nihilum redigunt. Alii enim ex atomis eos constare dixerunt; alii in atomos abire, nec quicquam amplius quam homines posse. Plato autem postquam deos esse dixit, eos-

dem ex materia constituere non dubitat. Pythagoras autem, qui tot ac tanta de diis laboravit, ac sursum deorsum peregrinatus est, postremo natura et fortuito concursu omnia contineri, nec ullam hominum procurationem deos gerere definit. Mitto etiam quot et quanta Clitomachus Academicus excogitarit, ut nullos esse deos probaret. Quid nonne etiam Critias? nonne Protagoras, cujus est illud : « Neque » utrum sint dii possum dicere, nec quales sint demons- » trare : multa enim sunt quæ me deterreant? » Quæ autem ab Euhemero summæ impietatis homine dicta sunt, ea ne commemorare quidem operæ pretium videtur. Is enim postquam multa de diis disserere ausus est, postremo nullos omnino esse, ac fortuito omnia gubernari contendit. Plato autem, qui tam multa de monarchia Dei disputavit, ac de anima humana, immortalem eam esse statuens, nonne postea secum ipse pugnare deprehenditur, dum quorumdam animas in alios homines migrare dicit, quorumdam autem in animalia rationis expertia concedere? Annon horrenda et nefanda ejus sententia viris prudentibus videbitur, ut qui olim homo fuerit, is rursus lupus aut canis fiat, aut asinus aut aliud quidpiam animal rationis expers? Huic consona Pythagoras quoque nugatus esse deprehenditur, præterquam quod etiam providentiam sustulit. Utris igitur credemus? Philemoni Comico dicenti :

Præclara namque numinis cultoribus
Spes ad salutem suppetit?

an iis quos diximus, Euhemero, Epicuro et Pythagoræ, cæterisque Deum colendum esse negantibus, ac providentiam tollentibus? Ac de Deo quidem et providentia sic loquutus est Aristo :

Confide dignis; nam omnibus solet Deus
Opem tulisse, maximeque talibus.

Ni sit statutum præmium viventibus
Præscribit ut fas, esse quid prodest pium?
Sed rem esse sic fac : sæpe sed vidi tamen
Illos pie ævum qui volunt traducere,
Uti haud secundis rebus; et qui aliud nihil
Præter lucellum ipsisque solis utile
Curant, honore fulgidos quam nos magis
Esse hoc in ævo. Longius sed cernere
Et præstolari finem oportet omnium.
Non enim, ut inhæret pluribus sententia,
Nefanda prorsus, sæculoque inutilis,
Injussa quædam motio est; et omnia
Reguntur ut sors fert. Habere enim volunt
Morum suorum hæc improbi munimina.
Pietatis autem et præmium est cultoribus;
Est et scelestis, ut decet, punitio :
Nil quippe, nil fit absque providentia.

Et quæcumque alii et prope modum plerique de Deo et providentia dixere, ea quam parum inter se consona dixerint in promptu est. Alii enim Deum omnino et providentiam sustulerunt, alii Deum esse statuerunt, et providentia gubernari omnia confessi sunt. Prudenti igitur auditori et lectori diligenter considerandum est quid a quoque dicatur, quemadmodum ait Simylus :

Mos est poetas nomine æquo dicere,
Natura inepti sive sint, sive optimi.
At judicare oportet.

Quemadmodum et Philemon :

Res est molesta, ineptus auditor sedens :
Haud namque culpat seipse præ vecordia.

Attendere igitur oportet et considerare quid dicatur, judicio expendentem quæ a philosophis et poetis dicta sunt.

VIII. Nam qui negant deos esse, rursus confitentur, ac

infanda facinora ab his patrari dixerunt. Ac Jovis quidem imprimis nefarie facta pleniori ore poetæ prædicant. Chrysippus autem qui multa nugatus est, annon significare invenitur Junonem ore impuro cum Jove esse congressam? Quid enim matris illius, quæ dicitur, deorum, aut Jovis Latiaris sanguinem humanum sitientis, aut Attidis castrati lascivias recenseam? aut Jovem illum cognomine Tragœdum, qui suam ipsius, ut perhibent, manum inundavit, ac nunc deus apud Romanos colitur? Taceo templa Antinoi et cæterorum, quos vocant, deorum; risum enim, dum narrantur, cordatis viris excutiunt. Vel impietatis igitur ex suis ipsorum scriptis arguuntur qui talia philosophati sunt, vel etiam promiscui ac nefandi concubitus. Quin etiam hominum vorandorum inhumanitas apud eos deprehenditur ex iis quæ scripta reliquerunt; et quos colunt deos, principes eos scribunt fuisse horum facinorum edendorum.

IX. Nos autem et Deum confitemur, sed unum, conditorem et creatorem et opificem hujus universi : et providentia gubernari omnia scimus, sed ab eo solo : et legem sanctam didicimus, sed legislatorem habemus verum Deum, a quo et justitiam colere et pietatem et bona opera facere edocemur. Ac de pietate quidem sic præcepit : « Non erunt » tibi dii alieni præter me. Non facies tibi ipsi idolum, nec » cujusquam similitudinem quæcumque in cœlis desuper, » aut quæcumque in terra deorsum, aut quæcumque in aquis » sunt subter terram. Non adorabis ea neque coles illa; ego » enim sum Dominus Deus tuus[1]. » De bonis autem operibus sic ait : « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene » tibi sit, et ut longævus sis super terram quam ego do tibi » Dominus Deus. » Atque etiam de justitia : « Non mœchaberis. Non occides. Non furaberis. Non falso testaberis contra proximum tuum testimonium falsum. Non concupisces

[1] Exod. xx.

» uxorem proximi tui. Non concupisces domum ejus, nec » agrum nec servum ejus, nec ancillam ejus, nec bovem ejus, » nec subjugale; neque ullum pecus ejus, neque quæcumque » sunt proximi tui. Non pervertes judicium pauperis in ju- » dicio ejus. Ab omni verbo injusto recedes. Innocentem et » justum non occides, nec justificabis impium, et munera » non accipies : munera enim excæcant oculos videntium et » pervertunt verba justa[1]. » Hujus divinæ legis minister fuit Moses famulus Dei, toti quidem mundo, præcipue vero Hebræis qui et Judæi dicti sunt; quos antiquitus rex Ægypti in servitutem redegit, cum essent semen justum hominum piorum et sanctorum, Abraham, Isaac, et Jacob. Horum recordatus Deus, factisque miraculis et stupendis per Mosen prodigiis liberavit eos et ex Ægypto eduxit, ac per eam regionem quæ deserta dicitur deductos, restituit in terram Chananæam, quæ postea Judæa vocata est; legemque posuit, et hæc eos edocuit. Magnæ igitur et admirabilis ad omnem justitiam legis decem capita, quæ modo retulimus, sic habent.

X. Quoniam igitur inquilini in Ægypto fuerant, qui genere Hebræi erant ex Chaldæa (orta enim his temporibus fame, necesse habuerunt in Ægyptum transmigrare frumenti causa quod illic vendebatur, ubi et diu commorati sunt : hæc autem eis eveniebant secundum Dei prædictionem); cum, inquam, inquilini in Ægypto annis quadringintis et triginta fuissent, cumque illos Moyses in desertum perducturus esset, sic eos Deus per legem edocuit : « Peregrinum non affligetis : vos enim nostis animam peregrini : » ipsi enim peregrini in terra Ægypti fuistis. »

XI. Cum autem legem eis a Deo datam populus transgrederetur, benignus et misericors Deus nolens eos e medio tollere, ad legem quam eis dederat illud etiam adjecit, ut

[1] Deut. xx, 19.

prophetas eis deinceps ex fratribus suis mitteret, qui docerent et in memoriam redigerent instituta legis, atque ad pœnitentiam eos converterent, quo amplius non peccarent. Sin autem in pravis actionibus permanerent, prænuntiavit fore ut captivi traderentur omnibus regnis terræ : quæ quidem jam eis evenisse in promptu est. De pœnitentia igitur Esaias propheta communiter quidem omnes, nominatim vero populum alloquitur : « Quærite Dominum, et in inveniendo eum, invocate, et postquam vobis appropinquaverit, relinquat impius vias suas, et vir iniquus cogitationes suas, et convertatur ad Dominum et misericordiam consequetur; quia multum dimittet peccata vestra[1]. » Et Ezechiel alius propheta ait : « Si iniquus averterit se ab omnibus iniquitatibus quas fecit, et custodierit præcepta mea, et fecerit justificationes meas, vivens vivet et non morietur, et iniquitates ejus quas fecit non memorabuntur, sed justitia quam fecit vivet; quia nolo mortem iniqui, dicit Dominus, sed ut avertat se a via sua mala et vivat[2]. » Rursus Esaias : « Convertimini qui profundum consilium initis et iniquum, ut salvemini[3]. » Et alius propheta Jeremias : « Convertimini ad Dominum Deum vestrum, quemadmodum vindemians ad cartellum suum, et misericordiam consequemini[4]. » Multa quidem vel potius innumerabilia sunt de pœnitentia in Scripturis sanctis dicta, volente semper Deo humanum genus ab omnibus peccatis convertere.

XII. Adhuc etiam et de justitia quam lex præcipit, consentaneæ inveniuntur Prophetarum et Evangeliorum sententiæ, propterea quod omnes uno Dei afflati Spiritu loquuti sunt. Sic igitur Esaias ait : « Auferte mala ex animabus vestris, discite facere bonum, quærite judicium, liberate op-

[1] Esai. LV, 6, 7. — [2] Ezech. VIII, 21 et seqq. — [3] Esai. XXXI, 6, et XLV, 22. — [4] Jerem. VI, 9.

» pressum, judicate pupillo, et justificate viduam[1]. » Idem : « Dissolve, inquit, omnem colligaturam iniquitatis; solve ob- » ligationes violentorum contractuum : dimitte fractos in » remissionem ; et omnem scripturam iniquam conscinde : » frange esurienti panem tuum, et pauperes sine tecto induc » in domum tuam : si videris nudum, operi : et domesticos » seminis tui ne despexeris. Tunc erumpet matutinum lu- » men tuum, et sanitates tuæ cito orientur, et præibit ante » te justitia tua[2]. » Similiter Jeremias : « State, inquit, su- » per vias et videte et interrogate qualis sit via Domini nostri » bona et ambulate in ea, et invenietis requiem animabus » vestris. Judicium justum judicate, quia in his est voluntas » Domini Dei vestri[3]. » Similia dicit Moses : « Custodite » judicium et appropinquate ad Dominum Deum vestrum, » qui firmavit cœlum et condidit terram. » Et alius, qui Joel dicitur, his congruentia loquutus est : « Congregate popu- » lum, sanctificate ecclesiam, suscipite presbyteros, congre- » gate parvulos sugentes ubera. Egrediatur sponsus de cu- » bili suo, et sponsa de thalamo suo. Et orate ad Dominum » Deum vestrum intente, ut misereatur vestri et deleat pec- » cata vestra[4]. » Similiter alius, qui Zacharias dicitur : « Hæc » dicit Dominus omnipotens : Judicium veritatis judicate : » et misericordiam et miserationem facite unusquisque ad » proximum suum : et viduam et pupillum et advenam non » opprimetis, et malitiam unusquisque non meminerit fratri » suo in cordibus vestris, dicit Dominus omnipotens[5]. »

XIII. De castitate autem docet nos Scriptura sancta, non solum nihil opere peccare, sed ne cogitatione quidem ; ita ut nec mali quidquam corde concipiamus, nec oculis adspicientes alienam uxorem concupiscamus. Salomon igitur, qui rex et propheta extitit, ait : « Oculi tui recta vi-

[1] Esai. I, 6, 7. — [2] Esai. LVIII, 6. — [3] Jerem. VI, 17. — [4] Joel. II, 16, 17. — [5] Zach. VII, 9, 10.

» deant, et palpebræ tuæ annuant justa : rectas fac semitas » pedibus tuis[1]. » Vox autem evangelica intentius de castitate præcipit his verbis : « Quisquis adspicit uxorem alie» nam ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in » corde suo : et qui ducit, inquit, dimissam a viro, mœcha» tur : et qui dimittit uxorem excepta fornicationis causa, » facit eam mœchari[2]. » Ait adhuc Salomon : « Illigabit quis » ignem in veste sua, vestimenta autem sua non comburet? » aut ambulabit quis super carbones ignis et pedes non com» buret? Sic qui proficiscitur ad mulierem quæ sub viro » est, innocens non erit[3]. »

XIV. Atque ut non eos solum qui nostri sunt generis benevolentia complectamur, ut quidam existimant, Esaias ait : « Dicite his qui vos oderunt et his qui exsecrantur : » Fratres nostri estis; ut nomen Dei glorificetur et videatur » in lætitia eorum[4]. » Evangelium autem : « Diligite, inquit, » inimicos vestros, et precamini pro his qui lædunt vos. » Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, qualem mercedem » habetis? Hoc et latrones et publicani faciunt[5]. » Qui autem bene faciunt, eos non gloriari docet, ne studiosi sint hominibus placendi : « Nesciat enim, inquit, manus tua si» nistra quid faciat manus tua dextra[6]. » Illud etiam jubet Scriptura sancta, ut magistratibus et potestatibus subjiciamur ac pro iis precemur, ut « tranquillam et pacatam vitam » agamus[7]. » Ac omnibus omnia reddere docet : « Cui ho» norem, honorem : cui timorem, timorem : cui tributum, » tributum; nec quidquam ulli debere, nisi ut diligamus » omnes[8]. »

XV. Vide igitur an possint qui talia edocentur indifferenter vivere, et in nefariis flagitiis volutari, aut quod omnem impietatem superat, carnes humanas attingere, cum

[1] Prov. iv, 25. — [2] Matth. v, 28. — [3] Prov. vi, 27. — [4] Esai. lxvi, 5. — [5] Matth. v, 44. — [6] Matth. vi, 3. — [7] 1 Tim. ii, 2. — [8] Rom. xiii, 7, 8.

præsertim nec gladiatorum ludos spectare nobis liceat, ne participes et conscii cædium fiamus. Neque etiam cætera spectacula obeunda sunt, ne polluantur oculi nostri et aures, si participes eorum fiant quæ illic decantantur. Si quis enim de carnis humanæ epulo loquitur, illic Thyestis et Terei filii vorantur; si vero de adulterio, illud apud eos non solum de hominibus sed etiam de diis, quos canora voce decantant non sine præmio et mercede, tragice exhibetur. Procul autem absit a Christianis, ut iis quidquam hujusmodi facere in mentem veniat; apud quos adest temperantia, continentia colitur, unicum matrimonium servatur, castimonia custoditur, injustitia exterminatur, peccatum radicitus evellitur, justitia exercetur, lex observatur, cultus Dei peragitur, Deus confitendo celebratur, veritas dominatur, gratia custodit, pax communit, sanctum verbum manu ducit, sapientia docet, vita dirigit, Deus regnat. Igitur cum permulta habeamus quæ de institutis nostris et Dei ac conditoris universorum justificationibus dicamus, satis multa hactenus nobis videmur commemorasse, ut animum rei pernoscendæ adjicias; cum præsertim etiamnum perlegere liceat, ut quemadmodum hactenus discendi studiosus fuisti, ita etiam nunc libenter discas.

XVI. Volo autem tibi et ea quæ spectant tempora, Deo concedente, accuratius demonstrare; ut intelligas nec recentem nec fabulosam esse doctrinam nostram, sed antiquiorem et veriorem omnibus poetis ac scriptoribus qui incerta scripserunt. Alii enim cum mundum ingenitum dicerent, in infinitum abierunt : alii cum genitum assererent, jam annorum myriades quindecim et tria millia supra septuaginta quinque annos effluxisse dixerunt. Atque hæc quidem litteris mandavit Apollonius Ægyptius. Plato autem, qui Græcorum sapientissimus videtur fuisse, quantas in nugas aberravit! Nam in ejus libro qui *Civitates* inscribitur,

hæc totidem verbis leguntur : « Quomodo enim, si hæc ita » omni tempore mansissent ut hodie ornata sunt, novi » quidquam aliquando inveniretur; cum hæc decies millies » decem annorum millibus eos qui tum erant latuerint, ac » mille anni aut bis mille effluxerint, ex quo partim a Dæ» dalo, partim ab Orpheo, partim a Palamede inventa in » lucem prodiere ? » Quæ cum facta esse dicit, decies millies decem annorum millia a diluvio ad Dædalum numerat. Et cum multa de variis per orbem civitatibus et habitationibus et gentibus dixisset, fatetur hæc se conjectura dixisse. Ait enim : « Si quis igitur, hospes, nobis polliceatur deus, » fore ut si iterum legis ferendæ rationem considerare ag» grediamur, sermonibus modo habitis, etc. » conjectura videlicet loquutus est; quod si conjectura, minus profecto vera quæ ab eo dicta sunt.

XVII. Satius igitur est alumnum esse disciplinæ divinæ, quemadmodum ipse confitetur aliter non posse verum accurate disci, nisi Deus per legem doceat. Quid? Nonne etiam poetæ, Homerus, Hesiodus et Orpheus, institutos se fuisse a divina providentia dixerunt? Quin etiam scriptores vatibus et prophetis æquales fuisse narrant, a quibus qui eruditi fuissent, eos accurate scripsisse. Quanto igitur magis veritas a nobis cognoscetur, qui a sanctis Prophetis sancto Dei Spiritu plenis didicimus? Hinc consona omnes Prophetæ et amica inter se dixerunt, ac futuros totius mundi eventus prænuntiarunt. Ipse enim prædictarum rerum et jam perfectarum eventus, potest discendi vel potius veri cupidos edocere vera esse quæ ab illis de temporibus et annis ante diluvium elapsis prædicata sunt, quomodo scilicet se habeat ab origine mundi ad nostram ætatem annorum series; ita ut facile pateat inepte mentitos esse scriptores, nec vera esse quæ ab his dicta sunt.

XVIII. Plato enim, ut diximus, cum diluvium contigisse

demonstrasset, non totius orbis terrarum, sed tantum camporum fuisse dixit; et qui in altissimos montes fugissent, eos incolumes evasisse. Alii Deucalionem et Pyrrham tunc extitisse dicunt, eosque in arca servatos fuisse; Deucalionem autem ex arca egressum, lapides post tergum jactasse, atque ex his homines natos esse. Hinc hominum multitudinem λαοὺς, sive populos, appellatam dicunt. Alii Clymenum in secundo diluvio extitisse dicunt. Miseros igitur ac impios et stultos reperiri, qui talia scripsere et philosophati sunt inutili opera, ex his quæ diximus satis perspicuum est. Noster autem propheta et famulus Dei Moses originem mundi exponens, narravit quomodo diluvium in terra factum sit, imo etiam quæ cum diluvio fuere conjuncta quomodo evenerint; non Pyrrham, aut Deucalionem aut Clymenum fingens, aut campos solum inundatos fuisse, et qui in montes fugissent, solos evasisse incolumes.

XIX. Sed neque etiam alterum diluvium fuisse declarat, imo nullum amplius diluvium aquarum mundo eventurum esse asserit; quemadmodum re vera nec evenit nec eventurum est. Octo autem omnino homines in arca servatos fuisse dicit, ea quam jussu Dei non Deucalion, sed Noe, cujus nomen Hebræum si Græce interpreteris, idem est ac requies, construxerat; quemadmodum in alio libro demonstravimus, Noe hominibus illius ætatis futurum diluvium nuntiantem, ita illis esse vaticinatum : « Venite, vocat » vos Deus ad pœnitentiam. » Unde Deucalion proprie appellatus est. Huic Noe tres erant filii, quemadmodum in secundo libro demonstravimus, quorum nomina Sem, Cham et Japhet, qui suam singuli uxorem habuerunt; tum ipse et uxor ejus. Hunc hominem nonnulli Eunuchum vocaverunt. Octo igitur omnino homines cum in arca inventi fuissent, incolumes evasere. Idem Moses demonstrat diluvium

quadraginta diebus totidemque noctibus sæviisse, cataractis cœli abruptis, et fontibus abyssi manantibus, ita ut aqua altissimos quosque montes quindecim cubitis superaret. Ita tum periit universum genus humanum, præter illos octo quos in arca servatos diximus fuisse; cujus quidem arcæ adhuc in montibus Arabiæ reliquiæ monstrantur. Cæterum diluvii historia sic summatim enarratur.

XX. Moses autem dux fuit Judæorum qui ejecti sunt ex terra Ægypti a rege Pharaone cujus nomen fuit Amasis. Is, ut aiunt, post exactum populum, regnavit annis 25 et mensibus 4, ut supputat Manæthos. Huic successit Chebron, qui regnavit annis 13. Huic Amenophis, qui regnavit annis 20 et mensibus 7. Huic soror, nomine Amessa, quæ regnavit annis 21 et mense 1. Post hanc Mephres, annis 12 et mensibus 9. Post hunc Methrammuthosis, annis 20 et mensibus 10. Post hunc Tythmoses, annis 9 et mensibus 8. Huic successit Damphenophis, qui regnavit annis 30 et mensibus 10. Huic successit Orus, qui regnavit annis 35 et mensibus 5. Huic filia, quæ regnavit annis 10 et mensibus 3. Post hanc Mercheres, annis 12 et mensibus 3. Huic successit filius nomine Armais, qui regnavit annis 4 et mense 1. Huic Messes Miammi filius, qui regnavit annis 6 et mensibus 2. Huic Rhamesses, qui regnavit anno 1 et mensibus 4. Huic successit Amenophis, qui regnavit annis 19 et mensibus 6. Post hunc Thœssus et Rhamesses, annis 10, quos ferunt habuisse plurimas copias equestres et navales. Ac Hebræi quidem, post proprias gentis suæ ætates, cum eo tempore in Ægypto advenæ essent, a rege, ut jam dictum est, Tethmosi in servitutem addicti sunt, eique exstruxerunt urbes munitas, Peitho et Rhamesen et On quæ est Heliopolis : ita ut urbibus quæ tunc apud Ægyptios celebres fuerunt, seniores esse pateat Hebræos, qui et majores nostri sunt, nobisque sacros libros omnibus, ut

jam dictum est, scriptoribus antiquiores transmiserunt. Ægypti autem regio dicta est a rege Sethos. Nam Sethos idem sonare ac Ægyptum dicunt. Huic autem Sethos frater fuit nomine Armæn, qui Danaus appellatus est, et Argos relicta Ægypto venit, memoratus apud cæteros scriptores ut omnino antiquus.

XXI. Manæthos autem, qui multa in favorem Ægyptiorum nugatus est, ac blasphemias etiam in Mosem et Hebræos qui cum eo erant effutiit, quasi ob lepram ejectus ex Ægypto fuisset, non potuit accuratam temporum rationem exhibere. Atque illos quidem pastores invitus, premente veritate dixit. Erant enim re vera pastores nostri majores qui in Ægypto commorati sunt, sed non leprosi. Nam cum venissent in terram quæ vocatur Jerosolyma, ubi etiam deinceps habitarunt, nota res est quomodo eorum sacerdotes, Dei præcepto, perseverantes in templo, morbum omnem curaverint, ita ut et lepra infectos et morbum omnem sanarent. Templum ædificavit Salomon rex Judææ. Quod autem Manæthos circa tempora aberrat, ex ipsius dictis manifestum est. (Sed et circa regem qui eos expulit, Pharaonem nomine. Is enim non jam amplius Ægyptiis imperavit. Nam cum Hebræos persequeretur, cum exercitu submersus est in mari Rubro. Sed et quos ait pastores bellum gessisse cum Ægyptiis, mentitur.) Nam egressi sunt ex Ægypto et incoluerunt regionem quæ nunc etiam Judæa dicitur, annis antequam Danaus Argos veniret, trecentis nonaginta tribus. Hunc autem cæteris antiquiorem apud Græcos a plerisque existimari manifestum est. Itaque Manæthos duo nobis capita veritatis invitus declaravit in scriptis suis : primum quidem, quod eos pastores fuisse confessus est; deinde, quod egressos esse e terra Ægypti : adeo ut vel ex his temporum descriptionibus, Mosem et qui eum sequuti sunt, nongentis vel

etiam mille annis[1] antiquiores bello Trojano esse pateat.

XXII. Sed quod spectat ad templi constructionem, quod in Judæa rex Salomon ædificavit annis post exitum Judæorum de Ægypto quingentis et sexaginta; apud Tyrios scriptum est quomodo ædificatum fuerit templum, et in eorum archivis asservantur commentarii, in quibus invenitur conditum fuisse templum annis ante conditam a Tyriis Carthaginem centum quadraginta tribus, mensibus octo. (Id autem his in commentariis narratur, sub rege Tyriorum nomine Hieromo, quia is amicus fuit Salomoni tum ob consuetudinem quam cum illius patre habuerat, tum ob præstantiam sapientiæ Salomonis. Nam propositis quæstionibus sese invicem perpetuo exercebant. Atque hujus rei indicium etiam faciunt exemplaria illorum epistolarum, quæ etiamnum asservari dicuntur apud Tyrios; tum et litteræ, quas sibi invicem scribebant:) quemadmodum testatur Menander Ephesius, qui regum Tyriorum historiam referens sic loquitur : « Mortuo Abeimalo rege Tyriorum, regni gu-
» bernacula suscepit filius ejus Hieromus, qui vixit annis 53.
» Huic successit Bazorus, qui vixit annis 43, et regnavit an-
» nis 17. Post hunc Methuastartus, qui vixit annis 54, et
» regnavit annis 12. Huic successit frater Atharymus, qui
» vixit annis 58, et regnavit annis 9. Hunc interfecit frater
» nomine Helles, qui vixit annis 50, et regnavit mensibus 8.
» Hunc peremit Juthobalus Astartæ sacerdos, qui vixit an-
» nis 40, et regnavit annis 12. Huic successit filius nomine
» Bazorus, qui vixit annis 45, et regnavit annis 7. Huic filius
» nomine Mettin, qui vixit annis 32, et regnavit annis 29.

[1] Tatianus, Clemens et Eusebius profectionem Israelitarum ex Ægypto annis 400 ante excidium Trojanum collocant. S. Theophilus vero, quem etiam Tertullianus Apol. c. 19 sequitur, subductas a Manæthone temporum rationes ad gentiles refellendos videtur assumpsisse : vel juxta P. Maran Josephus illi forte erroris ansam præbuit, qui lib. I cont. App. ait » discessum ex Ægypto ita antiquum temporibus, ut propemodum mille » annis Iliaca superet. »

» Huic successit Pygmalion Pygmalii filius, qui vixit annis 56, » et regnavit annis 7. At in septimo anno ejus regni in Li» byam fugiens ejus soror urbem condidit, quæ adhuc ho» die Carthago appellatur. » Continet igitur omne tempus ab Hieromi regno usque ad conditam Carthaginem annos 155, et menses octo. Duodecimo anno regis Hieromi ædificatum est templum Jerosolymitanum. Itaque universum tempus ab constructo templo usque ad conditam Carthaginem complectitur annos 143, et menses octo.

XXIII. Phœnicum ergo et Ægyptiorum de rerum nostrarum temporibus testimonia quomodo retulerint Manæthos Ægyptius et Menander Ephesius, ac etiam Josephus, qui bellum Judæis a Romanis illatum litteris mandavit, nobis sufficiant quæ diximus. Ex his enim qui antiqui sunt, etiam cæterorum scripta iis quæ per Mosem nobis tradita sunt, recentiora esse demonstratur, imo et ipsis Prophetis; nam qui ultimus prophetarum fuit Zacharias nomine, is regnante Dario floruit. Sed et ipsi legislatores omnes inveniuntur leges suas posterius posuisse. Si quis enim objiciat Solonem Atheniensem; is temporibus Cyri et Darii regum vixit, æqualis prædicti prophetæ Zachariæ, annis admodum multis posterioris. Quod si quis Lycurgum aut Draconem aut Minoem legislatores objiciat; præcedunt libri sacri, ut scribit Josephus, cum Jove Cretensium rege et bello Trojano antiquiores sint litteræ Legis divinæ quæ nobis per Mosem tradita est. Sed ut accuratius temporum et annorum rationem demonstremus, Deo nobis favente, non ea solum quæ post diluvium, sed ea etiam quæ anteriora enarrando, ita ut omnium, quantum nobis fas erit, annos numeremus, id nunc exsequemur, ad remotissimum recurrentes mundi creationis initium, quod Moses Dei famulus, Spiritu sancto afflante, descripsit. Disserens enim de creatione ac generatione mundi et primi hominis et eorum qui deinceps nati

sunt, ea etiam declaravit quæ ante diluvium evenerunt. Ego autem hanc gratiam peto a solo Deo, ut vera secundum illius voluntatem omnia accurate dicam, ut et tu et quisque hæc leget, ducem habeatis veritatem et gratiam ejus. Initium autem ducam a genealogiis quæ descriptæ sunt, id est, a primo homine.

XXIV. Adam natus annos 230 genuit Seth. Seth natus annos 205 genuit Enos. Enos vixit annos 190, et genuit Cainan. Cainan natus annos 170 genuit Malaleel. Malaleel natus annos 165 genuit filium nomine Jared. Jared natus annos 162 genuit Enoch. Enoch natus annos 165 genuit Mathusala. Mathusala natus annos 167 genuit Lamech. Lamech natus annos 188 genuit Noe. Noe natus annos 500 genuit Sem. Sub Noe, cum annos natus esset 600, contigit diluvium. Itaque ab condito homine usque ad diluvium reperiuntur anni, ut ex prædictis liquet, 2,242. Sem natus annos 100 genuit Arphaxat statim post diluvium. Arphaxat natus annos 135 genuit Sala. Sala natus annos 130 genuit Heber : ab hoc universum ipsorum genus Hebræi dicuntur. Heber natus annos 134 genuit Phaleg. Phaleg natus annos 130 genuit Rhageu. Rhageu natus annos 132 genuit Seruch. Seruch natus annos 130 genuit Nachor. Nachor natus annos 75 genuit Tharra. Tharra natus annos 70 genuit Abraham. Abraham patriarcha noster natus annos 100 genuit Isaac. Itaque anni numerantur a condito homine usque Abraham 3,278. Isaac natus annos 60 genuit Jacob. Jacob natus fuit annos 130 cum proficisceretur in Ægyptum. Hebræi in Ægypto morati sunt annis 430. Egressi Ægypto, hæsere in deserto annis 40. Exstant ergo omnino anni 3,938. Quo tempore mortuo Mose, imperii administrationem suscepit Jesus filius Nave, qui præfuit populo annis 27. Jesu defuncto cum Hebræi defecissent a præceptis Domini, servierunt regi Mesopotamiæ cui nomen Chusara-

thon, annis 8. Deinde ad pœnitentiam conversi, judices a quibus judicarentur nacti sunt. Gothonoel judicavit Hebræos annis 40, Eglon annis 18, Aoth annis 8. Dehinc prævaricati legem Domini alienigenis servierunt annis 20. Debbora postmodum judicavit Hebræos annis 40. Deinde servierunt Madianitis annis 7. Deinceps Gedeon judicavit annis 40, Abimelech annis 3, Thola annis 22, Jaïr annis 22. Postea Hebræi servierunt Philistinis et Ammonitis annis 18. Jephte in libertatem antiquam assertos judicavit annis 6, Esbon annis 7, Ailon annis 10, Abdon annis 8. Postea servierunt alienigenis annis 40. Deinde Samson judicavit Hebræos annis 20. Deinceps pax Hebræis fuit annis 40. Inde Samira judicavit Hebræos anno 1, Elis annis 20, Samuel annis 12.

XXV. Judicibus successere reges, quorum primus fuit Saül, qui regnavit annis 20. David pater noster regnavit annis 40. Inveniuntur itaque anni 495 decurrere ab Isaac usque ad regnum Davidis. David (ut diximus) regnavit annis 40. Salomon, templi ex Dei præscripto conditor, regnavit annis 40. Roboam regnavit annis 17. Abias regnavit annis 7. Asa regnavit annis 41. Josaphat regnavit annis 25. Joram regnavit annis 8. Ochozias regnavit anno 1. Gotholia regnavit annis 6, Josias annis 40, Amasias annis 39, Ozias annis 52, Joatham annis 16, Achaz annis 17, Ezechias annis 29, Manasse annis 55, Amos annis 2, Josias annis 31, Ochas mensibus tribus. Post hunc Joachim, annis 11. Tum alter Joachim, mensibus 3 et diebus decem. Sedecias, annis 11. Sub idem tempus cum populus Judaicus perseveraret in peccatis, nec pœnitentiam ageret; ascendit, ut prædictum fuerat a propheta Jeremia, rex Babylonis in Judæam, nomine Nabuchodonosor. Hic populum Babylona transtulit, et templum quod Salomon exstruxerat destruxit. Babylone fuerunt Judæi annis 70.

Tempus igitur universum a condito homine usque ad transmigrationem Babylonicam complectitur annos 4,954, menses sex et dies decem. Quemadmodum Deus prædixit per Jeremiam prophetam populum Babylonem captivum ductum iri, præsignificavit eos reversuros in terram suam post annos 70. Expletis igitur annis 70, regnum Persarum Cyrus adipiscitur, qui secundum Jeremiæ prophetiam, altero regni sui anno edictum scripto consignatum promulgat, ut Judæi omnes qui in suo imperio essent, patriam sedem repeterent, et templum Deo instaurarent, quod prædictus rex Babylonis everterat. Ad hæc Cyrus divinis jussis obtemperans, in mandatis dedit Sabessaro et Mithridati satellitibus suis, ut vasa ex templo Judææ a Nabuchodonosoro exportata restituerent et reponerent in templo. Anno igitur secundo Cyri complentur anni illi septuaginta a Jeremia prædicti.

XXVI. Hinc perspicere licet, quomodo antiquiores et veriores demonstrentur sacræ apud nos litteræ, quam Græci et Ægyptii, et si qui alii extitere, historiæ scriptores. Herodotus enim et Thucydides et Xenophon et plerique alii historici, initium fere scribendi a Cyri et Darii regno fecerunt, cum de antiquis et primis temporibus nihil possent accurate dicere. Quid enim magni dixerunt, si de Dario et Cyro, qui reges apud Barbaros fuere, aut de Zopyro et Hippia qui apud Græcos, aut de Atheniensium et Lacedæmoniorum bellis scripsere, aut de rebus a Xerxe gestis aut a Pausania, qui in Minervæ templo pene fame necatus est; aut de Themistocle et bello Peloponnesiaco; aut de Alcibiade et Thrasybulo? Neque enim mihi propositum est loquaciter omnia persequi, sed annorum a mundi creatione numerum demonstrare et operosas ineptias scriptorum arguere, quippe cum nec viginti mille myriades annorum fuerint, ut Plato pronuntiavit, totidem a mundi ori-

gine ad suam ætatem annos effluxisse decernens; nec quindecim myriades et trecenti septuaginta quinque anni, ut Apollonium Ægyptium narrare diximus; nec mundus ingenitus sit, nec fortuito omnia ferantur, quemadmodum Pythagoras et cæteri nugati sunt, sed genitus et providentia regatur ab eo qui omnia creavit Deo; ac tempus omne et anni facile demonstrentur his qui veritati obtemperare volunt. Ne videar igitur demonstrationem ad Cyrum quidem perduxisse, quæ autem consequuta sunt tempora negligere, eo quod ea demonstrare non possim; Deo juvante consequentium quoque temporum ordinem conabor quoad potero exponere.

XXVII. Cyro igitur post regnum annorum 29 a Tomyride apud Messagetas occiso, Olympiade sexagesima secunda, jam tum Romanæ res crescebant Deo eos confirmante, cum urbs a Romulo, qui Martis et Iliæ filius perhibetur, condita fuisset Olympiade septima, undecimo calendas maii, quo tempore annus decem mensium numerabatur. Cyro igitur, ut jam diximus, Olympiade 62 mortuo, fit tempus ab Urbe condita anni 220, quo tempore regnabat Tarquinius cognomine Superbus, is qui primus Romanos nonnullos ejecit, pueros vitiavit, ac cives spadones fecit, imo et virgines post stuprum in matrimonium dedit. Hinc proprie Superbus Romana lingua dictus est: quod idem sonat ac Græce ὑπερήφανος, arrogans. Is enim primus sancivit ut qui se salutarent, ab alio resalutarentur. Regnavit annis 25. Post eum incœperunt annui consules, tribuni et ædiles annis 453, quorum nomina recensere longum et supervacaneum putamus. Hæc enim si quis discere velit, reperiet in commentariis quos Chryseros scriptos reliquit, nomenclator M. Aurelii Veri libertus, qui ab Urbe condita ad obitum patroni sui, imperatoris Veri, clare omnia descripsit et nomina et tempora. Romanis igitur præfuere an-

nui, ut diximus, magistratus annis 453. Postea imperarunt ii qui Imperatores vocati. Primus C. Julius imperavit annis 3 mensibus 4 diebus 6. Deinde Augustus, annis 56 mensibus 4 die 1. Tiberius, annis 22. Tum Caius alter, annis 3 mensibus 8 diebus 7. Claudius, annis 23 mensibus 8 diebus 24. Nero, annis 13 mensibus 6 diebus 28. Galba, annis 2 mensibus 7 diebus 6. Otho, mensibus 3 diebus 5. Vitellius, mensibus 6 diebus 22. Vespasianus, annis 9 mensibus 11 diebus 22. Titus, annis 2 diebus 22. Domitianus, annis 15 mensibus 5 diebus 6. Nerva, anno 1 mensibus 4 diebus 10. Trajanus, annis 19 mensibus 6 diebus 16. Adrianus, annis 20 mensibus 10 diebus 28. Antoninus, annis 22 mensibus 7 diebus 6. Verus, annis 19 diebus 10. Tempus igitur Cæsarum usque ad mortem Veri imperatoris est annorum 237 dierum 5. A morte autem Cyri et regno Tarquinii Superbi, ad mortem imperatoris Veri, universum tempus colligitur annorum 744.

XXVIII. A mundo autem condito sic universum tempus summatim deducitur. A mundo condito ad diluvium, anni fluxerunt 2,242. A diluvio usque ad susceptum a proavo nostro Abrahamo filium, anni 1036. Ab Isaac filio Abrahæ usque ad populi in deserto cum Mose commemorationem, anni 660. A morte Mosis et Josue filii Nave principatu, usque ad obitum Davidis patriarchæ, anni 498. A morte Davidis et regno Salomonis, ad populi transmigrationem in terram Babylonis, anni 518 menses 6 dies 10. A Cyri regno ad mortem imperatoris Aurelii Veri, anni 744. A condito mundo universum tempus collectum annos exhibet 5698 et qui excurrunt menses ac dies.

XXIX. Collectis igitur temporibus, iisque omnibus quæ diximus, videre est antiquitatem propheticorum librorum et divinitatem doctrinæ nostræ. Nec sane recens hæc doctrina, nec instituta nostra, ut quidam existimant, fabulosa

et mendacia, sed longe antiquissima et certissima. Nam et Beli Assyriorum regis, et Croni Titanis Thallus meminit, Belum referens cum Titanibus adversus Jovem et deos qui ab ejus partibus stetisse dicuntur, bellum gessisse. Quo in loco aiunt Gygum superatum fugisse Tartessum : qui quidem in ea regione regnavit quæ nunc Attica, tum vero Acte dicebatur. Cæteras autem regiones et urbes, a quibus suas appellationes habuerint, necessarium non arbitror recensere, præsertim apud te qui in historiis versatus es. Liquet igitur Mosen antiquiorem esse omnibus scriptoribus, (nec vero ipsum solum, sed etiam plerosque post eum Prophetas) et Crono, et Belo, et bello Trojano. Nam secundum Thalli historiam Belus antiquior invenitur bello Trojano annis 322; Mosen autem annis nongentis vel etiam mille ante bellum Trojanum extitisse supra demonstravimus. Cum autem Cronus et Belus æquales fuerint, plerique quis sit Cronus, aut quis Belus ignorant. Ac Cronum quidem nonnulli colunt, et eumdem Bel aut Bal appellant, ii præsertim qui regiones orientales incolunt; nec tamen sciunt quis sit Cronus aut Bulus. Apud Romanos Saturnus vocatur : nam nec ipsi uter sit antiquior Cronus aut Belus sciunt. Quod autem spectat ad Olympiades, quodcumque eis initium adsignetur, ab Iphito cultum et solemnitatem habuere, aut, ut alii volunt, a Lino qui et Ilius cognominatus est. Numerus annorum et Olympiadum quem ordinem habeat supra demonstravimus. Rerum ergo nostrarum antiquitatis et annorum numerum omnem arbitror, quam fieri potuit, accuratissime comprehensum. Atque ut nos latuerit tempus, verbi gratia, annorum 50 aut 100 aut etiam 200, non tamen annorum millia et decem millia, ut Platoni et Apollonio et cæteris mendacibus scriptoribus placuit. Ac nos quidem fortasse omnium annorum numerum accurate non scimus, quia in sacris litteris descripti non fuere superfluentes menses et dies. Quod

autem spectat ad ea quæ dicimus tempora, consentit et Berosus, qui apud Chaldæos philosophatus est, et Græcis cognoscendas tradidit litteras Chaldaicas. Is Mosi consentanee nonnulla dixit de diluvio et pluribus aliis historiis : atque etiam cum prophetis Jeremia et Daniele ex parte consentit. Nam eorum quæ Judæis evenerunt sub rege Babyloniorum, quem ipse Abobassarum, Hebræi Nabuchodonosor appellant, mentionem fecit; adhuc etiam et templi Jerosolymitani, quomodo a rege Chaldæorum solo æquatum sit, atque ut fundamentis templi anno secundo regis Cyri jactis, rursus anno secundo Darii regis templum absolutum fuerit.

XXX. Historiarum ad veritatem pertinentium Græci non meminere; primum quidem quia recentes ipsi litterarum cognitionis participes facti sunt; quod quidem ipsi confitentur, dum litteras dicunt inventas, alii quidem a Chaldæis, alii vero ab Ægyptiis, rursus alii a Phœnicibus : deinde vero quia aberraverunt et aberrant, dum Dei mentionem non faciunt, sed inanium et inutilium rerum. Sic enim Homerum et Hesiodum et reliquos poetas libenter commemorant; at incorrupti et unici Dei gloriam non modo oblivioni tradiderunt, sed etiam maledictis impugnarunt : adhuc etiam et Dei cultores persequuti sunt et quotidie persequuntur : quin etiam iis qui canora voce conviciantur Deo, præmia et honores posuerunt : qui autem properant ad virtutem et sanctam vitam exercent, horum alios lapidibus obruerunt, alios interfecerunt; ac eos hactenus crudelibus cruciatibus subjiciunt. Quare tales homines necessario amiserunt sapientiam Dei, nec verum invenerunt. Si vis igitur, hæc diligenter evolve, ut habeas symbolum et pignus veritatis.

HERMIAS.

PHILOSOPHORUM IRRISIO.

HERMIAS,

PHILOSOPHUS CHRISTIANUS.

(CIRCA FINEM SECUNDI SÆCULI.)

GRÆCUS.

HERMIAS, philosophus christianus, parvum et utile confecit opus, cui titulus *Irrisio Gentium*. Vita illius ita densis involvitur tenebris, ut vix qua ætate floruerit certe possit assignari. Videtur tamen, Tertuliani antecessor, circa finem secundi sæculi causam religionis propugnasse.

Hermias vidit lucem primum ex Joan. Jacobi Fuggeri codice cum versione Raph. Seilari, Augustani, Basileæ, 1553, in-8°, cum Demetrii Cydonii oratione *de Morte contemnenda;* atque inter veteres aliquot theologos græcos excusos Tiguri an. 1560, in-fol. græce et latine, curante Gesnero; deinde, ut latinas editiones in Bibliothecis Patrum repetitas omittam, græce et latine iterum cum castigationibus Frontini Duceri in auctuario, Parisiis, 1624, in-fol. et ad calcem Justini martyris, Parisiis, 1615, 1636; et Coloniæ, sive potius Vittembergæ, 1686, in-fol. tum studio Wilh. Worthi ad calcem Tatiani, Oxonii, 1700, in-8°; denique curantibus Benedictinis cum Justino, Tatiano, etc. an. 1742: quæ postrema inter omnes alias editiones primatum tuetur.

HERMIÆ,

PHILOSOPHI GENTILIUM,

PHILOSOPHORUM IRRISIO.

EX INTERPRETATIONE RAPHAELIS SEILERI PLURIBUS LOCIS EMENDATA.

I. Beatus Apostolus Paulus Corinthiis, qui juxta Laconicam Græciam habitant, scribens, dilecti, sic pronuntiat : *Sapientia mundi hujus apud Deum stultitia est;* haud præter rei veritatem loquutus. Videtur enim mihi ab angelorum defectione principium accepisse : quam ob causam nec verbis nec sententiis consentanea inter se philosophi dixerunt, dum dogmata exponunt. Nam eorum alii dicunt, animum ignem esse, ut Democritus : alii aerem, ut Stoici : alii mentem, alii motionem, ut Heraclitus : alii exhalationem, alii vim a sideribus promanantem : alii numerum movendi vi præditum, ut Pythagoras : alii aquam genitalem, ut Hippon : alii elementum ab elementis, alii harmoniam, ut Dinarchus : alii sanguinem, ut Critias : alii spiritum, alii unitatem, ut Pythagoras : et prisci diversa. Quot de his sententiæ! Quot philosophorum et sophistarum contendentium magis quam veritatem invenientium, argumentationes!

II. Verum esto, de anima inter se dissentiant : at de cæteris concordes pronuntiaverunt. Atqui alius voluptatem ejus bonum, alius malum, alius rursum medium inter bonum et malum appellat. Ejus porro naturam alii immortalem, alii mortalem esse aiunt, alii ad parvum aliquod

tempus permanere : alii eam in bestiarum conditiones devolvunt, alii in corpora individua dissolvunt, alii ter ad corpora transire, alii ter mille annorum circuitum ei præfiniunt. Et qui ne centum quidem annos vivunt, de tribus futuris annorum millibus pollicentur. Hæc igitur quid aliud nominanda sunt, quam, ut mihi sane videtur, portentum, aut dementia, aut insania, aut dissidium, aut hæc simul omnia? Quod si verum aliquid invenerunt; aut eadem proferant, aut alius alii assentiatur : tunc et ego libens eis obtemperabo. Sed si animum divellunt, atque trahunt, alius in aliam naturam, alius in aliam essentiam, ac materiam ex materia mutant; fateor me crebram rerum conversionem moleste ferre. Nunc immortalis sum, et gaudeo : nunc contra mortalis fio, et ploro : mox in individua corpora solvor : aqua fio, fio aer, fio ignis : paulo post nec aer, nec ignis : feram me facit, piscem me facit. Itaque vicissim fratres habeo delphinos : cum vero me intueor, corpus pertimesco, et nescio quo nomine id vocem, hominemne, an canem, an lupum, an taurum, an avem, an serpentem, an draconem, an chimæram. In cunctas enim bestias ab illis sapientiæ studiosis commutor, terrestres, aquatiles, volucres, multiformes, agrestes, cicures, mutas, vocales, brutas, ratione munitas. Nato, volo, sublimis in aere feror, serpo, curro, sedeo. Offert autem sese Empedocles, et arbustum me facit.

III. Cum igitur hominis animum philosophi concordes deprehendere non possint, multo minus de diis, aut mundo, verum pronuntiare poterunt. Etenim ea fortitudine præditi sunt, ne stuporem potius dicam : nam qui suum animum invenire nequeunt, ipsorum deorum naturam quærunt, et qui suum corpus ignorant, supervacaneum in mundi natura indaganda laborem sumunt. In naturæ certe principiis alii aliis summopere adversantur. Ubi Anaxagoras me

exceperit, hæc docebit : Mens omnium est initium, eaque causa et domina omnium est, et ordinem confusis præbet, et motionem immobilibus, et discrimen commixtis, et ornatum inornatis. Hæc cum dicit Anaxagoras, amicus mihi est, et ipsius sententiæ me subjicio. At obsistunt illi Melissus et Parmenides : quorum hic poeticis etiam versibus prædicat, hoc quod sit, unum et æternum, et infinitum, et immobile, et omnino simile esse. Rursus igitur, nescio quo pacto, in hanc opinionem concedo; et Parmenides Anaxagoram animo meo expellit. Postquam autem me firmam habere sententiam existimo, Anaximenes vices excipiens, contrarium vociferatur : Imo dico tibi, universum quod est, id aer est : qui densatus et concretus, aqua fit : sin rarescat et diffundatur, æther et ignis : in suam vero naturam reversus, aer liquidus : sin densetur, inquit, mutatur. Rursus in hanc quoque sententiam transeo, et jam Anaximenem diligo.

IV. Sed Empedocles contrarius obstat, minas jactans, et ab Ætna magnum clamitans : Principia omnium sunt inimicitia et amicitia : quarum hæc congregat, illa dissipat, et earum contentio cuncta facit. Definio autem ea, et similia esse, et dissimilia; et infinita, et extremum habentia; et æterna, et facta. Euge Empedocles, te sequor, etiam usque ad crateres ignis. Ab altera autem parte stans Protagoras me distrahit, dicens : Terminus et judicium rerum, homo est : et quæ in sensus cadunt, res sunt : quæ vero in eos non cadunt, ne in naturæ quidem formis existunt. Hoc vero sermone a Protagora delinitus, delector quod aut omnia, aut certe plurima, homini relinquantur. Aliunde autem Thales veritatem mihi suggerit, aquam universorum esse primordium statuens, et ex humido cuncta constare et in humidum resolvi, et terram in aqua ferri. Cur igitur Thaleti non crediderim, Ionum antiquissimo? Verum civis

ejus Anaximander æternam illam motionem humido vetustiorem esse dicit, eaque alia oriri, alia interire. Itaque fides Anaximandro adhiberi debet.

V. Nonne vero celebratur Archelaüs, qui universitatis principium esse calidum et frigidum statuit? Sed huic magniloquus Plato non assentitur, qui rerum exordia, Deum, et materiam, et exemplar esse dixit. Jam vero persuasum mihi est. Quidni vero cum philosopho qui Jovis currum etiam fecerit, crediturus sim? A tergo autem stat ejus discipulus Aristoteles, qui magistrum ob currus fabricationem illam æmulatur. Ille alia principia describit, facere nimirum et pati; ac id quidem quod faciat, nulla re affici, videlicet ætherem; id vero quod patiatur, quatuor habere qualitates, ariditatem, humiditatem, caliditatem, frigiditatem : horum enim mutua inter se mutatione omnia et oriri et interire. Defatigatus jam sum, sursum ac deorsum opinionibus jactatus. Verum Aristotelis sententiæ stabo, neque ulla amplius sententia tumultum mihi concitabit.

VI. Sed quid agam? nam senes his vetustiores, animi mei nervos incidunt : Pherecydes, qui principia esse dixit Jovem, Tellurem, et Saturnum; Jovem ætherem, Tellurem terram, Saturnum tempus : ac ætherem quidem producere, terram autem ferre; tempus vero esse in quo fiant omnia. At inter senes illos etiam est æmulatio. Etenim hæc omnia Leucippus nugas esse existimans, primordia esse dicit, infinita et immobilia et minima : et subtilia quidem sursum elata, ignem et aerem fieri; crassa autem infra subsistentia, aquam ac terram. Quo usque tandem talia edoceor, veri tamen nihil addisco? Nisi Democritus ab hoc errore me liberet, demonstrans, initia esse id quod sit, et id quod non sit : ac id quod sit, esse plenum; quod vero non sit, esse vacuum : plenum autem in vacuo omnia vel conversione, vel figura efficere. Fortassis autem bono

Democrito assentirer, et una cum eo ridere vellem, nisi a sententia me deduceret Heraclitus simul et plorans, et dicens : Universorum exordium est ignis : duæ autem ipsius affectiones, raritas et densitas, quarum altera facit, altera patitur; altera coagmentat, altera separat. Abunde jam satur sum, atque etiam tot principiis inebriatus. Sed et illinc Epicurus me adhortatur, ut nequaquam pulchram suam de atomis et de vacuo opinionem contumelia afficiam. Nam horum multiplici et multiformi complexione cuncta et oriri et interire.

VII. Non contradico tibi, Epicure, vir optime : sed Cleanthes, capite e puteo elato, sententiam tuam deridet. Itaque et ipse vera principia haurio, Deum nimirum et materiam : ac statuo, terram in aquam migrare, aquam in aerem : efferri aerem, ignem ad terræ proxima accedere : animum autem per totum mundum penetrare, cujus partem aliquam nos adeptos animari. Cum autem horum tantus sit numerus, alia mihi multitudo ex Libya affluit, Carneades et Clitomachus, eorumque sectatores, qui omnium aliorum placita conculcant, ipsi vero plane pronuntiant, universa incomprehensa esse, et veritati semper falsam quamdam imaginationem esse proximam. Quid igitur agam post tanti temporis ærumnas? quo pacto tot opiniones ex animo meo effundam? Si enim comprehendi potest, veritas facessit ab hominibus, et celebrata philosophia umbras potius consecratur, quam rerum scientiam comprehensam habet.

VIII. Jam vero alii ex antiqua tribu, Pythagoras, et tribules ejus, graves et taciturni, alias mihi opiniones, quasi quædam mysteria tradunt, atque etiam illud magnum et arcanum, Ipse dixit : Omnium initium est unitas, e cujus figuris et numeris elementa fiunt. Atque eorum cujuslibet numerum, formam et mensuram ita demonstrat : Ignem

quatuor et viginti triangulis rectangulis perfici, et quatuor æquis lateribus contineri; unumquodque autem æquilaterum sex triangulis rectangulis constare. Unde eum pyramidi assimilant. Aerem autem octo et quadraginta rectis triangulis impleri, et æqualibus lateribus octo contineri. Æquiparari autem figuræ octonorum sessuum, quæ octo triangulis æqualium laterum contineatur, quorum singula in sex rectos angulos dividantur. Itaque anguli omnes fiunt octo et quadraginta. Aquam autem centum et viginti contineri, et comparari figuræ viginti sessuum, quæ ex æqualibus constat, et triangulis æquorum laterum sexies vinginti. . . . . Ætherem vero perfici duodecim quinquangulis æqualium laterum, et similem esse figuræ duodecim sessuum. Terram compleri triangulis octo et quadraginta : contineri autem sex triangulis æqualium laterum, et cubo similem esse. Cubum enim sex quadrangulis contineri, quorum singuli quatuor triangulos habeant : ut summatim omnia fiant quatuor et viginti.

IX. Mundum igitur Pythagoras ita metitur. Ego vero rursum numine afflatus, domum, patriam, uxorem, liberos contemno, neque amplius curo : verum in ipsum ætherem ascendo et cubito a Pythagora sumpto, ignem metiri incipio. Nec enim satis est metiri Jovem : sed nisi etiam ego magnum illud animal, magnum corpus, magnus animus, ipse in cœlum venero, et dimetiar ætherem, interibit Jovis imperium. Ubi mensus fuero, et Jupiter ex me cognoverit quot angulos habeat ignis, rursus ex cœlo descendo : et olivas comedens, ficus, ac olera, quamprimum ad aquam me confero, et per ulnam et digitum et semidigitum, humidam naturam metior et profunditatem ejus supputo, ut Neptunum quoque doceam quantum sit mare, cui imperat. Nam terram quidem universam una die obeo, et numerum ejus colligo, et mensuram, et figuras. Persua-

sum enim habeo, me ne dodrantem quidem totius mundi prætermissurum, cum talis et tantus sim. Præterea etiam stellarum numerum et piscium et bestiarum novi, et mundo in bilancem imposito, facile pondus ejus possum cognoscere. Hactenus quidem animus meus his rebus intentus, totius universitatis imperium affectat.

X. Prospiciens autem Epicurus, mihi ait : Tu quidem, amice, unum duntaxat mundum dimensus es, cum sint multi mundi et infiniti. Itaque denuo dicere cogor multos cœlos, alios ætheres, eosque multos. Age vero non amplius morans comparato paucorum dierum commeatu, Epicuri mundos peragrato. Terminos igitur Thetyn et Oceanum facile transvolo. In novum autem mundum, et quasi in aliam civitatem ingressus, cuncta paucis diebus metior. Illinc iterum transcendo in tertium mundum : postea in quartum, et quintum, et decimum, et centesimum, et millesimum, et quo tandem usque? Omnia enim jam ignorantiæ tenebræ sunt, et nigra fraus et infinitus error, et imperfecta cogitatio, et incomprehensa inscitia : nisi ipsas etiam atomos numerare velim, e quibus tot mundi orti sunt, ut nihil inexcussum prætermittam, præsertim res tam necessarias, et utiles, unde et domus et civitatis felicitas pendet.

Hæc itaque enarravi, ut contrarietatem quæ in eorum est opinionibus patefacerem, et inquisitionem rerum quam suscipiunt, in infinitum vagari, et nullo termino contineri, eorumque finem esse inexplicabilem atque inutilem : quippe qui nulla re evidenti et ratione perspicua confirmetur.

S. IRENÆUS.

DETECTIONIS ET EVERSIONIS

FALSO COGNOMINATÆ AGNITIONIS,

SEU

CONTRA HÆRESES

LIBRI QUINQUE.

SANCTUS IRENÆUS,

EPISCOPUS LUGDUNENSIS.

(AN. 203.)

GRÆCUS.

SANCTUS IRENÆUS natus est circa annum Christi 120, natione Græcus, et, ut videtur, ex Asia minori oriundus. In vita B. Polycarpi Smyrnensis episcopi jam notavimus Irenæum in ejus sanctissimi viri schola educatum fuisse, cunctaque tanti doctoris quasi odoratum esse vestigia. Qua occasione, quove tempore in Gallias ex Asia accesserit, non satis compertum habemus, quamquam S. Gregorius Turonensis a B. Polycarpo missum illum prædicet. (Histor. Franc. I, 20.) Hoc autem certum est eum anno 177, quo maxime efferbuit Lugduni adversus Christianos persecutio, ejus ecclesiæ presbyterum fuisse, cum a martyribus Lugdunensibus destinatus fuerit qui ad Eleutherum papam epistolas deferret, non solum ut ecclesiæ Lugdunensis *presbyter*, sed ut *æmulator testamenti Christi* commendatus.

Sic enim pietatem ejus ardentissimumque christianæ legis tuendæ et amplificandæ studium laudant: « Te per omnia ac perpetuo optamus in Domino va-» lere, pater Eleuthere. Has litteras ut ad te perfer-» ret, fratrem et collegam nostrum Irenæum hortati » sumus. Quem quidem ut commendatum habeas

» rogamus, utpote æmulatorem testamenti Christi.
» Quod si nobis compertum esset, locum cuiquam
» conferre justitiam, eum tanquam presbyterum Ec-
» clesiæ (hunc enim gradum obtinet) tibi in primis
» commendassemus. » (Euseb. Hist. v, 4.)

Quin et eum aliquot ante hanc persecutionem annis in ea civitate fuisse conversatum, colligi potest ex eo quod non solum Romam rerum Ecclesiæ gerendarum causa missus fuerit, sed etiam redux dignus a cunctis habitus qui S. Pothino episcopo, persecutione sublato, in tam impeditis Ecclesiæ temporibus substitueretur.

In episcopali cathedra constitutus, ministerii sibi a Deo commissi partes egregie adimplevit, Ecclesiam non modo verbis et vitæ sanctimonia, sed etiam multis præclare scriptis illustrando. Asserit Gregorius Turonensis illum *modici temporis spatio prædicatione sua maxime in integro civitatem reddidisse christianam.* (Histor. Franc. III, 29.) Cum autem, jubente Septimio Severo imperatore, tanta concitata fuisset persecutio, ut, juxta eumdem historiographum, *per plateas flumina currerent de sanguine christiano* (*Ibid.*), martyrii et ipse gloria coronatus est, cœlestem secum ad æterna regna velut exercitum ducens; unde in ejus ecclesia hoc legitur carmen :

Millia dena novemque fuerunt sub duce tanto.

S. Irenæi martyrium, quantum conjici potest, anno circiter 203 contigisse dicendum est, senili jam ejus ætate, cum S. Epiphanius passim eum *beatum senem* appellet.

Ex omnibus quæ scripserat operibus tantummodo supersunt *quinque Contra hæreticos libri.*

Cætera B. Irenæi scripta quædam penitus exciderunt, ut *Epistola ad Blastum* de schismate; quædam non nisi truncata usque ad nos, Eusebio transcribente, pervenerunt (Hist. eccles. v, 20, 24); inter quæ præcipue notanda : 1° *Epistola ad Florinum*, cujus infra rescribemus fragmentum; 2° egregia quam ad *Victorem papam* scripsit *Epistola*, ut eum a consilio quod adversus Asiæ ecclesias ob disceptationem de paschatis die commotam animo conceperat, revocaret. Hujus epistolæ quædam refert fragmenta Eusebius, quibus in Irenæi elogium subjungit : « Irenæus quidem nomini suo vere respondens (Ειρηναιος quippe græce, latine pacificum sonat), nec » solo nomine, sed etiam vitæ instituto ac proposito » pacifico pro Ecclesiarum pace hæc monuit et alle- » gavit. » (Euseb. *ibid.*)

De quo etiam ita S. Epiphanius loquitur : « Optimus ille senex Irenæus... vir omnino Spiritus » sancti donis instructissimus, tanquam fortis athleta » productus a Domino, et cœlestibus ornamentis, ut » ita dixerim, ad certamen perunctus, qui sinceræ » fidei ac scientiæ præsidiis, omnia illorum prostra- » vit et evertit mendacia. » (Hæres. XXXI, 33.)

Ejusdem opera laudat S. Hieronymus in epistola ad Magnum, oratorem Romanum, quorum ope Patres adversus quoslibet hæreticos decertarunt; imo et alibi (in Isaiæ c. 64) eum non modo *episcopum* et *martyrem*, sed etiam *virum apostolicum* appellat. S. Basilius Magnus ipsius auctoritate pro asserenda Spiritus sancti divinitate usus est. (Lib. de Spir. sanct. XXIX.)

Eamdem S. Augustinus contra Pelagianos adhibuit, qui etiam Irenæum *antiquum hominem Dei* cognominat. (Contra Jul. I, 3.) His adjungi possunt

S. Clemens Alexandrinus apud Eusebium (Hist. VI, 13), et S. Cyrillus Hierosolymitanus (Cath. 16), qui honorabilem de illo mentionem faciunt.

Theodoretus illum dicit *lumen occidentalium Gallorum.* (Dialog. I.) Unde non immerito Irenæum inter *viros sanctitate et præstantia insignes*, qui hæreses nascentes retuderunt, numerat Tertullianus, eumque *omnium doctrinarum curiosissimum exploratorem* laudibus extollit. (Lib. advers. Valentin.) Et re quidem vera hunc beatum antistitem sacras et profanas optime scientias calluisse, ex ipsius operum lectione facile quisque advertere potest, quamvis simplicem scribendi modum et omni verborum ornatu destitutum se amplexum fuisse dicat in præfatione ad libros Contra hæreses.

Hoc unum illi exprobrandum occurrit, quod male interpretato Apocalypsis textu mille annorum fabulæ nimium credulus adhæserit, unde Photius *ecclesiasticorum dogmatum certam veritatem spuriis rationibus fucari* in aliquibus asserit (Cod. 120); qui quidem error nondum ab Ecclesia proscriptus, interrogata juxta Irenæi placitum traditione, postea reprobatus est.

Græce scripserat, non latine, licet græcis quoad magnam partem careamus præter ea quæ S. Epiphanius ex libro primo servavit, et quæ aliunde viri docti eruerunt.

Opera S. Irenæi ex recensione Erasmi primum in lucem emissa sunt Basileæ an. 1526, et postea sæpius recusæ, tum in eadem urbe, tum Parisiis, tum Genevæ usque ad annum 1570, modo in-8° modo in-fol. Jacobus Grynæus illa rursus prelo subjecit an. 1571, Basileæ in-fol. cum nova fragmentorum græcorum versione a Joanne Cornaro elucubrata. Hujus laborem subsecuta est Fevardentii editio, quæ ampliata et emendata prodiit Parisiis 1575 et

1576, Coloniæ 1596 et 1625, Parisiis iterum 1639 et 1675, et Lugduni in Bibliotheca Patrum 1677, in-fol. Ernestus Grabe novam emisit sancti doctoris editionem an. 1702 Oxonii, quæ mendis adhuc non est omnino purgata. Tandem nitida et luculenta prodierunt B. Irenæi opera, curante Renato Massueto, Benedictino, cum tribus ejusdem exquisitis dissertationibus an. 1710, Parisiis, in-fol. quæ quidem an. 1734 Venetiis recusa est, additis fragmentis Irenæi anecdotis a Psaffio, non sine erroris nota, primum editis Hagæ-Comitum, 1715, in-8°.

Videri potest ejus operis breviarium gallicum apud D. Fleury, Hist. eccles. IV, 23.

SANCTI IRENÆI,

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS,

DETECTIONIS ET EVERSIONIS

FALSO COGNOMINATÆ AGNITIONIS,

SEU

CONTRA HÆRESES

LIBRI QUINQUE.

LIBER PRIMUS.

Cum libri illi et scriptoris auctoritate, et antiquitatis pondere maxime commendentur, nec desint tamen plura quæ, evanescentibus hujus temporis insanis hæresibus, nunc minus utilia videantur, potiora seligentes, a cæteris prudenter abstinebimus : utque totius primi hujus libri scopus evidentius primo intuitu pateat, variis sectionibus pro variis hæresibus dividetur. Quarum prima erit de argumento et occasione operis; octo sequentes, de variis hæreticis; decima tandem conclusionem libri ostendet.

§ I.

ARGUMENTUM ET OCCASIO OPERIS[1].

Interpretatio Billii.

Quoniam nonnulli, repudiata veritate, sermones et genealogias vanas inducunt, *quæ* quidem *quæstiones potius,* ut Apostolus ait, *præstant, quam ædificationem Dei, quæ in fide est,* ac per probabilitatem subdole comparatam seducunt mentem imperitiorum, eosque depravandis oraculis divinis, iisque quæ recte dicta sunt male exponendis, captivos trahunt, scientiæque prætextu multos evertunt, atque ab eo qui universitatem hanc condidit et exornavit, abducunt; perinde videlicet ac sublimius aliquid et præstantius ostendere possint, quam Deum, qui cœlum et terram, et omnia quæ eorum complexu continentur, effecit : scito quidem illi, atque ad persuadendum apposito verborum artificio eos quorum simplex ingenium est, ad quærendi modum illicientes, cæterum inscite ac præpostere perniciem eis afferentes, hoc nimirum nomine, quod contumeliosam et impiam eorum sententiam in summum illum rerum omnium Conditorem efficiunt, ut qui falsum a vero discernere nequeant.

Neque enim fraus et impostura seorsim ostenditur, ne alioqui velut detractis vestibus perspicue se prodat : verum illecebroso amictu callide adornata id assequitur, ut per externam speciem apud imperitiores verior quoque veritate ipsa esse videatur : quemadmodum de hujusmodi hominibus a quodam me præstantiore dictum est, quod smaragdo, præclaro alioqui lapidi, ingentisque apud quosdam pretii, vitrum artis industria ad ejus similitudinem elaboratum, dedecus infert, cum haudquaquam præsto est qui explorare atque artis solertia id quod versute factum

[1] Præfatio.

est deprehendere queat. Cum autem æs argento immixtum fuerit, quis tandem erit qui facile atque incorrupte id explorare possit? Quocirca ne culpa nostra nonnulli, tanquam oves a lupis, abripiantur, eos nimirum ob externum ovillæ pellis integumentum haudquaquam agnoscentes (quos nobis vitandos esse Dominus præcepit), ut qui eadem quidem loquantur, sed non eadem sentiant; necessarium duxi, cum in Valentini discipulorum, ut ipsi aiunt, commentarios incidissem, atque etiam cum nonnullis ipsorum pedem contulissem, quidque sentirent percepissem, prodigiosa et profunda eorum mysteria, quæ non omnes capiunt, quia non omnes cerebrum exspuerunt, tibi, vir mihi charissime, indicare : ut ea tu quoque, cum ex me didiceris, omnibus iis qui tecum versantur, patefacias, eosque moneas ut ab amentiæ, blasphemiæque in Christum voragine sibi caveant. Et vero pro virili nostra, tum eorum qui nunc perperam docent, hoc est, Ptolemæi, sententiam, quæ Valentini scholæ velut flosculus est, breviter ac dilucide referemus; tum pro facultatis nostræ mediocritate ansam tibi ad eam evertendam porrigemus, absurda atque a veritate absona esse demonstrantes ea quæ ab illis afferuntur. Non quod scribendi usu exerciti simus, aut dicendi artem coluerimus : sed quod nos charitas hortetur, ut tibi, omnibusque qui tecum sunt, doctrinas eas indicemus, quæ cum hactenus in abstruso delituerint, nunc Dei beneficio in lucem venerunt; « Nihil enim opertum est, quod non » reveletur, neque absconditum, quod non sciatur[1]. »

Nec vero facies, ut a nobis, qui inter Gallos degimus, atque in barbara lingua ut plurimum operam ponimus; verborum artificium, quod non didicimus, exposcas; nec vim conscriptoris, in qua comparanda non elaboravimus; nec dictionum ornamentum, nec persuadendi facultatem, cujus

[1] Matt. x. 26.

expertes et ignari sumus. Verum ea quæ simpliciter et vere, ac vulgari sermone, benevolo tamen animo, ad te scripta sunt, tu quoque pari animi benevolentia accipies, eaque ipse, utpote nobis eruditior, quasi semina quædam et initia a nobis accepta, apud te amplificabis, atque in mentis tuæ latifundio, quæ breviter a nobis dicta sunt, uberius efferes, quæque nos imbecille narravimus, ea tu iis quibuscum tibi consuetudo est non sine robore declarabis. Et quemadmodum nos, flagitante te jam pridem quænam ipsorum sententia esset intelligere, studuimus sedulo non modo eam tibi perspicuam reddere, sed ad ipsius falsitatem commonstrandam facultates suppeditare : eodem modo tu quoque, pro ea gratia quam a Domino consecutus es, prompte atque obnixo studio cæteris inservies : ut homines non jam amplius eorum oratione ad persuadendum comparata distrahantur. Est autem ea hujusmodi.

§ II.

DE VALENTINIANIS.

Cum Valentinianos præcipue confutandos aggrediatur, fusius contra illos agens :

1° Exponit ridicula Valentini inventa circa Æonas et Pleroma, quorum brevitatis causa hanc habeas summam a Benedictinis ita quasi coagulatam [1] :

Totam Valentini ac discipulorum ejus hypothesim tribus niti capitibus, notum est. Primum Pleromatis, seu plenitudinis rerum divinarum, explicationem complectitur. Alterum circa ea versatur quæ extra Pleroma contigerunt. Tertium denique mundi hujus aspectabilis originem et constitutionem exponit. In prima parte res superiores ac divinæ pertractantur; in postrema res infimæ et corporales;

[1] Massuet. Dissert. I, art. v, n. 12 et seqq. vol. II.

in secunda res inter utrasque mediæ. Prima triginta Æonum, quorum quindecim masculi et totidem feminæ, seriem exhibet, in varias veluti stirpes divisam, quarum omnium caput sit unus Deus, invisibilis, sempiternus, ingenitus et incomprehensibilis, quem Proarchen, Propatora, et Bython, seu primum Principium, primum Patrem, et Profunditatem vocabant; cui conjugis loco sociabant Ennœam, seu Cogitationem, quam etiam Sigen et Charin, Silentium et Gratiam nuncupabant. Hæc suscepto a Bytho semine gravida genuit Nun, id est, Mentem, Unigenitum, et Patrem et Principium omnium, et una cum eo Alethiam, hoc est, Veritatem. Hæc primigena quaternitas, radix omnium. Ex hac erupit altera tetras, Logi et Zoes, id est, Verbi et Vitæ, et Anthropi seu Hominis, ac Ecclesiæ : ex Unigenito quidem Verbum et Vita, ex his vero Homo et Ecclesia; quamquam alii ab Unigenito primum Hominem et Ecclesiam, tum ab Homine et Ecclesia Verbum et Vitam derivarent. Ex utraque tetrade ogdoada conflabant, quam et ipsam primigenam ogdoada, radicem et substantiam omnium dicebant. Uti enim prima tetras secundam effuderat, sic secunda cæteris deinceps Æonibus ortum præbuit. Et hinc Logos postremæ caput, « Pater omnium eorum qui » post se futuri essent, et initium et formatio universi Ple- » romatis » vocabatur. A Logo siquidem pullulavit nova Æonum decas, Bythius videlicet et Mixis, Ageratos et Henosis, Autophyes et Hedone, Acinetus et Syncrasis, Monogenes et Macaria : ab Homine et Ecclesia dodecas, Paracletus et Pistis, Patricos et Elpis, Metricos et Agape, Ænus et Synesis, Ecclesiasticos et Macariotes, Theletos et Sophia; totidem nomina Græca, quorum significata doctis facile patent. Hi triginta Æones adeo decantati; hoc Valentinianorum Pleroma in tria velut agmina divisum, in ogdoada, decada et dodecada, quorum prius ducebat Bythus cum Sige,

secundum Logos cum Zoe, posterius Homo cum Ecclesia.

Quamvis autem uni et eidem stipiti, Bytho nimirum, originem acceptam referrent Æones omnes, non una tamen et eadem fuit omnium conditio, sed dispar. Soli No, utpote primogenito, indulta perfecta cum Bytho communio; soli pervia hujus magnitudo, cæteris inaccessa. Hinc in aliis omnibus cognoscendi Patris æstus, ac propemodum in Nun invidiæ livor; major vero in novissima Æonum Sophia, quæ præcipiti exquisitionis impetu lata, absorpta fere fuisset, et in universam substantiam dissipata, nisi tempestive occurrisset Horo, id est, Termino, Virtuti illi ab omni conjugio liberæ, quæ omnia fulcit, et extra ineffabilem magnitudinem custodit; a qua demum repressa, suffulta, et ad se ipsam revocata, priorem cogitationem simul cum ea *passione,* quæ ex stupendo illo miraculo orta erat, abjecit. At desiderio rei impossibilis gravidæ vix potis erat, quin impetus abortum afferret. Attulit vero, immaturumque fetum abegit, substantiam videlicet informem; cujus generis? haud satis inter fabulæ architectos conveniebat, nec Matri ipsi constabat. Inde miseræ mœstitia, timor, summaque perplexitas, pristinæ cogitationis appendices, necessariaque veluti consectaria: a quibus Hori, quem diximus, opera perpurgata, conjugio demum ac Pleromati restituta fuit; ipsa ejus Enthymesi, abortivo illo fetu formæ ac figuræ experte, et appendice *passione* extra Pleroma relegatis.

Ne vero similem casum subirent cæteri Æones, alterum par Æonum per Unigenitum supremus Pater emittit, Christum et Spiritum sanctum, a quibus alii numeris omnibus absolverentur. Christi enim officium erat Æones immensam Patris altitudinem edocere, quod nempe nec percipi, nec intelligi, nec denique cerni aut audiri, nisi Monogenis beneficio, posset. Spiritus vero sanctus eos omnes inter se exæquatos, gratias agere docuit, ac veram requiem

induxit. Sicque Æones omnes tum forma, tum voluntate, ac sententia pares constituti sunt; facti omnes quod unusquisque, omnes in Noas, Sermones, Homines et Christos transformati; et quæ feminæ, in Veritates, Vitas, Spiritus, et Ecclesias. Tum tanta metamorphosi gaudentes, in Propatoris laudes erumpunt, acceptique beneficii memores, communi consilio, consentientibus Christo et Spiritu sancto, Patre quoque calculum adjiciente, quidquid optimum ac florentissimum habebant singuli conferentes, apteque compingentes, Jesum in Bythi gloriam et honorem emittunt, ceu perfectissimum Pleromatis sidus et fructum, Salvatorem etiam, et Verbum, et Christum, ac Omnia denique nuncupatum; quem Angelis quoque satellitibus stipant. Christi et Spiritus sancti ortum aliter explicabat Valentinus. Hunc quidem ab Ecclesia productum fuisse, ad Æonum *examinationem* et fecunditatem dicebat : illum vero non ab iis Æonibus qui in Pleromate sedem habent, sed a Matre illinc exclusa, secundum recordationem meliorum procreatum fuisse, nec sine quadam umbra; verum ingratum, cum masculus esset, excisa a se umbra, ad Pleroma recurrisse, Matre una cum umbra relicta, ac spirituali substantia orbata. Jesum autem interdum ex Theleto, interdum ex Christo, nonnunquam ex Homine et Ecclesia ortum asserebat. Has de rebus divinis nugas venditabant veteratores isti; et hæc prima fabulæ pars.

Altera in iis quæ extra Pleroma gesta sunt, referendis versatur. Superioris nempe Sophiæ Enthymesis (Achamoth ab Hebraica voce *Sapientia* vocabant), quam extra Pleroma cum appendice *passione* relegatam diximus, in umbra et vacuo, formæ, figuræ ac luminis expers, misere jacebat. Ipsius calamitate commotus superior Christus, vi sua formam quidem ei indidit, sed secundum substantiam tantum, non secundum scientiam : statimque subtracta vir-

tute ad supera recedens, infelicem deseruit, nonnullo tamen incorruptibilitatis odore perfusam. Ea vero jam formata ac mentis compos effecta, acriori desiderio exquirendi luminis, quod eam defecerat, incenditur. Sed ecce, festinanti importunus intercedit Horus, temerariumque coercet impetum. Hinc animum despondet illa, omnique perturbationis generi succumbit : mœrori quidem, quod votis frustrata; metui, ne quemadmodum lux, ita et vita eam deficeret; animi denique anxietati, ac lacrymis : parum id, nisi omnis rerum ignoratio tot perturbationibus mista, pondus auxisset. Interdum tamen, priorum oblita, luminisque, quod eam deseruerat, pulchritudinem mente revolvens, lætitia diffundebatur ac ridebat. Sed momentaneus risus, quem cito excipiunt perturbationes consuetæ. His sibi per vices succedentibus jactata, tandem seipsam colligens, ad lumen quod jam delibaverat, hoc est, ad Christum rogandum convertitur. Quorsum, inquis, tot perturbationum fluctibus æstuantis, nec quiescere valentis animi motus? Hoc fabulæ exordium. Hinc enim materiæ ex qua mundus hic conflatus est, substantia ortum cepit. Nam ex conversione, et mundus, et Demiurgus, rerum conditor, et denique omnis alia anima originem sumpsit; ex metu autem et mœrore, reliqua omnia. Ex ipsius siquidem lacrymis liquida omnis substantia initium habuit : ex risu lucida; ex mœrore tandem et stupore, corporea mundi elementa. Nempe cum Achamoth supplex ad Christum se convertisset, hic Paracletum, hoc est Salvatorem ad eam misit, satellitibus Angelis stipatum, qui scientiæ formam ei indidit, et a perturbationibus liberavit. Nec tamen has ab ea ita secrevit, ut curam omnem earum abjiceret : imo secretas fixit, condensavit, et in materiam transformavit, ex qua fieret duplex substantia; altera mala, quæ ex passionibus exstitisset; altera passionibus obnoxia, quæ ex conversione orta esset.

Sic malis omnibus expedita Achamoth, jam gaudio gestiens, in Angelos Salvatoris comites defigit obtutus, quorum splendore capta, aspectuque fecundata, concipit paritque fructum spiritualem, ad eorum imaginem effictum. Jam ergo triplicem habemus substantiam, Achamothæ fetum; materialem ex passione, animalem ex conversione, et spiritualem ex imaginatione. Nec satis erat rerum materiam ministrasse, nisi etiam formam afferret; hæc prima Achamothæ cura. Et cum nulla ei esset substantiæ spiritualis informandæ copia, quoniam ejusdem cum ea essentiæ erat, in animalis formationem se confert, ex qua Demiurgum efficit, cæterarum deinceps rerum conditorem, parentem, regem et deum. Et hic alterius fabulæ partis finis.

Sequitur aspectabilis hujus mundi constitutio et origo, quam sic exponebant. Conditus Demiurgus ad opus se accingit, in idque totus incumbit; cæcus tamen (hoc stupeas), et quid ageret nescius. At clam regebat Mater, sub Salvatoris moderamine, quo instigante superioris Pleromatis imaginem et hic exprimi curavit. Achamoth siquidem Demiurgo ignota Bythum, Demiurgus Unigenitum, Angeli et Archangeli a Demiurgo conditi cæteros Æones referebant. Sic itaque tantum opus molitur inscius ille Demiurgus. Separatis atque distinctis, hactenus confuse permistis, animali et materiali essentia, ex iis cœlestia simul et terrena condidit; fabricatisque septem cœlis (quos intelligentia præditos, imo et Angelos esse volebant), sedem sibi supra septimum delegit, Matre superiorem locum occupante, medium inter Pleroma et Mundum. Ea propter ille dictus est Hebdomas; hæc Ogdoas, quo suprema illa ac primigena Pleromatis ogdoas exprimeretur. At supina Demiurgi ignoratio immanem peperit errorem. Cum enim tanta condidisset, nec spiritualia attingere valeret, sui ipsius ac matris, multo magis superioris Pleromatis ignarus, se so-

lum esse Deum existimavit, ac per Prophetas dixit : « Ego » Deus, et præter me non est alius. » Sed ad rem redeamus.

Quoniam materialis essentia ex tribus affectibus conflata erat, ex metu, mœrore, et anxietate : ex metu et conversione, ea omnia quæ anima prædita sunt, coagmentata fuerunt; Demiurgus nempe ex conversione, ex metu quidquid reliquum est animalis substantiæ, ut animæ brutorum animantium, ferarum et hominum : ex tristitia spirituales nequitiæ, Angeli mali, et Dæmones, quorum princeps Diabolus, Cosmocrator dictus, cui sedes assignata subtus Demiurgum in hoc mundo : in eo tamen proprio conditore potior, quod quæ supra eum sunt perspecta habeat, quia spiritualis nequitia est; Demiurgus autem ignoret, quia animalis est. Postremo ex stupore et anxietate, ceu ex ignobiliori stirpe, corporea mundi elementa prodierunt. Omnibus vero insitus ignis mortifer et exitiosus; ut et ignorantia prædictis tribus perturbationibus abdita et occultata.

Condendus supererat homo, mundi hujus inferioris pars nobilior. Fabricavit hunc Demiurgus ex fusili ac fluida substantia; et hic homo choicus seu terrenus, in quem insufflatus animalis, ut similitudinem et imaginem Creatoris exhiberet. Circumposita dein terreno pellicea tunica, hoc est, corpus quod in sensum cadit. Parum erat, nisi spiritualis homo, inscio Demiurgo, una cum ipsius insufflatione inspersus a Matre fuisset. Semen illud spirituale est, quod ex Angelorum contemplatione protulit Achamoth, dictum alias Ecclesia, speculum superioris Ecclesiæ. Triplex igitur in uno homine homo, seu tres unius ejusdemque hominis partes, materialis, animalis, et spiritualis, quarum dispar sors et exitus. Prior omni incorruptibilitatis afflatu destitutus, necessario perit : posterior, quibuscumque tandem flagitiis ac sceleribus sese mancipet, certam salutem recipit : animalis, inter utrumque medius, vel materialis, vel

spiritualis, exitum sortitur prout vel in hanc, vel in illam partem declinaverit. Ut autem hic salutem adipisceretur, sensibilibus disciplinis indigebat, ac proinde Salvatore hic opus erat. Sed quali? Qui sibi accommodatus esset, animali nimirum et spirituali, corpore tamen induto, ut sensibus pateret. Materiale autem nihil suscepit; ea enim duntaxat assumpsit quibus salutem impertiturus erat : at materia salutis incapax. Per Mariam ille, perinde atque aqua per tubum, transmeavit, ab ea nihil quidquam accipiens : atque in ipsum, cum baptismi aqua tingeretur, Jesus ille seu Salvator, qui de Pleromate erat, et ex omnibus ortum traxerat, sub columbæ forma descendit. Ut adeo Dominus noster ex quatuor hisce conflatus esset, ex spirituali, quod ab Achamoth erat; ex animali, quod a Demiurgo; ex corpore, quod a dispensatione; ex Salvatore demum, quod erat ea quæ descendit in illum columba; ex quibus solus psychicus passus est Christus, et is qui ex dispensatione mystico modo conditus fuerat; perpessionis expertibus manentibus Salvatore, et spirituali Christo, et a Domino avolantibus cum Pilato sisteretur : sic tota salutis nostræ œconomia, et quodcumque de Verbi divini incarnatione, Christique meritis, morte et satisfactione fides docet, in aniles fabulas ridiculaque commenta totum abit. Sed audi cætera.

Triplex hominum genus Valentinianos distinxisse jam notavimus : choicum, quod salutem percipere nullo modo valet : animale, quod percipere potest vel non potest, prout bonis vel malis adhæserit : spirituale denique, quod a salute excidere nunquam potest. Ad secundum genus Catholicos revocabant. His fidem et bona opera, ut salutem adipiscerentur, necessaria esse dicebant : sibi vero, qui ad tertium genus pertinebant, spiritualibus et perfectis, utpote spirituali semine Achamoth fecundatis, hæc super-

flua esse jactabant; eam enim esse spiritalium hominum naturam, ut, quidquid agant, in corruptionem et interitum cedere nullo modo possint; neque enim actiones aditum ad Pleroma munire, sed solum spirituale semen. Et hinc confractis omnibus claustris, ad scelera quævis omniaque vitiorum genera latissima facta via. In cumulum accessit et illud principium non minus exitiosum, animas quasdam natura bonas esse, quasdam natura malas : bonas quidem eas esse quæ seminis capaces effectæ sint; eas autem quæ natura malæ sunt, ita esse comparatas, ut semen illud nunquam recipiant. Quod Gentilium fatum inducebat. Et inde etiam latissimum intervallum quod Catholicos ab iis pseudo-spiritualibus disjungebat, non tantum quod illos animales, se vero perfectos, spirituales, ac semina electionis superbe vocarent; sed quod vellent nos in ancipiti usu gratiam sic accipere ut ea nobis adimeretur, se vero illam proprio veluti jure ita possidere, ut semper accresceret, decresceret nunquam, aut efflueret. At quænam spiritualium istorum gratia? quid spirituale illud semen? aliud nihil quam spiritualis agnitio, supernorum Pleromatis arcanorum scientia, qua tantopere gloriabantur, et qua sibi Gnosticorum nomen adscribebant. Hæc a Matre sibi indita, pusilla quidem e supernis initio emittitur, hic autem paulatim adolescat et perficiatur necesse est. Cum autem numeris omnibus absoluta fuerit, consummationem futuram asserebant : tuncque Achamoth e medietatis loco in Pleroma migraturam, sponso suo Salvatori nupturam : Spirituales autem, animis animalibus exutos, spiritusque intelligentes factos, Pleroma itidem subeuntes, in sponsas assignatum iri Angelis Salvatoris satellitibus : Demiurgum vero, cum justorum animalibus animis in locum matris Achamoth, medietatem videlicet, migraturum, ibi perenni quiete donandum; neque enim psychici quidquam intra Pleroma admitti : tum vero ignem

eum qui in mundo latet erupturum, confectaque omni materia, mundo simul et ludicræ huic Valentinianorum fabulæ finem impositurum.

2° Carpit eorum corruptos mores [1] :

Animalibus disciplinis imbuti sunt animales homines, qui per opera et nudam fidem confirmantur, nec perfecta cognitione præditi sunt. Quales nos, qui Ecclesiæ fidem profitemur, esse aiunt. Ex quo etiam nobis hoc necesse esse pronuntiant, ut probas actiones adhibeamus; nec enim alioqui fieri posse ut salutem consequamur. At se non per actionem, sed quod natura spirituales sint, omnino ac sine ulla dubitatione salvos fore affirmant. Ut enim hylicum nullo modo salutis particeps esse posse dicunt, quod ejus capax minime sit : sic rursus spirituale (quod ipsi se esse volunt) ea conditione esse, ut nullo prorsus modo interitum atque corruptionem recipere queat, quibuscumque tandem in flagitiis sceleribusque versetur. Quemadmodum enim aurum in cœno positum, pulchritudinem suam haud proinde amittit, verum naturam suam incolumem servat, nec detrimenti quidquam ei a cœno afferri potest : eodem modo sese quoque, quibuslibet tandem in materialibus actionibus versentur, nihil hinc lædi, nec spiritualis essentiæ jacturam facere.

Quo etiam fit, ut eorum perfectissimi quique omnia ea quæ legis interdicto prohibentur, et de quibus affirmat Scriptura, quod « qui hæc faciunt regni Dei hæreditatem » minime consequentur [2], » sine ullo metu perpetrent. Nam et ea quæ idolis immolata sunt, libere ac sine ullo discrimine edunt, nec iis inquinari se arbitrantur : atque ad omnia Gentilium festa et oblectamenta quæ ad idolorum ho-

[1] Cap. VI, n. 2 et seqq.
[2] Gal. V, 21.

norem cultumque celebrantur, primi confluunt; adeo ut nonnulli eorum, ne a sanguinario quidem et funesto, Deoque et hominibus inviso spectaculo, in quo cum feris dimicatur, vel gladiatores inter se pugnant, abstinendum sibi esse putent. Sunt etiam qui carnis voluptatibus ad satietatem usque obsequentes, carnalia carnalibus, et spiritualia spiritualibus persolvi aiunt. Quin etiam ipsi partim occulte cum mulierculis iis quas in doctrina sua erudiunt, stupri commercium habent, quemadmodum ipsæ sæpe a quibusdam ipsorum circumventæ, atque in fraudem impulsæ, ac postea ad Dei Ecclesiam reversæ, cum reliquo suo errore hoc quoque confessæ sunt : partim aperte, perfrictaque fronte quascumque adamarint mulieres, eas a viris avulsas matrimonio sibi copulant. Alii rursus cum honeste primum, velut cum sororibus, habitare se finxissent, progrediente tempore deprehensa fraus est, gravida nimirum a fratre facta sorore.

Ac pleraque alia impia et exsecranda flagitia designantes, nos quidem, qui Dei metu cavemus ne vel cogitatione tenus et sermone peccemus, ut indoctos ac prorsus ignaros insectantur : seipsos autem mirifice extollunt, ac perfectos appellant, et semina electionis. Nos enim in usu tantummodo gratiam accipere dicunt, ob idque fore ut ea nobis adimatur : se autem eam, ab ineffabili, et omni nomine præstantiori conjugatione cœlitus devectam proprie possidere, ob eamque causam fore ut ipsis accrescat; proindeque sibi quovis modo faciendum esse, ut conjugii mysterium exerceant. Atque ut hoc stolidis hominibus persuadeant, his ipsis verbis utuntur : Quisquis in mundo existens mulierem non amavit, ita ut ea potiatur, non est ex veritate, nec ad veritatem perveniet : quisquis autem de mundo existens cum muliere rem habuit, non perveniet ad veritatem, quoniam in concupiscentia mulieri succubuit. Propterea nobis quidem, quos psychicos vocant, ac de mundo esse

statuunt, necessarium esse continentiæ ac bonarum actionum studium, ut per eas ad medietatis locum perveniamus : sibi autem, hoc est, ut ipsi se vocant, spiritualibus et perfectis, haudquaquam. Neque enim actionem aditum ad Pleroma munire; sed semen, quod pusillum quidem illinc emittitur, hic autem adolescit ac perficitur.

3° Quomodo Scripturas sacras ad vanas interpretationes detorqueant arguit[1] :

His ita ab eis positis, quemadmodum nec Prophetæ unquam prædicarunt, nec Christus docuit, nec Apostoli tradiderunt, se præ cæteris mortalibus rerum omnium scientiam perceptam habere gloriantur, quædam videlicet de iis quæ litterarum sacrarum monumentis haudquaquam prodita sunt, lectitantes; et, quod dici solet, funem ex arena nectere studentes, probabiliter interim, atque ad faciendam fidem apposite, vel parabolas quasdam Dominicas, vel Propheticas voces, vel Apostolica verba iis quæ dicta sunt accommodare conantur, ut ne commentum suum nullius testimonii auctoritate niti videatur : ita tamen ut Scripturarum ordinem seriemque transiliant, ac, quantum in ipsis est, veritatis membra dissolvant. Transferentes enim, ac refingentes, atque aliud ex alio facientes, plerosque per divinorum oraculorum, quæ figmentis suis adaptant, prave consarcinatam argutiam, in fraudem inducunt. Perinde scilicet, ac si quis regis imagine ex insignibus gemmis ab industrio quodam artifice pulchre et eleganter elaborata, subjectam hominis formam deleat, ac gemmas illas transferat, atque in diversum accommodet, canisque aut vulpis formam efficiat, et quidem male constructam, ac deinde serio affirmet hanc esse pulchram illam regis imaginem quam peritus ille artifex condiderat (ostendens nimirum gemmas illas quæ

[1] Cap. VIII, n. 1.

a priori quidem artifice ad regis imaginem præclare compositæ fuerant, verum a posteriore ad canis formam improbe translatæ); atque per lapillorum speciem imperitiores homines, quique regiam formam haudquaquam norint, circumscribat, fidemque ipsis faciat putidum hoc vulpis simulacrum pulchram illam regis imaginem esse. Ad eumdem enim isti quoque modum anilibus quibusdam fabulis consutis, ac deinde verbis, et vocibus, et parabolis hinc atque hinc avulsis, oracula divina fabulis suis accommodare student. Atque ea quidem omnia quæ interno Pleromatis cœtui adaptant, jam commemoravimus.

Ac deinde [1] voculas quasdam et nomina, quæ variis locis sparsa sunt, in unum collecta ex genuino, uti jam diximus, sensu ad adulterinum traducunt : perinde utique facientes atque illi qui argumenta quælibet sibi proponunt, ac tum dant operam; ut Homeri versibus ea contexant adeo ut imperitissimi quique Homerum de illo recens elaborato argumento versus hujusmodi condidisse putent, ac multi per rite compactam versuum seriem eo adducuntur, ut ambigant num Homerus ita hæc elucubraverit. Quo in genere illud est quod quidam Herculem ab Eurystheo ad Inferni canem missum Homericis versibus describens, ad hunc modum cecinit. Nec enim quidquam prohibet quominus exempli gratia hæc commemoremus, cum similis idemque sit utrisque conatus :

Hæc ait, atque alto suspiria corde trahentem
Armis egregium Alcidem Stheneleia proles
Confestim ad Stygii descendere tecta tyranni
Jussit, ut inde canem superas efferret ad oras.
Ergo ille intrepidus, furibundi more leonis,
Egreditur. Juvenes illum, innuptæque puellæ,
Grandævique senes, mœsti lacrymisque madentes,

[1] Cap. IX, n. 4.

Exitium velut ad certum comitantur euntem.
At ductabat eum Cyllenius, atque Minerva :
Norat enim ærumnas fratris durosque labores.

Ecquis, quæso, ex iis qui simplici ac minus vafro animo sunt, hisce versibus non abripiatur, in eaque sit opinione, ut Homerum in ejusmodi argumento versibus ita lusisse putet? At qui Homericæ poesis argumentum callet, versus quidem agnoscet, materiam autem haudquaquam agnoscet, utpote qui compertum et exploratum habeat aliquid ex iis de Ulysse, aliquid de ipso Hercule, aliquid de Priamo, aliquid de Menelao et Agamemnone dictum esse. Quo fit, ut si ea dimoverit, ac suo quodque libro reddiderit, præsentem materiam de medio sublaturus sit. Ad eumdem modum, qui veritatis normam, quam per baptismum accepit, firmam in se atque constantem retinet, vocabula quidem e Scripturis petita, et dictiones, et parabolas agnoscet : at nefarium et impium argumentum haud agnoscet. Nam etsi gemmas agniturus est, interim tamen vulpem pro regia imagine non admittet : verum ubi singula eorum quæ dicta sunt in classem suam retulerit, ac veritatis corpori accommodaverit, ita demum eorum figmentum deteget, ac tale esse ostendet, ut nullo modo subsistere queat.

3° Pugnantia eorum dogmata ostendit, quod ut clarius demonstret ecclesiasticæ doctrinæ unitatem iis opponit[1] :

Etenim Ecclesia, tametsi per universum orbem usque ad extremos terræ fines dispersa, fidem eam ab Apostolis eorumque discipulis acceptam, quæ est in unum Deum Patrem omnipotentem, « qui fecit cœlum, et terram, et mare, » et omnia quæ in eis sunt[2]; » et in unum Jesum Christum

[1] Cap. x.
[2] Psal. CXLV, 6; Act. IV, 24, et XIV, 15.

Filium Dei, nostræ salutis causa incarnatum; et in Spiritum sanctum, qui per Prophetas Dei dispensationes et adventus prædicavit, et ortum ex Virgine, et passionem, et resurrectionem a mortuis, et cum carne in cœlos ascensum dilecti Domini nostri Jesu Christi, et e cœlo in gloria Patris adventum ipsius ad instauranda omnia [1], et a morte ad vitam revocandam omnem mortalium omnium carnem, ut Christo Jesu Domino nostro, et Deo, et Salvatori, et Regi, de benigna Patris invisibilis voluntate « omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et inferorum, et omnis lingua » ei confiteatur [2], » atque ipse justam de omnibus sententiam ferat, *spiritualia* videlicet *nequitiæ,* et Angelos transgressores, quique perfide defecerant, impiosque item homines, et injustos, et flagitiosos, et blasphemos in ignem æternum mittens, justis contra, et pietate præditis, quique ipsius præcepta servaverunt, atque in ipsius charitate, partim jam inde ab initio, partim ex pœnitentia, perstiterunt, vitam donet, atque incorruptibilitatem largiatur, gloriamque sempiternam afferat.

Acceptam, inquam, hanc prædicationem, ac fidem, uti ante diximus, Ecclesia, tametsi per totum terrarum orbem sparsa, summo studio et cura, perinde atque unam domum incolens, conservat, ac velut animam unam, atque unum idemque cor habens, his æque fidem accommodat, et miro consensu, quasi uno ore prædita, hæc prædicat, docet, ac tradit. Quamquam enim dispares inter se mundi linguæ sunt, una tamen et eadem est traditionis vis. Ac neque hæ quæ in Germaniis sitæ sunt, Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt; nec quæ in Hispaniis, aut Galliis, aut in Oriente, aut in Ægypto, aut in Africa, aut in mediterraneis orbis regionibus sedem habent. Verum, ut sol hic a Deo conditus in universo mundo unus atque idem est: ita

[1] Ephes. I, 10. — [2] Philip. II, 10 et seqq.

etiam veritatis prædicatio passim lucet, omnesque homines qui ad veritatis agnitionem venire cupiunt, illustrat. Nec vero aut is ex Ecclesiæ antistitibus qui dicendi facultate pollet, ab his diversa dicturus est (nemo enim supra magistrum assurgit); aut is rursus qui parum dicendo valet, traditioni detrimentum afferet. Nam cum una atque eadem fides sit, nec qui de ea uberrimam orationem habere potest, exuberat; nec qui pauca habet quæ dicat, eam imminuit.

Quod autem quidam ingenio ac scientia præstare, aut inferiores esse dicantur, non eo fit, quod argumentum ipsum mutent, ac præter eum qui hujusce universitatis architectus et conservator est (quasi non in eo nobis satis præsidii sit), alium quemdam Deum, aut alium Christum, aut alium unigenitum excogitent : verum in eo demum consistit, ut quis ea omnia quæ in parabolis dicta sunt accuratius pertractet, fideique argumento accommodet, in eoque etiam, ut Dei molitionem, ac dispensationem ob humani generis salutem factam exponat, quodque diuturna animi lenitate tum Angelorum qui ab eo recesserunt defectionem, tum hominum inobedientiam tulerit, explanet; quidque causæ sit; cur alia caduca, et alia æterna, alia cœlestia, et alia terrena, unus et idem Deus procrearit, enarret; quaque de causa Deus, cum invisibilis esset, Prophetis tamen non in una forma, sed aliter aliis atque aliis conspicandum se præbuerit, intelligat; qui etiam factum sit ut plura Testamenta hominum generi contigerint, indicet, quisque cujusque Testamenti character sit, edoceat; quid item causæ fuerit, quamobrem « Deus omnia in incredulitate conclu» serit, ut omnium misereatur[1], » investiget; quam etiam ob causam *Verbum* Dei *caro factum* sit, cruciatusque subierit, grata oratione complectatur; cur præterea extremis temporibus, hoc est, in fine potius quam in initio, adventus

[1] Joan. XI, 32.

Filii Dei extiterit, commemoret; de fine quoque ipso et rebus futuris, quidquid in Scriptura situm est, explicet; tum etiam quamobrem Deus Gentiles, quorum salus deplorata erat, cohæredes, et concorporeos, et participes sanctorum effecerit, non taceat; quoque pacto *mortale hoc* corpus *immortalitate, et corruptibile hoc incorruptibilitate induendum sit*[1], edisserat; denique qui *populus factus sit, qui populus non erat, et dilecta, quæ dilecta non erat*[2]; et qui *plures filii desertæ, quam ejus, quæ virum habebat*[3] prædicet. In his enim aliisque id genus exclamavit Apostolus : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam » inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ » ejus[4] ! » In hoc, inquam, doctorum industria posita est, non in eo, ut quispiam, ultra creatorem et opificem, Enthymesin errantis Æonis, quæ ipsius parens sit, præterea comminiscatur, eoque blasphemiæ prorumpat; aut rursus in eo, quod ea sublimius sit, Pleromate, nunc triginta Æonas, nunc innumerabile Æonum examen confingat : quemadmodum aiunt isti divinæ sapientiæ vere expertes magistri : cum interim vera et universa Ecclesia unam et eamdem toto terrarum orbe fidem teneat, ut ante diximus.

5° Unius ex eorum grege, Marci nomine, præstigia et nefarias artes narrat[5] :

Jam vero Marcus quidam, non paucos utriusque generis homines, in errorem abductos, ad se illexit : quippe qui miserum illum eorum, de quibus ante verba fecimus, impostorum emendatorem esse ducerent, cum magicarum præstigiarum peritissimus esset. His itaque, quos in fraudem induxerat, persuasit, ut totos sese ad eum converte-

[1] I Cor. xv, 54. — [2] Os. II, 24, et Rom. IX, 25. — [3] Esai. LIV, 1, et Gal. IV, 27. — [4] Rom. XI, 33.

[5] Cap. XIII.

rent, velut ad hominem singulari quadam scientia præditum, vimque maximam ab iis locis qui nec oculis cerni, nec ullo nomine exprimi possunt, consecutum : vereque præcursorem Antichristi se præstitit. Anaxilai enim ludicra cum magorum (sic enim appellantur) versutia conjungens, mirifica quædam edere censetur.

Pocula vino mixta fingens se consecrare, atque invocationis verba in longius protendens, efficit ut purpurea et rubicunda appareant, existimeturque Gratia, ab iis quæ supra omnia sunt, sanguinem suum per ipsius invocationem in poculum illud stillare; gestiantque ii qui adsunt, ex ea potione gustare, ut etiam in ipsos Gratia ea, quæ per hunc magum prædicatur, influat. Rursus mulieribus pocula mista porrigens, ipsas adstante se consecrare jubet. Quod cum factum fuerit, ipse aliud poculum, longe majus eo quod a muliercula seducta consecratum est, proferens, atque ex minore illo, a muliere consecrato, in id quod a se allatum est, transfundens, ac simul hæc verba subjungens : « Gratia » ea, quæ supra omnia est, cogitationemque omnem et ser- » monem excedit, interiorem tuum hominem impleat, atque » insperso in terram bonam sinapis grano, cognitionem suam » in te amplificet; » aliaque nonnulla hujusmodi verba pronuntians, quibus miseram illam velut œstro quodam pungit, tum demum præstigiatoris hominis specimen edit, magno videlicet poculo ex parvo usque adeo impleto, ut etiam redundet. Atque alia quædam consimilia faciens, permultos fefellit, ac post se abduxit.

Quin illud quoque a vero non abhorret, habere eum dæmonem quemdam assessorem, cujus opera tum ipse vaticinia edere videtur, tum etiam efficit ut eæ omnes quas dignas censet quibus gratiam suam impertiat, vaticinentur : potissimum enim circa mulieres studium suum et operam impendit, easque præsertim quæ eleganter cultæ sunt ac

purpuratæ, maximisque opibus præditæ; quas persæpe ad se allicere studens, assentabunde ita alloquitur : « Libet tibi » gratiam meam impertire, quandoquidem universorum Pa» ter Angelum tuum perpetuo cernit ante faciem suam. Lo» cus autem tuæ Magnitudinis in nobis situs est. Oportet » nos unum effici. Accipe primum ex me, et per me, gra» tiam. Adorna teipsam, ut sponsa sponsum suum exspec» tans : ut sis quod ego, et ego vicissim quod tu. Luminis » semen in thalamo tuo colloca. Sponsum a me sume, et » capax ipsius esto, atque in ipso facito ut capiaris. En gra» tia in te descendit : aperi os tuum, et vaticinare. » Respondente autem muliere : « Nunquam vates fui, nec vati» cinandi artem calleo; » rursus ille invocationes quasdam faciens, ut seductam illam in admirationem ac stuporem trahat, his eam verbis affatur : « Aperi os tuum : loquere » quidquid libet, et prophetabis. » His igitur verbis illa stulte elata ac tumida, atque ob vaticinandi spem et exspectationem, in qua versatur, animo incalescens, corde plus quam par sit subsultante, audacia effertur, ac meras nugas, et quidquid temere occurrerit, inaniter et impudenter, utpote inani spiritu concalefecta (quemadmodum quidam nobis præstantior de hujusmodi mulieribus ait : Audax et impudens res est anima inani aere concalefacta); ac deinceps prophetissam sese arbitratur, gratiasque Marco agit, qui gratiæ suæ participem eam fecerit, eumque non modo facultatum suarum largitione (unde ille ingentem pecuniæ vim coegit), sed etiam corporis sui communicatione remunerari conatur, per omnia nimirum ei copulari studens, ut cum eo in unum veniat.

Enimvero mulieres quædam fideliores, ac timore Dei præditæ, nec ab eo in fraudem inductæ (quas æque ac reliquas seducere instituerat, jubens eas prophetare), exsufflantes eum, ac diris omnibus devoventes, ab hujusmodi

choro sese abstraxerunt; ut quibus hoc exploratum esset, vaticinandi munus non Marci beneficio hominibus contingere, verum eos demum quibus Deus gratiam suam superne immiserit, divinitus datam prophetiam habere, ac tum ubi et quando Deus voluerit loqui, non autem cum Marcus jusserit. Etenim is qui jubet, eo cui imperatur major est, atque auctoritate præstantior : quippe cum ille præsit, hic subsit. Quocirca si Marcus aut alius quispiam est qui jubet, ut consueverunt isti in cœnis illis, quas sortibus ineunt, semper ludere, atque alii aliis ut prophetent imperare, consentaneaque cupiditatibus suis vaticinia sibi ipsis edere, nimirum is qui jubet, homo cum sit, majore auctoritate præditus erit quam Spiritus sanctus : quod quidem fieri non potest. Verum hujusmodi spiritus, quibus illi imperant, quique ad eorum nutum arbitriumque loquuntur, infirmi illi quidem et imbecilles sunt; cæterum audaces et impudentes, a Satana missi ad eos in fraudem et exitium impellendos qui fidem eam, quam ab Ecclesia primum acceperunt, firmam ac vegetam haudquaquam tuentur.

Quod autem Marcus amatoria quædam et illectantia pharmaca (quo videlicet earum quoque corporibus probrum et contumeliam inferat), si non omnibus, at certe nonnullis adhibere soleat, ipsæmet sæpe, cum ad Dei Ecclesiam rediissent, confessæ sunt, seque corpore ab eo contaminatas fuisse, miroque ipsius amore exarsisse : adeo ut Asianus etiam quidam ex nostris diaconus, cum eum hospitio excepisset, in hanc calamitatem inciderit. Ipsius enim uxor, singulari pulchritudine femina, tum animo, tum corpore ab hoc mago corrupta est, eumque cum perdiu secuta esset, postea non sine magno labore a fratribus conversa, per omne reliquum vitæ tempus admissum scelus confiteri non destitit, labem eam, quæ ei a mago acciderat, lugens ac lacrymis prosequens.

Quin ipsius etiam discipuli, in iisdem studiis versantes, mulierculas multas in fraudem impulsas corruperunt : perfectos interim se appellantes, atque ea scientiæ magnitudine præditos, ut nemo ad eam adspirare posset, etiamsi Paulum dixeris, etiamsi Petrum, aut alium quemquam Apostolorum; verum se scientia mortales omnes antecellere, solosque ingentem illam ineffabilis potentiæ magnitudinem ebibisse, ac supra omnem virtutem in summo fastigio collocatos esse; ob idque etiam libere quidvis perpetrare, nullo rei ullius metu affectos : redemptionis enim beneficio effici, ut a judice nec prehendi nec conspici possint. Quod si etiam ille manum ipsis injiciat, adstantes ei una cum redemptione his ad eum verbis utentur : « O quæ Deo assides, » et mysticæ ante Æonas Sigæ, quam Magnitudines Patris » faciem semper intuentes, duce te ac perductore utentes, » sursum formas suas abstrahunt, quas illa magnopere audax » animo informans, ob Propatoris bonum nos earum ima- » gines produxit, cum tunc superarum rerum cogitationem » insomnii cujusdam instar haberet : en judex imminet, ac » præco causam dicere me jubet. Tu vero, ut res utriusque » notas et exploratas habens, pro utroque nostrum ratio- » nem, ut quæ una sit, judici exhibe. » Protinus autem ut Mater hæc verba acceperit, Homericam Orci galeam illis imponit, ut prospectum eorum judici eripiat, statimque ipsos sursum tractos in thalamum inducit, sponsisque suis attribuit.

His verbis et actionibus multas quoque in Rhodanensi nostra regione mulieres in fraudem impulerunt : quæ quidem velut cauterio quodam inustam conscientiam habentes, partim publice pœnitentiam egerunt, partim cum id facere præ pudore non sustinerent, ac tacite quodammodo de vita Dei desperarent, vel prorsus a fide desciverunt, vel certe in utramque partem propendent, quodque proverbio dici

solet, nec foris nec intus sunt; hunc videlicet ex scientiæ filiorum semine fructum percipientes.

Unde illum per alphabeti litteras divinum explicantem sic objurgat[1] :

Quis non in tantorum mendaciorum artificem et consarcinatorem odio commoveatur, veritatem perspiciens a Marco idolum effectam, atque alphabeti litteris recens, et, ut proverbio dicitur, heri ac nudius tertius, quasi notis quibusdam compunctam, cum jam inde a principio sit? Græci etenim se a Cadmo primum sex et decem litteras accepisse confitentur; ac postea temporis progressu nunc adspiratas, nunc duplices invenisse; postremum vero omnium Palamedem longas adjecisse tradunt. Quid igitur? antequam apud Græcos hæ litteræ exstarent, non erat veritas? Etenim de tua sententia, Marce, ipsius corpus Cadmo, iisque qui Cadmi ætatem antecesserunt, posterius est; iisque item qui reliquas litteras addiderunt, atque adeo te quoque ipso posterius. Tu enim solus eam, quam tu veritatem vocas, in idolum redegisti.

Quisnam autem tuam istam tot nugas effundentem Sigen feret, quæ et omni nomine sublimiorem nominat, et omni sermone superiorem exponit, et impervestigabilem explicat; eumque, quem tu corporis ac figuræ expertem esse ais, os aperuisse, ac Sermonem, tanquam unum aliquod ex compositis animantibus produxisse dicit; ipsiusque Sermonem parenti suo similem, atque invisibilis formam referentem, triginta elementa et quatuor syllabas continere? Ex quo sequi necessum erit, ut, de tua sententia, ille rerum omnium Parens, perinde ac Sermo, triginta elementis et quatuor syllabis constet. Ecquis rursus te feret in figuras et numeros, nunc triginta, nunc viginti quatuor, nunc sex

[1] Cap. xv, n. 4 et seqq.

duntaxat, rerum omnium conditorem, et artificem, et effectorem Dei Sermonem concludentem, eumque in quatuor syllabas et triginta elementa dissecantem? ac rerum omnium Dominum, qui cœlos firmavit, ad octingentesimum octuagesimum octavum numerum, æque atque alphabetum, devehentem; Patremque, qui omnia capit, cum a nullo ipse capiatur, in quaternitatem, et ogdoadem, et decadem, et duodecadem subdividentem, ac per hujusmodi multiplicationes id quod in Patre ineffabile est, omnique cogitatione, ut ipse inquis, præstantius exponentem? Et quem tum corporis, tum substantiæ expertem appellas, ejus naturam ac substantiam ex multis litteris, quarum aliæ ex aliis gignantur, exstruis ipse, falsum Dædalum, ac nefarium supremæ virtutis fabrum te præbens : quamque ab omni divisione remotam esse ais, in mutos, et vocales, ac semivocales sonos distribuens, idque quod in ipsis mutum est, rerum omnium Parenti, ipsiusque Cogitationi falso attribuens, in summam blasphemiam gravissimamque impietatem eos omnes qui tibi fidem adhibent conjecisti.

Quocirca etiam optimo jure, atque ad tantam temeritatem tuam perapposite, divinus senex ac veritatis præco versibus ita in te exclamavit :

Marce, idolorum architecte, et portentorum observator,
Astrologicæ, et magicæ artis perite,
Per quas falsis et cum errore conjunctis doctrinis robur con-
His qui a te seducuntur facinora [cilias,
Apostaticæ virtutis pro miraculis ostendens,
Quorum edendorum facultatem pater tuus Satanas tibi sup-
Per Angelicam virtutem Azazelis, [peditat
Ut qui te nefariæ atque impiæ versutiæ præcursorem nactus
[sit.

Atque hæc quidem verba in te torsit pius senex. Nos vero reliqua eorum mysteria, quæ longa sunt, brevi oratione

complecti, et quæ diuturno tempore occultata sunt, in lucem proferre conabimur. Sic enim facile ab omnibus refelli poterunt.

Equidem[1] non dubito, vir charissime, quin tu cum hæc leges, hujusmodi ipsorum falsa sapientiæ opinione sese venditantem stultitiam effuse risurus sis. Æquum est autem eos lugere qui talem Dei cultum, vereque ineffabilis potentiæ magnitudinem, totque ac tantas Dei administrationes per alpha et beta, ac per numeros adeo frigide et contorte lacerant. Ii autem omnes qui ab Ecclesia abscedunt, atque anilibus hisce fabulis fidem arrogant, vere ipsimet a se condemnati sunt : quos Paulus nobis post unam atque alteram admonitionem vitandos esse præcipit[2]. Joannes vero, Domini discipulus, condemnationem eorum auxit, ut qui ne ipsis quidem salutem a nobis dici velit. « Qui enim, inquit, » dicit eis, Ave, communicat operibus eorum malis[3]. » Idque haud sane abs re. « Non enim est salus impiis, dicit » Dominus[4]. » Impii enim, imo omni impietate sceleratiores isti sunt, qui cœli ac terræ conditorem, solum Deum omnipotentem, præter quem Deus alius nullus est, ex defectu, eoque ex alio defectu orto, productum esse dicunt : ita ut, de eorum mente ac sententia, a tertio defectu ortum traxerit. Quam quidem sententiam profecto exsufflare et exsecrari debemus, proculque ab eis fugere; quoque asseverantius loquuntur, atque inventis suis impensius oblectantur, eo magis persuasum habere eos a malorum spirituum ogdoade vehementius afflari. Quemadmodum enim iiqui in phrenesim inciderunt, quo effusius rident, ac valere se existimant, atque ut sani omnia faciunt, nonnulla etiam supra quam sani, eo gravius ac periculosius ægrotant : ad eumdem modum hi quoque, quo magis insigni

[1] Cap. XVI, n. 3.
[2] Tit. III, 10. — [3] 2 Joan. 11. — [4] Esai. XLVIII, 22.

quadam sapientia pollere sibi videntur, seque ipsos enervant, dum arcu immodice contento jaculantur, tanto magis desipiunt. Egressus enim immundus ignorantiæ spiritus, ac postea eos, non Deo, sed mundanis quæstionibus occupatos nactus, assumptis septem aliis spiritibus nequioribus se, eorumque animo, quasi quæ supra Deum sint cogitatione comprehendere queant, intumefacto, atque apte ad suscipiendam fraudem comparato, malorum ignorantiæ spirituum ogdoadem in eos immisit.

6° Quis sit autem apud hæreticos redemptionis modus sic exponit[1] :

Porro redemptionis traditionem invisibilem ipsis atque incomprehensibilem esse contigit : ut quæ eorum parens sit, quæ nec comprehendi, nec oculis conspici queunt. Ac proinde, cum incerta et instabilis sit, fieri non potest ut uno ac simplici sermone a me exponatur : quandoquidem unusquisque eorum pro libitu suo eam tradit. Quot enim sunt hujus sententiæ doctores, tot etiam sunt redemptiones. Et quidem quod ad baptismi illius, per quem ad Deum regeneramur, inficiationem, totiusque adeo fidei abjectionem, hoc genus a Satana suggestum sit, cum ad eorum dogmata refellenda ventum erit, suo loco referemus.

Aiunt autem hanc iis qui perfectam cognitionem consecuti sunt, necessariam esse, ut in eam virtutem quæ supra omnia eminet regenerentur; aliter fieri enim non posse ut cuiquam aditus ad Pleroma pateat, quippe cum ea sit quæ usque ad intimum Bythi sinum eos detrudat : etenim per conspicui quidem Jesu baptismum peccata remitti, per Christi autem, qui in eum descenderit, redemptionem, perfectionem comparari. Illum item animalem, hanc spiritualem esse statuunt. Ac baptismum quidem a Joanne ad

[1] Cap. XXI.

pœnitentiam annuntiatum; redemptionem vero a Jesu consequendæ perfectionis causa allatam : eoque spectare id quod ait : « Baptismo alio habeo baptizari, et ad eum » magnopere festino[1]. » Quin etiam Zebedæi filiis, cum mater eorum ab ipso contenderet ut eos secum in regno, alterum a dextris, alterum a sinistris collocaret, Dominum hanc redemptionem adjunxisse, cum dixit : « Potestis bap» tismo eo baptizari, quo ego baptizandus sum[2]? » Paulum etiam expresso vocabulo eam, quæ in Christo Jesu est, redemptionem persæpe indicasse, hancque eam esse quæ ab ipsis varie dissentienterque traditur.

Nonnulli enim ipsorum nuptiale cubiculum exstruunt, ac mysticum munus cum profanorum quorumdam verborum pronuntiatione obeunt iis quos initiant, spiritualesque nuptias id quod agunt appellant, ad supernorum conjugiorum similitudinem. Alii ad aquam eos ducunt, atque inter baptizandum his verbis utuntur : « In nomine ignoti » Patris universorum, in veritate matre omnium, in eo qui » in Jesum descendit, in unione, et redemptione, et com» munione virtutum. » Alii rursus Hebraica quædam vocabula, quo magis eos quos initiant in stuporem trahant, ad hunc modum effantur : « Basema, Chamassi, Baænaora, » Mystadia, Ruada, Cusia, Babephor, Calathi. » Quorum verborum hæc est interpretatio : « Id quod virtutem om» nem exsuperat invoco, quod lux, et Spiritus bonus, et » vita nominatur : quia in corpore regnasti. » Sunt rursus qui redemptionem his verbis efferant : « Nomen quod abs» conditum est ab omni Deitate, et Dominatione, et veri» tate, quod induit Jesus Nazarenus in vitis luminis Christi » Domini, viventis per Spiritum sanctum, in redemptionem » Angelicam. » Nomen restitutionis in integrum : « Messia » Uphareg, Namamsæman, Chaldæam, Mosomedæa, Ac-

[1] Luc. XII, 50. — [2] Marc. X, 38.

» phranæ, Psana, Jesu Nazaria. » Quorum item verborum hujusmodi est interpretatio : « Non divido spiritum, nec » cor, nec super cœlestem virtutem, quæ misericordia præ- » dita est : utinam fruar nomine tuo, Salvator veritatis. » Atque hæc quidem profantur qui initiant : qui autem initiatus est, respondet : « Confirmatus et redemptus sum, ac » redimo animam meam ab hoc sæculo, et omnium quæ » ab eo sunt, in nomine Jao, qui redemit animam suam in » redemptionem, in Christo vivente. » Ac postea ii qui adsunt his verbis utuntur : « Pax omnibus super quos hoc » nomen requiescit. » Tum autem eum qui initiatus est, opobalsamo inungunt. Hoc enim unguentum fragrantiæ illius quæ omnia exsuperat, typum esse aiunt.

Sunt etiam ex ipsis, qui eos quidem ad aquam adducere supervacaneum esse dicant; oleo autem et aqua una permistis, cum vocibus quibusdam iis quæ ante a nobis commemoratæ sunt, haud dissimilibus, in eorum quos initiant, caput injiciunt : idque redemptionem esse volunt. Atque ipsi quoque balsamum adhibent. Alii vero hæc omnia improbantes ac repudiantes, ineffabilis et invisibilis virtutis mysterium per creaturas in aspectum cadentes, interituique obnoxias, et eorum quæ in cogitationem non cadunt, corporisque expertia sunt, per ea quæ sensibilia et corporea sunt, peragendum esse negant : perfectamque redemptionem in ineffabilis Magnitudinis agnitione positam esse censent. Nam cum et defectus et passio ex ignoratione profluxerint, quidquid ex ignoratione coagmentatum fuerit, per cognitionem deleri; ac proinde nihil aliud esse cognitionem, quam interni hominis redemptionem. Nec vero corporalem hanc esse, cum corpus interitui sit obnoxium, nec animalem, cum anima ex defectu orta sit, sitque tanquam spiritus domicilium : quocirca spiritualem esse redemptionem oportere. Per cognitionem enim internum ac

spiritualem hominem redimi aiunt, seque rerum universarum cognitionem adeptos, nihil præterea requirere : atque hanc veram redemptionem esse.

Sunt alii qui jam jamque ex hac vita excessuros redimant, oleum aquæ immistum in eorum capita injicientes, una cum iis invocationibus quas superius commemoravimus. Quod quidem eo faciunt, ut a superioribus Principatibus et Potestatibus apprehendi et teneri nequeant, atque ut internus eorum homo invisibili modo ulterius ascendat : perinde nimirum ac corpora eorum inter res conditas relinquantur. Jubent autem eos, cum ad Principatus ac Potestates venerint, his verbis uti : « Ego filius a Patre, Patre, » inquam, præexistente, filius autem in eo qui præexistit. » Veni ut tam mea quam aliena cernerem : quamquam non » etiam prorsus aliena, sed Achamoth, quæ femina est, at- » que hæc in usum suum effecit. Genus autem duco a præ- » existente : ac rursus ad mea me confero, unde veni. » Atque hac oratione habita, eum Potestates effugere aiunt : ac deinde ad Demiurgum proficisci, eumque his verbis convenire. « Vas sum præstantius quam femina ea quæ vos » procreavit. Si mater vestra radicem suam ignorat, ego » meipsum novi, ac exploratum habeo unde venerim : at- » que incorruptibilis Sapientiæ opem imploro, quæ est in » Patre, materque vestræ parentis, quæ patris est expers, » ac ne conjugem quidem masculum habet : verum femina » ex femina orta vos effecit, matrem etiam suam ignorans, » seque solam esse existimans. Ego vero ipsius matrem im- » ploro atque obtestor. » Hoc autem cum Demiurgus audierit, magnopere perturbari, radicemque suam et matris genus incusare. Ipsum autem ad sua proficisci, projecto suo vinculo, et Angelo, hoc est, anima. Et de redemptione quidem hæc sunt quæ ad nos devenerunt.

7° Ostendit regulam veritatis ex qua deflectunt hæretici[1] :

Interpretatio vetus.

Cum teneamus nos regulam veritatis, id est, quia sit unus Deus omnipotens, qui omnia condidit per Verbum suum, et aptavit, et fecit ex eo quod non erat, ad hoc ut sint omnia, quemadmodum Scriptura dicit : « Verbo enim » Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis vir- » tus eorum[2]; » et iterum : « Omnia per ipsum facta sunt, » et sine ipso factum est nihil[3] » (ex omnibus autem nihil subtractum est; sed omnia per ipsum fecit Pater, sive visibilia, sive invisibilia, sive sensibilia, sive intelligibilia, sive temporalia propter quamdam dispositionem, sive sempiterna, et æonia) : non per Angelos, neque per Virtutes aliquas abscissas ab ejus sententia; nihil enim indiget omnium Deus : sed et per Verbum et Spiritum suum omnia faciens, et disponens, et gubernans, et omnibus esse præstans : hic qui mundum fecit (etenim mundus ex omnibus), hic qui hominem plasmavit, hic Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, super quem alius Deus non est, neque Initium, neque Virtus, neque Pleroma : hic Pater Domini nostri Jesu Christi, quemadmodum ostendemus : hanc ergo tenentes regulam, licet valde varia et multa dicant, facile eos deviasse a veritate arguimus. Omnes enim fere quotquot sunt hæreses, Deum quidem unum dicunt, sed per sententiam malam immutant, ingrati existentes ei qui fecit eos, quemadmodum et gentes per idololatriam. Plasma autem Dei contemnunt, contradicentes suæ saluti, ipsi sui accusatores amarissimi, et falsi testes existentes. Qui quidem resurgent in carne, licet nolint, uti agnoscant virtutem susci-

[1] Cap. XXII.

[2] Psal. XXXII, 6. — [3] Joan. I, 3.

tantis eos a mortuis : cum justis autem non annumerabuntur, propter incredulitatem suam.

Cum sit igitur adversus omnes hæreticos detectio atque convictio varia et multifaria, et nobis propositum est omnibus iis secundum ipsorum charactera contradicere; necessarium arbitrati sumus prius referre fontem et radicem eorum, uti sublimissimum ipsorum Bythum cognoscens, intelligas arborem de qua defluxerunt tales fructus.

§ III.

SIMONIS MAGI ET MENANDRI SENTENTIA ET MORES [1].

Simon enim Samarites, magus ille, de quo discipulus et sectator Apostolorum Lucas ait : « Vir quidam autem nomine Simon, qui ante erat in civitate magicam exercens artem, et seducens gentem Samaritanorum, dicens se esse aliquem magnum, quem auscultabant a pusillo usque ad magnum, dicentes : Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna. Intuebantur autem eum, propter quod multo tempore magicis suis dementasset eos [2]. » Hic igitur Simon, qui fidem simulavit, putans Apostolos et ipsos sanitates per magicam et non virtute Dei perficere, et per impositionem manuum Spiritu sancto adimplere credentes Deo per eum qui ab ipsis evangelizatur Christus Jesus, per majorem quamdam magicam scientiam et hoc suspicans fieri, et offerens pecuniam Apostolis, ut acciperet et ipse hanc potestatem quibuscumque velit dandi Spiritum sanctum, audivit a Petro : « Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri : non est tibi pars, neque sors in sermone hoc : cor enim tuum non est rectum coram Deo. In felle enim amaritudinis, et obligatione

[1] Cap. XXIII.

[2] Act. VIII, 9 et seqq.

» injustitiæ video te esse[1]. » Et cum adhuc magis non credidisset Deo, et cupidus intendit contendere adversus Apostolos, uti et ipse gloriosus videretur esse, et universam magicam adhuc amplius scrutans, ita ut in stuporem cogeret multos hominum : quippe cum esset sub Claudio Cæsare, a quo etiam statua honoratus esse dicitur propter magicam. Hic igitur a multis quasi deus glorificatus est, et docuit semetipsum esse, qui inter Judæos quidem quasi Filius apparuerit, in Samaria autem quasi Pater descenderit, in reliquis vero gentibus quasi Spiritus sanctus adventaverit. Esse autem se sublimissimam virtutem, hoc est, eum qui sit super omnia Pater, et sustinere vocari se quodcumque eum vocant homines.

Simon autem Samaritanus, ex quo universæ hæreses substiterunt, habet hujusmodi sectæ materiam. Hic Helenam quamdam ipse a Tyro civitate Phœnices quæstuariam cum redemisset, secum circumducebat, dicens hanc esse primam mentis ejus conceptionem, matrem omnium, per quam initio mente concepit Angelos facere, et Archangelos. Hanc enim Ennoiam exsilientem ex eo, cognoscentem quæ vult pater ejus, degredi ad inferiora, et generare Angelos, et Potestates, a quibus et mundum hunc factum dixit. Posteaquam autem generavit eos, hæc detenta est ab ipsis propter invidiam, quoniam nollent progenies alterius cujusdam putari esse. Ipsum enim se in totum ignoratum ab ipsis : Ennoiam autem ejus detentam ab iis quæ ab ea emissæ sunt Potestates, et Angeli; et omnem contumeliam ab iis passam, uti non recurreret sursum ad suum patrem, usque adeo ut et in corpore humano includeretur, et per sæcula veluti de vase in vas transmigraret in altera muliebria corpora. Fuisse autem eam et in illa Helena, propter quam Trojanum contractum est bellum : quapropter et Stesicho-

[1] Act. VIII, 20 et seqq.

rum per carmina maledicentem eam, orbatum oculis : post deinde pœnitentem et scribentem eas quæ vocantur palinodias, in quibus hymnizavit eam, rursus vidisse. Transmigrantem autem eam de corpore in corpus, ex eo et semper contumeliam sustinentem, in novissimis etiam in fornice prostitisse : et hanc esse perditam ovem.

Quapropter et ipsum venisse, uti eam assumeret primam, et liberaret eam a vinculis, hominibus autem salutem præstaret per suam agnitionem. Cum enim male moderarentur Angeli mundum, quoniam unusquisque eorum concupisceret principatum, ad emendationem venisse rerum, et descendisse eum transfiguratum, et assimilatum Virtutibus, et Potestatibus, et Angelis : ut et in hominibus homo appareret ipse, cum non esset homo; et passum autem in Judæa putatum, cum non esset passus. Prophetas autem a mundi fabricatoribus Angelis inspiratos dixisse prophetias : quapropter nec ulterius curarent eos hi qui in eum et in Helenam ejus spem habeant, et ut liberos agere quæ velint : secundum enim ipsius gratiam salvari homines, sed non secundum operas justas. Nec enim esse naturaliter operationes justas, sed ex accidenti; quemadmodum posuerunt qui mundum fecerunt Angeli, per hujusmodi præcepta in servitutem deducentes homines. Quapropter et solvi mundum, et liberari eos qui sunt ejus, ab imperio eorum qui mundum fecerunt, repromisit.

Igitur horum mystici sacerdotes libidinose quidem vivunt, magias autem perficiunt, quemadmodum potest unusquisque ipsorum. Exorcismis et incantationibus utuntur. Amatoria quoque et agogima, et qui dicuntur paredri et oniropompi, et quæcumque sunt alia perierga apud eos studiose exercentur. Imaginem quoque Simonis habent factam ad figuram Jovis, et Helenæ in figuram Minervæ; et has adorant : habent quoque et vocabulum a principe im-

piissimæ sententiæ Simone vocati Simoniani, a quibus falsi nominis scientia accepit initia, sicut ex ipsis assertionibus eorum adest discere.

Hujus successor fuit Menander, Samarites genere, qui et ipse ad summum magiæ pervenit. Qui primam quidem Virtutem incognitam ait omnibus; se autem eum esse qui missus sit ab invisibilibus Salvatorem pro salute hominum. Mundum autem factum ab Angelis; quos et ipse, similiter ut Simon, ab Ennoia emissos dicit. Dare quoque per eam, quæ a se doceatur, magiam, scientiam ad id, ut et ipsos, qui mundum fecerunt, vincat Angelos. Resurrectionem enim per id quod est in eum baptisma, accipere ejus discipulos, et ultra non posse mori, sed perseverare non senescentes et immortales.

§ IV.

DE SATURNINO ET BASILIDE [1].

Ex iis Saturninus, qui fuit ab Antiochia ea quæ est apud Daphnen, et Basilides, occasiones accipientes, distantes doctrinas ostenderunt; alter quidem in Syria, alter vero in Alexandria. Saturninus quidem, similiter ut Menander, unum Patrem incognitum omnibus ostendit, qui fecit Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates. A septem autem quibusdam Angelis mundum factum, et omnia quæ in eo. Hominem autem Angelorum esse facturam, desursum a summa potestate lucida imagine apparente, quam cum tenere non potuissent, inquit, eo quod statim recurrerit sursum, adhortati sunt semetipsos, dicentes : « Faciamus hominem ad imaginem et » similitudinem : » qui cum factus esset, et non potuisset erigi plasma, propter imbecillitatem Angelorum, sed quasi vermiculus scarizaret, miserantem ejus desuper Virtutem,

[1] Cap. XXIV.

quoniam in similitudinem ejus esset factus, emisisse scintillam vitæ, quæ erexit hominem, et articulavit, et vivere fecit. Hanc igitur scintillam vitæ post defunctionem recurrere ad ea quæ sunt ejusdem generis, dicit : et reliqua ex quibus facta sunt illa resolvi.

Salvatorem autem innatum demonstravit, et incorporalem, et sine figura, putative autem visum hominem : et Judæorum Deum unum ex Angelis esse dixit. Et propter hoc quod dissolvere voluerint Patrem ejus omnes Principes, advenisse Christum ad destructionem Judæorum Dei, et ad salutem credentium ei; esse autem hos qui habent scintillam vitæ ejus. Duo enim genera hic primus hominum plasmata esse ab Angelis dixit, alterum quidem nequam, alterum autem bonum. Et quoniam dæmones pessimos adjuvant, venisse Salvatorem ad dissolutionem malorum hominum, et dæmoniorum, ad salutem autem bonorum. Nubere autem et generare, a Satana dicunt esse. Multi autem ex iis qui sunt ab eo, et ab animalibus abstinent, per fictam hujusmodi continentiam seducentes multos. Prophetias autem quasdam quidem ab iis Angelis qui mundum fabricaverint, dictas; quasdam autem a Satana : quem et ipsum Angelum adversarium mundi fabricatoribus ostendit, maxime autem Judæorum Deo.

Basilides autem, ut altius aliquid et verisimilius invenisse videatur, in immensum extendit sententiam doctrinæ suæ, ostendens Nun primo ab innato natum Patre, ab hoc autem natum Logon, deinde a Logo Phronesin, a Phronesi autem Sophiam et Dynamin, a Dynami autem et Sophia Virtutes, et Principes, et Angelos, quos et primos vocat, et ab iis primum cœlum factum. Dehinc ab horum derivatione alios autem factos, aliud cœlum simile priori fecisse, et simili modo ex eorum derivatione cum alii facti essent, antitypi eis qui super eos essent, aliud tertium deformasse

cœlum : et a tertio deorsum descendentium quartum, et deinceps secundum eum modum alteros et alteros Principes et Angelos factos esse dicunt, et cœlos CCCLXV. Quapropter et tot dies habere annum, secundum numerum cœlorum.

Eos autem qui posterius continent cœlum, Angelos, quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quæ sunt in mundo omnia, et partes sibi fecisse terræ, et earum quæ super eam sunt gentium. Esse autem principem ipsorum eum qui Judæorum putatur esse Deus. Et quoniam hic suis hominibus, id est, Judæis, voluit subjicere reliquas gentes, reliquos omnes Principes contra stetisse ei et contraegisse. Quapropter et reliquæ resiluerunt gentes ejus genti. Innatum autem et innominatum Patrem, videntem perditionem ipsorum, misisse primogenitum Nun suum (et hunc esse qui dicitur Christus), in libertatem credentium ei, a potestate eorum qui mundum fabricaverunt. Et gentibus ipsorum autem apparuisse eum in terra hominem, et virtutes perfecisse. Quapropter neque passum eum, sed Simonem quemdam Cyrenæum angariatum portasse crucem ejus pro eo : et hunc secundum ignorantiam et errorem crucifixum, transfiguratum ab eo, uti putaretur ipse esse Jesus : et ipsum autem Jesum Simonis accepisse formam, et stantem irrisisse eos. Quoniam enim virtus incorporalis erat, et Nus innati Patris, transfiguratum quemadmodum vellet, et sic ascendisse ad eum qui miserat eum, deridentem eos, cum teneri non posset, et invisibilis esset omnibus. Et liberatos igitur eos qui hæc sciant, a mundi fabricatoribus Principibus : et non oportere confiteri eum qui sit crucifixus, sed eum qui in hominis forma venerit, et putatus sit crucifixus, et vocatus sit Jesus, et missus a Patre, uti per dispositionem hanc opera mundi fabricatorum dissolveret. Si quis igitur, ait, confitetur crucifixum, adhuc

hic servus est, et sub potestate eorum qui corpora fecerunt : qui autem negaverit, liberatus est quidem ab iis, cognoscit autem dispositionem innati Patris.

Animæ autem solæ esse salutem : corpus enim natura corruptibile existit. Prophetias autem et ipsas a mundi fabricatoribus fuisse ait Principibus, proprie autem Legem a Principe ipsorum, qui eduxerit populum de terra Ægypti. Contemnere autem et idolothyta, et nihil arbitrari, sed sine aliqua trepidatione uti eis : habere autem et reliquarum operationum usum indifferentem, et universæ libidinis. Utuntur autem et hi magia, et imaginibus, et incantationibus, et invocationibus, et reliqua universa periergia : nomina quoque quædam affingentes quasi Angelorum, annuntiant hos quidem esse in primo cœlo, hos autem in secundo : et deinceps nituntur CCCLXV ementitorum cœlorum et nomina, et principia, et Angelos, et Virtutes exponere. Quemadmodum et mundus nomen esse, in quo dicunt descendisse et ascendisse Salvatorem, esse Caulacau.

Igitur qui hæc didicerit, et Angelos omnes cognoverit, et causas eorum, invisibilem et incomprehensibilem eum Angelis et Potestatibus universis fieri, quemadmodum et Caulacau fuisse. Et sicut filium incognitum omnibus esse, sic et ipsos a nemine oportere cognosci; sed cum sciant ipsi omnes, et per omnes transeant, ipsos omnibus invisibiles et incognitos esse. Tu enim, aiunt, omnes cognosce, te autem nemo cognoscat. Quapropter et parati sunt ad negationem, qui sunt tales, imo magis ne pati quidem propter nomen possunt, cum sint omnibus similes. Non autem multos scire posse hæc, sed unum a mille, et duo a myriadibus. Et Judæos quidem jam non esse dicunt, Christianos autem nondum : et non oportere omnino ipsorum mysteria effari, sed in abscondito continere per silentium.

Trecentorum autem sexaginta quinque cœlorum locales

positiones distribuunt similiter ut Mathematici. Illorum enim theoremata accipientes, in suum characterem doctrinæ transtulerunt : esse autem Principem illorum Αϐράξας et propter hoc CCCLXV numeros habere in se.

§ V.

DE CARPOCRATE [1].

Carpocrates autem et qui ab eo, mundum quidem, et ea quæ in eo sunt, ab Angelis multo inferioribus ingenito Patre factum esse dicunt. Jesum autem e Joseph natum, et cum similis reliquis hominibus fuerit, distasse a reliquis secundum id, quod anima ejus firma et munda cum esset, commemorata fuerit quæ visa essent sibi in ea circumlatione, quæ fuisset ingenito Deo : et propter hoc ab eo missam esse ei virtutem, uti mundi fabricatores effugere posset, et per omnes transgressa, et in omnibus liberata, ascenderet ad eum ; et eas quæ similia ei amplecterentur, similiter. Jesu autem dicunt animam in Judæorum consuetudine nutritam contempsisse eos, et propter hoc virtutes accepisse, per quas evacuavit quæ fuerunt in pœnis passiones, quæ inerant hominibus.

Eam igitur quæ, similiter atque illa Jesu anima, potest contemnere mundi fabricatores Archontas, similiter accipere virtutes ad operandum similia. Quapropter et ad tantum elationis provecti sunt, ut quidam quidem similes sese dicant Jesu, quidam autem adhuc et secundum aliquid illo fortiores, qui sunt distantes amplius quam illius discipuli, ut puta quam Petrus et Paulus et reliqui Apostoli : hos autem in nullo deminorari a Jesu. Animas enim ipsorum ex eadem circumlatione devenientes, et ideo similiter contemnentes mundi fabricatores, eadem dignas habitas

[1] Cap. xxv.

esse virtute, et rursus in idem abire. Si quis autem plus quam ille contempserit ea quæ sunt hic, posse meliorem quam illum esse.

Artes enim magicas operantur et ipsi, et incantationes, philtra quoque et charitesia, et paredros, et oniropompos, et reliquas malignationes, dicentes se potestatem habere ad dominandum jam Principibus et fabricatoribus hujus mundi; non solum autem, sed et his omnibus quæ in eo sunt facta. Qui et ipsi ad detractionem divini Ecclesiæ nominis, quemadmodum et Gentes, a Satana præmissi sunt, uti secundum alium et alium modum, quæ sunt illorum audientes homines, et putantes omnes nos tales esse, avertant aures suas a præconio veritatis; aut et videntes quæ sunt illorum, omnes nos blasphement, in nullo eis communicantes, neque in doctrina, neque in moribus, neque in quotidiana conversatione. Sed vitam quidem luxuriosam, sententiam autem impiam ad velamen malitiæ ipsorum nomine abutuntur, *quorum judicium justum est* [1], recipientium dignam suis operibus a Deo retributionem.

Et in tantam insaniam effrenati sunt, uti et omnia quæcumque sunt irreligiosa et impia in potestate habere, et operari se dicant. Sola enim humana opinione negotia mala et bona dicunt. Et utique secundum transmigrationes in corpora oportere in omni vita et in omni actu fieri animas (si non præoccupans quis in uno adventu omnia agat semel ac pariter, quæ non tantum dicere et audire non est fas nobis, sed ne quidem in mentis conceptionem venire, nec credere si apud homines conversantes in his quæ sunt secundum nos civitates, tale aliquid agitatur) : uti, secundum quod scripta eorum dicunt, in omni usu vitæ factæ animæ ipsorum, exeuntes in nihilo adhuc minus habeant ad operandum (autem) in eo : ne forte, propterea quod deest li-

[1] Rom. III, 8.

bertati aliqua res, cogantur iterum mitti in corpus. Propter hoc dicunt Jesum hanc dixisse parabolam : « Cum es cum » adversario tuo in via, da operam ut libereris ab eo, ne » forte te det judici, et judex ministro, et mittat te in carce» rem. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissi» mum quadrantem [1]. » Et adversarium dicunt unum ex Angelis qui sunt in mundo, quem diabolum vocant, dicentes factum eum ad id, ut ducat eas quæ perierunt animas a mundo ad Principem (et hunc dicunt esse primum ex mundi fabricatoribus); et illum alterum Angelo qui ministrat ei tradere tales animas, uti in alia corpora includat : corpus enim dicunt esse carcerem. Et id quod ait : « Non » exies inde, quoadusque novissimum quadrantem reddas, » interpretantur, quasi non exeat quis a potestate Angelorum eorum qui mundum fabricaverunt; sic transcorporatum semper, quoadusque in omni omnino operatione quæ in mundo est, fiat : et cum nihil defuerit ei, tum liberatam ejus animam elevari ad illum Deum qui est supra Angelos mundi fabricatores. Sic quoque salvari et omnes animas, sive ipsæ præoccupantes in uno adventu in omnibus misceantur operationibus, sive de corpore in corpus transmigrantes, vel immissæ in unaquaque specie vitæ, adimplentes et reddentes debita liberari, uti jam non faciant in corpore.

Et si quidem fiant hæc apud eos, quæ sunt irreligiosa, et injusta, et vetita, ego nequaquam credam. In conscriptionibus autem illorum sic conscriptum est, et ipsi ita exponunt; Jesum dicentes in mysterio discipulis suis et Apostolis seorsum locutum, et illos expostulasse, ut dignis et assentientibus seorsum hæc traderent. Per fidem enim et charitatem salvari : reliqua vero, indifferentia cum sint, secundum opinionem hominum quædam quidem bona,

[1] Luc. XII, 58, et Matth. V, 25.

quædam autem mala vocari, cum nihil natura malum sit.

Alii vero ex ipsis signant, cauteriantes suos discipulos in posterioribus partibus exstantiæ dextræ auris. Unde et Marcellina, quæ Romam sub Aniceto venit, cum esset hujus doctrinæ, multos exterminavit. Gnosticos se autem vocant : et imagines quasdam quidem depictas, quasdam autem et de reliqua materia fabricatas habent, dicentes formam Christi factam a Pilato, illo in tempore quo fuit Jesus cum hominibus. Et has coronant, et proponunt eas cum imaginibus mundi Philosophorum, videlicet cum imagine Pythagoræ, et Platonis, et Aristotelis, et reliquorum; et reliquam observationem circa eas, similiter ut Gentes, faciunt.

§ VI.

DE CERINTHO, EBIONITIS ET NICOLAITIS [1].

Et Cerinthus autem quidam in Asia, non a primo Deo factum esse mundum docuit, sed a Virtute quadam valde separata, et distante ab ea principalitate quæ est super universa, et ignorante eum qui est super omnia, Deum. Jesum autem subjecit, non ex virgine natum (impossibile enim hoc ei visum est); fuisse autem eum Joseph et Mariæ filium, similiter ut reliqui omnes homines, et plus potuisse justitia, et prudentia, et sapientia ab hominibus. Et post baptismum descendisse in eum, ab ea principalitate quæ est super omnia, Christum figura columbæ; et tunc annuntiasse incognitum Patrem, et virtutes perfecisse : in fine autem revolasse iterum Christum de Jesu, et Jesum passum esse, et resurrexisse; Christum autem impassibilem perseverasse, existentem spiritualem.

Qui autem dicuntur Ebionæi, consentiunt quidem mundum a Deo factum : ea autem quæ sunt erga Dominum,

[1] Cap. XXVI.

non similiter ut Cerinthus et Carpocrates opinantur. Solo autem eo quod est secundum Matthæum Evangelio utuntur, et Apostolum Paulum recusant, apostatam eum Legis dicentes. Quæ autem sunt prophetica, curiosius exponere nituntur; et circumciduntur, ac perseverant in his consuetudinibus quæ sunt secundum Legem, et Judaico charactere vitæ, uti et Hierosolymam adorent, quasi domus sit Dei.

Nicolaitæ autem magistrum quidem habent Nicolaüm, unum ex septem qui primi ad Diaconium ab Apostolis ordinati sunt : qui indiscrete vivunt. Plenissime autem per Joannis Apocalypsin manifestantur qui sint, nullam differentiam esse docentes in mœchando et idolothyton edere. Quapropter dixit et de iis sermo : « Sed hoc habes quod » odisti opera Nicolaitarum, quæ et ego odi [1]. »

§ VII.

DE CERDONE ET MARCIONE [2].

Et Cerdon autem quidam ab iis qui sunt erga Simonem occasionem accipiens, cum venisset Romam sub Hygino, qui octavum locum episcopatus per successionem ab Apostolis habuit, docuit eum qui a Lege et Prophetis annuntiatus sit Deus, non esse patrem Domini nostri Christi Jesu. Hunc enim cognosci, illum autem ignorari : et alterum quidem justum, alterum autem bonum esse.

Succedens autem ei Marcion Ponticus, adampliavit doctrinam, impudorate blasphemans eum qui a Lege et Prophetis annuntiatus est Deus; malorum factorem, et bellorum concupiscentem, et inconstantem quoque sententia, et contrarium sibi ipsum dicens. Jesum autem ab eo Patre,

[1] Apoc. II, 6.
[2] Cap. XXVII.

qui est super mundi fabricatorem Deum, venientem in Judæam temporibus Pontii Pilati præsidis, qui fuit procurator Tiberii Cæsaris, in hominis forma manifestatum his qui in Judæa erant, dissolventem Prophetas, et Legem, et omnia opera ejus Dei qui mundum fecit, quem et Cosmocratorem dicit. Et super hæc, id quod est secundum Lucam Evangelium circumcidens, et omnia quæ sunt de generatione Domini conscripta auferens, et de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissime conditorem hujus universitatis suum Patrem confitens Dominus conscriptus est, semetipsum esse veraciorem quam sunt hi qui Evangelium tradiderunt, Apostoli, suasit discipulis suis; non Evangelium, sed particulam Evangelii tradens eis. Similiter autem et Apostoli Pauli Epistolas abscidit, auferens quæcumque manifeste dicta sunt ab Apostolo de eo Deo qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini nostri Jesu Christi, et quæcumque ex propheticis memorans Apostolus docuit prænuntiantibus adventum Domini.

Salutem autem solum animarum esse futuram, earum quæ ejus doctrinam didicissent; corpus autem, videlicet quoniam a terra sit sumptum, impossibile esse participare salutem. Super blasphemiam autem quæ est in Deum, adjecit et hoc, vere Diaboli os accipiens, et omnia contraria dicens veritati : Cain, et eos qui similes sunt ei, et Sodomitas, et Ægyptios, et similes eis, et omnes omnino gentes quæ in omni permixtione malignitatis ambulaverunt, salvatas esse a Domino, cum descendisset ad inferos et accucurrissent ei, et in suum assumpsisse regnum : Abel autem, et Enoch, et Noe, et reliquos justos, et eos qui sunt erga Abraham patriarcham, cum omnibus Prophetis, et his qui placuerunt Deo, non participasse salutem, qui in Marcione fuit serpens præconavit. Quoniam enim sciebant, inquit, Deum suum semper tentantem eos, et tunc tentare eum

suspicati, non accucurrerunt Jesu, neque crediderunt annuntiationi ejus : et propterea remansisse animas eorum apud inferos dixit.

Sed huic quidem, quoniam et solus manifeste ausus est circumcidere Scripturas, et impudorate super omnes obtrectare Deum, seorsum contradicemus, ex ejus scriptis arguentes eum; et ex iis sermonibus qui apud eum observati sunt, Domini et Apostoli, quibus ipse utitur, eversionem ejus faciemus, præstante Deo. Nunc autem necessario meminimus ejus, ut scires quoniam omnes qui quoquo modo adulterant veritatem, et præconium Ecclesiæ lædunt, Simonis Samaritani magi disciPuli et successores sunt. Quamvis non confiteantur nomen magistri sui, ad seductionem reliquorum; attamen illius sententiam docent : Christi quidem Jesu nomen tanquam irritamentum proferentes, Simonis autem impietatem varie introducentes, mortificant multos, per nomen bonum sententiam suam male disperdentes, et per dulcedinem et decorem nominis, amarum et malignum principis apostasiæ serpentis venenum porrigentes eis.

§ VIII.

DE TATIANO, ET CONTINENTIBUS, AC ALIIS QUIBUSDAM[1].

Ab his autem qui prædicti sunt, jam multæ propagines multarum hæresum factæ sunt, eo quod multi ex ipsis, imo omnes velint doctores esse, et abscedere quidem ab hæresi in qua fuerunt; aliud autem dogma ab alia sententia, et deinceps alteram ab altera componentes, nove docere insistunt, semetipsos adinventores sententiæ, quamcumque compegerint, enarrantes. Ut exempli gratia dicamus : a Saturnino et Marcione, qui vocantur Continentes, abstinentiam a nuptiis annuntiaverunt, frustrantes anti-

[1] Cap. XXVIII.

quam plasmationem Dei, et oblique accusantes eum, qui et masculum et feminam ad generationem hominum fecit : et eorum quæ dicuntur apud eos animalia, abstinentiam induxerunt, ingrati existentes ei, qui omnia fecit, Deo. Contradicunt quoque ejus saluti, qui primus plasmatus est : et hoc nunc adinventum est apud eos, Tatiano quodam primo hanc introducente blasphemiam. Qui cum esset Justini auditor, in quantum quidem apud eum erat, nihil enarravit tale; post vero illius martyrium absistens ab Ecclesia, et præsumptione magistri elatus et inflatus, quasi præ cæteris esset, proprium characterem doctrinæ constituit : Æonas quosdam invisibiles, similiter atque hi qui a Valentino sunt, velut fabulam enarrans : nuptiarum autem corruptelas et fornicationes, similiter ut Marcion et Saturninus, dicens; Adæ autem saluti ex se contradictionem faciens.

Alii autem rursus, a Basilide et Carpocrate occasiones accipientes, indifferentes coitus, et multas nuptias induxerunt, et negligentiam ipsorum quæ sunt idolothyta, ad manducandum; non valde hæc curare dicentes Deum. Et quid enim? non est numerum dicere eorum qui secundum alterum et alterum modum exciderunt a veritate.

§ IX.

DE VARIIS GNOSTICORUM SECTIS[1].

Hic Barbeliotarum seu Borborianorum, necnon et Ophitarum et Sethianorum et Cajanorum deliramenta exponit, quæ cum portentosa sint et absurda, ridiculisque conjugationibus ac generationibus immorentur, silentio prætermittuntur.

Hæc tantum de Cajanis rescribemus :

[1] Cap. XXIX, XXX et XXXI.

Alii autem rursus Cain a superiore principalitate dicunt; et Esaü, et Core, et Sodomitas, et omnes tales cognatos suos confitentur; et propter hoc a factore impugnatos, neminem ex eis male acceptos. Sophia enim illud quod proprium ex ea erat, abripiebat ex eis ad semetipsam. Et hæc Judam proditorem diligenter cognovisse dicunt, et solum præ cæteris cognoscentem veritatem, perfecisse proditionis mysterium : per quem et terrena et cœlestia omnia dissoluta dicunt. Et confictionem afferunt hujusmodi, Judæ Evangelium illud vocantes.

Jam autem et in unoquoque peccatorum et turpium operationum Angelum adsistere, et operantem audire audaciam et immunditiam inferre, id quod inest ei operationi, Angeli nomine dicere : « O tu, Angele, abutor opere tuo : O tu, illa » Potestas, perficio tuam operationem. » Et hoc esse scientiam perfectam, sine timore in tales abire operationes, quas ne nominare fas est quidem.

§ X.

CONCLUSIO LIBRI PRIMI [1].

A talibus matribus, et patribus, et proavis eos qui a Valentino sint, sicut ipsæ sententiæ et regulæ ostendunt eos, necessarium fuit manifeste arguere, et in medium afferre dogmata ipsorum, si qui forte ex iis pœnitentiam agentes, et convertentes ad unum solum conditorem, et Deum factorem universitatis, salvari possint : reliqui autem non jam abstrahantur a prava, quasi verisimili, suasione eorum, putantes majus et aliquid altius ab iis scituros se mysterium; sed a nobis bene discentes quæ ab illis male docentur, derideant quidem doctrinam eorum, illorum autem misereantur qui adhuc in his tam miserrimis et instabilibus fabulis

[1] Cap. XXXI, n. 3 et 4.

tantam elationem assumpserunt, ut meliores semetipsos reliquis propter talem agnitionem, imo ignorantiam, arbitrentur. Delectatio autem eorum hæc est; sive adversus eos victoria est, sententiæ eorum manifestatio.

Quapropter conati sumus nos universum male compositæ vulpeculæ hujus corpusculum in medium producere, et per te facere manifestum. Jam enim non multis opus erit sermonibus ad evertendum doctrinam eorum, manifestam omnibus factam. Quemadmodum bestiæ alicujus in silva absconditæ, et inde impetum facientis, et multos vastantis; qui segregat et denudat silvam, et ad visionem adduxit ipsam feram, jam non elaboravit ad capiendam, videntes quoniam ea fera fera est : ipsis enim adest videre et cavere impetus ejus, et jaculari undique, et vulnerare, et interficere vastatricem illam bestiam. Sic et nobis, cum in manifestum redegerimus eorum abscondita et apud se tacita mysteria, jam non erit necessarium multis destruere eorum sententiam. Adest enim et tibi, et omnibus qui tecum sunt, ad hæc quæ prædicta sunt exerceri, et evertere nequam ipsorum doctrinas, et inconditas, et apta veritati ostendere dogmata. Cum igitur hæc sic se habeant, quatenus promisi, secundum nostram virtutem inferemus eversionem ipsorum, omnibus eis contradicentes in sequenti libro (enarratio enim in longum pergit, ut vides) : et viatica quoque dabimus ad eversionem ipsorum, occurrentes omnibus sententiis secundum narrationis ordinem; ut simus non tantum ostendentes, sed et vulnerantes undique bestiam.

LIBER SECUNDUS.

PRÆFATIO.

In primo quidem libro, qui ante hunc est, arguentes falsi nominis agnitionem, ostendimus tibi, dilectissime, omne ab his qui sunt a Valentino, per multos et contrarios modos adinventum esse falsiloquium; etiam sententias exposuimus eorum qui priorese xstiterunt, discrepantes eos sibimetipsis ostendentes, multo autem prius ipsi veritati. Et Marci quoque magi sententiam, cum sit ex his, cum operibus ejus omni diligentia exposuimus : et quanta ex Scripturis eligentes, adaptare conantur fictioni suæ, diligenter retulimus : et quonam modo per numeros, et per viginti quatuor elementa alphabeti, veritatem affirmare conantur et audent, minutatim perexivimus. Et quemadmodum conditionem secundum imaginem invisibilis apud eos Pleromatis factam dicunt, et quanta de Demiurgo sentiunt ac docent, renuntiavimus: et progenitoris ipsorum doctrinam, Simonis magi Samaritani, et omnium eorum qui successerunt ei, manifestavimus. Diximus quoque multitudinem eorum qui sunt ab eo Gnostici; et differentias ipsorum, et doctrinas, et successiones annotavimus; quæque ab eis hæreses institutæ sunt, omnes exposuimus. Et quoniam omnes a Simone hæretici initia sumentes, impia et irreligiosa dogmata induxerunt in hanc vitam, ostendimus; et redemptionem ipsorum, et quomodo initiant eos qui perficiuntur, et adfationes eorum, et mysteria manifestavimus; et quia unus Deus conditor, et quia non postremitatis fructus, et quia neque super illum neque post eum est aliquid.

In hoc autem libro instruemus quæ nobis apta sunt, et quæ permittit tempus, et evertemus per magna capitula omnem ipsorum regulam : quapropter quod sit detectio et eversio sententiæ ipsorum, operis hujus conscriptionem ita titulavimus. Oportet enim absconditas ipsorum conjugationes, per manifestarum conjugationum indicium et eversionem, Bythum dissolvere; et quoniam neque fuerit aliquando, neque sit, accipere ostensionem.

Ut porro Valentinianos cæterosque hæreticos confutet, 1° Deum unum esse et omnium creatorem ostendit; 2° vana hæreticorum deliramenta confutat; 3° regulas veritatis recenset; 4° vesanæ ipsorum impietati Ecclesiæ miracula opponit; 5° animarum ad unum idemque corpus perseverantiam, quin et immortalitatem demonstrat; 6° conclusio transitum præbet ad sequentem librum.

§ I.

DE DEO UNO ET OMNIUM CREATORE [1].

Bene igitur habet a primo et maximo capitulo inchoare nos, a Demiurgo Deo, qui fecit cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt, quem ii blasphemantes extremitatis fructum dicunt; et ostendere quoniam neque super eum neque post eum est aliquid, neque ab aliquo motus, sed sua sententia et libere fecit omnia, cum sit solus Deus, et solus Dominus, et solus conditor, et solus Pater, et solus continens omnia, et omnibus, ut sint, ipse præstans.

Quemadmodum enim poterit super hunc alia Plenitudo, aut Initium, aut Potestas, aut alius Deus esse, cum oporteat Deum horum omnium Pleroma in immenso omnia circumcontinere, et circumcontineri a nemine? Si autem extra

[1] Cap. 1, n. 1 et 2.

illum est aliquid, jam non omnium est Pleroma, neque continet omnia. Deerit enim Pleromati, aut ei qui sit super omnia Deo, hoc quod extra eum dicunt. Quod autem deest, et delibatum est ab aliquo, hoc non est omnium Pleroma. Et terminum autem, et medietatem, et finem habebit ad eos qui sunt extra eum. Si autem finis est in ea quæ sunt deorsum, initium est et in ea quæ sunt sursum. Similiter autem et ex reliquis partibus necessitas est omnis id ipsum experiri, et ab eis qui foris sunt contineri, et determinari, et includi. Is enim qui est deorsum finis, necessario omni modo circumscribit, et circumdat eum qui finiatur in eum.

Qui autem [1] ab Angelis mundum dicunt fabricatum, vel ab alio quodam mundi fabricatore, præter sententiam ejus qui super omnia Pater est, primo quidem ex hoc ipso peccant, præter voluntatem primi Dei talem et tantam conditionem Angelos fecisse dicentes : quasi efficaciores sint Angeli quam Deus, aut rursus quasi ille negligens sit, aut minor existens, aut nullam curam habens eorum quæ in propriis ipsius fiant; utrumnam male an bene fiant, ut illud quidem dissipet et prohibeat, alterum autem laudet et gaudeat : hoc autem ne homini quidem solerti applicet quis; quanto magis Deo?

Si autem in illius propriis, valde vanum erit præter sententiam ejus, in ejus propriis, ab Angelis et ipsis qui sunt in potestate ejus, aut ab alio quodam dicere fabricatum esse mundum, aut quasi non omnia prospiciat ipse quæ sint in suis, ut non sciat quæ ab Angelis futura sint.

Si autem non præter voluntatem ejus, sed volente et sciente, quemadmodum quidam opinantur; jam non Angeli, vel mundi fabricator causæ erunt fabricationis istius, sed voluntas Dei. Si enim mundi fabricator est, Angelos ipse fecit, aut etiam causa creationis eorum ipse fuit;

[1] Cap. II, n. 1, 3 et seqq.

et mundum ipse videbitur fecisse, qui causas fabricationis ejus præparavit. Licet per longam successionem deorsum Angelos dicant factos, vel mundi fabricatorem a primo Patre, quemadmodum Basilides ait; nihilominus id quod est causa eorum quæ facta sunt, in illum qui prolator fuit talis successionis, recurret : quemadmodum in regem correctio belli refertur, qui præparavit ea quæ sunt causa victoriæ; et conditio hujus civitatis, aut hujus operis, in eum qui præparavit causas ad perfectionem eorum quæ deorsum facta sunt. Quapropter non jam securim dicimus concidere ligna, vel serram secare, sed hominem concidere et secare rectissime quis dicat eum qui ipsam securim et serram ad hoc fecit, et multo prius armamenta omnia, per quæ fabricata sunt securis et serra. Sic igitur juste, secundum illorum rationem, Pater omnium dicetur fabricator hujus mundi, et non Angeli, neque alius quis mundi fabricator, præter illum qui fuit prolator, et primus causa factionis hujusmodi præparationis existens.

Sit fortasse hic sermo suasorius, sive seductorius apud eos qui ignorant Deum, et qui hominibus assimilant eum inopibus, et his qui non possunt statim aliquid ex parato fabricare, sed indigentibus multis organis ad eorum fabricationem : non autem verisimilis in totum apud eos qui sciunt quoniam nullius indigens omnium Deus, Verbo condidit omnia et fecit, neque Angelis indigens adjutoribus ad ea quæ fiunt; neque Virtute aliqua valde inferiori ab illo, et ignorante Patrem; neque aliqua labe, neque ignorantia, ut is qui inciperet eum cognoscere, homo fieret : sed ipse in semetipso, secundum id quod est inenarrabile, et inexcogitabile nobis, omnia prædestinans fecit quemadmodum voluit; omnibus consonantiam, et ordinem suum, et initium creationis donans; spiritualibus quidem spiritualem et invisibilem, et supercœlestibus cœlestem, et Angelis angeli-

cam, et animalibus animalem, et natantibus aquatilem, et terrigenis terrigenam, omnibus aptam qualitatis substantiam : omnia autem quæ facta sunt, infatigabili Verbo fecit.

Proprium est enim hoc Dei supereminentiæ, non indigere aliis organis ad conditionem eorum quæ fiunt : et idoneus est et sufficiens ad formationem omnium proprium ejus Verbum, quemadmodum et Joannes Domini discipulus ait de eo : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum » est nihil[1]. » In omnibus autem, est et hic qui est secundum nos mundus. Et hic ergo a Verbo ejus factus est, sicut Scriptura Geneseos dicit, omnia quæ sunt secundum nos fecisse Deum per Verbum suum. Similiter autem et David exsequitur : « Quoniam ipse dixit, et facta sunt : ipse man» davit, et creata sunt[2]. » Cui igitur magis credemus de mundi fabricatione, hisne, qui prædicti sunt, hæreticis, sic fatua et inconstantia garrientibus; an discipulis Domini, et fideli famulo Dei Moysi, et prophetæ? Qui et primo genesim mundi enarravit, dicens : « In principio Deus fecit » cœlum et terram[3]; » et deinceps reliqua omnia : sed non Dii, neque Angeli.

Quoniam autem hic Deus, est Pater Domini nostri Jesu Christi; et ideo Paulus Apostolus dixit : « Unus Deus Pater, » qui super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis[4]. » Jam quidem ostendimus unum esse Deum : ex ipsis autem Apostolis, et ex Domini sermonibus adhuc ostendemus. Quale enim est, Prophetarum, et Domini, et Apostolorum relinquentes nos voces, attendere his, nihil sani dicentibus?

Quoniam quidem[5] est mundi fabricator Deus, constat et ipsis qui multis modis contradicunt ei, et confitentur eum, fabricatorem eum vocantes, et Angelum dicentes : ut non dicamus quoniam omnes clamant Scripturæ, et Dominus

[1] Joan. I, 3. — [2] Psal. XXXII, 9, et CXLVIII, 5. — [3] Gen. I, 1. — [4] Ephes. IV, 6.
[5] Cap. IX.

hunc Patrem qui est in cœlis docet, et non alium : quemadmodum ostendemus procedente sermone. Nunc autem sufficit id quod est ab eis qui contraria nobis dicunt testimonium, omnibus hominibus ad hoc demum consentientibus, veteribus quidem, et in primis a primoplasti traditione hanc suadelam custodientibus, et unum Deum fabricatorem cœli et terræ hymnizantibus : reliquis autem post eos a Prophetis Dei hujus rei commemorationem accipientibus : Ethnicis vero ab ipsa conditione discentibus; ipsa enim conditio ostendit eum qui condidit eam, et ipsa factura suggerit eum qui fecit, et mundus manifestat eum qui se disposuit. Ecclesia autem omnis per universum orbem hanc accepit ab Apostolis traditionem.

Constante igitur hoc Deo, quemadmodum diximus, et testimonium ab omnibus accipiente, quoniam est : ille sine dubio qui secundum eos adinvenitur Pater, inconstans et sine teste est, Simone mago primo dicente semetipsum esse super omnia Deum, et mundum ab Angelis ejus factum; post deinde his qui successerunt ei, secundum quod ostendimus in primo libro, variis sententiis impias et irreligiosas adversus fabricatorem circumducentibus doctrinas : quorum discipuli cum sint hi, Ethnicis pejores efficiunt eos qui assentiunt eis. Illi enim « creaturæ potius quam Crea» tori servientes, et his qui non sunt Dii[1], » verumtamen primum deitatis locum attribuunt fabricatori hujus universitatis Deo. Hi autem, hunc quidem labis fructum dicentes, et animalem eum vocantes, et non cognoscentem eam quæ super eum est Virtutem, dicentem quoque : « Ego sum » Deus, et præter me non est alius Deus[2]; » mentiri eum dicentes, ipsi mentientes; omnem malitiam copulantes ei, eum qui non est super hunc, quod sit fingentes, secundum sententiam suam deteguntur, eum quidem qui est Deus

[1] Rom. I, 25; Gal. IV, 8. — [2] Esai. XLVI, 9.

blasphemantes, eum autem qui non est Deum fingentes, in suam ipsorum condemnationem. Et qui dicunt semetipsos perfectos, et universorum habere agnitionem, Ethnicis pejores, et magis blasphemi sensu etiam adversum suum factorem inveniuntur.

Perquam itaque[1] irrationale est, prætermittentes eum qui vere est Deus, et qui ab omnibus habet testimonium, quærere si est super eum is qui non est, et qui a nemine unquam annuntiatus est. Quoniam enim manifeste nihil dictum est de eo, et ipsi testimonium perhibent : quia autem parabolas, quæ quæruntur et ipsæ quomodo dictæ sint, male ad eum qui adinventus est ab ipsis, transfigurantes, alium nunc, qui ante nunquam quæsitus est, generant, manifestum est. Per hoc enim quod velint ambiguas exsolvere Scripturas (ambiguas autem non quasi ad alterum Deum, sed quasi ad dispositiones Dei), alterum Deum fabricaverunt; quemadmodum prædiximus, de arena resticulas nectentes, et quæstioni minori quæstionem majorem adgenerantes. Omnis autem quæstio non per aliud, quod quæritur, habebit resolutionem, nec ambiguitas per aliam ambiguitatem solvetur apud eos qui sensum habent, aut ænigmata per aliud majus ænigma; sed ea quæ sunt talia, ex manifestis, et consonantibus, et claris accipiunt absolutiones.

Hi autem quærentes exsolvere Scripturas et parabolas, alteram majorem et impiam quæstionem introducunt, si quidem super mundi fabricatorem Deum alius sit Deus; non exsolventes quæstiones (unde enim?), sed minori quæstioni magnam quæstionem adnectentes, et nodum insolubilem inserentes. Ut enim sciant hoc ipsum scire, quod utique triginta annorum Dominus venit ad baptismum veritatis, hoc non discentes; ipsum Deum fabricatorem, qui misit eum ad salutem hominum, impie contemnunt : et ut pu-

[1] Cap. x.

tentur posse enarrare unde substantia materiæ, non credentes quoniam Deus ex his quæ non erant, quemadmodum voluit, ea quæ facta sunt, ut essent, omnia fecit, sua voluntate et virtute substantia usus, sermones vanos collegerunt; vere ostendentes suam infidelitatem : quoniam quidem his quæ sunt non credunt, in id quod non est deciderunt.

Quod enim dicunt ex lacrymis Achamoth humectam prodiisse substantiam, a risu autem lucidam, a tristitia autem solidam, et a timore mobilem; et in his altum sapere, et inflatum esse, quomodo hæc non digna irrisione, et vere ridicula? qui non credunt quidem, quoniam ipsam materiam, cum sit potens et dives in omnibus Deus, creavit, nescientes quantum potest spiritualis et divina substantia; credentes autem quoniam Mater ipsorum, quam feminam a femina vocant, a prædictis passionibus emisit tantam conditionis materiam : et quærentes quidem unde suppeditavit fabricatori conditionis substantia; non quærentes autem unde Matri ipsorum, quam Enthymesin et impetum Æonis errantis dicunt, lacrymas tantas[1], aut sudores, aut tristitias, aut reliqua materiæ emissio.

Attribuere enim substantiam eorum quæ facta sunt, virtuti et voluntati ejus qui est omnium Deus, et credibile, et acceptabile, et constans; et in hoc bene dicetur, quoniam « quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud » Deum[2]. » Quoniam homines quidem de nihilo non possunt aliquid facere, sed de materia subjacenti : Deus autem, quam homines hoc primo melior, eo quod materiam fabricationis suæ, cum ante non esset, ipse adinvenit! Dicere autem de Enthymesi Æonis errantis prolatam materiam, et longe quidem Æonem ab Enthymesi ejus separatam, et hujus rursus passionem et affectionem extra ipsam quidem ejus

[1] Solœcismus apertus est, inquit Billius; hæc enim omnia recto casu efferenda sunt. — [2] Luc. XVIII, 27.

esse materiam, et incredibile, et fatuum, et impossibile, et inconstans.

Et non[1] credentes quidem quoniam is qui est super omnia Deus, in his quæ sunt ejus, varia et dissimilia Verbo fabricavit, quemadmodum ipse voluit, cum sit omnium fabricator, ut sapiens architectus, et maximus Rex; credentes autem quoniam Angeli, aut Virtus aliqua separata a Deo, et ignorans eum, fecit hanc universitatem : sic igitur veritati non credentes, in mendacio autem volutantes, perdiderunt panem vitæ veræ, in vacuum et in profundum umbræ incidentes; similes Æsopi cani, ei qui panem quidem reliquit, in umbram autem ejus impetum fecit, et perdidit escam. Et ex ipsis autem Domini verbis facile est ostendere, confitentis unum Patrem, et factorem mundi, et plasmatorem hominis, qui a Lege et Prophetis annuntiatus sit, et alterum nescientis, et hunc esse super omnia Deum; docentis autem, et per se eam quæ est ad Patrem adoptio filiorum, quæ est æterna vita, omnibus justis attribuentis.

Sed quoniam amant incusare, et ea quæ sunt sine calumnia, ut calumniosi concutiunt, multitudinem parabolarum et quæstionum inferentes nobis; bene hæc arbitrati sumus primo interrogare eos e contrario de suis dogmatibus, et quod non est verisimile ipsorum ostendere, et temeritatem ipsorum excidere : post deinde, Domini sermones inferre, ut non sint tantum ad proponendum vacantes; sed propter hoc quod non possint ad ea quæ interrogantur ratione respondere, dissolutam suam videntes argumentationem, aut revertentes ad veritatem, et semetipsos humiliantes, et cessantes a multifaria sua phantasia, placantes Deum de his quæ adversus eum blasphemaverunt, salventur; aut si perseverarint in ea, quæ præoccupavit animum ipsorum, vana gloria, argumentationem suam immutent.

[1] Cap. XI.

§ II.

DE CONFUTATIONE HÆRETICORUM.

Ut hæreticos confutet, 1° illorum deliramenta, expositis argumentationum absurdis explodit; 2° hæc insuper a paganorum erroribus assumpta demonstrat; 3° debellatis erroribus præcipuis, ab aliorum confutatione abstinendum prudenter annotat.

1° Quod ad absurda pertinet silentio prætermittendum duximus, cum vix tam ridicula defendi potuisse et confutari serio videantur.

2° Sic autem Valentinianam hæresim a paganismo male desumptam arguit :

Multo [1] verisimilius et gratius de universorum genesi dixit unus de veteribus comicis, Antiphanes in Theogonia. Ille enim de Nocte et Silentio Chaos emissum dicit, dehinc de Chao et Nocte Cupidinem, et ex hoc Lumen, dehinc reliquam secundum eum primam Deorum genesin. Post quos rursus secundam Deorum generationem inducit, et mundi fabricationem; dehinc de secundis Diis narrat hominum plasmationem. Unde ipsi assumentes sibi fabulam, quasi naturali disputatione commenti sunt, solummodo demutantes eorum nomina, idipsum autem universorum generationis initium et emissionem ostendentes : pro Nocte et Silentio, Bythum et Sigen nominantes; pro Chao autem, Nun; et pro Cupidine (*per quem,* ait Comicus, *reliqua omnia disposita*), hi Verbum attraxerunt; et pro primis ac maximis Diis, Æonas formaverunt; et pro secundis Diis, eam, quæ est extra Pleroma, Matris ipsorum enarrant dispositionem, secundam ogdoaden vocantes eam; ex qua mundi fabricationem, et plasmationem hominum, similiter atque ille, annuntiant, inenarrabilia et incognita mysteria solos se

[1] Cap. XIV.

dicentes scire : quæ ubique in theatris ab hypocritis splendidissimis vocibus comœdizantur, transferentes in suum argumentum, imo vero iisdem argumentis docentes, tantum immutantes nomina.

Et non solum quæ apud comicos posita sunt, arguuntur quasi propria proferentes; sed etiam quæ apud omnes qui Deum ignorant, et qui dicuntur philosophi, sunt dicta, hæc congregant et quasi centonem ex multis et pessimis panniculis consarcientes, finctum superficium subtili eloquio sibi ipsis præparaverunt : novam quidem introducentes doctrinam, propterea quod nunc nova arte substituta sit; veterem autem et inutilem, quoniam quidem de veteribus dogmatibus, ignorantiam et irreligiositatem olentibus, hæc eadem subsuta sunt. Thales quidem Milesius universorum generationem et initium aquam dixit esse. Idem autem est dicere aquam, et Bythum. Homerus autem poeta Oceanum Deorum genesin, et matrem Thetin dogmatizavit : quæ quidem hi in Bythum et Sigen transtulerunt. Anaximander autem hoc quod immensum est, omnium initium subjecit, seminaliter habens in semetipso omnium genesin, ex quo immensos mundos constare ait : et hoc autem in Bythum et in Æonas ipsorum transfiguraverunt. Anaxagoras autem, qui et Atheus cognominatus est, dogmatizavit facta animalia decidentibus e cœlo in terram seminibus : quod et hi ipsi in Matris suæ transtulerunt semina, et esse hoc semen seipsos : statim confitentes apud eos qui sensum habent, et ipsos esse quæ sunt Anaxagoræ irreligiosi semina.

Umbram autem et vacuum ipsorum a Democrito et Epicuro sumentes, sibimetipsis aptaverunt, cum illi primum multum sermonem fecerint de vacuo et de atomis : quorum alterum quidem quid esse vocaverunt; alterum vero, quod non est appellaverunt : quemadmodum et hi esse quidem illa, quæ sunt intra Pleroma, vocant, quemadmo-

dum illi atomos; non esse autem hæc quæ sunt extra Pleroma, quemadmodum illi vacuum. Semetipsos ergo in hoc mundo, cum sint extra Pleroma, in locum qui non est deputaverunt. Quod autem dicunt imagines esse hæc eorum quæ sunt, rursus manifestissime Democriti et Platonis sententiam edisserunt. Democritus enim primus ait, multas et varias ab universitate figuras expressas descendisse in hunc mundum. Plato vero rursus materiam dicit, et exemplum, et Deum : quos isti sequentes, figuras illius et exemplum, imagines eorum quæ sunt sursum vocaverunt, per demutationem nominis semetipsos inventores et factores hujusmodi imaginariæ fictionis gloriantes.

Et hoc autem quod ex subjecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundum, et Anaxagoras, et Empedocles, et Plato primi ante hos dixerunt; ut videlicet datur intelligi, et ipsi a Matre sua inspirati. Quod autem ex necessitate unumquodque in illa secedit, ex quibus et factum esse dicunt, et hujus necessitatis servum esse Deum, ita ut non possit mortali immortalitatem addere, vel corruptibili incorruptelam donare; sed secedere unumquemque in similem naturæ suæ substantiam : et hi qui ex porticu Stoici appellantur, et universi quotquot Deum ignorant, poetæ et conscriptores affirmant. Qui eamdem habentes infidelitatem, spiritualibus quidem suam regionem attribuerunt, eam quæ est intra Pleroma; animalibus autem, medietatis; corporalibus autem, quod choicum : et præter hæc nihil posse Deum, sed unumquemque prædictorum ad ea quæ sunt ejusdem substantiæ, secedere affirmant.

Quod autem Salvatorem ex omnibus factum esse Æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus velut florem suum, non extra Hesiodi Pandoram novum aliquid afferunt. Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Salvatore insinuant, Pandoron introducentes eum, quasi unusquisque Æonum quod ha-

beret optimum donaverit ei. Ipsam autem eduliorum, et reliquarum operationum indifferentem sententiam, et quod putent a nemine in totum posse coinquinari propter generositatem, licet quodcumque manducent vel operentur, a Cynicis possederunt, cum sint cum eis ejusdem testamenti. Et minutiloquium, et subtilitatem circa quæstiones, cum sit Aristotelicum, inferre fidei conantur.

Quod autem velint in numeros transferre universum hoc, a Pythagoricis acceperunt. Primum enim hi initium omnium numeros substituerunt, et initium ipsorum parem et imparem, ex quibus et ea quæ sensibilia et insensata sunt subjecerunt. Et altera quidem substitutionis initia esse; altera autem sensationis et substantiæ : ex quibus primis omnia perfecta dicunt, quemadmodum statuam de æramento et de formatione. Hoc autem ii his qui sunt extra Pleroma aptaverunt. Sensationis autem initia dixerunt, in quem sensus intelligens est ejus quod primum assumptum est, quærit quoadusque defatigata ad unum et indivisibile concurrat. Et esse omnium initium, et substantiam universæ generationis Hen, id est, unum; ex hoc autem dyadem, et tetradem, et pentadem, et reliquorum multifariam generationem: hæc hi ad verbum de Plenitudine suorum et Bytho dicunt : unde etiam et eas quæ sunt de uno, conjugationes adnituntur introducere, quæ Marcus velut sua jactans, velut novius aliquid visus est præter reliquos adinvenisse; Pythagoræ quaternationem, velut genesin et matrem omnium enarrans.

Dicemus autem adversus eos : Utrumne hi omnes qui prædicti sunt, cum quibus eadem dicentes arguimini, cognoverunt veritatem, aut non cognoverunt? Et si quidem cognoverunt, superflua est Salvatoris in hunc mundum descensio. Utquid enim descendebat? Numquid ut eam, quæ cognoscebatur veritas, in agnitionem adduceret his qui cognoscunt eam hominibus? Si autem non cognoverunt,

quemadmodum eadem cum his qui veritatem non cognoscebant dicentes, solos vosmetipsos eam quæ est super omnia cognitio, habere gloriamini, quam etiam qui ignorant Deum habent? Secundum antiphrasin ergo, veritatis ignorantiam agnitionem vocant : et bene Paulus ait, « Vocum » novitates falsæ agnitionis[1]. » Vere enim falsa agnitio ipsorum inventa est. Si autem impudenter agentes super hæc dicent, homines quidem non cognovisse veritatem, Matrem autem ipsorum, (vel) semen paternale, per tales homines, quemadmodum et per Prophetas, enuntiasse mysteria veritatis, ignorante Demiurgo : primo quidem non talia erant quæ sunt prædicta, ut non a quolibet intelligantur; etenim ipsi homines sciebant quæ dicebant, et discipuli ipsorum, et horum successores. Post deinde, vel Mater, vel semen, si cognoscebant, et enarrabant ea quæ erant veritatis; veritas autem Pater : Salvator ergo, secundum eos, erit mentitus, dicens : *Nemo cognovit Patrem, nisi Filius*[2]. Si enim cognitus est vel a Matre, vel a semine ejus, solutum est illud, quod *nemo cognovit Patrem, nisi Filius :* nisi si semen ipsorum, vel Matrem *neminem* esse dicunt.

Et usque hoc quidem per humanas affectiones, et per id quod similia dicant multis ignorantibus Deum, verisimiliter visi sunt abstrahere quosdam; attrahentes per ea quæ assueti sunt, in eum qui est de omnibus sermonem, Verbi Dei genesin exponentes, et Vitæ, adhuc etiam Sensus, et Dei emissiones obstetricantes. Quæ autem ex his non verisimiliter et sine ostensione, omnia ex omnibus mentiti sunt, quemadmodum qui assuetas escas, et ut illiciant, præmittunt, uti capiant aliquod animal, sensim blandientes eis per assueta pabula, quousque accipiant; sumentes autem ea captiva, alligant amarissime, et ducunt per vim abstrahentes quocumque ipsi voluerint.

[1] 1 Tim. VI, 20. — [2] Matth. XI, 27.

3° Præcipuis erroribus debellatis, ab aliorum confutatione abstinendum esse sapienter annotat.

Et de eo quidem[1], quod sit regula ipsorum infirma et instabilis, adhuc etiam et vana, sufficiunt quæ dicta sunt. Nec enim oportet, quod solet dici, universum ebibere mare eum qui velit discere quoniam aqua ejus salsa est. Sed quemadmodum statua de luto facta, colorata autem superficie, ut putetur aurea esse quæ sit lutea, quicumque accipiet ex ea particulam qualemcumque, et exaperiens ostenderit lutum, liberabit eos qui veritatem quærunt a falsa opinione : eodem modo et nos non modicam partem, sed ea quæ sunt maxima continentia regulæ ipsorum, resolventes capitula, omnibus quotquot non seduci scientes volunt, quod est nequam, et dolosum, et seductorium, et perniciosum, de schola eorum, qui sunt a Valentino, et a reliquis hæreticorum, quotquot Demiurgum, id est, fabricatorem et factorem hujus universitatis, solum existentem Deum male tractant, ostendimus, dissolubilem eorum viam manifestantes.

Quis enim sensum habens, et veritatis vel modicum attingens, sustinebit dicentes, super Demiurgum Deum esse alterum Patrem : et alterum quidem esse Monogenem, alterum autem Verbum Dei, quem et in deminoratione emissum dicunt : alterum autem Christum, quem et posteriorem reliquis Æonibus cum Spiritu sancto factum esse dicunt : et alterum Salvatorem, quem ne a Patre quidem universorum, sed ab his qui in deminoratione facti sunt, Æonibus collatum et congestum dicunt, et necessarie propter deminorationem emissum? ut nisi in ignorantia, et deminoratione fuissent Æones, secundum eos nec Christus emissus fuisset, nec Spiritus sanctus, nec Horos, nec Soter, nec Angeli, nec Mater ipsorum, nec semen ejus, nec reliqua

[1] Cap. XIX, n. 8 et 9.

mundi fabricatio; sed fuissent omnia deserta ac destituta tot bonis. Non solum itaque in fabricatorem tantum irreligiosi sunt, labis eum dicentes fructum; sed et in Christum, et in Spiritum sanctum, propter labem dicentes eos emissos; et Salvatorem autem similiter post labem. Quis enim sustinebit reliquum eorum vaniloquium, quod astute parabolis adaptare conantes, et se, et eos qui sibi credunt, in maximam converterunt impietatem?

§ III.

DE REGULIS VERITATIS.

1ª. Omnia ad unum eumdemque opificem referenda[1]:

Varia et multa sunt, quæ facta sunt; et ad omnem quidem facturam bene aptata, et bene consonantia : quantum autem spectat ad unumquodque eorum, sunt sibi invicem contraria et non convenientia : sicut citharæ sonus per uniuscujusque distantiam consonantem unam melodiam operatur, ex multis et contrariis sonis subsistens. Debet ergo amator veri non traduci distantia uniuscujusque soni, nec alium quidem hujus, alium autem illius artificem suspicari et factorem : neque alium quidem acutiores, alium autem vastiores, alium vero medietates aptasse; sed unum et ipsum ad totius operis et sapientiæ demonstrationem, et justitiæ, et bonitatis, et muneris. Hi vero qui audiunt melodiam, debent laudare et glorificare artificem, et aliorum quidem extensionem mirari, aliorum autem laxamentum intendere, aliorum vero inter utrumque temperamentum exaudire, aliorum autem typum considerare, et ad quid unumquodque referat, et eorum causam inquirere; nusquam transferentes regulam, neque errantes ab artifice, neque abjicientes fidem, quæ est in unum Deum, qui

[1] Cap. xxv, n. 2.

fecit omnia, neque blasphemantes nostrum conditorem.

2ª. Non curiosius investiganda quæ mentis humanæ Deo longe inferioris captum superant [1].

Si autem et aliquis non invenerit causam omnium quæ requiruntur, cogitet quia homo est in infinitum minor Deo, et qui ex parte acceperit gratiam, et qui nondum æqualis vel similis sit factori, et qui omnium experientiam et cogitationem habere non possit, ut Deus : sed in quantum minor est ab eo qui factus non est, et qui semper idem est, ille qui hodie factus est, et initium facturæ accepit; in tantum secundum scientiam, et ad investigandum causas omnium, minorem esse eo qui fecit. Non enim infectus es, o homo, neque semper coexistebas Deo, sicut proprium ejus Verbum : sed propter eminentem bonitatem ejus, nunc initium facturæ accipiens, sensim discis a Verbo dispositiones Dei, qui te fecit.

Ordinem ergo serva tuæ scientiæ, et ne ut bonorum ignarus supertranscendas ipsum Deum; non enim transibilis est : neque super Demiurgum requiras quid sit; non enim invenies. Indeterminabilis est enim artifex tuus : neque tanquam hunc totum mensus sis, et tanquam qui per omnem ejus fabricam veneris, et omne quod est in eo profundum, et altitudinem, et longitudinem consideraveris, super ipsum alium excogites Patrem. Non enim excogitabis, sed contra naturam sentiens, eris insipiens : et si in hoc perseveraveris, incides in insaniam, sublimiorem teipsum melioremque factore tuo existimans, et quod pertranseas regna ejus.

3ª. Obscura non parabolis, sed claris Scripturæ sententiis explicanda [2] :

Sensus autem sanus, et qui sine periculo est, et religiosus, et amans verum, quæ quidem dedit in hominum po-

[1] Cap. xxv, n. 3 et 4. — [2] Cap. xxvii.

testatem Deus, et subdidit nostræ scientiæ, hæc prompte meditabitur, et in ipsis proficiet, diuturno studio facilem scientiam eorum efficiens. Sunt autem hæc, quæ ante oculos nostros occurrunt, et quæcumque aperte et sine ambiguo ipsis dictionibus posita sunt in Scripturis. Et ideo parabolæ debent non ambiguis adaptari : sic enim et qui absolvit, sine periculo absolvit, et parabolæ ab omnibus similiter absolutionem accipient; et a veritate corpus integrum, et simili aptatione membrorum, et sine concussione perseverat. Sed quæ non aperte dicta sunt, neque ante oculos posita, copulare absolutionibus parabolarum, quas unusquisque prout vult adinvenit. Sic enim apud nullum erit regula veritatis; sed quanti fuerint qui absolvent parabolas, tantæ videbuntur veritates pugnantes semet invicem, et contraria sibimet dogmata statuentes, sicut et Gentilium philosophorum quæstiones.

Itaque secundum hanc rationem, homo quidem semper inquiret, nunquam autem inveniet, eo quod ipsam inventionis abjecerit disciplinam. Et cum venerit sponsus, is qui imparatam habet lampadem, nulla manifesti luminis claritate fulgentem, recurrit ad eos qui absolutiones parabolarum in tenebris distrahunt, relinquens eum qui per manifestam prædicationem gratis donat ad eum ingressum, et excluditur a thalamo ejus. Cum itaque universæ Scripturæ, et Prophetiæ, et Evangelia in aperto, et sine ambiguitate, et similiter ab omnibus audiri possint, etsi non omnes credunt; unum et solum Deum, ad excludendos alios, prædicent omnia fecisse per Verbum suum, sive visibilia, sive invisibilia, sive cœlestia, sive terrena, sive aquatilia, sive subterranea, sicut demonstravimus ex ipsis Scripturarum dictionibus; et ipsa autem creatura in qua sumus, per ea quæ in aspectum veniunt, hoc ipsum testante, unum esse qui eam fecerit et regat : valde hebetes apparebunt qui ad

tam lucidam adapertionem cæcutiunt oculos, et nolunt videre lumen prædicationis, sed constringunt semetipsos, et per tenebrosas parabolarum absolutiones unusquisque eorum proprium putat invenisse Deum. Quia enim de excogitato eorum, qui contraria opinantur, Patre, nihil aperte, neque sine controversia, in nulla omnino dictum sit Scriptura; et ipsi testantur dicentes, in absconso hæc eadem Salvatorem docuisse non omnes, sed aliquos discipulorum, qui possunt capere, et per argumenta, et ænigmata, et parabolas ab eo significata intelligentibus. Veniunt autem ad hoc, ut dicant, alium quidem esse qui prædicatur Deus, et alium Patrem, qui per parabolas et ænigmata significatur Pater.

Quia autem parabolæ possunt multas recipere absolutiones; ex ipsis de inquisitione Dei affirmare, relinquentes quod certum, et indubitatum, et verum est, valde præcipitantium se in periculum, et irrationabilium esse, quis non amantium veritatem confitebitur? Et nunquid hoc est non in petra firma, et valida, et in aperto posita ædificare suam domum, sed in incertum effusæ arenæ[1]? Unde et facilis est eversio hujusmodi ædificationis.

Habentes itaque[2] regulam ipsam veritatem, et in aperto positum de Deo testimonium, non debemus per quæstionum declinantes in alias atque alias absolutiones ejicere firmam et veram de Deo scientiam: magis autem absolutionem quæstionum in hunc characterem dirigentes, exerceri quidem convenit per inquisitionem mysterii et dispositionis existentis Dei; augeri autem in charitate ejus, qui tanta propter nos fecit et facit, nunquam autem excidere ab ea suasione, qua manifestissime prædicatur quia hic solus vere sit Deus et Pater, qui et hunc mundum fecit, et hominem plasmavit, et in sua creatura donavit incrementum;

[1] Matth. VII, 25.
[2] Cap. XXVIII.

et de minoribus suis ad majora quæ apud ipsum sunt, vocans, sicut infantem quidem in vulva conceptum educit in lumen solis, et triticum, posteaquam in stipula corroboraverit, condit in horreum. Unus autem et idem Demiurgus, qui et vulvam plasmavit, et solem creavit; et unus et idem Dominus, qui et stipulam eduxit, et triticum augens multiplicavit, et horreum præparavit.

Si autem omnium quæ in Scripturis requiruntur absolutiones non possumus invenire, alterum tamen Deum, præter eum qui est, non requiramus. Impietas enim hæc maxima est. Cedere autem hæc talia debemus Deo, qui et nos fecit, rectissime scientes quia Scripturæ quidem perfectæ sunt, quippe a Verbo Dei et Spiritu ejus dictæ; nos autem secundum quod minores sumus et novissimi a Verbo Dei, et Spiritu ejus, secundum hoc et scientia mysteriorum ejus indigemus. Et non est mirum si in spiritualibus, et cœlestibus, et in his quæ habent revelari, hoc patimur nos : quandoquidem etiam eorum quæ ante pedes sunt (dico autem quæ sunt in hac creatura, quæ et contrectantur a nobis, et videntur, et sunt nobiscum) multa fugerunt nostram scientiam, et Deo hæc ipsa committimus. Oportet enim eum præ omnibus præcellere. Quid enim si tentemus exponere causam ascensionis Nili? Multa quidem dicimus, et fortassis suasoria, fortassis autem non suasoria : quod autem verum est, et certum, et firmum, adjacet Deo. Sed et volatilium animalium habitatio, eorum quæ veris tempore adveniunt ad nos, autumni autem tempore statim recedunt, cum in hoc mundo hoc ipsum fiat, fugit nostram scientiam. Quid autem possumus exponere de Oceani accessu et recessu, cum constet esse certam causam? quidve de his quæ ultra eum sunt enuntiare, qualia sint? Vel quid dicere possumus quomodo pluviæ, et coruscationes, et tonitrua, et collectiones nubium, et nebulæ, et ventorum emissiones, et similia

his, efficiuntur; annuntiare quoque et thesauros nivium, et grandinis, et eorum quæ his proxima sunt; quæ hæc autem nubium præparatio, aut qui status nebulæ; quæ autem causa est per quam crescit luna, et decrescit, aut quæ causa aquarum distantiæ, et metallorum, et lapidum, et his similium? In his omnibus nos quidem loquaces erimus, requirentes causas eorum : qui autem ea facit solus Deus, veridicus est.

Si ergo et in rebus creaturæ quædam quidem eorum adjacent Deo, quædam autem et in nostram venerunt scientiam; quid mali est, si et eorum quæ in Scripturis requiruntur, universis Scripturis spiritualibus existentibus, quædam quidem absolvimus secundum gratiam Dei, quædam autem commendamus Deo; et non solum in hoc sæculo, sed et in futuro : ut semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat quæ sunt a Deo? Sicut et Apostolus dixit, reliquis partibus destructis, hæc tunc perseverare, quæ sunt, fides, spes, et charitas[1]. Semper enim fides quæ est ad magistrum nostrum permanet firma, asseverans nobis quoniam solus vere Deus, et ut diligamus eum vere semper, quoniam ipse solus Pater, et speremus subinde plus aliquid accipere et discere a Deo, quia bonus est, et divitias habens indeterminabiles, et regnum sine fine, et disciplinam immensam. Si ergo secundum hunc modum, quem diximus, quædam quidem quæstionum Deo commiserimus : et fidem nostram servabimus, et sine periculo perseverabimus, et omnis Scriptura a Deo nobis data consonans nobis invenietur, et parabolæ his quæ manifeste dicta sunt consonabunt, et manifeste dicta absolvent parabolas; et per dictionum multas voces unam consonantem melodiam in nobis sentiet, laudantem hymnis Deum, qui fecit omnia. Ut puta, si quis interroget : Antequam mun-

[1] 1 Cor. XIII, 13.

dum faceret Deus, quid agebat? dicimus quoniam ista responsio subjacet Deo. Quoniam autem mundus hic factus est apotelestos a Deo, temporale initium accipiens, Scripturæ nos docent : quid autem ante hoc Deus sit operatus, nulla Scriptura manifestat. Subjacet ergo hæc responsio Deo : et non ita stultas et sine disciplina blasphemas adinvenire velle prolationes, et per hoc quod putas te invenisse materiæ prolationem, ipsum Deum, qui fecit omnia, reprobare.

4° Ex datis regulis hæreticorum deliramenta explodit :

Cogitate enim, o omnes qui talia adinvenitis, cum ipse solus Pater Deus dicatur, qui et vere est, quem vos Demiurgum dicitis; sed et cum Scripturæ hunc solum sciant Deum, sed et cum Dominus hunc solum confitetur proprium Patrem, et alterum nesciat, sicut ex ipsis ejus verbis ostendemus : quando hunc ipsum labis dicitis fructum, et ignorantiæ prolationem, et nescientem quæ sint super eum, et quæcumque alia dicitis de eo, considerate magnitudinem blasphemiæ in eum qui vere est Deus. Graviter quidem et honeste videmini dicere, vos in Deum credere; dehinc alterum Deum cum minime possitis ostendere, hunc ipsum, in quem credere vos dicitis, labis fructum et ignorantiæ prolationem pronuntiatis. Hæc autem cæcitas, et stultiloquium inde provenit vobis, quod nihil Deo reservetis. Sed et ipsius Dei, et Ennœæ ejus, et Verbi, et Vitæ, et Christi nativitates, et prolationes annuntiare vultis; et has non aliunde accipientes, sed ex affectione hominum : et non intelligitis, quia in homine quidem, qui est compositum animal, capit hujusmodi dicere, sicut prædiximus, sensum hominis, et ennœam hominis; et quia ex sensu ennœa, de ennœa autem enthymesis, de enthymesi autem logos (quem autem logon? aliud enim est secundum Græcos logos, quod est prin-

cipale quod excogitat; aliud, organum per quod emittitur logos); et aliquando quidem quiescere et tacere hominem, aliquando autem loqui et operari. Deus autem cum sit totus mens, totus ratio, et totus spiritus operans, et totus lux, et semper idem et similiter existens, sicut et utile est nobis sapere de Deo, et sicut ex Scripturis discimus; non jam hujusmodi affectus et divisiones decenter erga eum subsequentur. Velocitati enim sensus hominum propter spirituale ejus non sufficit lingua deservire, quippe carnalis existens : unde et intus suffocatur verbum nostrum, et profertur non de semel, sicut conceptum est a sensu; sed per partes, secundum quod lingua subministrare prævalet.

Deus autem totus existens mens, et totus existens Logos, quod cogitat, hoc et loquitur; et quod loquitur, hoc et cogitat. Cogitatio enim ejus Logos, et Logos mens, et omnia concludens mens, ipse est Pater. Qui ergo dicit mentem Dei, et prolationem propriam menti donat, compositum eum pronuntiat, tanquam aliud quiddam sit Deus, aliud autem principalis mens existens. Similiter autem rursus et de Logo tertiam prolationem ei a Patre donans (unde et ignorat magnitudinem ejus), porro et longe Logon a Deo separavit. Et Propheta quidem ait de eo : « Generationem » ejus quis enarrabit[1]? » Vos autem generationem ejus ex Patre divinantes, et verbi hominum per linguam factam prolationem transferentes in Verbum Dei, juste detegimini a vobis ipsis, quod neque humana nec divina noveritis.

Irrationabiliter autem inflati, audaciter inenarrabilia Dei mysteria scire vos dicitis : quandoquidem et Dominus, ipse Filius Dei, ipsum judicii diem et horam concessit scire solum Patrem, manifeste dicens : « De die autem illa et » hora nemo scit, neque Filius, nisi Pater solus[2]. » Si igitur scientiam diei illius Filius non erubuit referre ad Pa-

[1] Esai. LIII, 8. — [2] Marc. XIII, 32.

trem, sed dixit quod verum est; neque nos erubescamus, quæ sunt in quæstionibus majora secundum nos, reservare Deo. Nemo enim super magistrum est. Si quis itaque nobis dixerit : Quomodo ergo Filius prolatus a Patre est? dicimus ei, quia prolationem istam, sive generationem, sive nuncupationem, sive adapertionem, aut quolibet quis nomine vocaverit generationem ejus inenarrabilem existentem, nemo novit; non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque Angeli, neque Archangeli, neque Principes, neque Potestates; nisi solus qui generavit Pater, et qui natus est Filius. Inenarrabilis itaque generatio ejus cum sit, quicumque nituntur generationes et prolationes enarrare, non sunt compotes sui, ea quæ inenarrabilia sunt enarrare promittentes. Quoniam enim ex cogitatione et sensu verbum emittitur, hoc utique omnes sciunt homines. Non ergo magnum quid invenerunt, qui emissiones excogitaverunt, neque absconditum mysterium, si id quod ab omnibus intelligitur transtulerunt in unigenitum Dei Verbum; et quem inenarrabilem et innominabilem vocant, hunc, quasi ipsi obstetricaverint, primæ generationis ejus prolationem et generationem enuntiant, adsimilantes eum hominum verbo emissionis.

Hoc autem idem et de substantia materiæ dicentes, non peccabimus, quoniam Deus eam protulit. Didicimus enim ex Scripturis, principatum tenere super omnia Deum. Unde autem, vel quemadmodum emisit eam, neque Scriptura aliqua exposuit, neque nos phantasmari oportet, ex opinionibus propriis infinita conjicientes de Deo; sed agnitionem hanc concedendam esse Deo. Similiter autem et causam propter quam, cum omnia a Deo facta sint, quædam quidem transgressa sunt, et abscesserunt a Dei subjectione, quædam autem, imo plurima, perseveraverunt et perseverant in subjectione ejus qui fecit; et cujus naturæ sunt quæ

transgressa sunt, cujus autem naturæ quæ perseverant: cedere oportet Deo et Verbo ejus, cui et soli dixit : « Sede a » dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos suppeda» neum pedum tuorum [1]. » Nos autem adhuc in terra conversantes, nondum assidentes throno ejus. Etsi enim *Spiritus* Salvatoris, qui in eo est, « scrutatur omnia, et altitu» dines Dei [2]; » sed quantum ad nos, « divisiones gratiarum » sunt, et divisiones ministeriorum, et divisiones operatio» num [3]; » et nos super terram, quemadmodum et Paulus ait, « ex parte quidem cognoscimus, et ex parte propheta» mus [4]. » Sicut igitur ex parte cognoscimus, sic et de universis quæstionibus concedere oportet ei qui ex parte nobis præstat gratiam. Quoniam quidem transgressoribus ignis æternus præparatus est, et Dominus manifeste dixit, et reliquæ demonstrant Scripturæ. Et quoniam præsciit Deus hoc futurum, similiter demonstrant Scripturæ, quemadmodum et ignem æternum his qui transgressuri sunt præparavit ab initio : ipsam autem causam naturæ transgredientium, neque Scriptura aliqua retulit, nec Apostolus dixit, nec Dominus docuit. Dimittere itaque oportet agnitionem hanc Deo, quemadmodum et Dominus horæ et diei; nec in tantum periclitari, uti Deo quidem concedamus nihil; et hæc ex parte accipientes gratiam. In eo autem cum quærimus quæ sunt super nos, et in quæ attingere nobis non est, nunc in tantam audaciam venire, uti pandamus Deum, et quæ nondum inventa sunt quasi jam invenerimus, per emissionum vaniloquium ipsum omnium factorem Deum, et de defectione, et ignorantia asserere substantiam habuisse, et sic impium adversus Deum fingere argumentum.

Post deinde nullum habent testimonium ejus figmenti quod recens ab eis adinventum est, aliquando quidem per

[1] Psal. CIX, 2. — [2] 1 Cor. II, 10. — [3] 1 Cor. XII, 4, 5, 6. — [4] 1 Cor. XIII, 9.

numeros quoslibet, aliquando autem per syllabas, nonnunquam autem et per nomina; est autem quando et per eas quæ in litteris sunt litteras, aliquando autem et per parabolas non recte exsolutas, vel per suspiciones quasdam consistere conari eam fabulosam enarrationem, quæ sit ab eis efflictitia. Etenim si quis exquirat causam propter quam in omnibus Pater communicans Filio, solus scire horam et diem a Domino manifestatus est; neque aptabilem magis, neque decentiorem, nec sine periculo alteram quam hanc inveniat in præsenti (quoniam enim solus verax magister est Dominus) : ut discamus per ipsum, super omnia esse Patrem; etenim, *Pater*, ait, *major me est*[1]. Et secundum agnitionem itaque præpositus esse Pater annuntiatus est a Domino nostro ad hoc, ut et nos, in quantum in figura hujus mundi sumus, perfectam scientiam et tales quæstiones concedamus Deo; et ne forte quærentes altitudinem Patris investigare, in tantum periculum incidamus, uti quæramus an super Deum alter sit Deus.

Si autem quis amans contentionem, contradictor fuerit his quæ a nobis dicta sunt, et his quæ ab Apostolo relata sunt, « quoniam ex parte cognoscimus, et ex parte prophe» tamus, » putet se non ex parte, sed universaliter universam cepisse eorum quæ sunt agnitionem, Valentinus aliquis existens, aut Ptolemæus, aut Basilides, vel aliquis eorum qui altitudines Dei exquisisse se dicunt; non in ea quæ invisibilia sunt, vel quæ ostendi non possunt, cum inani jactantia decorans semetipsum, plus quam reliquos se agnovisse glorietur : sed causas eorum quæ in hoc sunt mundo, quas nos non scimus, ut puta numerum capillorum capitis sui, et de his qui quotidie capiuntur passeres, et de reliquis non provisis a nobis, diligenter exquirens, et a Patre discens annuntiet nobis, ut ei de majoribus quoque cre-

[1] Joan. XIV, 28.

damus. Si autem ea quæ in manibus sunt, et ante pedes, et in oculis, et terrenis, et præcipue dispositionem capillorum capitis sui, nondum sciunt ii qui sunt perfecti; quemadmodum eis de spiritualibus, et supercœlestibus, et de his quæ super Deum vana persuasione confirmant, credemus? Et tanta quidem de numeris, et de nominibus, et de syllabis, et quæstionibus eorum quæ sunt super nos, et de eo quod improprie exponant parabolas, a nobis sit dictum, quandoquidem a te plura dici possint.

Revertamur autem [1] nos ad reliqua quæ sunt eorum argumentationis. In consummatione enim dicentes ipsorum Matrem intra Pleroma regredi, et recipere sponsum suum Salvatorem; se autem, quoniam spirituales esse dicunt, exspoliatos animas, et spiritus intellectuales factos, sponsas futuros spiritualium Angelorum; Demiurgum autem, quoniam animalem dicunt, in Matris locum cessurum; justorum autem animas requiescere in medietatis loco, psychice dicentes similia ad similia congregari, spiritualia ad spiritualia, materialia autem in materialibus perseverare: contraria sibi definiunt, animas jam non propter substantiam in medietatem ad similia dicentes succedere, sed propter operationem; justorum quidem dicentes illuc succedere, impiorum autem remanere ignem. Si enim propter substantiam omnes succedunt animæ in refrigerium, et medietatis sunt omnes, secundum quod sunt animæ, cum sint ejusdem substantiæ; et superfluum est credere, superflua autem et descensio Salvatoris. Si autem propter justitiam, jam non propter id quod sint animæ, sed quoniam sunt justæ. Si autem animæ (quæ) perituræ essent, (inciperent) nisi justæ fuissent; justitia potens est salvare et corpora: quid utique non salvabit, quæ et ipsa participaverunt justitiæ? Si enim natura et substantia salvat, omnes salvabuntur

[1] Cap. XXIX.

animæ; si autem justitia et fides, quare non salvet ea quæ similiter cum animabus in corruptelam cedere incipiunt corpora? Aut enim impotens, aut injusta apparebit in hujusmodi justitia, si quædam quidem salvat propter suam participationem, quædam autem non.

Quia enim in corporibus perficiuntur ea quæ sunt justitiæ, manifestum est. Aut universæ itaque animæ necessarie succedent in medietatis locum, et judicium nusquam; aut et corpora quæ participaverunt justitiæ, cum animabus quæ similiter participaverunt, obtinebunt refrigerii locum, si quidem potens est justitia illuc transducere ea quæ participaverunt ei; et verus et firmus emerget de resurrectione corporum sermo. Quem quidem credimus nos : quoniam et mortalia corpora nostra custodientia justitiam resuscitans Deus, incorrupta et immortalia faciet. Deus enim melior est quam natura, habens apud semetipsum velle, quoniam bonus est; et posse, quoniam potens est; et perficere, quoniam dives et perfectus est.

Hi autem secundum omnia contraria sibi dicunt, non omnes animas in medietatem succedere definientes, sed solas quæ sint justorum. Naturaliter enim et secundum substantiam emissa esse tria genera dicunt a Matre : primum quod quidem sit de aporia, et tædio, et timore, quod est materia; alterum autem de impetu, quod est animale; quod autem enixa est secundum visionem eorum qui circa Christum sunt Angeli, quod est spirituale. Si igitur illa quæ enixa est, omni modo intra Pleroma ingrediuntur, quoniam spirituale est; quod autem est materiale, residet deorsum, quoniam est materiale, et exardescente eo qui inest ei igne consumetur in totum : animale quare non totum in medietatis locum cedet, in quem et Demiurgum mittunt? Quid autem est illud quod cedet eorum intra Pleroma? Animas enim in medietatem perseverare dicunt; corpora autem,

quoniam materialem habent substantiam, in materiam resoluta ardere ab eo qui in ea est ignis. Corpore autem ipsorum corrupto, et anima remanente in medietate, nihil jam relinquitur ex homine quod intra Pleroma cedat. Sensus enim hominis, mens, et cogitatio, et intentio mentis, et ea quæ sunt hujusmodi, non aliud quid præter animam sunt; sed ipsius animæ motus, et operationes, nullam sine anima habentes substantiam. Quid ergo adhuc erit eorum quod succedit in Pleroma? Et ipsi enim, in quantum quidem animæ sunt, remanent in medietate; in quantum autem corpus, cum reliqua materia ardebunt.

§ IV.

DE ANIMABUS.

1° Animæ non migrant de corpore in corpus [1].

De corpore autem in corpus transmigrationem ipsorum subvertamus ex eo, quod nihil omnino eorum quæ ante fuerint meminerint animæ. Si enim ob hoc emittebantur, uti in omni fierent operatione; oportebat eas meminisse eorum quæ ante facta sunt, uti ea quæ deerant adimplerent, et non circa eadem semper volutantes continuatim, miserabiliter laborarent; (non enim poterat corporis admixtio in totum universam ipsorum, quæ ante habita erant, exstinguere memoriam et contemplationem), et maxime ad hoc venientes. Quomodo enim nunc soporati et requiescente corpore, quæcumque anima ipsa apud se videt, et in phantasmate agit, et horum plura reminiscens communicat cum corpore; et est quando, et post plurimum temporis, quæcumque per somnium quis vidit vigilans annuntiat : sic utique reminisceretur et illorum quæ antequam in hoc corpus veniret egit. Si enim hoc quod in brevissimo tempore visum est, vel in phantasmate conceptum est, ab ea sola per

[1] Cap. XXXIII.

somnium, postquam commixta sit corpori, et in universum membrum dispersa, commemoratur; multo magis illorum reminisceretur, in quibus temporibus tantis et universo præteritæ vitæ sæculo immorata est.

Ad hæc, Plato, vetus ille Atheniensis, qui et primus sententiam hanc introduxit, cum excusare non posset, oblivionis induxit poculum, putans se per hoc aporiam hujusmodi effugere; ostensionem quidem nullam faciens, dogmatice autem respondens, quoniam introeuntes animæ in hanc vitam, ab eo qui est super introitum dæmone, priusquam in corpora intrent, potantur oblivione. Et latuit semetipsum in alteram majorem incidens aporiam. Si enim oblivionis poculum potest, posteaquam ebibitum est, omnium factorum obliterare memoriam; hoc ipsum unde scis, o Plato, cum sit nunc in corpore anima tua, quoniam, priusquam in corpus introeat, a dæmone potata est oblivionis medicamentum? Si enim dæmonem, et poculum, et introitum reminisceris, et reliqua oportet cognoscas : si autem illa ignoras, neque dæmon verus, neque artificiose compositum oblivionis poculum.

Adversus autem eos qui dicunt ipsum corpus esse oblivionis medicamentum, occurret hoc. Quomodo igitur quodcumque per semetipsam anima videt, et in somniis, et secundum cogitationem, mentis intentionem, corpore quiescente, ipsa reminiscitur, et renuntiat proximis? Sed ne quidem ea quæ olim agnita sunt, aut per oculos, aut per auditum, meminisset anima in corpore existens, si esset corpus oblivio; sed simul atque ab inspectis abesset oculus, auferretur utique et ea quæ esset de his memoria. In ipsa enim oblivione existens anima nihil aliud cognoscere poterat, nisi solum illud quod in præsenti videbat. Quomodo autem et divina disceret, et meminisset ipsorum existens in corpore, quando sit (ut aiunt) ipsum corpus oblivio? Sed et Pro-

phetæ ipsi, cum essent in terra, quæcumque spiritualiter secundum visiones cœlestium vident, vel audiunt, ipsi quoque meminerunt in hominem conversi, et reliquis annuntiant : et non corpus oblivionem efficit animæ eorum quæ spiritualiter visa sunt; sed anima docet corpus, et participat de spirituali ei facta visione.

Non enim est fortius corpus quam anima, quod quidem ab illa spiratur, et vivificatur, et augetur, et articulatur; sed anima possidet et principatur corpori. Tantum autem impeditur a sua velocitate, quantum corpus participat de ejus motione; sed non amittit suam scientiam. Corpus enim organo simile est; anima autem artificis rationem obtinet. Quemadmodum itaque artifex velociter quidem operationem secundum se adinvenit, in organo autem tardius illam perficit, propter rei subjectæ immobilitatem, et illius mentis velocitas admixta tarditati organi temperatam perficit operationem : sic et anima participans suo corpori, modicum quidem impeditur, admixta velocitate ejus in corporis tarditate; non amittit autem in totum suas virtutes, sed quasi vitam participans corpori, ipsa vivere non cessat. Sic et de reliquis ei communicans, neque scientiam ipsorum perdit, neque memoriam inspectorum.

Si itaque nullius præteritorum meminit, sed existentium scientiam hic percipit; non igitur in aliis corporibus fuit aliquando neque egit quæ ne quidem agnoscit, neque novit quæ quidem neque videt. Sed quemdamodum unusquisque nostrum suum corpus per artem Dei sumit, sic et suam habet animam. Neque enim sic pauper, neque indigens Deus, ut non unicuique corpori propriam donaret animam, quemadmodum et proprium characterem. Et ideo adimpleto numero quem ipse apud se ante definiit, omnes quicumque sunt scripti in vitam, resurgent, sua corpora et suas habentes animas, et suos spiritus, in quibus placue-

runt Deo. Qui autem pœna sunt digni, abibunt in eam, et ipsi suas habentes animas, et sua corpora, in quibus abstiterunt a Dei bonitate. Et cessabunt utrique jam generare, et generari, et ducere uxorem, et nubere; ut commensurata multitudo ante præfinita a Deo generis humani perfectorum compago sive aptatio conservet Patris.

2° Animæ sunt immortales[1].

Plenissime autem Dominus docuit, non solum perseverare, non de corpore in corpus transgredientes animas, sed et characterem corporis, in quo etiam adaptantur, custodire eumdem, et meminisse eas operum quæ egerunt hic, et a quibus cessaverunt, in ea relatione quæ scribitur de divite et de Lazaro eo qui refrigerabat in sinu Abrahæ : in qua ait, divitem cognoscere Lazarum post mortem, et Abraham autem similiter, et manere in suo ordine unumquemque ipsorum, et postulare mitti ei ad opem ferendam Lazarum, cui ne quidem de mensæ suæ micis communicabat : et de Abrahæ responso, qui non tantum ea quæ secundum se, sed et quæ secundum divitem essent, sciebat; et præcipiebat Moysi assentire et Prophetis eos qui non mallent pervenire in illum locum pœnæ, et recipientes præconium ejus qui resurrexerit a mortuis. Per hæc enim manifeste declaratum est, et perseverare animas, et non de corpore in corpus transire, et habere hominis figuram, ut etiam cognoscantur, et meminerint eorum quæ sint hic; et propheticum quoque adesse Abrahæ, et dignam habitationem unamquamque gentem percipere, etiam ante judicium.

Si qui autem hoc in loco dicant, non posse animas eas, quæ paulo ante esse cœperint, in multum temporis perseverare, sed oportere eas aut innascibiles esse, ut sint immortales; vel si generationis initium acceperint, cum ipso

[1] Cap. XXXIV.

corpore mori : discant, quoniam sine initio et sine fine, vere et semper idem, et eodem modo se habens solus est Deus, qui est omnium Dominus. Quæ autem sunt ab illo omnia, quæcumque facta sunt et fiunt, initium quidem suum accipiunt generationis; et per hoc inferiora sunt ab eo qui ea fecit, quoniam non sunt ingenita; perseverant autem et extenduntur in longitudinem sæculorum, secundum voluntatem factoris Dei : ita ut sic initio fierent, et postea ut sint eis donat.

Quemadmodum enim cœlum, quod est super nos, firmamentum, et sol, et luna, et reliquæ stellæ, et omnia ornamenta ipsorum, cum ante non essent, facta sunt, et multo tempore perseverant secundum voluntatem Dei : sic et de animabus, et de spiritibus, et omnino de omnibus his quæ facta sunt, cogitans quis, minime peccabit; quando omnia quæ facta sunt initium quidem facturæ suæ habeant, perseverant autem quoadusque ea Deus et esse et perseverare voluerit. Testatur pro his sententiis etiam Propheticus spiritus, dicens : « Quoniam ipse dixit, et facta sunt : ipse » mandavit, et creata sunt. Statuit ea in sæculum, et in sæ» culum sæculi[1]. » Et iterum de salvando homine sic ait : « Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in » sæculum sæculi[2] : » tanquam Patre omnium donante et in sæculum sæculi perseverantiam his qui salvi fiunt. Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est : sed secundum gratiam Dei datur. Et ideo qui servaverit datum vitæ, et gratias egerit ei qui præstitit, accipiet et in sæculum sæculi longitudinem dierum. Qui autem abjecerit eam, et ingratus extiterit factori, ob hoc quod factus est, et non cognoverit eum qui præstat, ipse se privat in sæculum sæculi perseverantia. Et ideo Dominus dicebat ingratis existentibus in eum : « Si in modico fideles non fuistis, quod ma-

[1] Psal. CXLVIII, 5, 6. — [2] Psal. XX, 4.

» gnum est quis dabit vobis [1] ? » significans, quoniam qui in modica temporali vita ingrati extiterunt ei qui eam præstitit, juste non percipient ab eo in sæculum sæculi longitudinem dierum.

Sicut autem corpus animale, ipsum quidem non est anima, participatur autem animam quoadusque Deus vult : sic et anima ipsa quidem non est vita, participatur autem a Deo sibi præstitam vitam. Unde et Propheticus sermo de Protoplasto ait : « Factus est in animam vivam [2] : » docens nos, quoniam secundum participationem vitæ vivens facta est anima; ita ut separatim quidem anima intelligatur, separatim autem, quæ erga eam est, vita. Deo itaque vitam et perpetuam perseverantiam donante, capit et animas primum non existentes dehinc perseverare, cum eas Deus et esse et subsistere voluerit. Principari enim debet in omnibus, et dominari voluntas Dei; reliqua autem omnia huic cedere, et subdita esse, et in servitium dedita. Et de factura quidem et perseverantia animæ hucusque dictum sit.

§ V.

CONCLUSIO [3].

Quoniam autem dictis nostris consonat prædicatio Apostolorum, et Domini magisterium, et Prophetarum annuntiatio, et Apostolorum dictatio, et Legislationis ministratio, unum eumdemque omnium Deum Patrem laudantium; et non alium atque alium, neque ex diversis Diis aut Virtutibus substantiam habentem, sed ex uno et eodem Patre omnia (qui tamen aptat secundum subjacentium naturas, et dispositionem); et neque ab Angelis, neque ab alia quadam Virtute, sed a solo Deo Patre, visibilia atque invisibilia.

[1] Luc. XVI, 11. — [2] Gen. II, 7.
[3] Cap. XXXV, n. 4.

et omnia omnino quæcumque facta sunt : arbitror quidem sufficienter ostensum et per hæc, tanta, uno ostenso Deo Patre factore omnium. Sed ne putemur fugere illam quæ ex Scripturis Dominicis est probationem, ipsis Scripturis multo manifestius et clarius hoc ipsum prædicantibus, his tamen qui non prave intendunt, eis proprium librum qui sequitur has scripturas reddentes, ex Scripturis divinis probationes apponemus in medio omnibus amantibus veritatem.

LIBER TERTIUS.

PRÆFATIO.

Tu quidem, dilectissime, præceperas nobis ut eas quæ a Valentino sunt sententias absconditas, ut ipsi putant, in manifestum proderem, et ostenderem varietatem ipsorum, et sermonem destruentem eos inferrem. Aggressi sumus autem nos, arguentes eos a Simone, patre omnium hæreticorum, et doctrinas et successiones manifestare, et omnibus eis contradicere: propter quod cum sit unius operis traductio eorum, et destructio in multis, misimus tibi libros, ex quibus primus quidem omnium illorum sententias continet, et consuetudines, et characteres ostendit conversationis eorum. In secundo vero destructa et eversa sunt quæ ab ipsis male docentur, et nudata, et ostensa sunt talia qualia et sunt. In hoc autem tertio ex Scripturis inferemus ostensiones, ut nihil tibi ex his quæ præceperas desit a nobis, sed et, præterquam opinabaris, ad arguendum et evertendum eos qui quolibet modo male docent, occasiones a nobis accipias. Quæ enim est in Deo charitas, dives et sine invidia existens, plura donat quam postulet quis ab ea. Memento igitur eorum quæ diximus in prioribus duobus libris; et hæc illis adjungens, plenissimam habebis a nobis adversus omnes hæreticos contradictionem, et fiducialiter ac instantissime resistes eis pro sola vera ac vivifica fide, quam ab Apostolis Ecclesia percepit, et distribuit filiis suis. Etenim Dominus omnium dedit Apostolis suis potestatem Evangelii, per quos et veritatem, hoc est, Dei Filii doctrinam co-

gnovimus; quibus et dixit Dominus : « Qui vos audit, me » audit : et qui vos contemnit, me contemnit et eum qui » me misit[1]. »

Ut propositum assequatur scopum, 1° de Scripturarum et traditionis auctoritate agit; 2° de Deo uno et omnium creatore; 3° de uno eodemque Jesu Christo vero Deo et homine; 4° de lapsi hominis Salvatore : unde 5° validas contra hæreticos conclusiones deducit.

§ I.

DE SCRIPTURARUM ET TRADITIONIS AUCTORITATE[2].

Non per alios dispositionem salutis nostræ cognovimus, quam per eos per quos Evangelium pervenit ad nos : quod quidem tunc præconaverunt, postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum et columnam fidei nostræ futurum. Nec enim fas est dicere, quoniam ante prædicaverunt quam perfectam haberent agnitionem; sicut quidam audent dicere, gloriantes emendatores se esse Apostolorum. Postea enim quam surrexit Dominus noster a mortuis, et induti sunt supervenientis Spiritus sancti virtutem ex alto, de omnibus adimpleti sunt, et habuerunt perfectam agnitionem; exierunt in fines terræ, ea quæ a Deo nobis bona sunt evangelizantes, et cœlestem pacem hominibus annuntiantes, qui quidem et omnes pariter et singuli eorum habentes Evangelium Dei. Ita Matthæus in Hebræis ipsorum lingua Scripturam edidit Evangelii, cum Petrus et Paulus Romæ evangelizarent, et fundarent Ecclesiam. Post vero horum excessum, Marcus, discipulus et interpres Petri, et ipse quæ a Petro annuntiata

[1] Luc. x, 16.
[2] Cap. 1.

erant per scripta nobis tradidit. Et Lucas autem, sectator Pauli, quod ab illo prædicabatur Evangelium in libro condidit. Postea et Joannes, discipulus Domini, qui et supra pectus ejus recumbebat, et ipse edidit Evangelium, Ephesi Asiæ commorans.

Et omnes isti unum Deum factorem cœli et terræ, a Lege et Prophetis annuntiatum, et unum Christum Filium Dei tradiderunt nobis : quibus si quis non assentit, spernit quidem participes Domini, spernit autem et ipsum Christum Dominum, spernit vero et Patrem, et est a semetipso damnatus, resistens et repugnans saluti suæ : quod faciunt omnes hæretici.

Cum enim [1] ex Scripturis arguuntur, in accusationem convertuntur ipsarum Scripturarum, quasi non recte habeant, neque sint ex auctoritate, et quia varie sint dictæ, et quia non possit ex his inveniri veritas ab his qui nesciant traditionem; non enim per litteras traditam illam, sed per vivam vocem : ob quam causam et Paulum dixisse : « Sapientiam autem loquimur inter perfectos : sapientiam » autem non mundi hujus [2]. » Et hanc sapientiam unusquisque eorum esse dicit, quam a semetipso adinvenerit, fictionem videlicet, ut digne secundum eos sit veritas, aliquando quidem in Valentino, aliquando autem in Marcione, aliquando in Cerintho : postea deinde in Basilide fuit, aut et in illo qui contra disputat, qui nihil salutare loqui potuit. Unusquisque enim ipsorum omnimodo perversus, semetipsum, regulam veritatis depravans, prædicare non confunditur.

Cum autem ad eam iterum traditionem, quæ est ab Apostolis, quæ per successiones presbyterorum in ecclesiis custoditur, provocamus eos; adversantur traditioni, dicentes

[1] Cap. II.
[2] I Cor. II, 6.

se non solum presbyteris, sed etiam Apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem : apostolos enim admiscuisse ea quæ sunt legalia Salvatoris verbis ; et non solum Apostolos, sed etiam ipsum Dominum, modo quidem a Demiurgo, modo autem a medietate, interdum autem a summitate fecisse sermones : et se vero indubitate, et intaminate, et sincere absconditum scire mysterium : quod quidem impudentissime est blasphemare suum factorem. Evenit itaque, neque Scripturis jam, neque traditioni consentire eos.

Adversus tales certamen nobis est, o dilectissime, more serpentum lubricos undique effugere conantes. Quapropter undique resistendum est illis, si quos ex his retusione confundentes, ad conversionem veritatis adducere possimus. Etenim si non facile est ab errore apprehensam resipiscere animam; sed non omnimodo impossibile est errorem effugere, apposita veritate.

Traditionem itaque [1] Apostolorum in toto mundo manifestatam, in omni Ecclesia adest respicere omnibus qui vera velint videre : et habemus annumerare eos qui ab Apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis, et successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neque cognoverunt, quale ab his deliratur. Etenim si recondita mysteria scissent Apostoli, quæ seorsim et latenter ab reliquis perfectos docebant, his vel maxime traderent ea quibus etiam ipsas ecclesias committebant; valde enim perfectos et irreprehensibiles in omnibus eos volebant esse quos et successores relinquebant, suum ipsorum locum magisterii tradentes : quibus emendate agentibus fieret magna utilitas, lapsis autem summa calamitas.

Sed quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones; maximæ, et

[1] Cap. III.

antiquissimæ, et omnibus cognitæ, a gloriosissimis duobus Apostolis Petro et Paulo Romæ fundatæ et constitutæ Ecclesiæ, eam quam habet ab Apostolis traditionem, et annuntiatam hominibus fidem, per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos qui quoquo modo, vel per sibi placentia, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem et malam sententiam, præterquam oportet colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potiorem principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt undique conservata est ea quæ est ab Apostolis traditio.

Fundantes igitur et instruentes beati Apostoli Ecclesiam, Lino episcopatum administrandæ Ecclesiæ tradiderunt. Hujus Lini Paulus in his quæ sunt ad Timotheum epistolis meminit. Succedit autem ei Anacletus : post eum tertio loco ab Apostolis episcopatum sortitur Clemens, qui et vidit ipsos Apostolos, et contulit cum eis, et cum adhuc insonantem prædicationem Apostolorum et traditionem ante oculos haberet, non solus; adhuc enim multi supererant tunc ab Apostolis docti. Sub hoc igitur Clemente, dissensione non modica inter eos qui Corinthi essent fratres facta, scripsit quæ est Romæ Ecclesia potentissimas litteras Corinthiis, ad pacem eos congregans, et reparans fidem eorum, et annuntians quam in recenti ab Apostolis acceperat traditionem, annuntiantem unum Deum omnipotentem, factorem cœli et terræ, plasmatorem hominis, qui induxerit cataclysmum, et advocaverit Abraham, qui eduxerit populum de terra Ægypti, qui collocutus sit Moysi, qui legem disposuerit, et Prophetas miserit, qui ignem præparaverit diabolo et Angelis ejus. Hunc Patrem Domini nostri Jesu Christi ab ecclesiis annuntiari, ex ipsa Scriptura, qui velint discere possunt, et Apostolicam Ecclesiæ traditionem

intelligere; cum sit vetustior epistola his qui nunc falso docent et alterum Deum super Demiurgum, et factorem horum omnium quæ sunt, commentiuntur. Huic autem Clementi succedit Evaristus, et Evaristo Alexander, ac deinceps sextus ab Apostolis constitutus est Sixtus, et ab hoc Telesphorus, qui etiam gloriosissime martyrium fecit : ac deinceps Hyginus, post Pius, post quem Anicetus. Cum autem successisset Aniceto Soter, nunc duodecimo loco episcopatum ab Apostolis habet Eleutherius. Hac ordinatione et successione, ea quæ est ab Apostolis in Ecclesia traditio, et veritatis præconatio pervenit usque ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, unam et eamdem vivificatricem fidem esse, quæ in Ecclesia ab Apostolis usque nunc sit conservata, et tradita in veritate.

Et Polycarpus autem non solum ab Apostolis edoctus, et conversatus cum multis ex eis qui Dominum nostrum viderunt; sed etiam ab Apostolis in Asia, in ea quæ est Smyrnis ecclesia constitutus episcopus, quem et nos vidimus in prima nostra ætate (multum enim perseveravit, et valde senex gloriosissime et nobilissime martyrium faciens exivit de hac vita), hæc docuit semper quæ ab Apostolis didicerat, quæ et Ecclesiæ tradidit, et sola sunt vera. Testimonium his perhibent quæ sunt in Asia ecclesiæ omnes, et qui usque adhuc successerunt Polycarpo : qui vir multo majoris auctoritatis, et fidelior veritatis est testis, quam Valentinus et Marcion, et reliqui, qui sunt perversæ sententiæ. Is enim est qui sub Aniceto cum advenisset in urbem, multos ex his quos prædiximus hæreticos convertit in Ecclesiam Dei, unam et solam hanc veritatem annuntians ab Apostolis percepisse se, quam et Ecclesiæ tradidit. Et sunt qui audierunt eum dicentem, quoniam Joannes Domini discipulus in Epheso iens lavari, cum vidisset intus Cerinthum, exsilierit de balneo non lotus; dicens, quod timeat

ne balneum concidat, cum intus esset Cerinthus inimicus veritatis. Et ipse autem Polycarpus Marcioni aliquando occurrenti sibi, et dicenti : « Cognoscis nos? » respondit : « Cognosco te primogenitum Satanæ. » Tantum Apostoli et horum discipuli habuerunt timorem, ut ne verbo tenus communicarent alicui eorum qui adulteraverant veritatem, quemadmodum et Paulus ait : « Hæreticum autem » hominem post unam correptionem devita, sciens quo- » niam perversus est qui est talis, et est a semetipso dam- » natus [1]. » Est autem et epistola Polycarpi ad Philippenses scripta perfectissima, ex qua et characterem fidei ejus, et prædicationem veritatis, qui volunt et curam habent suæ salutis, possunt discere. Sed et quæ est Ephesi Ecclesia a Paulo quidem fundata, Joanne autem permanente apud eos usque ad Trajani tempora, testis est verus Apostolorum traditionis.

Tantæ igitur [2] ostensiones cum sint, non oportet adhuc quærere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere; cum Apostoli, quasi in depositorium dives, plenissime in eam contulerint omnia quæ sint veritatis : uti omnis quicumque velit, sumat ex ea potum vitæ. Hæc est enim vitæ introitus; omnes autem reliqui fures sunt et latrones. Propter quod oportet devitare quidem illos; quæ autem sunt Ecclesiæ, cum summa diligentia diligere, et apprehendere veritatis traditionem. Quid enim? Et si de aliqua modica quæstione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere ecclesias, in quibus Apostoli conversati sunt, et ab eis de præsenti quæstione sumere quod certum et re liquidum est? Quid autem si neque Apostoli quidem Scripturas reliquissent nobis, nonne oportebat ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt iis quibus committebant ecclesias?

[1] Tit. III, 10.

[2] Cap. IV.

Cui ordinationi assentiunt multæ gentes barbarorum, eorum qui in Christum credunt, sine charta et atramento scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem, et veterem traditionem diligenter custodientes; in unum Deum credentes fabricatorem cœli et terræ, et omnium quæ in eis sunt, per Christum Jesum Dei Filium : qui propter eminentissimam erga figmentum suum dilectionem, eam quæ esset ex Virgine generationem sustinuit, ipse per se hominem adunans Deo, et passus sub Pontio Pilato, et resurgens, et in claritate receptus, in gloria venturus salvator eorum qui salvantur, et judex eorum qui judicantur, et mittens in ignem æternum transfiguratores veritatis, et contemptores Patris sui et adventus ejus. Hanc fidem qui sine litteris crediderunt, quantum ad sermonem nostrum barbari sunt; quantum autem ad sententiam, et consuetudinem, et conversationem, propter fidem perquam sapientissimi sunt, et placent Deo, conversantes in omni justitia, et castitate, et sapientia. Quibus si aliquis annuntiaverit ea quæ ab hæreticis adinventa sunt, proprio sermone eorum colloquens, statim concludentes aures, longo longius fugient, ne audire quidem sustinentes blasphemum colloquium. Sic per illam veterem Apostolorum traditionem, ne in conceptionem quidem mentis admittunt, quodcumque eorum portentiloquium est : nequedum enim congregatio fuit apud eos, neque doctrina instituta.

Ante Valentinum enim non fuerunt, qui sunt a Valentino; neque ante Marcionem erant, qui sunt a Marcione; neque omnino erant reliqui sensus maligni quos supra enumeravimus, antequam initiatores et inventores perversitatis eorum fierent. Valentinus enim venit Romam sub Hygino; increvit vero sub Pio, et prorogavit tempus usque ad Anicetum. Cerdon autem, qui ante Marcionem, et hic sub Hygino, qui fuit octavus episcopus, sæpe in Ecclesiam ve-

niens, et exomologesim faciens, sic consummavit, modo quidem latenter docens, modo vero exomologesim faciens, modo vero ab aliquibus traductus in his quæ docebat male, et abstentus est a religiosorum hominum conventu. Marcion autem illi succedens invaluit sub Aniceto, decimum locum episcopatus continente. Reliqui vero, qui vocantur Gnostici, a Menandro Simonis discipulo, quemadmodum ostendimus, accipientes initia, unusquisque eorum, cujus participatus est sententiæ, ejus et pater et antistes apparuit. Omnes autem hi multo posterius, mediantibus jam Ecclesiæ temporibus, insurrexerunt in suam apostasiam.

Traditione igitur[1], quæ est ab Apostolis, sic se habente in Ecclesia, et permanente apud nos, revertamur ad eam quæ est ex Scripturis ostensionem, eorum qui Evangelium conscripserunt, Apostolorum, ex quibus conscripserunt de Deo sententiam, ostendentes quoniam Dominus noster Jesus Christus veritas est, et mendacium in eo non est. Quemadmodum et David eam quæ est ex Virgine generationem ejus, et eam quæ est ex mortuis resurrectionem prophetans, ait : « Veritas de terra orta est[2]. » Et Apostoli autem discipuli veritatis existentes, extra omne mendacium sunt : non enim communicat mendacium veritati, sicut non communicant tenebræ luci; sed præsentia alterius excludit alterum. Veritas ergo Dominus noster existens, non mentiebatur : et quem sciebat labis esse fructum, non utique Deum confiteretur, et Deum omnium, et summum Regem, et Patrem suum, perfectus imperfectum, spiritualis animalem, is qui in Pleromate esset eum qui extra Pleroma. Neque discipuli ejus alium quemdam Deum nominarent, aut Dominum vocarent, præter eum qui vere esset Deus et Dominus omnium : quemadmodum dicunt hi, qui sunt vanissimi

[1] Cap. v.

[2] Joan. XIV, 6; Psal. LXXXIV, 12.

sophistæ, quoniam Apostoli cum hypocrisi fecerunt doctrinam secundum audientium capacitatem, et responsiones secundum interrogantium suspiciones, cæcis cæca confabulantes secundum cæcitatem ipsorum, languentibus autem secundum languorem ipsorum, et errantibus secundum errorem eorum, et putantibus Demiurgum solum esse Deum, hunc annuntiasse; his vero qui innominabilem Patrem capiunt, per parabolas et ænigmata inenarrabile fecisse mysterium : uti non quemadmodum habet ipsa veritas, sed in hypocrisi, et quemadmodum capiebat unusquisque, Dominum et Apostolos edidisse magisterium.

Hoc autem non est sanantium, nec vivificantium, sed magis gravantium et augentium ignorantiam ipsorum : et multo verior his Lex invenietur, maledictum dicens omnem qui in errorem mittat cæcum in via [1]. Qui enim ad inventionem missi erant errantium Apostoli, et ad visionem eorum qui non videbant, et ad medicinam languentium, utique non secundum præsentem opinionem colloquebantur eis, sed secundum veritatis manifestationem. Nec enim quilibet homines recte facient, si cæcos jamjamque per præcipitium ferri incipientes adhortentur insistere illi periculosissimæ viæ, quasi vere rectæ, et quasi bene perventuri sint. Quis autem medicus volens curare ægrotum, faciat secundum concupiscentias ægrotantium, et non secundum quod aptum est medicinæ? Quoniam autem Dominus medicus venit eorum qui male habent, ipse testificatur, dicens : « Non » est opus sanis medicus, sed male habentibus. Non veni vo» care justos, sed peccatores ad pœnitentiam [2]. » Quomodo ergo qui male habent confirmabuntur? et quomodo peccatores pœnitentiam agent? Utrum perseverantes in eisdem ipsis; an e contrario, magnam commutationem, et transgressionem prioris conversationis accipientes, per quam

[1] Deut. XXVII, 18. — [2] Luc. V, 31, 32.

et ægritudinem non modicam, et multa peccata sibimetipsis importaverunt? Ignorantia autem mater horum omnium per agnitionem evacuatur. Agnitionem ergo faciebat Dominus suis discipulis, per quam et curabat laborantes, et peccatores a peccando coercebat. Non igitur jam secundum pristinam opinionem loquebatur eis, neque secundum suspicionem interrogantium respondebat eis; sed secundum doctrinam salutarem, et sine hypocrisi, et sine personæ acceptione.

Quod etiam ex Domini sermonibus ostenditur: qui quidem his qui erant ex circumcisione ostendebat Filium Dei, eum qui per Prophetas prædicatus fuerat, Christum; hoc est, semetipsum manifestabat, qui libertatem hominibus restauraverit, et attribuerit incorruptelæ hæreditatem. Gentes autem iterum docebant Apostoli, ut relinquerent vana ligna et lapides, quæ suspicabantur esse Deos, et verum colerent Deum, qui constituisset et fecisset omne humanum genus, et per conditionem suam aleret et augeret, et constabiliret, et eis esse præstaret; et ut exspectarent Filium ejus Jesum Christum, qui redemit nos de apostasia sanguine suo, ad hoc ut essemus et nos populus sanctificatus, de cœlis descensurum in virtute Patris, qui et judicium omnium facturus est, et ea quæ a Deo sunt bona donaturus his qui servaverint præcepta ejus. Hic in novissimis temporibus apparens, lapis summus angularis, in unum collegit et univit eos qui longe et eos qui prope, hoc est, circumcisionem et præputium, dilatans Japhet, et constituens eum in domo Sem [1].

[1] Gen. IX, 27.

§ II.

DE DEO UNO ET OMNIUM CREATORE.

Susceptum demonstrat argumentum ex veteri novoque Testamento.

1° Quidem ex veteri [1].

Neque igitur Dominus, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum qui non esset Deus, definitive et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset vere Deus; neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem, et Filium ejus, qui dominium accepit a Patre suo omnis conditionis, quemadmodum habet illud : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a » dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos suppeda» neum pedum tuorum [2]. » Patrem enim Filio collocutum ostendit : qui dedit ei hæreditatem Gentium, et subjecit ei omnes inimicos. Vere igitur cum Pater sit Dominus, et Filius vere sit Dominus, merito Spiritus sanctus Domini appellatione signavit eos. Et iterum in eversione Sodomitarum Scriptura ait : « Et pluit Dominus super Sodomam et Go» morrham ignem et sulfur a Domino de cœlo [3]. » Filium enim hic significat, qui et Abrahæ collocutus sit, a Patre accepisse potestatem ad judicandum Sodomitas, propter iniquitatem eorum. Similiter habet illud : « Sedes tua, Deus, » in æternum; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti » justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, » Deus tuus [4]. » Utrosque enim Dei appellatione signavit Spiritus, et eum qui ungitur, Filium, et eum qui ungit, id est, Patrem. Et iterum : « Deus stetit in synagoga Deo» rum, in medio autem Deos discernit [5]. » De Patre, et Filio,

[1] Cap. 6, n. 1 et seqq.

[2] Psal. cix, 1. — [3] Gen. xix, 24. — [4] Psal. xliv, 7 et seq.— [5] Psal. lxxxi, 1.

et de his qui adoptionem perceperunt, dicit : Hi autem sunt Ecclesia. Hæc enim est synagoga Dei, quam Deus, hoc est, Filius ipse per semetipsum collegit. De quo iterum dicit : « Deus Deorum Dominus locutus est, et vocavit terram[1]. » Quis Deus? de quo dixit : « Deus manifeste veniet, Deus » noster, et non silebit[2] : » hoc est, Filius, qui secundum manifestationem hominibus advenit, qui dicit : « Palam ap» parui his qui me non quærunt[3]. » Quorum autem Deorum? quibus dicit : « Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi » omnes[4] : » his scilicet qui adoptionis gratiam adepti sunt, per quam « clamamus : Abba Pater[5]. »

Nemo igitur alius, quemadmodum prædixi, Deus nominatur, aut Dominus appellatur, nisi qui est omnium Deus et Dominus, qui et Moysi dixit : « Ego sum, qui sum. Et » sic dices filiis Israel : Qui est misit me ad vos[6] : » et hujus Filius Jesus Christus Dominus noster, qui filios Dei facit credentes in nomen suum. Et iterum, loquente Filio ad Moysen : « Descendi, inquit, eripere populum hunc[7]. » Ipse est enim qui descendit, et ascendit propter salutem hominum. Per Filium itaque, qui est in Patre, et habet in se Patrem, is qui est manifestatus est Deus; Patre testimonium perhibente Filio, et Filio annuntiante Patrem. Quemadmodum et Esaias ait : « Et ego, inquit, testis, dicit Domi» nus Deus, et puer quem elegi, uti cognoscatis, et credatis, » et intelligatis, quoniam ego sum[8]. »

Cum autem eos qui non sunt Dii nominat, non in totum, quemadmodum prædixi, Scriptura ostendit illos Deos; sed cum aliquo additamento, et significatione, per quam ostenduntur non esse Dii. Quemadmodum apud David : « Dii Gentium, idola dæmoniorum[9]; » et : « Deos alienos

[1] Psal. XLIX, 1. — [2] *Ibid.* 3. — [3] Esai. LXV, 1. — [4] Psal. LXXXI, 6. — [5] Rom. VIII, 15. — [6] Exod. III, 14. — [7] *Ibid.* 8. — [8] Esai. XLIII, 10. — [9] Psal. XCV, 5.

» non sectabimini[1]. » Ex eo enim quod dicit, *Dii Gentium* (Gentes autem verum Deum nesciunt), et *alienos Deos* nominans eos, abstulit quod sint dii. A sua autem persona quod est, dicit de ipsis : Sunt enim *idola*, inquit, *dæmoniorum*. Et Esaias : « Confundantur omnes qui blasphemant » Deum, et sculpunt inutilia; et ego testis, dicit Dominus[2]. » Abstulit quod sint dii; solo autem utitur nomine, ad hoc ut sciamus de quo dicit. Hoc autem ipsum et Jeremias : « Dii, inquit, qui non fecerunt cœlum et terram, pereant » de terra quæ est sub cœlo[3]. » Ex eo enim quod perditionem eorum adjecit, ostendit non esse eos deos. Et Helias autem convocato universo Israel in Carmelum montem, volens eos ab idololatria avertere, ait eis : « Quousque » claudicabitis vos in ambabus suffraginibus? Si unus est » Dominus Deus, venite post eum[4]. » Et iterum super holocaustum sic ait idolorum sacerdotibus : « Vos invocabitis » in nomine deorum vestrorum, et ego invocabo in nomine » Domini Dei mei; et Deus qui exaudiet hodie, ipse est » Deus[5]. » In eo enim quod hæc dicebat Propheta, qui quidem apud ipsos putabantur dii, arguit deos non esse. Convertit autem eos ad eum Deum qui et credebatur ab eo, et qui vere erat Deus, quem et invocans clamabat : « Domine Deus » Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, exaudi me hodie : et » intelligat omnis populus hic, quoniam tu es Deus Israel[6]. »

Et ego igitur invoco te, Domine Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, et Israel, qui es Pater Domini nostri Jesu Christi, Deus qui per multitudinem misericordiæ tuæ bene sensisti in nobis, ut te cognoscamus; qui fecisti cœlum et terram, qui dominaris omnium, qui es solus et verus Deus, super quem alius Deus non est : per Dominum nostrum Jesum Christum dominationem quoque dona Spiritus

[1] Psal. LXXX, 10. — [2] Esai. XLIV, 9. — [3] Jerem. X, 11. — [4] 3 Reg. XVIII, 21. — [5] *Ibid.* 24. — [6] *Ibid.* 36.

sancti : da omni legenti hanc scripturam agnoscere te, quia solus Deus es, et confirmari in te, et absistere ab omni hæretica, et quæ est sine Deo, et impia sententia.

IIº Ex novo Testamento, videlicet

1º Ex Matthæo [1] :

Ostenso hoc igitur plane (et adhuc ostendetur manifestius), neminem alterum Dominum vel Deum, neque Prophetas, neque Apostolos, neque Dominum Christum confessum esse ex sua persona, sed præcipue Deum et Dominum : Prophetis quidem et Apostolis Patrem et Filium confitentibus; alterum autem neminem, neque Deum nominantibus, neque Dominum confitentibus : et ipso Domino Patrem tantum Deum et Dominum eum qui solus est Deus et dominator omnium, tradente discipulis; sequi nos oportet, si quidem illorum sumus discipuli, testimonia illorum ita se habentia. Matthæus enim Apostolus, unum et eumdem sciens Deum, qui promissionem fecerit Abrahæ, facturum se semen ejus quasi stellas cœli [2], qui per Filium suum Christum Jesum a lapidum cultura in suam nos agnitionem vocaverit; uti fieret « qui non populus, populus; et non dilecta, dilecta [3]; » ait Joannem præparantem Christo viam his qui in carnali quidem cognatione gloriabantur, varium autem et omni malitia completum sensum habebant, eam pœnitentiam, quæ a malitia revocaret, annuntiantem dixisse : « Progenies viperarum, quis vobis » monstravit fugere ab ira ventura? Facite ergo fructum » dignum pœnitentiæ. Et nolite dicere in vobis ipsis : Pa» trem habemus Abraham : dico enim vobis, quoniam po» tens est Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ [4]. » Pœnitentiam igitur eis eam, quæ esset a malitia, præcona-

[1] Cap. IX.

[2] Gen. XX, 5. — [3] Rom. IX, 25; et Ose. I, 10, et II, 23. — [4] Matth. III, 7 et seqq.

bat; sed non alterum Deum annuntiabat, præter eum qui fecisset promissionem Abrahæ, ille Præcursor Christi; de quo iterum ait Matthæus, similiter autem et Lucas : « Hic » enim est qui dictus est a Domino per Prophetam : Vox » clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite » semitas Dei nostri. Omnis vallis implebitur, et omnis » mons et collis humiliabitur, et erunt tortuosa in directa, » et aspera in vias planas : et videbit omnis caro salutare » Dei [1]. » Unus igitur et idem Deus est, Pater Domini nostri, qui et Præcursorem per Prophetas missurum se promisit : et salutare suum, id est Verbum suum, visibile effecit omni fieri carni, incarnatum et ipsum, ut in omnibus manifestus fieret Rex eorum. Etenim ea quæ judicantur oportebat videre judicem, et scire hunc a quo judicantur; et ea quæ gloriam consequuntur oportebat scire eum qui munus gloriæ eis donat.

Iterum autem de Angelo dicens Matthæus, ait : « Angelus » Domini apparuit Joseph in somnis [2]. » Cujus Domini, ipse interpretatur : « Uti adimpleatur quod dictum est a Domino » per Prophetam : Ex Ægypto vocavi filium meum [3]. Ecce » Virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabunt no- » men ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum » Deus [4]. » De hoc qui est ex Virgine Emmanuel, dixit David : « Non avertas faciem Christi tui. Juravit Dominus » David veritatem, et non spernet eum; de fructu ventris » tui ponam super sedem tuam [5]. » Et iterum : « Notus in » Judæa Deus, et factus est in pace locus ejus, et habita- » culum ejus in Sion [6]. » Unus igitur et idem Deus, qui a Prophetis prædicatus est, et ab Evangelio annuntiatus; et hujus Filius qui ex fructu ventris David, id est, ex David Virgine, et Emmanuel : cujus et stellam Balaam quidem

[1] Matth, III, 3; Luc. III, 4 et seqq. — [2] Matth. I, 20, et II, 13. — [3] Matth. II, 15. — [4] Matth. I, 23. — [5] Psal. CXXXI, 10, 11. — [6] Psal. LXXV, 2.

sic prophetavit : « Orietur stella ex Jacob, et surget dux in » Israel[1]. » Matthæus autem Magos ab Oriente venientes ait dixisse : « Vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus » adorare eum[2] ; » deductosque a stella in domum Jacob ad Emmanuel, per ea quæ obtulerunt munera ostendisse quis erat qui adorabatur : myrrham quidem, quod ipse erat qui pro mortali humano genere moreretur et sepeliretur ; aurum vero, quoniam Rex, « cujus regni finis non » est[3] ; » thus vero, quoniam Deus, qui et « notus in Judæa » factus est[4], » et manifestus eis qui non quærebant eum.

Adhuc ait in baptismate Matthæus : « Aperti sunt ei cœli, » et vidit Spiritum Dei, quasi columbam venientem super » eum. Et ecce vox de cœlo, dicens : Hic est Filius meus » dilectus, in quo mihi bene complacui[5]. » Non enim Christus tunc descendit in Jesum ; neque alius quidem Christus, alius vero Jesus : sed Verbum Dei, qui est Salvator omnium, et dominator cœli et terræ, qui est Jesus (quemadmodum ante ostendimus), qui et assumpsit carnem, et unctus est a Patre Spiritu, Jesus Christus factus est ; sicut et Esaias ait : « Exiet virga de radice Jesse, et flos de ra- » dice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei, » spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitu- » dinis, spiritus scientiæ et pietatis, et implebit eum spiritus » timoris Dei. Non secundum gloriam judicabit, neque se- » cundum loquelam arguet ; sed judicabit humili judicium, » et arguet gloriosos terræ[6]. » Et iterum ipse Esaias unctionem ejus, et propter quid unctus est, præsignificans ait : « Spiritus Dei super me, quapropter unxit me, evangelizare » humilibus misit me, curare comminutos corde, præco- » nare captivis remissionem, et cæcis visionem, vocare an- » num Domini acceptabilem, et diem retributionis, conso-

[1] Num. XXIV, 15. — [2] Matth. II, 2. — [3] Luc. I, 33. — [4] Psal. LXXV, 2. — [5] Matth. III, 16. — [6] Esai. XI, 1 et seqq.

» lari omnes plangentes[1]. » Nam secundum id quod Verbum Dei homo erat, ex radice Jesse, et filius Abrahæ, secundum hoc requiescebat Spiritus Dei super eum, et ungebatur ad evangelizandum humilibus. Secundum autem quod Deus erat, non secundum gloriam judicabat, neque secundum loquelam arguebat : « Non enim opus erat illi, » ut quis testimonium diceret de homine, cum ipse sciret » quid esset in homine[2]. » Advocabat autem omnes homines plangentes, et remissionem his qui a peccatis in captivitatem deducti erant donans, solvebat eos a vinculis, de quibus ait Salomon : « Restibus autem peccatorum suorum » unusquisque constringitur[3]. » Spiritus ergo Dei descendit in eum, ejus qui per Prophetas promiserat uncturum se eum, ut de abundantia unctionis ejus nos percipientes salvaremur. Et sic quidem Matthæus.

2° Ex Luca et Marco[4] :

Lucas autem, sectator et discipulus Apostolorum, de Zacharia, et Elizabeth, ex quibus secundum repromissionem Dei Joannes natus est, referens ait : « Erant autem » justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis » et justitiis Domini sine querela[5]. » Et iterum de Zacharia dicens : « Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur » in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem » sacerdotii, sorte exivit ut incensum poneret, et venit uti » sacrificaret, intrans in templum Domini[6]. » Qui præest in conspectu Domini, simpliciter, et absolute, et firme Deum et Dominum confitens ex sua persona, eum qui elegerit Jerusalem, et legisdationem sacerdotii fecerit, cujus est et Angelus Gabriel. Etenim alterum super hunc nesciebat :

[1] Esai. LXI, 1 et seqq. — [2] Joan. II, 25. — [3] Prov. V, 22.
[4] Cap. X.
[5] Luc. I, 6. — [6] *Ibid.* 8.

si enim intellectum perfectioris alicujus Dei et Domini, præter hunc, habuisset, non utique hunc, quem sciebat labis esse fructum, absolute, et in totum, Dominum et Deum confiteretur, sicut ante ostendimus. Sed et de Joanne dicens, sic ait : « Erit enim magnus in conspectu Domini, et » multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ip» sorum, et ipse præcedet in conspectu ejus, in spiritu et » virtute Heliæ, præparare Domino plebem perfectam[1]. » Cui ergo populum præparavit, et in cujus Domini conspectu magnus factus est? Utique ejus qui dixit : « Quoniam et » plus quam propheta habuit aliquid Joannes, et nemo in » natis mulierum major est Joanne Baptista[2] : » qui et populum præparabat ad adventum Domini, conservis prænuntians, et pœnitentiam ipsis præconans, uti remissionem a Domino præsente perciperent, conversi ad eum a quo propter peccata et transgressionem erant abalienati ; quemadmodum et David ait : « Alienati sunt peccatores ab utero, » erraverunt a ventre[3]. » Et propter hoc convertens eos ad Dominum eorum, præparabat Domino populum perfectum, in spiritu et virtute Heliæ.

Et iterum de Angelo referens ait : « In ipso autem tem» pore missus est Angelus Gabriel a Deo, qui et dixit Vir» gini : Noli timere, Maria, invenisti enim gratiam apud » Deum[4]. » Et de Domino dicit : « Hic erit magnus, et Filius » Altissimi vocabitur, et dabit ei Dominus Deus thronum » David patris sui, et regnabit in domo Jacob in æternum, » et regni ejus non erit finis[5]. » Quis est autem alius qui regnat in domo Jacob sine intermissione in æternum, nisi Christus Jesus Dominus noster, Filius Dei altissimi, qui per Legem et Prophetas promisit salutarem suum facturum se omni carni visibilem, ut fieret Filius hominis, ad hoc ut

[1] Luc. I, 15 et seq. — [2] Matth. XI, 9, 11. — [3] Psal. LVII, 4. — [4] Luc. I, 26, 30. — [5] *Ibid.* 32 et seq.

et homo fieret filius Dei? Propter quod et exsultans Maria, clamabat pro Ecclesia prophetans : « Magnificat anima mea » Dominum, et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo. » Assumpsit enim Israel puerum suum, reminisci miseri» cordiæ : quemadmodum locutus est ad patres nostros, » Abrahæ, et semini ejus in æternum[1]. » Per hæc igitur et tanta monstrat Evangelium, quoniam qui locutus est patribus Deus, hic est qui per Moysem Legis donationem fecit, per quam Legis donationem cognovimus quoniam patribus locutus est. Hic idem Deus secundum magnam bonitatem suam effudit misericordiam in nos, in qua misericordia « conspexit nos Oriens ex alto, et apparuit his qui » in tenebris et umbra mortis sedebant, et direxit pedes nos» tros in viam pacis[2]; » quemadmodum et Zacharias desinens mutus esse, quod propter infidelitatem passus fuerat, novello spiritu adimpletus, nove benedicebat Deum. Omnia enim nova aderant, Verbo nove disponente carnalem adventum, uti eum hominem qui extra Deum abierat, adscriberet Deo : propter quod et nove Deum colere docebantur; sed non alium Deum, quoniam quidem « unus Deus, » qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per » fidem[3]. »

Prophetans autem Zacharias dicebat : « Benedictus Do» minus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem » populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo David » pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum Propheta» rum suorum, qui a sæculo sunt. Salutem ex inimicis nos» tris, et ex manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam » misericordiam cum patribus nostris, et reminisci testa» menti sancti sui. Jusjurandum quod juravit ad Abraham » patrem nostrum, uti det nobis sine timore ex manu inimi» corum ereptos servire sibi in sanctitate et justitia, in con-

[1] Luc. I, 46, 54, 55. — [2] *Ibid.* 78 et seqq. — [3] Rom. III, 30.

» spectu suo omnes dies nostros[1]. » Deinde ad Joannem dicit : « Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis : præibis » enim ante faciem Domini parare vias ejus. Ad dandum in» tellectum salutis populo ejus, in remissionem peccatorum » eorum[2]. » Hæc enim est salutis agnitio, quæ deerat eis, quæ est Filii Dei, quam faciebat Joannes, dicens : « Ecce » agnus Dei, qui aufert peccatum mundi. Hic erat de quo » dicebam : Post me venit vir, qui ante me factus est, quo» niam prior me erat[3] : Omnesque de plenitudine ejus ac» cepimus[4]. » Hæc itaque salutis agnitio; sed non alter Deus, nec alter Pater, neque Bythus, neque Pleroma triginta Æonum, nec mater ogdoados : sed agnitio salutis erat agnitio Filii Dei, qui et salus, et Salvator, et salutare vere et dicitur et est. Salus quidem, sic : « In salutem tuam sustinui te, » Domine[5]. » Salvator autem iterum : « Ecce Deus meus » Salvator meus, fidens ero in eum[6]. » Salutare autem sic : « Notum fecit Deus salutare suum in conspectu gentium[7]. » Est enim Salvator quidem, quoniam Filius et Verbum Dei; salutare autem, quoniam Spiritus : « Spiritus enim, inquit, » faciei nostræ, Christus Dominus[8]; » salus autem, quoniam caro : « Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis[9]. » Hanc igitur agnitionem salutis faciebat Joannes pœnitentiam agentibus, et credentibus in agnum Dei, qui tollit peccatum mundi.

« Apparuit, inquit, et pastoribus Angelus Domini annun» tians gaudium eis, quoniam generatus est in domo David » Salvator, qui est Christus Dominus[10]. Deinde multitudo » exercitus cœlestis laudantium Deum et dicentium : Gloria » in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ volun» tatis[11]. » Hos Angelos falsarii Gnostici dicunt ab ogdoade

[1] Luc. I, 68 et seqq. — [2] *Ibid.* 76 et seqq. — [3] Joan. I, 29 et seqq. — [4] *Ibid.* 16. — [5] Gen. XLIX, 18. — [6] Esai. XII, 2. — [7] Psal. XCVII, 2. — [8] Thren. IV, 20. — [9] Joan. I, 14. — [10] Luc. II, 8 et seqq. — [11] *Ibid.* 13 et seqq.

venisse, et descensionem superioris Christi manifestasse. Sed corruunt iterum dicentes, eum qui sursum sit, Christum et Salvatorem non natum esse, sed et post baptisma ejus, qui sit de dispositione, Jesu, ipsum sicut columbam in eum descendisse. Mentiuntur ergo ogdoados Angeli, secundum eos, dicentes : « Quoniam generatus est hodie vo-» bis Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David. » Neque enim Christus neque Salvator tunc natus est, secundum eos, sed ille qui est de dispositione Jesus, qui est mundi fabricatoris, in quem post baptisma descendisse, hoc est, post triginta annos, supernum Salvatorem dicunt. Quid autem *in civitate David* apposuerunt, nisi ut eam pollicitationem, quæ a Deo facta est David, quoniam ex fructu ventris ejus æternus erit Rex, adimpletam evangelizarent? Etenim fabricator totius universitatis fecerat promissionem David, quemadmodum ipse David ait : « Adju-» torium meum a Domino, qui fecit cœlum et terram[1]. » Et iterum : « In manu ejus fines terræ, et altitudines mon-» tium ipsius sunt. Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit » illud, et aridam manus ejus fundaverunt. Venite adore-» mus, et procidamus ante eum, et ploremus in conspectu » Domini, qui fecit nos, quia ipse est Dominus Deus nos-» ter[2]. » Manifeste pronuntians Spiritus sanctus per David audientibus eum, quoniam erunt qui contemnant eum qui plasmavit nos, qui et solus est Deus. Propter quod et dicebat quæ prædicta sunt, significans : Quoniam ne erraveritis; præter hunc, aut super hunc, alius non est Deus cui magis intendere oporteat; religiosos nos et gratos præparans in eum qui fecerit, et constituerit, et enutriat. Quid ergo erit his qui tantum blasphemiæ adversus suum factorem adinvenerunt? Hoc idem autem et Angeli. In eo enim quod dicunt : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, » eum

[1] Psal. VII, 11, et CXXIII, 8. — [2] Psal. XCIV, 4 et seqq.

qui sit altissimorum, hoc est, supercœlestium factor, et eorum quæ super terram omnium conditor, his sermonibus glorificaverunt : qui suo plasmati, hoc est, hominibus, suam benignitatem salutis de cœlo misit. Propter quod et « Pas» tores, ait, revertebantur, glorificantes Deum in omnibus » quæ audierant et viderant, quemadmodum et narratum » est ad eos[1]. » Non enim alterum Deum glorificabant Israelitæ pastores, sed illum qui a Lege et Prophetis annuntiatus est, factorem omnium, quem et glorificabant Angeli. Si autem alterum quidem Angeli qui erant ab ogdoade glorificabant, alterum vero pastores ; errorem eis et non veritatem detulerunt hi qui ab ogdoade erant Angeli.

Adhuc ait Lucas de Domino : « Cum impleti essent dies » purgationis, imposuerunt eum in Hierusalem, adstare » Domino, quemadmodum scriptum est in Lege Domini, » Quoniam omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum » Domini vocabitur ; et ut darent sacrificium, secundum » quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos » pullos columbarum[2] : » ex sua persona manifestissime Dominum appellans eum qui legislationem fecerit. Et « Simeon » autem, inquit, benedixit Deum, et ait : Nunc dimittis ser» vum tuum, Domine, in pace : quia viderunt oculi mei sa» lutare tuum : quod parasti ante faciem omnium populo» rum ; lumen ad revelationem Gentium, et gloriam populi » tui Israel[3]. » Et « Anna autem prophetissa, » ait, similiter clarificabat Deum, videns Christum ; « et loquebatur de eo » omnibus qui exspectabant redemptionem Hierusalem[4]. » Per hæc autem omnia unus Deus demonstratur, novam libertatis dispositionem per novum adventum Filii sui hominibus aperiens.

Quapropter et Marcus, interpres et sectator Petri, initium Evangelicæ conscriptionis fecit sic : « Initium Evan-

[1] Luc. II, 20. — [2] *Ibid.* 22 et seqq. — [3] *Ibid.* 29 et seqq. — [4] *Ibid.* 36, 38.

» gelii Jesu Christi Filii Dei, quemadmodum scriptum est » in Prophetis : Ecce, mitto Angelum meum ante faciem » tuam, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in de» serto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ante » Deum nostrum[1]. » Manifeste initium Evangelii esse dicens sanctorum Prophetarum voces, et eum quem ipsi Dominum et Deum confessi sunt, hunc Patrem Domini nostri Jesu Christi præmonstrans, qui et promiserit ei Angelum suum ante faciem ejus missurum; qui erat Joannes, *in spiritu et virtute Heliæ* clamans in eremo : « Parate » viam Domini, rectas facite semitas ante Deum nostrum[2]. » Quoniam quidem non alium et alium Prophetæ annuntiabant Deum, sed unum et eumdem, variis autem significationibus, et multis appellationibus : multus enim et dives Pater, quemadmodum in eo libro qui ante hunc est ostendimus, et ex ipsis autem Prophetis procedente nobis sermone ostendemus. In fine autem Evangelii ait Marcus : « Et qui» dem Dominus Jesus, postquam locutus est eis, receptus » est in cœlos, et sedet ad dexteram Dei[3]; » confirmans quod a Propheta dictum est : « Dixit Dominus Domino » meo : Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos » tuos suppedaneum pedum tuorum[4]. » Sic quidem unus et idem Deus et Pater est, qui a Prophetis quidem annuntiatus, ab Evangelio vero traditus, quem Christiani colimus, et diligimus ex toto corde, factorem cœli et terræ, et omnium quæ in eis sunt.

3° Ex Joanne Evangelista[5] :

Hanc fidem annuntians Joannes Domini discipulus, volens per Evangelii annuntiationem auferre eum qui a Ce-

[1] Marc. I, 1 et seqq. — [2] Luc. I, 17. — [3] Marc. XVI, 19. — [4] Psal. CIX, 1. — [5] Cap. XI.

rintho inseminatus erat hominibus errorem, et multo prius ab his qui dicuntur Nicolaitæ, qui sunt vulsio ejus, quæ falso cognominatur scientia, ut confunderet eos, et suaderet quoniam unus Deus qui omnia fecit per Verbum suum, et non, quemadmodum illi dicunt, alterum quidem fabricatorem, alium autem Patrem Domini; et alium quidem fabricatoris filium, alterum vero de superioribus, Christum, quem et impassibilem perseverasse, descendentem in Jesum filium fabricatoris, et iterum revolasse in suum Pleroma; et initium quidem esse Monogenem, Logon autem verum filium Unigeniti; et eam conditionem quæ est secundum nos, non a primo Deo factam, sed a Virtute aliqua valde deorsum subjecta, et abscissa ab eorum communicatione, quæ sunt invisibilia et innominabilia. Omnia igitur talia circumscribere volens Discipulus Domini, et regulam veritatis constituere in Ecclesia, quia est unus Deus omnipotens, qui per Verbum suum omnia fecit, et visibilia et invisibilia; significans quoque, quoniam per Verbum, per quod Deus perfecit conditionem, in hoc et salutem his qui in conditione sunt præstitit hominibus; sic inchoavit in ea quæ est secundum Evangelium doctrina : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : » hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta » sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in » ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris » lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt. Omnia, in» quit, per ipsum facta sunt[1]. » In *omnibus* ergo est et hæc quæ secundum nos est conditio : non enim concedetur eis, *omnia* dici ea quæ sunt infra Pleroma ipsorum. Si enim et hæc Pleroma ipsorum continet, non extra est tanta ista conditio, quemadmodum ostendimus in eo libro qui ante hunc est; si autem extra Pleroma sunt hæc, quod quidem im-

[1] Joan. I, 1 et seqq.

possibile visum est, jam non est *omnia* Pleroma ipsorum : non est ergo extra hæc tanta conditio.

Abstulit autem a nobis dissensiones omnes ipse Joannes, dicens : « In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus » est, et mundus eum non cognovit. In sua propria venit, et » sui eum non receperunt[1]. » Secundum autem Marcionem, et eos qui similes sunt ei, neque mundus per eum factus est, neque in sua venit, sed in aliena. Secundum autem quosdam Gnosticorum, ab Angelis factus est iste mundus, et non per Verbum Dei. Secundum autem eos qui sunt a Valentino, iterum non per eum factus est, sed per Demiurgum. Hic enim operabatur similitudines tales fieri, ad imitationem eorum quæ sunt sursum, quemadmodum dicunt : Demiurgus autem perficiebat fabricationem conditionis. Emissum enim dicunt eum a Matre Dominum, et Demiurgum ejus dispositionis quæ est secundum conditionem, per quem hunc mundum factum volunt : cum Evangelium manifeste dicat, quoniam per Verbum, quod in principio erat apud Deum, omnia sunt facta : quod « Verbum, inquit, » caro factum est, et inhabitavit in nobis[2]. »

Secundum autem illos, neque Verbum caro factum est, neque Christus, neque qui ex omnibus factus est, Salvator. Etenim Verbum et Christum nec advenisse in hunc mundum volunt : Salvatorem vero non incarnatum, neque passum; descendisse autem quasi columbam in eum Jesum qui factus esset ex dispositione, et cum annuntiasset incognitum Patrem, iterum ascendisse in Pleroma. Incarnatum autem et passum quidam quidem eum qui ex dispositione sit, dicunt Jesum, quem per Mariam dicunt pertransisse, quasi aquam per tubum; alii vero Demiurgi filium, in quem descendisse eum Jesum qui ex dispositione sit. Alii rursum Jesum quidem ex Joseph et Maria natum dicunt, et in

[1] Joan. I, 10, 11. — [2] *Ibid.* 14.

hunc descendisse Christum qui de superioribus sit, sine carne et impassibilem existentem. Secundum autem nullam sententiam hæreticorum, Verbum Dei caro factum est. Si enim quis regulas ipsorum omnium perscrutetur, inveniet quoniam sine carne, et impassibilis ab omnibus illis inducitur Dei Verbum, et qui est in superioribus Christus. Alii enim putant manifestatum eum, quemadmodum hominem transfiguratum; neque autem natum, neque incarnatum dicunt illum : alii vero neque figuram eum assumpsisse hominis, sed quemadmodum columbam descendisse in eum Jesum qui natus est ex Maria. Omnes igitur illos falsos testes ostendens Discipulus Domini, ait : « Et Verbum caro » factum est, et inhabitavit in nobis. »

Et ut non inquiramus, cujus Dei Verbum caro factum est, ipse insuper docet, dicens : « Fuit homo missus a Deo; » erat ei nomen Joannes : hic venit in testimonium, ut tes» taretur de lumine. Non erat ipse lumen, sed ut testaretur » de lumine [1]. » Præcursor igitur Joannes, qui testatur de lumine, a quo Deo missus est? Utique ab eo cujus Gabriel est Angelus, qui etiam evangelizavit generationem ejus : qui et per Prophetas promisit Angelum suum missurum ante faciem Filii sui, et præparaturum viam ejus, hoc est, testificaturum de lumine, « in spiritu et virtute Heliæ [2]. » Helias autem rursus cujus Dei servus et propheta fuit? ejus qui fecit cœlum et terram, quemadmodum et ipse confitetur [3]. A conditore igitur et fabricatore hujus mundi missus Joannes, quemadomdum poterat testificari de eo lumine, quod ex his quæ sunt innominabilia et invisibilia descenderit? Omnes enim hæretici decreverunt, Demiurgum ignorare eam quæ sit super eum Virtutem, cujus testis et ostensor invenitur Joannes. Propter hoc Dominus « plus quam

[1] Joan. I, 6, 7, 8. — [2] Marc. I, 2, ex Malach. III, 1 ; Luc. I, 17. — [3] 3 Reg. XVII, 1, et XVIII, 15.

» Prophetam » dixit eum habuissse[1]. Reliqui enim omnes Prophetæ annuntiaverunt adventum paterni luminis; concupierunt autem digni esse videre eum quem prædicabant : Joannes autem et prænuntiavit similiter sicut alii, et advenientem vidit, et demonstravit, et credere in eum suasit multis, ita ut ipse et Prophetæ et Apostoli locum habuerit. Hic est enim plus quam Propheta : quoniam « primo Apo» stoli, secundo Prophetæ[2]; » omnia autem ex uno et eodem ipso Deo.

Bonum enim et illud quod per conditionem a Deo in vinea factum est, et primo bibitum est vinum; nemo enim illud vituperavit ex his qui biberunt, sed et Dominus accepit de eo : melius autem quod per Verbum compendialiter ac simpliciter ex aqua ad usum eorum qui ad nuptias convocati erant, factum est vinum. Quamvis enim possit Dominus ex nullo subjacente eorum quæ sunt conditionis, præbere epulantibus vinum, et esca complere esurientes, hoc quidem non fecit[3] : accipiens autem eos qui a terra essent panes, et gratias agens, et iterum aquam faciens vinum, saturavit eos qui recumbebant, et potavit eos qui invitati erant ad nuptias[4] : ostendens quoniam Deus, qui fecit terram, et jussit eam fructus ferre, et constituit aquas, et edidit fontes, hic et benedictionem escæ, et gratiam potus, in novissimis temporibus per Filium suum donat humano generi, incomprehensibilis per comprehensibilem, et invisibilis per visibilem; cum extra eum non sit, sed in sinu Patris existat.

« Deum enim, inquit, nemo vidit unquam, nisi unige» nitus Filius Dei, qui est in sinu Patris, ipse enarravit[5]. » Patrem enim invisibilem existentem ille, qui in sinu ejus est, Filius omnibus enarrat. Propter hoc cognoscunt eum hi

[1] Matth. XI, 9; Luc. VII, 26. — [2] I Cor. XII, 28. — [3] Joan. II, 3 et seqq. — [4] Joan. VI, 11. — [5] Joan. I, 18.

quibus revelaverit Filius : et iterum Pater per Filium, Filii sui dat agnitionem his qui diligunt eum. A quo et Nathanael discens cognovit, cui et testimonium reddidit Dominus quoniam « verus Israelita est, in quo dolus non est[1]. » Cognovit Israelites suum Regem; et ait ei : « Rabbi, tu es » Filius Dei, tu es Rex Israel[2]. » A quo et Petrus edoctus[3], cognovit Christum Filium Dei vivi, dicentis : « Ecce Filius » meus dilectissimus, in quo bene sensi : ponam Spiritum » meum super eum, et judicium Gentibus annuntiabit. Non » contendet, neque clamabit, neque quisquam audiet vo» cem ejus in plateis : calamum quassatum non confringet, » et linum fumigans non exstinguet, usquequo emittat in » contentionem judicium, et in nomine ejus Gentes spe» rabunt[4]. »

Et hæc quidem sunt principia Evangelii, unum Deum fabricatorem hujus universitatis, eum qui et per Prophetas sit annuntiatus, et qui per Moysem Legis dispositionem fecerit, Patrem Domini nostri Jesu Christi annuntiantia, et præter hunc alterum Deum nescientia, neque alterum Patrem. Tanta est autem circa Evangelia hæc firmitas, ut et ipsi hæretici testimonium reddant eis, et ex ipsis egrediens unusquisque eorum conetur suam confirmare doctrinam. Ebionei etenim eo Evangelio quod est secundum Matthæum, solo utentes, ex illo ipso convincuntur, non recte præsumentes de Domino. Marcion autem id quod est secundum Lucam circumcidens, ex his quæ adhuc servantur penes eum, blasphemus in solum existentem Deum ostenditur. Qui autem Jesum separant a Christo, et impassibilem perseverasse Christum, passum vero Jesum dicunt, id quod secundum Marcum est præferentes Evangelium; cum amore veritatis legentes illud, corrigi possunt. Hi autem

[1] Joan. I, 47. — [2] *Ibid.* 49. — [3] Joan. VI, 69. — [4] Matth. XII, 18 et seqq. ex Esai. XLII, 1 et seqq.

qui a Valentino sunt, eo quod est secundum Joannem plenissime utentes, ad ostensionem conjugationum suarum; ex ipso detegentur nihil recte dicentes, quemadmodum ostendimus in primo libro. Cum ergo hi qui contradicunt, nobis testimonium perhibeant, et utantur his, firma et vera est nostra de illis ostensio.

Neque autem plura numero quam hæc sunt, neque rursus pauciora capit esse Evangelia. Quoniam enim quatuor regiones mundi sunt in quo sumus, et quatuor principales spiritus, et disseminata est Ecclesia super omnem terram, columna autem et firmamentum Ecclesiæ est Evangelium, et spiritus vitæ; consequens est, quatuor habere eam columnas, undique flantes incorruptibilitatem, et vivificantes homines. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedet super Cherubim, et continet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Evangelium, quod uno spiritu continetur. Quemadmodum et David postulans ejus adventum, ait : « Qui sedes super Cherubim, appare[1]. » Etenim Cherubim quadriformia; et formæ ipsorum, imagines sunt dispositionis Filii Dei. « Primum enim animal, inquit, simile leoni[2], » efficabile ejus, et principale, et regale significans : « Secundum *vero* simile vitulo, » sacrificalem et sacerdotalem ordinationem significans : « Tertium vero habens faciem quasi humanam, » eum, qui est secundum hominem, adventum ejus manifeste describens : « Quartum *vero* simile aquilæ volantis, » Spiritus in Ecclesiam advolantis gratiam manifestans. Et Evangelia igitur his consonantia, in quibus insidet Christus Jesus. Aliud enim illud, quæ est a Patre, principalem, et efficabilem, et gloriosam generationem ejus enarrat, dicens sic : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Ver-

[1] Psal. LXXIX, 1. — [2] Apoc. IV, 7.

» bum; » et : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso » factum est nihil [1]. » Propter hoc et omni fiducia plenum est Evangelium istud; talis est enim persona ejus. Id vero quod est secundum Lucam, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, a Zacharia sacerdote sacrificante Deo inchoavit. Jam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inventione minoris filii inciperet mactari. Matthæus vero eam quæ est secundum hominem, generationem ejus enarrat : « Liber, dicens, generationis Jesu Christi, filii David, » filii Abraham. » Et iterum : « Christi autem generatio sic » erat [2]. » Humanæ formæ igitur hoc Evangelium : propter hoc et per totum Evangelium humiliter sentiens, et mitis homo servatus est. Marcus vero a prophetico Spiritu, ex alto adveniente hominibus, initium fecit : « Initium, dicens, » Evangelii, quemadmodum scriptum est in Esaia prophe- » ta [3]; » volatilem et pennatam imaginem Evangelii monstrans : propter hoc et compendiosam et præcurrentem annuntiationem fecit; propheticus enim character est hic. Et ipsum autem Verbum Dei, illis quidem qui ante Moysem fuerunt Patriarchis, secundum divinitatem et gloriam colloquebatur; his vero qui in Lege, sacerdotalem et ministerialem actum præbebat : post deinde nobis homo factus, munus cœlestis Spiritus in omnem misit terram, protegens nos alis suis. Qualis igitur dispositio Filii Dei, talis et animalium forma : et qualis animalium forma, talis et character Evangelii. Quadriformia autem animalia, et quadriforme Evangelium, et quadriformis dispositio Domini. Et propter hoc quatuor data sunt testamenta humano generi : unum quidem ante cataclysmum sub Adam; secundum vero, post cataclysmum sub Noe; tertium vero, legislatio sub Moyse; quartum vero, quod renovat hominem, et recapitulat in se

[1] Joan. I, 1 et seqq. — [2] Matth. I, 1, 18. — [3] Marc. I, 1.

omnia, quod est per Evangelium, elevans et pennigerans homines in cœleste regnum.

His igitur sic se habentibus, vani omnes, et indocti, et insuper audaces, qui frustrantur speciem Evangelii, et vel plures quam dictæ sunt, vel rursus pauciores inferunt personas Evangelii : quidam ut plus videantur quam est veritatis adinvenisse; quidam vero, ut reprobent dispositiones Dei. Etenim Marcion totum rejiciens Evangelium, imo vere seipsum abscindens ab Evangelio, pariter gloriatur se habere Evangelium. Alii vero, ut donum Spiritus frustrentur, quod in novissimis temporibus secundum placitum Patris effusum est in humanum genus, illam speciem non admittunt quæ est secundum Joannis Evangelium [1], in qua Paracletum se missurum Dominus promisit; sed simul et Evangelium et propheticum repellunt Spiritum. Infelices vere, qui pseudoprophetæ quidem esse volunt, propheticam vero gratiam repellunt ab Ecclesia : similia patientes his qui propter eos qui in hypocrisi veniunt, etiam a fratrum communicatione se abstinent. Datur autem intelligi, quod hujusmodi neque Apostolum Paulum recipiant. In ea enim epistola, quæ est ad Corinthios [2], de propheticis charismatibus diligenter locutus est, et scit viros et mulieres in Ecclesia prophetantes. Per hæc igitur omnia peccantes in Spiritum Dei, in irremissibile incidunt peccatum [3]. Hi vero qui sunt a Valentino, iterum existentes extra omnem timorem, suas conscriptiones proferentes, plura habere gloriantur quam sint ipsa Evangelia; siquidem in tantum processerunt audaciæ, uti quod ab his non olim conscriptum est, veritatis Evangelium titulent, in nihilo conveniens Apostolorum Evangeliis, ut nec Evangelium quidem sit apud eos sine blasphemia. Si enim quod ab eis profertur veritatis est

[1] Joan. XIV, 16, 26; XV, 26; XVI, 7. — [2] I Cor. XI, 4, 5. — [3] Matth. XI, 1, 31.

Evangelium, dissimile est autem hoc illis quæ ab Apostolis nobis tradita sunt; qui volunt, possunt discere, quemadmodum ex ipsis Scripturis ostenditur, jam non esse id, quod ab Apostolis traditum est, veritatis Evangelium. Quoniam autem sola illa vera et firma, et non capit neque plura præterquam prædicta sunt, neque pauciora esse Evangelia, per tot et tanta ostendimus. Etenim cum omnia composita et apta Deus fecerit, oportebat et speciem Evangelii bene compositam et bene compaginatam esse. Examinata igitur sententia eorum qui nobis tradiderunt Evangelium, ex ipsis principiis ipsorum, veniamus et ad reliquos Apostolos, et perquiramus sententiam eorum de Deo : post deinde, ipsos Domini sermones audiamus.

4° Ex reliquis Apostolis [1] :

Petrus igitur Apostolus, post resurrectionem Domini et assumptionem in cœlos, volens adimplere duodecim Apostolorum numerum, et allegere pro Juda alterum qui electus esset a Deo, ex his qui aderant, dixit : « Viri fratres, » oportebat impleri Scripturam hanc quam prædixit Spiritus sanctus ore David de Juda, qui factus est dux his qui » apprehenderunt Jesum, quoniam annumeratus fuit inter » nos : Fiat habitatio ejus deserta, et non sit qui inhabitet » in ea; et episcopatum ejus accipiat alter [2] : » adimpletionem Apostolorum ex his quæ a David dicta sunt faciens. Rursus cum Spiritus sanctus descendisset in discipulos, uti omnes prophetarent, et loquerentur linguis [3], et quidam irriderent eos quasi a musto ebrios; dixit Petrus, non ebrios quidem illos esse, cum sit hora tertia diei; esse autem hoc quod dictum est per Prophetam : « Erit in novissimis die» bus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo in omnem

[1] Cap. XII.

[2] Act. I, 16 et seqq.; Psal. LXVIII, 26; *id.* CVIII, 8. — [3] Act. II, 4 et seqq.

» carnem, et prophetabunt [1]. » Deus igitur, qui per Prophetam promisit missurum se Spiritum suum in humanum genus, ipse et misit ei : et ipse Deus a Petro annuntiatur, suam promissionem adimplesse.

« Viri enim, inquit Petrus, Israelitæ, audite sermones » meos : Jesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in » vobis virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit per ipsum » Deus in medio vestrum, quemadmodum ipsi scitis : hunc » definito consilio, et præscientia Dei traditum per manus » iniquorum affigentes interfecistis : quem Deus excitavit, » solutis doloribus inferorum, quoniam non erat possibile » teneri eum ab eis. David enim dicit in ipsum [2] : Providebam » Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris » meis est, ne movear. Propter hoc lætatum est cor meum, » et exsultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet » in spe. Quoniam non derelinques animam meam in in- » ferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem [3]. » Dehinc rursum fiducialiter illis dicit de patriarcha David, quoniam mortuus est, et sepultus, et sepulcrum ejus sit apud eos usque in hunc diem. « Propheta autem, inquit, » cum esset, et sciret quoniam jurejurando ei juravit Deus, » de fructu ventris ejus sedere in throno ejus [4]; providens » locutus est de resurrectione Christi, quoniam neque de- » relictus est apud inferos, neque caro ejus vidit corrup- » tionem. Hunc Jesum, inquit, excitavit Deus, cujus nos » omnes sumus testes : qui dextera Dei exaltatus, repromis- » sionem sancti Spiritus accipiens a Patre, effudit dona- » tionem hanc, quam vos nunc videtis et auditis. Non enim » David ascendit in cœlos; dicit autem ipse : Dixit Domi- » nus Domino meo, sede ad dexteram meam, quoadusque » ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum [5]. Cer-

[1] Joel. II, 28. — [2] Psal. XV, 8 et seqq. — [3] Act. II, 22 et seqq. — [4] Psal. CXXXI, 11. — [5] Psal. CIX, 1.

» tissime ergo sciat omnis domus Israel, quoniam et Domi-
» num eum, et Christum Deus fecit hunc Jesum, quem vos
» crucifixistis [1]. » Cum dixissent igitur turbæ : « Quid ergo
» faciemus? » Petrus ad eos ait : « Pœnitentiam agite, et bap-
» tizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu, in remissio-
» nem peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti [2]. »
Sic non alium Deum, nec aliam Plenitudinem annuntiabant Apostoli; nec alterum quidem passum et resurgentem Christum, alterum vero qui sursum volaverit et impassibilis perseveraverit : sed unum et eumdem Deum Patrem, et Christum Jesum, qui a mortuis resurrexit; et eam quæ in eum est fidem annuntiabant his qui non credebant in Filium Dei; et ex Prophetis cohortabantur eos, quoniam eum quem promisit se Deus missurum Christum, misit Jesum, quem ipsi crucifixerunt, quem Deus excitavit.

Rursus cum Petrus simul cum Joanne vidisset eum qui a nativitate claudus erat, ante portam Templi quæ dicitur Speciosa sedentem et petentem eleemosynam, dixit ei :
« Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo,
» hoc tibi do : In nomine Jesu Christi Nazareni, surge et
» ambula. Et statim ejus confirmati sunt gressus et plantæ,
» et ambulabat, et introivit cum ipsis in Templum, ambu-
» lans et saliens, et glorificans Deum [3]. » Multitudine autem universa collecta ad eos propter inopinatum factum, Petrus dixit eis : « Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, et nos quid
» intuemini, quasi nostra virtute fecerimus hunc ambulare?
» Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum
» nostrorum, glorificavit Filium suum, quem vos quidem
» tradidistis in judicium, et negastis ante faciem Pilati,
» cum remittere eum vellet. Vos autem sanctum et justum
» aggravastis, et petistis virum homicidam donari vobis :

[1] Act. II, 36 et seqq. — [2] *Ibid.* 37 et 38. — [3] Act. III, 2, 6 et seqq.

» ducem autem vitæ occidistis, quem Deus excitavit a mor-
» tuis, cujus nos testes sumus. Et in fide nominis ejus hunc
» quem videtis et scitis confirmavit nomen ejus, et fides
» quæ est per ipsum dedit ei incolumitatem coram vobis
» omnibus. Et nunc, fratres, scio quoniam secundum igno-
» rantiam fecistis nequam. Deus autem quæ prædixit ore
» omnium Prophetarum pati Christum suum, adimplevit.
» Pœnitentiam igitur agite, et convertimini, uti deleantur
» peccata vestra, et veniant vobis tempora refrigerii a facie
» Domini, et mittat præparatum vobis Jesum Christum,
» quem oportet quidem cœlum suscipere usque ad tempora
» dispositionis omnium quæ locutus est Deus per sanctos
» Prophetas suos. Moyses quidem dicit ad patres nostros:
» Quoniam Prophetam excitabit vobis Dominus Deus vester
» ex fratribus vestris, quemadmodum me; ipsum audietis
» in omnibus quæcumque locutus fuerit ad vos. Erit au-
» tem : omnis anima quæcumque non audierit Prophetam
» illum, peribit de populo[1]. Et omnes a Samuel et deinceps,
» quotquot locuti sunt, et annuntiaverunt dies istos. Vos
» estis filii Prophetarum, et testamenti quod Deus disposuit
» ad patres nostros, dicens ad Abraham : Et in semine tuo
» benedicentur omnes tribus terræ[2]. Vobis primum Deus
» excitans Filium suum misit benedicentem vos, ut con-
» vertat se unusquisque a nequitiis suis[3]. » Manifestam ergo præconationem Petrus cum Joanne præconavit eis, repromissionem quam fecit Deus patribus, per Jesum adimpletam evangelizans : non quidem alterum Deum annuntians, sed Filium Dei, qui et homo factus est et passus, in agnitionem adducens Israel; et in Jesu resurrectionem quæ est a mortuis annuntians, et significans quoniam omnia quæ Prophetæ annuntiaverunt de passione Christi, hæc adimplevit Deus.

[1] Deut. XVIII, 15. — [2] Gen. XXII, 18. — [3] Act. III, 12 et seqq.

Propter quod rursus convocatis principibus sacerdotum, fiducialiter Petrus dixit ad eos : «Principes populi, et seniores Israelitæ, si nos hodie redarguimur a vobis in benefacto hominis infirmi, in quo hic salvatus est; cognitum sit omnibus vobis, et omni populo Israel, quoniam in nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus excitavit a mortuis, in hoc hic adstat in conspectu vestro sanus. Hic est lapis spretus a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli[1]. Et non est aliud nomen sub cœlo, quod datum sit hominibus, in quo oporteat salvari nos[2]. » Sic Apostoli non Deum mutabant, sed Christum annuntiabant populo esse Jesum qui crucifixus est, quem Deus excitavit. Qui Prophetas misit, idem Deus excitavit, et salutem in eo dedit hominibus.

Confusi igitur et per curationem (« annorum enim, » inquit Scriptura, plusquam quadraginta erat homo in quo » factum est signum curationis[3] »), et per doctrinam Apostolorum, et Prophetarum expositionem, cum remisissent summi sacerdotes Petrum et Joannem, et reversi essent ad reliquos coapostolos, et discipulos Domini, id est, in Ecclesiam, et enarrassent quæ fuerant facta, et quemadmodum fiducialiter egissent in nomine Jesu : « Audientes, » inquit, tota Ecclesia, unanimes extulerunt vocem ad » Deum, et dixerunt : Domine, tu es Deus qui fecisti cœlum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, qui » per Spiritum sanctum, ore David patris nostri, pueri tui, » dixisti : Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt » inania? Adstiterunt reges terræ, et principes congregati » sunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum » ejus[4]. Convenerunt enim vere in hac civitate adversus sanctum Filium tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum Gentibus, et populis Israel, facere quæ-

[1] Psal. CXVII, 22. — [2] Act. IV, 8 et seqq. — [3] *Ibid.* 22. — [4] Psal. II, 1, 2.

» cumque manus tua et voluntas tua prædestinaverat fieri[1]. » Hæ voces Ecclesiæ, ex qua habuit omnis Ecclesia initium : hæ voces civitatis magnæ, novi Testamenti civium : hæ voces Apostolorum, hæ voces discipulorum Domini, eorum qui post assumptionem Domini per Spiritum et perfecti exstiterunt, et invocaverunt Deum qui fecit cœlum et terram et mare, qui per Prophetas annuntiatus est, et ejus Filius Jesus, quem unxit Deus, et alterum autem nescientes. Non enim erat ibi tunc Valentinus, nec Marcion, nec reliqui sui, vel eorum qui assentiunt eis, eversores. Propter quod et exaudivit eos factor omnium Deus. « Commotus est enim, in- » quit, locus in quo erant collecti, et repleti sunt omnes » Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia[2] » omni volenti credere. « Virtute enim magna, inquit, redde- » bant testimonium Apostoli resurrectionis Domini Jesu[3], » dicentes ad eos : « Deus patrum nostrorum excitavit Jesum, » quem vos apprehendistis, et interfecistis suspendentes in » ligno. Hunc Deus Principem et Salvatorem exaltavit glo- » ria sua, dare pœnitentiam Israel, et remissionem pecca- » torum : et nos in eo testes sumus sermonum horum, et » Spiritus sanctus, quem dedit Deus credentibus ei. Omni » quoque die, inquit, in templo et in domo non cessabant » docentes et evangelizantes Christum Jesum Filium Dei[4]. » Hæc enim erat salutis agnitio, quæ perfectos ad Deum efficit eos qui cognoscunt Filii ejus adventum.

Quoniam autem impudenter quidam eorum dicunt : Apud Judæos præconantes Apostoli non poterant alterum eis Deum annuntiare, præter eum qui creditus fuerat ab ipsis; dicimus ad eos, quoniam si secundum olim insitam opinionem hominibus loquebantur Apostoli, nemo ab his cognovit veritatem, multo autem prius a Domino; etenim ipsum sic locutum dicunt. Nec hi ergo ipsi veritatem

[1] Act. IV, 24 et seqq. — [2] *Ibid.* 31. — [3] *Ibid.* 33. — [4] Act. V, 30 et seqq.

sciunt, sed sententia eorum de Deo cum esset talis, exceperant doctrinam, quemadmodum audire poterant. Secundum hunc igitur sermonem apud neminem erit regula veritatis, sed omnes disciputi omnibus imputabunt, quoniam quemadmodum unusquisque sentiebat, et quemadmodum capiebat, sic et sermo ad eum factus est. Superfluus autem et inutilis adventus Domini parebit, si quidem venit permissurus et servaturus uniuscujusque olim insitam de Deo opinionem. Adhuc etiam et multo durius erat, quem hominem viderant Judæi, et cruci affixerant, annuntiari hunc esse Christum Filium Dei, æternum ipsorum Regem. Non igitur jam secundum pristinam eorum opinionem loquebantur ad eos. Qui enim in faciem interfectores eos esse Domini dicebant, multo magis fiducialiter eum Patrem, qui super Demiurgum est, et ipsis annuntiarent, et non in quod putabat unusquisque; et multo minus erat peccatum, siquidem superiorem Salvatorem, ad quem ascendere eos oporteret, quoniam esset impassibilis, non affixissent cruci. Quemadmodum enim Gentibus non secundum sententiam illorum loquebantur, sed cum fiducia dicebant quoniam Dii ipsorum non essent dii, sed idola dæmoniorum; simili modo et Judæis annuntiassent, si alterum majorem et perfectiorem scissent Patrem, non adnutrientes, neque augentes eorum non veram de Deo opinionem. Ethnicorum autem solventes errorem, et auferentes eos a suis Diis, non utique alterum eis inferebant errorem; sed auferentes eos qui non erant dii, eum qui solus erat Deus et verus Pater, ostenderunt.

Ex verbis Petri igitur, quæ fecit in Cæsarea ad Cornelium centurionem, et eos qui cum eo erant Gentiles, quibus primo enarratus est sermo Dei, cognoscendum est nobis quæ annuntiabant Apostoli, et qualis fuit prædicatio ipsorum, et quam habuerunt de Deo sententiam. « Erat

» enim, inquit, Cornelius hic religiosus, et timens Deum » cum tota domo sua, et faciens eleemosynas multas in po- » pulo, et orans Deum semper. Vidit ergo, circa horam » nonam diei, Angelum Dei intrantem ad se, et dicentem : » Eleemosynæ tuæ ascenderunt in recommemorationem in » conspectu Dei. Propter quod mitte ad Simonem, qui vo- » catur Petrus[1]. » Petrus autem cum vidisset revelationem, in qua respondit ad eum cœlestis vox : « Quæ Deus » emundavit, tu ne commune dixeris[2]; » hoc ideo, quoniam qui per Legem inter munda et immunda distinxit Deus, hic emundavit Gentes per sanguinem Filii sui, quem et Cornelius colebat. Ad quem Petrus veniens dixit : « In » veritate comperi quoniam non est personarum acceptor » Deus, sed in omni gente, qui timet eum et operatur jus- » titiam, acceptabilis ei est[3]. » Manifeste significans, quoniam quem antea Deum timebat Cornelius, quem per Legem et Prophetas audierat, propter quem et eleemosynas faciebat, hic in veritate est Deus. Deerat autem ei agnitio. Propter quod adjecit : « Vos scitis quod factum est verbum » per omnem Judæam : incipiens enim a Galilæa post bap- » tismum quod prædicavit Joannes : Jesum a Nazareth, » quemadmodum unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute : » ipse circuivit benefaciens et curans omnes qui oppressi » erant a diabolo, quoniam Deus erat cum eo. Et nos testes » sumus omnium eorum quæ fecit et in regione Judæorum, » et in Hierusalem : quem interfecerunt suspendentes in » ligno. Hunc Deus excitavit tertia die, et dedit eum ma- » nifestum fieri, non omni populo, sed testibus nobis præ- » destinatis a Deo, qui cum eo et manducavimus et bibimus » post resurrectionem a mortuis. Et præcepit nobis annun- » tiare populo, et testificari, quoniam ipse est prædestinatus » a Deo judex vivorum et mortuorum. Huic omnes Pro-

[1] Act. x, 1 et seqq. — [2] *Ibid.* 15. — [3] *Ibid.* 34, 35.

» phetæ testimonium reddunt remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnem credentem in eum[1]. » Filium ergo Dei, quem ignorabant homines, annuntiabant Apostoli, et adventum ejus, his qui ante instructi erant de Deo; sed non alterum Deum inferebant. Si enim tale aliquid sciret Petrus, libere Gentibus prædicasset, alterum quidem Judæorum, alterum autem Christianorum esse Deum; qui quidem propter visionem Angeli conterriti omnes, quodcumque eis dixisset credidissent. Ex verbis autem Petri manifestum est, quoniam præcognitum quidem eis Deum custodivit; Filium autem Dei Jesum Christum esse testificatus est ipsis judicem vivorum et mortuorum, in quem et baptizari eos jussit in remissionem peccatorum : et non tantum hoc, sed et Jesum ipsum esse Filium Dei testificatus est, qui et unctus Spiritu sancto, Jesus Christus dicitur. Et est hic idem ex Maria natus, quemadmodum Petri continet testificatio. An numquid perfectam tunc cognitionem nondum habebat Petrus, quam postea adinvenerunt hi? Imperfectus igitur secundum hos Petrus, imperfecti autem et reliqui Apostoli : et oportebit eos reviviscentes, horum fieri discipulos, ut et ipsi perfecti fiant. Sed hoc quidem ridiculum est. Arguuntur vero isti non quidem Apostolorum, sed suæ malæ sententiæ esse discipuli. Propter hoc autem et variæ sententiæ sunt uniuscujusque eorum, recipientis errorem quemadmodum capiebat. Ecclesia vero per universum mundum ab Apostolis firmum habens initium, in una et eadem de Deo et de Filio ejus perseverat sententia.

Philippus autem rursus spadoni reginæ Æthiopum revertenti ab Hierosolymis, et legenti Esaiam prophetam, solus soli, quem annuntiavit[2]? Nonne eum de quo dixit Propheta : « Tanquam ovis ad victimam ductus est, quemadmodum

[1] Act. x, 37 et seqq. — [2] Act. viii, 26 et seqq.

» agnus ante tondentem se sine voce, sic non aperuit os? » Nativitatem autem ejus quis enarrabit? quoniam tolletur » a terra vita ejus[1]. » Hunc esse Jesum, et impletam esse in eo Scripturam; quemadmodum ipse Eunuchus credens, et statim postulans baptizari dicebat : « Credo Filium Dei » esse Jesum[2]. » Qui et missus est in regiones Æthiopiæ, prædicaturus hoc quod ipse crediderat, Deum quidem unum per Prophetas prædicatum; hujus vero Filium fecisse secundum hominem adventum, et ut ovem ad victimam ductum, et reliqua quæcumque Prophetæ dicunt de eo.

Paulus quoque et ipse[3], posteaquam de cœlo locutus est ad eum Dominus, et ostendit quoniam suum Dominum persequeretur, persequens discipulos ejus, et misit Ananiam ad eum, ut iterum videret et baptizaretur : « In sy» nagogis, ait, in Damasco prædicabat cum omni fiducia » Jesum, quoniam hic est Christus Filius Dei[4]. » Hoc est mysterium quod dicit per revelationem manifestatum sibi, quoniam qui passus est sub Pontio Pilato, hic Dominus est omnium, et Rex, et Deus, et judex; ab eo qui est omnium Deus accipiens potestatem, quoniam « subjectus factus est » usque ad mortem, mortem autem crucis[5]. » Et quoniam hoc verum est, Atheniensibus evangelizans in Ariopago, ubi, Judæis non assistentibus, licebat ei cum fiducia verum prædicare Deum, dixit eis : « Deus, qui fecit mundum et » omnia quæ in eo sunt, hic cœli et terræ Dominus exis» tens, non in manufactis templis inhabitat, nec a manibus » humanis tractatur, tanquam alicujus indigens, cum ipse » omnibus dederit vitam et spiritum, et omnia fecerit, qui » fecit ex uno sanguine omne genus hominum inhabitare » super faciem totius terræ, præfiniens tempora secundum » determinationem inhabitationis eorum, quærere illud quod

[1] Act. VIII, 32, ex Esai. LIII, 7. — [2] *Ibid.* 37. — [3] Act. IX, 4 et seqq. — [4] *Ibid.* 20. — [5] Philip. II, 8.

» est divinum, si quo modo tractare possint illud, aut invenire, quamvis etiam non longe sit ab unoquoque nostrum : » in ipso enim vivimus, et movemur, et sumus; et quemadmodum quidam secundum vos dixerunt : Hujus enim et » genus sumus. Genus igitur cum simus Dei, non oportet » nos putare id quod est divinum simile esse auro vel argento, vel lapidi per artem vel concupiscentiam hominis » deformato. Tempora ergo ignorantiæ despiciens Deus, » nunc præcepit hominibus omnibus ubique pœniteri in » ipsum, quoniam constituit diem judicari orbem terræ in » justitia, in viro Jesu, in quo statuit fidem, excitans eum a » mortuis[1]. » Hoc autem in loco non solum factorem mundi Deum eis annuntiat, non assistentibus Judæis, sed et quoniam unum genus humanum fecit inhabitare super omnem terram; quemadmodum et Moyses ait : « Quando divisit » Altissimus gentes, quemadmodum dispersit filios Adam, » statuit terminos gentium secundum numerum Angelorum » Dei[2] : » populum autem qui credit Deo, jam non esse sub Angelorum potestate, sed sub Domini : « Facta est enim » portio Domini populus ejus Jacob, funiculum hæreditatis » ejus Israel[3]. » Et iterum Lystris Lyciæ cum esset Paulus cum Barnaba, et a nativitate claudum in nomine Domini nostri Jesu Christi ambulare fecisset, et cum turba honorare eos vellet quemadmodum deos, propter admirabile factum, ait eis : « Nos similes vobis sumus homines, evangelizantes » vobis Deum, uti ab eis vanis simulacris convertamini ad » Deum vivum, qui fecit cœlum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt : qui in præteritis temporibus permisit » omnes gentes abire vias suas, quamquam non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens, de cœlo dans » vobis pluvias et tempora fructifera, adimplens cibo et hilaritate corda vestra[4]. » Quoniam autem his annuntiatio-

[1] Act. XVII, 14 et seqq. — [2] Deut. XXXII, 8. — [3] *Ibid.* 9. — [4] Act. XIV, 14 et seqq.

nibus ejus omnes epistolæ consonant, ex ipsis epistolis ostendimus apto in loco, exponentes Apostolum. Nobis autem collaborantibus his ostensionibus, quæ ex Scripturis sunt, et quæ multifarie dicta sunt breviter et compendiose annuntiantibus, et tu cum magnanimitate intende eis, et non longiloquium putare : hoc intelligens, quoniam ostensiones quæ sunt in Scripturis non possunt ostendi, nisi ex ipsis Scripturis.

Stephanus autem iterum qui electus est ab Apostolis primus diaconus, qui et primus ex omnibus hominibus sectatus est vestigia martyrii Domini, propter Christi confessionem primus interfectus, fiducialiter loquens in populo, et docens eos, dicens : « Deus gloriæ visus est patri nostro » Abrahæ, et dixit ad eum : Exi de terra tua, et de cogna- » tione tua, et veni in terram quam demonstrabo tibi : et » transtulit illum in terram hanc quam nunc et vos inha- » bitatis, et non dedit ei hæreditatem in ea, nec gressum » pedis; sed promisit dare in possessionem eam, et semini » ejus post eum. Locutus est autem sic Deus ad eum : Quo- » niam erit semen ejus peregrinans in terra aliena, et in » servitutem redigentur, et vexabuntur annis quadringen- » tis : et gentem cui servient judicabo ego, dicit Domi- » nus. Et postea exient, et servient mihi in isto loco. Et » dedit ei testamentum circumcisionis, et sic generavit » Isaac[1]. » Et reliqua autem verborum ejus eumdem Deum annuntiant, qui fuit cum Joseph, et cum Patriarchis, qui et collocutus est Moysi.

Et omnem Apostolorum doctrinam unum et eumdem Deum annuntiasse, qui transtulit Abraham, qui promissionem hæreditatis ei fecit, qui testamentum circumcisionis apto tempore dedit, qui ex Ægypto vocavit semen ejus, servatum manifeste per circumcisionem (in signo enim de-

[1] Act. VII, 2 et seqq.

dit eam, ut non similes essent Ægyptiis); hunc factorem omnium, hunc Patrem Domini nostri Jesu Christi, hunc Deum claritatis, ex ipsis sermonibus et Actibus Apostolorum volentes discere possunt, et contemplari, quoniam unus hic Deus, super quem alius non est. Si autem et erat super hunc alius Deus, ex abundanti per comparationem diceremus : Hic illo melior est. Melior enim ex operibus apparet, quemadmodum et prædiximus : et cum illi nullum Patris sui opus habeant ostendere, hic solus ostenditur Deus. Si quis autem *ægrotans circa quæstiones*[1], ea quæ ab Apostolis de Deo dicta sunt, allegorizanda existimat; prædictos sermones nostros discutiat, in quibus unum Deum conditorem et factorem omnium ostendimus, et ea quæ ab illis dicuntur destruximus et denudavimus : et inveniet consonantes eos Apostolorum doctrinæ, et sic habere quemadmodum docebant et persuadebantur, quoniam unus est fabricator omnium Deus : et cum repulerit a sententia sua tantum errorem, et eam quæ est adversus Deum blasphemiam, et a semetipso inveniet rationem, cognoscens et eam quæ est secundum Moysem legem, et gratiam novi Testamenti, utraque apta temporibus, ad utilitatem humani generis ab uno et eodem præstita Deo.

Omnes enim qui sunt malæ sententiæ, moti ab ea legislatione quæ secundum Moysem, dissimilem eam et contrariam Evangelii doctrinæ arbitrantes, jam non sunt conversi, uti differentiæ utriusque Testamenti inquirerent causas. Deserti igitur cum sint a paterna dilectione, et inflati a Satana, conversi in Simonis magi doctrinam, abstiterunt sententiis suis ab eo qui est Deus, et putaverunt semetipsos plus invenisse quam Apostoli, alterum Deum adinvenientes; et Apostolos quidem adhuc quæ sunt Judæorum sentientes, annuntiasse Evangelium; se autem sinceriores et

[1] 1 Tim. VI, 4.

prudentiores Apostolis esse. Unde et Marcion, et qui ab eo sunt, ad intercidendas conversi sunt Scripturas; quasdam quidem in totum non cognoscentes, secundum Lucam autem Evangelium et Epistolas Pauli decurtantes, hæc sola legitima esse dicunt quæ ipsi minoraverunt. Nos autem etiam ex his quæ adhuc apud eos custodiuntur arguemus eos, donante Deo, in altera conscriptione. Reliqui vero omnes, falso scientiæ nomine inflati, Scripturas quidem confitentur, interpretationes vero convertunt, quemadmodum ostendimus in primo libro. Et quidem hi qui a Marcione sunt statim blasphemant fabricatorem, dicentes eum malorum factorem, propositum initii sui tolerabiliorem habentes, duos naturaliter dicentes Deos, distantes ab invicem, alterum quidem bonum, alterum autem malum : hi autem qui sunt a Valentino, nominibus honestius utentes, et Patrem, et Dominum, et Deum, hunc qui est fabricator, ostendentes, propositum sive sectam blasphemiorem habent, neque ab aliquo ex his quæ sunt intra Plenitudinem Æonibus dicentes eum emissum, sed ab ea labe quæ extra Pleroma expulsa est. Hæc autem omnia contulit eis Scripturarum et dispositionis Dei ignorantia. Nos et causam differentiæ Testamentorum, et rursum unitatem et consonantiam ipsorum, in his quæ deinceps futura sunt, referemus.

Quoniam autem et Apostoli et discentes ipsorum sic docebant, quemadmodum Ecclesia prædicat, et sic docentes perfecti fuerunt, propter quod et evocabantur ad perfectum; Stephanus hæc docens, adhuc cum super terram esset, vidit gloriam Dei, et Jesum ad dexteram, et dixit : « Ecce, video cœlos apertos, et Filium hominis ad dexte- » ram adstantem Dei[1]. » Et hæc dixit, et lapidatus est; et sic perfectam doctrinam adimplevit, per omnia martyrii magistrum imitans, et postulans pro eis qui se interficiebant,

[1] Act. VII, 55.

et dicens : « Domine, ne statuas illis hoc peccatum[1]. » Sic erant perfecti qui unum et eumdem Deum, ab initio usque ad finem variis dispositionibus assistentem humano generi, sciebant; quemadmodum ait Osee propheta : « Ego visio- » nes implevi, et in manibus Prophetarum similatus sum[2]. » Qui ergo usque ad mortem tradiderunt animas propter Evangelium Christi, quomodo poterant secundum insitam opinionem hominibus loqui? Quod ipsum si fecissent, non paterentur : sed quoniam contraria his qui non assentiebant veritati prædicabant, ideo et passi sunt. Manifestum est ergo, quoniam non derelinquebant veritatem, sed cum omni fiducia Judæis et Græcis prædicabant : Judæis quidem, Jesum eum qui ab ipsis crucifixus est, esse Filium Dei, judicem vivorum et mortuorum, a Patre accepisse æternum regnum in Israel, quemadmodum ostendimus; Græcis vero unum Deum qui omnia fecit, et hujus Filium Jesum Christum annuntiantes.

Manifestius autem hoc ostenditur ex Apostolorum epistola quam neque Judæis, neque Græcis, sed his qui ex Gentibus in Christum credebant, confirmantes fidem ipsorum, miserunt. Cum enim descendissent quidam a Judæa in Antiochiam, in qua et primum omnium discipuli Domini, pro fide quam in Christo habebant, vocati sunt Christiani, et suaderent eis qui crediderant in Dominum, circumcidi, et reliqua secundum Legis observationem perficere; et ascendissent Paulus et Barnabas Hierosolymam ad alteros Apostolos propter hanc quæstionem, et universa Ecclesia convenisset in unum, Petrus dixit eis : « Viri fratres, vos » scitis quoniam a diebus antiquis in vobis Deus elegit, ut » ex ore meo audirent Gentes verbum Evangelii, et crede- » rent : et cordis inspector Deus testimonium perhibuit eis, » dans eis Spiritum sanctum, sicut et nobis; et nihil discre-

[1] Act. VII, 59. — [2] Oseæ XII, 10.

» vit inter nos et ipsos, emundans per fidem corda illorum. » Nunc igitur quid tentatis Deum, imponere jugum super » cervicem discipulorum, quod neque patres nostri neque » nos valuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri » Jesu Christi credimus nos posse salvari, quomodo et » illi[1]. » Post quem Jacobus dixit : « Viri fratres, Simon re- » tulit quemadmodum Deus excogitavit accipere ex Genti- » bus populum nomini suo. Et sic conveniunt sermones » Prophetarum, sicut scriptum est : Post hæc revertar, et » reædificabo tabernaculum David quod cecidit, et distur- » bata ejus ædificabo, et erigam illud, uti requirant reliqui » hominum Dominum, et omnes gentes, in quibus invoca- » tum est nomen meum super eos, dicit Dominus, faciens » hæc[2]. Cognitum a sæculo est Deo opus ejus : propterea » ego secundum me judico, non molestari eos qui ex Gen- » tibus convertuntur ad Deum; sed præcipiendum eis, uti » abstineant a vanitatibus idolorum, et a fornicatione, et » a sanguine; et quæcumque nolunt sibi fieri, aliis ne fa- » ciant[3]. » Et cum hæc dicta essent, et omnes consensis- sent, scripserunt eis sic : « Apostoli, et presbyteri fratres, » his qui sunt in Antiochia, et Syria, et Cilicia, fratribus » ex Gentibus, salutem. Quoniam audivimus, quia ex no- » bis quidam exeuntes turbaverunt vos sermonibus, de- » struentes animas vestras, quibus non præcepimus, dicen- » tes : Circumcidimini et servate Legem; placuit nobis » convenientibus in unum, electos viros mittere ad vos cum » dilectissimis nostris Barnaba et Paulo, hominibus qui tra- » diderunt animam suam pro nomine Domini nostri Jesu » Christi. Misimus igitur Judam et Silam, et ipsos per ser- » monem annuntiantes nostram sententiam. Placuit enim » sancto Spiritui, et nobis, nullum amplius vobis pondus » imponere, quam hæc, quæ sunt necessaria : ut abstineatis

[1] Act. xv, 7 et seqq. — [2] Amos, ix, 11, 12. — [3] Act. xv, 13 et seqq.

» ab idolothytis, et sanguine, et fornicatione; et quæcum-
» que non vultis fieri vobis, aliis ne faciatis : a quibus cus-
» todientes vos ipsos, bene agetis, ambulantes in Spiritu
» sancto [1]. » Manifestum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterum Patrem esse docebant, sed libertatis novum Testamentum dabant his qui nove in Deum per Spiritum sanctum credebant. Ipsi autem, ex eo quod quærerent an oporteret circumcidi adhuc discipulos necne, manifeste ostenderunt, non habuisse se alterius Dei contemplationem.

Cæterum non talem timorem circa primum habuissent Testamentum, ut nec cum Ethnicis quidem convesci vellent. Nam et Petrus, quamvis ad catechizandos eos missus esset, et tali visione conterritus fuisset, cum timore tamen multo locutus est ad eos, dicens : « Ipsi scitis quo-
» niam non est fas viro Judæo adjungi, aut convenire cum
» allophylo : mihi autem Deus ostendit, neminem commu-
» nem aut immundum dicere hominem : quapropter sine
» contradictione veni [2]. » His sermonibus significans, quoniam non abisset ad eos, nisi jussus fuisset. Sic æque ne baptisma quidem facile dedisset, nisi, Spiritu sancto requiescente super eos, prophetantes eos audisset. Et propter hoc dixit : « Numquid aliquis aquam vetare potest ad
» baptizandum hos qui Spiritum sanctum acceperunt,
» quemadmodum et nos [3] ? » Suadens simul his qui secum erant, et significans, quoniam nisi Spiritus sanctus super eos requievisset, existeret qui eos prohiberet a baptismate. Hi autem qui circa Jacobum Apostoli, Gentibus quidem libere agere permittebant, concedentes nos Spiritui Dei. Ipsi vero eumdem scientes Deum, perseverabant in pristinis observationibus : ita ut et Petrus quoque, timens ne culparetur ab ipsis, ante manducans cum Gentibus, propter visio-

[1] Act. xv, 23 et seqq. — [2] Act. x, 28, 29. — [3] *Ibid.* 47.

nem, et propter Spiritum qui requieverat super eos; cum tamen advenissent quidam ab Jacobo, separavit se, et non manducavit cum eis[1]. Hoc ipsum autem dixit Paulus et Barnabam fecisse. Sic Apostoli, quos universi actus et universæ doctrinæ Dominus testes fecit (ubique enim simul cum eo assistentes inveniuntur Petrus et Jacobus et Joannes), religiose agebant circa dispositionem Legis quæ est secundum Moysem, ab uno et eodem significantes esse Deo. Quod quidem non fecissent secundum quæ prædiximus, si præter eum qui Legis dispositionem fecit, alterum Patrem a Domino didicissent.

5º Ex S. Paulo : hic prolixe agit de S. Pauli auctoritate cujus auctoritatem alii extollebant alii vero rejiciebant. Sufficit autem ad argumenti veritatem ipsius Pauli testimonium afferre, quod antea sic ipsi Irenæus rescripserat[2].

Et Apostolus autem Paulus, dicens : « Si enim his qui » non erant dii servistis, nunc cognoscentes Deum, imo » cogniti a Deo[3], » separavit eos qui non erant, ab eo qui est Deus. Et iterum de Antichristo dicens : « Qui adversa» tur et extollit se, inquit, super omne quod dicitur Deus, » vel quod colitur[4], » eos qui ab ignorantibus Deum dii dicuntur significat, id est, idola. Etenim Pater omnium Deus dicitur, et est : et non super hunc extolletur Antichristus; sed super eos qui dicuntur quidem, non sunt autem dii. Quoniam autem hoc verum est, ipse Paulus ait : « Scimus autem quoniam nihil est idolum, et quoniam ne» mo Deus, nisi unus. Etenim si sunt qui dicuntur dii, sive » in cœlo, sive in terra; nobis unus Deus, Pater, ex quo om-

[1] Gal. II, 12, 13.
[2] Cap. VI, n. 5.
[3] Gal. IV, 8, 9. — [4] 2 Thess. II, 4.

» nia, et nos in illum; et unus Dominus Jesus Christus, per » quem omnia, et nos per ipsum[1]. » Distinxit enim, et separavit eos qui dicuntur quidem, non sunt autem dii, ab uno Deo Patre, ex quo omnia; et unum Dominum Jesum Christum ex sua persona firmissime confessus est. Quod autem, *sive in cœlo, sive in terra,* non quemadmodum exponunt hi, dicere eum mundi fabricatores; sed simile est ei quod a Moyse dictum est : « Non facies tibi omnem similitudi- » nem in deum, quæcumque in cœlo sursum, et quæcum- » que in terra deorsum, et quæcumque in aquis sub terra[2]. » Quæ autem in cœlo sunt, quæ sint, ipse exponit : « Ne » quando, inquit, respiciens in cœlum, et videns solem, et » lunam, et stellas, et omne ornamentum cœli, errans ad- » ores ea, et servias eis[3]. » Et ipse autem Moyses homo Dei existens, Deus quidem datus est ante Pharaonem[4] : non autem vere Dominus appellatur, nec Deus vocatur a Prophetis, sed « fidelis Moyses famulus et servus Dei[5] » dicitur a Spiritu; quod et erat.

§ III.

DE UNO EODEMQUE JESU CHRISTO VERO DEO ET HOMINE[6].

Quoniam autem sunt qui dicunt, Jesum quidem receptaculum Christi fuisse, in quem desuper quasi columbam descendisse Christum, et cum indicasset innominabilem Patrem, incomprehensibiliter et invisibiliter intrasse in Pleroma (non enim solum ab hominibus, sed ne ab his quidem quæ in cœlo sunt, Potestatibus et Virtutibus apprehensum eum); et esse quidem filium Jesum, patrem vero Christum, et Christi patrem, Deum : alii vero putative eum passum, naturaliter impassibilem existentem : qui au-

[1] I Cor. VIII, 4 et seqq. — [2] Deut. V, 8. — [3] Deut. IV, 19. — [4] Exod. VII, 1 — [5] Hebr. II, 15, ex Num. XII, 7.

[6] Cap. XVI.

tem a Valentino sunt, Jesum quidem qui sit ex dispositione, ipsum esse qui per Mariam transierit, in quem illum de superiori Salvatorem descendisse, quem et Christum dici, quoniam omnium qui emisissent eum haberet vocabula; participasse autem cum eo qui esset ex dispositione, de sua virtute, et de suo nomine, ut mors per hunc evacuaretur, cognosceretur autem Pater per eum Salvatorem quidem qui desuper descendisset, quem et ipsum receptaculum Christi et universæ Plenitudinis esse dicunt, lingua quidem unum Christum Jesum confitentes, divisi vero sententia (etenim hæc est ipsorum regula, quemadmodum prædiximus, ut alterum quidem Christum fuisse dicant, qui ab Unigenito ad correctionem Plenitudinis præmissus est; alterum vero Salvatorem esse in glorificationem Patris missum; alterum vero ex dispositione, quem et passum dicunt, recurrente in Pleroma Salvatore, qui Christum portabat): necesse habemus universam Apostolorum de Domino nostro Jesu Christo sententiam adhibere, et ostendere eos non solum nihil tale sensisse de eo, verum amplius et significasse per Spiritum sanctum, qui inciperent talia docere, summissi a Satana, uti quorumdam fidem everterent, et abstraherent eos a vita.

Et quoniam Joannes unum et eumdem novit Verbum Dei, et hunc esse Unigenitum, et hunc incarnatum esse pro salute nostra, Jesum Christum Dominum nostrum, sufficienter ex ipsius Joannis sermone demonstravimus. Sed et Matthæus unum et eumdem Jesum Christum cognoscens, eam quæ est secundum hominem generationem ejus ex Virgine exponens, sicut promisit Deus David, ex fructu ventris ejus excitaturum se æternum Regem [1], multo prius Abrahæ eamdem faciens promissionem, ait : « Liber generationis » Jesu Christi, filii David, filii Abraham [2]. » Dehinc ut li-

[1] Psal. CXXXI, 11. — [2] Matth. I, 1.

berarct mentem nostram a suspicione quæ est circa Joseph, ait : « Christi autem generatio sic erat. Cum esset » desponsata mater ejus Joseph, priusquam convenirent, » inventa est in utero habens de Spiritu sancto. » Dehinc cum Joseph cogitaret dimittere Mariam, quoniam prægnans erat, assistentem ei Angelum Dei, dicentem : « Ne » timueris assumere Mariam conjugem tuam : quod enim » habet in utero, de Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, » et vocabis nomen ejus Jesum : hic enim salvabit populum » suum a peccatis suis. Hoc autem factum est, ut impleretur quod dictum est a Domino per Prophetam : Ecce, » Virgo accipiet in utero, et pariet filium, et vocabunt no- » men ejus Emmanuel, quod est, Nobiscum Deus[1] ; » manifeste significans, et eam promissionem quæ fuerat ad patres, impletam, ex virgine natum Filium Dei ; et hunc ipsum esse Salvatorem Christum, quem Prophetæ prædicaverunt : non, sicut ipsi dicunt, Jesum quidem ipsum esse qui ex Maria sit natus, Christum vero qui desuper descendit. Cæterum potuerat dicere Matthæus : « Jesu vero generatio sic » erat ; » sed prævidens Spiritus sanctus depravatores, et præmuniens contra fraudulentiam eorum, per Matthæum ait : « Christi autem generatio sic erat ; » et quoniam hic est *Emmanuel*, ne forte tantum eum hominem putaremus « (non *enim* ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei, Verbum caro factum » est[2]), » neque alium quidem Jesum, alterum autem Christum suspicaremur fuisse, sed unum et eumdem sciremus esse.

Hoc ipsum interpretatus est Paulus, scribens ad Romanos : « Paulus Apostolus Jesu Christi, prædestinatus in Evange- » lium Dei, quod promisit per Prophetas suos in Scripturis » sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David se-

[1] Matth. I, 18 et seqq. — [2] Joan. I, 13, 14.

» cundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, Jesu Christi Domini nostri [1]. » Et iterum ad Romanos scribens de Israel, dicit : « Quorum patres, et ex » quibus Christus secundum carnem, qui est Deus super » omnes benedictus in sæcula [2]. » Et iterum in Epistola quæ est ad Galatas, ait : « Cum autem venit plenitudo tempo» ris, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum » sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adop» tionem percipiamus [3] ; » manifeste significans unum quidem Deum, qui per Prophetas promissionem de Filio fecerit; unum autem Jesum Christum Dominum nostrum, qui de semine David secundum eam generationem quæ est ex Maria; hunc destinatum Filium Dei Jesum Christum in virtute secundum Spiritum sanctitatis, ex resurrectione mortuorum, ut sit primogenitus mortuorum, quemadmodum et primogenitus in omni conditione; Filius Dei, hominis filius factus, ut per eum adoptionem percipiamus, portante homine, et capiente, et complectente Filium Dei. Propter hoc et Marcus ait : « Initium Evangelii Jesu Christi » Filii Dei, quemadmodum scriptum est in Prophetis [4] : » unum et eumdem sciens Filium Dei Jesum Christum, qui a Prophetis annuntiatus est, qui ex fructu ventris David Emmanuel, *magni consilii* Patris *nuntius* [5], per quem oriri fecit Deus domui David Orientem et justum [6], et erexit ei cornu salutis [7], et *suscitavit testimonium in Jacob* [8], quemadmodum David causas generationis ejus disserens ait, « et legem posuit in Israel, ut cognoscat generatio altera : » filii qui nascentur ex his, et ipsi exsurgentes enarrabunt » filiis suis, ut ponant in Deum spem suam, et præcepta » ejus exquirant. » Et rursus Angelus evangelizans Mariæ,

[1] Rom. I, 1 et seqq. — [2] Rom. IX, 5. — [3] Gal. IV, 4, 5. — [4] Marc. I, 1. — [5] Esai. IX, 6. — [6] Jerem. XXXIII, 15. — [7] Luc. I, 69. — [8] Psal. LXXVII, 5. 6, 7.

ait : « Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et da» bit ei Dominus thronum David patris sui[1] ; » eum qui sit Filius Altissimi, hunc eumdem et David filium confitens. Cujus et David dispositionem adventus per Spiritum cognoscens, per quam dominans est omnium vivorum et mortuorum, Dominum eum confessus est, sedentem ad dextram Patris altissimi[2].

Et Simeon autem ille, qui responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum eum mortem, nisi prius videret Christum Jesum, hunc manibus accipiens Virginis primogenitum, benedixit Deum, et dixit : « Nunc dimittis servum » tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace : quia » viderunt oculi mei salutare tuum : quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium, » et gloriam populi tui Israel[3] ; » infantem quem in manibus portabat Jesum, natum ex Maria, ipsum confitens esse Christum Filium Dei, lumen hominum, et gloriam ipsius Israel, et pacem et refrigerium eorum qui in dormitionem ierunt. Jam enim spoliabat homines, auferens ignorantiam ipsorum, suam autem agnitionem eis donans, et dispartitionem faciens eorum qui cognoscebant eum, quemadmodum Esaias : « Voca, inquit, nomen ejus, Velociter spolia, » celeriter dispartire[4]. » Hæc sunt autem opera Christi. Ipse igitur erat Christus, quem portans Simeon benedicebat Altissimum; quem pastores cum vidissent, glorificabant Deum; quem Joannes, cum adhuc in ventre matris suæ esset, et ille in vulva Mariæ, Dominum cognoscens, exultans salutabat; quem Magi videntes, et adorantes, et afferentes munera quæ prædiximus, et substernentes semetipsos æterno Regi, per alteram abierant viam, non jam per Assyriorum revertentes viam. « Priusquam enim cognoscet » puer vocare patrem, aut matrem, accipiet virtutem Da-

[1] Luc. I, 32. — [2] Psal. CIX, 1. — [3] Luc. II, 29 et seqq. — [4] Esai. VIII, 3.

» masci, et spolia Samariæ, contra regem Assyriorum [1]; » occulte quidem, sed potenter manifestans quoniam absconsa manu expugnabat Dominus Amalech. Propter hoc et pueros eripiebat qui erant in domo David, bene sortiti illo tempore nasci, ut eos præmitteret in suum regnum; ipse infans cum esset, infantes hominum martyres parans, propter Christum, qui in Bethleem natus est Judæ, in civitate David, interfectos secundum Scripturas.

Propter quod et Dominus discipulis post resurrectionem dicebat : « O insensati, et tardi corde ad credendum in » omnibus quæ locuti sunt Prophetæ! Nonne hæc oporte» bat pati Christum, et introire in claritatem suam [2]? » Et iterum ait eis : « Hi sunt sermones quos locutus sum ad » vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam oportet im» pleri omnia scripta in lege Moysi et Prophetis et Psalmis » de me. Tunc adaperuit eorum sensum, ut intelligerent » Scripturas, et dixit ad eos : Quoniam sic scriptum est, » Christum pati, et resurgere à mortuis, et prædicari in no» mine ejus remissionem peccatorum in omnes gentes [3]. » Hic autem est qui ex Maria natus est. « Oportet enim, in» quit, Filium hominis multa pati, et reprobari, et crucifigi, » et die tertio resurgere [4]. » Non ergo alterum filium hominis novit Evangelium, nisi hunc qui ex Maria, qui et passus est; sed neque Christum avolantem ante passionem ab Jesu, sed hunc qui natus est, Jesum Christum novit Dei Filium, et eumdem hunc passum resurrexisse, quemadmodum Joannes Domini discipulus confirmat, dicens : « Hæc autem » scripta sunt, ut credatis quoniam Jesus est Filius Dei, et » ut credentes vitam æternam habeatis in nomine ejus [5]; » providens has blasphemas regulas, quæ dividunt Dominum, quantum ex ipsis attinet, ex altera et altera substantia di-

[1] Esai. VIII, 4.— [2] Luc. XXIV, 25.— [3] *Ibid.* 44 et seqq.— [4] Marc. VIII, 31. — [5] Joan. XX, 31.

centes eum factum. Propter quod et in Epistola sua sic testificatus est nobis : « Filioli, novissima hora est, et quemadmodum audistis quoniam Antichristus venit, nunc » Antichristi multi facti sunt : unde cognoscimus quoniam » novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex » nobis; si enim fuissent ex nobis, permansissent utique » nobiscum : sed ut manifestarentur quoniam non sunt ex » nobis. Cognoscite ergo quoniam omne mendacium extraneum est, et non est de veritate. Quis est mendax, nisi » qui negat quoniam Jesus non est Christus? hic est Anti» christus [1]. »

Quia autem omnes qui prædicti sunt, etsi lingua quidem confitentur unum Jesum Christum, semetipsos derident, aliud quidem sentientes, aliud vero dicentes (etenim argumenta illorum varia, quemadmodum ostendimus); alterum quidem passum, et natum hunc esse Christum annuntiant, et esse alterum eorum Demiurgi, qui sit ex dispositione, vel eum qui sit ex Joseph, quemque passibilem argumentantur; alterum vero eorum ab invisibilibus et inenarrabilibus descendisse, quem et invisibilem, et incomprehensibilem, et impassibilem esse confirmant, errantes a veritate, eo quod absistat sententia eorum ab eo qui est vere Deus : nescientes quoniam hujus Verbum unigenitus, qui semper humano generi adest, unitus et consparsus suo plasmati secundum placitum Patris, et caro factus, ipse est Jesus Christus Dominus noster, qui passus est pro nobis, et surrexit propter nos; et rursus venturus in gloria Patris, ad resuscitandum universam carnem, et ad ostensionem salutis, et regulam justi judicii ostendere omnibus qui sub ipso facti sunt. Unus igitur Deus Pater, quemadmodum ostendimus, et unus Christus Jesus Dominus noster, veniens per universam dispositionem, et omnia in semetipsum reca-

[1] I Joan. II, 18 et seqq.

pitulans. In omnibus autem est et homo, plasmatio Dei : et hominem ergo in semetipsum recapitulans est, invisibilis visibilis factus, et incomprehensibilis factus comprehensibilis, et impassibilis passibilis, et Verbum homo, universa in semetipsum recapitulans : uti, sicut in supercœlestibus, et spiritualibus, et invisibilibus princeps est Verbum Dei; sic et in visibilibus et corporalibus principatum habeat, in semetipsum primatum assumens, et apponens semetipsum caput Ecclesiæ, universa attrahat ad semetipsum apto in tempore.

Nihil enim incomptum atque intempestivum apud eum, quomodo nec incongruens est apud Patrem. Præcognita sunt enim omnia a Patre, perficiuntur autem a Filio, sicut congruum et consequens est, apto tempore. Propter hoc properante Maria ad admirabile vini signum, et ante tempus volente participare compendii poculo, Dominus repellens ejus intempestivam festinationem, dixit : « Quid mihi » et tibi est, mulier? nondum venit hora mea [1]; » exspectans eam horam quæ est a Patre præcognita. Propter hoc cum sæpe vellent eum homines apprehendere : « Nemo, inquit, » immisit manus ei : nondum enim venerat hora apprehen» sionis [2], » nec tempus passionis, quod præcognitum fuerat a Patre; quemadmodum et Habacuc propheta ait : « In eo » cum appropinquarint anni, cognosceris, in adventu tem» poris ostenderis, in eo quod turbetur anima mea in ira, » misericordiæ tuæ memoraberis [3]. » Sed et Paulus ait : « Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium » suum [4]. » Per quod manifestum est, quoniam omnia quæ præcognita erant a Patre, ordine, et tempore, et hora præcognita et apta perfecit Dominus noster, unus quidem et idem existens, dives autem et multus. Diviti enim et multæ voluntati Patris deservit, cum sit ipse Salvator eorum qui

[1] Joan. II, 3. — [2] Joan. VII, 30. — [3] Habac. III, 2. — [4] Galat. IV, 4.

salvantur, et Dominus eorum qui sunt sub dominio, et Deus eorum quæ constituta sunt, et unigenitus Patris, et Christus qui prædicatus est, et Verbum Dei incarnatus, cum advenisset plenitudo temporis, in quo Filium hominis fieri oportebat filium Dei.

Igitur omnes extra dispositionem sunt, qui sub obtentu agnitionis alterum quidem Jesum intelligunt, alterum autem Christum, et alterum Unigenitum (ab hoc autem rursum esse Verbum); et alterum Salvatorem, quem etiam eorum qui in deminoratione facti sunt Æones, emissionem esse dicunt hi qui sunt erroris discipuli : qui a foris quidem oves (per eam enim quam habent extrinsecus loquelam, similes nobis apparent, eadem nobiscum loquentes), intrinsecus vero lupi. Sententia enim eorum homicidialis, Deos quidem plures confingens, et Patres multos simulans; comminuens autem et per multa dividens Filium Dei : quos et Dominus nobis cavere prædixit[1], et discipulus ejus Joannes in prædicta Epistola fugere eos præcepit dicens : « Multi » seductores exierunt in hunc mundum, qui non confitentur Jesum Christum in carne venisse. Hic est seductor et » Antichristus. Videte eos, ne perdatis quod operati estis[2]. » Et rursus in Epistola ait : « Multi pseudoprophetæ exierunt » de sæculo. In hoc cognoscite Spiritum Dei. Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex » Deo est. Et omnis spiritus qui solvit Jesum, non est ex » Deo, sed de Antichristo est[3]. » Hæc autem similia sunt illi quod in Evangelio dictum est, quoniam « Verbum caro » factum est, et inhabitavit in nobis[4]. » Propter quod rursus in Epistola clamat : « Omnis qui credit quia Jesus est Christus, ex Deo natus est[5]; » unum et eumdem sciens Jesum Christum, cui apertæ sunt portæ cœli, propter carnalem

[1] Matth. VII, 15. — [2] 2 Joan. VII, 8. — [3] 1 Joan. IV, 1, 2, 3. — [4] Joan. I, 14. — [5] 1 Joan. V, 1.

ejus assumptionem : qui etiam in eadem carne in qua passus est veniet, gloriam revelans Patris.

Et Paulus autem his consentiens, Romanos alloquens, ait : « Multo magis hi qui abundantiam gratiæ et justitiæ » accipiunt in vitam, regnabunt per unum Jesum Chris» tum[1]. » Nescit ergo eum qui evolavit Christum a Jesu; neque eum novit Salvatorem qui sursum est, quem impassibilem dicunt. Si enim alter quidem passus est, alter autem impassibilis mansit; et alter quidem natus est, alter vero in eum qui natus est descendit, et rursus reliquit eum; non unus, sed duo monstrantur. Quoniam autem unum eum, et qui natus est et qui passus est, Christum Jesum novit Apostolus, in eadem Epistola iterum dicit : « An igno» ratis, quoniam quotquot baptizati sumus in Christo Jesu, » in morte ejus baptizati sumus? ut quemadmodum resur» rexit Christus a mortuis, sic et nos in novitate vitæ ambu» lemus[2]. » Rursus autem significans Christum passum, et ipsum esse Filium Dei, qui pro nobis mortuus est, et sanguine suo redemit nos in præfinito tempore, ait : « Utquid » enim Christus, cum adhuc essemus infirmi, secundum » tempus pro impiis mortuus est? Commendat autem suam » dilectionem Deus in nobis, quoniam cum adhuc essemus » peccatorès pro nobis Christus mortuus est : multo magis » justificati nunc in sanguine ejus, salvi erimus per ipsum » ab ira. Si enim cum essemus inimici reconciliati sumus » Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi » erimus in vita ejus[3]. » Hunc eumdem qui apprehensus, et passus est, et effudit sanguinem suum pro nobis, hunc Christum, hunc Filium Dei manifestissime annuntians, qui etiam surrexit, et assumptus est in cœlos, quemadmodum ipse ait : « Simul autem Christus mortuus est, imo et resurrexit, » qui est in dextera Dei[4]. » Et iterum : « Scientes quoniam

[1] Rom. v, 17. — [2] Rom. vi, 3, 4. — [3] Rom. v, 6 et seqq. — [4] Rom. viii, 34.

» Christus resurgens a mortuis, jam non moritur[1]. » (Prævidens enim et ipse per Spiritum subdivisiones malorum magistrorum, et omnem ipsorum occasionem distensionis volens abscindere, ait quæ prædicta sunt :) « Si autem » Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, inhabitat » in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et » mortalia corpora vestra[2]. » Unum quod non exclamat ad eos qui volunt audire : Nolite errare; unus et idem est Christus Jesus Filius Dei, qui per passionem reconciliavit nos Deo, et resurrexit a mortuis, qui est in dextera Patris, et perfectus in omnibus : qui cum vapularet, non repercutiebat : « qui cum pateretur, non est minitatus[3]; » et cum tyrannidem pateretur, rogabat Patrem ut ignosceret his qui se crucifixerant. Ipse enim vere salvavit : ipse est Verbum Dei, ipse unigenitus a Patre, Christus Jesus Dominus noster.

Ostenso[4] manifeste, quod in principio Verbum existens apud Deum, per quem omnia facta sunt, qui et semper aderat generi humano, hunc in novissimis temporibus secundum præfinitum tempus a Patre, unitum suo plasmati, passibilem hominem factum; exclusa est omnis contradictio dicentium : Si ergo tunc natus est, non erat ergo ante Christus. Ostendimus enim, quia non tunc cœpit Filius Dei, existens semper apud Patrem; sed quando incarnatus est, et homo factus, longam hominum expositionem in seipso recapitulavit, in compendio nobis salutem præstans, ut quod perdideramus in Adam, id est, secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc in Christo Jesu reciperemus.

Quia enim non erat possibile, eum hominem qui semel victus fuerat, et elisus per inobedientiam, replasmare, et obtinere bravium victoriæ; iterum autem impossibile erat, ut salutem perciperet qui sub peccato ceciderat : utraque

[1] Rom. vi, 9. — [2] Rom. viii, 11. — [3] I Pet. ii, 23.
[4] Cap. xviii.

operatus est Filius, Verbum Dei existens, a Patre descendens, et incarnatus, et usque ad mortem descendens, et dispensationem consummans salutis nostræ, cui credere nos indubitate adhortans, iterum dicit : « Ne dixeris in » corde tuo, Quis ascendit in cœlum ? hoc est, Christum de» ducere; aut, Quis descendit in abyssum ? hoc est, Chris» tum a mortuis liberare [1]. » Deinde infert : « Quoniam si » confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et credideris in » corde tuo, quoniam Deus illum excitavit a mortuis, sal» vus eris [2]. » Et rationem reddidit propter quam hæc fecit Verbum Dei, dicens : « In hoc enim Christus et vixit, et » mortuus est, et resurrexit, ut vivorum et mortuorum do» minetur [3]. » Et iterum ad Corinthios scribens ait : « Nos » autem annuntiamus Christum Jesum crucifixum [4]. » Et infert : « Calix benedictionis, quem benedicimus, nonne » communicatio sanguinis est Christi [5] ? »

Quis est autem qui communicavit nobis de escis ? utrum is qui ab illis affingitur sursum Christus, superextensus Horo, id est, fini, et formavit eorum Matrem ; an vero qui ex virgine est Emmanuel, qui butyrum et mel manducavit, de quo ait Propheta : « Et homo est, et quis cognoscet » eum [6] ? » Hic idem a Paulo annuntiabatur : « Tradidi enim, » inquit, vobis in primis, quoniam Christus mortuus est » pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quoniam se» pultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas [7]. » Manifestum est igitur, quoniam Paulus alterum Christum nescit, nisi hunc solum qui et passus est, et sepultus est, et resurrexit, qui et natus est, quem et hominem dixit. Cum enim dixisset : « Si autem Christus annuntiatur, quoniam » a mortuis resurrexit [8], » intulit, rationem reddens incarnationis ejus : « Quoniam per hominem mors, et per ho-

[1] Rom. x, 6, 7. — [2] *Ibid.* 9. — [3] Rom. xiv, 9. — [4] 1 Cor. 1, 23. — [5] 1 Cor. x, 16. — [6] Jerem. xvii, 9. — [7] 1 Cor. xv, 3, 4. — [8] *Ibid.* 12.

» minem resurrectio mortuorum[1]. » Et ubique in passione Domini nostri, et humanitate, et mortificatione ejus, Christi usus est nomine, quemadmodum in illo : « Noli esca tua » perdere illum pro quo Christus mortuus est[2]. » Et iterum : « Nunc autem in Christo vos, qui aliquando fuistis longe, » facti estis proximi in sanguine Christi[3]. » Et iterum : « Chris- » tus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis ma- » ledictum; quoniam scriptum est : Maledictus omnis qui » pendet in ligno[4]. » Et iterum : « Et periet infirmus in tua » scientia frater, propter quem Christus mortuus est[5]; » significans, quoniam non Christus impassibilis descendit in Jesum, sed ipse, Jesus Christus cum esset, passus est pro nobis, qui decubuit et resurrexit, qui descendit et ascendit, Filius Dei, filius hominis factus : quemadmodum et ipsum nomen significat. In Christi enim nomine subauditur qui unxit, et ipse qui unctus est, et ipsa unctio in qua unctus est. Et unxit quidem Pater, unctus est vero Filius, in Spiritu, qui est unctio; quemadmodum per Esaiam ait sermo : « Spiritus Dei super me, propter quod unxit me[6]; » significans et ungentem Patrem, et unctum Filium, et unctionem, qui est Spiritus.

Et ipse autem Dominus manifestum facit eum qui est passus. Cum enim interrogasset discipulos : « Quem me » homines dicunt esse filium hominis? » Petrus cum respondisset : « Tu es Christus Filius Dei vivi; » et cum laudatus esset ab eo, « quoniam caro et sanguis non revelavit » ei, sed Pater qui est in cœlis[7]; » manifestum fecit, quoniam filius hominis hic est Christus Filius Dei vivi : « Ex » eo enim, inquit, cœpit demonstrare discentibus, quoniam » oportet illum Hierosolymam ire, et multa pati a sacerdo- » tibus, et reprobari, et crucifigi, et tertia die resurgere[8]. »

[1] 1 Cor. xv, 21. — [2] Rom. xiv, 15. — [3] Ephes. ii, 13. — [4] Gal. iii, 13. — [5] 1 Cor. viii, 11. — [6] Esai. lxi, 1. — [7] Matth. xvi, 13 et seqq. — [8] *Ibid.* 21.

Ipse qui agnitus est a Petro Christus, qui eum beatum dixit, quoniam Pater ei revelavit Filium Dei vivi, dixit, semetipsum oportere multa pati et crucifigi; et tunc Petro increpavit, secundum opinionem hominum putanti eum esse Christum, et passionem ejus aversanti, et dixit discipulis : « Si quis vult post me venire, neget se, et tollat crucem » suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam » salvare, perdet illam : et qui eam perdiderit propter me, » salvabit eam[1]. » Hæc enim Christus manifeste dicebat, ipse existens Salvator eorum qui propter suam confessionem in mortem traderentur, et perderent animas suas.

Si autem ipse non erat passurus, sed avolaret a Jesu, quid adhortabatur discipulos tollere crucem, et sequi se, quam ipse non tollebat secundum ipsos, sed relinquebat dispositionem passionis? Quoniam enim non de agnitione superioris crucis dicit hoc, quemadmodum quidam audent exponere, sed de passione quam oportebat illum pati, et ipsi discipuli ejus futurum erat ut paterentur, intulit : « Quicumque enim salvaverit animam suam, perdet eam : et » qui perdiderit, inveniet eam. » Et quoniam passuri erant discipuli ejus propter eum, dicebat Judæis : « Ecce, mitto » ad vos prophetas, et sapientes, et doctores, et ex his in» terficietis et crucifigetis[2]. » Et discipulis dicebat : « Ante » duces et reges stabitis propter me, et ex vobis flagella» bunt, et interficient, et persequentur a civitate in civita» tem[3]. » Sciebat igitur et eos qui persecutionem passuri essent, sciebat et eos qui flagellari et occidi haberent propter eum. Et non altera de cruce, sed de passione quam passurus esset ipse prior, post deinde discipuli ejus, erat ergo sermo ejus, adhortantis etiam illos : « Nolite timere » eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt oc» cidere : timete autem magis eum qui habet potestatem

[1] Matth. xvi, 24, 25. — [2] Matth. xxiii, 34. — [3] Matth. x, 18 et seqq.

» et corpus et animam mittere in gehennam[1]; » et servare eas quæ essent ad eum confessiones. Etenim ipse confessurum se promittebat coram Patre suo eos qui confiterentur nomen suum coram hominibus; negaturum autem eos qui negarent eum, et confusurum qui confunderentur confessionem ejus. Et cum hæc ita se habeant, ad tantam temeritatem progressi sunt quidam, ut etiam martyres spernant, et vituperent eos qui propter Domini confessionem occiduntur, et sustinent omnia a Domino prædicta, et secundum hoc conantur vestigia assequi passionis Domini, passibilis martyres facti; quos et concedimus ipsis martyribus. Cum enim inquiretur sanguis eorum, et gloriam consequentur, tunc a Christo confundentur omnes qui inhonoraverunt eorum martyrium. Et ex hoc autem quod Dominus in cruce dixerit : « Pater, remitte eis, non enim sciunt quid » faciunt[4], » longanimitas, et patientia, et misericordia, et bonitas Christi ostenditur, ut et ipse pateretur, et ipse excusaret eos qui se male tractassent. Verbum enim Dei quod nobis dixit : « Diligite inimicos vestros, et orate pro eis qui » vos oderunt[5], » ipse hoc fecit in cruce, in tantum diligens humanum genus, ut etiam pro his qui se interficerent postularet. Si quis autem, quasi duorum existentium, judicium de his faciat, invenietur multo melior, et patientior, et vere bonus, qui in vulneribus ipsis, et plagis, et reliquis quæ in eum commiserunt, beneficus est, nec memor est in se commissæ malitiæ, eo qui avolavit, nec ullam injuriam neque opprobrium passus est.

Hoc autem idem et illis occurrit qui dicunt eum putative passum. Si enim non vere passus est, nulla gratia ei, cum nulla fuerit passio : et nos, cum incipiemus vere pati, seducens videbitur, adhortans nos vapulare, et alteram præ

[1] Matth. x, 28. — [2] *Ibid.* 32 et seqq. — [3] Mar. VIII, 38. — [4] Luc. XXIII, 34. — [5] Matth. v, 44.

bere maxillam, si ipse illud non prior in veritate passus est : et quemadmodum illos seduxit, ut videretur eis ipse hoc quod non erat; et nos seducit, adhortans perferre ea quæ ipse non pertulit. Erimus autem et super magistrum, dum patimur et sustinemus quæ neque passus est neque sustinuit magister. Sed quoniam solus vere magister Dominus noster; et bonus vere Filius Dei, et patiens, Verbum Dei Patris filius hominis factus. Luctatus est enim, et vicit : erat enim homo pro patribus certans, et per obedientiam inobedientiam persolvens : alligavit enim fortem, et solvit infirmos, et salutem donavit plasmati suo, destruens peccatum. Est enim piissimus et misericors Dominus, et amans humanum genus.

Hærere itaque fecit et adunivit, quemadmodum prædiximus, hominem Deo. Si enim homo non vicisset inimicum hominis, non juste victus esset inimicus. Rursus autem, nisi Deus donasset salutem, non firmiter haberemus eam. Et nisi homo conjunctus fuisset Deo, non potuisset particeps fieri incorruptibilitatis. Oportuerat enim Mediatorem Dei et hominum, per suam ad utrosque domesticitatem, in amicitiam et concordiam utrosque reducere, et facere ut et Deus assumeret hominem, et homo se dederet Deo. Qua enim ratione filiorum adoptionis ejus participes esse possemus, nisi per Filium eam quæ est ad ipsum recepissemus ab eo communionem; nisi Verbum ejus communicasset nobis, caro factum? Quapropter et per omnem venit ætatem, omnibus restituens eam quæ est ad Deum communionem. Igitur qui dicunt eum putative manifestatum, neque in carne natum, neque vere hominem factum, adhuc sub veteri sunt damnatione, advocationem præbentes peccato, non devicta secundum eos morte, quæ « regnavit » ab Adam usque ad Moysem, etiam in eos qui non pec-

» caverunt in similitudinem transgressionis Adæ[1]. » Veniens autem Lex, quæ data est per Moysem, et testificans de peccato, quoniam peccator est, regnum quidem ejus abstulit, latronem et non regem eum detegens, et homicidam eum ostendit : oneravit autem hominem, qui habebat peccatum in se, reum mortis ostendens eum. Spiritualis enim cum Lex esset, manifestavit tantummodo peccatum, non autem interemit : non enim Spiritui dominabatur peccatum, sed homini. Oportebat enim eum qui inciperet occidere peccatum, et mortis reum redimere hominem, id ipsum fieri quod erat ille, id est, hominem : qui a peccato quidem in servitium tractus fuerat, a morte vero tenebatur, ut peccatum ab homine interficeretur, et homo exiret a morte. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis, qui primus de terra rudi plasmatus est, peccatores facti sunt multi, et amiserunt vitam; ita oportuit et per obedientiam unius hominis, qui primus de virgine natus est, justificari multos, et percipere salutem. Sic igitur Verbum Dei homo factus est, quemadmodum et Moyses ait : « Deus, vera » opera ejus[2]. » Si autem non factus caro, parebat quasi caro, non erat verum opus ejus. Quod autem parebat, hoc et erat; Deus hominis antiquam plasmationem in se recapitulans, ut occideret quidem peccatum, evacuaret autem mortem, et vivificaret hominem : et propter hoc vera opera ejus.

Rursus autem[3] qui nude tantum hominem eum dicunt ex Joseph generatum, perseverantes in servitute pristinæ inobedientiæ moriuntur; nondum commixti Verbo Dei Patris, neque per Filium percipientes libertatem, quemadmodum ipse ait : « Si Filius vos manumiserit, vere liberi eritis[4]. »

[1] Rom. v, 14. — [2] Deut. xxxii, 4.
[3] Cap. xix.
[4] Joan. viii, 36.

Ignorantes autem eum qui ex Virgine est Emmanuel, privantur munere ejus, quod est vita æterna : non recipientes autem Verbum incorruptionis, perseverant in carne mortali, et sunt debitores mortis, antidotum vitæ non accipientes. Ad quos Verbum ait, suum munus gratiæ narrans : « Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes : vos autem » sicut homines moriemini[1]. » Ad eos indubitate dicit qui non percipiunt munus adoptionis, sed contemnunt incarnationem puræ generationis Verbi Dei, fraudantes hominem ab ea ascensione quæ est ad Dominum, et ingrati existentes Verbo Dei, qui incarnatus est propter ipsos. Propter hoc enim Verbum Dei homo, et qui Filius Dei est, filius hominis factus est, commixtus Verbo Dei, ut adoptionem percipiens fiat filius Dei. Non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem percipere, nisi adunati fuissemus incorruptelæ et immortalitati. Quemadmodum autem adunari possemus incorruptelæ et immortalitati, nisi prius incorruptela et immortalitas facta fuisset id quod et nos; ut absorberetur quod erat corruptibile ab incorruptela, et quod erat mortale, ab immortalitate, ut filiorum adoptionem perciperemus?

Propter hoc « generationem ejus quis enarrabit[2]? » quoniam « homo est; et quis agnoscet eum[3]? » Cognoscit autem illum is cui Pater qui est in cœlis revelavit, ut intelligat, quoniam is qui « non ex voluntate carnis neque ex volun» tate viri natus est » filius hominis, hic est Christus Filius Dei vivi. Quoniam enim nemo in totum ex filiis Adæ, Deus appellatur secundum eum, aut Dominus nominatur, ex Scripturis demonstravimus. Quoniam autem ipse proprie præter omnes qui fuerunt tunc homines, Deus, et Dominus, et Rex æternus, et Unigenitus, et Verbum incarnatum prædicatur et a Prophetis omnibus, et Apostolis, et ab

[1] Psal. LXXXI, 6, 7. — [2] Esai. LIII, 8. — [3] Jerem. XVII, 9.

ipso Spiritu, adest videre omnibus qui vel modicum de veritate attigerint. Hæc autem non testificarentur Scripturæ de eo, si, similiter ut omnes, homo tantum fuisset. Sed quoniam præclaram præter omnes habuit in se eam quæ est ab altissimo Patre genituram, præclara autem functus est et ea quæ est ex Virgine generatione; utraque Scripturæ divinæ de eo testificantur : et quoniam homo indecorus et passibilis, et super pullum asinæ sedens[1], aceto et felle potatur, et spernebatur in populo, et usque ad mortem descendit[2]; et quoniam Dominus sanctus, et mirabilis consiliarius, et decorus specie, et Deus fortis, super nubes veniens universorum judex, omnia de eo Scripturæ prophetabant.

Sicut enim homo erat, ut tentaretur; sic et Verbum, ut glorificaretur : requiescente quidem Verbo, ut posset tentari, et inhonorari, et crucifigi, et mori; absorpto autem homine in eo quod vincit, et sustinet, et resurgit, et assumitur. Hic igitur Filius Dei Dominus noster, existens Verbum Patris, et filius hominis : quoniam ex Maria, quæ ex hominibus habebat genus, quæ et ipsa erat homo, habuit secundum hominem generationem, factus est filius hominis. Propter hoc et ipse Dominus dedit nobis signum in profundum[3], in altitudinem sursum, quod non postulavit homo, quia nec speravit virginem prægnantem fieri posse, quæ erat virgo, et parere filium, et hunc partum Deum esse nobiscum, et descendere in ea quæ sunt deorsum terræ, quærentem ovem quæ perierat, quod quidem erat proprium ipsius plasma, et ascendere in altitudinem, offerentem et commendantem Patri eum hominem qui fuerat inventus, primitias resurrectionis hominis in semetipso faciens : ut quemadmodum caput resurrexit a mortuis, sic et reliquum corpus omnis hominis, qui invenitur in vita,

[1] Esai. LIII, 2 ; Zach. IX, 9. — [2] Psal. LXVIII, 22. — [3] Esai. VII, 11, 14.

impleto tempore condemnationis ejus, quæ erat propter inobedientiam, resurgat, per compagines et conjunctiones coalescens, et confirmatum augmento Dei, unoquoque membrorum habente propriam et aptam in corpore positionem. Multæ enim mansiones apud Patrem, quoniam et multa membra in corpore.

§ IV.

DE CHRISTO SALVATORE [1].

Hic agit 1° de lapsu hominis; 2° de nativitate Dei ex Virgine; 3° de salute Adami.

I. De lapsu hominis :

Magnanimus igitur fuit Deus deficiente homine, eam quæ per Verbum esset victoriam reddendam ei prævidens. Cum enim perficiebatur virtus in infirmitate, benignitatem Dei et magnificentissimam ostendebat virtutem. Sicut enim patienter sustinuit absorberi Jonam a ceto [2], non ut absorberetur et in totum periret, sed ut evomitus magis subjiceretur Deo, et plus glorificaret eum qui insperabilem salutem ei donasset, et firmam pœnitentiam faceret Ninivitis, ut converterentur ad Dominum, qui eos liberaret a morte, conterritos ab eo signo quod factum erat circa Jonam, quemadmodum Scriptura de his dicit : « Et reversi sunt » unusquisque a via sua mala, et injustitia, quæ erat in ma» nibus eorum, dicentes : Quis scit si pœnitebit Deus, et » avertat iram suam a nobis, et non peribimus [3] ? » Sic et ab initio fuit patiens Deus hominem absorberi a magno ceto qui fuit auctor prævaricationis, non ut absorptus in totum periret, sed præstruens et præparans adinventionem salutis, quæ facta est a Verbo, per signum Jonæ, his qui

[1] Cap. xx.

[2] Jon. II, 1 et seqq. — [3] Jon. III, 8, 9.

eamdem cum Jona de Domino sententiam habuerunt, et confessi fuerunt, et dixerunt : « Servus Domini ego sum, et » Dominum Deum cœli ego colo, qui fecit mare et aridam [1] : » ut insperabilem homo a Deo percipiens salutem, resurgat a mortuis, et clarificet Deum, et eam quæ a Jona prophetata est dicat vocem : « Clamavi ad Dominum Deum meum in » tribulatione mea, et exaudivit me de ventre inferni [2] ; » et semper permaneat glorificans Deum, et sine intermissione gratias referens pro ea salute quam consecutus est ab eo : « ut non glorietur in conspectu Domini omnis caro [3], » nec unquam de Deo contrarium sensum accipiat homo, propriam naturaliter arbitrans eam, quæ circa se esset, incorruptelam, et non tenens veritatem, inani supercilio jactaretur, quasi naturaliter similis esset Deo. Ingratum enim magis eum hoc ei qui eum fecerat perficiens, et dilectionem quam habebat Deus in hominem, offuscabat, et excæcabat sensum suum ad non sentiendum quod sit de Deo dignum, comparans et æqualem se judicans Deo.

Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, ut per omnia pertransiens homo, et morum agnitionem percipiens, dehinc veniens ad resurrectionem quæ est a mortuis, et experimento discens unde liberatus est, semper gratus exsistat Domino, munus incorruptelæ consecutus ab eo, ut plus diligeret eum (cui enim plus dimittitur plus diligit) : cognoscat autem semetipsum, quoniam mortalis et infirmus est ; intelligat autem et Deum, quoniam in tantum immortalis et potens est, uti et mortali immortalitatem, et temporali æternitatem donet : intelligat autem et reliquas virtutes Dei omnes in semetipsum ostensas, per quas edoctus sentiat de Deo, quantus est Deus. Gloria enim hominis, Deus ; operationes vero Dei, et omnis sapientiæ ejus, et virtutis receptaculum, homo. Quemadmodum medicus in his qui

[1] Jon. I, 9. — [2] Jon. II, 3. — [3] I Cor. I, 29.

ægrotant probatur, sic et Deus in hominibus manifestatur. Quapropter et Paulus ait : « Conclusit autem Deus omnia » in incredulitate, ut omnium misereatur[1]; » non de spiritualibus Æonibus dicens hoc, sed de homine qui fuit inobediens Deo, et projectus de immortalitate, dehinc misericordiam consecutus est, per Filium Dei eam quæ est per ipsum percipiens adoptionem. Hic enim tenens sine inflatione et jactantia veram gloriam de his quæ facta sunt, et de eo qui fecit, qui est potentissimus omnium Deus, quique omnibus ut sint præstitit; et manens in dilectione ejus, et subjectione, et gratiarum actione, majorem ab eo gloriam percipiet, provectus accipiens, dum consimilis fiat ejus qui pro eo mortuus est; quoniam et ipse in similitudinem carnis peccati factus est[2], uti condemnaret peccatum, et jam quasi condemnatum projiceret illud extra carnem; provocaret autem in similitudinem suam hominem, imitatorem eum assignans Deo, et in paternam imponens regulam, ad videndum Deum; et capere Patrem donans Verbum Dei quod habitavit in homine, et Filius hominis factus est, ut assuesceret hominem percipere Deum, et assuesceret Deum habitare in homine, secundum placitum Patris.

Propter hoc ergo signum salutis nostræ eum qui ex Virgine Emmanuel, est ipse Dominus : quoniam ipse Dominus erat qui salvabat eos, quia per semetipsos non habebant salvari. Et propter hoc Paulus infirmitatem hominis annuntians, ait : « Scio enim quoniam non habitat in carne mea bonum[3]; » significans, quoniam non a nobis, sed a Deo est bonum salutis nostræ. Et iterum : « Miser ego homo, quis me liberabit » de corpore mortis hujus[4]? » Deinde infert liberatorem : « Gratia Jesu Christi Domini nostri[5]. » Hoc autem et Esaias :

[1] Rom. XI, 32. — [2] Rom. VIII, 3. — [3] Rom. VII, 18. — [4] *Ibid.* 24. — [5] *Ibid.* 25.

« Confortamini, inquit, manus resolutæ, et genua debilia : » adhortamini, pusillanimes sensu; confortamini, ne timeatis : ecce, Deus noster judicium retribuit, et retributurus est : ipse veniet, et salvabit nos[1]. » Hoc, quoniam non a nobis, sed a Dei adjumento habuimus salvari.

Rursus, quoniam neque homo tantum erit qui salvat nos, neque sine carne (sine carne enim Angeli sunt), prædicavit enim, dicens : « Neque senior, neque Angelus, sed » ipse Dominus salvabit eos, quoniam diligit eos, et parcet » eis, ipse liberabit eos[2]. » Et quoniam hic ipse homo verus visibilis incipiet esse, cum sit Verbum salutare, rursus Esaias ait : « Ecce, Sion civitas, salutare nostrum oculi tui » videbunt[3]. » Et quoniam non solum homo erat qui moriebatur pro nobis, Esaias ait : « Et commemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui dormierant in » terra sepultionis : et descendit ad eos evangelizare salutem » quæ est ab eo, ut salvaret eos. » Hoc autem idem et Amos (Michæas) propheta ait : « Ipse convertetur, et miserebitur » nostri : dissolvet injustitias nostras, et projiciet in altitudinem maris peccata nostra[4]. » Et rursus significans locum adventus ejus, ait : « Dominus ex Sion locutus est, et ex » Hierusalem dedit vocem suam[5]. » Et quoniam ex ea parte quæ est secundum Africum hæreditatis Judæ, veniet Filius Dei, qui Deus est, et qui erat ex Bethleem, ubi natus est Dominus, in omnem terram emittet laudationem ejus, sicut ait Habacuc propheta : « Deus ab Africo veniet, et sanctus » de monte Effrem. Cooperuit cœlum virtus ejus, et laudatione ejus plena est terra. Ante faciem ejus præibit Verbum, et progredientur in campis pedes ejus[6]. » Manifeste significans, quoniam Deus, et quoniam in Bethleem adventus ejus, et ex monte Effrem, qui est secundum Africum

[1] Esai. xxxv, 3, 4. — [2] Esai. lxiii, 9. — [3] Esai. xxxiii, 20. — [4] Mich. vii, 19. — [5] Joel, iii, 16, et Amos, i, 2. — [6] Habac. iii, 3, 4.

hæreditatis, et quoniam homo. « Progredientur enim, inquit, in campis pedes ejus : » hoc autem signum proprium hominis.

II. De nativitate Dei ex Virgine[1] :

Deus igitur homo factus est, et ipse Dominus salvabit nos, ipse dans Virginis signum. Non ergo vera est quorumdam interpretatio, qui ita audent interpretari Scripturam : « Ecce » adolescentula in ventre habebit, et pariet filium; » quemadmodum Theodotion Ephesius est interpretatus, et Aquila Ponticus, utrique Judæi proselyti; quos sectati Ebionei, ex Joseph generatum eum dicunt : tantam dispositionem Dei dissolventes, quantum ad ipsos est; frustrantes Prophetarum testimonium, quod operatus est Deus. Prophetatum est quidem, priusquam in Babylonem fieret populi transmigratio, id est, antequam Medi et Persæ acceperint principatum : interpretatum vero in Græco ab ipsis Judæis multum ante tempora adventus Domini nostri, ut nulla relinquatur suspicio, ne forte morem nobis gerentes Judæi, hæc ita sint interpretati. Qui quidem si cognovissent nos futuros, et usuros his testimoniis quæ sunt ex Scripturis, nunquam dubitassent ipsi suas comburere Scripturas, quæ et reliquas omnes gentes manifestant participare vitæ, et eos qui gloriantur domum se esse Jacob et populum Israel et exhæreditatos ostendunt a gratia Dei.

Prius enim quam Romani possiderent regnum suum, adhuc Macedonibus Asiam possidentibus, Ptolemæus Lagi filius, cupiens eam bibliothecam quæ a se fabricata esset in Alexandria, omnium hominum dignis conscriptionibus ornare, petiit ab Hierosolymitis in Græcum sermonem interpretatas habere Scripturas eorum. Illi vero (obediebant enim tunc adhuc Macedonibus) eos quos habebant perfec-

[1] Cap. XXI.

tiores Scripturarum intellectores, et utriusque loquelæ, septuaginta seniores miserunt Ptolemæo, facturos hoc quod ipse voluisset. Ille autem experimentum eorum sumere volens, et metuens ne forte consentientes, eam veritatem quæ esset in Scripturis absconderent per interpretationem, separans eos ab invicem, jussit omnes eamdem interpretari Scripturam : et hoc in omnibus libris fecit. Convenientibus autem ipsis in unum apud Ptolemæum, et comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, et Scripturæ vere divinæ creditæ sunt, omnibus eadem, et eisdem verbis, et eisdem nominibus, recitantibus ab initio usque ad finem, uti et præsentes Gentes cognoscerent quoniam per aspirationem Dei interpretatæ sunt Scripturæ. Et non esse mirabile Deum hoc in eis operatum, quando in ea captivitate populi quæ facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, et post septuaginta annos Judæis descendentibus in regionem suam, post deinde temporibus Artaxerxis Persarum regis inspiravit Esdræ sacerdoti tribus Levi, præteritorum Prophetarum omnes rememorare sermones, et restituere populo eam legem quæ data est per Moysem.

Cum tanta igitur veritate et gratia Dei interpretatæ sint Scripturæ, ex quibus præparavit et reformavit Deus fidem nostram quæ in Filium ejus est, et servavit nobis simplices Scripturas in Ægypto, in qua adolevit et domus Jacob, effugiens famem quæ fuit in Chanaan, in qua et Dominus noster servatus est, effugiens eam persecutionem quæ erat ab Herode; et hæc earum Scripturarum interpretatio priusquam Dominus noster descenderet facta sit, et antequam Christiani ostenderentur interpretata sit (natus est enim Dominus noster circa primum et quadragesimum annum Augusti imperii, multo autem vetustior fuit Ptolemæus, sub quo interpretatæ sunt Scripturæ); vere impudorati et audaces ostenduntur, qui nunc volunt aliter interpreta-

tiones facere, quando ex ipsis Scripturis arguantur a nobis, et in fidem adventus Filii Dei concludantur. Firma est autem, et non ficta, et sola vera, quæ secundum nos est fides, manifestam ostensionem habens ex his Scripturis, quæ interpretatæ sunt illo modo quo prædiximus; et Ecclesiæ annuntiatio sine interpolatione. Etenim Apostoli, cum sint his omnibus vetustiores, consonant prædictæ interpretationi, et interpretatio consonat Apostolorum traditioni. Etenim Petrus, et Joannes, et Matthæus, et Paulus, et reliqui deinceps, et horum sectatores, prophetica omnia ita annuntiaverunt, quemadmodum Seniorum interpretatio continet.

Unus enim et idem Spiritus Dei, qui in Prophetis quidem præconavit quis et qualis esset adventus Domini, in Senioribus autem interpretatus est bene quæ bene prophetata fuerant; ipse et in Apostolis annuntiavit plenitudinem temporum adoptionis venisse, et proximasse regnum cœlorum, et inhabitare intra homines credentes in eum qui ex Virgine natus est, Emmanuel, quemadmodum ipsi testificantur, quoniam priusquam convenisset Joseph cum Maria (manente igitur ea in virginitate), « inventa est in utero » habens de Spiritu sancto [1]; » et quoniam dixit ei Gabriel Angelus : « Spiritus sanctus adveniet in te, et virtus Altis» simi obumbrabit te : quapropter quod nascetur ex te » sanctum, vocabitur Filius Dei [2]; » et quoniam Angelus in somnis dixit ad Joseph : « Hoc autem factum est, ut adim» pleretur quod dictum est ab Esaia propheta : Ecce virgo » in utero concipiet [3]. » Seniores autem sic interpretati sunt dixisse Esaiam : «Et adjecit Dominus loqui ad Achaz : » Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum deor» sum, aut in altitudinem sursum. Et dixit Achaz : Non » postulabo, nec tentabo Dominum. Et dixit : Non pusillum

[1] Matth. I, 18. — [2] Luc. I, 35. — [3] Matth. I, 22.

» vobis agonem præbere hominibus, et quemadmodum Do-» minus præstat agonem? Propter hoc Dominus ipse dabit » vobis signum. Ecce, Virgo in ventre accipiet, et pariet » filium, et vocabitis nomen ejus Emmanuel. Butyrum et » mel manducabit : priusquam cognoscat aut eligat mala, » commutabit bonum : quoniam priusquam cognoscat infans » bonum vel malum, non consentiet nequitiæ, uti eligat » bonum [1]. » Diligenter igitur significavit Spiritus sanctus per ea quæ dicta sunt, generationem ejus quæ est ex Virgine, et substantiam, quoniam Deus (Emmanuel enim nomen hoc significat) : et manifestat quoniam homo, in eo quod dicit : *Butyrum et mel manducabit,* et in eo quod infantem nominat eum, et, *priusquam cognoscat bonum et malum;* hæc enim omnia signa sunt hominis infantis. Quod autem *non consentiet nequitiæ, ut eligat bonum,* proprium hoc est Dei, uti non per hoc quod manducabit butyrum et mel, nude solummodo eum hominem intelligeremus, neque rursus per nomen Emmanuel, sine carne eum Deum suspicaremur.

Et in eo quod dicit : *Audite domus David,* significantis erat, quoniam quem promisit Deus David de fructu ventris ejus æternum suscitaturum se Regem, hic est qui ex Virgine, quæ fuit de genere David, generatus est. Propter hoc enim et de fructu ventris ejus Regem promisit, quod erat proprium Virginis prægnantis; et non de fructu lumborum ejus, nec de fructu renum ejus, quod est proprium viri generantis, et mulieris ex viro conceptionem facientis. Circumscripsit igitur genitalia viri in promissione Scriptura : imo vero nec commemoratur, quoniam non ex voluntate viri erat qui nascebatur. Statuit autem et confirmavit fructum ventris, ut generationem ejus qui erat futurus ex Virgine, pronuntiaret, quemadmodum Elizabeth impleta Spi-

[1] Esai. VII, 10 et seqq.

ritu sancto testificata est, dicens ad Mariam : « Benedicta » tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui [1] ; » significante Spiritu sancto audire volentibus, repromissionem quam repromisit Deus, de fructu ventris ejus suscitare Regem, impletam esse in Virginis, hoc est, in Mariæ partu. Qui igitur transmutant id quod apud Esaiam : « Ecce, adolescentula in ventre concipiet, » et Joseph filium eum volunt esse, illud transmutent quod est repromissionis, quod apud David positum est, ubi promisit illi Deus, de fructu ventris ejus suscitare cornu, Christi regnum. Sed non intellexerunt : cæterum autem hoc quoque ausi fuissent demutare.

Quod autem dixerit Esaias : « In profundum deorsum, » vel in altitudinem sursum, » significantis fuit, quoniam « qui descendebat, ipse erat et qui ascendebat. » In eo autem quod dixerit : « Ipse Dominus dabit signum, » id quod erat inopinatum generationis ejus significavit, quod nec factum esset aliter, nisi Deus Dominus omnium Deus ipse dedisset signum in domo David. Quid enim magnum, aut quod signum fieret in eo, quod adolescentula concipiens ex viro peperisset, quod evenit omnibus quæ pariunt mulieribus? Sed quoniam inopinata salus hominibus inciperet fieri, Deo adjuvante, inopinatus et partus Virginis fiebat, Deo dante signum hoc, sed non homine operante illud.

Propter hoc autem et Daniel prævidens ejus adventum, lapidem sine manibus abscissum advenisse in hunc mundum (hoc est enim quod *sine manibus*) significabat; quod non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum qui solent lapides cædere, in hunc mundum ejus adventus erat, id est, non operante in eum Joseph, sed sola Maria cooperante dispositioni. Hic enim lapis a terra, ex virtute et arte constat Dei. Propter hoc autem et Esaias ait : « Sic dicit Dominus : Ecce, ego mitto in fundamenta

[1] Luc. I, 42.

» Sion lapidem pretiosum, electum, summum, angularem, » honorificum [1]; » uti non ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei, adventum ejus qui secundum hominem est, intelligamus.

Propter hoc autem et Moyses ostendens typum, projecit virgam in terram [2], ut ea incarnata omnem Ægyptiorum prævaricationem, quæ insurgebat adversus Dei dispositionem, argueret et absorberet; et ut ipsi Ægyptii testificarentur, quoniam digitus est Dei, qui salutem operatur populo [3], et non Josephi filius. Si enim Joseph filius esset, quemadmodum plus poterat quam Salomon, aut plus quam Jonas habere [4], aut plus esse David [5], cum esset ex eadem seminatione generatus, et proles existens ipsorum? Utquid autem et beatum dicebat Petrum, quod eum cognosceret esse Filium Dei vivi [6]?

Super hæc autem nec Rex esse posset, si quidem Joseph filius fuisset; nec hæres, secundum Jeremiam. Joseph enim Joacim et Jechoniæ filius ostenditur, quemadmodum et Matthæus generationem ejus exponit. Jechonias autem, et qui ab eo, omnes abdicati sunt a regno, Jeremia dicente sic : « Vivo ego, dicit Dominus, si factus fuerit Jechonias, » filius Joacim, rex Juda, signaculum in manu dextera » mea, inde abstraham eum, et tradam eum in manu quæ» rentium animam tuam [7]. » Et iterum : « Inhonoratus est Je» chonias, quemadmodum vas quod non est opus, quoniam » projectus est in terram, quam non sciebat. Terra, audi » sermonem Domini : scribe virum hunc abdicatum homi» nem, quoniam non augebit de semine ejus sedens super » thronum David, princeps in Juda [8]. » Et iterum Deus ait super Joacim patrem ejus : « Propter hoc sic dicit Dominus

[1] Esai. xxviii, 61. — [2] Exod. vii, 9 et seqq. — [3] Exod. viii, 19. — [4] Matth. xii, 41, 42. — [5] Matth. xxii, 45. — [6] Matth. xvi, 17. — [7] Jerem. xxii, 24, 25. — [8] *Ibid.* 28 et seqq.

» super Joacim patrem ejus, regem Judææ : Non enim erit » ex eo sedens super thronum David, et mortificatum ejus » erit projectum in æstu diei et in glacie noctis, et respiciam » super eum, et super filios ejus, et inferam super eos, et » super inhabitantes Hierusalem, super terram Juda, omnia » mala quæ locutus sum super eos [1]. » Qui ergo eum dicunt ex Joseph generatum, et in eo habere spem, abdicatos se faciunt a regno, sub maledictione et increpatione decidentes quæ erga Jechoniam et in semen ejus. Propter hoc enim dicta sunt hæc de Jechonia, Spiritu præsciente ea quæ a malis doctoribus dicuntur : uti discant, quoniam ex semine ejus, id est, ex Joseph, non erit natus, sed secundum repromissionem Dei de ventre David suscitatur Rex æternus, qui recapitulatur omnia in se, et antiquam plasmationem in se recapitulatus est.

Quia quemadmodum per inobedientiam unius hominis introitum peccatum habuit, et per peccatum mors obtinuit; sic et per obedientiam unius hominis justitia introducta vitam fructificet his qui olim mortui erant, hominibus. Et quemadmodum protoplastus ille Adam de rudi terra et de adhuc virgine (« nondum enim pluerat Deus, et homo non » erat operatus terram [2] ») habuit substantiam, et plasmatus est manu Dei, id est, Verbo Dei (« omnia enim per ipsum facta sunt [3] »), et sumpsit Dominus limum a terra, et plasmavit hominem [4] : ita recapitulans in se Adam, ipse Verbum existens ex Maria, quæ adhuc erat virgo, recte accipiebat generationem Adæ recapitulationis. Si igitur primus Adam habuit patrem hominem, et ex semine viri natus est; merito dicerent, et secundum Adam ex Joseph esse generatum. Si autem ille de terra quidem sumptus est, et Verbo Dei plasmatus est, oportebat id ipsum Verbum recapitulationem Adæ in semetipsum faciens, ejus-

[1] Jerem. XXXVI, 30, 31. — [2] Gen. II, 5. — [3] Joan. I, 3. — [4] Gen. II, 7.

dem generationis habere similitudinem. Quare igitur non iterum sumpsit limum Deus, sed ex Maria operatus est plasmationem fieri? Ut non alia plasmatio fieret, neque alia esset plasmatio quæ salvaretur, sed eadem ipsa recapitularetur, servata similitudine.

Errant igitur[1] qui dicunt eum nihil ex Virgine accepisse, ut abjiciant carnis hæreditatem, abjiciant autem et similitudinem. Si enim ille quidem de terra, et manu et artificio Dei plasmationem et substantiam habuit, hic autem non manu et artificio Dei; jam non servavit similitudinem hominis, qui factus est secundum imaginem ipsius et similitudinem, et inconstans artificium videbitur, non habens circa quod ostendat sapientiam suam. Hoc autem dicere est, et putative apparuisse eum tanquam hominem, cum non esset homo; et factum eum hominem, nihil assumentem de homine. Si enim non accepit ab homine substantiam carnis, neque homo factus est, neque filius hominis; et si hoc non factus est quod nos eramus, non magnum faciebat quod passus est et sustinuit. Nos autem quoniam corpus sumus de terra acceptum, et anima accipiens a Deo spiritum, omnis quicumque confitebitur. Hoc itaque factum est Verbum Dei, suum plasma in semetipsum recapitulans : et propter hoc filium hominis se confitetur, et beatificat mites, quoniam ipsi hæreditabunt terram[2]. Et Apostolus autem Paulus in ea Epistola quæ est ad Galatas manifeste ait : « Misit Deus Filium suum, factum de muliere[3]. » Et rursus in ea quæ est ad Romanos : « De Filio autem, inquit, ejus, qui factus est ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, Jesu Christi Domini nostri[4]. »

[1] Cap. XXII.

[2] Matth. v, 4. — [3] Gal. IV, 4. — [4] Rom. I, 3, 4.

Cæterum supervacua est in Mariam descensio ejus. Quid enim in eam descendebat, si nihil incipiebat sumere ab ea? Aut si nihil sumpsisset ex Maria, nunquam eas quæ a terra erant percepisset escas, per quas id quod a terra sumptum est nutritur corpus : nec quadraginta diebus, quemadmodum Moyses et Helias, jejunans esurisset corpus ejus, suam quærens escam : sed nec Joannes discipulus ejus de eo scribens dixisset : « Jesus autem fatigatus in itinere sede» bat[1]; » nec David præclamasset in eum : « Et super do» lorem vulnerum meorum apposuerunt[2]; » nec lacrymasset super Lazarum; nec sudasset globos sanguinis; nec dixisset : « Tristis est anima mea[3]; » nec percusso latere exisset sanguis et aqua. Hæc enim omnia signa carnis quæ a terra sumpta est, quam in se recapitulatus est, suum plasma salvans.

Propter hoc Lucas genealogiam quæ est a generatione Domini nostri usque ad Adam, septuaginta duas generationes habere ostendit[4]; finem conjungens initio, et significans quoniam ipse est qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas, et universas linguas, et generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est. Unde et a Paulo *typus futuri*[5] dictus est ipse Adam : quoniam futuram circa Filium Dei humani generis dispositionem in semetipsum fabricator omnium Verbum præformaverat, præformante Deo primum animalem hominem, videlicet ut a spirituali salvaretur. Cum enim præexisteret salvans, oportebat et quod salvaretur fieri, uti non vacuum sit salvans.

Consequenter autem et Maria virgo obediens invenitur, dicens : « Ecce ancilla tua, Domine, fiat mihi secundum » verbum tuum[6]. » Eva vero inobediens : non obedivit enim, adhuc cum esset virgo. Quemadmodum illa virum quidem

[1] Joan. IV, 6. — [2] Psal. LXVIII, 27. — [3] Matth. XXVI, 38. — [4] Luc. III, 23 et seqq. — [5] Rom. X, 14. — [6] Luc. I, 38.

habens Adam, virgo tamen adhuc existens (« erant enim » utrique nudi *in Paradiso,* et non confundebantur[1], » quoniam, paulo ante facti, non intellectum habebant filiorum generationis; oportebat enim illos primo adolescere, dehinc sic multiplicari), inobediens facta, et sibi et universo generi humano causa facta est mortis : sic et Maria habens prædestinatum virum, et tamen virgo, obediens, et sibi et universo generi humano causa facta est salutis. Et propter hoc Lex eam quæ desponsata erat viro, licet virgo sit adhuc, uxorem ejus qui desponsaverat vocat[2]; eam quæ est a Maria in Evam recirculationem significans : quia non aliter quod colligatum est solveretur, nisi ipsæ compagines alligationis reflectantur retrorsus; ut primæ conjunctiones solvantur per secundas, secundæ rursus liberent primas. Et evenit primam quidem compaginem a secunda colligatione solvere, secundam vero colligationem primæ solutionis habere locum. Et propter hoc Dominus dicebat, primos quidem novissimos futuros, et novissimos primos[3]. Et Propheta autem hoc idem significat, dicens : « Pro patribus nati sunt » tibi filii[4]. Primogenitus *enim* mortuorum[5] » natus Dominus, et in sinum suum recipiens pristinos patres, regeneravit eos in vitam Dei, ipse initium viventium factus, quoniam Adam initium morientium factus est. Propter hoc et Lucas initium generationis a Domino inchoans, in Adam retulit, significans quoniam non illi hunc, sed hic illos in Evangelium vitæ regeneravit. Sic autem et Evæ inobedientiæ nodus solutionem accepit per obedientiam Mariæ : quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem.

[1] Gen. II, 25. — [2] Gen. III, 8, 17, 20, 21. — [3] Matth. XIX, 30, et XX, 16. — [4] Psal. XLIV, 17. — [5] Coloss. I, 18.

III. De salute Adami[1]:

Necesse ergo fuit, Dominum ad perditam ovem venientem, et tantæ dispositionis recapitulationem facientem, et suum plasma requirentem, illum ipsum hominem salvare qui factus fuerat secundum imaginem et similitudinem ejus, id est, Adam adimplentem tempora ejus condemnationis, quæ facta fuerat propter inobedientiam, « quæ Pater posuit » in sua potestate[2] : » quoniam et omnis dispositio salutis quæ circa hominem fuit, secundum placitum fiebat Patris, uti non vinceretur Deus, neque infirmaretur ars ejus. Si enim qui factus fuerat a Deo homo ut viveret, hic amittens vitam, læsus serpente qui depravaverat eum, jam non reverteretur ad vitam, sed in totum projectus esset morti; victus esset Deus, et superasset serpentis nequitia voluntatem Dei. Sed quoniam Deus invictus et magnanimis est, magnanimem quidem se exhibuit ad correptionem hominis, et probationem omnium, quemadmodum prædiximus; per secundum autem hominem alligavit fortem, et diripuit ejus vasa, et evacuavit mortem, vivificans eum hominem qui fuerat mortificatus. Primum enim possessionis ejus vas Adam factus est, quem et tenebat sub sua potestate, hoc est, prævaricationem inique inferens ei, et per occasionem immortalitatis mortificationem faciens in eum. Etenim promittens futuros eos tanquam deos (quod ei non est omnino possibile), mortem fecit in eis : unde et juste a Deo recaptivatus, qui hominem captivum duxerat; solutus est autem condemnationis vinculis, qui captivus ductus fuerat homo.

Hic est autem Adam, si oportet verum dicere, primiformis ille homo, de quo Scriptura ait dixisse Dominum : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram[3]; »

[1] Cap. XXIII.

[2] Act. I, 7. — [3] Gen. I, 26.

nos autem omnes ex ipso : et quoniam sumus ex ipso, propterea quoque ipsius hæreditavimus appellationem. Cum autem salvatur homo, oportet salvari eum qui prior formatus est homo: quoniam nimis irrationabile est, illum quidem qui vehementer ab inimico læsus est, et prior captivitatem passus est, dicere non eripi ab eo qui vicerit inimicum; ereptos vero filios ejus, quos in eadem captivitate generavit. Nec victus quidem adhuc parebit inimicus, ipsis veteribus spoliis manentibus apud eum. Quemadmodum si hostes expugnaverint quosdam, et vinctos duxerint captivos, et multo tempore in servitute possederint eos, ita ut generent apud eos; et aliquis dolens pro his qui servi facti sunt, eosdem hostes expugnet : non tamen juste faciet, si filios quidem eorum qui captivi ducti sunt liberet de potestate eorum qui in servitutem deduxerant patres eorum, ipsos vero qui captivitatem sustinuerunt subjectos relinquat inimicis, propter quos et tuitionem fecit : consecutis libertatem filiis ex causa paternæ vindicationis, sed non relictis ipsis patribus, qui ipsam captivitatem sustinuerunt. Neque enim infirmus est Deus, neque injustus, qui opitulatus est homini, et in suam libertatem restauravit eum.

Propter hoc et in initio transgressionis Adæ, sicut enarrat Scriptura, non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus ejus, quemadmodum ex veteribus quidam ait : Quoniam quidem transtulit Deus maledictum in terram, ut non perseveraret in homine. Condemnationem autem transgressionis accepit homo tædia et terrenum laborem, et manducare panem in sudore vultus sui, et converti in terram, ex qua assumptus est; similiter autem mulier tædia, et labores, et gemitus, et tristitias partus, et servitium, id est, ut serviret viro suo : ut neque maledicti a Deo in totum perirent, neque sine increpatione perseverantes Deum contemnerent. Omnis autem maledictio decurrit in serpentem, qui

seduxerat eos. « Et dixit, inquit, Deus serpenti : Quoniam » fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, et ab om- » nibus bestiis terræ[1]. » Hoc idem autem et Dominus in Evangelio, his qui a sinistris inveniuntur, ait : « Abite, maledicti, » in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo » et Angelis ejus[2]; » significans quoniam non homini principaliter præparatus est æternus ignis, sed ei qui seduxit, et offendere fecit hominem, ei, inquam, qui princeps apostasiæ est, principi abscessionis, et his Angelis qui apostatæ facti sunt cum eo : quem quidem juste percipient etiam hi qui, similiter ut illi, sine pœnitentia et sine regressu in malitiæ perseverant operibus.

Quemadmodum Cain, cum accepisset consilium a Deo[3], uti quiesceret in eo quod non recte divisisset eam quæ erga fratrem erat communicationem, sed cum zelo et malitia suspicatus est posse dominari ejus, non solum non acquievit, sed et adjecit peccatum super peccatum, manifestans sententiam suam per operationem suam. Quod enim cogitavit, hoc et operatus est, dominatus est, et interfecit eum, subjiciente Deo justum injusto, ut ille quidem ex iis quæ passus est justus ostendatur, hic vero per ea quæ commisit detegeretur injustus. Et ne sic quidem mitigatus est, nec quievit super factum malum; sed interrogatus ubi esset frater ejus, « Nescio, ait : numquid custos fratris mei » sum ego[4]? » extendens et multiplicans malum per responsionem. Etenim si malum est occidere fratrem, multo pejus sic audacter et irreverenter respondere omnia scienti Deo, quasi possit frustrari eum. Propter hoc et ipse maledictionem portavit, quoniam a se peccatum tulit, non reveritus Deum, neque confusus in fratricidio.

Circa Adam autem nihil tale factum est, sed omnia in contrarium. Ab altero enim seductus sub occasione immor-

[1] Gen. III, 14. — [2] Matth. XXV, 41. — [3] Gen. IV, 7. — [4] *Ibid.* 9.

talitatis, statim timore corripitur, et absconditur : non quasi possit effugere Deum, sed confusus, quoniam transgressus præceptum ejus, indignus est venire in conspectum et colloquium Dei. « Timor autem Domini initium intelligentiæ[1]; » intellectus vero transgressionis fecit pœnitentiam : pœnitentibus autem largitur benignitatem suam Deus. Etenim per succinctorium in facto ostendit suam pœnitentiam, foliis ficulneis semetipsum contegens, existentibus et aliis foliis multis, quæ minus corpus ejus vexare potuissent : condignum tamen inobedientiæ amictum fecit, conterritus timore Dei; et retundens petulantem carnis impetum, quoniam indolem et puerilem amiserat sensum, et in cogitationem pejorum venerat, frenum continentiæ sibi et uxori suæ circumdedit, timens Deum, et adventum ejus exspectans, et velut tale quid significans : Quoniam, inquit, eam quam habui a Spiritu sanctitatis stolam amisi per inobedientiam, et nunc cognosco quod sim dignus tali tegumento, quod delectationem quidem nullam præstat, mordet autem et pungit corpus. Et hoc videlicet semper habuisset indumentum, humilians semetipsum, nisi Dominus, qui est misericors, tunicas pelliceas pro foliis ficulneis induisset eos. Propter hoc autem et interrogat eos, uti ad mulierem veniret accusatio; et illam rursus interrogat, uti ad serpentem transmitteret causam. Dixit enim quod fuerat factum : « Serpens, ait, seduxit me, et manducavi[2]. » Serpentem vero non interrogavit; sciebat enim eum principem transgressionis factum : sed maledictum primo immisit in eum, uti secunda increpatio veniret in hominem. Eum enim odivit Deus qui seduxit hominem; ei vero qui seductus est, sensim paulatimque misertus est.

Quapropter et ejecit eum de Paradiso, et a ligno vitæ longe transtulit : non invidens ei lignum vitæ, quemadmo-

[1] Psal. cx, 10; Prov. i, 7. — [2] Gen. iii, 13.

dum quidam audent dicere, sed miserans ejus, ut non perseveraret semper transgressor; neque immortale esset quod esset circa eum peccatum, et malum interminabile et insanabile. Prohibuit autem ejus trangressionem, interponens mortem, et cessare faciens peccatum, finem inferens ei per carnis resolutionem, quæ fieret in terra : uti cessans aliquando homo vivere peccato, et moriens ei, inciperet vivere Deo.

Quapropter inimicitiam posuit inter serpentem et mulierem, et semen ejus, observantes invicem : illo quidem cui morderetur planta, et potente calcare caput inimici; altero vero mordente, et occidente, et interpediente ingressus hominis, quoadusque venit semen prædestinatum calcare caput ejus, quod fuit partus Mariæ, de quo ait Propheta : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis » leonem et draconem[1]; » significans quia illud quod erigeretur et dilataretur adversus hominem peccatum, et frigidum reddebat eum, evacuaretur cum regnante morte; et conculcaretur ab eo in novissimis temporibus insiliens humano generi leo, hoc est, Antichristus; et draconem illum, serpentem vetustum, alligans, et subjiciens potestati hominis, qui fuerat victus, ad calcandam omnem ejus virtutem. Victus autem erat Adam, ablata ab eo omni vita : propter hoc victo rursus inimico recepit vitam Adam : « novissima » *autem* inimica evacuatur mors[2], » quæ primum possederat hominem. Quapropter liberato homine, « fiet quod scriptum » est : Absorpta est mors in victoria. Ubi est mors victo- » ria tua? Ubi est mors aculeus tuus[3]? » Quod non poterit juste dici, si non ille liberatus fuerit cui primum dominata est mors. Illius enim salus, evacuatio est mortis. Domino igitur vivificante hominem, id est, Adam, evacuata est et mors.

[1] Psal. xc, 13. — [2] 1 Cor. xv, 26. — [3] *Ibid.* 54 et seqq.

Mentiuntur ergo omnes qui contradicunt ejus saluti, semper scipsos excludentes a vita, in eo quod non credant inventam ovem quæ perierat. Si autem illa non est inventa, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio. Mendax ergo is qui prior hanc sententiam, imo hanc ignorantiam et cæcitatem induxit, Tatianus; connexio quidem factus omnium hæreticorum, quemadmodum ostendimus : hoc autem a semetipso adinvenit, uti novum aliquid præter reliquos inferens, vacuum loquens, vacuos a fide auditores sibi præpararet, affectans magister haberi, tentans et subinde uti hujusmodi a Paulo assidue dictis, quoniam « in » Adam omnes morimur[1]; » ignòrans autem, quoniam « ubi » abundavit peccatum, superabundavit gratia[2]. » Ostenso ergo hoc manifeste, erubescant omnes qui ab eo sunt, et concertant de Adam, quasi magnum aliquid lucrentur si ille non salvetur, quando magis nihil proficiant : quemadmodum et serpens nihil profecit dissuadens homini, nisi illud quod eum transgressorem ostendit, initium et materiam apostasiæ suæ habens hominem; Deum autem non vicit. Sic et hi qui contradicunt saluti Adæ nihil proficiunt, nisi hoc, quod semetipsos hæreticos et apostatas faciunt veritatis, et advocatos se serpentis et mortis ostendunt.

§ V.

CONCLUSIO[3].

Traductis igitur omnibus qui nefandas inferunt sententias de factore et plasmatore nostro, qui et hunc mundum fabricatus est, super quem alius Deus non est; et ipsis ostensionibus eversis his qui de substantia Domini nostri, et de dispositione quam fecit propter hominem suum, falsa do-

[1] 1 Cor. xv, 22. — [2] Rom. v, 20.
[3] Cap. xxiv.

cent; prædicationem vero Ecclesiæ undique constantem, et æqualiter perseverantem, et testimonium habentem a Prophetis et ab Apostolis, et ab omnibus discipulis, quemadmodum ostendimus per initia, et medietates, et finem, et per universam Dei dispositionem, et eam quæ secundum salutem hominis est solitam operationem, quæ est in fide nostra; quam perceptam ab Ecclesia custodimus, et quæ semper a Spiritu Dei, quasi in vase bono eximium quoddam depositum juvenescens, et juvenescere faciens ipsum vas in quo est. Hoc enim Ecclesiæ creditum est Dei munus, quemadmodum ad inspirationem plasmationi, ad hoc ut omnia membra percipientia vivificentur : et in eo disposita est communicatio Christi, id est, Spiritus sanctus, arrha incorruptelæ, et confirmatio fidei nostræ, et scala ascensionis ad Deum. « In Ecclesia enim, inquit, posuit Deus » Apostolos, Prophetas, doctores [1], » et universam reliquam operationem Spiritus : cujus non sunt participes omnes qui non currunt ad Ecclesiam, sed semetipsos fraudant a vita, per sententiam malam et operationem pessimam. Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei; et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia, et omnis gratia : Spiritus autem veritas. Quapropter qui non participant eum, neque a mammillis matris nutriuntur in vitam, neque percipiunt de corpore Christi procedentem nitidissimum fontem; sed effodiunt sibi lacus detritos de fossis terrenis [2], et de cœno putidam bibunt aquam, effugientes fidem Ecclesiæ, ne traducantur; rejicientes vero Spiritum, ut non erudiantur.

Alienati vero a veritate, digne in omni volutantur errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per tempora de eisdem sentientes, et nunquam sententiam stabilitam habentes; sophistæ verborum magis volentes esse quam discipuli veritatis. Non enim sunt fundati super unam petram, sed

[1] 1 Cor. XII. 28. — [2] Jerem. II, 13.

super arenam habentem in seipsa lapides multos. Propter hoc et multos deos fingunt, et quærere quidem semper in excusatione habent (cæcutiunt enim), invenire vero nunquam possunt. Blasphemant enim fabricatorem, hoc est, eum qui est vere Deus, qui et præstat invenire; putantes se super Deum alterum invenisse Deum, vel alteram Plenitudinem, vel alteram dispositionem. Quapropter et lumen, quod est a Deo, non lucet eis, quoniam inhonoraverunt et spreverunt Deum, minimum arbitrantes eum, quoniam propter dilectionem suam et immensam benignitatem, in agnitionem venit hominibus (in agnitionem autem non secundum magnitudinem, nec secundum substantiam; nemo enim mensus est eam, nec palpavit; sed secundum illud, ut sciremus quoniam qui fecit et plasmavit, et insufflationem vitæ insufflavit in eis, et per conditionem nutrit nos, Verbo suo confirmans, et Sapientia compingens omnia, hic est qui est solus verus Deus) : eum vero qui non est, somniantes super hunc, ut magnum Deum putentur adinvenisse, quem nemo possit cognoscere humano generi communicantem, nec terrena administrantem; Epicuri videlicet invenientes Deum, neque sibi neque aliis aliquid præstantem, id est, nullius providentiam habentem.

Providentiam autem[1] habet Deum omnium, propter hoc et consilium dat : consilium autem dans adest his qui morum providentiam habent. Necesse est igitur ea quæ providentur et gubernantur, cognoscere suum directorem : quæ quidem non sunt irrationabilia, neque vana, sed habent sensibilitatem perceptam de providentia Dei. Et propter hoc Ethnicorum quidam, qui minus illecebris ac voluptatibus servierunt, et non in tantum superstitione idolorum coabducti sunt, providentia ejus moti, licet tenuiter, tamen conversi sunt ut dicerent fabricatorem hujus universitatis

[1] Cap. xxv.

Patrem omnium providentem, et disponentem secundum nos mundum.

Rursus ut increpativum auferrent a Patre, et judiciale, indignum id Deo putantes, et sine iracundia et bonum arbitrantes se adinvenisse Deum, alterum quidem judicare, et alterum quidem salvare dixerunt; nescientes, utrorumque auferentes sensum et justitiam. Si enim judicialis non et bonus sit, ad donandum quidem his quibus debet, et ad exprobrandum his quibus oportet, neque justus neque sapiens videbitur judex. Rursus bonus, si hoc tantum sit bonus, non et probator, in quos immittat bonitatem extra justitiam erit et bonitatem, et infirma bonitas ejus videbitur, non omnes salvans, si non cum judicio fiat.

Marcion igitur ipse dividens Deum in duo, alterum quidem bonum, et alterum judicialem dicens, ex utrisque interimit Deum. Hic enim qui judicialis, si non et bonus sit, non est Deus, quia Deus non est cui bonitas desit : et ille rursus qui bonus, si non et judicialis, idem quod hic patietur, ut auferatur ei ne sit Deus. Quemadmodum autem et sapientem dicunt Patrem omnium, si non et judiciale ei assignent? Si enim sapiens, et probator est; probatori autem subest judiciale; judiciale autem assequitur justitia, ut juste probet; justitia provocat judicium; judicium autem, cum fit cum justitia, transmittet ad sapientiam. Sapientia igitur præcellet Pater super omnem humanam et Angelicam sapientiam, quoniam Dominus, et judex, et justus, et dominator super omnes. Est enim et bonus, et misericors, et patiens, et salvat quos oportet : neque bonum ei deficit juste effectum, neque sapientia deminoratur : salvat enim quos debet salvare, et judicat dignos judicio : neque justum immite ostenditur, præeunte scilicet et præcedente bonitate.

Qui igitur solem suum oriri facit omnibus benigne Deus,

et pluit super justos et injustos, judicabit eos qui, ex æquo benignitatem ejus percipientes, non similiter secundum dignationem munerationis ejus conversati sunt, sed in deliciis et luxuriis versati sunt adversus benevolentiam ejus, adhuc et blasphemantes eum qui tanta beneficia in eos fecerit.

Quibus religiosior Plato ostenditur, qui eumdem Deum et justum et bonum confessus est, habentem potestatem omnium, ipsum facientem judicium, sic dicens : « Et Deus » quidem, quemadmodum et vetus sermo est, initium, et » finem, et medietates omnium quæ sunt habens, recte per» ficit, secundum naturam circumiens : hunc autem semper » consequitur justitia ultrix in eos qui deficiunt a lege di» vina. » Et iterum factorem et fabricatorem hujus universitatis bonum ostendit. « Bono autem, inquit, nulla unquam » de quoquam nascitur invidia : » hoc initium et causam fabricationis mundi constituens bonitatem Dei; sed non ignorantiam, nec Æonem qui erravit, nec labis fructum, nec Matrem plorantem et lamentantem, nec alterum Deum, vel Patrem.

Juste autem eos Mater planget, talium excogitatores et adinventores : digna enim commentati et commentiti sunt in capita sua, quoniam Mater ipsorum extra Plenitudinem est, id est, extra Dei agnitionem, et collectio eorum abortio facta est, informis et sine specie : nihil enim de veritate apprehendit; in vacuum et in umbram decidit; vacua enim doctrina ipsorum et intenebrata : et Horus eam non permisit introire in Pleroma; non enim recepit eos Spiritus in refrigerium. Pater enim ipsorum ignorantiam generans, mortis passiones in eis operatus est. Hæc non nos diffamamus, sed ipsi confirmant, ipsi docent, gloriantur in ipsis, altum sentiunt de Matre, quam sine patre dicunt genitam, hoc est, sine Deo, feminam a femina, quod est ex errantia corruptelam.

Nos autem precamur non perseverare eos in fovea quam ipsi foderunt, sed segregari ab hujusmodi Matre, et exire a Bytho, et absistere a Vacuo, et Umbram derelinquere : et legitime eos generari, conversos ad Ecclesiam Dei, et formari Christum in eis, et cognoscere eos fabricatorem et factorem hujus universitatis, solum verum Deum, et Dominum omnium. Hæc precamur de illis, utilius eos diligentes quam ipsi semetipsos putant diligere. Quæ enim est a nobis dilectio, cum sit vera, salutaris est eis, si quidem eam recipiant. Est enim austero medicamini similis, absumens improprиorem ac superfluam vulneris carnem : elationem enim illorum et inflationem evacuat. Quapropter tentantes omni virtute manum porrigere eis, non tedæbit nos. Prorogabimus autem super hæc quæ dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre, si quos ex his per ipsam Christi doctrinam convincentes, suadere possimus cessare ab ejusmodi errore, et absistere ab ea blasphemia quæ est in fabricatorem ipsorum, qui et solus est Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi. Amen.

LIBER QUARTUS.

PRÆFATIO.

I. Hunc quartum librum, dilectissime, transmittens tibi, operis quod est de detectione et eversione falsæ cognitionis, quemadmodum promisimus, per Domini sermones ea quæ prædiximus confirmabimus : uti et tu, sicut postulasti, undique a nobis accipias occasiones ad confutandos omnes hæreticos, et eos omnimodo retusos non longius sinas in erroris procedere profundum, neque ignorantiæ præfocari pelago; sed convertens eos in veritatis portum, facias suam percipere salutem.

II. Eum autem qui velit eos convertere, oportet diligenter scire regulas sive argumenta ipsorum. Nec enim possibile est alicui curare quosdam male habentes, qui ignorat passionem eorum qui male valent. Quapropter hi qui ante nos fuerunt, et quidem multo nobis meliores, non tamen satis potuerunt contradicere his qui sunt a Valentino, quia ignorabant regulam ipsorum, quam nos cum omni diligentia in primo libro tibi tradidimus; in quo et ostendimus, doctrinam eorum recapitulationem esse omnium hæreticorum. Quapropter et in secundo tanquam speculum habuimus eos totius eversionis. Qui enim his contradicunt secundum quod oportet, contradicunt omnibus qui sunt malæ sententiæ; et qui hos evertent, evertunt omnem hæresim.

III. Super omnes est enim blasphema regula ipsorum : quandoquidem factorem et fabricatorem, qui est unus Deus, secundum quod ostendimus, de labe sive defectione eum

emissum dicunt. Blasphemant autem et in Dominum nostrum, abscindentes et dividentes Jesum a Christo, et Christum a Salvatore, et Salvatorem rursum a Verbo, et Verbum ab Unigenito. Et quemadmodum fabricatorem ex labe sive defectione emissum dicunt; sic et Christum et Spiritum sanctum propter labem emissum docuerunt, et Salvatorem ab his Æonibus qui a labe emissi sunt fructificationem esse; ut nihil sit apud eos sine blasphemia. In eo igitur qui ante hunc est libro ostensa est de his omnibus sententia Apostolorum, quoniam non solum nihil tale senserunt « qui ab » initio speculatores et ministri fuerunt verbi [1] » veritatis; sed et prædicaverunt nobis fugere hujusmodi sententias, Spiritu providentes eos qui seducturi erant simpliciores.

IV. Quemadmodum enim serpens Evam seduxit, promittens ei quod non habebat ipse; sic et hi prætendentes majorem agnitionem, et mysteria inenarrabilia, et promittentes eam quam dicunt intra Pleroma esse receptionem, in mortem demergunt sibi credentes; apostatas eos constituentes ab eo qui eos fecit. Et tunc quidem apostata Angelus per serpentem inobedientiam hominum operatus, existimavit latere se Dominum : quapropter eamdem ei formam et appellationem tribuit Deus. Nunc autem, quoniam novissima sunt tempora, extenditur malum in homines, non solum apostatas eos faciens, sed et blasphemos in plasmatorem instituit multis machinationibus, id est, per omnes hæreticos qui prædicti sunt. Hi enim omnes, quamvis ex differentibus locis egrediantur, et differentia doceant, in idem tamen blasphemiæ concurrunt propositum, lethaliter vulnerantes, docendo blasphemiam in Deum factorem et nutritorem nostrum, et derogando salutem hominis. Homo est autem temperatio animæ et carnis, qui secundum similitudinem Dei formatus est, et per manus ejus plasmatus est,

[1] Luc. I, 2.

hoc est, per Filium et Spiritum, quibus et dixit : « Faciamus hominem [1]. » Hoc ergo propositum est ejus qui vitæ nostræ invidet, incredulos suæ salutis efficere homines, et blasphemos in psalmatorem Deum. Quæcumque enim cum gravitate summa dixerint omnes hæretici, in ultimum ad hoc deveniunt, ut blasphement fabricatorem, et contradicant saluti plasmatis Dei, quod quidem est caro : propter quam omnem dispositionem fecisse Filium Dei, multis modis ostendimus, et manifestavimus neminem alium Deum appellari a Scripturis, nisi Patrem omnium, et Filium, et eos qui adoptionem habent.

CAPUT PRIMUM.

Christum unum solum Deum ac Patrem et cognovisse et docuisse discipulos.

I. Cum sit igitur hoc firmum et constans, neminem alterum Deum et Dominum a Spiritu prædicatum, nisi eum qui dominatur omnium Deus, cum Verbo suo, et eos qui adoptionis Spiritum accipiunt, hoc est, eos qui credunt in unum et verum Deum, et Christum Jesum Filium Dei ; similiter et Apostolos neminem alium a semetipsis Deum appellasse, aut Dominum cognominasse ; multo autem magis Dominum nostrum, qui et nobis præcepit neminem Patrem confiteri, nisi eum qui est in cœlis, qui est unus Deus, et unus Pater [2] : manifeste falsa ostenduntur ea quæ dicunt circumventores et perversissimi sophistæ, dicentes naturaliter et Deum et Patrem esse, quem ipsi adinvenerunt; Demiurgum vero naturaliter neque Deum neque Patrem esse, sed verbo tenus dici, eo quod dominetur conditionis, sicut dicunt perversi grammatici, excogitantes in Deum ; et doctrinam quidem Christi prætermittentes, et a semetipsis autem falsa divinantes, adversus universam Dei dispositionem ar-

[1] Gen. I, 26. — [2] Matth. XXIII, 9.

gumentantur. Etenim Æonas suos, et Deos, et Patres, et Dominos, adhuc etiam et cœlos vocari dicunt, cum Matre sua, quam et terram et Jerusalem appellant, multisque aliis vocabulis eam cognominantes.

II. Cui autem non sit manifestum, quoniam si Dominus multos Patres scisset et Deos, non præcepisset discipulis suis unum scire Deum, et hunc eumdem solum vocare Patrem? Sed potius distinxit eos qui sunt verbo tenus Dii, ab eo qui sit vere Deus, ut non errent secundum doctrinam ejus, neque alterum pro altero audiant. Si autem nobis quidem præcepit unum vocare Patrem et Deum[1], ipse autem interdum alteros confitetur Patres et Deos eodem modo, alia quidem præcipiens videbitur discipulis, alia vero ipse faciens. Non est autem hoc magistri boni, sed seductoris et invidi. Et Apostoli autem secundum eos transgressores ostenduntur præcepti, Demiurgum Deum, et Dominum, et Patrem confitentes, quemadmodum ostendimus, si non hic solus est Deus et Pater. Jesus ergo transgressionis auctor et magister erit eis, qui præcepit unum vocari Patrem, imponens eis necessitatem Demiurgum confiteri suum Patrem, quemadmodum ostensum est.

CAPUT II.

Probat apertis tum Mosis, tum aliorum Prophetarum, quorum sermones Christi sunt, testimoniis, eum et unum et solum Deum esse, mundi conditorem, quem Dominus annuntiabat, et quem Patrem suum esse dicebat.

I. Moyses igitur recapitulationem universæ Legis, quam acceperat a Demiurgo, in Deuteronomio faciens, sic ait: « Attende, cœlum, et loquar : et audiat terra verba ex ore » meo[2]. » Rursum David adjutorium suum dicens a Domino

[1] Joan. x, 35. — [2] Deut. xxxii, 1.

fieri : « Adjutorium, inquit, meum a Domino, qui fecit cœ-
» lum et terram[1]. » Et Esaias confitetur a Deo, qui fecit cœlum et terram, et dominatur eorum, fieri sermones : « Audi, inquit, cœlum, et auribus percipe, terra, quoniam » Dominus locutus est[2]. » Et iterum : « Sic ait Dominus » Deus, qui fecit cœlum, et affixit illud ; qui confirmavit ter- » ram et quæ in ea sunt ; et qui dat afflatum populo qui est » super eam, et spiritum his qui calcant illam[3]. »

II. Rursum Dominus noster Jesus Christus eumdem hunc Patrem suum confitetur, in eo quod dicit : « Confiteor tibi, » Pater, Domine cœli et terræ[4]. » Quem Patrem volunt nos audire hi qui sunt Pandoræ perversissimi sophistæ ? Utrumne Bythum, quem a semetipsis finxerunt ; an Matrem eorum ; an Unigenitum ? an quem Marcionitæ vel cæteri adinvenerunt Deum (quem quidem non esse Deum, per multa demonstravimus) ? an (quod est verum) fabricatorem cœli et terræ ? quem et Prophetæ prædicaverunt, quem et Christus suum Patrem confitetur, quem et Lex annuntiat, dicens : « Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est[5]. »

III. Quoniam autem Moysi litteræ verba sint Christi, ipse ait ad Judæos, quemadmodum Joannes in Evangelio commemoratus est : « Si credidissetis Moysi, credidissetis et » mihi : de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non » creditis, neque meis sermonibus credetis[6]. » Manifestissime significans, Moysi litteras suos esse sermones. Ergo si Moysi, et reliquorum sine dubio Prophetarum sermones ipsius sunt, quemadmodum demonstravimus. Et iterum ipse Dominus ostendit, Abraham dixisse diviti de his omnibus qui adhuc erant in vita : « Si Moysi et Prophetis non obe- » diunt, nec si quis a mortuis resurgens ad illos eat, cre- » dent ei[7]. »

[1] Psal. VII, 11, et CXXIII, 8. — [2] Esai. I, 2. — [3] Esai. XLII, 5. — [4] Matth. XI, 25. — [5] Deut. VI, 4. — [6] Joan. V, 46, 47. — [7] Luc. XVI, 31.

IV. Non autem fabulam retulit nobis pauperis et divitis; sed primum quidem docuit, neminem oportere deliciis uti, neque, in sæcularibus oblectamentis et multis epulis degentes, servire suis voluptatibus, et oblivisci Deum. « Erat » enim, inquit, dives qui vestiebatur purpuram et byssum, » et delectabatur epulis splendidis[1]. » De talibus autem et per Esaiam dixit Spiritus : « Cum citharis, et tympanis, et » psalteriis, et tibiis vinum bibunt : opera autem Dei non » intuentur, et opera manuum ejus non considerant[2]. » Ne ergo in eamdem pœnam cum his veniamus, finem eorum ostendit Dominus; simul significans quod obedientes Moysi et Prophetis crederent in eum quem ipsi prædicassent, Dei Filium, qui resurrexit a mortuis, et vitam nobis donat; et demonstrat ex una substantia esse omnia, id est, Abraham, et Moysem, et Prophetas, etiam ipsum Dominum qui resurrexit a mortuis, in quem et credunt multi qui sunt ex circumcisione, qui et Moysem et Prophetas audiunt prædicantes adventum Filii Dei. Qui autem spernunt, ab altera substantia eos esse dicunt, neque primogenitum mortuorum sciunt; separatim Christum intelligentes, tanquam impassibilem perseverantem, et separatim eum qui passus est, Jesum.

V. Non enim a Patre accipiunt cognoscere Filium, nec a Filio discunt Patrem, manifeste et sine parabolis eum Deum, qui est vere, docente. « Ne, inquit, juraveritis in » totum, neque in cœlum, quoniam thronus est Dei ; neque » in terram, quoniam scabellum est pedum ejus; neque » per Hierusalem, quoniam civitas est magni Regis[3]. » Hæc enim in fabricatorem manifeste dicta sunt, quemadmodum et Esaias ait : « Cœlum mihi sedes est, terra suppedaneum » pedum meorum[4]. » Et præter hunc alius non est Deus : cæterum a Domino neque Deus neque magnus Rex dice-

[1] Luc. XVI, 19. — [2] Esai. V, 12. — [3] Matth. V, 34, 35. — [4] Esai. LXVI, 1.

retur; hujusmodi enim nec comparationem nec ullam recipit superlationem. Qui enim super se habet aliquem superiorem, et sub alterius potestate est, hic neque Deus neque magnus Rex dici potest.

VI. Sed nec per ironiam quidem hæc dicta esse poterunt dicere, cum convincantur ab ipsis dictis, quoniam in veritate dicta sunt. Etenim veritas erat ipse qui loquebatur, et vere vindicabat suam domum, projiciens ex ea nummularios, qui et emebant et vendebant, dicens eis : « Scriptum » est, Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem » fecistis eam speluncam latronum[1]. » Et quam causam habuit hoc facere et dicere, et domum suam vindicare, si alterum Deum annuntiabat? Sed ut ostenderet transgressores paternæ legis. Neque enim domum incusabat, neque Legem reprehendebat, quam venerat adimplere; sed eos qui non bene utebantur domo, et eos qui Legem transgrediebantur, arguebat. Et ideo Scribæ et Pharisæi, qui cœperant a temporibus Legis contemnere Deum, nec Verbum ejus receperunt, id est, non crediderunt Christo, de quibus Esaias ait : « Principes tui indicto audientes sunt, socii furum, diligentes munera, sectantes retributionem, pupillis » non judicantes, et judicium viduarum non attendentes[2]. » Et Jeremias autem similiter : « Qui præsunt, inquit, populo meo, me nesciebant : filii insensati et imprudentes » sunt, sapientes sunt in malefaciendo, bene autem facere » non cognoverunt[3]. »

VII. Quotquot autem timebant Deum, et solliciti erant circa Legem ejus, ipsi accucurrerunt Christo, et salvati sunt omnes : « Ite *enim,* inquit discipulis, ad oves quæ perierunt domus Israel[4]. » Et Samaritæ autem, inquit, cum mansisset Dominus apud eos biduo, « multo plures crediderunt propter sermones ejus, et mulieri dicebant : Jam

[1] Matth. XXI, 13. — [2] Esai. I, 23. — [3] Jerem. IV, 22. — [4] Matth. X, 6.

» non propter tuam loquelam credimus : ipsi enim audivi» mus, et scimus quoniam hic est vere Salvator mundi[1]. » Et Paulus autem ait : « Et sic omnis Israel salvabitur[2]. » Sed et Legem pædagogum nostrum in Jesum Christum dixit[3]. Non ergo quorumdam infidelitatem Legi adscribant : non enim Lex prohibebat eos credere in Filium Dei, sed et adhortabatur, dicens, non aliter salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exaltatur a terra, et omnia trahit ad se, et vivificat mortuos.

CAPUT III.

Respondet cavillis Gnosticorum : non idcirco Deum verum mutari aut desinere esse, quod cœlum sedes ejus, et terra suppedaneum pedum ejus, prætereant.

I. Quoniam malignantes dicunt : Si enim cœlum thronus Dei est, et terra suppedaneum ejus, dictum est autem præterire cœlum et terram[4]; hisque prætereuntibus oportere etiam hunc Deum, qui super sedeat, præterire; et ideo non hunc esse Deum qui sit super omnia : primo quidem nesciunt quid sit cœlum thronus, et terra suppedaneum. Nec enim sciunt quid sit Deus, sed putant eum more hominis sedere et contineri, non autem continere. Sed et præteritionem cœli et terræ ignorant; Paulus autem non ignoravit, dicens : « Præterit enim figura hujus mundi[5]. » Deinde quæstionem ipsorum solvit David. Figura enim hujus mundi prætereunte, non solum Deum ait perseverare, sed et servos ejus, in centesimo primo psalmo dicens ita : « Initio » terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum » sunt cœli. Ipsi peribunt; tu autem perseverabis, et omnes

[1] Joan. IV, 41, 42. — [2] Rom. XI, 26. — [3] Gal. III, 24. — [4] Luc. XXI, 33. — [5] I Cor. VII, 31.

» sicut vestimentum veterascent, et sicut coopcrimentum » mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et » anni tui non deficient. Filii servorum tuorum inhabita- » bunt, et semen eorum in æternum dirigetur [1]; » manifeste ostendens quæ sint quæ prætereunt, et quis est qui semper perseverat, Deus cum servis suis. Et Esaias autem similiter : « Allevate, inquit, oculos vestros in cœlum, et » attendite in terram deorsum, quoniam cœlum sicut fu- » mus confirmatum est, terra autem sicut vestimentum ve- » terascet : qui autem inhabitant in eis, quemadmodum » hæc, morientur. Salutare autem meum in æternum erit, » justitia autem mea non deficiet [2]. »

CAPUT IV.

Respondet alteri objectioni, et probat eversa licet et derelicta Hierosolyma, quæ magni Regis civitas erat, nihil de suprema Dei majestate ac potentia decessisse : id enim sapientissimo ejusdem Dei consilio factum fuisse.

I. Adhuc et de Hierusalem et de Domino audent dicere, quoniam si esset *magni Regis civitas* [3], non derelinqueretur. Simile autem est, si quis diceret, quoniam si esset stipula conditio Dei, nunquam a frumento derelinqueretur : et sarmenta vineæ, si a Deo facta essent, nunquam a botris destituta abscinderentur. Quemadmodum autem hæc non propter se principaliter facta sunt, sed propter crescentem in eis fructum, quo maturo facto et ablato derelinquuntur, et e medio auferuntur, quæ jam non sunt utilia ad fructificationem : sic et Hierosolyma, quæ jugum in se servitutis portaverat (in quo domitus est homo, qui antea non subjiciebatur Deo, cum mors regnabat, et domitus habilis factus est ad libertatem), adveniente fructu libertatis, et aucto,

[1] Psal. CI, 26 et seqq. — [2] Esai. LI, 6. — [3] Matth. V, 35, ex Psal. XLVII, 3.

et demesso, et in horreum recepto, et apportatis ab ea his qui fructificare possunt, et in omni mundo disseminatis. Quemadmodum Esaias ait : « Filii Jacob germinabunt, et » floriet Israel, et fructu ejus adimplebitur universa terra[1]. » In universa enim terra fructu disseminato, merito derelicta est, et de medio ablata est, quæ aliquando quidem fructificaverat bene (ex ipsa enim secundum carnem Christus fructificatus est, et Apostoli) : nunc autem jam utilis non est ad fructificationem. Quæcumque enim temporale initium habent, necesse est ea et finem habere temporalem.

II. Quoniam igitur a Moyse Lex inchoavit, consequenter in Joannem desivit. Ad impletionem ejus advenerat Christus : et propter hoc « Lex et Prophetæ *apud eos* usque ad » Joannem[2]; » et Hierusalem itaque inchoans a David, et adimplens tempora sua. Legisdationem finem oportuit habere, manifestato novo Testamento. Omnia enim mensura et ordine Deus facit, et nihil non mensum apud eum, quoniam nec incompositum. Et bene, qui dixit ipsum immensum Patrem in Filio mensuratum : mensura enim Patris, Filius, quoniam et capit eum. Quoniam autem temporalis erat illorum administratio, Esaias ait : « Derelinquetur filia » Sion sicut casa in vinea, et velut custodiarium in cucu- » merario[3]. » Quando autem hæc derelinquentur? Nonne cum fructus aufertur, et derelinquentur folia sola quæ jam fructificare non possunt?

III. Et quid de Hierusalem dicimus, quandoquidem et figuram mundi universi oporteat præterire, adveniente tempore præteritionis ipsius, ut fructus quidem in horreum colligatur, paleæ autem derelictæ comburantur? « Dies enim » Domini, quasi clibanus ardens : et erunt stipula omnes » peccatores, qui faciunt injusta, et comburet eos dies ve- » niens[4]. » Quis est autem hic Dominus, qui talem impor-

[1] Esai. XXVII, 6. — [2] Luc. XVI, 16. — [3] Esai. I, 8. — [4] Malach. IV, 1.

tat diem, Joannes Baptizator significat, dicens de Christo : « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni, palam ha- » bens in manu ejus ad emundandam aream suam, et fruc- » tum congregabit in horreum, paleas autem comburet igni » inexstinguibili [1]. » Non enim alius est qui frumentum facit, et alius qui paleas; sed unus et idem, et judicans ea, id est, separans. Sed frumentum quidem et paleæ, inanimalia et irrationabilia existentia, naturaliter talia facta sunt : homo vero rationabilis, et secundum hoc similis Deo, liber in arbitrio factus et suæ potestatis, ipse sibi causa est ut aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter et juste condemnabitur, quoniam rationabilis factus amisit veram rationem, et irrationabiliter vivens, adversatus est justitiæ Dei, tradens se omni terreno spiritui, et omnibus serviens voluptatibus; quemadmodum Propheta ait : « Homo cum in honore esset, non intellexit, compara- » tus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis [2]. »

CAPUT V.

Redit ad susceptum argumentum, et ostendit unicum esse Deum a Lege et Prophetis annuntiatum, quem Christus Patrem suum confitetur, quique per Verbum suum, unum cum eo Deum vivum, notum in utroque Testamento se fecit hominibus.

I. Unus igitur et idem Deus, qui plicat cœlum quemadmodum librum, et renovat faciem terræ : qui temporalia fecit propter hominem, ut maturescens in eis fructificet immortalitatem, et qui æterna superducit propter suam benignitatem, « ut ostendat sæculis supervenientibus inenar- » rabiles divitias benignitatis suæ [4] : » qui a Lege et Prophetis annuntiatus est, quem Christus suum Patrem confessus

[1] Matth. III, 11 et seq.; Luc. III, 16 et seq. — [2] Psal. XLVIII, 13. — [3] Esai. XXXVI, 4; Psal. CIII, 30. — [4] Ephes. II, 7.

est. Ipse est autem fabricator; et ipse est qui super omnia est Deus, quemadmodum Esaias ait : « Ego testis, dicit » Dominus Deus, et puer meus, quem elegi, ut cognosca- » tis, et credatis, et intelligatis, quia ego sum. Ante me » non fuit alius Deus, et post me non erit. Ego Deus, et » non est absque me salvans. Annuntiavi, et salvavi [1]. » Et iterum : « Ego sum Deus primus, et super ventura ego » sum [2]. » Neque enim varie, neque elate, neque glorians dicit hæc : sed quoniam impossibile erat sine Deo discere Deum, per Verbum suum docet homines scire Deum. His igitur qui nesciunt hæc, et propter hoc alterum adinvenisse putant Patrem, juste quis dicit : « Erratis, nescientes Scrip- » turas, neque virtutem Dei [3]. »

II. Dominus enim noster et magister, in ea responsione quam habuit ad Sadducæos, qui dicunt resurrectionem non esse, et propter hoc inhonorantes Deum, atque Legi detrahentes, et resurrectionem ostendit, et Deum manifestavit, dicens eis : « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem » Dei. De resurrectione enim, inquit, mortuorum non le- » gistis quid dictum est a Deo dicente : Ego sum Deus Abra- » ham, et Deus Isaac, et Deus Jacob [4] ? » Et adjecit : « Non » est Deus mortuorum, sed viventium : » omnes enim ei vivunt. Per hæc utique manifestum fecit, quoniam is qui de rubo locutus est Moysi [5], et manifestavit se esse Deum Patrum, hic est viventium Deus. Quis enim est vivorum Deus, nisi qui est Deus, super quem alius non est Deus? Quem et Daniel propheta, cum dixisset ei Cyrus rex Persarum : « Quare non adoras Bel [6] ? » annuntiavit, dicens : « Quoniam non colo idola manufacta, sed vivum Deum, » qui constituit cœlum et terram, et habet omnis carnis » dominationem [7]. » Iterum dixit : « Dominum Deum meum

[1] Esai. XLII, 10 et seqq. — [2] Esai. XLI, 4. — [3] Matth. XXII, 29. — [4] *Ibid.* 29, 31, 32. — [5] Exod. III, 6. — [6] Dan. XIV, 3. — [7] *Ibid.* 4.

» adorabo, quoniam hic est Deus vivus[1]. » Qui igitur a Prophetis adorabatur Deus vivus, hic est vivorum Deus, et Verbum ejus, qui et locutus est Moysi, qui et Sadducæos redarguit, qui et resurrectionem donavit : utraque his qui cæcutiunt ostendens, id est, resurrectionem et Deum. Si enim Deus mortuorum non est, sed vivorum, hic autem dormientium patrum Deus dictus est, indubitate vivunt Deo, et non perierunt, cum sint filii resurrectionis. Resurrectio autem ipse Dominus noster est, quemadmodum ipse ait : « Ego sum resurrectio et vita[2]. » Patres autem, ejus filii; dictum est enim a Propheta : « Pro patribus tuis facti » sunt tibi filii tui[3]. » Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus, qui locutus est Moysi, qui et Patribus manifestatus est.

III. Et hoc ipsum docens dicebat Judæis : « Abraham » Pater vester exsultavit ut videret diem meum, et vidit, et » gavisus est[4]. Quid enim? Credidit Abraham Deo, et de» putatum est ei ad justitiam[5] : » primum quidem, quoniam ipse est factor cœli et terræ, solus Deus; deinde autem, quoniam faciet semen ejus quasi stellas cœli. Hoc est quod a Paulo dicitur : « Quemadmodum luminaria in mundo[6]. » Juste igitur derelinquens terrenam cognationem omnem, sequebatur Verbum Dei, cum Verbo peregrinans, ut cum Verbo moraretur.

IV. Juste autem et Apostoli, ex Abraham genus habentes, derelinquentes naviculam et patrem, sequebantur Verbum Dei. Juste autem et nos, eamdem fidem accipientes quam habuit Abraham, tollentes crucem, quemadmodum ligna Isaac, sequimur eum. In Abraham enim prædidicerat et assuetus fuerat homo sequi Verbum Dei. Etenim Abraham secundum fidem suam secutus præceptum Verbi Dei,

[1] Dan. XIV, 24. — [2] Joan. XI, 25. — [3] Psal. XLIV, 17. — [4] Joan. VIII, 56. — [5] Rom. IV, 3, ex Gen. XV, 6. — [6] Philip. II, 15.

prono animo unigenitum et dilectum filium suum concessit sacrificium Deo; ut et Deus beneplacitum habeat, pro universo semine ejus dilectum et unigenitum filium suum præstare sacrificium in nostram redemptionem.

V. Propheta ergo cum esset Abraham, et videret in Spiritu diem adventus Domini, et passionis dispositionem, per quem ipse quoque, et omnes qui similiter ut ipse credidit, credunt Deo, salvari inciperent, exsultavit vehementer. Non incognitus igitur erat Dominus Abrahæ, cujus diem concupivit videre : sed neque Pater Domini; didicerat enim a Verbo Domini, et credidit ei : quapropter et deputatum est ei ad justitiam a Domino. Fides enim quæ est ad Deum altissimum, justificat hominem : et propter hoc dicebat : « Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui con- » stituit cœlum et terram[1]. » Hæc autem omnia conantur evertere illi, qui sunt malæ sententiæ, ob unum dictum, quod quidem apud eos non bene intellectum est.

CAPUT VI.

Explicat Christi verba, Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, etc. quibus abutebantur hæretici, et probat, ut revelante Patre Filium, sic revelante Filio Patrem nunquam non cognitum fuisse.

I. Dominus enim ostendens semetipsum discipulis, quoniam ipse est Verbum, qui agnitionem Patris facit, et exprobrans Judæis putantibus se habere Deum, cum et frustrentur Verbum ejus, per quem cognoscitur Deus, dicebat : « Nemo cognoscit Filium nisi Pater, neque Patrem quis » cognoscit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. » Sic et Matthæus posuit[2], et Lucas similiter[3], et Marcus idem ipsum : Joannes enim præteriit locum hunc. Hi autem qui peritiores Apostolis volunt esse, sic describunt : « Nemo

[1] Gen. XIV, 22. — [2] Matth. XI, 27. — [3] Luc. X, 22.

» cognovit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater, et cui » voluerit Filius revelare; » et interpretantur, quasi a nullo cognitus sit verus Deus ante Domini nostri adventum : et eum Deum qui a Prophetis sit annuntiatus, dicunt non esse Patrem Christi.

II. Si autem Christus tunc inchoavit esse, quando et secundum hominem adventum suum egit, et a temporibus Tiberii Cæsaris commemoratus est Pater providere hominibus, et non semper Verbum ejus una cum plasmate fuisse ostendebatur; nec tunc quidem oportuit alterum Deum annuntiari, sed causas tantæ incuriæ et negligentiæ ejus inquiri. Nullam enim oportet quæstionem talem esse, et tantum invalescere, ut et Deum quidem mutet, et eam quæ est erga fabricatorem (qui nos alit per suam conditionem) fidem nostram evacuet. Sicut enim in Filium fidem nostram dirigimus, sic et in Patrem dilectionem firmam et immobilem habere debemus. Et bene Justinus in eo libro qui est ad Marcionem ait : « Quoniam ipsi quoque Domino non » credidissem, alterum Deum annuntianti præter fabrica- » torem et factorem et nutritorem nostrum. Sed quoniam » ab uno Deo, qui et hunc mundum fecit, et nos plasmavit, » et omnia continet et administrat, unigenitus Filius venit » ad nos, suum plasma in semetipsum recapitulans, firma » est mea ad eum fides, et immobilis erga Patrem dilectio, » utraque Deo nobis præbente. »

III. Neque enim Patrem cognoscere quis potest, nisi Verbo Dei, id est, nisi Filio revelante; neque Filium, sine Patris beneplacito. Bonum autem placitum Patris Filius perficit: mittit enim Pater; mittitur autem et venit Filius. Et Patrem quidem invisibilem et indeterminabilem, quantum ad nos est, cognoscit suum ipsius Verbum, et cum sit inenarrabilis, ipse enarrat eum nobis : rursum autem Verbum suum solus cognoscit Pater : utraque autem hæc sic se

habere manifestavit Dominus. Et propter hoc Filius revelat agnitionem Patris per suam manifestationem. Agnitio enim Patris, est Filii manifestatio : omnia enim per Verbum manifestantur. Ut ergo cognosceremus quoniam qui advenit Filius, ipse est qui agnitionem Patris facit credentibus sibi, dicebat discipulis : « Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, » neque Filium nisi Pater, et quibuscumque Filius revela- » verit ; » docens semetipsum et Patrem, sicut est, ut alterum non recipiamus Patrem, nisi eum qui a Filio revelatur.

IV. Hic autem est fabricator cœli et terræ, quemadmodum ex sermonibus ejus ostenditur; et non is qui a Marcione, vel a Valentino, aut a Basilide, aut a Carpocrate, aut Simone, aut reliquis falso cognominatis Gnosticis adinventus est falsus Pater. Nemo enim illorum Filius fuit Dei, sed Christus Jesus Dominus noster, adversus quem et contrariam exercent disciplinam, incognitum Deum audentes annuntiare. Debent autem in semetipsos audire : Quemadmodum enim incognitus, qui ab ipsis cognoscitur ? quodcumque enim vel a paucis cognoscitur, non est incognitum. Dominus autem non in totum non posse cognosci et Patrem et Filium dixit : cæterum supervacuus fuisset adventus ejus. Quid enim huc veniebat ? an uti diceret nobis : Nolite quærere Deum; incognitus est enim, et non invenietis eum : quemadmodum et Christum Æonibus eorum dixisse mentiuntur hi qui sunt a Valentino ? Sed hoc quidem vanum est. Edocuit autem Dominus, quoniam Deum scire nemo potest, nisi Deo docente, hoc est, sine Deo non cognosci Deum : hoc ipsum autem cognosci eum, voluntatem esse Patris. Cognoscunt enim eum quibuscumque revelaverit Filius.

V. Et ad hoc Filium revelavit Pater, ut per eum omnibus manifestetur, et eos quidem qui credunt ei justi, in incorruptelam, et in æternum refrigerium recipiat (cre-

dere autem ei, est facere ejus voluntatem); eos autem qui non credunt, et propter hoc fugiunt lumen ejus, in tenebras, quas ipsi sibi elegerunt, juste recludet. Omnibus igitur revelavit se Pater, omnibus Verbum suum visibile faciens: et rursus Verbum omnibus ostendebat Patrem et Filium, cum ab omnibus videretur. Et ideo justum judicium Dei super omnes, qui similiter quidem viderunt, non autem similiter crediderunt.

VI. Etenim per ipsam conditionem revelat Verbum conditorem Deum, et per mundum fabricatorem mundi Dominum, et per plasma eum qui plasmaverit artificem, et per Filium eum Patrem qui generaverit Filium: et hæc omnes similiter quidem colloquuntur, non autem similiter credunt. Sed per Legem et Prophetas similiter Verbum et semetipsum et Patrem prædicabat: et audivit quidem universus populus similiter; non similiter autem omnes crediderunt. Et per ipsum Verbum visibilem et palpabilem factum Pater ostendebatur, etiamsi non omnes similiter credebant ei; sed omnes viderunt in Filio Patrem: invisibile etenim Filii Pater, visibile autem Patris Filius. Et propter hoc omnes Christum loquebantur præsente eo, et Deum nominabant. Sed et dæmones videntes Filium, dicebant: « Scimus te qui es, sanctus Dei[1]: » et tentans diabolus, videns eum, dicebat: « Si tu es Filius Dei[2]: » omnibus quidem videntibus et loquentibus Filium et Patrem, non autem omnibus credentibus.

VII. Oportebat enim veritatem ab omnibus accipere testimonium, et esse judicium in salutem quidem credentium, in condemnationem autem non credentium, ut omnes juste judicentur, et ea quæ est in Patrem et Filium fides, ab omnibus comprobetur, id est, ab omnibus confirmetur, ab omnibus accipiens testimonium, et a domesticis, quo-

[1] Marc. I, 24. — [2] Matth. IV, 3.

niam et amici; et ab extraneis, quoniam et inimici. Illa est enim vera et sine contradictione probatio, quæ etiam ab adversariis ipsis singula testificationis profert : in ipsa quidem manifesta sua visione convictis de præsenti negotio, et testificantibus, et significantibus; postea vero ad inimicitiam erumpentibus, et accusantibus, et volentibus non esse verum suum testimonium. Non ergo alius erat qui cognoscebatur, et alius qui dicebat : « Nemo cognoscit » Patrem; » sed unus et idem, omnia subjiciente ei Patre, et ab omnibus accipiens testimonium, quoniam vere homo, et quoniam vere Deus, a Patre, a Spiritu, ab Angelis, ab ipsa conditione, ab hominibus, et ab apostaticis spiritibus, et dæmoniis, et ab inimico, et novissime ab ipsa morte. Omnia autem Filius administrans Patri, perficit ab initio usque ad finem, et sine illo nemo potest cognoscere Deum. Agnitio enim Patris, Filius; agnitio autem Filii in Patre, et per Filium revelata : et propter hoc Dominus dicebat : « Nemo cognoscit Filium, nisi Pater; neque Patrem, nisi » Filius, et quibuscumque Filius revelaverit. » *Revelaverit* enim, non solum in futurum dictum est, quasi tunc inceperit Verbum manifestare Patrem, cum de Maria natus; sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assistens Filius suo plasmati, revelat omnibus Patrem, quibus vult, et quando vult, et quemadmodum vult Pater : et propter hoc in omnibus et per omnia unus Deus Pater, et unum Verbum, Filius, et unus Spiritus, et una salus omnibus credentibus in eum.

CAPUT VII.

Exorsam orationem repetit, et ostendit Abraham revelante Verbo cognovisse Patrem et Filii Dei adventum. Hinc exsultasse videntem Christi diem, quo promissa sibi facta adimplenda erant. Cujus quidem exsultationis fructus ad posteros fidei Abrahæ consortes manavit, ad Judæos vero Dei Verbum rejicientes non pervenit.

I. Et Abraham ergo a Verbo cognoscens Patrem, qui fecit cœlum et terram, hunc Deum confitebatur : et doctus repræsentatione, quod inter homines homo futurus esset Filius Dei, per cujus adventum semen ejus erat futurum quasi stellæ cœli, concupivit eam diem videre, uti et ipse complecteretur Christum : et per spiritum prophetiæ eam videns exsultavit. Propter quod et Simeon ex semine ejus re implebat gratulationem Patriarchæ, et dicebat : « Nunc » remittis servum tuum, Domine, in pace; quoniam vide- » runt oculi mei salutare tuum, quod parasti in facie omnium » populorum : lumen ad revelationem gentium, et gloriam » populi Israel [1]. » Et Angeli autem gratulationem magnam vigilantibus nocte pastoribus enuntiaverunt [2]. Sed et Maria ait : « Magnificat anima mea Dominum, et exsultavit spiri- » tus meus in Deo salutari meo [3] : » descendente quidem exsultatione Abrahæ in eos qui erant ex semine ejus, vigilantes et videntes Christum, et credentes ei; reciproca autem rursus et regrediente exsultatione a filiis in Abraham, qui et concupierat diem adventus Christi videre. Bene igitur Dominus noster testimonium reddebat ei, dicens : « Abra- » ham pater vester exsultavit, ut videret diem meum, et » vidit, et gavisus est [4]. »

II. Non enim tantum propter Abraham hæc dixit, sed et ut ostenderet quoniam omnes qui ab initio cognitum

[1] Luc. II, 29 et seqq. — [2] *Ibid.* 8 et seqq. — [3] Luc. I, 46. — [4] Joan. VIII, 56.

habuerunt Deum, et adventum Christi prophetaverunt, revelationem acceperunt ab ipso Filio, qui et in novissimis temporibus visibilis et passibilis factus est, et cum humano genere locutus est, uti ex lapidibus excitaret filios Abrahæ, et adimpleret repromissionem quam promiserat illi Deus, et faceret semen ejus tanquam stellas cœli, quemadmodum ait Joannes Baptista : « Potens est enim Deus ex lapidibus » istis suscitare filios Abrahæ [1]. » Hoc autem fecit Jesus, a lapidum religione extrahens nos, et a duris et infructuosis cogitationibus transferens nos, et similem Abrahæ fidem in nobis constituens. Quemadmodum et Paulus testificatur, dicens nos esse filios Abrahæ secundum similitudinem fidei et repromissionem hæreditatis [2].

III. Unus igitur et idem Deus, qui advocavit Abraham, et repromissionem ei dedit. Hic est autem fabricator, qui et per Christum præparat luminaria in mundo, eos qui ex Gentibus credunt. *Vos* autem, inquit, *estis lumen mundi* [3], hoc est, quasi stellæ cœli. Hunc ergo recte ostendimus a nemine cognosci, nisi a Filio, et quibuscumque Filius revelaverit. Revelat autem omnibus Filius, quibus velit cognosci, Patrem, et neque sine bona voluntate Patris, neque sine administratione Filii cognoscet quisquam Deum. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus : « Ego sum via, veritas, » et vita. Et nemo venit ad Patrem, nisi per me. Si cog» novissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis; et » amodo cognovistis eum, et vidistis [4]. » Ex quibus manifestum est, quoniam per Filium, id est, per Verbum, cognoscitur.

IV. Propter hoc Judæi excesserunt a Deo, Verbum ejus non recipientes, sed putantes per seipsum Patrem sine Verbo, id est, sine Filio, posse cognoscere; Deum nescien-

[1] Matth. III, 9. — [2] Rom. IV, 12 et seqq. IX, 8; Gal. IV, 28. — [3] Matth. V, 41. — [4] Joan. XIV, 6, 7.

tes eum qui in figura locutus est humana ad Abraham, et iterum ad Moysem, dicentem : « Videns vidi vexationem » populi mei in Ægypto, et descendi liberare eos [1]. » Hæc enim Filius, qui est Verbum Dei, ab initio præstruebat, non indigente Patre Angelis uti faceret conditionem, et formaret hominem, propter quem et conditio fiebat : neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum quæ facta sunt, ad dispositionem eorum negotiorum quæ secundum hominem erant; sed habente copiosum et inenarrabile ministerium. Ministrat enim ei ad omnia sua progenies et figuratio sua, id est, Filius et Spiritus sanctus, Verbum et Sapientia ; quibus serviunt et subjecti sunt omnes Angeli. Vani igitur sunt qui propter hoc quod dictum sit : « Nemo » cognoscit Patrem, nisi Filius, » alterum introducunt incognitum Patrem.

CAPUT VIII.

Vanos esse Marcionem et asseclas, qui Abraham a salute per Christum impertita excludunt : Christum enim non Abraham modo, sed et semen ejus in libertatem asseruisse, Legem implendo, non solvendo, dum etiam sabbatis curabat.

I. Vanus autem et Marcion, et qui ab eo, expellentes ab hæreditate Abraham, cui Spiritus per multos, jam autem et per Paulum testimonium reddit, quoniam « credidit Deo, » et deputatum est ei ad justitiam [2] : » et Dominus, primum quidem de lapidibus excitans filios ei, et faciens semen ejus quasi stellas cœli, dicens : « Quoniam venient ab Oriente » et Occidente, ab Aquilone et Austro, et recumbent cum » Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum [3] ; » iterum dicens Judæis : « Cum videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, » et omnes Prophetas in regno cœlorum, vos autem projici

[1] Exod. III, 7, 8. — [2] Rom. IV, 3. — [3] Matth. VIII, 11 ; Luc. XIII, 29.

» foras [1]. » Manifestum est ergo, quoniam qui contradicunt saluti ejus, et alterum præter eum qui promissionem fecerit Abrahæ, formant Deum, extra regnum Dei sunt, et exhæredes sunt ab incorruptela, frustrantes et blasphemantes Deum, qui in regnum cœlorum introducit Abraham, et semen ejus, quod est Ecclesia, per Christum Jesum, cui et adoptio redditur, et hæreditas quæ Abrahæ promissa est.

II. Vindicabat enim semen ejus Dominus, solvens a vinculis, et advocans ad salutem, quemadmodum fecit in muliere quæ ab eo curata est, manifeste dicens his qui non similem Abrahæ habebant fidem : « Hypocritæ, unusquis» que vestrum die sabbatorum bovem suum vel asinum » non solvit, et ducit, et adaquat? Hanc autem, cum sit filia » Abrahæ, quam alligaverat Satanas decem et octo annis, » non oportuerat solvi ab hoc vinculo in die sabbatorum [2] ? » Manifestum est igitur, quoniam eos qui similiter ut Abraham credebant ei, solvit, et vivificavit, nihil extra Legem faciens, curans in die sabbatorum. Non enim prohibebat Lex curari homines sabbatis, quæ et circumcidebat eos in hac die, et pro populo jubebat ministeria sacerdotibus perficere; sed et mutorum animalium curationem non prohibebat. Et Siloa [3] etiam sæpe sabbatis curavit : et propter hoc assidebant ei multi die sabbatorum [4]. Continere enim jubebat eos Lex ab omni opere servili, id est, ab omni avaritia, quæ per negotiationem et reliquo terreno actu agitur : animæ autem opera, quæ fiunt per sententiam et sermones bonos, in auxilium eorum qui proximi sunt, adhortabatur fieri. Et propter hoc Dominus arguebat eos qui injuste exprobrabant ei, quia sabbatis curabat. Non enim solvebat, sed adimplebat Legem, summi Sacerdotis operam perficiens, propitians pro homi-

[1] Luc. XIII, 28. — [2] *Ibid.* 15, 16.

[3] Memoria lapsus Siloam piscinam cum Probatica confundit Irenæus.

[4] Joan. IX, 14.

nibus Deum, et emundans leprosos, infirmos curans, et ipse moriens, uti exsiliatus homo exiret de condemnatione, et reverteretur intrepide ad suam hæreditatem.

III. Sed et esurientes accipere sabbatis escam ex his quæ adjacebant, non vetabat Lex : metere autem et colligere in horreum vetabat. Et ideo Dominus his qui incusabant discipulos ejus, quoniam vellentes spicas manducabant, dixit : « Nec hoc legistis quod fecit David cum esurisset, » quemadmodum introivit in domum Dei, et panes propo- » sitionis manducavit, et dedit eis qui cum eo erant; quos » non licebat manducare, nisi solis sacerdotibus [1]? » per Legis verba suos discipulos excusans, et significans licere sacerdotibus libere agere. Sacerdos autem scitus fuerat David apud Deum, quamvis Saül persecutionem faceret ei. Omnes enim justi sacerdotalem habent ordinem. Sacerdotes autem sunt omnes Domini Apostoli, qui neque agros neque domos hæreditant hic, sed semper altari et Deo serviunt. De quibus et Moyses in Deuteronomio, in benedictione Levi ait : « Qui dicit patri suo et matri suæ : Non » novi te; et fratres suos non agnovit, et filios suos abdi- » cavit : custodivit præcepta tua, et testamentum tuum » servavit [2]. » Qui autem sunt qui dereliquerunt patrem et matrem, et omnibus proximis renuntiaverunt, propter verbum Dei et testamentum ejus, nisi discipuli Domini? De quibus iterum Moyses : « Hæreditas autem, inquit, non erit » eis. Dominus enim ipse hæreditas ipsorum [3]. » Et iterum : « Non erit sacerdotibus Levitis in tota tribu Levi pars, ne- » que substantia cum Israel : fructificationes Domini sub- » stantiæ eorum; manducabunt eas [4]. » Propter hoc et Paulus : « Non inquiro, inquit, datum; sed inquiro fructum [5]. » Discipulis, inquit, Domini Leviticam substantiam habenti-

[1] Luc. VI, 3, 4. — [2] Deut. XXXIII, 9. — [3] Num. XVIII, 20; Deut. X, 9. — [4] Deut. XVIII, 1. — [5] Philip. IV, 17.

bus, licebat eis esurientibus a seminibus accipere escam : « Dignus est enim operarius esca sua[1]. » Et sacerdotes in templo sabbatum profanabant, et rei non erant. Quare ergo rei non erant? quia cum essent in templo, non sæcularia, sed Dominica perficiebant ministeria, Legem adimplentes, non autem prætereuntes Legem; quemadmodum is qui a semetipso arida ligna attulit in castra Domini, qui et juste lapidatus est. « Omnis enim arbor quæ non facit » fructum bonum, abscindetur et in ignem mittetur[2]. » Et : « Quicumque templum Dei violaverit, violabit illum Deus[3]. »

CAPUT IX.

Utriusque Testamenti unum esse auctorem, finem, scopumque præcipuum.

I. Unius igitur et ejusdem substantiæ sunt omnia, hoc est, ab uno et eodem Deo, quemadmodum et Dominus ait discipulis : « Propterea omnis scriba doctus in regno cœ» lorum similis est homini patrifamilias, qui profert de the» sauro suo nova et vetera[4]. » Non alterum quidem vetera, alterum vero proferentem nova docuit; sed unum et eumdem. Paterfamilias enim Dominus est, qui universæ domui paternæ dominatur : et servis quidem, et adhuc indisciplinatis condignam tradens legem; liberis autem, et fide justificatis congruentia dans præcepta, et filiis adaperiens suam hæreditatem. Scribas autem et doctores regni cœlorum, suos dicebat discipulos, de quibus et alibi ait Judæis : « Ecce, mitto ad vos sapientes, et scribas, et doctores; et » ex eis occidetis et effugabitis a civitate in civitatem[5]. » Ea autem quæ de thesauro proferuntur nova et vetera, sine contradictione duo Testamenta dicit : vetus quidem, quod ante fuerat, legislatio; novum autem, quæ secundum Evan-

[1] Matth. x, 10. — [2] Matth. III, 10, et VII, 19. — [3] I Cor. III, 17. — [4] Matth. XIII, 52. — [5] Matth. XXIII, 34.

gelium est conversatio, ostendit, de qua David ait : « Cantate Domino canticum novum [1]. » Et Esaias : « Cantate Domino hymnum novum. Initium ejus : Glorificatur nomen » ejus a summo terræ ; virtutes ejus in insulis annuntiant [2]. » Et Jeremias ait : « Ecce disponam, inquit, Testamentum » novum, non quemadmodum disposui patribus vestris [3] » in monte Oreb. Utraque autem Testamenta unus et idem paterfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Jesus Christus, qui et Abrahæ et Moysi collocutus est, et nobis in novitate restituit libertatem, et multiplicavit eam quæ ab ipso est gratiam.

II. « Plus est enim, inquit, Templo hic [4]. » Plus autem et minus non in his dicitur quæ inter se communionem non habent, et sunt contrariæ naturæ, et pugnant adversum se ; sed in his quæ ejusdem sunt substantiæ, et communicant secum, solum autem multitudine et magnitudine differunt, quemadmodum aqua ab aqua, et lumen a lumine, et gratia a gratia. Major est igitur legislatio quæ in libertatem, quam quæ data est in servitutem : et ideo non in unam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Unus autem et idem Dominus, qui plus quam Templum est, et plus quam Salomon, et plus quam Jonas donat hominibus, id est, suam præsentiam et resurrectionem a mortuis, sed non Deum immutans, nec alium prædicans Patrem, sed eumdem ipsum, qui semper habet plura metiri domesticis ; et proficiente eorum erga Deum dilectione, plura et majora donans, quemadmodum et Dominus discipulis dicebat : « Quoniam et majora horum videbitis [5]. » Et Paulus ait : « Non quod jam acceperim, aut justificatus sim, aut » jam perfectus sim. Ex parte enim scimus, et ex parte » prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est,

[1] Psal. xcv, 1, et xcvii, 1. — [2] Esai. xlii, 10, 12. — [3] Jerem. xxxi, 31, 32. — [4] Matth. xii, 6. — [5] Joan. i, 50 ; Philip. iii, 12.

» quæ sunt ex parte destruentur[1]. » Sicut igitur adveniente perfecto, non alterum Patrem videbimus, sed hunc quem nunc videre concupimus (« Beati enim mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt[2] ») : neque alium Christum et Dei Filium exspectabimus; sed hunc qui ex Maria virgine, qui et passus est, in quem et credimus, quem et diligimus (quemadmodum Esaias ait : « Et dicent in illa die : Ecce, » Dominus Deus noster, in quem speravimus, et exsultavi- » mus in salute nostra[3]. » Et Petrus ait in Epistola sua : « Quem non videntes diligitis, inquit, in quem nunc non » videntes credidistis, gaudebitis gaudio inenarrabili[4] ») : neque alium Spiritum sanctum percipimus, nisi hunc qui est nobiscum, et qui clamat, *Abba, pater*[5]; et in iisdem ipsis augmentum habebimus, et proficiemus, ut jam non per speculum et per ænigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei : sic et nunc plus Templo, et plus Salomone percipientes, quod est adventus Filii Dei, non alterum didicimus Deum, præter fabricatorem et factorem omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, præter eum qui a Prophetis prædicatus est.

III. Novo enim Testamento cognito, et prædicato per Prophetas, et ille qui illud dispositurus erat secundum placitum Patris prædicabatur, manifestatus hominibus, quemadmodum voluit Deus; ut possint semper proficere credentes in eum, et per Testamenta maturescere perfectum salutis. Una enim salus, et unus Deus : quæ autem formant hominem, præcepta multa, et non pauci gradus, qui ducunt hominem ad Deum. Terreno quidem et temporali regi, cum sit homo, licet aliquoties majores profectus attribuere his qui sunt subjecti : Deo autem non licebit, cum sit idem, et

[1] 1 Cor. XIII, 9, 10. — [2] Matth. V, 8. — [3] Esai. XXV, 9. — [4] 1 Pet. I, 8. — [5] Rom. VIII, 15.

semper majorem gratiam præstare humano generi velit, et pluribus muneribus assidue honorare eos qui placent ei? Si autem hoc est proficere, alterum adinvenire Patrem præter eum qui ab initio annuntiatus est, et rursum, præter eum qui putatur secundo inventus esse, alterum tertium adinvenire; et ejusdem erit profectus et a tertio in quartum, et ab hoc rursum alterum et alterum : et sic semper putans proficere talis sensus, nunquam in uno stabit Deo; expulsus enim ab eo qui est, et reversus retrorsum, quæret quidem semper, inveniet autem nunquam Deum; sed semper incomprehensibilitatis profundo natabit, nisi per pœnitentiam conversus, unde abjectus erat revertatur, unum Deum Patrem Demiurgum confitens et credens, qui a Lege et Prophetis annuntiatus est, qui a Christo testificatus est, quemadmodum ipse ait ad eos qui accusabant ejus discipulos, quasi non servarent traditionem seniorum : « Quare vos » frustramini præceptum Domini, propter traditionem ves- » tram? Deus enim dixit : Honora patrem et matrem; et, » Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur[1]. » Et iterum ait eis : « Et frustrati estis sermonem Dei propter » traditionem vestram[2]; » manifestissime Patrem et Deum confitens Christus eum qui in Lege dixit : « Honora patrem » et matrem, ut tibi bene sit[3]. » Verbum enim Dei confessus est Legis præceptum verax Deus, et neminem alterum Deum appellavit, quam suum Patrem.

CAPUT X.

Veteris Testamenti Scripturas, eas potissimum quæ a Moyse exaratæ sunt, Filii Dei ubique passim meminisse, ejusque adventum et passionem clarissime prænuntiasse, ac proinde ab uno et eodem Patre inspirante manasse.

I. Bene igitur et Joannes meminit dicentem Dominum

[1] Matth. xv, 3, 4. — [2] *Ibid.* 6. — [3] Exod. xx, 12.

Judæis : « Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere : illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis [1]. » Quomodo igitur testabantur de eo Scripturæ, nisi ab uno et eodem essent Patre, præinstruentes homines de adventu Filii ejus, et prænuntiantes salutem quæ est ab eo? « Si enim crederetis Moysi, inquit, crederetis et mihi : de me enim ille scripsit [2] ; » scilicet quod inseminatus est ubique in Scripturis ejus Filius Dei; aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noe, dans eis mensuras; aliquando autem quærens Adam; aliquando autem Sodomitis inducens judicium; et rursus cum videretur, et in viam dirigit Jacob, et de rubo loquitur cum Moyse. Et non est numerum dicere in quibus a Moyse ostenditur Filius Dei : cujus et diem passionis non ignoravit, sed figuratim prænuntiavit eum, Pascha nominans; et in eadem ipsa, quæ ante tantum temporis a Moyse prædicata est, passus est Dominus adimplens Pascha. Non solum autem diem descripsit, sed et locum, et extremitatem temporum, et signum occasus solis, dicens : « Non poteris immolare Pascha in ulla alia civitatum tuarum quas Dominus Deus dat tibi, nisi in eo loco quem delegerit Dominus Deus tuus invocari nomen suum ibi : immolabis Pascha vespere ad occasum solis [3]. »

II. Jam autem et manifestaverat ejus adventum, dicens : « Non deerit princeps in Juda, neque dux ex femoribus ejus, quoadusque veniat cui repositum est, et ipse est spes Gentium; alligans ad vitem pullum suum, et ad helicem pullum asinæ. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum : lætifici oculi ejus a vino, et candidi dentes ejus quam lac [4]. » Inquirant enim hi qui

[1] Joan. v, 39, 40. — [2] *Ibid.* 46. — [3] Deut. xvi, 5, 6. — [4] Gen. xlix, 10 et seqq.

omnia scrutari dicuntur, id tempus in quo defecit princeps, et dux ex Juda, et qui est Gentium spes, et qui vitis, et qui pullus ejus, et quod indumentum, et qui oculi, et qui dentes, et quod vinum, et unumquodque ex dictis exquirant; et invenient non alium, nisi Dominum nostrum Jesum Christum, annuntiatum. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus exsisteret, ait : « Sic populus fatuus » et non sapiens, hæc Domino retribuistis [1] ? » Et rursus significans, quoniam qui ab initio condidit et fecit eos Verbum, et in novissimis temporibus redimens nos et vivificans, ostenditur pendens in ligno, et non credent ei. Ait enim : « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non » credes vitæ tuæ [2]. » Et iterum : « Nonne hic idem Pater » tuus possedit te, et fecit te, et creavit te [3] ? »

CAPUT XI.

Veteres Prophetas et justos prænovisse adventum Christi, huncque videre et audire ardentius appetiisse, ipso per Spiritum sanctum se in Scripturis revelante, et sine sui mutatione novis in dies beneficiis homines ditante, posteriores tamen cumulatius prioribus.

I. Quoniam autem non solum Prophetæ et justi multi, præscientes per Spiritum sanctum adventum ejus, oraverunt in illud tempus venire in quo facie ad faciem viderent Dominum suum, et sermones audirent ejus, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis : « Multi Prophetæ et justi » cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire » quæ auditis, et non audierunt [4]. » Quemadmodum igitur concupierunt et audire et videre, nisi præscissent futurum ejus adventum? Quomodo autem præscire potuerunt, nisi ab ipso præscientiam ante accepissent? Quomodo autem Scripturæ testificantur de eo, nisi ab uno et eodem Deo

[1] Deut. XXXII, 6. — [2] Deut. XXVIII, 66. — [3] Deut. XXXII, 6. — [4] Matth. XIII, 17.

omnia semper per Verbum revelata et ostensa fuissent credentibus; aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante Legem, aliquando vero exprobrante, aliquando exhortante, ac deinceps liberante servum, et adoptante in filium, et apto tempore incorruptelæ hæreditatem præstante, ad perfectionem hominis? Plasmavit enim eum in augmentum et incrementum, quemadmodum Scriptura dicit : « Crescite et multiplicamini [1]. »

II. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit : et quidem qui facit, semper idem est; quod autem fit, et initium, et medietatem, et adjectionem, et augmentum accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Et Deus quidem perfectus in omnibus, ipse sibi æqualis et similis; totus cum sit lumen, et totus mens, et totus substantia, et fons omnium bonorum : homo vero profectum percipiens et augmentum ad Deum. Quemadmodum enim Deus semper idem est; sic et homo in Deo inventus, semper proficiet ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo et locupletando hominem; neque homo cessat beneficium accipere et ditari a Deo. Exceptorium enim bonitatis, et organum clarificationis ejus, homo gratus ei qui se fecit; et iterum exceptorium justi judicii ejus homo ingratus, et spernens plasmatorem, et non subjectus Verbo ejus : qui plurimum semper fructificantibus, et plus habentibus Dominicum argentum, daturum se pollicitus est : « Euge, inquit, serve » bone et fidelis! quia in modico fidelis fuisti, super multa » te constituam : intra in gaudium Domini tui [2]; » ipse Dominus plurimum promittens.

III. Sicut ergo nunc fructificantibus plurimum daturum se pollicitus est, secundum munerationem gratiæ suæ, sed non secundum commutationem agnitionis (ipse enim Do-

[1] Gen. I, 28. — [2] Matth. XXV, 21, 23.

minus perseverat, et idem Pater revelatur); sic ergo et posterioribus majorem quam quæ fuit in veteri Testamento, munerationem gratiæ attribuit unus et idem Dominus per suum adventum. Et illi enim per famulos audiebant venturum Regem, et mediocriter gaudebant, secundum quod sperabant venturum eum : qui autem præsentem viderunt, et libertatem adepti, et potiti sunt ejus munerationem, majorem gratiam et abundantiorem exsultationem habent, gaudentes de Regis adventu, quemadmodum et David dicit : « Anima mea exsultabit in Domino, jucundabitur in salu» tari ejus [1]. » Et propter hoc Hierosolymam introeunte eo, omnes qui erant in via David in dolore animæ, cognoverunt suum Regem, et substraverunt ei vestimenta, et ramis viridibus adornaverunt viam, cum magna lætitia et exsultatione clamantes : « Hosanna, fili David ! benedictus qui venit » in nomine Domini ! Hosanna in excelsis [2] ! » Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumveniebant inferiores, et dominabantur eorum quibus ratio non constabat, et propter hoc nolentibus venisse Regem, et dicentibus ei : « Audis quid isti dicunt ? « ait Dominus : » Nunquam legistis : » Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem [3] ? » id quod a David in Filium Dei dictum erat, in se factum ostendens, et significans, illos quidem nescire virtutem Scripturæ et dispositionem Dei, se autem esse qui a Prophetis annuntiatus sit Christus, cujus nomen in omni terra laudatur; ex ore infantium et lactentium laudem perficienti suo Patri : quapropter et elevata est magnificentia ejus super cœlos.

IV. Si ergo idem ipse adest qui prædicatus est a Prophetis, Deus Dominus noster Jesus Christus, et adventus ejus pleniorem gratiam et majorem munerationem attribuit his qui susceperunt eum; manifestum, quoniam et Pater idem

[1] Psal. XXXIV, 9. — [2] Matth. XXI, 9. — [3] *Ibid.* 16.

ipse est qui a Prophetis annuntiatus est, et non alterius Patris agnitionem fecit veniens Filius, sed ejusdem qui ab initio prædicatus est, a quo et libertatem detulit his qui legitime, et prono animo, et toto corde deserviunt ei; contemptoribus autem, et non subjectis Deo, sed in gloriam hominum exteriores munditias sectantibus (quæ in figuram futurorum traditæ erant, velut umbræ cujusdam descriptionem faciente Lege, atque delineante de temporalibus æterna, de terrenis cœlestia), fingentibus plusquam quæ dicta sunt sese observare, tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo præferentibus, intus autem plenis hypocrisi, et cupiditate, et omni malitia, in sempiternum attulit perditionem, abscindens eos a vita.

CAPUT XII.

Eumdem esse utriusque Legis auctorem hinc liquido patere, quod Christus traditiones et mores veteri repugnantes damnaverit, summa vero et eminentiora hujus præcepta confirmaverit, ac seipsum Mosaicæ Legis finem esse docuerit.

I. Seniorum enim ipsorum traditio, quam ex Lege observare fingebant, contraria erat Legi datæ per Moysem. Propter hoc et Esaias ait : « Caupones tui miscent vinum » aqua [1]; » ostendens quod austero Dei præcepto miscerent seniores aquatam traditionem, id est, aggredientes adulteram legem, et contrariam Legi, sicut et Dominus fecit manifestum, dicens eis : « Quare vos transgredimini præ» ceptum Dei, propter traditionem vestram [2]? » Non solum autem per prævaricationem frustrati sunt Legem Dei, miscentes vinum aqua; sed et suam legem e contrario statuerunt, quæ usque adhuc Pharisaica vocatur. In qua quædam quidem auferunt, quædam vero addunt, quædam autem

[1] Esai. I, 22. — [2] Matth. XV, 3.

quemadmodum volunt interpretantur; quibus utuntur singulariter magistri eorum : quas traditiones volentes vindicare, Legi Dei instituenti eos ad adventum Christi non subjecti esse voluerunt; sed et Dominum arguebant in sabbatis curantem, quod quidem, sicut prædiximus, Lex non prohibebat. Etenim ipsi secundum aliquid curabant, circumcidentes hominem in sabbato; se autem ipsos non redarguebant, per traditionem et prædictam Pharisaicam legem transgredientes præceptum Dei, et præceptum Legis non habentes, id est, dilectionem quæ est erga Deum.

II. Quoniam autem hoc primum et maximum præceptum est, sequens autem erga proximum, Dominus docuit, totam Legem et Prophetas pendere dicens ex ipsis præceptis. Et ipse autem aliud majus hoc præcepto non detulit : sed hoc ipsum renovavit suis discipulis, jubens eis Deum diligere ex toto corde, et cæteros quemadmodum se. Si autem ab alio descendisset Patre, nunquam ex Lege primo et summo usus esset præcepto, sed utique omnimodo eniteretur majus hoc a perfecto Patre deferre, non eo uti quod a Deo Legis fuisset datum. Et Paulus autem : « Adimpletio, in» quit, Legis, dilectio[1] : » et omnibus cæteris evacuatis, manere fidem, spem, dilectionem; majorem autem esse omnium dilectionem[2] : et neque agnitionem sine dilectione quæ est erga Deum, præstare aliquid; neque mysteriorum comprehensionem, neque fidem, neque prophetiam; sed omnia vacua et frustra esse sine dilectione[3] : dilectionem vero perficere perfectum hominem; et eum qui diligit Deum esse perfectum, et in hoc ævo, et in futuro. Nunquam enim desinimus diligentes Deum; sed quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

III. In Lege igitur et in Evangelio cum sit primum et maximum præceptum, diligere Dominum Deum ex toto

[1] Rom. XIII, 10. — [2] 1 Cor. XIII, 13. — [3] *Ibid.* 2.

corde; dehinc simile illi, diligere proximum sicut seipsum : unus et idem ostenditur Legis et Evangelii conditor. Consummatæ enim vitæ præcepta in utroque Testamento cum sint eadem, eumdem ostenderunt Deum : qui particularia quidem præcepta apta utrisque præcepit; sed eminentiora et summa, sine quibus salvari non est, in utroque eadem suasit.

IV. Quem autem non confundat Dominus, ostendens non ab altero Deo esse Legem, sic dicens eis qui a se docebantur, turbæ et discipulis : « Super cathedram Moysi se» derunt Scribæ et Pharisæi. Omnia itaque quæcumque di» xerint vobis, custodite et facite; secundum autem opera » eorum nolite facere : dicunt enim et non faciunt. Alligant » enim sarcinas graves, et imponunt super humeros homi» num; ipsi autem nec digito quidem volunt eas movere[1]. » Non ergo eam Legem quæ est per Moysem data incusabat, quam adhuc salvis Hierosolymis suadebat fieri; sed illos redarguebat, quod verba quidem Legis enuntiarent, essent autem sine dilectione : et propter hoc injusti in Deum et in proximos exstiterunt. Quemadmodum et Esaias ait : « Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe » est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas » et præcepta hominum[2]. » Non per Moysem datam Legem dicens præcepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorum, quas finxerant, quas vindicantes frustrabantur Legem Dei, et propter hoc nec Verbo ejus subjecti sunt. Hoc enim est quod et a Paulo dicitur de istis : « Ignorantes enim » justitiam Dei, et suam justitiam volentes statuere, justitiæ » Dei non sunt subjecti. Finis enim Legis Christus, ad jus» titiam omni credenti[3]. » Et quomodo finis Legis Christus, si non et initium ejus esset? Qui enim finem intulit, hic et initium operatus est; et ipse est qui dicit Moysi : « Videns

[1] Matth. XXIII, 2 et seqq. — [2] Esai. XXIX, 13. — [3] Rom. X, 3, 4.

» vidi vexationem populi mei, qui est in Ægypto, et descendi ut eruam eos[1] : » ab initio assuetus Verbum Dei ascendere et descendere, propter salutem eorum qui male haberent.

V. Quoniam autem Lex prædocuit hominem sequi oportere Christum, ipse facit manifestum, ei qui interrogavit eum, quid faciens vitam æternam hæreditaret, sic respondens : « Si vis in vitam introire, custodi præcepta[2]. » Illo autem interrogante, « Quæ? » rursus Dominus : « Non » mœchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium reddes, honora patrem et matrem, et diliges » proximum tanquam teipsum ; » velut gradus proponens præcepta Legis introitus in vitam, volentibus sequi eum : quæ uni tum dicens, omnibus dicebat. Ille autem cum dixisset : *Omnia feci* (et forte non fecerat ; nam utique non diceretur ei, *Custodi præcepta*), arguens Dominus cupiditatem ejus, dixit ei : « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia » quæ habes, et divide pauperibus, et veni, sequere me ; » Apostolorum partem promittens eis qui sic fecerint. Et non alterum Deum Patrem annuntiabat eis qui sequebantur eum, præter eum qui ab initio a Lege annuntiatus est ; nec alium Filium, nec Matrem, Enthymesin Æonis qui fuit in passione, et in defectione ; nec triginta Æonum Plenitudinem, quæ vacua et inconstans ostensa est ; nec eam fabulam quæ a reliquis hæreticis ficta est : sed docebat ut facerent præcepta quæ ab initio præcepit Deus, et ut veterem cupiditatem per opera bona solverent, et sequerentur Christum. Quoniam autem ea quæ possidentur, pauperibus divisa, solutionem faciunt præteritæ cupiditatis, Zacchæus fecit manifestum : « Ecce, dicens, dimidium ex bonis meis » do pauperibus, et si cujus quid fraudavi, reddo quadru» plum[3]. »

[1] Exod. III, 7, 8. — [2] Matth. XIX, 17 et seqq. — [3] Luc. XIX, 8.

CAPUT XIII.

Christum naturalia Legis præcepta non dissolvisse, imo potius implevisse, extendisse et ampliasse : qui veteris Legis jugum ac vincula ideo abstulit, ut homo jam liber ea fiducia ac pietate quæ filios decet, Deo pareret.

I. Et quia Dominus naturalia Legis, per quæ homo justificatur, quæ etiam ante legisdationem custodiebant qui fide justificabantur, et placebant Deo, non dissolvit, sed extendit et implevit; ex sermonibus ejus ostenditur. « Dictum est enim, inquit, antiquis : Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo[1]. » Et iterum : « Dictum est : Non occides. Ego autem dico vobis : Omnis qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit judicio[2]. » Et, « Dictum est : Non perjurabis. Ego autem dico vobis, neque jurare in totum. Sit autem vobis sermo, etiam etiam, non non[3]. » Et quæcumque sunt talia. Omnia enim hæc non contrarietatem et dissolutionem præteritorum continent, sicut qui a Marcione sunt vociferantur, sed plenitudinem et extensionem, sicut ipse ait : « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et » Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum[4]. » Quid autem erat plus ? Primo quidem non tantum in Patrem, sed et in Filium ejus jam manifestatum credere; hic est enim qui in communionem et unitatem Dei hominem inducit : post deinde non solum dicere, sed et facere; illi enim dicebant, sed non faciebant : et non tantum abstinere a malis operibus, sed etiam a concupiscentiis eorum. Hæc autem non quasi contraria Legi docebat, sed adimplens Legem, et infigens justificationes Legis in nobis. Illud autem fuisset

[1] Matth. v, 27, 28. — [2] *Ibid.* 21, 22. — [3] *Ibid.* 33, 34, 37. — [4] *Ibid.* 20.

Legi contrarium, si, quodcumque Lex vetasset fieri, idipsum discipulis suis jussisset facere. Et hoc autem quod præcepit, non solum vetitis a Lege, sed etiam a concupiscentiis eorum abstinere, non contrarium est, quemadmodum diximus; neque solventis Legem, sed adimplentis, et extendentis, et dilatantis.

II. Etenim Lex, quippe servis posita, per ea quæ foris erant corporalia animam erudiebat, velut per vinculum attrahens eam ad obedientiam præceptorum, uti disceret homo servire Deo : Verbum autem liberans animam, et per ipsam corpus voluntarie emundari docuit. Quo facto, necesse fuit auferri quidem vincula servitutis, quibus jam homo assueverat, et sine vinculis sequi Deum; superextendi vero decreta libertatis, et augeri subjectionem quæ est ad Regem, ut non retrorsus quis revertens, indignus appareat ei qui se liberavit : eam vero pietatem et obedientiam quæ est erga patremfamilias, esse quidem eamdem et servis et liberis; majorem autem fiduciam habere liberos, quoniam sit major et gloriosior operatio libertatis, quam ea quæ est in servitute obsequentia.

III. Et propter hoc Dominus pro eo quod est *Non mœchaberis,* nec concupiscere præcepit; et pro eo quod est, *Non occides,* neque irasci quidem; et pro eo quod est decimare, omnia quæ sunt pauperibus dividere; et non tantum proximos, sed etiam inimicos diligere; et non tantum bonos datores et communicatores esse, sed etiam adversus eos qui tollunt nostra, gratuito donatores. « Tollenti enim » tibi tunicam, ait, remitte ei et pallium; et ab eo qui tollit » tua, non reposcas : et quemadmodum vultis ut faciant » vobis homines, facite eis [1], » ut non quasi nolentes fraudari contristemini, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus; gratiam magis præstantes in proximos, quam ne-

[1] Luc. VI, 29 et seqq.

cessitate servientes. « Et si quis te, inquit, angariaverit mille » passus, vade cum eo alia duo [1]; » uti non quasi servus sequaris, sed quasi liber præcedas, aptum te in omnibus et utilem proximo præstans : non illorum malitiam intuens, sed tuam bonitatem perficiens, configurans temetipsum Patri, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos. Hæc autem, quemadmodum prædiximus, non dissolventis erant Legem, sed adimplentis et extendentis in nobis : tanquam si aliquis dicat, majorem libertatis operationem, et pleniorem erga liberatorem nostrum infixam nobis subjectionem et affectionem. Non enim propter hoc liberavit nos, ut ab eo abscedamus; nec enim potest quisquam extra dominica constitutus bona, sibimetipsi acquirere salutis alimenta : sed ut plus gratiam ejus adepti, plus eum diligamus. Quanto autem plus eum dilexerimus, hoc majorem ab eo gloriam accipiemus, cum simus semper in conspectu Patris.

IV. Quia igitur naturalia omnia præcepta communia sunt nobis et illis, in illis quidem initium et ortum habuerunt; in nobis autem augmentum et adimpletionem perceperunt. Assentire enim Deo, et sequi ejus Verbum, et super omnia diligere eum, et proximum sicut seipsum (homo autem homini proximus), et abstinere ab omni mala operatione, et quæcumque talia communia utrisque sunt, unum et eumdem ostendunt Deum. Hic est autem dominus noster, Verbum Dei, qui primo quidem servos attraxit Deo, postea autem liberavit eos qui subjecti sunt ei, quemadmodum ipse ait discipulis : « Jam non dicam vos servos : quia servus » nescit quid ejus Dominus faciat. Vos autem dixi amicos, » quoniam omnia quæ audivi a Patre, manifestavi [2]. » In eo enim quod dicit : « Jam non dicam vos servos, » manifestissime significavit se esse qui primo quidem eam servitutem

[1] Matth. v, 41. — [2] Joan. xv, 15.

quæ est erga Deum, hominibus per Legem constituerit, post deinde libertatem eis donaverit. Et in eo quod dicit : « Quoniam servus nescit quid faciat dominus ejus, » ignorantiam servilis populi manifestat per suum adventum. In eo autem quod amicos Dei dicit suos discipulos, manifeste ostendit se esse Verbum Dei, quem et Abraham voluntarie et sine vinculis propter generositatem fidei sequens, amicus factus est Deo [1]. Sed neque Abrahæ amicitiam propter indigentiam assumpsit Dei Verbum, existens ab initio perfectus : « Antequam enim Abraham esset, ego sum [2], » inquit ; sed ut ipsi Abrahæ donaret æternam vitam, existens bonus, quoniam amicitia Dei immortalitatis est condonatrix his qui aggrediuntur eam.

CAPUT XIV.

Si quid obsequii exigat ab homine Deus, si hominem condiderit, vocaverit ac legibus informaverit, uni hominis saluti consulit ; non homine indigens, sed in hunc beneficia gratis omnino conferre studens.

I. Igitur initio non quasi indigens Deus hominis, plasmavit Adam, sed ut haberet in quem collocaret sua beneficia. Non enim solum ante Adam, sed et ante omnem conditionem glorificabat Verbum Patrem suum, manens in eo ; et ipse a Patre clarificabatur, quemadmodum ipse ait : « Pater, clarifica me claritate quam habui apud te priusquam » mundus fieret [3]. » Nec nostro ministerio indigens jussit ut eum sequeremur ; sed nobis ipsis attribuens salutem. Sequi enim Salvatorem, participare est salutem : et sequi lumen, percipere est lumen. Qui autem in lumine sunt, non ipsi lumen illuminant, sed illuminantur et illustrantur ab eo : ipsi quidem ei nihil præstant, beneficium autem percipien-

[1] Jacob. II, 23. — [2] Joan. VIII, 58. — [3] Joan. XVII, 5.

tes illuminantur a lumine. Sic et servitus erga Deum, Deo quidem nihil præstat, nec opus est Deo humano obsequio; ipse autem sequentibus et servientibus ei vitam, et incorruptelam, et gloriam æternam attribuit, beneficium præstans servientibus sibi ob id quod serviunt, et sequentibus ob id quod sequuntur; sed non beneficium ab eis percipiens : est enim dives, perfectus, et sine indigentia. Propter hoc autem exquirit Deus ab hominibus servitutem, ut, quoniam est bonus et misericors, benefaciat eis qui perseverant in servitute ejus. In quantum enim Deus nullius indigens, in tantum homo indiget Dei communione. Hæc enim gloria hominis, perseverare ac permanere in Dei servitute. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus : « Non vos me elegistis, sed ego elegi vos [1]; » significans, quoniam non ipsi glorificabant eum, sequentes eum; sed in eo quod sequerentur Filium Dei, glorificabantur ab eo. Et iterum : « Volo ut ubi ego sum, ibi et hi sint, ut videant claritatem meam [2]; » non vane glorians super hoc, sed gloriam suam participari volens discipulis suis, de quibus et Esaias ait : « Ab oriente attraham semen tuum, et ab occasu colligam te : et dicam Aquiloni, Adduc; et Austro, Noli prohibere : attrahe filios meos de longinquo, et filias meas a summitatibus terræ, omnes quotquot vocati sunt in nomine meo. In gloria enim mea præparavi, et formavi, et feci eum [3]. » Hoc ideo, quoniam « ubicumque est cadaver, illuc congregabuntur et aquilæ [4], » participantes gloriæ Domini : qui et formavit, et ad hoc præparavit nos, ut dum sumus cum eo, participemus gloriæ ejus.

II. Sic et Deus ab initio hominem quidem plasmavit propter suam munificentiam; Patriarchas vero elegit propter illorum salutem; populum vero præformabat, docens

[1] Joan. xv, 16. — [2] Joan. xvii, 24. — [3] Esai. xliii, 5 et seqq. — [4] Matth. xxiv, 28.

indocibilem sequi Deum; Prophetas vero præstruebat in terra, assuescens hominem portare ejus Spiritum, et communionem habere cum Deo : ipse quidem nullius indigens; his vero qui indigent ejus, suam præbens communionem; et his qui ei complacebant, fabricationem salutis, ut architectus, delineans, et non videntibus in Ægypto a semetipso dans ducationem; et his qui inquieti erant in Eremo, dans aptissimam Legem, et his qui in bonam Terram introierunt, dignam præbens hæreditatem; et his qui convertuntur ad Patrem, saginatum occidens vitulum, et primam stolam donans : multis modis componens humanum genus ad consonantiam salutis. Et propter hoc Joannes in Apocalypsi ait : « Et vox ejus quasi vox aquarum multarum[1]. » Vere enim aquæ multæ Spiritus, quoniam dives, et quoniam magnus est Pater. Et per omnes illos transiens Verbum, sine invidia utilitatem præstabat eis qui subjecti sibi erant, omni conditioni congruentem et aptam Legem conscribens.

III. Sic autem et populo Tabernaculi factionem, et ædificationem Templi, et Levitarum electionem, sacrificia quoque et oblationes, et monitiones, et reliquam omnem Lege statuebat deservitionem. Ipse quidem nullius horum est indigens; est enim semper plenus omnibus bonis, omnemque odorem suavitatis et omnes suaveolentium vaporationes habens in se, etiam antequam Moyses esset : facile autem ad idola revertentem populum erudiebat, per multas vocationes præstruens eos perseverare, et servire Deo : per ea quæ erant secunda, ad prima vocans, hoc est, per typica, ad vera; et per temporalia, ad æterna; et per carnalia, ad spiritualia; et per terrena, ad cœlestia; quemadmodum et dictum est Moysi : Quoniam « facies omnia juxta typum eorum » quæ vidisti in monte[2]. » Quadraginta enim diebus discebat tenere sermones Dei, et characteres cœlestes, et imagines

[1] Apoc. I, 15. — [2] Exod. XXV, 40.

spirituales, et præfigurationes futurorum, quemadmodum et Paulus ait : « Bibebant enim de sequenti petra : petra au- » tem erat Christus[1]. » Et rursus prædictis his quæ in Lege sunt, intulit : « Omnia autem hæc in figura veniebant illis : » scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis » sæculorum devenit[2]. » Per typos enim discebant timere Deum, et perseverare in obsequiis ejus.

CAPUT XV.

Qui Legem naturalem seu Decalogum hominum cordibus primum inscribere satis habuerat Deus, Hebræorum, libertate sua abutentium, concupiscentiam graviori Legis Mosaicæ jugo refrenare, imo et leges quasdam particulares ob duritiam cordis eorum statuere postmodum necesse habuit.

I. Itaque Lex, et disciplina erat illis, et prophetia futurorum. Nam Deus primo quidem per naturalia præcepta, quæ ab initio infixa dedit hominibus, admonens eos, id est, per Decalogum (quæ si quis non fecerit, non habet salutem), nihil plus ab eis exquisivit. Quemadmodum Moyses in Deuteronomio ait : « Hi sermones omnes quos locutus » est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israel in » monte, et nihil adjecit : et scripsit ea in duabus tabulis » lapideis, et dedit mihi[3] ; » propter hoc ut custodirent præcepta hi qui velint sequi eum. At ubi conversi sunt in vituli factionem, et reversi sunt animis suis in Ægyptum, servi pro liberis concupiscentes esse, aptam concupiscentiæ suæ acceperunt reliquam servitutem, a Deo quidem non abscindentem, in servitutis autem jugo dominantem eis : quemadmodum et Ezechiel propheta, causas talis Legis datæ reddens, ait : « Et post concupiscentiam cordis sui erant oculi » eorum, et ego dedi eis præcepta non bona, et justifica-

[1] 1 Cor. x, 4. — [2] *Ibid.* 11. — [3] Deut. v, 22.

» tiones in quibus non vivent in eis[1]. » Et Lucas autem Stephanum, qui primus in diaconium ab Apostolis electus est, et primus occisus est propter Christi martyrium, sic dixisse de Moyse scripsit : « Ille quidem accepit præcepta » Dei vivi, dare vobis, cui noluerunt obedire patres vestri, » sed abjecerunt et conversi sunt corde suo in Ægyptum, » dicentes ad Aaron : Fac nobis deos qui nos antecedant; » Moyses enim qui eduxit nos de terra Ægypti, quid ei con- » tigerit ignoramus. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et » obtulerunt sacrificia idolo, et lætabantur in factis manuum » suarum. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire exer- » citibus cœli, quemadmodum scriptum est in libro Prophe- » tarum : Numquid sacrificia et oblationes obtulistis mihi » annis quadraginta in Eremo, domus Israel? et accepistis » tabernaculum Moloch, et stellam Dei Rempham, figuras » quas fecistis, adorare eas[2]: » manifeste significans, quoniam non ab altero Deo talis illis data Lex est, sed ab eodem ipso, apta illorum servituti. Quapropter et in Exodo ad Moysem dicit : « Emittam ante te Angelum meum : non enim » ascendam tecum, quoniam populus duræ cervicis es[3]. »

II. Et non solum hoc, sed et præcepta quædam a Moyse posita eis propter duritiam illorum, et quod nollent esse subjecti, manifestavit Dominus, cum dixissent ei : « Quare » ergo Moyses præcepit dare libellum repudii, et remittere » uxorem? » dicens eis : « Hæc vobis propter duritiam cor- » dis vestri permisit; ab initio autem non ita factum est[4]? » Moysem quidem excusans, quasi fidelem servum, unum autem, qui ab initio masculum et feminam fecit, Deum confitens; illos autem arguens tanquam duros et non subjectos. Et propter hoc aptum duritiæ eorum repudii præceptum a Moyse acceperunt. Et quid dicimus de veteri Tes

[1] Ezech. xx, 24. — [2] Act. vii, 38 et seqq. — [3] Exod. xxxiii, 2, 3. — [4] Matth. xix, 7, 8.

tamento hæc? quandoquidem et in novo Apostoli hoc idem facientes inveniuntur propter prædictam causam, statim dicente Paulo : « Hæc autem ego dico, non Dominus[1]. » Et iterum : « Hoc autem dico secundum indulgentiam, non » secundum præceptum[2]. » Et iterum : « De virginibus au- » tem præceptum Domini non habeo; consilium autem do, » tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut fidelis » sim[3]. » Sed et alio loco ait : « Ne tentet vos Satanas prop- » ter incontinentiam vestram[4]. » Si igitur et in novo Testamento quædam præcepta secundum ignoscentiam Apostoli concedentes inveniuntur, propter quorumdam incontinentiam, ut non obdurati tales, in totum desperantes salutem suam, apostatæ fiant a Deo; non oportet mirari, si et in veteri Testamento idem Deus tale aliquid voluit fieri pro utilitate populi, illiciens eos per prædictas observationes, ut per eas salutem Decalogi observantes sint et detenti ab eo non reverterentur ad idololatriam, nec apostatæ fierent a Deo, sed toto corde discerent diligere eum. Si autem quidam, propter inobedientes Israelitas et perditos, infirmum dicunt Legis doctorem, invenient in ea vocatione quæ est secundum nos, multos quidem vocatos, paucos vero electos; et intrinsecus lupos, a foris vero indutos pelles ovium : et id quod erat semper liberum et suæ potestatis in homine, semper servasse Deum, et suam exhortationem; ut juste judicentur qui non obediunt ei, quoniam non obedierunt; et qui obedierunt et crediderunt ei, honorentur incorruptibilitate.

[1] 1 Cor. VII, 12. — [2] *Ibid.* 6. — [3] *Ibid.* 25. — [4] *Ibid.* 5.

CAPUT XVI.

Nec circumcisionis, nec aliarum cæremoniarum legalium virtute collatam esse perfectam justitiam : atque abrogata hæc a Christo fuisse, vigente semper, imo invalescente, qua nunquam non astricti fuerunt homines, Decalogi lege.

I. Quoniam autem et circumcisionem non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. « Dixit iterum, inquit, Deus ad Abraham : Circumcidetur » omne masculinum vestrum, et circumcidetis carnem præ» putii vestri, in signo testamenti inter me et vos[1]. » Hoc idem de sabbatis Ezechiel propheta ait : « Et sabbata mea » dedi eis, ut sint in signo inter me et ipsos, ut sciant quo» niam ego Dominus, qui sanctifico eos[2]. » Et in Exodo Deus ait ad Moysem : « Et sabbata mea observabitis : erit » enim signum apud me vobis in generationes vestras[3]. » In signo ergo data sunt hæc : non autem sine symbolo erant signa, id est, sine argumento, neque otiosa, tanquam quæ a sapiente artifice darentur; sed secundum carnem circumcisio circumcisionem significabat spiritualem. Etenim « nos, ait Apostolus, circumcisi sumus circumcisione » non manufacta[4]. » Et Propheta ait : « Circumcidite duri» tiam cordis vestri[5]. » Sabbata autem perseverantiam totius diei erga Deum deservitionis edocebant. « Æstimati » enim sumus, ait Apostolus Paulus, tota die ut oves occi» sionis[6]; » scilicet consecrati, et ministrantes omni tempore fidei nostræ, et perseverantes ei, et abstinentes ab omni avaritia, non acquirentes nec possidentes thesauros in terra. Manifestabatur autem et tanquam de ea quæ facta

[1] Gen. XVII, 9 et seqq. — [2] Ezech. XX, 12. — [3] Exod. XXXI, 11. — [4] Coloss. II, 11. — [5] Deut. X, 16. — [6] Rom. VIII, 36.

sunt, requietio Dei, hoc est, regnum, in quo requiescens homo ille qui perseveraverit Deo assistere, participabit de mensa Dei.

II. Et quia non per hæc justificabatur homo, sed in signo data sunt populo, ostendit, quod ipse Abraham sine circumcisione, et sine observatione sabbatorum, « credidit » Deo, et reputatum est illi ad justitiam, et amicus Dei » vocatus est[1]. » Sed et Lot sine circumcisione eductus est de Sodomis, percipiens salutem a Deo. Item Deo placens Noe cum esset incircumcisus, accepit mensuras mundi secundæ generationis. Sed et Enoch sine circumcisione placens Deo, cum esset homo, legatione ad Angelos fungebatur, et translatus est, et conservatur usque nunc testis justi judicii Dei : quoniam Angeli quidem transgressi deciderunt in terram in judicium; homo autem placens, translatus est in salutem. Sed et reliqua autem omnis multitudo eorum qui ante Abraham fuerunt justi, et eorum Patriarcharum qui ante Moysem fuerunt, et sine his quæ prædicta sunt, et sine lege Moysi justificabantur. Quemadmodum et ipse Moyses in Deuteronomio ait ad populum : « Dominus Deus tuus » testamentum disposuit in Horeb : et non patribus vestris » disposuit Dominus testamentum hoc, sed ad vos[2]. »

III. Quare igitur patribus non disposuit Dominus testamentum? Quia « lex non est posita justis[3]; » justi autem patres virtutem Decalogi conscriptam habentes in cordibus et animabus suis, diligentes scilicet Deum qui fecit eos, et abstinentes erga proximum ab injustitia : propter quod non fuit necesse admoneri eos correptoriis litteris, quia habebant in semetipsis justitiam Legis. Cum autem hæc justitia et dilectio, quæ erat erga Deum, cessit in oblivionem, et exstincta esset in Ægypto, necessario Deus propter multam suam erga homines benevolentiam semetipsum ostendebat per

[1] Jacob. II, 23. — [2] Deut. V, 2, 3. — [3] I Tim. I, 9.

vocem, et eduxit de Ægypto populum in virtute, uti rursus fieret homo discipulus et sectator Dei; et affligebat indicto audientes, ut non contemnerent eum qui se fecit; et manna cibavit eum, uti rationalem acciperent escam, quemadmodum et Moyses in Deuteronomio ait: « Et cibavit te manna, » quod non sciebant patres tui, uti cognoscas quoniam non » in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei, quod pro» cedit de ore ejus, vivit homo [1]. » Et ergà Deum dilectionem præcipiebat, et eam quæ ad proximum est justitiam insinuabat, ut nec injustus, nec indignus sit Deo; præstruens hominem per Decalogum in suam amicitiam, et eam quæ circa proximum est concordiam (quæ quidem ipsi proderant homini); nihil tamen indigente Deo ab homine.

IV. Propter hoc Scriptura ait: « Hos sermones locutus » est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israel in mon» te, et nihil adjecit [2]; » nihil enim, quemadmodum prædiximus, indigebat ab eis. Et iterum Moyses ait: « Et nunc, » Israel, quid Dominus Deus tuus postulat a te, nisi timere » Dominum Deum tuum, ambulare in omnibus viis ejus, » et diligere eum, et servire Domino Deo tuo ex toto corde » tuo, et ex tota anima tua [3]? » Hæc autem gloriosum quidem faciebant hominem, id quod deerat ei implentia, id est, amicitiam Dei; Deo autem præstabant nihil: nec enim indigebat Deus dilectione hominis. Deerat autem homini gloria Dei, quam nullo modo poterat percipere, nisi per eam obsequentiam quæ est erga Deum. Et propter hoc iterum Moyses ait eis: « Elige vitam, ut vivas tu et semen » tuum, diligere Dominum Deum tuum, exaudire vocem » ejus, et apprehendere eum: quoniam hæc est vita tua, » et longitudo dierum tuorum [4]. » In quam vitam præstruens hominem, Decalogi quidem verba ipse per semetipsum omnibus similiter Dominus locutus est: et ideo similiter per-

[1] Deut. VIII, 3. — [2] Deut. V, 22. — [3] Deut. X, 12. — [4] Deut. XXX, 19, 20.

manent apud nos, extensionem et augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem ejus adventum.

V. Servitutis autem præcepta separatim per Moysem præcepit populo, apta illorum eruditioni; quemadmodum ipse Moyses ait : « Et mihi præcepit Dominus in tempore illo, di» cere vobis justificationes et judicia [1]. » Hæc ergo, quæ in servitutem et in signum data sunt illis, circumscripsit novo libertatis Testamento. Quæ autem naturalia, et liberalia, et communia omnium, auxit et dilatavit, sine invidia largiter donans hominibus per adoptionem, Patrem scire Deum, et diligere eum ex toto corde, et sine adversatione sequi ejus Verbum, non tantum abstinentes a malis operationibus, sed etiam a concupiscentiis earum. Auxit autem etiam timorem : filios enim plus timere oportet quam servos, et majorem dilectionem habere in patrem. Et propter hoc ait Dominus : « Omnem sermonem otiosum quem locuti fuerint homines, » reddent pro eo rationem in die judicii [2]; » et : « Qui vide» rit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est » eam in corde suo [3]; » et : « Qui irascitur fratri suo sine » causa, reus erit judicio [4]; » ut sciamus, quoniam non solum factorum reddemus rationem Deo, ut servi, sed etiam sermonum et cogitationum, tanquam qui et libertatis potestatem acceperimus : in qua magis probatur homo, si revereatur, et timeat, et diligat Dominum. Et propter hoc Petrus ait, « non velamentum malitiæ habere nos liberta» tem [5], » sed ad probationem et manifestationem fidei.

[1] Deut. IV, 14. — [2] Matth. XII, 36. — [3] Matth. V, 28. — [4] *Ibid.* 22. — [5] I Pet. II, 16.

CAPUT XVII.

Deum veteribus et typicis oblationibus ac sacrificiis non indiguisse, nec per ea homines veram justitiam consequi potuisse. Idcirco iis abrogatis novum ac verum novi Testamenti sacrificium ipsius corporis ac sanguinis Christi institutum fuisse, toto orbe nomini Domini offerendum.

I. Quoniam autem non indigens Deus servitute eorum, sed propter ipsos quasdam observantias in Lege præceperit, plenissime Prophetæ indicant. Et rursus quoniam non indiget Deus oblatione eorum, sed propter ipsum qui offerat, hominem, manifeste Dominus docuit, quemadmodum ostendimus. Si quando enim negligentes eos justitiam, et abstinentes a dilectione Dei videbat, per sacrificia autem et reliquas typicas observantias putantes propitiari Deum, dicebat eis Samuel quidem sic : « Non vult Deus holocausta et sacrificia, sed vult exaudiri vocem suam. Ecce, » auditus bonus super sacrificium, et auditus super adipem » arietum [1]. » David autem ait : « Sacrificium et oblationem » noluisti; aures autem perfecisti mihi : holocausta etiam » pro delicto non postulasti [2]. » Docens eos quoniam obauditionem vult Deus, quæ servat eos, quam sacrificia et holocaustomata, quæ nihil eis prosunt ad justitiam : et novum simul prophetans Testamentum. Manifestius autem adhuc in quinquagesimo Psalmo de his ait : « Quoniam si » voluisses sacrificium, dedissem utique : holocaustis non » delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor » contritum et humiliatum Dominus non spernet [3]. » Quoniam ergo nihil indiget Deus, in eo qui est ante hunc Psalmo ait : « Non accipiam de domo tua vitulos, nec de » gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes bestiæ

[1] I Reg. xv, 22. — [2] Psal. xxxix, 7. — [3] Psal. l, 18, 19.

» terræ, jumenta in montibus et boves : cognovi omnia » volatilia cœli, et species agri mecum est. Si esuriero, » non dicam tibi : meus est enim orbis terræ, et plenitudo » ejus. Numquid manducabo carnes taurorum, aut sangui- » nem hircorum potabo [1] ? » Deinde ne quis putet, propterea quod irasceretur, eum recusare hæc, infert, consilium ei dans : « Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo » vota tua, et invoca me in die tribulationis tuæ, et eripiam » te, et glorificabis me [2]; » illa quidem, per quæ putabant peccantes propitiari Deum, abnuens : hæc autem per quæ justificatur homo, et appropinquat Deo, hortatur et admonet. Hoc idem autem et Esaias ait : « Quo mihi multitu- » dinem sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus » sum [3]. » Et cum abnuisset holocaustomata, et sacrificia, et oblationes, etiam et neomenias, et sabbata, et ferias, et reliquam universam consequentem his observationem, intulit, suadens eis quæ salutaria sunt : « Lavamini, mundi es- » tote, auferte nequitias a cordibus vestris ab oculis meis : » desinite a malitiis vestris, discite bonum facere, exquirite » judicium, eruite eum qui injuriam patitur, judicate pu- » pillo, et justificate viduam, et venite, disputemus, dicit » Dominus [4]. »

II. Non enim sicut homo motus, ut multi audent dicere, divertit eorum sacrificia; sed miserans eorum cæcitati, et verum sacrificium insinuans, quod offerentes propitiabuntur Deum, ut ab eo vitam percipiant. Quemadmodum alibi ait : « Sacrificium Deo cor contribulatum; odor suavitatis » Deo, cor clarificans eum qui plasmavit. » Si enim irascens abnueret hæc eorum sacrificia, tanquam qui indigni essent consequi misericordiam ejus, non utique eisdem ipsis suaderet per quæ salvari possent. Sed quoniam Deus mi-

[1] Psal. XLIX, 9 et seqq. — [2] *Ibid.* 14, 15. — [3] Esai. I, 11. — [4] *Ibid.* 16 et seqq.

sericors est, non abscidit eos a bono consilio. Nam per Jeremiam cum dixisset : « Quo mihi thus de Saba affertis, et » cinnamomum de terra longinqua? holocaustomata et » sacrificia vestra non delectaverunt me [1], » intulit : « Audite sermonem Domini, omnis Juda. Hæc dicit Dominus » Deus Israel : Dirigite vias vestras et studia vestra, et constituam vos in loco isto. Ne confisi fueritis vobismet in » sermonibus mendacibus, quoniam in totum non proderunt vobis, dicentes : Templum Domini, templum Domini est [2]. »

III. Et iterum significans, quoniam non propter hoc eduxit eos de Ægypto, ut sacrificia ei offerant, sed ut obliti idololatriæ Ægyptiorum, audire vocem Domini possent, quæ erat eis salus et gloria, per eumdem Jeremiam ait : « Hæc » dicit Dominus : Holocaustomata vestra colligite cum sacrificiis vestris, et manducate carnes. Quoniam non sum » locutus ad patres vestros, nec de holocaustomatibus et » sacrificiis præcepi eis, qua die eduxi eos de Ægypto; sed » sermonem hunc præcepi eis, dicens : Audite vocem meam, » et ero Deus vester, et vos eritis populus meus, et ambulate » in omnibus viis meis, quascumque præcepero vobis, ut » bene sit vobis. Et non obaudierunt, nec intenderunt; sed » ambulaverunt in cogitationibus cordis malitiæ suæ, et facti » sunt retrorsum, et non ad priora [3]. » Et iterum per eumdem ipsum dicens : « Sed in hoc glorietur qui gloriatur, intelligere et scire quoniam ego sum Dominus, qui facio » misericordiam, et justitiam, et judicium in terra, » intulit : « Quoniam in his voluntas mea est, dicit Dominus [4]; » sed non in sacrificiis, nec in holocaustomatibus, nec in oblationibus. Non enim principaliter hæc, sed secundum consequentiam, et propter prædictam causam habuit populus.

[1] Jerem. VI, 20. — [2] Jerem. VII, 2, 3. — [3] Ibid. 21 et seqq. — [4] Jerem. IX, 24.

sicut iterum Esaias ait : « Non mihi oves holocaustomatis » tui, nec in sacrificiis tuis clarificasti me : non servisti mihi » in sacrificiis, nec aliquid laboriose fecisti in thure : nec » mercatus es mihi argento incensum, nec adipem sacrifi- » ciorum tuorum concupivi ; sed in peccatis tuis et ini- » quitatibus tuis ante me stetisti [1]. Super quem igitur, ait, » aspiciam, nisi super humilem, et quietum, et trementem » sermones meos [2] ? Non enim adipes et carnes pingues au- » ferent a te injustitias tuas [3]. Hoc est jejunium quod ego » elegi, dicit Dominus. Solve omnem nodum injustitiæ, » dissolve connexus violentium commerciorum, dimitte » quassatos in requiem, et omnem conscriptionem injus- » tam conscinde. Frange esurienti panem tuum ex animo, » et peregrinum sine tecto induc in domum tuam. Si vide- » ris nudum, cooperi eum, et domesticos seminis tui non » despicies. Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sa- » nitates tuæ citius orientur, et præcedet ante te justitia, » et gloria Domini circumdabit te : et adhuc te loquente » dicam, Ecce adsum [4]. » Et Zacharias autem in duodecim Prophetis, significans eis voluntatem Dei, ait : « Hæc dicit » Dominus omnipotens : Judicium justum judicate, pieta- » tem et misericordiam facite unusquisque ad fratrem suum. » Viduam, et orphanum, et proselytum, et pauperem nolite » opprimere, et unusquisque malitiæ fratris sui non remi- » niscatur in corde suo [5]. » Et iterum : « Hi sunt, inquit, » sermones quos facietis. Loquimini veritatem unusquisque » ad proximum suum, et judicium pacificum judicate in » portis vestris ; et unusquisque malitiam fratris sui non » recogitet in corde suo ; et jurationem falsam ne dilexe- » ritis : quoniam hæc omnia odi, dicit Dominus omnipo- » tens [6]. » Et David autem similiter : « Quis est, inquit,

[1] Esai. XLIII, 23. — [2] Esai. LXVI, 2. — [3] Jerem. XI, 15. — [4] Esai. LVIII, 6 et seqq. — [5] Zachar. VII, 9, 10. — [6] Zachar. VIII, 16, 17.

» homo qui vult vitam, et amat videre dies bonos? Cohibe » linguam tuam a malo, et labia tua, ne loquantur dolum. » Declina a malo, et fac bonum : inquire pacem, et sequere » eam [1]. »

IV. Ex quibus omnibus manifestum est, quia non sacrificia et holocaustomata quærebat ab eis Deus, sed fidem, et obedientiam, et justitiam, propter illorum salutem. Sicut in Osee propheta docens eos Deus suam voluntatem, dicebat : « Misericordiam volo plus quam sacrificium, et agni» tionem Dei super holocaustomata [2]. » Sed et Dominus noster eadem monebat eos, dicens : « Si enim cognovis» setis quid est : Misericordiam volo, et non sacrificium; » nunquam condemnassetis innocentes [3] : » testimonium quidem reddens Prophetis, quoniam veritatem prædicabant; illos autem arguens sua culpa insipientes.

V. Sed et suis discipulis dans consilium, primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, eum qui ex creatura panis est accepit, et gratias egit, dicens : « Hoc est meum corpus [4]. » Et calicem similiter, qui est ex ea creatura quæ est secundum nos, suum sanguinem confessus est, et novi Testamenti novam docuit oblationem; quam Ecclesia ab Apostolis accipiens, in universo mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis præstat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim Prophetis Malachias sic præsignificavit : « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omni» potens, et sacrificium non accipiam de manibus vestris. » Quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum » clarificatur inter gentes, et in omni loco incensum offer» tur nomini meo, et sacrificium purum : quoniam magnum » est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipo-

[1] Psal. XXXIII, 13, 14. — [2] Osc. VI, 6. — [3] Matth. XII, 7. — [4] Matth. XXVI, 26 et seqq.

» tens[1]; » manifestissime significans per hæc, quoniam prior quidem populus cessabit offerre Deo; omni autem loco sacrificium offeretur ei, et hoc purum; nomen autem ejus glorificatur in gentibus.

VI. Quod est autem aliud nomen quod in gentibus glorificatur, quam quod est Domini nostri, per quem glorificatur Pater, et glorificatur homo? Et quoniam proprii Filii ejus est, et ab eo factus est homo, suum illum vocat. Quemadmodum si quis rex ipse filii sui pingat imaginem, juste suam illam dicit imaginem secundum utrumque, quoniam et filii ejus est, et quoniam ipse fecit eam : sic et Jesu Christi nomen, quod per universum mundum glorificatur in Ecclesia, suum esse confitetur Pater, et quoniam Filii ejus est, et quoniam ipse scribens id, ad salutem dedit hominum. Quoniam ergo nomen Filii proprium Patris est, et in Deo omnipotente per Jesum Christum offert Ecclesia, bene ait secundum utraque : « Et in omni loco incensum offertur » nomini meo, et sacrificium purum[2]. » Incensa autem Joannes in Apocalypsi, « orationes *esse ait* sanctorum[3]. »

CAPUT XVIII.

In sola Ecclesia Catholica cum simplicitate et justitia offerri verum ac purum sacrificium, Eucharistiam videlicet, quæ est ipsum corpus et sanguis Christi.

I. Igitur Ecclesiæ oblatio, quam Dominus docuit offerri in universo mundo, purum sacrificium reputatum est apud Deum, et acceptum est ei : non quod indigeat a nobis sacrificium, sed quoniam is qui offert, glorificatur ipse in eo quod offert, si acceptetur munus ejus. Per munus enim erga regem, et honos et affectio ostenditur : quod in omni simplicitate et innocentia Dominus volens nos offerre, prædi-

[1] Malach. I, 10, 11. — [2] *Ibid.* 11. — [3] Apoc. V, 8.

cavit dicens : « Cum igitur offers munus tuum ad altare, et » recordatus fueris quoniam frater tuus habet aliquid ad- » versum te, dimitte munus tuum ante altare, et vade pri- » mum reconciliari fratri tuo, et tunc reversus offeres munus » tuum [1]. » Offerre igitur oportet Deo primitias ejus creaturæ, sicut et Moyses ait : « Non apparebis vacuus ante » conspectum Domini Dei tui [2] ; » ut in quibus gratus exstitit homo, in his gratus eis deputatus, eum qui est ab eo percipiat honorem.

II. Et non genus oblationum reprobatum est; oblationes enim et illic, oblationes autem et hic : sacrificia in populo, sacrificia in Ecclesia : sed species immutata est tantum, quippe cum jam non a servis, sed a liberis offeratur. Unus enim et idem Dominus; proprium autem character servilis oblationis, et proprium liberorum, uti et per oblationes ostendatur indicium libertatis. Nihil enim otiosum, nec sine signo, neque sine argumento apud eum. Et propter hoc illi quidem decimas suorum habebant consecratas : qui autem perceperunt libertatem, omnia quæ sunt ipsorum ad dominicos decernunt usus, hilariter et libere dantes ea, non quæ sunt minora, utpote majorum spem habentes; vidua illa et paupere hic totum victum suum mittente in gazophylacium Dei.

III. Ab initio enim respexit Deus ad munera Abel, quoniam cum simplicitate et justitia offerebat : super sacrificium autem Cain non respexit, quoniam cum zelo et malitia, quæ erat adversus fratrem, divisionem habebat in corde, quemadmodum occulta ejus arguens Deus ait : « Nonne si recte » offeras, recte autem non dividas, peccasti? quiesce [3] : » quoniam non sacrificio placatur Deus. Si enim quis solummodo secundum quod videtur, munde, et recte, et legitime offerre tentaverit; secundum autem suam animam non recte

[1] Matth. v, 23, 24. — [2] Deut. xvi, 16. — [3] Gen. iv, 7.

dividat eam quæ est ad proximum communionem, neque timorem habeat Dei; non per id quod recte foris oblatum est sacrificium, seducit Deum, intus habens peccatum; nec oblatio talis proderit ei aliquid, sed cessatio mali, quod est intus conceptum, ne per assimulatam operationem, magis autem peccatum ipsum, sibi homicidam faciat hominem. Propter quod et dicebat Dominus : « Væ vobis, Scribæ et » Pharisæi hypocritæ! quoniam similes estis monumentis » dealbatis. Foris enim sepulcrum apparet formosum; intus » autem plenum est ossibus mortuorum, et universa im- » munditia : sic et vos a foris quidem apparetis hominibus » quasi justi, intus autem pleni estis malitia et hypocrisi [1]. » Cum a foris enim recte offerre putarentur, similem zelum Cain habebant in semetipsis : propter quod et occiderun justum, prætermittentes consilium Verbi, quemadmodum et Cain. Illi enim ait : *Quiesce;* et non assensit. Quiescere autem quid est aliud, quam desinere a proposito impetu ? Et his similia dicens : « Pharisæe, inquit, cæce, emunda » quod est intus calicis, ut fiat et quod foris est, mundum [2]. » Et non audierunt. « Ecce *enim,* ait Jeremias, non sunt » oculi tui nec cor tuum bonum; sed in cupiditate tua, et » ad sanguinem justum, ut effundas eum, et ad injustitiam, » et ad homicidium, ut facias [3]. » Et iterum Esaias : « Fe- » cistis, inquit, consilium, non per me; et testamentum, » non per spiritum meum [4]. » Ut igitur interior eorum voluntas et cogitatio ad manifestum producta, sine culpa et malum non operantem ostendat esse Deum, eum qui absconsa manifestat, sed non qui malum operetur; cum minime quiesceret Cain; ait ei : « Ad te conversio ejus, et tu » dominaberis ejus [5]. » Pilato quoque similiter dicebat : « Nullam haberes potestatem in me, nisi datum tibi fuis-

[1] Matth. XXIII, 27, 28. — [2] *Ibid.* 26. — [3] Jerem. XXII, 17. — [4] Esai. XXX, 1. — [5] Gen. IV, 7.

» set desuper[1]; » concedente Deo semper justum, ut hic quidem ex his quæ passus est et sustinuit, probatus recipiatur; qui autem malignatus est, ex his quæ egit, adjudicatus expellatur. Igitur non sacrificia sanctificant hominem; non enim indiget sacrificio Deus : sed conscientia ejus qui offert sanctificat sacrificium, pura existens, et præstat acceptare Deum quasi ab amico. « Peccator autem, » inquit, qui occidit mihi vitulum, quasi occidat canem[2]. »

IV. Quoniam igitur cum simplicitate Ecclesia offert, juste munus ejus purum sacrificium apud Deum deputatum est. Quemadmodum et Paulus Philippensibus ait : « Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ a vobis » missa sunt, odorem suavitatis, hostiam acceptabilem, » placentem Deo[3]. » Oportet enim nos oblationem Deo facere, et in omnibus gratos inveniri fabricatori Deo, in sententia pura et fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione ferventi, primitias earum quæ sunt ejus, creaturarum offerentes. Et hanc oblationem Ecclesia sola puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura ejus. Judæi autem non offerunt : manus enim eorum sanguine plenæ sunt : non enim receperunt Verbum, quod offertur Deo. Sed neque omnes hæreticorum synagogæ. Alii enim alterum præter fabricatorem dicentes Patrem, ea quæ secundum nos creata sunt, offerentes ei, cupidum alieni ostendunt eum, et aliena concupiscentem. Qui vero ex defectione, et ignorantia, et passione dicunt facta ea quæ sunt secundum nos, ignorantiæ, passionis, et defectionis fructus offerentes, peccant in Patrem suum, contumeliam facientes magis ei, quam gratias agentes. Quomodo autem constabit eis, eum panem in quo gratiæ actæ sint, corpus esse Domini sui, et calicem sanguinis ejus, si non ipsum fabricatoris mundi Filium dicant, id est,

[1] Joan. XIX, 11. — [2] Esai. LXVI, 3. — [3] Philip. IV, 18.

Verbum ejus, per quod lignum fructificat, et defluunt fontes, et terra dat primum quidem fœnum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in spica?

V. Quomodo autem rursus dicunt carnem in corruptionem devenire, et non percipere vitam, quæ corpore Domini et sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo quæ prædicta sunt. Nostra autem consonans est sententia Eucharistiæ, et Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei quæ sunt ejus, congruenter communicationem et unitatem prædicantes carnis et Spiritus. Quemadmodum enim qui est a terra panis, percipiens invocationem Dei, jam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena et cœlesti : sic et corpora nostra percipientia Eucharistiam, jam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia.

VI. Offerimus enim ei, non quasi indigenti, sed gratias agentes dominationi ejus, et sanctificantes creaturam. Quemadmodum enim Deus non indiget eorum quæ a nobis sunt, sic nos indigemus offerre aliquid Deo; sicut Salomon ait : « Qui miseretur pauperi, fœnerat Deo[1]. » Qui enim nullius indigens est Deus, in se assumit bonas operationes nostras, ad hoc ut præstet nobis retributionem bonorum suorum, sicut Dominus noster ait : « Venite, benedicti Patris mei, » percipite præparatum vobis regnum. Esurivi enim, et de- » distis mihi manducare : sitivi, et potastis me : hospes fui, » et collegistis me; nudus, et cooperuistis me; infirmus, et » visitastis me; in carcere, et venistis ad me[2]. » Sicut igitur non his indigens, vult tamen a nobis propter nos fieri, ne simus infructuosi : ita id ipsum Verbum dedit populo præceptum faciendarum oblationum, quamvis non indigeret eis, ut discerent Deo servire; sic et ideo nos quoque

[1] Prov. XIX, 17. — [2] Matth. XXV, 34 et seqq.

offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione. Est ergo altare in cœlis (illuc enim preces nostræ, et oblationes diriguntur); et templum, quemadmodum Joannes in Apocalypsi ait : « Et apertum est templum Dei[1]; » et tabernaculum : « Ecce enim, inquit, tabernaculum Dei, in » quo habitabit cum hominibus[2]. »

CAPUT XIX.

Terrena quidem cœlestium typos esse posse : sed ipsa cœlestia aliarum rerum supernarum et ignotarum typos, aut Deum nobis notum alterius ignoti typum sine insania dici non posse.

I. Munera autem, et oblationes, et sacrificia omnia in typo populus accepit, quemadmodum ostensum est Moysi in monte, ab uno et eodem Deo cujus et nunc in Ecclesia glorificatur nomen in omnibus gentibus. Sed terrena quidem, quæ sunt erga nos disposita, congruit typos esse eorum quæ sunt cœlestia, ab eodem tamen Deo facta. Nec enim aliter poterat assimilare spiritualium imaginem. Quæ autem supercœlestia et spiritualia sunt, et quantum ad nos spectat invisibilia et inenarrabilia, typos rursus alterorum cœlestium dicere, et alterius Pleromatis, et Deum alterius Patris imaginem esse; et errantium est a veritate, et omnimodo stultorum et hebetum. Coguntur enim hi tales, quemadmodum sæpenumero ostendimus, semper typos typorum, et imagines imaginum adinvenire, et nunquam figere animum suum in uno et vero Deo. Supra enim Deum factæ sunt cogitationes ipsorum, supergressi cordibus suis ipsum magistrum, suspicione quidem superelati et supergressi, veritate autem declinantes a vero Deo.

II. Ad quos juste quis dicat, quemadmodum ipse sermo suggerit : Quatenus super Deum extollitis cogitationes ves-

[1] Apoc. XI, 19. — [2] Apoc. XXI, 3.

tras, inconsiderate elati? Audistis « mensos esse cœlos in » palma[1]; » dicite mihi mensuram, et enarrate multitudinem cubitorum innumerabilem : exponite mihi plenitudinem, latitudinem, et longitudinem, et altitudinem, circummensurationis initium et finem, quæ non intelligit cor hominis; et non comprehendit ea. Vere enim magna sunt thesaurophylacia cœlestia : immensurabilis est in corde Deus, et incomprehensibilis in animo, qui comprehendit terram pugillo. Quis respicit mensuram dexteræ ejus? Digitum quis cognoscit; aut manum ejus quis intelligit, eam quæ mensurat immensa, eam quæ tendit mensura sua mensuram cœlorum, et constringit pugillo terram cum abyssis, quæ in se continet latitudinem, et longitudinem, et profundum deorsum, et altitudinem supernam universæ conditionis, quæ videtur, quæ auditur et intelligitur, et quæ invisibilis est? Et propter hoc « super omne initium, et potestatem, » et dominationem, et omne nomen quod nominatur[2] » omnium quæ facta sunt et condita sunt, existens Deus. Ipse est qui cœlos implet, et perspicit abyssos, qui est et cum unoquoque nostrum : « Deus, enim inquit, appropinquans » ego sum, et non Deus de longinquo. Si absconditur homo » in absconsis, et ego eum non videbo[3]? » Manus enim ejus apprehendit omnia : et ipsa est quæ cœlos quidem illuminat, illuminat etiam quæ sub cœlo sunt, et scrutatur renes et corda, et in absconsis inest, et in secretis nostris, et in manifesto alit et conservat nos.

III. Si autem plenitudinem et magnitudinem manus ejus non comprehendit homo, quemadmodum poterit quis intelligere aut cognoscere in corde tam magnum Deum? Quem quasi jam mensi sint et perspexerint, et universum eum decurrerint, super eum esse aliud Pleroma Æonum confingunt, et alterum Patrem; ad cœlestia quidem non suspi-

[1] Esai. xl, 12. — [2] Ephes. i, 21. — [3] Jerem. xxiii, 23.

cientes, vere autem in profundum Bythum dementiæ descendentes : Patrem quidem dicentes suum finiri usque ad ea quæ sunt extra Pleroma, Demiurgum vero rursum non attingere usque ad Pleroma : et sic neutrum eorum ponunt esse perfectum et comprehendentem omnia. Deerit enim illi quidem universa, quæ est extra Pleroma, mundi fabricatio; huic autem quæ est intra Pleroma, fabricatio, et neuter eorum erit omnium Deus. Quoniam autem magnitudinem Dei ex his quæ facta sunt nemo enarrare potest, hoc omnibus manifestum est : et quoniam magnitudo ejus non deficit, sed omnia continet, et pervenit usque ad nos, et nobiscum est, omnis quicumque digne Deo sapit, confitebitur.

CAPUT XX.

Unum Deum per Verbum et Spiritum sanctum omnia quæ in mundo sunt condidisse : atque invisibilem licet in hac vita, et incomprehensibilem, non tamen ignotum esse; utpote quem opera prædicent, et cujus Verbum multis modis semper videndum se et cognoscendum præbuerit.

I. Igitur secundum magnitudinem non est cognoscere Deum; impossibile est enim mensurari Patrem : secundum autem dilectionem ejus (hæc est enim quæ nos per Verbum ejus perducit ad Deum) obedientes ei, semper discimus quoniam est tantus Deus, et ipse est qui per semetipsum constituit, et elegit, et adornavit, et continet omnia : in omnibus autem et hunc mundum, qui est secundum nos. Et nos igitur, cum his quæ continentur, ab eo facti sumus. Et hic est de quo Scriptura ait : « Et plasmavit Deus homi» nem, limum terræ accipiens, et insufflavit in faciem ejus » flatum vitæ[1]. » Non ergo Angeli fecerunt nos, nec nos plasmaverunt, nec Angeli potuerunt imaginem facere Dei; nec alius quis præter Verbum Domini, nec Virtus longe

[1] Gen. II, 7.

absistens a Patre universorum. Nec enim indigebat horum Deus, ad faciendum quæ ipse apud se prædefinierat fieri, quasi ipse suas non haberet manus. Adest enim ei semper Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus, per quos, et in quibus omnia libere et sponte fecit, ad quos et loquitur, dicens : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudi-» nem nostram[1]; » ipse a semetipso substantiam creaturarum, et exemplum factorum, et figuram in mundo ornamentorum accipiens.

II. Bene ergo pronuntiavit Scriptura quæ dicit : « Primo » omnium crede, quoniam unus est Deus, qui omnia con-» stituit et consummavit; et fecit ex eo quod non erat, ut » essent omnia: omnium capax, et qui a nemine capiatur[2]. » Bene autem et in Prophetis Malachias ait : « Nonne unus » Deus qui constituit nos? Nonne Pater unus est omnium » nostrum[3]? » Consequenter autem et Apostolus ait : « Unus » Deus, inquit, Pater, qui super omnes, et in omnibus no-» bis[4]. » Similiter autem Dominus : « Omnia mihi, inquit, » tradita sunt a Patre meo[5]; » manifeste ab eo qui omnia fecit (non enim aliena, sed sua tradidit ei. In omnibus autem nihil subtractum est : et propter hoc idem est judex viventium et mortuorum, « habens clavem David : ape-» riet, et nemo claudet : claudet, et nemo aperiet[6]. » Nemo enim alius poterat, nec in cœlo, nec in terra, nec subtus terram aperire paternum librum, nec videre eum, nisi agnus qui occisus est et sanguine suo redemit nos) : ab eodem, qui omnia Verbo fecit, et Sapientia adornavit, accipiens omnium potestatem, quando Verbum caro factum est, ut quemadmodum in cœlis principatum habuit Verbum Dei, sic et in terra haberet principatum, quoniam homo justus, « qui peccatum non fecit, nec inventus est

[1] Gen. I, 26. — [2] Hermas, lib. II, mand. I. — [3] Malach. II, 10. — [4] Ephes. IV, 6. — [5] Matth. XI, 27. — [6] Apoc. III, 7.

» dolus in ore ejus [1]; » principatum autem habeat eorum quæ sunt sub terra, ipse primogenitus mortuorum factus : et ut viderent omnia, quemadmodum prædiximus, suum Regem; et ut in carne Domini nostri occurrat paterna lux, et a carne ejus rutila veniat in nos, et sic homo deveniat in incorruptelam, circumdatus paterno lumine.

III. Et quoniam Verbum, id est, Filius, sèmper cum Patre erat, per multa demonstravimus. Quoniam autem et Sapientia, quæ est Spiritus, erat apud eum ante omnem constitutionem, per Salomonem ait : « Deus sapientia fun-» davit terram, paravit autem cœlum prudentia. Sensu ejus » abyssi eruperunt, nubes autem manaverunt ros [2]. » Et rursus : « Dominus creavit me principium viarum suarum » in opera sua, ante sæcula fundavit me, in initio antequam » terram faceret, priusquam abyssos constitueret, et prius-» quam procederent fontes aquarum, antequam montes » confirmarentur : ante omnes autem colles genuit me [3]. » Et iterum : « Cum pararet cœlum, eram cum illo, et cum » firmos faceret fontes abyssi, quando fortia faciebat fun-» damenta terræ, eram apud eum aptans. Ego eram cui » adgaudebat, quotidie autem lætabar ante faciem ejus in » omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto, et jucunda-» batur in filiis hominum [4]. »

IV. Unus igitur Deus, qui Verbo et Sapientia fecit et aptavit omnia : hic est autem Demiurgus, qui et mundum hunc attribuit humano generi, qui secundum magnitudinem quidem ignotus est omnibus his qui ab eo facti sunt (nemo enim investigavit altitudinem ejus, nec veterum, qui quieverunt, nec eorum qui nunc sunt) : secundum autem dilectionem cognoscitur semper, per eum per quem constituit omnia. Est autem hic Verbum ejus, Dominus

[1] I Pet. II, 22. — [2] Prov. III, 19, 20. — [3] Prov. VIII, 22 et seqq. — [4] *Ibid.* 27 et seqq.

noster Jesus Christus, qui novissimis temporibus homo in hominibus factus est, ut finem conjungeret principio, id est, hominem Deo. Et propterea Prophetæ ab eodem Verbo propheticum accipientes charisma, prædicaverunt ejus secundum carnem adventum, per quem commistio et communio Dei et hominis secundum placitum Patris facta est, ab initio prænuntiante Verbo Dei, quoniam videbitur Deus ab hominibus, et conversabitur cum eis super terram, et colloqueretur, et affuturus esset suo plasmati, salvans illud, et perceptibilis ab eo, et liberans nos de manibus omnium odientium nos, hoc est, ab universo transgressionis spiritu; et faciens nos servire sibi in sanctitate et justitia omnes dies nostros, uti complexus homo Spiritum Dei, in gloriam cedat Patris.

V. Hæc prophetice significabant Prophetæ, sed non quemadmodum quidam dicunt, invisibili Patre omnium existente, alterum esse eum qui a Prophetis videretur; qui in totum, quid sit prophetia, nesciunt. Nam prophetia est prædicatio futurorum, id est, eorum quæ post erunt præsignificatio. Præsignificabant igitur Prophetæ quoniam videbitur Deus ab hominibus; quemadmodum et Dominus ait : « Beati » mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt[1]. » Sed secundum magnitudinem quidem ejus, et mirabilem gloriam, « nemo videbit Deum, et vivet[2]; » incapabilis enim Pater : secundum autem dilectionem et humanitatem, et quod omnia possit, etiam hoc concedit iis qui se diligunt, id est, videre Deum, quod et prophetabant Prophetæ. Quoniam « quæ impossibilia apud homines, possibilia apud » Deum[3]. » Homo etenim a se non videt Deum. Ille autem volens videtur hominibus quibus vult, et quando vult, et quemadmodum vult. Potens est enim in omnibus Deus : visus quidem tunc per Spiritum prophetiæ, visus autem et

[1] Matth. v, 8. — [2] Exod. xxxiii, 20. — [3] Luc. xviii, 27.

per Filium adoptive, videbitur autem et in regno cœlorum paternaliter; Spiritu quidem præparante hominem in Filio Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Patre autem incorruptelam donante in æternam vitam, quæ unicuique evenit ex eo quod videat Deum. Quemadmodum enim videntes lumen, intra lumen sunt, et claritatem ejus percipiunt : sic et qui vident Deum, intra Deum sunt, percipientes ejus claritatem. Vivificat autem eos claritas : percipiunt ergo vitam, qui vident Deum. Et propter hoc incapabilis, et incomprehensibilis (et invisibilis), visibilem se, et comprehensibilem, et capacem hominibus præstat, ut vivificet percipientes et videntes se. Quemadmodum enim magnitudo ejus investigabilis est, sic et benignitas ejus inenarrabilis : per quam visus vitam præstat iis qui vident eum. Quoniam vivere sine vita impossibile est : subsistentia autem vitæ de Dei participatione evenit : participatio autem Dei est videre Deum, et frui benignitate ejus.

VI. Homines igitur videbunt Deum, ut vivant, per visionem immortales facti, et pertingentes usque in Deum. Quod, sicut prædixi, per Prophetas figuraliter manifestabatur, quoniam videbitur Deus ab hominibus qui portant Spiritum ejus, et semper adventum ejus sustinent. Quemadmodum et in Deuteronomio Moses ait : « In die ista videbimus, quoniam loquetur Deus ad hominem, et vivet[1]. » Quidam enim eorum videbant Spiritum propheticum, et operationes ejus in omnia genera charismatum effusas; alii vero adventum Domini, et eam quæ est ab initio administrationem, per quam fecit voluntatem Patris, quæ est in cœlis, et quæ est in terris; alii vero et glorias paternas temporibus aptas, et ipsis qui videbant et tunc audiebant, et hominibus qui deinceps audituri erant. Sic igitur manifestabatur Deus : per omnia enim hæc Deus Pater ostendi-

[1] Deut. v, 24.

tur, Spiritu quidem operante, Filio vero ministrante, Patre vero comprobante, homine vero consummato ad salutem. Quemadmodum et per Prophetam Osee ait : « Ego, inquit, » visiones multiplicavi, et in manibus Prophetarum assimi- » latus sum[1]. » Apostolus autem idipsum exposuit, dicens : « Divisiones autem charismatum sunt, idem autem Spiri- » tus : et divisiones ministeriorum sunt, et idem Dominus; » et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui » operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur ma- » nifestatio Spiritus ad utilitatem[2]. » Sed quoniam qui omnia in omnibus operatur, Deus est; qualis et quantus est, invisibilis et inenarrabilis est omnibus quæ ab eo facta sunt, incognitus autem nequaquam : omnia enim per Verbum ejus discunt, quia est unus Deus Pater, qui continet omnia, et omnibus esse præstat, quemadmodum in Evangelio scriptum est : « Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius, » qui est in sinu Patris; ipse enarravit[3]. »

VII. Enarrat ergo ab initio Filius Patris, quippe qui ab initio est cum Patre, qui et visiones propheticas, et divisiones charismatum, et ministeria sua, et Patris glorificationem consequenter et composite ostenderit humano generi, apto tempore ad utilitatem. Ubi est enim consequentia, illic et constantia; et ubi constantia, illic et pro tempore; et ubi pro tempore, illic et utilitas : et propterea Verbum dispensator paternæ gratiæ factus est ad utilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deum, Deo autem exhibens hominem : et invisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando homo fieret contemptor Dei, et ut semper haberet ad quod proficeret; visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deum, ne in totum deficiens a Deo homo, cessaret esse. Gloria enim Dei vivens homo : vita autem hominis

[1] Ose. XII, 10. — [2] 1 Cor. XII, 4 et seqq. — [3] Joan. I, 18.

visio Dei. Si enim quæ est per conditionem ostensio Dei vitam præstat omnibus in terra viventibus, multo magis ea quæ est per Verbum manifestatio Patris, vitam præstat his qui vident Deum.

VIII. Quoniam ergo Spiritus Dei per Prophetas futura significavit, præformans et præaptans ad id ut subditi Deo simus, futurum autem erat ut homo per sancti Spiritus beneplacitum videret; necessario oportebat eos per quos futura prædicabantur, videre Deum, quem ipsi hominibus videndum intimabant : uti non solum dicatur prophetice Deus, et Dei Filius, et Filius, et Pater, sed et ut videatur omnibus membris sanctificatis et edoctis ea quæ sunt Dei ; ut præformaretur et meditaretur homo applicari in eam gloriam quæ postea revelabitur his qui diligunt Deum. Non enim solo sermone prophetabant Prophetæ, sed et visione, et conversatione, et actibus quos faciebant, secundum id quod suggerebat Spiritus. Secundum hanc igitur rationem invisibilem videbant Deum, quemadmodum Esaias ait : « Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis[1] ; » significans, quoniam videbit oculis Deum homo, et vocem ejus audiet. Secundum hanc igitur rationem et Filium Dei hominem videbant conversatum cum hominibus, id quod futurum erat prophetantes, eum qui nondum aderat adesse dicentes, et impassibilem passibilem annuntiantes, et eum qui tunc in cœlis in limum mortis descendisse dicentes. Et reliquas autem ejus recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annuntiabant, quasdam vero per operationem typice significabant; quæ quidem videnda erant, visibiliter videntes; quæ vero audienda erant, sermone præconantes; quæ vero agenda erant, operatione perficientes; universa vero prophetice annuntiantes. Propterea et Moyses transgressori quidem Legis

[1] Esai. VI, 5.

populo igneum Deum esse dicebat, igneum a Deo diem superduci eis minitans[1]; his vero qui erga Deum timorem habebant, « Dominus Deus, dicebat, misericors, et pius, et » magnanimus, et magnæ miserationis, et verax, justitiam » servans et misericordiam in millia, auferens injustitias, » et nequitias, et peccata[2]. »

IX. Et Verbum quidem loquebatur Moysi apparens in conspectu, « quemadmodum si quis loquatur ad amicum » suum[3]. » Moyses vero cupivit manifeste videre eum qui secum loqueretur, et dictum est ei : « Sta in loco alto petræ, » et manu mea contegam super te. Quando vero transierit » claritas mea, tunc videbis quæ sunt posteriora mea; facies » autem mea non videbitur tibi : non enim videt homo fa- » ciem meam, et vivet[4]; » utraque significans, quoniam et impossibilis est homo videre Deum, et quoniam per sapientiam Dei in novissimis temporibus videbit eum homo in altitudine petræ, hoc est, in eo qui est secundum hominem ejus adventu. Et propter hoc facie ad faciem confabulatus est cum eo in altitudine montis, assistente etiam Helia, quemadmodum Evangelium retulit[5], restituens in fine pristinam repromissionem.

X. Non igitur manifeste ipsam faciem Dei videbant Prophetæ, sed dispositiones et mysteria per quæ inciperet homo videre Deum. Quemadmodum et Heliæ dicebatur : « Exies » cras, et stabis in conspectu Domini, et ecce, Dominus » transiet : et ecce spiritus magnus et fortis, qui dissolvet » montes, et conteret petras in conspectu Domini; et non » in spiritu Dominus : et post spiritum terræ motus; et non » in terræ motu Dominus : et post terræ motum ignis; et » non in igne Dominus : et post ignem vox auræ tenuis[6]. » Per hæc enim et Prophetes valde indignans propter trans-

[1] Deut. IV, 24. — [2] Exod. XXXIV 6, 7. — [3] Exod. XXXIII, 11. — [4] *Ibid.* 21 et seqq. — [5] Matth. XVII, 3. — [6] 3 Reg. XIX, 11, 12.

gressionem populi, et propter interfectionem Prophetarum, edocebatur mitius agere; ac secundum hominem adventus Domini significabatur futurus post illam Legem, quæ data est per Moysem, mitis et tranquillus, in quo nec calamum quassatum confregit, nec linum fumigans exstinxit. Ostendebatur autem et regni ejus mitis et pacifica requietio. Post enim spiritum qui conterit montes, et post terræ motum, et post ignem, tranquilla et pacifica regni ejus adveniunt tempora, in quibus cum omni tranquillitate Spiritus Dei vivificat et auget hominem. Manifestius autem adhuc et per Ezechielem factum est, quoniam ex parte dispositiones Dei, sed non ipsum videbant Prophetæ proprie Deum. Hic enim cum vidisset visionem, et Cherubim, et rotas eorum, et universæ progressionis ejus mysterium cum retulisset, et similitudinem throni cum vidisset super eos, et super thronum similitudinem quasi figuræ hominis, et illa quidem quæ erant super lumbos ejus, quasi figuram electri, quæ autem deorsum, quasi visionem ignis, et reliquam universam thronorum visionem manifestans[1]; ne quis putaret forte eum in his proprie vidisse Deum, intulit : « Hæc visio » similitudinis gloriæ Domini[2]. »

XI. Igitur si neque Moyses vidit Deum, nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cœlestibus viderunt; quæ autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Domini, et prophetiæ futurorum : manifestum est, quoniam Pater quidem invisibilis, de quo et Dominus dixit : « Deum nemo vidit » unquam[3]. » Verbum autem ejus, quemadmodum volebat ipse, et ad utilitatem videntium, claritatem monstrabat Patris, et dispositiones exponebat (quemadmodum et Dominus dixit : « Unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, ipse enarra » vit[4]; » et ipse autem interpretatur Patris Verbum, utpote dives, et multus existens) : non in una figura, nec in uno

[1] Ezech. I, 1 et seqq. — [2] Ezech. II, 1. — [3] Joan. I, 18. — [4] *Ibid.*

charactere videbatur videntibus eum, sed secundum dispensationum ejus causas sive efficaciam, sicut in Daniele scriptum est[1]. Aliquando enim cum his qui erant circa Ananiam, Azariam, Misaelem, videbatur assistens eis in fornace ignis, et in camino, et liberans eos de igne : « Et visio, inquit, » quarti similis Filio Dei[2]. » Aliquando autem « lapis a monte » abscissus sine manibus, » et percutiens temporalia regna, et ventilans ea, et ipse replens universam terram. Rursum hic idem videtur quasi Filius hominis in nubibus cœli veniens, et appropinquans ad veterem dierum, et sumens ab eo universam potestatem, et gloriam, et regnum. « Et potestas, inquit, ejus potestas æterna, et regnum ejus non » interibit[3]. » Sed et Joannes Domini discipulus in Apocalypsi sacerdotalem et gloriosum regni ejus videns adventum : « Conversus sum, inquit, videre vocem quæ loquebatur mecum, et conversus vidi septem candelabra aurea, » et inter candelabra similem Filio hominis indutum podere, et cinctum ad mammas zonam auream. Caput autem » ejus et capilli albi, quemadmodum lana alba, quomodo » nix ; et oculi ejus ut flamma ignis ; et pedes ejus similes » chalcolibano, quemadmodum in camino succensus est. » Et vox ejus quasi vox aquarum, et habet stellas septem » in manu dextera sua, et de ore ejus romphæa ex utraque » parte acuta exibat, et facies ejus quemadmodum sol fulgens in virtute sua[4]. » In his enim aliquid a Patre clarum ejus significat, ut caput : aliquid vero sacerdotale, ut podere (et propter hoc Moyses secundum hunc typum vestivit Pontificem) : aliquid vero ad finem, quemadmodum chalcolibanum in camino succensum, quod est fortitudo fidei, et perseverabile orationum : propterea adveniens in fine temporum succensionis incendium. Joanne vero non sus

[1] Dan. III, 92. — [2] Dan. II, 34, 35. — [3] Dan. VII, 13, 14. — [4] Apoc. I, 12 et seqq.

tinente visionem (« Cecidi *enim*, inquit, ad pedes ejus quasi » mortuus[1], » ut fieret quod scriptum est : « Nemo videt » Deum et vivet[2] ») et vivificans eum Verbum, et admonens quoniam ipse est in cujus pectore recumbebat ad cœnam, interrogans quis esset qui inciperet eum tradere, dicebat : « Ego sum primus, et ego novissimus; et qui vivo, » et fui mortuus; et ecce vivo in sæcula sæculorum, et ha» beo claves mortis et inferorum[3]. » Et post hæc in secunda visione eumdem Dominum videns : « Vidi *enim*, inquit, in » medio throni, et quatuor animalium, et in medio presby» terorum, agnum stantem quasi occisum, habentem cornua » septem et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, » dimissi in universam terram[4]. » Et rursum de eodem ipso agno ait : « Et ecce equus albus, et qui sedebat super » eum vocabatur fidelis et verus, et per justitiam judicat et » pugnat, et oculi ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus » diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo » scit, nisi ipse : et circumamictus vestimentum aspersum » sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. Et exerci» tus cœli sequebantur in equis albis, vestiti byssinum album » mundum : et de ore ejus procedit romphæa acuta, ut in » ea percutiat gentes : et ipse pascet eos in virga ferrea, et » ipse calcat lacum vini furoris iræ Dei omnipotentis; et » habet super vestitum, et super femur suum, nomen scrip» tum, *Rex regum et Dominus dominorum*[5]. » Sic semper Verbum Dei velut lineamenta rerum futurarum habet, et velut species dispositionum Patris hominibus ostendebat, docens nos quæ sunt Dei.

XII. Non solum autem per visiones quæ videbantur, et per sermones qui præconabantur, sed et in operationibus visus est Prophetis, ut per eos præfiguraret et præmonstra-

[1] Apoc. I, 17. — [2] Exod, XXXIII, 20. — [3] Apoc. I, 17, 18. — [4] Apoc. V, 6. — [5] Apoc. XIX, 11 et seqq.

ret futura. Propter quod et Osee propheta accepit *uxorem fornicationis;* per operationem prophetans, « quoniam for» nicando fornicabitur terra a Domino[1], » hoc est, qui super terram sunt homines; et de hujusmodi hominibus beneplacitum habebit Deus assumere Ecclesiam sanctificandam communicatione Filii ejus, sicut et illa sanctificata est communione Prophetæ. Et propter hoc Paulus « sanctificatam » ait infidelem mulierem in viro fideli[2]. » Adhuc etiam filios suos nominavit Propheta, « Non misericordiam conse» cuta, *et,* Non populus[3] : » ut, quemadmodum Apostolus ait, « fiat qui non populus, populus; et ea quæ non est » misericordiam consecuta, misericordiam consecuta : et » in loco liberata in quo vocabatur non populus, ibi voca» buntur filii Dei vivi[4]. » Id quod a Propheta typice per operationem factum est, ostendit Apostolus vere factum in Ecclesia a Christo. Sic autem et Moyses Æthiopissam accipiebat uxorem, quam ipse Israelitidem fecit[5]; præsignificans quoniam oleaster inseritur in olivam, et participans pinguedinis ejus erit. Quoniam enim is qui secundum carnem natus est Christus, a populo quidem habebat inquiri ut occideretur, liberari vero in Ægypto, id est, in Gentibus, sanctificare eos qui ibi essent infantes, unde et Ecclesiam ibi perfecit (Ægyptus enim ab initio gentilis, quemadmodum et Æthiopia); propter hoc per nuptias Moysi nuptiæ Verbi ostendebantur, et per Æthiopissam conjugem, ea quæ ex Gentibus est Ecclesia manifestabatur; cui qui detrahunt, et incusant, et derident eam, non erunt mundi. Leprosi enim erunt, et abjicientur justorum castris. Sic autem et Rahab fornicaria semetipsam quidem condemnans, quoniam esset gentilis, omnium peccatorum rea, suscepit autem tres speculatores, qui speculabantur universam ter-

[1] Ose. I, 2, 3. — [2] I Cor. VII, 14. — [3] Ose. I, 6, 9. — [4] Rom. IX, 25, 26. — [5] Exod. II, 21.

ram, et apud se abscondit, Patrem scilicet et Filium cum Spiritu sancto [1]. Et cum universa civitas in qua habitabat concidisset in ruinam, canentibus septem tubicinis, in ultimis Rahab fornicaria conservata est cum universa domo sua, fide signi coccini : sicut et Dominus dicebat his qui adventum ejus non excipiebant, Pharisæis scilicet, et coccini signum nullificant, quod erat pascha, redemptio et exodus populi ex Ægypto, dicens : « Publicani et meretrices » præcedunt vos in regno cœlorum [2]. »

CAPUT XXI.

Unam et eamdem fuisse Abrahæ fidem et nostram : hanc vero veterum Patriarcharum et dictis et factis præsignificatam fuisse.

I. Quoniam autem et in Abraham præfigurabatur fides nostra, et quoniam Patriarcha nostræ fidei, et velut Propheta fuit, plenissime Apostolus docuit in ea epistola quæ est ad Galatas, dicens : « Qui ergo tribuit vobis Spiritum, » et operatur virtutes in vobis; ex operibus Legis, an ex au» ditu fidei? Sicut Abraham credidit Deo, et reputatum est » illi ad justitiam. Cognoscite itaque, quoniam qui sunt ex » fide, hi filii sunt Abrahæ. Prævidens autem Scriptura, » quoniam ex fide justificat Gentes Deus, prænuntiavit » Abrahæ, quoniam benedicentur in eo omnes gentes. Ita» que qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham [3]. » Ob quæ non solum Prophetam eum dixit fidei, sed et patrem eorum qui ex Gentibus credunt in Christum Jesum, eo quod una et eadem illius et nostra sit fides : illo quidem credente futuris quasi jam factis, propter repromissionem Dei; nobis quoque similiter per fidem speculantibus eam quæ est in regno hæreditatem.

II. Et ea autem quæ circa Isaac, non sine significatione

[1] Jos. II, 1. — [2] Matth. XXI, 31. — [3] Gal. III, 5, 7 et seqq.

sunt. In ea enim epistola quæ est ad Romanos, ait Apostolus : « Sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris » nostri, a Verbo responsum accepit; ut secundum electio» nem propositum Dei permaneat, non ex operibus, sed ex » vocante, dictum est ei [1] : Duo populi in utero tuo, et duæ » gentes in ventre tuo, et populus populum superabit, et » major serviet minori [2]. » Ex quibus manifestum est, non solum prophetationes Patriarcharum, sed etiam partus Rebeccæ prophetiam fuisse duorum populorum; et unum quidem esse majorem, alterum vero minorem; et alterum quidem sub servitio, alterum autem liberum; unius autem et ejusdem patris. Unus et idem Deus noster et illorum, qui est absconsorum cognitor, qui scit omnia antequam fiant; et propter hoc dixit : « Jacob dilexi, Esaü autem odio » habui [3]. »

III. Si quis autem et actus qui sunt Jacob addiscat, inveniet eos non inanes, sed plenos dispositionum : et inprimis in nativitate ejus, quemadmodum apprehendit calcaneum fratris, et Jacob vocatus est, id est, supplantator; tenens, et qui non tenetur; ligans pedes, sed qui non ligatur; luctans et vincens; tenens in manu calcaneum adversarii, id est, victoriam [4]. Ad hoc enim nascebatur Dominus, cujus typum generationis præstabat, de quo et Joannes in Apocalypsi ait : « Exivit vincens, ut vinceret [5]. » Deinde autem primogenita accipiens, quando vituperavit ea frater ejus : quemadmodum et junior populus eum primogenitum Christum accepit, cum eum repulit populus ætate provectior, dicens : « Non » habemus regem, nisi Cæsarem [7]. » In Christo autem universa benedictio : et propter hoc benedictiones prioris populi a Patre subripuit posterior populus, quemadmodum Jacob abstulit benedictionem hujus Esaü. Ob quam causam

[1] Rom. IX, 10 et seqq. — [2] Gen. XXV, 23. — [3] Rom. IX, 13. — [4] Gen. XXV, 25. — [5] Apoc. VI, 2. — [6] Gen. XXV, 32. — [7] Joan. XIX, 15.

fratris patiebatur insidias et persecutiones frater suus, sicut et Ecclesia hoc idem a Judæis patitur. Peregre nascebantur duodecim Tribus, genus Israel, quoniam et Christus peregre incipiebat duodecastylum firmamentum Ecclesiæ generare. Variæ oves quæ fiebant, huic Jacob merces [1] : et Christi merces, qui ex variis et differentibus gentibus in unam cohortem fidei convenientes fiunt homines, quemadmodum Pater promisit ei : « Postula, dicens, a me, et » dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam » terminos terræ [2]. » Et quoniam multitudinis filiorum Domini Prophetæ fiebat Jacob, necessitas omnis fuit ex duabus sororibus eum filios facere; quemadmodum Christus ex duabus Legibus unius et ejusdem Patris : similiter autem et ex ancillis; significans quoniam secundum carnem ex liberis, et ex servis Christus statueret filios Dei, similiter omnibus dans munus Spiritus vivificantis nos. Omnia autem ille faciebat propter illam juniorem, bonos oculos habentem, Rachel, quæ præfigurabat Ecclesiam, propter quam sustinuit Christus : qui tunc quidem per Patriarchas suos et Prophetas præfigurans et prænuntians futura, præexercens suam partem dispositionibus Dei, et assuescens hæreditatem suam obedire Deo, et peregrinari in sæculo, et sequi verbum ejus, et præsignificare futura. Nihil enim vacuum neque sine signo apud Deum.

CAPUT XXII.

Christum non venisse propter unius sæculi homines, sed propter omnes qui juste ac pie viventes in ipsum crediderant, ac deinceps credituri erant.

I. In novissimis autem temporibus, cum venit plenitudo temporis libertatis, ipsum Verbum per seipsum sordes abluit filiarum Sion, manibus suis lavans pedes discipulorum. Hic

[1] Gen. xxx, 32. — [2] Psal. ii, 8.

est enim finis humani generis hæredificantis Deum : uti quemadmodum in initio per primos, omnes in servitutem redacti sumus debito mortis; sic in ultimo per novissimum omnes, qui ab initio discipuli, emundati et abluti quæ sunt mortis, in vitam veniant Dei. Qui enim pedes lavit discipulorum, totum sanctificavit corpus, et in emundationem adduxit. Quapropter et recumbentibus eis ministrabat escam, significans eos qui in terra recumbebant, quibus venit ministrare vitam. Sicut Jeremias ait : « Recommemoratus » est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui præ- » dormierunt in terra defossionis, et descendit ad eos, uti » evangelizaret eis salutare suum, ad salvandum eos. » Propter hoc autem, et discipulorum oculi erant gravati veniente Christo ad passionem, et inveniens eos dormientes Dominus, primo quidem dimisit, significans patientiam Dei in dormitione hominum : secundo vero veniens excitavit eos et erexit, significans quoniam passio ejus expergefactio est dormientium discipulorum, propter quos « et descendit in » inferioria terræ [1], » id quod erat inoperatum conditionis visurus oculis, de quibus et dicebat discipulis : « Multi Pro- » phetæ et justi cupierunt videre et audire quæ vos videtis » et auditis [2]. »

II. Non enim propter eos solos qui temporibus Tiberii Cæsaris crediderunt ei, venit Christus; nec propter eos solos qui nunc sunt homines providentiam fecit Pater; sed propter omnes omnino homines qui ab initio propter virtutem suam in sua generatione, et timuerunt, et dilexerunt Deum, et juste et pie conversati sunt erga proximos, et concupierunt videre Christum, et audire vocem ejus. Quapropter omnes hujusmodi in secundo adventu primo de somno excitabit, et eriget tam eos quam reliquos qui judicabuntur, et constituet in regnum suum. Quoniam

[1] Ephes. IV, 9. — [2] Matth. XIII, 17.

quidem *unus Deus, qui* Patriarchas quidem direxit in dispositiones suas, « justificavit *autem* circumcisionem ex fide, » et præputium per fidem [1]. » Quemadmodum enim in primis nos præfigurabamur, et prænuntiabamur; sic rursus in nobis illi deformantur, hoc est, in Ecclesia, et recipiunt mercedem pro his quæ laboraverunt.

CAPUT XXIII.

Patriarchas et Prophetas Christi adventum præsignificantes, viam posteris ad Christi fidem muniisse : ideoque minorem Apostolorum laborem fuisse, quod fructum alieni laboris colligerent.

I. Propter hoc dicebat Dominus discipulis : « Ecce, dico » vobis, attollite oculos vestros, et videte regiones, quoniam » albæ sunt ad messem. Nam messor mercedem accipit, et » congregat fructum in vitam æternam : uti et qui seminat, » et qui metit, simul gaudeant. In hoc enim est sermo » verus, quoniam alius est qui seminat, et alius qui metit. » Ego enim præmisi vos metere quod vos non laborastis : » alii laboraverunt, et vos in laborem eorum introistis [2]. » Qui ergo sunt qui laboraverunt, qui dispositionibus Dei deservierunt? Manifestum est, quia Patriarchæ et Prophetæ, qui etiam præfiguraverunt nostram fidem, et disseminaverunt in terra adventum Filii Dei, quis et qualis erit : uti qui posteriores erant futuri homines, habentes timorem Dei, facile susciperent adventum Christi, instructi a Prophetis. Et propter hoc Joseph, cum cognovisset quod prægnans esset Maria, et cogitaret absconse dimittere eam, Angelus in somnis dixit ad eum : « Ne timueris assumere » Mariam conjugem tuam; quod enim habet in ventre, ex » Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen » ejus Jesum : ipse enim salvabit populum suum a peccatis » eorum [3]. » Et adjecit suadens ei : « Hoc autem totum fac-

[1] Rom. III, 30. — [2] Joan. IV, 35 et seqq. — [3] Matth. I, 20, 21.

» tum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per » Prophetam dicentem : Ecce Virgo in utero accipiet, et » pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel[1]; » per sermones Prophetæ suadens ei, et excusans Mariam : hanc eamdem esse ostendens quæ ab Esaia esset prænuntiata Virgo, quæ generaret Emmanuel. Quapropter sine dubitatione suasus Joseph, et Mariam accepit, et in reliqua universa educatione Christi gaudens obsequium præstitit, usque in Ægyptum suscipiens profectionem, et inde regressum, et in Nazareth transmigrationem. Denique qui ignorabant Scripturas, et repromissionem Dei, et dispositionem Christi, patrem eum vocabant pueri. Propter hoc autem et ipse Dominus in Capharnaüm Esaiæ prophetias legebat : « Spi» ritus Domini super me, quapropter unxit me, evangelizare » pauperibus misit me, curare contribulatos corde, præco» nare captivis remissionem, et cæcis visionem[2]. » Semetipsum quoque ostendens prænuntiatum per Esaiæ prophetiam, dicebat eis : « Hodie adimpleta est Scriptura hæc in » auribus vestris[3]. »

II. Propter hoc et Philippus, cum invenisset eunuchum reginæ Æthiopum legentem ea quæ scripta sunt : « Quem» admodum ovis ad victimam ductus est, et quemadmodum » agnus in conspectu tondentis sine voce, sic non aperuit » os suum. In humilitate judicium ejus ablatum est[4]; » et reliqua quæcumque de passione ejus, et de carnali adventu, et quemadmodum inhonoratus est a non credentibus ei, pertransivit Propheta[5]; facile suasit ei credere eum esse Christum Jesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et passus est, et quæcumque prædixit Propheta, eumque esse Filium Dei, qui æternam vitam hominibus dat. Et statim ut baptizavit eum, abscessit ab eo. Nihil enim aliud deerat

[1] Matth. I, 22, 23. — [2] Luc. IV, 18. — [3] *Ibid.* 21. — [4] Act. VIII, 27 et seqq. — [5] Esai. LIII, 7.

ei qui a Prophetis fuerat præcatechizatus : non Deum Patrem, non conversationis dispositionem, sed solum adventum ignorabat Filii Dei; quem cum breviter cognovisset, agebat iter gaudens, præco futurus in Æthiopia Christi adventus. Quapropter non multum laboravit circa eum Philippus, quoniam erat in timore Dei præaptatus a Prophetis. Propter hoc autem et Apostoli, oves colligentes quæ perierant domus Israel, de Scripturis alloquentes eos, ostendebant Jesum crucifixum hunc esse Christum Filium Dei vivi, et magnam multitudinem suadebant, qui tamen habebant timorem ad Deum : et una die baptizati sunt hominum tria millia, et quatuor, et quinque.

CAPUT XXIV.

Difficiliorem fuisse Gentium quam Judæorum conversionem; majorem proinde Apostolorum laborem qui illi, quam qui huic operam navabant.

I. Propter hoc et Paulus, Gentium Apostolus cum esset, « Plus eis, inquit, omnibus laboravi[1]. » Illis enim facilis catechizatio fuit, videlicet cum ex Scripturis haberent ostensiones; et qui Moysem et Prophetas audiebant, et facile recipiebant primogenitum mortuorum, et principem vitæ Dei, eum qui per extensionem manuum dissolvebat Amalech, et vivificabat hominem de serpentis plaga per fidem quæ erat in eum. Gentes quidem primo catechizabat Apostolus, quemadmodum in eo libro qui ante hunc est ostendimus, discedere ab idolorum superstitione, et unum Deum colere, factorem cœli et terræ, et universæ conditionis fabricatorem : esse autem hujus Filium Verbum ejus, per quem constituit omnia; et hunc in novissimo tempore hominem in hominibus factum, reformasse quidem humanum

[1] 1 Cor. xv, 10.

genus, destruxisse autem et vicisse inimicum hominis, et donasse suo plasmati adversus reluctantem victoriam. Adhuc autem etsi non faciebant qui erant ex circumcisione sermones Dei, quod essent contemptores; sed erant præstructi non mœchari, nec fornicari, non furari, nec fraudare, et quæcumque in exterminium proximorum fiunt, mala esse, et odiri a Deo. Quapropter et facile assentiebant ab his abstinere, quoniam hæc didicerant.

II. Gentiles vero et hoc ipsum discere oportebat, quoniam hujusmodi operationes malæ, et exterminatoriæ, et inutiles sunt, et damnosæ his qui operantur eas. Quapropter plus laborabat qui in Gentes apostolatum acceperat, quam qui in circumcisione præconabant Filium Dei. Illos enim adjuvabant Scripturæ, quas confirmavit Dominus, et adimplevit, talis veniens qualis et prædicabatur : hic vero peregrina quædam eruditio, et nova doctrina, Deos Gentium non solum non esse Deos, sed et idola esse dæmoniorum; esse autem unum Deum, qui est « super omnem principatum, et do» minationem, et potestatem, et omne nomen quod nomi» natur [1] : » et hujus Verbum naturaliter quidem invisibilem, palpabilem et visibilem in hominibus factum, et « usque » ad mortem *descendisse*, mortem autem crucis [2] : » et eos qui in eum credunt, incorruptibiles et impassibiles futuros, et percipere regnum cœlorum. Et hæc sermone prædicabantur Gentibus sine Scripturis : quapropter et plus laborabant qui in Gentes prædicabant. Generosior autem rursus fides Gentium ostenditur, sermonem Dei assequentium, sine instructione Litterarum.

[1] Ephes. I, 21. — [2] Philip. II, 8.

CAPUT XXV.

Utrumque Testamentum in Abrahamo, et in Thamaris partu præsignatum fuisse : unum vero utriusque Testamenti Deum esse.

I. Sic enim oportuerat filios Abrahæ, quos illi de lapidibus excitavit Deus, et fecit, assistere ei, principi et prænuntiatori facto nostræ fidei; qui et accepit testamentum circumcisionis, post eam justificationem quæ fuerat in præputio fidei : ut præfigurarentur in eo utraque Testamenta, ut fieret pater omnium qui sequuntur Verbum Dei et peregrinationem in hoc sæculo sustinent, id est, eorum qui ex circumcisione, et eorum qui ex præputio fideles sunt : sicut et « Christus lapis summus angularis [1], » omnia sustinens, et in unam fidem Abrahæ colligens eos qui ex utroque Testamento apti sunt in ædificationem Dei. Sed hæc quidem quæ est in præputio fides, utpote finem conjungens principio, prima et novissima facta est. Etenim ante circumcisionem erat in Abraham, et in reliquis justis qui placuerunt Deo, sicut demonstravimus : et rursus in novissimis temporibus orta est in humano genere per Domini adventum. Circumcisio vero et Lex operationum media obtinuerunt tempora.

II. Hoc et per alia quidem multa, jam vero et per Thamar Judæ nurum typice ostenditur. Cum enim concepisset geminos, alter eorum prior protulit manum suam : et cum obstetrix putaret eum primogenitum esse, coccinum alligavit signum in manu ejus. Cum hoc autem factum esset, et abstraxisset manum suam, prior exivit frater ejus Phares; sic deinde secundus ille, in quo erat coccinum, Zara [2] : clare manifestante Scriptura, eum quidem populum qui habet coccinum signum, id est, eam fidem quæ est in præputio,

[1] Ephes. II, 20. — [2] Gen. XXXVIII, 27 et seqq.

præostensam quidem primum in Patriarchis, post deinde subtractam, uti nasceretur frater ejus; deinde sic eum qui prior esset, secundo loco natum, qui est cognitus per signum coccinum quod erat in eo; quod est passio justi, ab initio præfigurata in Abel, et descripta a Prophetis, perfecta vero in novissimis temporibus in Filio Dei.

III. Oportebat enim quædam quidem prænuntiari paternaliter a patribus, quædam autem præfigurari legaliter a Prophetis, quædam vero deformari secundum formationem Christi, ab his qui adoptionem perceperunt : omnia vero in uno Deo ostenduntur. Cum enim unus esset Abraham, in semetipso præfigurabat duo Testamenta, in quibus alii quidem seminaverunt, alii vero messi sunt : « In hoc enim, » inquit, sermo est verus, quoniam alter quidem est qui » seminat *populus,* alter qui metet [1] : » unus autem Deus præstans utrisque quæ sunt apta, semen quidem seminanti, panem vero ad edendum metenti. Quemadmodum alter quidem est qui plantat, et alter qui adaquat, unus autem qui dat incrementum, Deus. Disseminaverunt enim sermonem de Christo Patriarchæ et Prophetæ; demessa est autem Ecclesia, hoc est, fructum percepit. Propter hoc et ipsi orant habere tabernaculum in ea, Jeremia dicente : « Quis dabit mihi in deserto habitationem novissimam [2] ? » uti et qui seminat, et qui metit, simul gaudeant in Christi regno, qui omnibus adest, de quibus ab initio bene sensit Deus, attribuens adesse eis Verbum suum.

[1] Joan. IV, 37. — [2] Jerem. IX, 2.

CAPUT XXVI.

Thesaurus absconditus in Scripturis Christus, hujus adventu ac cruce patefactus; Scripturarum vero expositionem doctrinæque veritatem a solis episcopis, qui in Ecclesia Catholica successionem habent ab Apostolis, petendam esse.

I. Si quis igitur intentus legat Scripturas, inveniet in iisdem de Christo sermonem, et novæ vocationis præfigurationem. Hic est enim thesaurus absconsus in agro[1], id est, in isto mundo (*Ager* enim *mundus est*[2]) : absconsus vero in Scripturis thesaurus Christus, quoniam per typos et parabolas significabatur. Unde non poterat hoc quod secundum hominem est intelligi, priusquam consummatio eorum quæ consummata sunt veniret; quæ est adventus Christi. Et propter hoc Danieli prophetæ dicebatur : « Muni » sermones, et signa librum usque ad tempus consumma- » tionis, quoadusque discant multi, et adimpleatur agnitio. » In eo enim cum perficietur dispersio, cognoscent omnia » hæc[3]. » Sed et Jeremias ait : « In novissimis diebus in- » telligent ea[4]. » Omnis enim prophetia, priusquam habeat effectum, ænigmata et ambiguitates sunt hominibus. Cum autem venerit tempus, et evenerit quod prophetatum est; tunc prophetiæ habent liquidam et certam expositionem. Et propter hoc quidem Judæis cum legitur Lex in hoc nunc tempore, fabulæ similis est; non enim habent expositionem omnium rerum pertinentem ad adventum Filii Dei, qui est secundum hominem : a Christianis vero cum legitur, thesaurus est absconsus in agro, cruce vero Christi revelatus est, et explanatus, et ditans sensus hominum, et ostendens sapientiam Dei, et eas quæ sunt erga hominem dispositiones ejus manifestans, et Christi regnum præformans,

[1] Matth. XIII, 44. — [2] *Ibid.* 38. — [3] Dan. XII, 4, 7. — [4] Jerem. XXIII, 20.

et hæreditatem sanctæ Hierusalem præevangelizans, et prænuntians quoniam in tantum homo diligens Deum proficiet, ut etiam videat Deum, et audiat sermonem ejus, et ex auditu loquelæ ejus in tantum glorificari, uti reliqui non possint intendere in faciem gloriæ ejus, quemadmodum dictum est a Daniele : Quoniam « intelligentes fulge» bunt quemadmodum claritas firmamenti, et a multis » justis sicut stellæ in sæcula, et adhuc[1]. » Quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas (etenim Dominus sic disseruit discipulis post resurrectionem suam a mortuis, ex ipsis Scripturis ostendens eis quoniam « opor» tebat pati Christum, et intrare in gloriam suam, et in » nomine ejus remissionem peccatorum prædicari in toto » mundo[2]), et erit consummatus discipulus, et similis patrifamilias, qui de thesauro suo profert nova et vetera.

II. Quapropter eis quæ in Ecclesia sunt presbyteris obaudire oportet his qui successionem habent ab Apostolis, sicut ostendimus; qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum Patris acceperunt : reliquos vero, qui absistunt a principali successione, et quocumque loco colligunt, suspectos habere, vel quasi hæreticos, et malæ sententiæ; vel quasi scindentes, et elatos, et sibi placentes; aut rursus ut hypocritas, quæstus gratia et vanæ gloriæ hoc operantes. Omnes autem hi deciderunt a veritate. Et hæretici quidem alienum ignem afferentes ad altare Dei, id est, alienas doctrinas, a cœlesti igne comburentur, quemadmodum Nadab et Abiud[3]. Qui vero exsurgunt contra veritatem, et alteros adhortantur adversus Ecclesiam Dei, remanent apud inferos, voragine terræ absorpti, quemadmodum qui circa Chore, Dathan et Abiron[4]. Qui autem scindunt et separant unitatem

[1] Dan. XII, 3. — [2] Luc. XXIV, 26, 47. — [3] Levit. X, 1, 2. — [4] Num. XVI, 33.

Ecclesiæ, eamdem quam Hieroboam pœnam percipiunt a Deo [1].

III. Qui vero crediti quidem sunt a multis esse presbyteri, serviunt autem suis voluptatibus, et non præponunt timorem Dei in cordibus suis, sed contumeliis agunt reliquos, et principalis concessionis tumore elati sunt, et in absconsis agunt mala, et dicunt, « Nemo nos videt [2], » redarguentur a Verbo, qui non secundum gloriam judicat, neque faciem attendit, sed in cor; et audient eas quæ sunt a Daniele propheta voces : « Semen Chanaan, et non Juda, » species seduxit te, et concupiscentia evertit cor tuum [3] : » inveterate dierum malorum, nunc advenerunt peccata tua » quæ faciebas antea, judicans judicia injusta : et innocen- » tes quidem damnabas, dimittebas vero nocentes, dicente » Domino : Innocentem et justum non occides [4]. » De quibus dixit et Dominus : « Si autem dixerit malus servus in » corde suo, Tardat dominus meus, et incipiat cædere ser- » vos et ancillas, et manducare, et bibere, et inebriari; ve- » niet dominus servi illius in die qua nescit, et hora qua » non sperat, et dividet eum, et partem ejus cum infidelibus » ponet [5]. »

IV. Ab omnibus igitur talibus absistere oportet; adhærere vero his qui et Apostolorum, sicut prædiximus, doctrinam custodiunt [6], et cum presbyterii ordine sermonem sanum et conversationem sine offensa præstant, ad confirmationem et correptionem reliquorum [7]. Quemadmodum Moyses, cui tantus ducatus est creditus, bona conscientia fretus, purgabat se apud Deum, dicens : « Non concupis- » cens alicujus illorum quid accepi, neque male feci alicui » eorum [8]. » Quemadmodum Samuel tot annis judicans po-

[1] 3 Reg. xiv, 10 et seqq. — [2] Dan. xiii, 20. — [3] *Ibid.* 56. — [4] *Ibid.* 52, 53. — [5] Matth. xxiv, 48 et seqq. — [6] 2 Cor. ii, 17. — [7] 2 Cor. vii, 2. — [8] Num. xvi, 15.

pulum, et sine ulla elatione ducatum gerens super Israel, in fine purgabat se, dicens : « Ego conversatus sum in conspectu vestro a prima ætate mea usque nunc : respondete » mihi in conspectu Dei, et in conspectu Christi ejus, cujus » vestrum vitulum accepi, aut asinum, aut super quem potentatus sum, aut quem oppressi, aut si de alicujus manu » accepi propitiationem vel calceamentum, dicite adversus » me, et reddam vobis[1]. » Cum dixisset autem populus : « Neque potentatus es, neque oppressisti nos, neque accepisti de manu cujusquam aliquid ; » testificatus est Dominum, dicens : « Testis Dominus, et testis Christus ejus in » die hac, quoniam invenistis in manu mea nihil. Et dixerunt ei : Testis. » Quemadmodum et Paulus Apostolus, cum esset bonæ conscientiæ, dicebat ad Corinthios : « Non » enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed » ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur : nemini nocuimus, neminem corrupimus, neminem » circumvenimus[2]. »

V. Tales presbyteros nutrit Ecclesia ; de quibus et Propheta ait : « Et dabo principes tuos in pace, et episcopos » tuos in justitia[3]. » De quibus et Dominus dicebat : « Quis » igitur erit fidelis actor, bonus et sapiens, quem præponit » Dominus super familiam suam, ad danda eis cibaria in » tempore ? Beatus ille servus, quem veniens Dominus invenerit sic facientem[4]. » Ubi igitur tales inveniat aliquis, Paulus docens ait : « Posuit Deus in Ecclesia primo Apo» stolos, secundo Prophetas, tertio Doctores[5]. » Ubi igitur charismata Domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos est ea quæ est ab Apostolis Ecclesiæ successio, et id quod est sanum et irreprobabile conversationis, et inadulteratum et incorruptibile sermonis constat. Hi enim

[1] 1 Reg. XII, 2 et seqq. — [2] 1 Cor. II, 17 ; Act. XX, 33, 34 ; et 1 Cor. IV, 12. — [3] Esai. LX, 17. — [4] Matth. XXIV, 45, 46. — [5] 1 Cor. XII, 28.

et eam quæ est in unum Deum, qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt : et eam quæ est in Filium Dei, dilectionem adaugent, qui tantas dispositiones propter nos fecit; et Scripturas sine periculo nobis exponunt, neque Deum blasphemantes, neque Patriarchas exhonorantes, neque Prophetas contemnentes.

CAPUT XXVII.

Veterum lapsus, in quos animadvertit Deus, ipso providente litteris mandatos esse, ut iis erudiamur, nec superbiamus. Non igitur hinc colligendum alium Deum esse ab eo quem Christus prædicavit; timendum potius ne unus et idem Deus, qui pœnas ab antiquis sumpsit, graviores a nobis repetat.

I. Quemadmodum audivi a quodam presbytero qui audierat ab his qui Apostolos viderant, et ab his qui didicerant : sufficere veteribus, de his quæ sine consilio Spiritus egerunt, eam quæ ex Scripturis esset correptionem. Cum enim non sit personarum acceptor Deus, quæ sunt non secundum ejus placitum facta, his inferebat congruam correptionem. Quemadmodum sub David, quando persecutionem quidem patiebatur a Saül propter justitiam, et regem Saül fugiebat, et inimicum non ulciscebatur, et Christi adventum psallebat, et sapientia instruebat gentes, et omnia secundum consilium faciebat Spiritus; placebat Deo : quando autem propter concupiscentiam ipse sibi accepit Bersabee Uriæ uxorem, dixit Scriptura de eo : « Nequam autem visus est sermo quem fecit David in oculis » Domini[1]; » et mittitur ad eum Nathan propheta, ostendens ei peccatum ejus, ut ipse dans sententiam de semetipso, et semetipsum adjudicans, misericordiam consequeretur et remissionem a Christo : « Et dixit ei : Duo viri fuerunt in

[1] 2 Reg. XI, 27.

» civitate una, unus dives, et unus pauper : diviti erant gre-
» ges ovium et boum multi valde, et pauperi nihil aliud
» nisi ovicula una, quam habebat, et nutriebat, et fuerat
» cum eo et cum filiis ejus pariter ; de pane suo manduca-
» bat, et de calice bibebat, et erat ei quasi filia. Et venit
» hospes homini diviti, et pepercit accipere de grege ovicu-
» larum suarum, et de gregibus boum suorum, et facere
» hospiti : et accepit oviculam viri pauperis, et apposuit viro
» qui venerat ad eum. Iratus est autem David super homi-
» nem illum valde, et dixit ad Nathan : Vivit Dominus, quo-
» niam filius mortis est homo ille qui fecit hoc : et oviculam
» reddet quadruplum pro eo quod fecit factum hoc, et pro
» eo quod non pepercit pauperi. Et ait ad eum Nathan :
» Tu es vir qui fecisti hoc [1] : » et deinceps reliqua exsequitur, exprobrans eum, et enumerans in eum Dei beneficia, et quoniam exacerbavit Dominum cum fecisset hoc ; non enim placere Deo hujusmodi operationem, sed iram magnam imminere domui ejus. Compunctus est autem David ad hæc, et ait : « Peccavi Domino ; » et Psalmum exomologeseos post psallebat, adventum Domini sustinens, qui abluit et emundat eum hominem qui peccato fuerat obstrictus. Similiter autem et de Salomone, cum perseveraret judicare recte, et sapientiam enarrare, et typum veri templi ædificabat, et glorias exponebat Dei, et adventuram pacem gentibus annuntiabat, et Christi regnum præfigurabat, et loquebatur tria millia parabolarum in adventum Domini, et quinque millia canticorum, hymnum dicens Deo, et eam quæ est in conditione sapientiam Dei exponebat physiologice ex omni ligno, et de omni herba, et de volatilibus omnibus, et de quadrupedibus, et de piscibus ; et dicebat :
« Si vere Deus, quem cœli non capiunt, super terram ha-
» bitabit cum hominibus [2] ? » et placebat Deo, et omnes

[1] 2 Reg. xii, 1 et seqq. — [2] 3 Reg. viii, 27.

eum admirabantur, et omnes reges terræ quærebant faciem ejus, ut audirent sapientiam ejus quam dederat illi Deus : et regina Austri a finibus terræ veniebat ad eum, sapientiam quæ in eo erat scitura; quam et Dominus ait in judicio resurrecturam cum eorum natione qui audiunt sermones ejus et non credunt in eum, et adjudicaturam eos, quoniam illa quidem subjecta est annuntiatæ sapientiæ per servum Dei, hi vero eam quæ a Filio Dei dabatur contempserunt sapientiam[1]. Salomon enim servus erat; Christus vero Filius Dei, et Dominus Salomonis. Cum igitur sine offensa serviret Deo, et ministraret dispositionibus ejus, tunc glorificabatur : cum autem uxores accipiebat ab universis gentibus, et permittebat eis erigere idola in Israel, dixit Scriptura de eo : « Et rex Salomon erat amator mulierum, et » accepit sibi mulieres alienigenas : et factum est in tem» pore senectutis Salomonis, non erat cor ejus perfectum » cum Domino Deo suo. Et diverterunt mulieres alienigenæ » cor ejus post Deos alienos. Et fecit Salomon malignum in » conspectu Domini : non abiit post Dominum, quemadmo» dum David pater ejus. Et iratus est Dominus in Salomo» nem : non enim erat cor ejus perfectum in Domino, se» cundum cor David patris ejus[2]. » Sufficienter increpavit eum Scriptura, sicut dixit presbyter, ut non glorietur universa caro in conspectu Domini.

II. Et propter hoc Dominum in ea quæ sunt sub terra descendisse, evangelizantem et illis adventum suum; remissione peccatorum existente his qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes qui sperabant in eum, id est, qui adventum ejus prænuntiaverunt, et dispositionibus ejus servierunt, justi, et Prophetæ, et Patriarchæ : quibus similiter ut nobis remisit peccata, quæ non oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam Dei. Quemad-

[1] Matth. XII, 42. — [2] 3 Reg. XI, 1 et seqq.

admodum enim illi non imputabant nobis incontinentias nostras, quas operati sumus priusquam Christus in nobis manifestaretur; sic et nos non est justum imputare ante adventum Christi his qui peccaverunt. « Omnes *enim homines* egent gloria Dei[1], » justificantur autem non a semetipsis, sed a Domini adventu, qui intendunt lumen ejus. In nostram autem correptionem conscriptos esse actus eorum, ut sciremus, primum quidem, quoniam unus est Deus noster et illorum, cui non placeant peccata, etiamsi a claris fiant; deinde, ut abstineamus a malis. Si enim hi qui præcesserunt nos in charismatibus veteres, propter quos nondum Filius Dei passus erat, delinquentes in aliquo, et concupiscentiæ carnis servientes, tali affecti sunt ignominia; quid passuri sunt qui nunc sunt, qui contempserunt adventum Domini, et deservierunt voluptatibus suis? Et illis quidem curatio et remissio peccatorum mors Domini fuit : propter eos vero qui nunc peccant, Christus non jam morietur, jam enim mors non dominabitur ejus; sed veniet Filius in gloria Patris, exquirens ab actoribus et dispensatoribus suis pecuniam quam eis credidit, cum usuris : et quibus plurimum dedit, plurimum ab eis exiget. Non debemus ergo, inquit ille senior, superbi esse, neque reprehendere veteres; sed ipsi timere, ne forte post agnitionem Christi agentes aliquid quod non placeat Deo, remissionem ultra non habeamus delictorum, sed excludamur a regno ejus. Et ideo Paulum dixisse : « Si enim naturalibus ramis » non pepercit, ne forte nec tibi parcat, qui cum esses oleaster, insertus es in pinguedinem olivæ, et socius factus » es pinguedinis ejus[2]. »

III. Similiter et plebis prævaricationes vides descriptas esse, non propter illos qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram, et ut sciremus unum et eumdem

[1] Rom. III, 23. — [2] Rom. XI, 21, 17.

Deum, in quem illi delinquebant, et in quem nunc delinquunt quidam ex his qui credidisse se dicunt. Et hoc autem Apostolum in epistola quæ est ad Corinthios, manifestissime ostendisse, dicentem : « Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et » omnes in Mose baptizati sunt in nube, et in mari, omnes » eamdem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritualem biberunt : bibebant autem enim » de spirituali consequente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum bene sensit Deus; prostrati sunt enim in deserto. Hæc in figuram nostri fuerunt, » ut non simus concupiscentes malorum, quemadmodum et » illi concupierunt; neque idololatræ sitis, quemadmodum » quidam eorum; sicut scriptum est : Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, » sicut quidam ex illis fornicati sunt, et corruerunt una die » viginti tria millia. Nec tentemus Christum, quemadmodum quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicuti quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Hæc autem » omnia in figura fiebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis sæculorum devenit. » Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat[1]. »

IV. Sine dubitatione igitur et sine contradictione ostendente Apostolo, unum et eumdem esse Deum, qui et illa judicavit, et ea quæ nunc sunt exquirit, et causam descriptionis eorum demonstrante; indocti, et audaces, adhuc etiam imprudentes inveniuntur omnes qui propter transgressionem eorum qui olim fuerunt, et propter plurimorum indicto audientiam, alterum quidem aiunt illorum fuisse Deum, et hunc esse mundi fabricatorem, et esse in diminutione; alterum vero a Christo traditum Patrem, et hunc

[1] 1 Cor. x, 1 et seqq.

esse qui sit ab unoquoque eorum mente conceptus : non intelligentes, quoniam quemadmodum ibi in pluribus eorum qui peccaverunt non bene sensit Deus; sic et hic « vocati multi, pauci vero electi[1] : » quemadmodum ibi injusti, et idololatræ, et fornicatores vitam perdiderunt; sic et hic : et Domino quidem prædicante, in ignem æternum mitti tales[2], et Apostolo dicente : « An ignoratis, quoniam » injusti regnum Dei non hæreditabunt? Nolite seduci : ne- » que fornicatores, neque idololatræ, neque adulteri, neque » molles, neque masculorum concubitores, neque fures, » neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rap- » tores, regnum Dei possidebunt[3]. » Et quoniam non ad eos qui extra sunt hoc dicit, sed ad nos, ne projiciamur extra regnum Dei, tale aliquid operantes, intulit : « Et hæc » quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis in » nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri[4]. » Et quemadmodum illic condemnabantur et projiciebantur hi qui male operabantur et reliquos exterminabant; similiter et hic oculus quoque effoditur scandalizans, et pes, et manus, ne reliquum corpus pariter pereat[5]. Et habemus præceptum : « Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, » aut idololatra, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum » hujusmodi nec cibum sumere[6]. » Et iterum ait Apostolus : « Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim ve- » nit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo fieri participes » eorum[7]. » Et quemadmodum ibi peccantium damnatio participabat et reliquos, quoniam placebant eis, et una cum eis conversabantur; sic et hic « modicum fermentum to- » tam massam corrumpit[8]. » Et quemadmodum ibi adversus injustos ira descendebat Dei; et hic similiter Apostolus ait : « Revelabitur enim ira Dei de cœlo super omnem im-

[1] Matth. xx, 16. — [2] Matth. xxv, 41. — [3] 1 Cor. vi, 9, 10. — [4] *Ibid.* 11. — [5] Matth. xviii, 8, 9. — [6] 1 Cor. v, 11. — [7] Ephes. v, 6, 7. — [8] 1 Cor. v, 6.

» pietatem et injustitiam eorum hominum, qui veritatem » in injustitia detinent[1]. » Et quemadmodum ibi in Ægyptios, qui injuste puniebant Israel, vindicta a Deo fiebat; sic et hic, Domino quidem dicente : « Deus autem non faciet » vindictam electorum suorum, quicumque clamant ad eum » die et nocte? Etiam dico vobis, faciet vindictam eorum » cito[2]; » et Apostolo, in ea quæ est ad Thessalonicenses epistola, ista prædicante : « Si quidem justum est apud Deum » retribuere retributionem his qui tribulant vos, et vobis qui » tribulamini, refrigerium nobiscum, in revelatione Domini » nostri Jesu Christi de cœlo cum Angelis virtutis ejus, et » in flamma ignis, dare vindictam in eos qui non noverunt » Deum, et in eos qui non obediunt Evangelio Domini nos» tri Jesu Christi : qui etiam pœnas pendent interitus æter» nas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus, cum venerit » magnificari in sanctis suis, et admirabilis esse omnibus » qui crediderunt[3] » in eum.

CAPUT XXVIII.

Insipientes esse qui Christi misericordiam exaggerantes, judicium tacentes, majoremque N. Testamenti gratiam spectantes, majoris vero, quam a nobis exigit, perfectionis obliti, alterum Deum a creatore statuere nituntur.

I. Cum ergo hic et illic eadem sit in vindicando Deo justitia Dei, et illic quidem typice, et temporaliter, et mediocrius; hic vero vere, et semper, et austerius; ignis enim æternus, et quæ a cœlo revelabitur ira Dei a facie Domini nostri (quemadmodum et David ait : « Vultus autem Domini » super facientes mala, ut perdat de terra memoriam ipso» rum[4]), majorem pœnam præstat iis qui incidunt in eam :

[1] Rom. I, 18. — [2] Luc. XVIII, 7, 8. — [3] 2 Thess. I, 6 et seqq. — [4] Psal. XXXIII, 17.

valde insensatos ostendebant presbyteri eos qui, ex his quæ acciderunt his qui olim Deo obtemperabant, tentant alterum Patrem introducere; e contrario opponentes, quanta Dominus ad salvandos eos qui receperunt eum, veniens fecisset, miserans eorum; tacentes autem de judicio ejus, et quæcumque provenient his qui audierunt sermones ejus et non fecerunt, et quoniam expediebat eis si non essent nati, et quoniam tolerabilius Sodomæ et Gomorrhæ erit in judicio, quam civitati illi quæ non recepit sermones discipulorum ejus.

II. Quemadmodum enim in novo Testamento ea quæ est ad Deum fides hominum aucta est, additamentum accipiens Filium Dei, ut et homo fieret particeps Dei; ita et diligentia conversationis aucta est, cum non solum a malis operibus abstinere jubemur, sed ab ipsis cogitationibus, et otiosis dictionibus, et sermonibus vacuis, et verbis scurrilibus : sic et pœna eorum qui non credunt Verbo Dei, et contemnunt ejus adventum, et convertuntur retrorsum, adampliata est; non solum temporalis, sed et æterna facta. Quibuscumque enim dixerit Dominus : « Discedite a me, » maledicti, in ignem perpetuum [1]; » isti erunt semper damnati; et quibuscumque dixerit : « Venite, benedicti Patris » mei, percipite hæreditatem regni quod præparatum est » vobis in sempiternum [2]; » hi semper percipiunt regnum, et proficiunt : cum sit unus et idem Deus Pater, et Verbum ejus, semper assistens humano generi, variis quidem dispositionibus, et multa operans, et salvans ab initio eos qui salvantur (sunt enim hi qui diligunt Deum, et secundum suum genus sequuntur Verbum Dei), et adjudicans eos qui adjudicantur, id est, eos qui obliviscuntur Deum, et sunt blasphemi, et transgressores ejus verbi.

III. Etenim hi ipsi qui a nobis prædicti sunt, hæretici

[1] Matth. xxv, 41. — [2] *Ibid.* 34.

exciderunt sibi, accusantes Dominum, in quem dicunt se credere. Quæ enim denotant in Deo, qui tunc temporaliter judicaverit incredulos, et percussit Ægyptios, salvavit autem obedientes; eadem nihilominus recurrent in Dominum, in sempiternum quidem adjudicantem quos adjudicat, et in sempiternum dimittentem eos quos dimittit : et invenietur, secundum illorum verba, maximi peccati causa factus his qui in eum immiserunt manus et pupugerunt eum. Si enim non ita venisset, utique illi Domini sui interfectores facti non fuissent : et si non misisset Prophetas ad eos, non utique occidissent eos, et Apostolos quoque similiter. His igitur qui imputant nobis, et dicunt : Si non Ægyptii plagati fuissent, et persequentes Israel præfocati fuissent in mari, non poterat Deus salvare populum suum; occurrit illud : Nisi igitur Judæi interfectores Domini facti fuissent (quod quidem abstulit ab eis æternam vitam), et Apostolos interficientes, et persequentes Ecclesiam, in iracundiæ incidissent profundum, nos salvari non poteramus. Quemadmodum enim illi per Ægyptiorum, sic et nos per Judæorum cæcitatem accepimus salutem : siquidem mors Domini eorum quidem qui cruci eum fixerunt, et non crediderunt ejus adventum, damnatio est, salvatio vero eorum qui credunt in eum. Nam et Apostolus ait in epistola secunda ad Corinthios : « Quoniam Christi suavis odor sumus Deo, et » in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt : quibusdam » quidem odor mortis in mortem; quibusdam autem odor » vitæ in vitam[1]. » Quibus ergo est odor mortis in mortem, nisi his qui non credunt neque subjecti sunt Verbo Dei? Qui sunt autem qui et tunc semetipsos morti tradiderunt? Hi scilicet qui non credunt neque subjiciuntur Deo. Rursum autem, qui salvati sunt, et acceperunt hæreditatem? Hi scilicet qui credunt Deo, et eam quæ est erga illum

[1] 2 Cor, II, 15, 16.

dilectionem custodierunt; quemadmodum Caleb Jephone, et Jesus Nave, et pueri innocentes qui neque malitiæ sensum habuerunt. Qui sunt autem qui hic salvantur, et accipiunt vitam æternam? Nonne hi qui diligunt Deum, et qui pollicitationibus ejus credunt, et malitia parvuli effecti sunt?

CAPUT XXIX.

Dissolvit argumentum Marcionitarum, quo Deum malorum auctorem probare nitebantur, quod Pharaonem et ministros ejus excæcaverit.

I. Sed induravit, inquiunt illi, Deus cor Pharaonis et famulorum ejus. Qui ergo hæc imputant, non legunt in Evangelio, ubi discipulis dicentibus Domino : « Quare in parabolis loqueris eis? » respondit Dominus : « Quoniam vobis » est datum nosse mysterium regni cœlorum; illis autem in » parabolis loquor, ut videntes non videant, et audientes non » audiant, intelligentes non intelligant, ut impleatur erga » eos prophetia Esaiæ dicens : Incrassa cor populi hujus, et » aures eorum obtura, et oculos eorum excæca. Vestri au» tem beati oculi, qui vident quæ vos videtis, et aures vestræ, » quæ audiunt quæ auditis[1]. » Unus enim et idem Deus, his quidem qui non credunt, sed nullificant eum, infert cæcitatem; quemadmodum sol, qui est creatura ejus, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non possunt contemplari lumen ejus : his autem qui credunt ei, et sequuntur eum, pleniorem et majorem illuminationem mentis præstat. Secundum hunc igitur sermonem et Apostolus ait in secunda ad Corinthios : « In quibus Deus, sæculi hujus excæcavit » mentes infidelium, uti non fulgeat illuminatio Evangelii » gloriæ Christi[2]. » Et iterum in ea quæ est ad Romanos : « Et quemadmodum non probaverunt Deum habere in no-

[1] Matth. XIII, 10 et seqq. — [2] 2 Cor. IV, 4.

» titia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, facere quæ » non conveniunt[1]. » In secunda autem ad Thessalonicenses manifeste ait, de Antichristo dicens : « Et ideo mittit eis » Deus operationem erroris, uti credant mendacio : uti ju- » dicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consen- » serunt iniquitati[2]. »

II. Si igitur et nunc, quotquot scit non credituros Deus, cum sit omnium præcognitor, tradidit eos infidelitati eorum, et avertit faciem ab hujusmodi, relinquens eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt; quid mirum, si et tunc nunquam crediturum Pharaonem, cum his qui cum eo erant, tradidit eos suæ infidelitati? Quemadmodum Verbum ait de rubo ad Moysen : « Ego autem scio quoniam non dimittet vos » Pharao rex Ægypti abire, nisi in manu valida[3]. » Et qua ratione Dominus in parabolis loquebatur, et cæcitatem faciebat Israel, ut videntes non viderent, sciens incredulitatem eorum : eadem ratione et cor Pharaonis indurabat, ut videns quoniam digitus Dei est qui educit populum, non crederet, sed in infidelitatis præcipitaretur pelagus; per magicam operationem opinatus fieri exitum eorum, et Rubrum mare non ex virtute Dei transitum præstitisse populo, sed naturaliter sic se habere.

CAPUT XXX.

Diluit aliud Marcionitarum argumentum, quod nimirum Hebræi, jubente Deo, spoliassent Ægyptios.

I. Qui vero exprobrant et imputant, quod profecturus populus jussu Dei vascula omnis generis et vestimenta acceperit ab Ægyptiis, et sic abierit, ex quibus et Tabernaculum factum est in eremo[4]; ignorantes justificationes Dei,

[1] Rom. I, 28. — [2] 2 Thess. II, 10, 11. — [3] Exod. III, 19. — [4] Exod. XI, 2, et XII, 35, 36.

et dispositiones ejus, semetipsos arguunt, sicut et presbyter dicebat. Si enim non in typica profectione hoc consensisset Deus, hodie in vera nostra profectione, id est, in fide in qua sumus constituti, per quam de numero gentilium exempti sumus, nemo poterat salvari. Omnes enim nos aut modica, aut grandis sequitur possessio, quam ex mammona iniquitatis acquisivimus. Unde enim domus in quibus habitamus, et vestimenta quibus induimur, et vasa quibus utimur, et reliqua omnis ad diuturnam vitam nostram ministratio, nisi ex his quæ, cum Ethnici essemus, de avaritia acquisivimus, vel ab Ethnicis parentibus, aut cognatis, aut amicis, de injustitia acquirentibus percepimus? Ut non dicamus, quia et nunc in fide existentes acquirimus. Quis enim vendit, et non lucrari vult ab eo qui emit? Quis autem emit, et non vult utiliter secum agi ab eo qui vendit? Quis autem negotians non propterea negotiatur ut inde alatur? Quid autem et hi qui in regali aula sunt fideles, nonne ex eis quæ Cæsaris sunt habent utensilia, et his qui non habent unusquisque eorum secundum virtutem præstat? Ægyptii populi erant debitores non solum rerum, sed et vitæ suæ, propter Patriarchæ Joseph præcedentem benignitatem: nobis autem secundum quid debitores sunt Ethnici, a quibus et lucra et utilitates percipimus? quæcumque illi cum labore comparant, his nos, in fide cum simus, sine labore utimur.

II. Ad hoc populus pessimam servitutem serviebat Ægyptiis, quemadmodum Scriptura ait : « Et cum vi potestatem » exercebant Ægyptii in filios Israel, et in odium eis addu- » cebant vitam in operibus duris, luto et latere, et omnibus » operibus quæ faciebant in campis, per omnia opera qui- » bus eos deprimebant cum vi [1] : » et ædificaverunt eis civitates munitas, multum laborantes, et augentes eorum

[1] Exod, 1, 13, 14.

substantias annis multis, et per omnem modum servitutis, cum illi non solum ingrati essent adversus eos, verum et universos perdere vellent. Quid igitur injuste gestum est, si ex multis pauca sumpserunt, et qui potuerunt multas substantias habere, si non servissent eis, et divites abire, paucissimam mercedem pro magna servitute accipientes, inopes abierunt? Quemadmodum si quis liber, abductus ab aliquo per vim, et serviens ei annis multis, et augens substantiam ejus, post deinde aliquod adminiculum consecutus, putetur quidem modica quædam ejus habere, revera autem ex multis laboribus suis, et ex acquisitione magna, pauca percipiens discedat, et hoc ab aliquo imputetur ei, quasi non recte fecerit; ipse magis injustus judex apparebit ei, qui per vim in servitium fuerit deductus. Sic ergo sunt et hujusmodi qui imputant populo parva de multis accipienti sibi; et ipsis non imputant, qui nullam gratiam ex merito parentum debitam reddiderunt, imo et in gravissimam servitutem redigentes, maximam ab eis consecuti sunt utilitatem: et illos quidem non signatum aurum et argentum in paucis vasculis, quemadmodum prædiximus, accipientes, injuste fecisse dicunt; semetipsos autem (dicetur enim quod verum est, licet ridiculum quibusdam esse videatur), ex alienis laboribus insigne aurum, et argentum, et æramentum, cum inscriptione et imagine Cæsaris in zonis suis ferentes, juste (se) facere dicunt.

III. Si autem comparatio fiat nostra et illorum; qui justius apparebunt accepisse? utrumne populus ab Ægyptiis, qui erant per omnia debitores; an nos a Romanis, et reliquis gentibus, et a quibus nihil tale nobis debeatur? Sed et mundus pacem habet per eos, et nos sine timore in viis ambulamus et navigamus quocumque voluerimus. Adversus igitur hujusmodi aptus erit sermo Domini: « Hypocrita, » dicens, exime primo trabem de oculo tuo, et tunc perspi-

» cies auferre festucam de oculo fratris tui [1]. » Etenim si is qui tibi hæc imputat, et gloriatur in sua scientia, separatus est a gentilium cœtu, et nihil est alienorum apud eum, sed est simpliciter nudus, et nudis pedibus, et sine domo in montibus conversatur, quemadmodum aliquod ex his animalibus quæ herbis vescuntur; veniam merebitur, ideo quod ignoret necessitates nostræ conversationis. Si autem ab hominibus quæ dicuntur aliena esse participatur, et arguit typum eorum; semetipsum injustissimum ostendit, retorquens in se ejusmodi accusationem. Invenietur enim aliena circumferens, et ea quæ ejus non sunt concupiscens; et propter hoc dixisse Dominum : « Nolite judicare, ne ju» dicemini : in quo enim judicio judicabitis, judicabitur de » vobis [2]. » Non utique ut peccantes non corripiamus, nec ut his quæ male fiunt consentiamus; sed ut Dei dispositiones non judicemus injuste, cum ille omnia juste profutura providerit. Quoniam enim sciebat nos de nostra substantia, quam ab alio accipientes haberemus, bene acturos : « Qui » enim habet, inquit, duas tunicas, det ei qui non habet : » et qui habet escam, similiter faciat [3]. » Et : « Esurivi enim, » et dedistis mihi manducare : et nudus fui, et vestistis me [4]. » Et : « Cum facis misericordiam, non sciat sinistra tua quid » faciat dextra tua [5]; » et reliqua quæcumque benefacientes justificamur, velut de alienis nostra redimentes : de alienis autem ita dico, non quasi mundus alienus sit a Deo, sed quoniam hujusmodi dationes ab aliis accipientes habemus, similiter velut illi ab Ægyptiis qui non sciebant Deum, et per hæc ipsa erigimus nobismetipsis tabernaculum Dei : cum bene enim facientibus habitat Deus; quemadmodum Dominus ait : « Facite vobis amicos de mammona iniquita» tis, ut hi, quando fugati fueritis, recipiant vos in æterna

[1] Matth. VII, 5. — [2] Matth. I, 2. — [3] Luc. III, 11. — [4] Matth. XXV, 35, 36. — [5] Matth. VI, 3.

» tabernacula [1]. » Quæcumque enim, cum essemus Ethnici, de injustitia acquisivimus, hæc, cum crediderimus, in dominicas utilitates conversantes, justificamur.

IV. Necessarie igitur in typo præmeditabantur, et Tabernaculum Dei ex his fabricatur : illis quidem juste accipientibus, quemadmodum ostendimus; nobis autem præostensis, qui inciperemus per aliena Deo deservire. Universa enim quæ ex Ægypto profectio fiebat populi a Deo, typus et imago fuit profectionis Ecclesiæ, quæ erat futura ex Gentibus : propter hoc et in fine educens eam hinc in suam hæreditatem, quam non Moyses quidem famulus Dei, sed Jesus Filius Dei in hæreditatem dabit. Si quis autem diligentius intendat his quæ a Prophetis dicuntur de fine, et quæcumque Joannes discipulus Domini vidit in Apocalypsi [2], inveniet easdem plagas universaliter accipere Gentes, quas tunc particulatim accepit Ægyptus.

CAPUT XXXI.

Quod Scriptura non redarguit, veteribus crimini temere dandum non esse; sed typum in eo quærendum : quod probatur exemplo incestus a Lot commissi.

I. Talia quædam enarrans de antiquis presbyter, reficiebat nos, et dicebat : De eisdem delictis de quibus ipsæ Scripturæ increpabant Patriarchas et Prophetas, nos non oportet exprobare eis, neque fieri similes Cham, qui irrisit turpitudinem patris sui, et in maledictionem decidit; sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in adventu Domini nostri remissa sunt eis peccata : etenim illos dicebat gratias agere, et glorificari in nostra salute. De quibus autem Scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt positæ, nos non debere fieri accusatores (non enim sumus diligentiores

[1] Luc. xvi, 9. — [2] Apoc. xvi, 2 et seqq.

Deo, neque super magistrum possumus esse), sed typum quærere. Nihil enim otiosum est eorum, quæcumque inaccusabilia posita sunt in Scripturis. Quemadmodum et Lot, qui eduxit de Sodomis filias suas, quæ conceperunt de patre suo, et qui reliquit in circumfinio uxorem suam statuam salis usque in hodiernum diem. Etenim Lot non ex sua voluntate, neque ex sua concupiscentia carnali, neque sensum neque cogitationem hujusmodi accipiens, consummavit typum. Quemadmodum Scriptura dicit : « Et intravit major nata, et dormivit cum patre suo nocte illa : et non » scivit Lot cum dormiret illa, et cum surgeret [1]. » Et in minore hoc idem : « Et non scivit, inquit, cum dormisset » secum, nec cum surrexisset [2]. » Nesciente igitur homine, neque libidini serviente, dispensatio perficiebatur, per quam duæ filiæ, id est, duæ synagogæ, ab uno et eodem patre in sobolem adoptatæ significabantur sine carnis libidine. Nec enim alter erat aliquis qui semen vitale et filiorum fructum posset dare eis, quemadmodum scriptum est : « Dixit autem » major ad minorem : Pater noster senior est, et nemo est » super terram qui intret ad nos, ut oportet omni terræ : » veni, potionemus patrem nostrum vino, et dormiamus cum » eo, ut suscitemus de patre nostro semen [3]. »

II. Illæ quidem filiæ secundum simplicitatem et innocentiam putantes universos homines periisse, quemadmodum Sodomitas, et in universam terram iracundiam Dei supervenisse, dicebant hæc. Quapropter et ipsæ excusabiles sunt, arbitrantes se solas relictas cum patre suo ad conservationem generis humani, et propter hoc circumveniebant patrem. Per verba autem earum significabatur, neminem esse alterum qui possit filiorum generationem majori et minori synagogæ præstare, quam Patrem nostrum. Pater autem generis humani Verbum Dei : quemadmodum Moyses

[1] Gen. XIX, 33. — [2] *Ibid.* 35. — [3] *Ibid.* 31, 32.

ostendit dicens : « Nonne hic ipse Pater tuus possedit te, » et fecit te, et creavit te [1] ? » Quando igitur hic vitale semen, id est, Spiritum remissionis peccatorum per quem vivificamur, effudit in humanum genus? Nonne tunc cum convescebatur cum hominibus, et bibebat vinum in terra? « Venit *enim*, inquit, filius hominis manducans et bibens [2] : » et cum recubuisset, obdormivit, et somnum cepit. Quemadmodum ipse in David dicit : « Ego dormivi et somnum » cepi [3]. » Et quoniam in nostra communicatione et vita hoc agebat, iterum ait : « Et somnus meus suavis mihi fac- » tus est [4]. » Totum autem significabatur per Lot, quoniam semen patris omnium, id est, Spiritus Dei, per quem facta sunt omnia, commixtus et unitus est carni, hoc est, plasmati suo : per quam commixtionem et unitatem duæ synagogæ, id est, duæ congregationes fructificantes ex patre suo filios vivos vivo Deo.

III. Et cum hæc fierent, uxor remansit in Sodomis, jam non caro corruptibilis, sed statua salis semper manens, et per naturalia ea quæ sunt consuetudinis hominis, ostendens quoniam et Ecclesia, quæ est sal terræ, subrelicta est in confinio terræ, patiens quæ sunt humana : et dum sæpe auferuntur ab ea membra integra, perseverat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans et præmittens filios ad Patrem ipsorum.

CAPUT XXXII.

Utriusque Testamenti unum Deum auctorem esse, senioris Apostolorum discipuli auctoritate confirmat.

I. Hujusmodi quoque de duobus Testamentis senior Apostolorum discipulus disputabat, ab uno quidem et eodem Deo utraque ostendens : nec esse alterum Deum præter

[1] Deut. XXXII, 6. — [2] Matth. XI, 19. — [3] Psal. III, 6. — [4] Jerem. XXXI, 26.

unum qui fecit et plasmavit nos, nec firmitatem habere sermonem eorum qui dicunt, aut per Angelos, aut per quamlibet Virtutem, aut ab alio Deo factum esse hunc mundum qui est secundum nos. Si enim semel quis transmoveatur a factore omnium, et concedat ab aliquo altero aut per alium factam conditionem quæ est secundum nos, multam incongruentiam et plurimas contradictiones necesse est incidat hujusmodi : ad quas nullas dabit rationes, neque secundum verisimile, neque secundum veritatem. Et propter hoc hi qui alias doctrinas inferunt, abscondunt a nobis quam habent ipsi de Deo sententiam; scientes quassum et futile doctrinæ suæ, et timentes ne victi salvari periclitentur. Si autem credat quis unum Deum, et qui Verbo omnia fecit, quemadmodum et Moses ait : « Dixit Deus, fiat lux, et facta » est lux [1]; » et in Evangelio legimus : « Omnia per ipsum » facta sunt, et sine ipso factum est nihil [2]; » et Apostolus Paulus similiter : « Unus Dominus, una fides, unum bap» tisma, unus Deus et Pater, qui est super omnes, et in » omnibus nobis [3] : » hic primo erit « tenens caput, ex quo » totum corpus compactum et connexum, et per omnem » juncturam subministrationis in mensura uniuscujusque » partis, incrementum corporis fecit, in ædificationem sui » in charitate [4]. » Post deinde et omnis sermo ei constabit, si et Scripturas diligenter legerit apud eos qui in Ecclesia sunt presbyteri, apud quos est Apostolica doctrina, quemadmodum demonstravimus.

II. Apostoli enim omnes duo quidem Testamenta in duobus populis fuisse docuerunt : unum autem et eumdem esse Deum, qui disposuerit utraque ad utilitatem hominum, secundum quos Testamenta dabantur, qui incipiebant credere Deo, ex ipsa demonstravimus Apostolorum doctrina in tertio libro : et quoniam non otiose, nec frustra, aut ut

[1] Gen. I, 3. — [2] Joan. I, 3. — [3] Ephes. IV, 5, 6. — [4] *Ibid.* 16; Coloss. II, 19.

obvenit, datum est prius Testamentum; sed illos quidem quibus dabatur in servitutem Dei concurvans, ad utilitatem eorum (non enim indiget Deus ab hominibus servitutem) : typum autem cœlestium ostendens, quoniam nondum poterat homo per proprium visum videre quæ sunt Dei : et imagines eorum quæ sunt in Ecclesia præfigurans, ut firma ea quæ secundum nos est, fiat fides : et prophetiam futurorum continens, ut disceret homo, præscium esse omnium Deum.

CAPUT XXXIII.

Quisquis unum Deum utriusque Testamenti auctorem esse confitetur, et Scripturas apud Ecclesiæ presbyteros accurate legit, hic vere spiritualis discipulus est; atque vera agnitione, quæ in sola Ecclesia Catholica reperitur, illustratus, quæcumque de Christo ac novi Testamenti libertate prænuntiarunt Prophetæ, perspicit et recte interpretatur.

I. Talis discipulus vere spiritualis recipiens Spiritum Dei, qui ab initio in universis dispositionibus Dei affuit hominibus, et futura annuntiavit, et præsentia ostendit, et præterita enarrat; judicat quidem omnes, ipse autem a nemine judicatur. Nam judicat Gentes, « creaturæ magis quam » Creatori servientes [1], » et reprobabili mente universam suam operationem in vanum consumentes. Judicat autem etiam Judæos, non percipientes Verbum libertatis, neque volentes abire liberos, cum habeant præsentem liberatorem; sed intempestive extra Legem servire simulantes nihil indigenti Deo, et Christi adventum, quem propter salutem hominum fecit, non cognoscentes : neque intelligere volentes, quoniam duos adventus ejus omnes annuntiaverunt Prophetæ : unum quidem, in quo homo in plaga factus est [2], sciens ferre imbecillitatem, et in pullo asinæ sedens [3], repro-

[1] Rom. I, 25. — [2] Esai. LIII, 3. — [3] Zach. IX, 9.

batus lapis ab ædificantibus [1], et sicut ovis ad victimam adductus [2], et per extensionem manuum dissolvens quidem Amalech [3], congregans autem dispersos filios a terminis terræ in ovile Patris [4], et « recommemoratus mortuorum suo» rum qui ante dormierant, et descendens ad eos, uti erue» ret eos et salvaret eos [5]. » Secundum autem, in quo super nubes veniet, superducens diem quæ est sicut clibanus ardens [6], et percutiens terram Verbo oris sui [7], et Spiritu per labia sua interficiens impios [8], et ventilabrum in manu habens, et emundans aream suam, et triticum quidem in horreum colligens, comburens autem paleas igne inexstinguibili [9].

II. Examinabit autem et doctrinam Marcionis, quomodo accipiat duos Deos esse, infinita distantia separatos ab invicem. Vel quemadmodum bonus erit qui alienos homines abstrahit ab eo qui fecit, et ad suum advocat regnum? et quare bonitas ejus deficit, non omnes salvans? et quare circa homines quidem bonus videtur, in ipsum autem qui fecit homines injustissimus, auferens ab eo quæ sunt ejus? Quomodo autem juste Dominus, si alterius Patris existit, hujus conditionis quæ est secundum nos accipiens panem, suum corpus esse confitebatur, et temperamentum calicis suum sanguinem confirmavit? Et quare se Filium hominis confitebatur, si non eam, quæ ex homine est, generationem sustinuisset? Quemadmodum autem et peccata nobis dimittere poterat, quæ nostro debeamus factori et Deo? Quomodo autem et cum caro non esset, sed pareret quasi homo, crucifixus est, et e latere ejus puncto sanguis exiit et aqua? Quod autem corpus sepelierunt sepultores, et quid illud erat quod surrexit a mortuis?

III. Judicabit autem et eos qui sunt a Valentino omnes, quia lingua quidem confitentur unum Deum Patrem, et ex

[1] Psal. cxvii, 22. — [2] Esai. liii, 7. — [3] Exod. xvii, 11. — [4] Esai. xi, 12. — [5] Jerem. — [6] Dan. vii, 13. — [7] Malach. iv, 1. — [8] Esai. xi, 4. — [9] Matth. iii, 12.

hoc omnia; ipsum autem, qui fecit omnia, defectionis sive labis fructum esse dicunt: et unum Dominum Jesum Christum Filium Dei similiter lingua confitentes, propriam quidem emissionem sententia sua Unigenito donantes, propriam vero Verbo, et alteram Christo, alteram vero Salvatori; ita ut secundum eos dicantur quidem omnia esse quasi unum, unumquemque autem ipsorum separatim intelligi, et propriam habere emissionem, secundum suam conjugationem. Linguas itaque eorum videlicet solas in unitatem cessisse; sententiam vero eorum et sensum quæ profunda sunt scrutari, decidentem ab unitate, incidere in multiforme Dei judicium, cum de his quæ sibimetipsi adinvenerunt interrogabuntur a Christo : quem et postea natum quam Pleroma Æonum dicunt, et emissionem ejus post diminutionem sive defectionem, et propter eam passionem quæ facta est in Sophia, semetipsos obstetricatos esse affirmant. Accusabit autem eos Homerus proprius ipsorum propheta, a quo eruditi talia invenerunt, ipso dicente hæc : « Inimicus » est enim ille mihi similiter atque fores inferorum, qui aliud » quidem abscondit in corde suo, aliud autem enarrat[1]. » Judicabit autem et vaniloquia pravorum Gnosticorum, Simonis eos magi discipulos ostendens.

IV. Judicabit autem et Ebionitas. Quomodo possunt salvari, nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est? Et quomodo homo transiet in Deum, si non Deus in hominem? Quemadmodum autem relinquet mortis generationem, si non in novam generationem mire et inopinate a Deo, in signum autem salutis, datam, quæ est ex Virgine per fidem, regenerationem? Vel quam adoptionem accipient a Deo, permanentes in hac genesi quæ est secundum hominem in hoc mundo? Quomodo autem plus quam Salomon, aut plus quam Jona habebat, et Dominus erat

[1] Iliad. IX, 312, 313.

David, qui ejusdem cum ipsis fuit substantiæ? Quomodo autem eum qui adversus homines fortis erat, qui non solum vicit hominem, sed et detinebat eum sub sua potestate, devicit, et eum quidem qui vicerat vicit; eum vero qui victus fuerat hominem dimisit, nisi superior fuisset eo homine qui fuerat victus? Melior autem eo homine, qui secundum similitudinem Dei factus est, et excellentior quisnam sit alius, nisi Filius Dei, ad cujus similitudinem factus est homo? Et propter hoc in fine ipse ostendit similitudinem : Filius Dei factus est homo, antiquam plasmationem in semetipsum suscipiens, quemadmodum ostendimus in eo libro qui est hoc superior.

V. Judicabit autem et eos qui putativum inducunt. Quemadmodum enim ipsi vere se putant disputare, quando magister eorum putativus fuit? Aut quemadmodum firmum quid habere possunt ab eo, si putativus, et non veritas erat? Quomodo autem ipsi salutem vere participare possunt si ille in quem credere se dicunt, semetipsum putativum ostendebat? Putativum est igitur, et non veritas, omne apud eos : et nunc jam quæretur, ne forte cum et ipsi homines non sint, sed muta animalia, hominum umbras apud plurimos perferant.

VI. Judicabit autem et pseudoprophetas, qui non accepta a Deo prophetica gratia, nec Deum timentes, sed aut propter vanam gloriam, aut ad quæstum aliquem, aut et aliter secundum operationem mali spiritus, fingunt se prophetare, mentientes adversus Deum.

VII. Judicabit autem et eos qui schismata operantur, qui sunt inanes, non habentes Dei dilectionem, suamque utilitatem potius considerantes quam unitatem Ecclesiæ, et propter modicas et quaslibet causas magnum et gloriosum corpus Christi conscindunt et dividunt, et quantum in ipsis est, interficiunt : pacem loquentes, et bellum operan-

tes : vere liquantes culicem, et camelum transglutientes. Nulla enim ab eis tanta potest fieri correctio, quanta est schismatis pernicies. Judicabit autem et omnes eos qui sunt extra veritatem, id est, qui sunt extra Ecclesiam : ipse autem a nemine judicabitur. Omnia enim ei constant : et in unum Deum omnipotentem, ex quo omnia, fides integra ; et in Filium Dei Christum Jesum Dominum nostrum, per quem omnia, et dispositiones ejus, per quas homo factus est filius Dei, sententia firma, quæ est in Spiritu Dei, qui præstat agnitionem veritatis, qui dispositiones Patris et Filii exposuit, secundum quas aderat generi humano, quemadmodum vult Pater.

VIII. Agnitio vera est Apostolorum doctrina, et antiquus Ecclesiæ status, in universo mundo, et character corporis Christi secundum successiones episcoporum, quibus illi eam, quæ in unoquoque loco est, Ecclesiam tradiderunt : quæ pervenit usque ad nos custoditione sine fictione Scripturarum tractatio plenissima, neque additamentum neque ablationem recipiens ; et lectio sine falsatione, et secundum Scripturas expositio legitima, et diligens, et sine periculo, et sine blasphemia ; et præcipuum dilectionis munus, quod est pretiosius quam agnitio, gloriosius autem quam prophetia, omnibus autem reliquis charismatibus supereminentius.

IX. Quapropter Ecclesia omni in loco ob eam quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore præmittit ad Patrem ; reliquis autem omnibus non tantum non habentibus hanc rem ostendere apud se, sed nec quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium ; esse enim martyrium verum sententiam eorum : nisi si unus, aut duo aliquando, per omne tempus ex quo Dominus apparuit in terris, cum martyribus nostris, quasi et ipse misericordiam consecutus, opprobrium simul baju-

lavit nominis, et cum eis ductus est, velut adjectio quædam donata eis. Opprobrium enim eorum qui persecutionem patiuntur propter justitiam, et omnes pœnas sustinent, et mortificantur propter eam quæ est erga Deum dilectionem, et confessionem Filii ejus, sola Ecclesia pure sustinet (sæpe debilitata, et statim augens membra et integra fiens; quemadmodum et typus ejus, quæ fuit illius Lot, salis figmentum[1]) : similiter ut veteres Prophetæ sustinentes persecutionem, quemadmodum Dominus ait : « Sic enim persecuti » sunt Prophetas, qui ante vos fuerunt[2]; » quoniam nove quidem, sed idem Spiritus requiescens super eam, ab his qui non recipiunt Verbum Dei, persecutionem patitur.

X. Quod quidem Prophetæ cum reliquis quæ prophetabant et hoc prophetaverunt, quoniam super quoscumque requieverit Spiritus Dei, et obediverint Verbo Patris, et secundum virtutem servierint ei, persecutionem patientur, et lapidabuntur, et occidentur. In semetipsis enim hæc omnia præfigurabant Prophetæ, propter dilectionem Dei, et propter verbum ejus. Cum enim et ipsi membra essent Christi, unusquisque eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et prophetationem manifestabat, omnes et multi unum præformantes, et ea quæ sunt unius annuntiantes. Quomodo enim per nostra membra operatio quidem universi corporis ostenditur; figura autem totius hominis per unum membrum non ostenditur, sed per omnia : sic et Prophetæ omnes quidem unum præfigurabant; unusquisque autem eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et dispositionem adimplebat, et eam quæ secundum illud membrum erat, operationem Christi præformabat.

XI. Quidam enim in gloria videntes eum, gloriosam ejus apud Patrem a dextris conversationem videbant; alii super

[1] Gen. XIX, 26. — [2] Matth. V, 12.

nubes, quemadmodum Filium hominis, venientem, et dicentes de eo : « Videbunt in quem compunxerunt[1]; » adventum ejus significabant, de quo ipse ait : « Putas, cum Filius » hominis venerit, inveniet fidem super terram[2]? » De quo et Paulus ait : « Si tamen justum est apud Deum retribuere » eis qui tribulant vos, tribulationem ; et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de » cœlo cum Angelis virtutis ejus, et in flamma ignis[3]. » Alii vero judicem dicentes eum, et diem Domini tanquam clibanum ardentem, qui « colligit triticum in horrea, paleas » autem comburet igni inexstinguibili[4], » comminabantur eis qui increduli erant ; de quibus et ipse Dominus ait : « Abite a me maledicti in ignem æternum, quem præparavit » Pater meus diabolo et Angelis ejus[5]. » Et Apostolus autem similiter ait : « Qui pœnas dabunt interitus æternas a facie » Domini, et a gloria virtutis ejus, cum venerit glorificari in » sanctis suis, et admirabilis fieri his qui credunt in eum[6]. » Et qui dicunt : « Speciosus forma præ filiis hominum[7]; » et : « Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus » tuis[8]; » et, « Accingere gladium tuum, potentissime, circa » femur tuum : specie tua et pulchritudine tua et intende, » et prospere procede, et regna propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam[9]; » et quæcumque alia talia dicta sunt de eo, eam quæ est in regno speciem ejus et decorem, et exsultationem supercoruscantem, et supereminentiorem omnibus qui regnantur sub ipso, significabant : ut qui audiunt, concupiscerent ibi inveniri, placentia facientes Deo. Qui iterum dicentes : « Homo est, et quis cognoscet eum[10]? » et : « Veni ad Prophetam, et peperit filium[11], et vocatur no-

[1] Psal. cix, 1 ; Dan. vii, 13; Zach. xii, 10. — [2] Luc. xviii, 8. — [3] 2 Thess. i, 6 et seqq. — [4] Matth. iii, 12. — [5] Matth. xxv, 41. — [6] 2 Thess. ii, 9, 10. — [7] Psal. xliv, 3. — [8] *Ibid.* 8. — [9] *Ibid.* 4, 5. — [10] Jerem. xvii, 9. — [11] Esai. viii, 3.

» men ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis[1]; » et qui eum ex Virgine Emmanuel prædicabant, adunitionem Verbi Dei ad plasma ejus manifestabant[2] : quoniam Verbum caro erit, et Filius Dei filius hominis (purus pure puram aperiens vulvam, eam quæ regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit); et hoc factus quod et nos, Deus fortis est, et inenarrabile habet genus. Et qui dicunt : « Dominus in » Sion locutus est, et de Hierusalem dedit vocem suam[3]; » et : « Notus in Judæa Deus[4]; » qui in Judæa, adventum ejus significabant. Qui autem rursus dicunt « ab Africo venire » Deum, et de monte umbroso et condenso[5], » adventum ejus qui est ex Bethleem dicebant (quemadmodum ostendimus in eo libro qui est ante hunc) : unde et is qui præest, et pascit populum Patris sui, venit. Qui autem dicunt : Adventu ejus, « quemadmodum cervus claudus saliet, » et plana erit lingua mutorum, et aperientur oculi cæco- » rum, et aures surdorum audient[6], » et manus dissolutæ et genua debilia firmabuntur[7]; et : « Resurgent qui in mo- » numento sunt mortui[8]; » et : « Ipse infirmitates nostras » accipiet, et languores portabit[9]; » eas quæ ab eo curationes fiebant annuntiaverunt.

XII. Quidam autem hominem infirmum, et ingloriosum, et scientem ferre infirmitatem[10], et sedentem super pullum asinæ[11] venturum Hierosolymam, dorsum suum ponentem ad flagella et maxillas suas ad palmas[12], et quemadmodum ovem adduci ad victimam[13], et aceto et felle potari[14], et ab amicis et ab his qui proximi sunt derelinqui[15], et extendentem manus per totam diem[16], et ab eis qui eum intuebantur subsannari et maledici, et partiri vestimenta ejus,

[1] Esai. IX, 6. — [2] Esai. VII, 14. — [3] Joel. III, 16. — [4] Psal. LXXV, 3. — [5] Habac. III, 3. — [6] Esai. XXXV, 5, 6. — [7] *Ibid.* 3. — [8] Esai. XXVI, 19. — [9] Esai. LIII, 4. — [10] *Ibid.* 3. — [11] Zach. IX, 9. — [12] Esai. L, 6. — [13] Esai, LIII, 7. — [14] Psal. LXVIII, 22. — [15] Psal. XXXVII, 12. — [16] Esai. LXV, 12.

et super vestimentum ejus mitti sortem, et in limum mortis deductum [1], et omnia talia; eum qui secundum hominem est adventum ejus, sicut intravit in Hierosolymam, in qua et passus, et crucifixus, sustinuit omnia quæcumque sunt prædicta, prophetabant. Alii autem dicentes : « Rememo-» ratus est Dominus sanctus mortuorum suorum, qui præ-» dormierunt in terra limi, et descendit ad eos uti erigeret » ad salvandum illos [2]; » causam reddiderunt propter quam passus est hæc omnia. Qui autem dixerunt : « In illa die, di-» cit Dominus, Occidet sol meridie, et erunt tenebræ super » terram in die lucis, et convertam dies festos vestros in » luctum, et universa cantica vestra in lamentationem [3]; » cum occasum solis qui crucifixo eo fuit ab hora sexta, manifeste annuntiaverunt, et quia posteaquam hoc factum est, hi qui secundum Legem erant dies festi eorum, et cantica, in luctum et lamentationem verterentur, cum inciperent tradi gentibus. Adhuc etiam manifestius hoc idem et Hieremias ostendit, sic dicens : « Exinanita est quæ parit, tæ-» duit anima ejus : occidit sol ei, cum adhuc medius dies » esset; confusa est, et improperium passa est : reliquos eo-» rum in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum [4]. »

XIII. Qui autem dixerunt eum dormisse, et somnum cepisse, et resurrexisse, quoniam Dominus suscepisset eum [5], et præcipientes principibus cœlorum aperire æternas portas, ut introeat Rex gloriæ [6]; resurrectionem ejus quæ est a mortuis per Patrem, et receptionem in cælos præconaverunt. In eo autem quod dixerunt : « A summo cœlo egressio » ejus, et occursus ejus usque ad summum cœli, et non est » qui se abscondat a calore ejus [7]; » quoniam illuc assumptus est unde et descendit, et non est qui justum judicium ejus effugiat, id ipsum annuntiabant. Et qui dicebant :

[1] Psal. XXI, 8, 16, 19. — [2] Jerem. — [3] Amos, VIII, 9, 10. — [4] Jerem. XV, 9. — [5] Psal. III, 6. — [6] Psal. XXIII, 7, 9. — [7] Psal. XVIII, 7.

« Dominus regnavit, irascantur populi; qui sedet super » Cherubim, commoveatur terra[1]; » partim quidem eam quæ post assumptionem ejus facta est super eos qui in eum crediderunt, iram ab omnibus populis, et motum universæ terræ adversus Ecclesiam prophetabant; partim autem veniente eo de cœlis cum Angelis virtutis ejus, commoveri universam terram, quemadmodum ipse ait : « Erit terræ » motus magnus, qualis non est factus ab initio[2]. » Et rursus in eo cum dicit : « Quisquis judicatur, ex adverso astet; » et quisquis justificatur, appropinquet puero Dei[3]; » et : « Væ vobis, quoniam omnes veterascetis sicut vestimen» tum, et tinea comedet vos; » et : « Humiliabitur omnis » caro, et exaltabitur Dominus solus in altissimis[4]; » significatur, quoniam post passionem qui contra eum fuerunt, sub pedibus ejus subjiciet Deus, et ipse super omnes exaltabitur, et nemo erit qui justificetur aut comparetur ad eum.

XIV. Et qui dicunt, dispositurum Deum Testamentum novum hominibus, non quemadmodum disposuit patribus in Horeb[5]; et cor novum, et spiritum novum dare hominibus[6]; et rursus : « Et antiqua nolite reputare; ecce, facio » nova, quæ nunc orientur, et scietis : et faciam in deserto » viam, et in terra inaquosa flumina, ad potandum genus » electum, populum meum quem acquisivi, ut virtutes meas » enarret[7]; » quæ est novi Testamenti libertas, hanc manifeste annuntiabant, et novum vinum quod in novos utres mittitur[8], fidem quæ est in Christo, qua annuntiavit ortam in eremo viam justitiæ, et in terra inaquosa flumina Spiritus sancti, adaquare genus electum Dei, quod acquisivit, ut virtutes ejus enarrentur[9]; sed non ut blasphemarent eum qui hæc fecit, Deus.

[1] Psal. XCVIII, 1. — [2] Matth. XXIV, 21. — [3] Esai. L, 8, 9. — [4] Esai. II, 17. — [5] Jerem. XXXI, 31, 32. — [6] Ezech. XXXVI, 26. — [7] Esai. XLIII, 18. — [8] Matth. IX, 17. — [9] 1 Petr. II, 9.

XV. Et reliqua omnia quæcumque per tantam seriem Scripturæ demonstravimus Prophetas dixisse, spiritualis vere qui est interpretabitur, unumquodque eorum quæ dicta sunt, in quem dictum sit characterem dispositionis Domini, et integrum corpus operis Filii Dei ostendens; semper eumdem Deum sciens, et semper eumdem Verbum Dei cognoscens, etiamsi nunc nobis manifestatus est; et semper eumdem Spiritum Dei cognoscens, etiamsi in novissimis temporibus nove effusus est in nos, et a conditione mundi usque ad finem in ipsum humanum genus : ex quo qui credunt Deo, et sequuntur Verbum ejus, percipiunt eam quæ est ab eo salutem. Qui vero abscedunt ab eo, et contemnunt præcepta ejus, et per opera sua inhonorant eum qui se fecit, et sententia sua blasphemant eum qui se alit, justissimum adversus se coacervant judicium. Hic igitur examinat omnes, ipse vero a nemine examinatur; neque Patrem suum blasphemans, neque dispositiones ejus frustrans, neque Patres accusans, neque Prophetas exhonorans, aut ab alio Deo dicens eos, aut iterum ex alia et alia substantia fuisse prophetias.

CAPUT XXXIV.

Adversus Marcionitas, ab uno et eodem Deo Prophetas exstitisse ex eo probat, quod quæcumque de Christo, novi Testamenti libertate, ac futura hominum renovatione prædixerunt, in unum Christum nostrum, a quo impleta sunt omnia, nec in alium conveniant.

I. Dicemus autem adversus omnes hæreticos, et primo quidem adversus eos qui sunt a Marcione, et adversus eos qui sunt similes illis, ab altero Deo dicentes esse Prophetas: Legite diligentius id quod ab Apostolis est Evangelium nobis datum, et legite diligentius Prophetas, et invenietis universam actionem, et omnem doctrinam, et omnem passio-

nem Domini nostri prædictam in ipsis. Si autem subit vos hujusmodi sensus, ut dicatis : Quid igitur Dominus attulit veniens? cognoscite, quoniam omnem novitatem attulit, semetipsum afferens, qui fuerat annuntiatus. Hoc enim ipsum prædicabatur, quoniam novitas veniet innovatura et vivificatura hominem. Regis enim adventus ab his quidem qui mittuntur servis prænuntiatur, propter apparatum et expeditionem eorum qui inciperent suscipere suum dominum. Cum autem venit rex, et illi prænuntiato gaudio adimpleti sunt qui sunt subjecti, et perceperunt eam quæ est ab eo libertatem, et participant visionem ejus, et audierunt sermones ejus, et fruiti sunt muneribus ab eo; non jam requiretur quid novus attulit rex super eos qui annuntiaverunt adventum ejus, apud eos videlicet qui sensum habent. Semetipsum enim attulit, et ea quæ prædicta sunt bona, in quæ concupiscebant Angeli intendere, donavit hominibus.

II. Tunc autem fuissent servi mendaces, et non a Domino missi, si non Christus adveniens talis qualis et prædicabatur, adimplesset eorum sermones. Quapropter dicebat : « Ne putetis, quoniam veni dissolvere Legem aut Prophe-» tas : non veni dissolvere, sed adimplere. Amen enim dico » vobis, donec pertranseat cœlum et terra, iota unum aut » unus apex non transiet a Lege et Prophetis, quoadusque » omnia fiant[1]. » Omnia enim ipse adimplevit veniens, et adhuc implet in Ecclesia, usque ad consummationem, a Lege prædictum novum Testamentum. Quemadmodum et Paulus Apostolus ejus ait in ea quæ est ad Romanos : « Nunc » autem sine Lege justitia Dei manifestata est, testificata a » Lege et Prophetis[2] : Justus enim ex fide vivet[3]. » Hoc autem, quoniam justus ex fide vivet, per Prophetas prædictum fuerat.

[1] Matth. v, 17, 18. — [2] Rom. III, 21. — [3] Rom. I, 17.

III. Unde autem poterant prædicere Prophetæ Regis adventum, et eam libertatem quæ ab eo dabatur prævangelizare, et omnia quæ a Christo facta sunt, et sermonem, et operationem, et passionem ejus prænuntiare, et novum Testamentum prædicere, si ab altero Deo propheticam inspirationem acceperunt; ignorantes inenarrabilem Patrem, secundum vos, et regnum ejus, et dispositiones ejus, quas Filius Dei veniens in terris implevit? Neque enim casu quodam hæc evenisse potestis dicere, tanquam a Prophetis quidem de altero quodam dicta, similiter autem evenerunt Domino. Omnes enim Prophetæ hæc eadem prophetaverunt: sed neque alicui ex veteribus evenerunt. Si enim evenissent alicui ex veteribus ista, non utique qui postea fuerunt prophetassent in novissimis temporibus futura hæc. Adhuc etiam nemo est neque Patrum, neque Prophetarum, neque antiquorum regum, circa quem proprie ac specialiter factum sit aliquid horum. Nam omnes quidem Christi passiones prophetaverunt; ipsi autem ad patiendum, similiter ut ipsa prædicta sunt, longe erant. Et argumenta autem quæ prædicta sunt Dominicæ passionis, in nullo altero facta sunt. Neque enim sol medio die occidit aliquo de veteribus mortuo, neque scissum est velum templi, neque terra mota est, neque petræ disruptæ sunt, neque mortui resurrexerunt, neque in tertia die quis illorum surrexit, neque receptus est in cœlum, neque cum assumeretur aperti sunt cœli, neque in nomen alicujus alterius crediderunt gentes, neque quis ex eis mortuus et resurgens aperuit novum libertatis Testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem concurrerunt omnia prædicta signa, dicebant Prophetæ.

IV. Si autem aliquis Judæis advocationem præstans, erectionem Templi, quæ, posteaquam in Babylonem transmigraverunt, facta est sub Zorobabel, et discessionem populi, quæ facta est post septuaginta annos, dicat hoc esse novum

Testamentum; cognoscat, quoniam lapideum quidem Templum restructum est tunc (adhuc enim illa quæ in lapideis tabulis facta fuerat, lex servabatur); novum autem Testamentum datum est nullum, sed ea lege quæ per Moysem data est utebantur usque ad adventum Domini : a Domini autem adventu novum Testamentum ad pacem reconcilians, et vivificatrix lex in universam exivit terram : « Ex Sion enim prodiet lex, et verbum Domini de Hierusalem, et arguet populum multum : et concident gladios » suos in aratra, et lanceas suas in falces, et jam non discent » pugnare[1]. » Si igitur alia lex et verbum exiens ab Hierusalem, tantam pacem fecit apud eas gentes quæ eum receperunt, et per eas arguit imprudentiæ multum populum, videtur consequens de altero dixisse Prophetas. Si autem libertatis lex, id est, verbum Dei ab Apostolis, qui ab Hierusalem exierunt, annuntiatum in universam terram, in tantum transmutationem fecit, ut gladios et lanceas bellatorias in aratra fabricaverit ipse, et in falces, quæ donavit ad metendum frumentum, in organa pacifica, demutaverit, et jam nesciunt pugnare, sed percussi et alteram præbent maxillam; non de aliquo alio Prophetæ dixerunt hæc, sed de eo qui fecit ea. Hic autem est Dominus noster, et in hoc est sermo verus : quoniam ipse est qui aratrum fecit, et falcem intulit, hoc est, hominis primam seminationem, quæ fuit secundum Adam plasmatio, et in novissimis temporibus per Verbum collectam fructificationem : et propter hoc qui initium fini conjungebat, et utrorumque Dominus existens, in fine quidem aratrum ostendit, lignum copulatum ferro, et sic ejus expurgavit terram : quoniam firmum Verbum unitum carni, et habitu tali confixus, emundavit sylvestrem terram. Initio autem falcem figurabat per Abel, significans justi generis humanam collectionem : « Vide enim, inquit,

[1] Esai. II, 3, 4; Mich. IV, 2, 3.

» quomodo justus perit, et nemo intuetur; et viri justi tol- » luntur, et nemo excipit corde[1]. » Hæc autem in Abel quidem præmeditabantur, a Prophetis vero præconabantur, in Domino autem perficiebantur, et in nobis autem idipsum est, consequente corpore suum caput.

V. Et adversus eos quidem qui ab alio Deo Prophetas dicunt, ab altero autem Patre Dominum nostrum, talia sunt apta, si quo modo tandem quiescant a tanta irrationabilitate. Propter hoc enim et laboramus eas quæ sunt ex Scripturis adhibere ostensiones, ut ipsis sermonibus confutantes eos, quantum in nobis est, cohibeamus eos a grandi blasphemia, et a multorum Deorum dementi fabricatione.

CAPUT XXXV.

Vana et insana esse quæ de variis Scripturarum principiis comminiscebantur Valentiniani et Gnostici; nec proinde Prophetas (multo minus Christum) partim a summitate, partim a medietate, partim a Demiurgo afflatos, locutos fuisse.

I. Adversus eos rursus qui sunt a Valentino, et reliquos falsi nominis Gnosticos, qui aliquando quidem a summitate quædam eorum quæ sunt in Scripturis posita dicta dicunt, propter semen quod est inde; aliquando vero a medietate, propter matrem Prunicam audacem; multa vero a mundi fabricatore, a quo et missi sunt Prophetæ : dicimus valde irrationabile esse, in tantum inopiæ deducere Patrem universorum, quasi non habuerit sua instrumenta, per quæ pure ea quæ sunt in Pleromate annuntiarentur. Quem enim timebat, ut non libere et sine commixtione ejus spiritus, qui est in diminutione et ignorantia factus, proprie ac separatim significaret voluntatem suam? An timebat ne plurimi salvarentur, cum plures pure audissent ea quæ sunt

[1] Esai. LVII, 1.

veritatis? An rursus impotens erat ipse sibi præparare eos, qui adventum Salvatoris annuntiarent?

II. Si autem cum huc venisset Salvator, suos Apostolos misit in mundum, pure adventum ejus annuntiantes, et voluntatem Patris docentes, in nullo communicantes neque Gentium neque Judæorum doctrinæ; multo magis in Pleromate existens prædicatores proprios destinasset, annuntiantes in hunc mundum futurum adventum ejus, in nullo communicantes iis prophetis quæ sunt a Demiurgo. Si autem, cum esset intra Pleroma, usus est iis Prophetis qui erant secundum Legem, et per eos ostendit quæ sunt sua; multo magis, cum huc venisset, his ipsis usus fuisset magistris, et per eos annuntiasset nobis Evangelium. Jam igitur non Petrum et Paulum et reliquos Apostolos dicant annuntiasse veritatem, sed Scribas, et Pharisæos, et reliquos per quos Lex annuntiabatur. Si autem suos in suo adventu proprios Apostolos emisit in spiritu veritatis, et non in spiritu erroris; hoc idem ipsum et in Prophetis fecit : semper enim idipsum Verbum Dei. Et si quidem de principalitate Spiritus fuit, secundum regulam ipsorum, Spiritus lucis, et Spiritus veritatis, et Spiritus perfectionis, et Spiritus agnitionis; is vero qui a Demiurgo, fuit Spiritus ignorantiæ, et diminutionis, et erroris, et umbræ progenies; quemadmodum in uno et eodem potuit esse perfectio et diminutio, agnitio et ignorantia, error et veritas, lux et tenebræ? Si autem in Prophetis impossibile erat hæc ita esse, sed ab uno Deo verbum Domini præconabant, et adventum Filii ejus annuntiabant; multo magis Dominus ipse nunquam modo quidem de principali, modo vero de subjecta deminoratione fecisset sermones, et agnitionis et ignorantiæ simul factus magister : nec unquam modo quidem mundi fabricatorem, modo autem eum qui super hunc est glorificaret Patrem, quemadmodum ipse ait : « Nemo immittit

» commissuram vestimenti novi in vestimentum vetus, nec » mittunt vinum novum in utres veteres[1]. » Igitur aut omni modo et ipsi abstineant se a Prophetis, tanquam a veteribus; et non dicant, eos ab ea novitate quæ secundum principalitatem est quædam dixisse, præmissos a Demiurgo : aut rursus arguuntur a Domino dicente, « novum vinum non » mitti in utres veteres. »

III. Unde autem semen Matris ipsorum poterat cognoscere ea quæ erant intra Pleroma sacramenta, et de his eloqui? Siquidem extra Pleroma existens Mater, peperit hoc ipsum semen; quod autem extra Pleroma est, extra agnitionem esse dicunt, quod est ignorantia. Quomodo igitur id quod erat ignorantia, semen conceptum, agnitionem annuntiare poterat? Aut quemadmodum ipsa Mater ea quæ erant Pleromatis cognoscebat sacramenta, informis et infigurata, quasi abortivum projecta foras, et ibi aptata et formata, et ab Horo prohibita interius ingredi, et usque ad consummationem extra Pleroma perseverans, id est, extra agnitionem? Rursus autem passionem Domini typum esse dicentes extensionis Christi superioris, qua extensus Horo formavit eorum Matrem; in reliquis arguuntur, non habentes similitudinem typi ostendere. Ubi enim sursum Christus aceto et felle potatus est? aut ubi divisa sunt vestimenta ejus? aut ubi punctus est, et exivit sanguis et aqua? aut ubi guttas sanguinis sudavit? et reliqua quæcumque Domino acciderunt, de quibus dixerunt Prophetæ. Unde ergo de iis quæ tunc quidem nondum evenerant, incipiebant autem evenire, aut Mater, aut semen ejus divinavit?

IV. Adhuc etiam super hæc dicunt quidem a principalitate quædam dicta, confutati ab iis quæ in Scripturis de Christi adventu referuntur. Quæ autem sint hæc, non jam unum sentiunt, sed alii alia de his ipsis respondent. Si quis

[1] Luc. v, 36, 37.

enim experimentum eorum volens accipere, separatim interroget de aliquo sermone eos qui excellentes sint apud eos; inveniet alium quidem dicentem de Propatore, id est, de Bytho, esse id quod interrogetur; alium vero de Initio omnium, id est, de Unigenito; alterum vero de Patre omnium, hoc est, de Verbo : alter rursus dicet de uno Æone eorum qui sunt in Pleromate Æones, dici; alii autem de Christo, et alius de Salvatore. Qui autem illorum peritior est, posteaquam multum tacens protraxerit, de Horo ait dictum esse; alius vero eam quæ est intra Plenitudinem, Sophiam significari; alius vero illam quæ extra Plenitudinem est, Matrem annuntiari : et alius mundi fabricatorem Deum dicet. Tantæ sunt de uno inter eos diversitates, de iisdem Scripturis varias habentes sententias : et uno eodemque sermone lecto, universi obductis superciliis agitantes capita, valde quidem altissime se habere sermonem dicunt, non autem omnes capere magnitudinem ejus intellectus, qui ibidem continetur : et propter hoc, silentium maximam rem esse apud sapientes; oportere enim eam quæ sit sursum, Sigen, per id quod est apud eos silentium deformari. Sic autem abeunt omnes, quotquot sunt, tantas de uno gestantes sententias, in abscondito ferentes secum sua acumina. Cum igitur inter eos convenerit de iis quæ in Scripturis sunt prædicta, tunc et a nobis confutabuntur. Non enim bene sentientes, interim tamen semetipsos arguunt, de iisdem verbis non consentientes. Nos autem unum et solum verum Deum doctorem sequentes, et regulam veritatis habentes ejus sermones, de iisdem semper eadem dicimus omnes, unum Deum scientes, factorem hujus universitatis, qui Prophetas misit, qui eduxit populum de terra Ægypti, qui in novissimis temporibus Filium suum manifestavit, uti confunderet incredulos, et exquireret justitiæ fructum.

CAPUT XXXVI.

Ab uno et eodem Patre missos esse Prophetas, a quo et Christus missus est.

I. Quem enim non confutat Dominus, neque ab altero dicere Prophetas, nisi a Patre ejus, neque ab alia et alia substantia, sed ab uno et eodem Patre, neque alium aliquem ea quæ sunt in hoc mundo fecisse, nisi suum Patrem, docens sic : « Homo erat quidam paterfamilias, et plantavit » vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, » et ædificavit turrim, et locavit eam colonis, et peregre profectus est. Cum autem appropinquasset tempus fructuum, » misit servos suos ad colonos, ut acciperent de fructibus » suis. Et coloni apprehensis servis, unum quidem ceciderunt, alium autem lapidaverunt, alium vero occiderunt. » Iterum misit alios servos plures prioribus : et fecerunt eis » similiter. Novissime autem misit eis filium suum unicum, » dicens : Forte verebuntur filium meum. Coloni vero cum » vidissent filium, dixerunt intra se : Hic est hæres, venite, » occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus : et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt » eum. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet colonis illis ? Et dixerunt illi : Malos male perdet, et vineam » suam locabit aliis colonis, qui reddent ei fructus temporibus suis. Iterum dicit Dominus : Nunquam legistis : » Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est » in caput anguli ? A Domino factus est et est mirabilis in » oculis nostris. Propter quod dico vobis, quoniam auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus » ejus [1]. » Per quæ ostendit manifeste discipulis suis unum quidem et eumdem patremfamilias, hoc est, Deum Patrem,

[1] Matth. XXI, 33 et seqq.

qui per seipsum omnia facit : varios vero agricolas, quosdam quidem contumeliosos, et superbos, et infructuosos, et Domini interfectores; quosdam vero cum omni obedientia reddentes fructus temporibus suis : et eumdem hunc Patremfamilias, aliquando quidem mittentem servos, aliquando quidem Filium suum. A quo igitur Patre missus est Filius ad eos colonos qui interfecerunt eum, ab hoc et servi. Sed Filius quidem quasi a Patre veniens principali auctoritate, dicebat : « Ego autem dico vobis[1] : » servi autem quasi a Domino serviliter; et propter hoc dicebant : « Hæc dicit Dominus. »

II. Quem igitur illi Dominum præconabant incredulis, hunc Christus tradidit his qui obediunt sibi : et qui priores, sive primum per servilem legisdationem, vocaverat Deus, hic posteriores, sive postea per adoptionem, assumpsit. Plantavit enim Deus vineam humani generis, primo quidem per plasmationem Adæ, et electionem patrum : tradidit autem colonis per eam legisdationem quæ est per Moysem : sepem autem circumdedit, id est, circumterminavit eorum culturam; et turrim ædificavit, Hierusalem elegit : et torcular fodit, receptaculum prophetici Spiritus præparavit : et sic Prophetas misit antequam esset in Babylonem transmigratio, et post transmigrationem alteros iterum, plures quam priores, expetentes fructus, dicentes illis : « Emundate vias vestras et mores vestros; judicium » justum judicate, et misericordiam et miserationem facite » unusquisque ad fratrem suum : in viduam, et orphanum, » et proselytum, et pauperem ne exercueritis potentatum, et » unusquisque malitiæ fratris sui ne recordemini in cordibus » vestris[2]; et jusjurandum falsum nolite diligere[3]. Lavamini, » mundi estote, auferte nequitias a cordibus vestris, discite

[1] Matth. v, 22, 28, etc. — [2] Jerem. vii, 3; Zach. vii, 9, 10. — [3] Zach. viii, 17.

» benefacere, exquirite judicium, defendite vim patientem, » judicate pupillo, et justificate viduam; et venite, disputemus, dicit Dominus[1]. » Et rursum : « Cohibe linguam » tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Diverte a » malo, et fac bonum; inquire pacem, et sequere eam[2]. » Hæc præconantes Prophetæ, fructum petebant justitiæ. Non credentibus autem illis, novissime misit Filium suum, misit Dominum nostrum Jesum Christum, quem cum occidissent mali coloni, projecerunt extra vineam. Quapropter tradidit eam Dominus Deus non jam circumvallatam, sed expansam in universum mundum aliis colonis, reddentibus fructus temporibus suis, turre electionis exaltata ubique et speciosa. Ubique enim præclara est Ecclesia, et ubique circumfossum torcular : ubique enim sunt qui suscipiunt Spiritum. Quoniam enim Filium Dei reprobaverunt, et projecerunt eum, cum eum occidissent, extra vineam, juste reprobavit eos Deus, et extra vineam existentibus Gentibus dedit fructificationem culturæ. Quemadmodum et Hieremias propheta ait : « Reprobavit Dominus, et abjecit gen- » tem facientem hæc : quoniam fecerunt filii Juda malignum » in conspectu meo, dicit Dominus[3]. » Similiter autem Hieremias : « Constitui super vos exploratores : Audite vocem » tubæ; et dixerunt : Non audiemus. Propter hoc audie- » runt gentes, et qui pascunt pecora in eis[4]. » Unus ergo et idem Deus Pater, qui plantavit vineam, qui populum eduxit, qui Prophetas misit, qui Filium suum misit, qui vineam dedit aliis colonis, his qui reddunt fructus in temporibus suis.

III. Et propter hoc dicebat Dominus discipulis suis, bonos operarios nos præparans : « Attendite vobis, et vigilate » semper in omni tempore, ne quando graventur corda ves-

[1] Esai. I, 16 et seqq. — [2] Psal. XXXIII, 14, 15. — [3] Jerem. VII, 29, 30. — [4] Jerem. VI, 17, 18.

» tra in crapula, et ebrietate, et cogitationibus sæcularibus, » et repente assistat super vos dies illa. Superveniet enim » quasi laqueus super omnes sedentes super faciem terræ[1]. » Sint igitur lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et » vos similes hominibus exspectantibus Dominum suum[2]. » Quomodo enim factum est in diebus Noe : manducabant » et bibebant, et emebant et vendebant, nubebant et nu- » bebantur, et non scierunt, quoadusque intravit Noe in » arcam, et venit diluvium, et perdidit omnes. Et quem- » admodum factum est in diebus Lot : manducabant et » bibebant, emebant et vendebant, plantabant et ædifica- » bant, quoadusque exivit Lot a Sodomis : pluit ignem de » cœlo, et perdidit omnes : sic erit et in adventu Filii ho- » minis[3]. Vigilate igitur, quoniam nescitis qua die Dominus » vester veniet[4]. » Unum et eumdem annuntians Dominum, qui in temporibus Noe propter inobedientiam hominum superduxit diluvium, et temporibus Lot propter multitudinem peccatorum Sodomitarum pluit ignem a cœlo, et in novissimo, propter hanc eamdem inobedientiam et similia peccata, superducet diem judicii : in quo ait, tolerabilius Sodomis et Gomorrhis futurum, quam civitati et domui quæ non receperit verbum Apostolorum ejus. « Et tu, Capharnaüm, dicebat, numquid usque ad cœlum exaltaberis? » Usque ad inferos descendes. Quoniam si in Sodomis factæ » fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, mansissent usque » in hodiernum diem. Verumtamen dico vobis, tolerabilius » erit Sodomis in die judicii quam vobis[5]. »

IV. Unum et idem cum semper sit Verbum Dei; credentibus quidem ei fontem aquæ in vitam æternam dans, infructuosam vero fici arborem arefaciens statim : et temporibus Noe diluvium inducens, uti exstingueret pessimum genus

[1] Luc. xxi, 34, 35. — [2] Luc. xii, 35, 36. — [3] Luc. xvii, 26 et seqq. — [4] Matth. xxiv, 42. — [5] Matth. xi, 23, 24.

eorum qui tunc erant homines, qui jam fructificare Deo non poterant, cum Angeli transgressores commixti fuissent eis; et ut peccata eorum compesceret, servaret vero arcæ typum, Adæ plasmationem : et temporibus Lot qui pluit super Sodomam et Gomorrham ignem et sulphur de cœlo, « exemplum justi judicii Dei[1], » ut cognoscerent omnes, quoniam « omnis arbor quæ non facit fructum bonum, ex- » cidetur, et in ignem mittetur[2] : » et in universali judicio tolerabilius Sodomis utens, quam his qui viderunt ejus virtutes quas faciebat, et non crediderunt in eum, neque receperunt ejus doctrinam. Quemadmodum enim majorem dedit gratiam per suum adventum his qui crediderunt ei, et faciunt ejus voluntatem; sic et majorem in judicio habere pœnam eos qui non crediderunt ei, significavit, justus existens super omnes æqualiter, et quibus plus dedit, plus ab eis exacturus : plus autem, non quod alterius Patris agnitionem ostendit, sicut per tot et tanta ostendimus; sed quia majorem donationem paternæ gratiæ per suum adventum effudit in humanum genus.

V. Si cui autem non sufficiunt quæ prædiximus, ad credendum ab uno et eodem Patre Prophetas missos esse, a quo et Dominus noster missus est, aperiens autem os cordis sui, et Christum Jesum Dominum magistrum invocans, audiat dicentem eum, « simile esse regnum cœlorum regi » nuptias facienti filio suo, et mittenti servos suos ad con- » rogandum eos qui vocati fuerunt ad nuptias. » Et illis nolentibus obedire : « Iterum, ait, alios servos misit, di- » cens : Dicite his qui sunt vocati : Venite, prandium meum » paravi, tauri mei et omnia saginata occisa; et omnia pa- » rata sunt, venite ad nuptias. Illi autem abierunt negligen- » tes eum, alii quidem in agrum suum, alii autem in ne- » gotiationem suam; reliqui vero arripuerunt servos, et

[1] 2 Thess. I, 5. — [2] Matth. III, 10.

» alios quidem contumeliose tractaverunt, alios vero oc- » ciderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, et mit- » tens exercitus suos, perdidit interfectores illos, et civita- » tem eorum succendit, et dixit servis suis : Nuptiæ quidem » paratæ sunt, vocati vero non fuerunt digni. Exite igi- » tur ad exitus viarum, et quotquot inveneritis, congre- » gate ad nuptias. Et exeuntes servi ejus congregaverunt » omnes quotquot invenerunt, bonos et malos; et impletæ » sunt nuptiæ a discumbentibus. Introiens autem rex vi- » dere recumbentes, vidit ibi hominem non vestitum indu- » mentum nuptiarum, et dicit ei : Amice, quomodo venisti » huc, non habens indumentum nuptiarum? Illo autem ob- » mutescente, dixit rex ministris : Tollite eum a pedibus » et manibus, et mittite eum in tenebras quæ sunt exterio- » res : ibi erit fletus et stridor dentium. Multi enim sunt » vocati, pauci vero electi[1]. » Manifeste enim et per hæc verba sua ostendit Dominus omnia, et quoniam unus Rex et Dominus omnium Pater, de quo et antea dixit : « Neque » in Hierosolyma jures, quoniam civitas est magni Regis[2]. » Et quoniam ab initio nuptias præparavit Filio suo, et propter immensam benignitatem per servos suos vocabat priores ad convivium nuptiarum; et ubi illi noluerunt obedire, rursus alios servos misit convocans eos, neque sic obedierunt ei, sed et eos qui vocationem annuntiabant lapidaverunt et occiderunt : illos quidem perdidit mittens exercitus suos, et civitatem illorum succendit; et ex omnibus autem viis, id est, ex universis gentibus ad convivium nuptiarum Filii sui convocavit, quemadmodum et per Jeremiam ait : « Et misi ad vos servos meos Prophetas, dicere : Averti- » mini unusquisque a via nequissima, et meliora facite opera » vestra[3]. » Et rursus per eumdem : « Et misi, inquit, ad » vos omnes servos meos Prophetas inter diem et ante lu-

[1] Matth. xxii, 2 et seqq. — [2] Matth. v, 35. — [3] Jerem. xxxv, 15.

» cem; et non obedierunt mihi, neque intenderunt aures » ipsorum. Et dices eis hunc sermonem : Hoc genus quod » non obedivit voci Domini, neque recepit disciplinam, de» fecit fides ex ore ipsorum[1]. » Qui igitur nos per Apostolos undique vocavit Dominus, hic per Prophetas vocabat eos qui olim fuerunt, quemadmodum ex sermonibus Domini ostenditur : et non ab alio quidem Prophetæ, ab alio autem Apostoli, etiamsi variis gentibus præconabant; sed ab uno et eodem, alii quidem Dominum annuntiabant, alii autem Patrem evangelizabant : et alii quidem adventum prænuntiabant Filii Dei, alii vero præsentem eum jam his qui longe erant, præconabant.

VI. Adhuc etiam manifestavit oportere nos cum vocatione et justitiæ operibus adornari, uti requiescat super nos Spiritus Dei. Hoc est enim indumentum nuptiarum, de quo et Apostolus ait : « Nolumus exspoliari, sed superindui, uti » absorbeatur mortale ab immortalitate[2]. » Qui autem vocati quidem sunt ad cœnam Dei, et propter malam suam conversationem non perceperunt Spiritum sanctum, « pro» jicientur, inquit, in tenebras exteriores[3]. » Manifeste ostendens, quod idem ipse Rex, qui convocaverit undique fideles ad nuptias Filii sui, et incorruptibile convivium donaverit, jubeat mitti in tenebras exteriores eum qui non habet indumentum nuptiarum, hoc est, contemptorem. Quemadmodum enim in priori Testamento « non in multis » illorum bene sensit[4]; » sic et hic « multi vocati, pauci » electi[5]. » Non alius igitur qui judicat Deus, et alius qui convocat ad salutem, Pater : nec alius qui æternum lumen donat, alius vero qui jubet in exteriores mitti tenebras eos qui non habent indumentum nuptiarum. Sed unus et idem Dominus Pater Domini nostri, a quo et Prophetæ missi sunt :

[1] Jerem. VII, 25 et seqq. — [2] 2 Cor. V, 4. — [3] Matth. XXII, 13. — [4] 1 Cor. X, 5. — [5] Matth. XXII, 14.

indignos quidem convocans propter immensam benignitatem; eos vero qui convocati sunt inspiciens si conveniens habeant indumentum, et congruens nuptiis Filii sui : quoniam nihil inconveniens neque malum placet ei. Quemadmodum Dominus dixit ei qui curatus fuerat : « Ecce, sanus » factus es : jam noli peccare, ne quid deterius tibi fiat[1]. » Qui enim est bonus, et justus, et mundus, et immaculatus, neque malum aliquid, neque injustum, neque abominandum in suo sponsali thalamo sustinebit. Est autem hic Pater Domini nostri, cujus providentia constant omnia, et jussu administrantur omnia : et gratuito quidem donat in quos oportet; secundum autem meritum dignissime distribuit adversus ingratos et non sentientes benignitatem ejus, justissimus retributor : et propterea ait : « Mittens exerci» tus suos perdidit interfectores illos, et civitatem illorum » incendit[2]. » Exercitum autem ejus inquit, quia omnes homines Dei : « Domini *enim* est terra, et plenitudo ejus, orbis » terrarum, et omnes qui habitant in ea[3]. » Et propter hoc Paulus Apostolus in ea epistola quæ est ad Romanos ait : « Non enim est potestas nisi a Deo. Quæ autem sunt, a Deo » ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordina» tioni resistit : qui autem resistunt, ipsi damnationem sibi » acquirunt. Principes enim non sunt timori bono operi, » sed malo. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, » et habebis laudem ex ea : Dei enim minister est tibi ad » bonum. Si autem male feceris, time. Non enim sine causa » gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei » qui malum agit. Ideoque subjecti estote, non tantum » propter iram, sed et propter conscientiam. Propter hoc » enim et tributa penditis : ministri enim Dei sunt in hoc » ipsum servientes[4]. » Sed et Dominus igitur et Apostoli

[1] Joan. v, 14. — [2] Matth. xxii, 7. — [3] Psal. xxiii, 1. — [4] Rom. xiii, 1 et seqq.

unum Deum Patrem annuntiant eum, qui legisdationem fecit, qui misit Prophetas, qui omnia fecit; et propter hoc ait : « Mittens exercitus suos : » quoniam omnis homo, secundum quod est homo, plasma ipsius est, licet ignoret Deum suum. Omnibus enim ut sint præstat, qui « solem suum » oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et » injustos[1]. »

VII. Et non solum per ea quæ prædicta sunt, sed et per parabolam duorum filiorum, quorum minor luxuriose consumpsit substantiam, vivens cum fornicariis, unum et eumdem docuit Patrem, majori quidem filio ne hædum quidem indulgentem, propter eum autem qui perierat, minorem filium suum, jubentem occidi vitulum saginatum, et primam ei stolam donantem[2]. Et per parabolam autem eorum operariorum qui variis temporibus in vineam mittebantur, unus et idem Dominus ostenditur : vocans alios quidem statim in initio mundi fabricationis; alios vero post hoc; et alios circa medietatem temporum; et alios progressis jam temporibus; item alios in fine[3] : ut sint quidem multi operarii secundum sua ipsorum tempora, unus autem qui convocat eos, paterfamilias. Etenim vinea una, quoniam et una justitia; et unus dispensator, unus enim Spiritus Dei, qui disponit omnia : similiter autem et merces una; omnes enim acceperunt singulos denarios, imaginem et inscriptionem Regis, agnitionem Filii Dei quæ est incorruptela. Et propter hoc a novissimis cœpit dare mercedem, quoniam in novissimis temporibus manifestatus Dominus, omnibus semetipsum repræsentavit.

VIII. Et Publicanus autem qui in oratione Pharisæum superavit[4], non quoniam alterum Patrem adorabat, testimonium accepit a Domino quod sit magis justificatus, sed

[1] Matth. v, 5. — [2] Luc. xv, 11 et seqq. — [3] Matth. xx, 1 et seqq. — [4] Luc. xviii, 10 et seqq.

quoniam cum magna humilitate, sine extollentia et sine jactantia, exomologesin eidem Deo faciebat. Et duorum autem filiorum parabola, eorum qui in vineam mittuntur, quorum alter quidem contradixit patri, et postea pœnitetur, quando nihil profuit ei pœnitentia; alter autem pollicitus est abire, statim promittens patri, non abiit autem [1] (quoniam *omnis homo mendax*[2]; et velle quidem in promptu adjacet, non invenit autem perficere [3]), unum et eumdem ostendit Patrem. Sed et arboris fici parabola, de qua Dominus ait : « Ecce, jam triennium venio quærens fructum » in hac arbore fici, et non invenio [4]; » per Prophetas adventum suum significans, per quos venit aliquoties exquirens justitiæ fructum ab eis, quem non invenit, aperte manifestavit, et quoniam excidetur arbor fici propter prædictam causam. Et sine parabola autem dicebat ad Hierusalem Dominus : « Hierusalem, Hierusalem, quæ interficis » Prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties vo» lui colligere filios tuos, sicut gallina pullos suos sub alas, » et noluisti? Ecce, remittitur vobis domus vestra deserta [5].» Quod enim per parabolam dictum fuerat : «Ecce, triennium » venio quærens fructum; » et manifeste iterum : « Quoties » volui colligere filios tuos; » si non hujus adventum qui per Prophetas est intelligamus, erit mendacium : siquidem semel, et tunc primum, venit ad eos. Sed quoniam et Patriarchas qui elegit, et nos, idem est Verbum Dei, et illos semper visitans per propheticum Spiritum, et nos qui undique convocati sumus, per suum adventum, super ea quæ dicta sunt, vere hæc dicebat : « Multi ab Oriente et Occasu » venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob, » in regno cœlorum. Filii autem Regni ibunt in tenebras » exteriores; illic erit fletus et stridor dentium [6]. » Si igitur

[1] Matth. XXI, 28 et seqq. — [2] Psal. CXV, 2. — [3] Rom. VII, 18. — [4] Luc. XIII, 6 et seqq. — [5] *Ibid.* 34 et seqq. Matth. XXIII, 37. — [6] Matth. VIII, 11, 12.

hi qui per præconium Apostolorum ejus ab Oriente et Occidente credentes in eum, cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno cœlorum recumbent, participantes cum eis epulationem; unus et idem Deus ostenditur, qui elegit quidem Patriarchas, visitavit vero populum, Gentes vero advocavit.

CAPUT XXXVII.

Homines liberos esse, et eligendi facultate præditos; nec proinde quosdam natura bonos, quosdam natura malos esse.

I. Illud autem, quod ait : « Quoties volui colligere filios » tuos, et noluisti[1] ? » veterem legem libertatis hominis manifestavit : quia liberum eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem, sicut et suam animam, ad utendum sententia Dei voluntarie, et non coactum a Deo. Vis enim a Deo non fit, sed bona sententia adest illi semper. Et propter hoc consilium quidem bonum dat omnibus. Posuit autem in homine potestatem electionis, quemadmodum et in Angelis (etenim Angeli rationabiles) : uti hi quidem qui obedissent, juste bonum sint possidentes, datum quidem a Deo, servatum vero ab ipsis. Qui autem non obedierunt, juste non invenientur cum bono, et meritam pœnam percipient : quoniam Deus quidem dedit benigne bonum, ipsi vero non custodierunt diligenter illud, neque pretiosum arbitrati sunt, sed supereminentiam bonitatis contempserunt. Abjicientes igitur bonum, et quasi respuentes, merito omnes justum judicium incident Dei, quemadmodum et Apostolus Paulus in ea epistola quæ est ad Romanos testificatus est, dicens ita : « An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, » et longanimitatis contemnis, ignorans quoniam bonitas » Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duri- » tiam tuam et cor impœnitens thesaurizas tibimetipsi iram

[1] Matth. xxiii, 37.

» in die iræ et revelationis justi judicii Dei. Gloria autem » et honor, inquit, omni operanti bonum[1]. » Dedit ergo Deus bonum, quemadmodum et Apostolus testificatur in eadem epistola : et qui operantur quidem illud, gloriam et honorem percipient, quoniam operati sunt bonum, cum possint non operari illud; hi autem qui illud non operantur, judicium justum excipient Dei, quoniam non sunt operati bonum, cum possint operari illud.

II. Si autem naturaliter quidam boni, quidam vero mali facti fuissent, neque hi laudabiles essent qui boni sunt, tales enim facti fuerant; sed neque illi vituperabiles, et ipsi enim tales fuerant instituti. Sed quoniam omnes ejusdem sunt naturæ, et potentes retinere et operari bonum, et potentes rursum amittere id, et non facere; juste etiam apud homines sensatos (quanto magis apud Deum) alii quidem laudantur, et dignum percipiunt testimonium electionis bonæ et perseverantiæ; alii vero accusantur, et dignum percipiunt damnum, eo quod justum et bonum reprobaverint. Et ideo Prophetæ quidem hortabantur homines justitiam agere, bonumque operari, sicut per multa ostendimus : quia in nobis sit hoc, et propter multam negligentiam in oblivionem inciderimus, et consilio egeamus bono; propter quob bonus Deus præstavit bonum consilium per Prophetas.

III. Propter hoc autem et Dominus : « Luceat lumen » vestrum, dicebat, coram hominibus, ut videant bona facta » vestra, et clarificent Patrem vestrum qui in cœlis est[2]. » Et : « Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in » crapula, et ebrietate, et sollicitudinibus sæcularibus[3]. » Et : « Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et » vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, » quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit et pulsave» rit, aperiant ei. Beatus servus ille quem, cum venerit

[1] Rom. II, 4 et seqq. — [2] Matth. V, 16. — [3] Luc. XXI, 34.

» dominus ejus, invenerit ita facientem[1]. » Et iterum : « Servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit, vapulabit multas[2]. » Et : « Quid mihi dicitis, Domine, Domine, » et non facitis quæ dico[3]? » Et iterum : « Si autem dicat » servus in corde suo : Tardat dominus meus; et incipiat » cædere conservos, et manducare, et bibere, et inebriari; » veniet dominus ejus in die qua non sperat, et dividet eum, » et partem ejus cum hypocritis ponet[4]. » Et omnia talia, quæ liberum et suæ potestatis ostendunt hominem, et quia consilio instruat Deus, adhortans nos ad subjectionem sibi, et avertens ab incredulitate, non tamen de violentia cogens.

IV. Etenim ipsum Evangelium si noluerit quis sequi, licet quidem ei, non tamen expedit. Inobedientia enim Dei, et amissio boni est quidem in hominis potestate; læsionem autem et damnum non quamlibet infert. Et propter hoc Paulus ait : « Omnia licent, sed non omnia expediunt[5]; » et libertatem referens hominis, quapropter et *omnia licent,* non cogente eum Deo; et id, *non expedit,* ostendens, ut non ad velamen malitiæ abutamur libertate : non enim hoc expedit. Et iterum ait : « Loquimini veritatem unusquisque » cum proximo suo[6]. » Et : « Omnis sermo malus de ore » vestro non exeat, aut turpitudo, aut vaniloquium, aut » scurrilitas, quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum » actio[7]. » Et : « Eratis enim aliquando tenebræ, nunc au » tem lumen in Domino : quasi filii lucis honeste ambu» late[8] : non in comessationibus et ebrietatibus, non in » cubilibus et in libidinibus, non in ira et zelo[9]. Et hæc » quidam fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in no» mine Domini nostri[10]. » Si igitur non in nobis esset facere hæc, aut non facere, quam causam habebat Apostolus, et

[1] Luc. XII, 35, 36. — [2] *Ibid.* 47. — [3] Luc. VI, 46. — [4] Luc. XII, 45, 46. — [5] I Cor. VI, 12, et X, 23. — [6] Ephes. IV, 25. — [7] *Ibid.* 29, et V, 4. — [8] *Ibid.* 8. — [9] Rom. XIII, 13. — [10] I Cor. VI, 11.

multo prius ipse Dominus, consilium dare, quædam quidem facere, a quibusdam vero abstinere? Sed quoniam liberæ sententiæ ab initio est homo, et liberæ sententiæ est Deus, cui ad similitudinem factus est; semper consilium datur ei, continere bonum, quod perficitur ex ea quæ est ad Deum obedientia.

V. Et non tantum in operibus, sed etiam in fide liberum et suæ potestatis arbitrium hominis servavit Dominus, dicens : « Secundum fidem tuam fiat tibi[1]; » propriam fidem hominis ostendens, quoniam propriam suam habet sententiam. Et iterum : « Omnia possibilia sunt credenti[2]; » et : « Vade, sicut credidisti fiat tibi[3]. » Et omnia talia suæ potestatis secundum fidem ostendunt hominem. Et propter hoc, is « qui credit ei habet vitam æternam : qui autem » non credit Filio, non habet vitam æternam, sed ira Dei » manebit super ipsum[4]. » Secundum hanc igitur rationem, et suum proprium bonum ostendens Dominus, et sui arbitrii ac suæ potestatis hominem significans, dicebat ad Hierusalem : « Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina pullos suos sub ascellas, et noluisti? » Quapropter relinquetur vobis domus vestra deserta[5]. »

VI. Qui autem his contraria dicunt, ipsi impotentem introducunt Dominum, scilicet quasi non potuerit perficere hoc quod voluerit; aut rursum ignorantem natura choicos, ut ipsi dicunt, et eos qui non possunt accipere ejus incorruptelam. Sed oportebat, inquit, eum neque Angelos tales fecisse ut possent transgredi, neque homines qui statim ingrati existerent in eum; quoniam rationabiles, et examinatores, et judiciales facti sunt, et non (quemadmodum irrationabilia, sive inanimalia, quæ sua voluntate nihil possunt facere, sed cum necessitate et vi ad bonum trahuntur,

[1] Matth. IX, 29. — [2] Marc. IX, 22. — [3] Matth. VIII, 13. — [4] Joan. III, 36. — [5] Matth. XXIII, 37, 38.

in quibus unus sensus et unus mos) inflexibiles, et sine judicio, qui nihil aliud esse possunt præterquam quod facti sunt. Sic autem nec suave esset eis quod est bonum, neque pretiosa communicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo proprio motu, et cura, et studio provenisset, sed ultro et otiose insitum : ita ut essent nullius momenti boni, eo quod natura magis quam voluntate tales existerent, et ultroneum haberent bonum, sed non secundum electionem; et propter hoc nec hoc ipsum intelligentes, quoniam pulchrum sit quod bonum, neque fruentes eo. Quæ enim fruitio boni apud eos qui ignorant? Quæ autem gloria his qui non studuerunt illud? Quæ autem corona his qui non eam, ut victores in certamine, consecuti sunt?

VII. Et propter hoc Dominus violentum dixit regnum cœlorum : « et qui vim faciunt, inquit, diripiunt illud [1]; » hoc est, qui cum vi et agone vigilantes instanter, diripiunt illud. Propter hoc autem et Paulus Apostolus ait Corinthiis : « Nescitis, quoniam hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium. Sic currite, ut » comprehendatis. Omnis autem qui agonizatur, in omnibus » continens est : illi quidem ut corruptibilem accipiant coronam, nos autem incorruptibilem. Ego autem sic curro, » non in incertum : sic pugno, non quasi aerem cædens; » sed lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo, » ne forte, aliis prædicans, ipse reprobus efficiar [2]. » Bonus igitur agonista ad incorruptelæ agonem adhortatur nos, uti coronemur, et pretiosam arbitremur coronam, videlicet quæ per agonem nobis acquiritur, sed non ultro coalitam. Et quanto per agonem nobis advenit, tanto est pretiosior : quanto autem pretiosior, tanto eam semper diligamus. Sed neque similiter diliguntur ea quæ ultro adveniunt, quam

[1] Matth. XI, 12. [2] I Cor. IX, 24 et seqq.

illa quæ cum multa sollicitudine adinveniuntur. Quoniam igitur pro nobis erat plus diligere Deum, cum labore hoc nobis adinvenire Dominus docuit, et Apostolus tradidit. Et alias autem esset videlicet nostrum insensatum bonum, quod esset inexercitatum. Sed et videre non in tantum nobis esset desiderabile, nisi cognovissemus quantum esset malum non videre : et bene valere autem male valentis experientia honorabilius efficit; et lucem, tenebrarum comparatio; et vitam, mortis. Sic et cœleste regnum honorabilius est his qui cognoverunt terrenum. Quanto autem honorabilius, tanto magis diligimus illud : et si plus illud dilexerimus, clariores erimus apud Deum. Pro nobis igitur omnia hæc sustinuit Dominus, uti per omnia eruditi, in omnibus in futurum simus cauti, et perseveremus in omni ejus dilectione, rationabiliter edocti diligere Deum : Deo quidem magnanimitatem præstante in apostasia hominis; homine autem erudito per eam, quemadmodum et Propheta ait : « Emendabit te abscessio tua [1]; » præfiniente Deo omnia ad hominis perfectionem, et ad efficaciam, et manifestationem dispositionum : uti et bonitas ostendatur, et justitia perficiatur, et Ecclesia ad figuram imaginis Filii ejus coaptetur, et tandem aliquando maturus fiat homo, in tantis maturescens ad videndum et capiendum Deum.

CAPUT XXXVIII.

Cur non ab initio perfectus factus est homo?

I. Si hoc dicat aliquis : Quid enim? non poterat ab initio Deus perfectum fecisse hominem? Sciat, quoniam Deus quidem cum semper sit idem, et innatus, quantum ad ipsum est, omnia possibilia ei. Quæ autem facta sunt ab eo, secundum quod postea facturæ initium habuerunt, secun-

[1] Jerem. II, 19.

dum hoc et minora esse oportuit eo qui se fecerit : nec enim poterant infecta esse, quæ nuper facta sunt. Propter quod autem non sunt infecta, propter hoc et (ideo) deficiunt a perfecto. Secundum enim quod sunt posteriora, secundum hoc et infantilia; et secundum quod infantilia, secundum hoc et insueta, et inexercitata ad perfectam disciplinam. Quemadmodum enim mater potest quidem præstare perfectam escam infanti, ille autem adhuc non potest robustiorem se percipere escam : sic et Deus ipse quidem potens fuit homini præstare perfectionem ab initio, homo autem impotens percipere illam : infans enim fuit. Et propter hoc Dominus noster in novissimis temporibus, recapitulans in semetipso omnia, venit ad nos, non quomodo ipse poterat, sed quomodo illum nos videre poteramus. Ipse enim in sua inenarrabili gloria ad nos venire poterat : sed nos magnitudinem gloriæ ipsius portare non poteramus. Et propter hoc, quasi infantibus, ille qui erat panis perfectus Patris, lac nobis semetipsum præstavit, quod erat secundum hominem ejus adventus : ut quasi a mammilla carnis ejus enutriti, et per talem lactationem assueti manducare et bibere Verbum Dei, et eum qui est immortalitatis panis, qui est Spiritus Patris, in nobis ipsis continere possimus.

II. Et propter hoc Paulus Corinthiis ait : « Lac vobis potum dedi, non escam : nondum enim poteratis escam » percipere [1] : » id est, eum quidem adventum Domini qui secundum hominem, didicistis; nondum autem Patris Spiritus requiescit super vos, propter vestram infirmitatem. « Ubi enim zelus, et discordia, ait, in vobis, et dissensiones, » nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis [2] ? » Hoc est, quoniam nondum Spiritus Patris erat in ipsis, propter imperfectionem eorum, et infirmitatem conversationis. Quemadmodum igitur Apostolus poterat dare escam

[1] I Cor. III, 2. — [2] *Ibid.* 3.

(quibuscumque enim imponebant Apostoli manus, accipiebant Spiritum sanctum, qui est esca vitæ [1]); illi autem non poterant accipere illud, quoniam infirmum adhuc et inexercitabilem sensum erga Deum conversationis habebant: sic et initio Deus quidem potens fuit dare perfectionem homini; ille autem nunc nuper factus non poterat illud accipere, vel accipiens capere, vel capiens continere. Et propter hoc coinfantiatum est homini Verbum Dei, cum esset perfectus; non propter se, sed propter hominis infantiam sic capax effectus, quemadmodum homo illum capere potuit. Non igitur erga Deum impossibile et indigens, sed circa eum qui nunc nuper factus est homo; quoniam non infectus erat.

III. Erga Deum autem virtus simul, et sapientia, et bonitas ostenditur : virtus quidem et bonitas, in eo quod ea quæ nondum erant voluntarie constituerit et fecerit; sapientia vero, in eo quod apta et consonantia quæ sunt fecerit. Quædam autem propter immensam ejus benignitatem augmentum accipientia, et in multum temporis perseverantia, infecti gloriam referunt, Deo sine invidia donante quod bonum est. Secundum enim id quod facta sunt, non sunt infecta : secundum id vero quod perseverant longis æonibus, virtutem infecti assument, Deo gratuito donante eis sempiternam perseverationem. Et sic principalitatem quidem habebit in omnibus Deus, quoniam et solus infectus, et prior omnium, et omnibus ut sint ipse est causa : reliqua vero omnia in subjectione manent Dei. Subjectio autem Dei, incorruptelæ perseverantia est : incorruptela autem, gloria infecti. Per hanc igitur ordinationem, et hujusmodi convenientiam, et tali ductu, factus et plasmatus homo secundum imaginem et similitudinem constituitur infecti Dei : Patre quidem bene sentiente, et ju-

[1] Act. VIII, 17.

bente; Filio vero ministrante, et formante; Spiritu vero nutriente, et augente; homine vero paulatim proficiente, et perveniente ad perfectum, id est, proximum infecto fieri. Perfectus enim est infectus : hic autem est Deus. Oportuerat autem hominem primo fieri, et factum augeri, et auctum corroborari, et corroboratum multiplicari, et multiplicatum convalescere, convalescentem vero glorificari, et glorificatum videre suum Dominum. Deus enim est qui habet videri : visio autem Dei efficax est incorruptelæ : « incorruptela vero proximum facit esse Deo [1]. »

IV. Irrationabiles igitur omni modo, qui non exspectant tempus augmenti, et suæ naturæ infirmitatem adscribunt Deo. Neque Deum neque semetipsos scientes, insatiabiles et ingrati, nolentes primo esse hoc quod et facti sunt, homines passionum capaces; sed supergredientes legem humani generis, et antequam fiant homines jam volunt similes esse factori Deo, et nullam esse differentiam infecti Dei et nunc facti hominis, qui plus irrationales sunt quam muta animalia. Hæc enim non imputant Deo, quoniam non homines facit ea; sed unumquodque eo quod factum est, quoniam factum est, gratias agit. Non enim imputamus ei, quoniam non ab initio dii facti sumus, sed primo quidem homines, tunc demum dii : quamvis Deus secundum simplicitatem bonitatis suæ hoc fecerit, ne quis eum putet invidiosum, aut impræstantem. « Ego, inquit, dixi, Dii estis, » et filii Excelsi omnes [2]. » Nobis autem potestatem divinitatis bajulare non sustinentibus : « Vos autem, inquit, sicut » homines moriemini; » utraque referens, et illud quod est benignum suæ donationis, et infirmitatem nostram, et quod essemus nostræ potestatis. Secundum enim benignitatem suam bene dedit bonum, et similes sibi suæ potestatis homines fecit : secundum autem providentiam scivit homi-

[1] Sap. VI, 19, 20. — [2] Psal. LXXXI, 6, 7.

num infirmitatem, et quæ ventura essent ex ea; secundum autem dilectionem et virtutem vincet factæ naturæ substantiam. Oportuerat autem primo naturam apparere, post deinde vinci et absorbi mortale ab immortalitate, et corruptibile ab incorruptibilitate, et fieri hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, agnitione accepta boni et mali.

CAPUT XXXIX.

Bonum a malo discernendi facultatem homini inditam esse, ut sua voluntate et electione, nulla vi coactus, Dei mandata peragat, quo ab eo perficiatur, malaque rebellibus parata a se avertat.

I. Agnitionem autem accepit homo boni et mali. Bonum est autem obedire Deo, et credere ei, et custodire ejus præceptum; et hoc est vita hominis : quemadmodum non obedire Deo, malum; et hoc est mors ejus. Magnanimitatem igitur præstante Deo, cognovit homo et bonum obedientiæ, et malum inobedientiæ : uti oculus mentis utrorumque accipiens experimentum, electionem meliorum cum judicio faciat, et nunquam segnis neque negligens præcepti fiat Dei : et id quod aufert ab eo vitam, id est, non obedire Deo, experimento discens quoniam malum est, neque tentet quidem illud unquam; quod autem conservatorium vitæ ejus est, obedire Deo, sciens quoniam bonum est, cum omni intentione diligenter custodiat. Propter hoc etiam duplices habuit sensus, utrorumque agnitionem habentes, ut electionem meliorum cum disciplina faciat. Disciplinam autem boni quemadmodum habere potuisset, ignorans quod est contrarium? Firmior est enim et indubitata subjacentium apprehensio, quam ea quæ est ex suspicione conjectura. Quemadmodum enim lingua per gustum accipit experimentum dulcis et amari, et oculus per visionem discernit quod est nigrum ab albo, et auris per auditum differentias

sonorum scit; sic et mens per utrorumque experimentum disciplinam boni accipiens, firmior ad conservationem ejus efficitur, obediens Deo : inobedientiam quidem primum respuens per pœnitentiam, quoniam amarum et malum est; deinde ex comprehensione dicens quale sit quod contrarium est bono et dulcedini, ne tentet quidem unquam inobedientiam gustare Dei. Si autem utrorumque eorum cognitionem, et duplices sensus cognitionis quis defugiat, latenter semetipsum occidit hominem.

II. Quemadmodum igitur erit Deus qui nondum factus est homo? quomodo autem perfectus, nuper effectus? quomodo autem immortalis, qui in natura mortali non obedivit factori? Oportet enim te primo quidem ordinem hominis custodire, tunc deinde participari gloriæ Dei. Non enim tu Deum facis, sed Deus te facit. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui expecta, opportune omnia facientem : opportune autem, quantum ad te attinet, qui efficeris. Præsta autem ei cor tuum molle et tractabile, et custodi figuram qua te figuravit artifex, habens in temetipso humorem, ne induratus amittas vestigia digitorum ejus. Custodiens autem compaginationem, ascendes ad perfectum : ab artificio enim Dei absconditur, quod est in te, lutum. Fabricavit substantiam in te manus ejus : liniet te ab intus et a foris auro puro et argento, et in tantum ornabit te, ut et ipse Rex concupiscat speciem tuam. Si vero statim obduratus respuas artem ejus, et ingratus existas in eum, quoniam homo factus es; ingratus Deo factus, simul et artem ejus et vitam amisisti. Facere enim proprium est benignitatis Dei : fieri autem proprium est hominis naturæ. Si igitur tradideris ei quod est tuum, id est, fidem in eum et subjectionem; recipies ejus artem, et eris perfectum opus Dei.

III. Si autem non credideris ei, et fugeris manus ejus, erit causa imperfectionis in te qui non obedisti, sed non in illo, qui vocavit. Ille enim misit qui vocarent ad nuptias : qui autem

non obedierunt ei, semetipsos privaverunt a regia cœna. Non igitur ars deficit Dei; potens est enim de lapidibus suscitare filios Abrahæ: sed ille qui non consequitur eam, sibimet suæ imperfectionis est causa. Nec enim lumen deficit propter eos qui semetipsos excæcaverunt; sed illo perseverante quale et est, excæcati per suam culpam in caligine constituuntur. Neque lumen cum magna necessitate subjiciet sibi quemquam; neque Deus coget eum qui nolit continere ejus artem. Qui igitur abstiterunt a paterno lumine, et transgressi sunt legem libertatis, per suam abstiterunt culpam, liberi arbitrii et suæ potestatis facti.

IV. Deus autem omnia præsciens, utrisque aptas præparavit habitationes: eis quidem qui inquirunt lumen incorruptibilitatis, et ad id recurrunt, benigne donans hoc quod concupiscunt lumen: aliis vero id contemnentibus, et avertentibus se ab eo, id fugientibus, et quasi semetipsos excæcantibus, congruentes lumini adversantibus præparavit tenebras: et his qui fugiunt ei esse subjecti, convenientem subdidit pœnam. Subjectio autem Dei requietio est æterna: ut hi qui fugiunt lumen, dignum fugæ suæ habeant locum; et qui fugiunt æternam requiem, congruentem fugæ suæ habeant habitationem. Cum autem apud Deum omnia sint bona, qui ex sua sententia fugiunt Deum, semetipsos ab omnibus fraudant bonis: fraudati autem omnibus erga Deum bonis, consequenter in Dei justum judicium incident. Qui enim fugiunt requiem, juste in pœna conversabuntur: et qui fugerunt lumen, juste inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc temporali lumine, qui fugiunt illud, ipsos se tenebris mancipant; ita ut ipsi sibi causa fiant quod destituuntur a lumine et inhabitant tenebras, et non lumen causa est eis hujusmodi conversationis, quemadmodum prædiximus: sic æternum Dei qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipsi sibi causa sunt ut æternas inhabitent tenebras, destituti omnibus bonis, sibimetipssi causa hujusmodi habitationis facti.

CAPUT XL.

Unum et eumdem Deum Patrem pœnas infligere reprobis ac electis prœmia tribuere.

I. Unus igitur et idem Deus Pater, qui quidem concupiscentibus ejus communicationem, et perseverantibus in subjectione ejus, quæ sunt apud se præparat bona; principi autem abscessionis diabolo, et qui cum eo abscesserunt Angelis, æternum ignem præparans : in quem mittentur, inquit Dominus, illi qui in sinistra separati sunt[1]. Et hoc est quod a propheta dictum est : « Ego Deus zelans, faciens pacem, et condens mala[2]: » in eos quidem qui pœnitentiam habent, et convertuntur ad eum, faciens pacem, et amicitiam, et unitatem componens; super eos vero qui pœnitentiam non agunt, sed refugiunt ejus lumen, ignem æternum et exteriores tenebras præparans : quæ quidem sunt mala his qui incidunt in ea.

II. Si autem alius quidem esset qui requiem donat Pater, et alius qui ignem præparavit Deus; fuissent æque differentes eis filii : alius quidem in Patris regnum mittens, alius vero in æternum ignem. Sed quoniam unus et idem Dominus separari demonstravit in judicio omne genus humanum, « quemadmodum pastor segregat oves ab hædis[3]; » et aliis quidem dicet : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod paratum est vobis[4]; » aliis vero : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et Angelis ejus[5]: » unus et idem Pater manifestissime ostenditur, « faciens pacem, et condens mala[6], » præparans utrisque quæ sunt apta; quemadmodum et unus judex utrosque in aptum mittens locum : quemadmodum in zizaniorum et in tritici pa-

[1] Matth. xxv, 41. — [2] Esai. xlv, 6, 7. — [3] Matth. xxv, 32.— [4] Ib. 34. — [5] Ib. 41. — [6] Esai. xlv, 7.

rabola manifestavit Dominus, dicens : « Quemadmodum colliguntur zizania, et igni comburuntur; sic erit in Consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in clibanum ignis; illic erit fletus et stridor dentium. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris ipsorum[1]. » Qui ergo regnum præparavit justi Pater, in quod assumpsit Filius ejus dignos; hic et caminum ignis præparavit, in quem dignos mittent ii qui a Filio hominis missi sunt, Angeli, secundum jussum Dei.

III. Hic enim in agro suo bonum semen seminavit : « Ager autem, inquit, sæculum est[2]. Cum autem dormirent homines, venit inimicus, et superseminavit zizania inter frumentum, et abiit[3]. » Ex tunc enim apostata est Angelus hic et inimicus ex quo zelavit plasma Dei, et inimicum illum Deo facere agressus est. Quapropter et Deus eum quidem qui a semetipso zizania absconse seminavit, id est, transgressionem quam ipse intulit, separavit a sua conversatione : eum autem qui negligenter quidem, sed male accepit inobedientiam, hominem miseratus est; et retorsit inimicitiam, per quam inimicum Deo facere voluit, in ipsum inimicitiarum auctorem : auferens quidem suam, quæ erat adversus hominem, inimicitiam; retorquens autem illam, et remittens illam in Serpentem. Quemadmodum et Scripura ait dixisse Serpenti Deum : « et inimicitiam ponam inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et inter semen mulieris. Ipse tuum calcabit caput, et tu observabis calcaneum ejus[4]. Et inimicitiam hanc Dominus in semetipsum recapitulavit, de muliere factus homo, et calcans ejus caput : quemadmodum in eo qui ante hunc est libro ostendimus.

[1] Matth. XIII, 43 et seqq. — [2] Ibid. 30. — [3] Ibid. 25. — [4] Gen. III, 15.

CAPUT XLI.

Qui Deo non credunt, ipsique non obediunt, Angeli et filii diaboli sunt; non natura quidem, sed imitatione. Epilogus hujus libri, et scopus sequentis.

I. Quoniam Angelos quosdam dixit diaboli, quibus æternus ignis præparatus est, et rursus in zizaniis ait : « Zizania sunt » filii maligni[1]; » necessarium est dicere, quoniam omnes qui sunt abscessionis, adscripsit illi qui princeps est hujus transgressionis. Sed non ille quidem natura aut Angelos aut homines fecit: nihil enim in totum diabolus invenitur fecisse, videlicet eum et ipse creatura sit Dei, quemadmodum et reliqui Angeli; omnia enim fecit Deus, quemadmodum et David ait : « Quo- » niam ipse dixit, et facta sunt; ipse præcepit, et creata » sunt[2]. »

II. Cum igitur a Deo omnia facta sunt, et diabolus sibimetipsi et reliquis factus est abscessionis causa; juste Scriptura eos qui in abscessione perseverant, semper filios diaboli, et Angelos dixit maligni. Filius enim, quemadmodum et quidam ante nos dixit, dupliciter intelligitur : alius quidem secundum naturam, eo quod natus sit filius; alius autem secundum id quod factus est, reputatur filius : licet sit differentia inter natum et factum; quoniam ille quidem ex eo natus est, ille autem ab ipso factus est, sive secundum conditionem, sive secundum doctrinæ magisterium. Qui enim ab aliquo edoctus est, verbo, filius docentis dicitur, et ille ejus pater. Secundum igitur naturam, quæ est secundum conditionem, ut ita dicam, omnes filii Dei sumus, propter quod a Deo omnes facti sumus. Secundum autem dicto audientiam et doctrinam, non omnes filii Dei sunt, sed qui

[1] Matth. XIII, 38. — [2] Psal. CXLVIII, 5.

credunt ei, et faciunt ejus voluntatem. Qui autem non credunt, et non faciunt ejus voluntatem, filii et Angeli sunt diaboli. Quoniam autem ita se habet hoc, in Esaïa dixit : « Filios genui et » exaltavi, ipsi autem me spreverunt [1]. » Et iterum quæ dicit filios alienos eos ita : « Filii alieni mentiti sunt mihi [2]. » Secundum enim naturam filii sunt, propter hoc quod ab eo facti sunt; secundum autem opera non sunt filii.

III. Quemadmodum enim in hominibus indicto audientes patribus filii abdicati, natura quidem filii eorum sunt, lege vero alienati sunt; non enim hæredes fiunt naturalium parentum : eodem modo apud Deum, qui non obediunt ei, abdicati ab eo, desierunt filii ejus esse. Unde nec hæreditatem ejus percipere possunt; quemadmodum David ait : « Alienati sunt peccatores » ab utero : ira eis secundum similitudinem serpenti [3]. » Et propter hoc Dominus quos sciebat hominum esse progeniem, dixit sic progeniem viperarum [4], secundum similitudinem horum animalium in varietate ambulantes, et lædentes reliquos. « Attendite, inquit, a fermento Pharisæorum et Sadducæorum [5]. » Sed » et de Herode dicens : « Dicite, inquit, vulpi huic [6]; » nequam astutiam ejus et dolum significans. Quapropter David propheta ait : « Homo in honore positus, assimilatus est jumentis [7]. » Et iterum Jeremias : « Equi furentes circa fœminas facti sunt, unus» quisque ad uxorem proximi sui hinniebat [8]. » Et Esaïas in Judæa præconans, et cum Israël disputans, principes Sodomorum, et populum Gomorrhæ dicebat eos [9] : similem Sodomitis transgressionem, et eadem quæ illis fuerunt, peccata esse apud eos significans, propter similem operationem eodem vocabulo vocans eos. Et quia non natura essent sic facti a Deo, sed qui possent et juste agere, idem dicebat, consilium eis dans bonum : « Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ab animabus ves-

[1] Esai. I, 2. — [2] Psal. XVII, 46. — [3] Psal. LVII, 4, 5.— [4] Matth. XXIII, 33. — [5] Matth. XVI, 6. — [6] Luc. XIII, 32. — [7] Psal. XLVIII, 21. — [8] Jerem. V, 8. — [9] Esai. I, 10 —

» tris ante oculos meos, quiescite ab iniquitatibus vestris[1]. » Scilicet, quoniam idem ipsi cum transgrederentur et peccarent, eamdem quem Sodomitæ perceperunt objurgationem. Cum enim converterentur, et pœnitentiam agerent, et quiescerent a malitia, filii poterant esse Dei, hæreditatem consequi incorruptelæ, quæ ab eo præstatur. Secundum hanc igitur rationem, Angelos diaboli et filios dixit maligni, qui diabolo credunt et ea quæ sunt ejus agunt. Qui quidem ab initio omnes ab uno et eodem Deo facti sunt : verum quando credunt, et subjecti esse Deo perseverant, et doctrinam ejus custodiunt, filii sunt Dei; cum autem abscesserunt, et transgressi fuerint, diabolo adscribuntur principi, ei qui primo sibi, tunc et reliquis causa abscessionis sit factus.

VI. Quoniam autem multi quidem Domini sermones unum autem et eumdem omnes annuntiant Patrem factorem mundi hujus, oportebat et nos propter eos qui in multis erroribus continentur, per multa confutare; si quomodo possent, per multa confutati, et ad veritatem converti et salvari. Necessarium est autem conscriptioni huic, in sequenti post Domini sermones subjungere Pauli quoque doctrinam, et examinare sententiam ejus, et Apostolum exponere, et quæcumque ab hæreticis in totum non intelligentibus quæ a Paulo dicta sunt, alias acceperunt interpretationes, explanare, et dementiam insensationis eorum ostendere; et ab eodem Paulo, ex quo nobis quæstiones inferunt manifestare, illos quidem mendaces, Apostolum vero prædicatorem esse veritatis, et omnia consonantia veritatis præconio docuisse, unum Deum Patrem eum qui locutus sit ad Abraham, qui legislationem fecerit, qui Prophetas præmiserit, qui novissimis temporibus Filium suum misit, et salutem suo plasmati donat, quod est carnis substantia. Reliquos igitur sermones Domini, quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis

[1] Esai. I, 16.

dictionibus docuit de Patre et expositionem epistolarum beati Apostoli in altero libro disponentes, integrum tibi opus exprobrationis et eversionis falso cognominatæ agnitionis, præstante Deo, præbebimus; et nos ipsos et te ad contradictionem omnium hæreticorum in quinque exercentes libris.

SUPPLEMENTUM
SECUNDO ADDENDUM VOLUMINI.

Plures jam anni effluxerant, ex quo prodire in lucem et spargi in vulgus incœperat BIBLIOTHECA SELECTA PATRUM ECCLESIÆ GRÆCÆ ET LATINÆ, quam sermone gallico editam eloquentiæ sacræ professor in schola parisiensi, Maria-Nicolaüs-Sylvester Guillon, ad tomos XXVI provectam, sola opitulante divina Providentia, demum explevit suffragiis decoratam honorificentissimis, famaque publica et existimatione non solum per Galliam, sed apud exteras etiam gentes prædicatam; cum derepente, per anni proxime elapsi curriculum, emersit unus et alter tomus novi operis titulum præ se ferentis : COLLECTIO SELECTA SS. ECCLESIÆ PATRUM, *complectens exquisitissima opera tum dogmatica et moralia, tum apologetica et oratoria* (Parisiis, 1828). Consilium istud eruditioni sacræ, litteris ac religioni perutile de novo suscipere nonnulli e Clero gallicani presbyteri aggressi sunt, viri scriptis æque et virtutibus dudum commendabiles, suique juris facere : quibus se adjungere socium ipsemet prædictus eloquentiæ sacræ professor non dubitavit.

Libri utriusque propositum non absimile. Iidem reverentiæ admirationisque erga sanctos Patres affectus, idem illorum amplificandæ, si fieri potest, gloriæ studium. Hoc solummodo discrimen interest, quod videlicet, prior BIBLIOTHECA, limitibus eloquentiæ angustiata, si quid ad artem concionatoriam minus attineret non ausa tractare, paucis includi voluminibus cogebatur; unde effectum est ut opera integra sanctorum Patrum thesauri sapientiæ et scientiæ inexhausti, adhuc desiderarentur.

Visum est posterioris hujusce COLLECTIONIS editoribus, sese gratum aliquid toti litteratorum reipublicæ executuros, si quod reperitur in priore BIBLIOTHECA sive lingua vernacula expressum, sive summatim delineatum, proprio sacrorum scriptorum sermoni restituerent, aut integrum absolutumque, quantum fieri

potest, resarcirent; vicissimque, omissionibus quibusdam, gravis momenti, quæ tum in primo tum in secundo hoc volumine deprehenduntur, afferretur remedium : ita ut *Bibliotheca* et *Collectione* simul conspirantibus, ambæ sibi invicem famularentur, sicque, juxta vocem Apostoli, *facerent utraque unum*.

Verbi gratia : unaquaque notitia singulis sanctorum Patrum articulis prævia, satis accurate nomina recensentur editorum et interpretum prius impressorum, quicumque illis in linguas alias transferendis vel explicandis operam dederunt; nullibi autem de Bibliotheca M. N. S. Guillon, cunctis recentiore, mentio existit : cui silentio medendum fuit. Quemadmodum igitur in primo *Collectionis* tomo, sic et in præsenti supplendum proponimus, addendo quæ sequuntur.

Collectio selecta, t. II, p. 4, de Tatiano :

Similiter M. N. S. Guillon fragmenta ejus orationis ad Græcos edidit, et e græco in gallicum convertit *Bibliothecæ* suæ tom. I, a pag. 327 ad pag. 335.

Pag. 46.

Memoratis versionibus quæ de S. Athenagora philosopho prolatæ sunt adjiciatur : Extant fragmenta ejusdem apud *Bibliothecam*, vol. I, a pag. 337 ad pag. 345.

Pag. 126.

In articulo S. Theophili, Antiocheni episcopi, ad Autolycum, siletur omnino de locis insignioribus ejusdem sancti doctoris quos e græco in gallicum convertit sacræ eloquentiæ professor; quos reperire est tom. I *Bibliothecæ selectæ*, a p. 345 ad p. usque 361.

Pag. 207.

Ubi de Hermia philosopho christiano, auctore libri cui titulus *Irrisio gentium*, adde : Opusculum hoc sale vero attico conditum fere totum convertit e græco in gallicum scriptor *Bibliothecæ* ibid. a pag. 363 usque ad pag. 371; non unus; pluribus namque ante hunc annis innotuerat gallica ejusdem in-

terpretatio minime spernenda in primo volumine libri abbat. Nonotte cui titulus gallice : *les Philosophes des trois premiers siècles*.

Pag. 223.

De S. Irenæo Lugdunensi hæc leguntur : « Videri potest ejus operis breviarium apud D. Fleury (Histor. Ecclesiæ) ; » adde : necnon et apud *Bibliathecam selectam* M. N. S. Guillon, a p. 157 ad pag. 171.

INDEX

TOMI SECUNDI.

FINIS INDICIS.